WŁADYSŁAW JAGEŁŁO I KAZIMIRZ SKIRGAYŁO.

PRZYWILEY JAGEŁŁY

LITWIE ROKU 1387 W WILNIE DANY.

(Z kopii metryk Litewskich T. XLI. p. 1. — w oryginale p. 1.)

Privilegium regis Vladislai super certis libertatibus concessis incolis magni ducatus Lithuaniae, ad instar libertatum regni Poloniae, ubi judices in districtibus deputantur et conceduntur.

In nomine Domini amen. Ad perpetuam rei memoriam. Nos Vladislaus Dei gratia rex Poloniae, Lithuaniaeque dux supremus et haeres Russiae, etc. Ad cunctorum notitiam, quibus expedit, praesentia volumus peruenire: Quia sollicita et pia ratione, debite perpendentem, sincere dilectionis, pium atque liberum affectum, quem gens nostra Lithuanica, ad baptismi, nec non ad orthodoxae, ac catholicae fidei susceptionem habere dinoscitur et gestare; hunc ipsius affectum, salubri monumento commemoratorum jurium ac libertatum, munificentiis et donationibus, volentes piissime promouere: ad augmentum sanctae fidei, atque religionis catholicae roboris firmitatem, uniuersis et singulis Lithuanis, armigeris, siue bojaris nostrae ditioni, ac signanter illustris principis domini Skirgaylonis, ducis Lithuaniae et domini trocensis et polocensis etc. subditis, baptisatis, et baptisari uolentibus: damus et concedimus, libertates et jura, quae sequuntur infra, temporibus perpetuis duraturas, ut uidelicet:

Quilibet armiger siue bojarin, fidem assumens catholicam, et ipsius haeredes ac successores legitimi, castra, districtus, villas atque domos, ac omnia quae ex successione paterna possidet, habendi, tenendi, possidendi, uendendi, alienandi, permutandi, dandi, donandi et in usus suos beneplacitos proprios et voluntarios, libere conuertendi, habeat, et habeant liberam et omnimodam facultatem, ut juribus similibus utantur et fruantur, quibus et caeteri nobiles in terris aliis regni nostri Poloniae potiuntur, ne videantur in juribus dispares, quos eidem coronae subjectos fecit unum.

Volumus etiam, quod in castellania et districtu quibuslibet, aut territorio, unus judex, qui causas quaerulantium audiat, poenas judiciarias tollat, more et jure conformibus aliorum judicum, terrarum et districtuum, judiciis regni nostri Poloniae praesidentium; et unus justiciarius qui debitum exequat justitiae, constituantur et praeficiant.

STATUT

LITEWSKI.

Cena Tal. 7½ czyli 45 Zltp.

16 LUT. 2001

2003. KWI. 11

Ekr. IV.80.-

L. 448

Zbiór Praw Litewskich od 1389 do 1529, tudzież rozprawy sejmowe o tychże prawach od r. 1544 do 1563 ~~Statut Litewski.~~

---

przekład Leona Rogalskiego

Poznań
nakład T. Działyńskiego.
1841.

322923 III

BIBLIOTEKA GŁÓWNA w Poznaniu Uniw. im. A. Mickiewicza

EX LIBRIS
Monasterii de Lubin
Ord. S. Benedicti
XI 23-23.

6464 Spe Ogo

63 K 27

WŁADYSŁAW JAGEŁŁO I KAZIMIRZ SKIRGAYŁO.

PRZYWILEY JAGEŁŁY

LITWIE ROKU 1387 W WILNIE DANY.

(Z kopii metryk Litewskich T. XLI. p. 1. — w oryginale p. 1.)

Privilegium regis Vladislai super certis libertatibus concessis incolis magni ducatus Lithuaniae, ad instar libertatum regni Poloniae, ubi judices in districtibus deputantur et conceduntur.

In nomine Domini amen. Ad perpetuam rei memoriam. Nos Vladislaus Dei gratia rex Poloniae, Lithuaniaeque dux supremus et haeres Russiae, etc. Ad cunctorum notitiam, quibus expedit, praesentia volumus peruenire: Quia sollicita et pia ratione, debite perpendentem, sincere dilectionis, pium atque liberum affectum, quem gens nostra Lithuanica, ad baptismi, nec non ad orthodoxae, ac catholicae fidei susceptionem habere dinoscitur et gestare; hunc ipsius affectum, salubri monumento commemoratorum jurium ac libertatum, munificentiis et donationibus, volentes piissime promouere: ad augmentum sanctae fidei, atque religionis catholicae roboris firmitatem, uniuersis et singulis Lithuanis, armigeris, siue bojaris nostrae ditioni, ac signanter illustris principis domini Skirgaylonis, ducis Lithuaniae et domini trocensis et polocensis etc. subditis, baptisatis, et baptisari uolentibus: damus et concedimus, libertates et jura, quae sequuntur infra, temporibus perpetuis duraturas, ut uidelicet:

Quilibet armiger siue bojarin, fidem assumens catholicam, et ipsius haeredes ac successores legitimi, castra, districtus, villas atque domos, ac omnia quae ex successione paterna possidet, habendi, tenendi, possidendi, uendendi, alienandi, permutandi, dandi, donandi et in usus suos beneplacitos proprios et voluntarios, libere conuertendi, habeat, et habeant liberam et omnimodam facultatem, ut juribus similibus utantur et fruantur, quibus et caeteri nobiles in terris aliis regni nostri Poloniae potiuntur, ne videantur in juribus dispares, quos eidem coronae subjectos fecit unum.

Volumus etiam, quod in castellania et districtu quibuslibet, aut territorio, unus judex, qui causas quaerulantium audiat, poenas judiciarias tollat, more et jure conformibus aliorum judicum, terrarum et districtuum, judiciis regni nostri Poloniae praesidentium; et unus justiciarius qui debitum exequat justitiae, constituantur et praeficiant.

Concedimus etiam et donamus eisdem armigeris, plenam et omnimodam potestatem, ut natas ipsorum, neptes, et quaslibet femellas, in confinitate ipsis junctas, maritibus tradant libere; et uiduas: ritum in talibus catholicum obseruent. Cum autem, natam, neptem, vel cognatam, alicujus eorundem armigerorum, post obitum sui mariti relictam, seu viduam, fieri contigerit: illam, in bonis, seu possessionibus mariti sui, manere uolumus, quamdiu uidelicet in toro permanserit uiduali. Quae si ad secundas nuptias conuolare uoluerit, ipsa, marito, quem elegerit, dotandum tradetur; bonis et possessionibus huiusmodi, circa pueros, si fuerint, si uero non, extunc, circa proximiores ejusdem sui prioris mariti, derelictis: proutad caeterae mulieres uiduae, in aliis terris regni nostri maritantur.

Nolumus insuper, praefatos armigeros ad aliquos nostros, uel nostrorum successorum labores astrictos fore: nisi dum ad castri noui constructionem, tota terra Lithuanica vocaretur: extunc, quiuis ad faciendum laborem, pro constructione, aut reformatione castri antiqui sit astrictus.

Ad expeditionem autem, dum incubuerit; juxta uetustam consuetudinem, transitum teneantur facere, damnis propriis, et expensis, Quotiescunque etiam, hostes et aduersarios nostros, et ipsius terrae nostrae Lithuaniae fugitiuos, insequi opportuerit: ad insequutionem huiusmodi, quod Pogonia uulgo dicitur, non solum armigeri, uerum etiam omnis masculus, cujuscunque status aut conditionis extiterit, dum modo arma bellicosa gestare poterit, proficisci teneatur.

Omnis autem, qui sanctam fidem catholicam assumens, ab ea damnabiliter recesserit, uel ipsam assumere renuerit, nullis penitus juribus gaudeat suprascriptis.

Harum quidem, sigillum nostrum appensum est testimonio literarum. Actum Vilnae ipso die cinerum (20. februarii) anno domini M. CCC. LXXX. VII. (1387).

Praesentibus inclitis principibus: Skirgalone trocensi, Vitowto hrodnensi, Coributh nouogrodensi, Casimiro vel Corigalo mscislauiensi, Alexandro alias Vigunth kiernoviensi Lithuanis; Conrado olesnicensi, Joanne et Semouito mazouiensibus ducibus; ac strenuis viris: Bartosio de Vissenburg palatino poznaniensi, Cristino castellano sandomiriensi, Volodcone pincerna cracouiensi, Nicolao castellano vislicensi mareschalco curiae nostrae, Spithkone succamerario cracouiensi, Clemente castellano radomiensi, Janusio de Medroydz vexillifero, et Thomka pincerna cracoviensi; et aliis multis viris fidelibus, fide dignis. Scriptum per Andream Joannis. Datum per manus honorabilis viri domini Zaklice praepositi sandomiriensis et cancellarii, Clementis de Moscorzow vicecancellarii aulae nostrae celsitudinis.

WŁADYSŁAW JAGEŁŁO I ALEXANDER WITOWD.

PRZYRZECZENIE LITWY TRWANIA W ZWIĄZKU Z POLSKĄ R. 1401.

(u Łaskiego fol. 128 — 129. u Przyłuskiego p. 690 — 692. u Januszowskiego p. 750 — 753. Volum. leg. T. 1. p. 61 — 63.)

Praelatorum Lithuaniae privilegium tempore Uladislai Jagello ad regnum de ducatu assumptorum se regno ad communia auxilia inscribentium. Item quod nullum alium quam Uladislaum regem pro domino habituri sunt post mortem Witowdi. Item quod communi consensu de utroque dominio rex sit eligendus.

In nomine domini amen. Tunc enim multis errorum et dubiorum incommodis prudenter occurrimus: dum gesta aetatis nostrae, litterarum apicibus et sigillorum appensionibus perhennamus. Proinde nos, praelati, principes, barones, nobiles, terrigene terrarum Lithuaniae et Russiae, videlicet: Jacobus diuina prouidencia uilnensis ecclesiae episcopus, dux Iuanus Olgimunti cum filiis suis, videlicet Andrea et Semcone et ceteris; Mungaylo Gedigoldo fratre, et ceteris; Czupurna marschalco, Semcon Jamunti, Fedorius Leonis cum Juschkone fratre germano; Gaschow cum filio Talnvsch; Gyneyd cum filio Milus et ceteris; Kynunth cum filio Davxha; Strzygoil Kariconis, Gyntolth Astok cum fratre germa-

(u Herburta p. 662 — 664. u Sarnickiego p. 992 — 993. u Januszowskiego p. 750 — 753.)

Przywiley panów Litewskich, za czasu Władysława Jagełła wydany: którym świadczą iż księstwa ich do królestwa są przyięte ku spólney pomocy, a iż też nie inégó, iedno Władysława króla za pana będą mieć po śmierci Witołtowey; ktemu, że król za pospolitem zwoleniem oboyga państwa ma być obieran.

W imię boże, amen. Na ten czas niepożytkom obłędliwym i wątpliwościom mądrze zabiegamy, gdy sprawy za czasów naszych przypádaiące pismem i pieczęciami, wieczne czynimy. A tak my, prełaci, książęta, panowie, slachta, obywatele ziem Litewskich i Ruskich, to iest: Jakub z przeyzrzenia bożego, wileńskiego kościoła biskup, książe Iwan Olgimunty z syny swemi, z Andrzeiem i z Sienkiem i z inémi; i Mungaiłem Godigołdem bratem i z inémi; Czupurna marszałek, Sienko Jamunty, Fedor Lwów z Juszkiem bratem rodzonym; Gaszoff z synem Talnuszem, Gineyd z synem Miłuszem i z inémi; Kinund z synem Dauxą; Strygoil Karycenow, Gintołth Astok z bratem rodzonym Dorgi; Gastolt z Przehyndem bratem

no Dorgy; Gastolth cum Przehgindo fratre germano; Nemira cum fratribus suis germanis; Schugaylo, Olizae Vessilonis, Uoinad Ruschilowicz, Kyeszgailo et Kumbold Volimuntonis, cum suis ceteris fratribus germanis; Goligin, Roman Mileykonis cum fratre Uolczkone, et ceteris; Voischyund cum filio Radiuilo; Volochko Cauothmonis cum fratribus; Butoldmuntigailo, Hannusch Montigerdonis cum fratribus suis; Douogin Uischigirdonis; Draunti cum Veschkone filio; Uolczko vel Vtrvicz, Uolczko Conschowtouicz, Dogirdi Uoijnis Wrdzych cum fratribus; Goligind, Ueydimin, Heschis Selkovicz, cum cognationibus et genealogiis suis, nec non tota universitas omnium et singulorum nobilium et terrigenarum praedictarum Lithuaniae et Russiae terrarum, quorum, quamuis nomina singulatim hic non sunt expressa, ipsorum tamen consensus ad subscripta adest, ac si pro insertis haberetur.

Proinde, significamus quibus expedit, uniuersis: Quod eo tempore, quo praelati, principes, barones et nobiles et comitas terrigenarum regni Poloniae; diuina cooperante clementia serenissimum principem dominum Uladislaum regem Poloniae, supremum ducem Litvaniae, haeredem Russiae, dominum nostrum gratiosissimum, de gentilitatis erroribus educentes in regem et dominum ipsorum assumpserunt.

Nos quoque, ipsius vestigia sequentes, almi spiritus gratia eruditos, ad ipsorum

rodzonym; Nemira z braty swemi rodzonemi; Szugaiło, Oliza Weszylonowy, Woynad Ruschyłowic, Kiesgail i Kumbołth Wołymontów z iną bracią swą rodzoną; Goligin, Roman Mileykonów z bratem Wołockiem i z inémi; Woyszyund z synem Radywiłem; Wołoczko Kawotmonów z bracią; Butoldmontygałem, Hanus Montigierdonów z bracią swą; Dowogin Wyschygirdonów, Draunty z Weszkonem synem, Wolczko albo Vtrwicz, Wolczko Konschotowicz, Dogyrdy Woynysz Vrdzych z bracią; Goligind, Weydymin, Heschis Selkowicz z przyiacioły i narody swémi; i wszystko zebranie wszystkich i kożdégo z osobna slachty i obywatelów przerzeczonych Litewskich i Ruskich ziem: których imiona kożdego z osobna, acz nie są wyrażoné, wszakże zwolenié ich na rzeczy niżéy opisane, iest takie: iakoby tu napisane były.

Dla tego, oznaymuiemy, którym wiedzieć należy, wszystkim: Iż tego czasu, prełaci, książęta, panowie i slachta i wszystko pospólstwo królestwa Polskiégo, za pomocą łaski bożéy, náiasnieyszé książę pana Władysława króla Polskiégo, nawyssze książę Litewskie, dziedzica Ruskiégo, pana naszégo náłaskawszégo z poganskich błędów wywiodszy, za króla i pana sobie wzięli.

A na nas także, iego postępków naśladuiących, nauczeni łaską ducha świętégo,

consortium catholicum inuitantes, de tenebris erroris vetusti, per assumptionem sacrae fidei orthodoxae receperunt: cum quibus: in fide facti, unanimes et consortes ad perfectionem catholicorum operum, merito et opportune debemus per concordiam et perpetue aspirare. Pro eo praedicto domino Uladislao regi Poloniae, etc., et ipsius coronae regno ac regnicolis Poloniae, firma fide et inuiolabili sponsione, promisimus, et tenore praesentium, promittimus; toto posse et viribus, contra insultus quorumlibet hominum, eis assistere, et eos, nullo exquisito coloris fuco, vnquam deserere: sed ipsos sine dolo et fraude, scilicet regem et coronam, regnum et regnicolas Poloniae et eorum necessitatibus perpetue adiuuare, eorumque profectus, utilitates, commoda et bonum commune peragere, salubri et fideli dispositione, velut nostrum proprium: quod et ipsi nobis, pari modo, tenebuntur facere viceversa.

Demum, quia praedictus dominus Vladislaus rex, etc., dominus noster gratiosus, ex speciali confidentia; magnifico et praeclaro principi, domino Alexandro alias Vitowdo duci Lithuaniae, etc., ipsum in partem suae sollicitudinis assumens, supremum principatum terrarum earundem Lithuaniae, ceterorumque dominiorum suorum ducatus, dedit et contulit, et ipsum in eis de manu sua statuit, ad vitae eiusdem domini ducis Vitowdi terminum vltimum et extremum. Pro quo, eundem dominum Vladislaum re-

wzywaiąc nas do towarzystwa spólnégo z ciemności błędu starégo przez przyięcié swiętéy wiary prawdziwéy nas przyięli: z którymi iżeśmy sie sstali w wierze iednomyślni, i towarzysze vczynków powszechnéy wiary: przeto słusznie iesteśmy powinni w zgodzie na wieki z niemi trwać, za przerzeczonégo pana Władysława króla Polskiégo i iego koronie, królestwu i obywatelóm Polskim mocną wiarą i niezgwałconą obietnicą obiecaliśmy i przez ninieyszy list, obiecuiemy, wszystką mocą i siłami przeciwko naiazdóm którychkolwiek ludzi przy nich stać: i ich żadną wymyśloną barwą, nieopusczać: ale one przez chytrość i zdrady, to iest króla, koronę, królestwo i obywatele królestwa Polskiego, w ich potrzebach, na wieki podpomagać: i ich rozmnożenia, pożytki i pospolité dobro opatrować zdrowym i wiernym rozrządzéniem, iako nasze własne. Co i oni nam tymże sposobem będą powinni czynić, nam to oddaiąc.

Ale iż przerzeczony Władysław król, etc., pan nasz łaskawy, z osobliwéy ufności, wielmożnému i zacnému książęciu pánu Alexandrowi Witowdowi książęciu Litewskiému, etc., wziąwszy go na część swégo starania, i prace, na nawyssze księstwo ziem Litewskich, i inych państw swych księstwa Litewskiégo dáł i podáł, i onégo z ręki swéy postanowił do żywota tegoż pana książęcia Witowda. Za co my tegoż pana Władysława króla, chcąc stalszą wiarą czcić, i iako rzecz sprawiedliwa iest, pewnieſzégo

gem constantiori fiducia prosequi volentes, et prout iustum est, ipsum reddere certiorem, firma sponsione, et irreuocabili promisso, sibi, tenore praesentium promittimus: quod supremus praedictus principatus terrarum Lituaniae, et ceteros dominiorum ducatus, vna cum bonis et ceteris patrimonialibus, ad eundem dominum ducem Vitowdum pertinentibus et cum omnibus castris, fortalitijs, districtibus, territoriis, et eorum incolis, post decessum ipsius, ad ipsum dominum Uladislaum regem, ac ad coronam regni huius Poloniae, iuxta tenorem litterarum, per praedictum dominum ducem Uitowdum, eidem domino Uladislao regi et coronae eius, datarum, debent plene et integre, deuolui et redire. Et nos etiam cum nostris posteris, atque successoribus, post decessum domini ducis Uitowdi, promittere praedicto domino Uladislao regi, coronae et regno Poloniae adherere, subiici, obsequi, et seruire, sine dolo et fraude, toto posse et viribus tenebimur, et praeter ipsum, ad coronam regni eiusdem, nunquam nobis alios vel alium dominum vel dominos assumemus. Illo etiam non omisso, quod si dominus Uladislaus rex praedictus: quod deus auertat: sine prole decesserit: ex tunc, sine scitu et consilio eiusdem domini ducis Uitowdi et nostro pariter, principes, praelati, barones, nobiles et communitas terrigenarum terrarum regni Poloniae praedicti, sibi regem et dominum, non debent eligere seu locare, cum quibus, firvczynić, mocnym wiary naszéy obowiązkiem, i nieodezwaną obietnicą iemu przez ninieyszy list, obiecuiemy: iż wielkie księstwo przerzeczone ziem Litewskich i ine państwa tego księstwa wespołek z dobry i z maiętnościami oyczystemi, które na tegoż pana Witowda książę, należą i ze wszytkiemi zamki, twierdzami, powiaty, rozdzieleniem, i ich obywatelami po zeszciu iego, na tegoż pana Władysława króla i na koronę królestwa tego Polskiégo, wedle opisania listów przez przerzeczonégo pana książę Witowda, temuż panu Władysławowi królowi i koronie iego danych, maią zupełnie i cale przypaść i wrócić się: i my téż z naszémi potomki, po nas będącemi, po zeszciu pana książęcia Witowda mámy do przerzeczonégo pana Władysława króla, korony i królestwa Polskiego przystać, poddać się, bydź posłuszni, i służyć, okrom chytrości i zdrady, wedle możności i sił naszych, będziemy powinni. A mimo onégo i koronę królestwa tegoż, nigdy inégo albo iné za pany sobie nie mámy brać. Tego też nieopuszczaiąc: iż ieśliby Władysław król przerzeczony: czego panie boże obroń: przez potomstwa zeydź miał: tedy przez wiadomości rady tegoż pana książęcia Witowda i naszéy także, książęta, prełaci, panowie, slachta i pospólstwo obywatelów królestwa Polskiego, sobie króla i pana nie maią obiérać, albo stawić. Przy których konstytuciach, mocnie, zobopólnie, i stale stoiąc, w słodkości wiary i wnętrznościach pana Krystusowych wie-

mam, mutuam et constantem seruantes assistentiam, in dulcedine fidei et visceribus Jesu Christi, perpetuam et irreuocabilem tenebimus unionem.

In quorum omnium fidem et testimonium, euidentiamque pleniorem, pro perpetuo robore, sigilla nostra, praesentibus sunt subappensa. Actum et datum in Uilno ipso die sanctae Priscae virginis et martyris. Anno domini, millesimo quadringentesimo primo (1401).

czną i nigdy nieodmienną będziemy chować iedność.

Na których wszytkich rzeczy, wiarę i świadectwo, ku wiadomości doskonalszéi na wieczną moc, pieczęci nasze, ninieyszému listu są zawieszone. Działo się i dan w Wilnie w dzień świętéy Pryszki panny i męczenniczki, (12 stycznia) roku 1401.

PRZYWILEY JAGEŁŁY I WITOWDA LITWIE ROKU 1413 W HORODLE DANY.

(Z oryginału porycko puławskiego [1]), transsumptu 1502. także porycko puławskiego [2]) u Łaskiego fol. 125 — 127. u Przyłuskiégo p. 686 — 690. u Januszowskiego p. 743 — 750. Volum. Leg. T. 1. p. 66 — 71.)

(U Herburta p. 656 — 662. u Sarnickiego p. 986 — 992. u Januszowskiego p. 743 — 750.)

Uladislai Jagello et Vitowdi in Horodlo: Incorporacio terrarum magni ducatus Lithwaniae, regno Poloniae cum concessione armorum Lithwanis de regno Poloniae cum aliis certis libertatibus tunc nobilitati Lijtuanice: Ruthenis exceptis: concessis de anno 1413.

Wcielenié ziem wielkiégo księstwa Litewskiégo do korony Polskiéy z pozwoleniém herbów Litwie z Polski, i niektórych wolności na ten czas Litwie danych.

I. In nomine domini amen. Ad perpetuam rei memoriam. Debitores sumus

I. W imie boże, amen. Ná wieczną pamięć, iesteśmy powinni duchownégo po-

[1]) Oryginał na pargaminie z dwiema majestatycznemi pieczęciami Jagiełły i Witowda. Jego opis w następnych transsumptu słowach znajduje się powtórzony. Jednakże exemplarz dochowany może być jednym z duplikatów. Ale zawsze iest oryginałem. Jego tedy wyrazy i litery zachowują się. Lecz w nim dyftongów niéma, w druku dla zwyczaju wprowadziły się dyftongi dla łatwiéjszego czytania.

[2]) Transsumpt iest téj osnowy: Capitulum ecclesiae cracouiensis cathedralis, per hoc praesens publicum transsumpti instrumentum, cunctis quorum interest, innotescimus. Quia nomine serenissimi principis et domini domini Alexandri

spiritualis alimoniae; salutaria illis pocula ministrare, quibus praesidentes tempora-

karmu i zbawiennégo napoiu vżyczać tym, którym panuiąc, pożytków docześnych po-

---

dei gratia regis Poloniae, magni ducis Litwaniae, Russiae, Prussiaeque domini et haeredis, etc. Domini nostri gratiosissimi: per venerabilem dominum Johannem de Lassko, decanum wladislauiensem et canonicum cracouiensem, eiusdem ecclesiae suae majestatis regiae decretarium: nobis, Mathiae de Drzewycza scholastico et regni Poloniae vicecancellario, Johanni Goslawsky, Johanni Rzeschowsky, Johanni Starzechowsky decretorum doctori, Paulo Choranzycz, Johanni Boturzinsky, Valentini de Ilkusch, Sigismundo de Targowyska, Mathiae de Schidlow decretorum, Johanni de Osswyanczim theologo, Mathiae Grodzyczky medicinae doctoribus, Johanni Lanczky, et Johanni Carnkowsky, ceterisque praelatis et canonicis ecclesiae eiusdem cathedralis cracouiensis, in loco capitulari, die, hora, et loco infra scriptis, capitulariter agentibus, et congregatis, ecclesiae eiusdem capitulum representantibus, litteras originali exhibitas, serenissimi et illustrissimi principum dominorum, Wladislai regis Poloniae, nec non terrarum Cracouiae, Sandomiriae, Siradiae, Lanciciae, Cuyawyae, Litwaniae principis supremi, Pomeraniae, Russiaeque domini et haeredis, etc. et Alexandri alias Wytowdi magni ducis Litwaniae, nec non terrarum Russiae, domini et haeredis, etc. in peccorea seu pargameni nitte scriptas, sigillis duobus inappensulis sericeis diuersorum colorum subappendentibus sigillatas. Quorum unum majestatis regiae, aliud ducale, utrumque autem amplum atque rotundum, cere simplaci, naturalem colorem retinenti impressum. In quorum medio sculptae singilatim effigies: una regia, altera ducalis, pallio venerabili magnifice amictae. Regia effigies sigilli regij, in solio regali sedens, in capite coronam regalem in manu uero dextra sceptrum gestans, quod solium circumstant arma regni Poloniae in clipeis sculpta: unum primo loco aquilae coronatae, alas instar uolitantis extendentis, secundo loco equitis armati gestantis gladium manu dextra supra caput extensum vibratum; tercio loco arma capitis buffalini cornuti, e cuius naribus, circulus pendet aureus, in tabula scacali; quarto loco, quatuor dimensiones instar quatuor fluminum, medium clipei occupantes, cuius lateri stelle decem octo astant; quinto loco arma ex medio leone et media aquila compacta cuius utriusque caput, una suprastans nectit corona; sexto loco, in clipeo, barbatus vir, alias caput barbatum, cum brachijs et pectore, duplicem coronam, unam in capite, alteram in pectore deferens. Sub pedibus autem throni regalis, in clipeo sculptus leo. Ducalis autem effigies sigilli ducalis magni ducatus, in ducali capello residens, extensis manibus, una dextra vibratum gladium per capulam, sinistra vero arma ducalium insigniorum gestans, illa quidem arma, qui militem armatum, vibratum pari modo gladium, supra caput suum extensum gerentem, equo sellato, instar militaris pompae sedentem; sub qua sinistra (w tém miejscu zapomniał opisując wymienić, nad tarczą niedźwiedzia, tarczy z krzyżem na lewéj stronie z wierzchu umieszczonéj: tak iż koło majestatu Witowda iest cztery, a nie trzy herby) altera arma sculpta ursus in medio clipei; in parte autem dextra tercio loco in clipeo, miles armatus erectus stans, manu dextra hastae, sinistra vero manibus scuto appodiatis quas sculpturas in utroque sigillo, per circuitum ambiunt tituli, regius in suo, et ducalis in suo simile sigillis, latinis litteris sculpti, qui in tenore infra scriptarum videbuntur literarum: vidimus, manu contrectamus et literas audiuimus, huius modi sub tenore. (Tu następują samego aktu Horodelskiego słowa.) — Cum autem in medio nostri petitum sit sacrae eiusdem maiestatis regiae nomine ut praeinsertas literas transsumi et eorum transsumpta suae maiestati sub sigillo capitulari nostro dari decerneremus: itaque nos videntes praeinsertas privilegij literas, in tenore, et sigillis, sanas, saluas, integras, et omni prorsus suspicione carentes, eas de verbo ad verbum, nichil mutando, variando, sed sic per omnia, ut in originali videbantur esse per notarium legalem actorum, coram nobis scribam infrascriptum infrascribi transsumi in praesentem formam redigi, et sigilli capitularis nostri, quo in talibus utimur, sub appensione, communiri decreuimus et mandauimus in fidem et testimonium praemissorum omnium. Actum et datum Cracouiae, in eadem ecclesia cathedrali in arte crucis sita, in loco quoque capitulari eiusdem ecclesiae consueto. Anno domini, millesimo quingentesimo secundo (1502), die secunda mensis marcij, hora terciarum, indictione quinta; pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri Alexandri diuina prouidencia papae sexti, anno ipsius decimo. Praesentibus ibidem honorabilibus dominis Jacobo

lium commodorum praestamus suffragia: vt quos ad corporis necessitatem sustentamus; salutis etiam, ipsis, quantum nostra sufficit facultas, ministeria porrigamus, ne dum temporalibus insistimus profectibus, vitae commoda negligere videamur. Et vnde dona benedictionis et brauium expectamus sempiternum: inde vitae detrimenta sentiamus et praemiis destituti adoptatis nulla laboris nostri commoda consequamur. Expedit perquirere, et debita attendere [3]) ratione, ut dum hominibus impartimur, carnis beneficia meditemur, qualiter ipsis coelestia praebeamus alimenta, et quos in hoc seculo transitoriis rerum condimus copiis, illis viam aeternae beatitudinis demonstremus, quatinus et hic nostrae munificentiae cognoscant praesidia, et tandem futurae gloriae compendia per exercitia directionis nostrae apprehendant in omnium saluatore.

daiemy podpomożeniá: abyśmy tym, które ku cielesnéy potrzebie podéymuiemy, i zbawienne też nauki im, ile z nas może być, podawali: iżbyśmy sie nie zdali tylko o pożytkach docześnych starać, a wieczne opuszczać: i skąd darów błogosławieństwa i zapłaty wiecznéy czekamy, aby z tąd niepoczuliśmy vszkodzenia żywota wiecznégo: i aby za prace naszé niestradaliśmy pożytków zapłaty pożądanéy. Jest rzecz pożyteczná dowiedować się o tym, i pilnie przeględać: aby, iako ludziom daiemy cielesne dobrodzieystwa, też abyśmy rozważali, iakobyśmy im i niebieskie pokarmy dawali: i które na tym świecie bogactwy prędko przemijaiącémy vbogácámy, tymże drogę wiecznego błogosławieństwa, abyśmy pokazowali: aby tu naszéy szczodrobliwości znali pomocy, a potym przyszłéy chwały zapłaty przez pokazanié naszé otrzymali, w imie zbawiciela nás wszystkich.

Starski, Mathia de Costen ecclesiae eiusdem cathedralis viccariis perpetuis, et Jeronimo de Bachoczicze clerico gneznensis diocesis, ad praemissa testibus vocatis et rogatis. (U dołu zamieszczony rysunek notaryacki, z literami na jego podstawie: i. n. r. i. — s. ma. ri. a. — s. do. ro. te. a. przyczém jego poświadczenie) Coram me, Johanne Petri de Jacubow, clerico cracouiensis diocesis, publico, imperiali auctoritate notario, et coram memoratis dominis praelatis et canonicis et facti hujusmodi, coram eis scriba. Quia praedictis literarum praeinsertarum exhibitioni, reuisioni, transsumpti, peticioni, transsumptioni, praesentiumque literarum decreto, aliisque omnibus et singulis praemissis, dum sic, ut praemittitur agerent et fierent, una cum praenominatis testibus, praesens interfui, eaque omnia, et singula, sic fieri, uidi et audiui. Ideo praesens transsumpti publicum instrumentum, manu alterius fidelis scribae, scriptum, exinde confeci, subscripsi et in hanc publicam formam redegi, signoque et nomine meis solitis et consuetis, consignaui, ac sigillo venerabilis eiusdem capituli, de mandato dominorum praelatorum et canonicorum suprascriptorum subappenso, sigillaui, rogatus et requisitus, in fidem et testimonium omnium et singulorum praemissorum. Do tego transsumptu pargaminowego, na pasie tegoż pargaminu zawieszona jest w białym wosku, na wosku żółtym wyciśniona kapituły Krakowskiey pieczęć.

[3]) Januszowski zmienia na: attentare.

II. Proinde nos Wladislaus, dei gratia rex Poloniae, nec non terrarum Cracouiae, Sandomiriae, Siradiae, Lanciciae, Cuyauiae, Lyttwaniae princeps supremus, Pomeraniae, Russiaequae dominus et heres, etc. et Allexander, alias Vytowdus magnus dux Lyttwaniae, nec non terrarum Russiae dominus et heres, etc. Significamus tenore praesentium quibus expedit vniuersis praesentibus et futuris, praesentium noticiam habituris: quomodo terras Lyttwaniae, et earum incolas, nostro subditos dominio, in quos saepe liberalitatis nostrae manum extendimus, et profectui ipsorum intendentes, multa frequentia, statum et conditionem eorum semper studuimus facere meliorem: feruenti desiderio cupientes in assumptae fidei deuotione jugiter solidare et fundare. Ut ipsos altissimus, quo praestante lumen fidei per nostram operam receperunt, ad laudem et honorem sui nominis, et ejusdem fidei catholicae augmentum, gratiae suae carismate confirmaret. Cum eos saepe munificentiae nostrae donis refecimus, summopere affectamus spiritualibus gratijs refouere et per quaeque legitima studia et labores id feruentius mancipare. Qui ut se in fidei constantia commodius exerceant et crescant de virtute in virtutem, jugum seruitutis quo hactenus fuerunt compediti et constricti de ceruice ipsorum deponentes et soluentes, ex innatae nobis benignitatis clementia, ipsis libertates, immunitates, gratias, exemptiones, et priuilegia dari, catholicis solita, juxta conti-

II. Dla tego my Władysław, z łaski bożéy król Polski, i ziem, Krakowskiéy, Sędomirskiéy, Sieradzkiéy, Łęczyckiéy, Kuiawskiéy, Litewskiéy, nawyssze książe, Pomorski, Ruski, pan i dziedzic; y Alexander rzeczony Witowd, wielkie książe Litewskie, i ziem Ruskich pan i dziedzic, oznaymuiemy przez ninieyszy list, którym to wiedzieć przynáleży, wszystkim teráz i potym będącym, którzy tego wiadomość będą mieć: iż ziemie Litewskie, i ich obywatele poddani państwu naszemu, którym częstokroć rękę szczodrobliwości naszéy rozściągamy, i o pożytki ich staraiąc sie, mieliśmy o tym pieczą, iakobyśmy za częstym staraniém, stan i zawołanie ich vczynili zácnieyszy: chcąc tedy ie z wielkim pożądaniem w nábożeństwie przyiętéy wiary na potomné czasy vtwierdzić i vgruntować: aby ie nawyssży pán, za którego łaską a staraniem naszym, wzięli oświécénié wiary, ku chwale i czci imiénia swego, i téyże wiary powszechney oświéceniu, pomnażaniem łaski swéy vtwiérdził: iż gdyśmy ich częstokroć dary szczodrobliwości naszéy pocieszyli: tedy też, iako nábarziey być może, chcemy ie duchownémi dary zachować, i przez dobre sprawy i prace zatrzymać. Którzy aby w stałości wiary tym lepiey sie ćwiczyli, iżeby z cnoty w cnotę postępowali, jarzmo niewoléy, w któréy do tego czasu byli zamotani, i związani, z szyie ich składaiąc i rozwięzuiąc, zwrodzonéy nám szczodrobliwosci i łaski, im wolności, swobody, łaski,

nentiam articulorum subscriptorum, tenore praesentium concedimus et largimur.

III. Et primo, quamuis eo tempore, quo almo spiritu inspirante, fidei catholicae recepta et cognita claritate: coronam regni Poloniae assumpsimus; pro christianae religionis incremento et bono statu, et commodo terrarum nostrarum Lyttwaniae praedictarum, ipsas, et cum terris ac dominiis ipsis subiectis et connexis, praefato regno nostro Poloniae appropriauimus, incorporauimus, coniunximns, uniuimus, adiunximus, confoederauimus, de consensu unanimi nostro, et aliorum fratrum nostrorum, et omnium baronum, nobilium, procerum et boyarorum eiusdem terrae Lyttwaniae, voluntate, accedente et assensu. Volentes tamen, terras praedictas Lyttwaniae, propter hostiles insultus, et insidias cruciferorum et eis adhaerentium, ac aliorum quorumcunque inimicorum, qui praefatas terras Lyttwaniae et regnum Poloniae demolliri nituntur, et in ipsorum destructionem machinantur: in certitudine, securitate et tutela melioribus reponere, et eis perpetuum commodum procurare, easdem terras, quas semper, cum pleno dominio, ac iure mero et mixto, hactenus habuimus, et habemus, usque modo a progenitoribus nostris, et ordine geniturae, tanquam domini legitimi, baronum, nobilium, boyarorum voluntate, ratihabitione, et consensu adhibitis, praedicto

exemptciię, i przywileie, które zwykły być dawane ludziom powszechney wiary, wedle zamknienia w sobie ninieyszego przywileiu, daiemy i vżyczamy.

III. A náprzód, acz od tego czasu, od którégo za natchnieniem ducha świętégo, wiary powszechnéy poznáwszy iasność, koronę królestwa Polskiégo przyięliśmy, dlá rozmnożéniá krześciáńskiéy wiary i dobrégo stanu i pożytku ziem naszych Litewskich, oné z ziemiami i państwy im przyległemi i spoionémi przerzeczonému królestwu nászému Polskiému przywłasczyliśmy, wcielili, złączyli, ziednoczyli, przydali, sprzymierzyli, za zwoleniém iednostaynym naszych i inych braciey, i wszystkich panów, slachty, przełożonych, i boiarów wolą téyże ziemie litewskiéy: wszakże chcąc ziemie przerzeczoné Litewskié dlá nieprzyiácielskich náiazdów i zdrád krzyżáków i im przyległych i inych którychkolwiek nieprzyiaciół, którzy przerzeczoné ziemie Litewskie i królestwo Polskié chcą spustoszyć, o skazie tych państw myśląc: w prześpieczeństwie i w pewnéy obronie postawić, i im wieczny pożytek ziednać: tész ziemie któreśmy zawżdy zupełnym państwem i prawem dostatecznym do tego czasu mieli i mámy od przodków i rodziców naszych i porządkiem vrodzéniá naszego, iako prawdziwy pán za wolą panów, slachty, boiarów i zwoleniem, przyłączywszy ie przerzeczonému królestwu Polskiemu, powtóre wcielámy, i prawie w wnętrzności kładzie-

regno Poloniae iterum de novo incorporamus, inuisceramus, appropriamus; coniungimus, adiungimus, confoederamus, et perpetue annectimus: decernentes ipsas cum omnibus earum dominijs, terris, ducatibus, principatibus, districtibus, proprietatibus, omnique jure mero et mixto, coronae regni Poloniae perpetuis temporibus irreuocabiliter, et irrefragabiliter semper esse unitas.

IV. Ceterum omnes ecclesias terrarum Lyttwaniae praedictarum, tam cathedrales, quam collegiatas, parrochiales et conuentuales, videlicet Wylnenses et ceteras in eis erectas, erigendas, fundatas et fundandas, in omnibus ipsarum libertatibus, immunitatibus, priuilegiis, exemptionibus et consuetudinibus vniuersis conseruamus: harum serie mediante, juxta consuetudinem regni Poloniae.

V. Barones etiam nobiles boyari terrarum nostrarum Lyttwaniae praedictarum, donationibus, priuilegiis et concessionibus ipsis per nos datis, impartitis et collatis duntaxat catholicae et romanae ecclesiae subjecti et quibus clenodia sunt concessa, gaudeant, participent et fruantur, prout barones et nobiles regni Poloniae suis pociuntur et fruuntur.

VI. Item barones et nobiles praedicti, bona ipsorum paternalia pari iure obtineant: sicut barones regni Poloniae, sua noscuntur obtinere; et donationes nostras super quibus literas obtinent a nobis efficaces et fulcitas perpetui roboris firmitate similiter ob-

my, przywłaszczámy, złączámy, przyłączámy, sprzymierzámy, i na wieki przykładámy, skazuiąc oné ze wszystkiémi ich państwy, ziemiami, księstwy, przełożeństwy, powiaty, własnościami, i ze wszystkim prawem koronie królestwa Polskiégo na wieczné czasy: aby zawżdy były ziednoczoné, nieodezwanié i przez sporu wszelakiégo.

IV. Też wszystki kościoły ziem Litewskich przerzeczonych, tak cathedrales, iako collegiatas, parochiales, albo conuentuales, w Wilnie, i gdzie indzie zbudowané, i które maią być i są zbudowane, fundowané, we wszystkich ich wolnościach, swobodach, przywileiach, exemptciiach, i zwyczaiach wszystkich zachowywámy przez niniejszy list, wedle zwyczaiu królestwa Polskiego.

V. Także pany, slachtę i boiary ziem naszych Litewskich, w darowiznách, przywileiach, i dozwoleniach im przez nás danych, udzielonych, gdy tylko będą powszechnéy wiary i rzymskiemu kościołowi poddani, i którym są nadane herby, niech sie z nich weselą, uczestnicy będą i ich używaią, tak iako panowie i slachta królestwa Polskiego swych używaią i z nich sie weselą.

VI. Też przerzeczeni panowie i slachta, maiętności swe oyczyste iednakimże prawem niech dzierżą: i darowaniá nasze, na które listy maią, mocne vtwierdzone wieczną mocą także niech dzierżą: i będą mieć moc oné przedać, zamienić, oddalić,

tinebunt et liberam habebunt, ipsa, vendendi, commutandi, alienandi, donandi, et in vsus suos conuertendi facultatem: nostro tamen consensu ad hoc specialiter accedente. Sic tamen: quod ipsa, alienando, commutando vel donando, coram nobis vel nostris officialibus, iuxta consuetudinem regni Poloniae resignabunt. Item post mortem patris, liberi non debent bonis haereditariis priuari, sed ea cum suis successoribus possidere, prout barones et nobiles regni Poloniae sua possident et in usus conuertunt beneplacitos.

VII. Similiter uxoribus suis, dotalitia in bonis et villis, quas ex suscessione paterna, uel concessione nostra perpetua, habuerint, uel fuerint habituri, poterint assignare, prout in regno Poloniae assignantur. Filias autem, sorores, consanguineas et affines suas, praefati barones et nobiles terrarum Lyttwaniae copulare poterint viris duntaxat catholicis, et tradere coniugio, iuxta beneplacitum eorum voluntatis, et iuxta consuetudinem regni Poloniae ab antiquo obseruatam.

VIII. His autem libertatum concessionibus non obstantibus, barones ad constructionem et erectionem castrorum, vias expedicionales facere, et tributa dare, iuxta antiquam consuetudinem astringantur.

IX. Hoc specialiter expresso, quod omnes barones nobiles terrarum Lyttwaniae fidelitatem et debitam ac christianicam fidei constantiam, nobis videlicet, Wladislao regi

darować i ku swym pożytkom obracać. Wszakże to má bydź za osobnym dozwoleniem naszym, tak iż gdy ie będą oddalać, frymarczyć, darować: to przed nami albo naszymi urzędniki, wedle zwyczaiu królestwa Polskiégo, będą czynić i ie zdawać. Też po śmierci rodziców, potomstwu nie maią być brane maiętności dziedziczné, ale oné maią dzierżéć i z potomki swemi: iako panowie i slachta królestwa Polskiego swoie dzierżą, i ku używaniu wedle swégo zdania obracaią.

VII. Także téż żonám ich oprawy na dobrach i wsiach, które maią po rodzicach swych albo od nas pozwolone na wieki, będą mogli naznaczyć: iako w Królestwie Polkim bywaią naznaczoné. A córki, i siostry, i iné powinowaté swé, przerzeczeni panowie i slachta ziem Litewskich, będą mogli w małżeństwo dawać, mężom tylko powszechney wiary, wedle upodobaniá swego, i wedle zwyczaiu królestwa Polskiego, który iest zdawna chowán.

VIII. Wszakże te wolności, szkodzić temu nie maią, aby slachta nie miała być ktemu przyciśniona; aby budować zamków, i woyny służyć, i podatków dawać, wedle starego zwyczaiu, nie była powinna.

IX. To osobliwie wyrażaiąc: iż wszyscy panowie i slachta ziem Litewskich wiarę i powinną wiary krześciańskiéy stałość, to iest nam Władysławowi królowi Polskié-

Poloniae et Allexandro alias Vitowdo magno duci Littwaniae, et successoribus nostris tenere debebunt et seruare, prout barones et nobiles regni Poloniae suis regibus tenere soliti sunt et seruare: super quo barones, boyari et proceres terrarum Littwaniae praedicti, iuramentum nobis iam praestiterunt, prout clarius in literis ipsorum quas cum baronibus regni Poloniae sibi inuicem concesserunt continetur.

X. Pari modo sub fidei sacramento et sub bonorum suorum amissione, nullis principibus, aut baronibus, vel aliis cuiuscunque condicionis hominibus, terris regni Poloniae aduersari volentibus, consilia, fauorem et auxilia ministrabunt uel praestabunt; sed eos tamquam hostes terrae et dominiorum Littwaniae, totis viribus persequentur, et ad nullum alium respectum habebunt, nisi ad nos et ad nostros successores, prout hoc ipsum, barones et nobiles praedicti, pro se et pro suis posteris, per fidei sacramentum caucionem praestiterunt et fecerunt.

XI. Item dignitates, sedes et officia, prout in regno Poloniae institutae sunt, instituentur et locabuntur in Wylna: scilicet, palatinus et castellanus Wylnensis: et demum in Troky, et in aliis locis vbi nobis videbitur expedire, iuxta nostrae beneplacitum voluntatis, temporibus perpetuis duraturis. Et huiusmodi dignitarij, non eligantur, nisi sint fidei catholicae cultores, et subiecti sanctae romanae ecclesiae etc. Nec etiam aliqua offia citerrae perpetua, ut sunt

mu, i Alexandrowi, albo Witowdowi, wielkiemu książęciu Litewskiemu i potomkom naszym będą powinni trzymać i chować: iako panowie i slachta królestwa Polskiégo swym królom zwykli są chować i trzymać. Na co panowie, przełożeni, boiarowie ziem Litewskich przerzeczonych przysięgę iuż nam uczynili, iakoto iaśniéy w lisciech ich, które sobie wespółek z pany królestwa Polskiego zobopólnie dali, iest opisano.

X. Tymże obyczaiem, pod przysięgą i pod straceniém dóbr swoich, żadnym książętom, panom i inym któregokolwiek stanu ludziom, którzy ziemiam królestwa Polskiego zechcą sie przeciwić, rady, łaski i podpomożenia żadnégo nie będą dawać: ale oné iako nieprzyiaciele ziemie i państw Litewskich, wszystką mocą będą nisczyć, nie maiąc na żadnégo baczeniá, iedno na nas i na potomki naszé: iakoż to panowie i slachta przerzeczeni za się i potomki swe przez przysięgę wiary swey czynić się obowiązali.

XI. Także dostoieństwa i stolice i urzędy, iako w królestwie Polskim są postanowione, także postanowione i rozrządzone będą: to iest w Wilnié woiewoda i kasztelan wileński; a potym w Trokach i na inych mieyscach, iako nam napożyteczniey będzie sie zdało, wedle upodobaniá woléy naszéy, aby trwały na wieczne czasy. A na takowé dostoieństwá niechány nie będą wybiérani, iedno którzy są powszechney wiary, i poddani swiętemu rzymskiemu kościołowi. I téż

dignitates, castellanatus, etc., nisi christianae fidei cultoribus conferantur, et ad consilia nostra admittantur, et eis intersint, dum pro bono publico tractatus celebrantur: Quia saepe disparitas cultus, diuersitatem inducit animorum, et consilia patent talibus diuolgata, quae traduntur secrete obseruanda.

XII. Item omnes, quibus huiusmodi libertas et priuilegia conceduntur, nunquam nos Wladislaum regem Poloniae et Allexandrum Vitowdum magnum ducem Littwaniae, quoadusque vixerimus, et nostros successores reges Poloniae et duces Littwaniae, a nobis et nostris successoribus statuendos et locandos deserant uel recedant ab eisdem: sed sub fide et honore, pariter et onere iuramenti, fideliter et firmiter, nobis et successoribus nostris, adhaerebunt, fauoribus, consiliis, et auxiliis perpetuis temporibus et in aeuum.

XIII. Hoc etiam addito, quod praedicti barones, et nobiles, etc. Littwaniae, post mortem Allexandri alias Witowdi magni ducis moderni, nullum habebunt aut eligent pro magno principe et domino Littwaniae, nisi quem rex Poloniae, vel ipsius successores, cum consilio praelatorum et baronum Poloniae, et terrarum Littwaniae duxerint eligendos, statuendos et locandos. Sic similiter praelati, barones et nobiles regni Poloniae, regem Poloniae sine liberis et successoribus legitimis decedente, regem et

urzędy, ziemie wieczne, iako są dostoieństwa, kasztelanie, i iné, iedno krześciańskiéy wiary ludziom niech będą podawáné, i do rady naszéy przypusczani, i przy tych niech będą, gdy o dobrym rzeczypospolitéy będziemy radzić. Albowiem częstokroć różność wiary przywodzi różność vmysłów: i rady bywaią wydawané, które maią być taiemnie chowané.

XII. Też wszyscy, którym takowe listy i przywileie bywaią pozwalané, nigdy nas Władysława króla Polskiego i Alexandra Witowda wielkiego książęcia Litewskiego, póki będziemy żywi i potomków naszych królów Polskich i książąt Litewskich, którzy od nas i potomków naszych będą stawieni, nieopuszczą, ani od nich odstąpią pod wiarą i czcią, i pod obowiązkiem przysięgi: iż wiernie i mocnie, przy nas i potomkach naszych będą stać z swą przyiaźnią, radą i pomocą na wieczne czasy i na wieki.

XIII. To téż ktemu przydaiemy: iż przerzeczeni panowie i slachta po śmierci Alexandra, to iest Witowda wielkiégo książęcia Litewskiego żádnégo nie maią mieć i obrać za wielkie książe: iedno którégo król Polski i iego potomkowie za radą prełatów i panów Polskich i ziem Litewskich będą rozumieli obrać i postawić. I także prełaci, panowie i slachta królestwa Polskiego, gdyby król Polski przez potomstwa práwdziwégo zszedł, króla i pana nie maią sobie obierać przez wiadomości i rady naszéy: to iest

dominum non debent ipsis eligere, sine scitu et consilio nostro: videlicet, Allexandri magni ducis, baronumque et nobilium terrarum Littwaniae praedictarum, iuxta tenorem et contenta priorum literarum.

XIV. Preterea, praedictis libertatibus, privilegiis et gratiis, tantummodo illi barones et nobiles terrae Littwaniae debent vti et gaudere: quibus arma et clenodia nobilium regni Poloniae sunt concessa, et cultores christianae religionis romanae ecclesiae subiecti, et non schismatici vel alii infideles.

XV. Item omnes litteras, quascunque regno Poloniae et terris Littwaniae ante octo vel septem annos: ac post uel circa coronationem nostram concessimus, et dedimus, tenore praesentium, confirmamus, ratificamus, approbamus et robur perpetuum imponimus eisdem, habentes ipsas praesentibus pro insertis.

XVI. Hoc etiam addito specialiter et expresso: quod praefati barones et nobiles regni Poloniae et terrarum Littwaniae conuentiones et parlamenta quando necesse fuerit in Lublin vel in Parczow, et aliis in locis aptis, de consensu et voluntate nostra celebrabunt, pro commodo et utilitate regni Poloniae et terrarum Littwaniae praedictarum meliori.

XVII. Praeterea nos Allexander alias Vitowdus, de consensu serenissimi principis domini Wladislai regis Poloniae, fratris no-

Alexandra, wielkiego książęcia i panów slachty ziem Litewskich przerzeczonych, wedle sposobu i opisania pierwszych listów.

XIV. Też przerzeczonych wolności i przywileiów, i takowych łask, tylko oni panowie i slachta ziemie Litewskiéy maią vżywać, i z nich sie weselić: którym są dané herby slachty królestwa Polskiego, i którzy są krześciiańskiéy wiary i poddani rzymskiemu kościołowi, a nie odszczepieńcy albo niewierni.

XV. Téż wszystkie listy, któreśmykolwiek królestwu Polskiému i ziemiam Litewskim przed ośmią albo siedmią lat, albo potym przy koronaciiéy naszéy dali i pozwolili, przez ninieyszy list potwierdzámy, mocne czyniemy, pochwálámy, i moc wiecznéy mocy vkładamy, maiąc ie za wpisané i włożone w ten przywiléy.

XVI. To też dokładamy osobliwie i mianowicie: iż przerzeczeni panowie i slachta królestwa Polskiégo i ziem Litewskich, seymy i stanowienia rzeczy, kiedy tego będzie potrzeba, w Lublinie albo w Parcowie, albo na inych miéyscach ktemu sposobnych, za dozwoleniém i wolą naszą maią odprawiać dla pożytku i potrzeby krolestwa Polskiégo i dla lepszégo ziem Litewskich przerzeczonych.

XVII. Nadto my Alexander albo Witowd, za zwoleniém naiaśnieyszégo książęcia pana Władysława króla Polskiégo brata

stri charissimi, eligimus ad arma et clenodia nobilium regni Poloniae, terrarum nostrarum Lyttwaniae nobiles infra scriptos; quos, ipsi regni Poloniae nobiles simul cum omnibus qui ex eorum stirpe originem suam ducunt, ad fraternitatis et consangwineitatis consortia receperunt. Et primo nobiles: Lelywa, Monywid palatinum vylnensem. Item Zadora, Jawnum palatinum trocensem; Rawa, Mynigal castellanum vylnensem; Lyssy, Sunigal castellanum trocensem; Jastrembczy seu Lazanky alias Bolesthy Nagorą vocati, Nemir; Tramby, Hosticonem; Topori, Butrim. Item Labancz alias Skrzinsczy, Goligunt; Poraye, Nicolaum Bylimyn; Dambno, Corewam; Odrowansch, Wyssegerd; Wadwicz, Petrum Mondygerd; Dria, Nicolaum Tawtygerd; Habdanecz, Johannem Gastoldi; Polukoza, Wolczconem Culwa [4]); Grifones, Butowdum; Srzeniawa, Jadath [5]); Pobodze, Kalonem; Grzimala, Johannem Rymowidowicz; Zaramba, Gyneth Conczewicz, Pirzchala, Dawxa; Novyna, Nicolaum Boijnar; Dzaloscha, Wolczconem Kocutowicz; Copacz, Gethowoth; Rola, Dangyel; Sirokomly, Jacobum Mingel; Cattus marinus, Woysznar Wilkolewirz [6]); Powala, Georgium Sangaw. Item Pomijan, Saka; Dolywa, Naczkonem; Scharza, Twerbuth; Dolanga, Monstvild; Bogoria, Stanislaum Wissigin; Janyna, Voyssim Dancycouicz;

naszégo namileyszégo, wybierámy na herby slachty Polskiéy ziem Litewskich naszych slachtę niżéy napisaną: które sama królestwa Polskiégo slachta także ze wszystkimi, którzy z ich pokoleniá idą, ku braterstwu i spowinowaceniu przyięli. A naprzód slachta herbu: Leliwy, Moniwida woiewodę Wileńskiego; Zadora, woiewodę Jawna Trockiégo; Rawa, Minigała kasztelana Wileńskiego; Lysy, Sunigała kasztelana Trockiego; Jastrzębcy albo Lazanki, alias Bolesty Nagorę które zową, Niemiery; Trambki, Hostikona; Topory, Butryma; Łabęcie alias Skrynscy, Goligunta; Poraye, Mykołaia Bylimina, Dembno, Korewę; Odrowąs, Wyszegierda; Wadwicz, Piotra Mondygierta; Dria, Mikołaia Tawtygierda; Habdaniec, Jána Gastolda; Połkoza, Wolczka Kutwę; Gryfowie, Butowda; Srzeniáwa, Jadałda; Pobodze, Kalona; Grzymała, Jána Rymowidowicza; Zaremba, Gineta Konczewicza; Piérzchała, Dawxę; Nowina, Mikołaia Boynara; Działosza, Wołczkona Kokutowicza; Kopacz, Gedorwocha; Rola, Dangiela; Sirokomla, Jakuba Mingela; Kot morski, Woysznara Wilkolewicza; Powała, Jerzego Sangawa; Pomian Sákę; Doliwa, Naczkona; Sarza, Twerburta; Dolanga, Monstwilda; Bogoriiá, Stanisława Wiszyngę; Janina, Woyszyma Danczykowicza; Bichawa, Monstolda; Swinka, Andrzeia Dewknetowicza; Rolda, Mynymunda Se-

[4]) u Łaskiego: Cwkwa. [5]) u Łaskiego: Jadaldum. [6]) W transsumpcie: Wilkdewirz.

Bychawa, Monstold; Swinka, Andream Dewknetowicz; Kolda Mynimund Sessnikouicz; Svlima, Bodyvil. Item Nalancz, Coczanum; Lodza, Miczvsch; Gelytowe, Gerdud; Corczacowe, Czuppam; Byala Woydilonem Kusolowicz; Wanzik Conczanum Sukowicz; Czolek, Johannem Ewild; Godzamba, Stanislaum Butowtowicz; Osmorog alias Geralt, Surgutes de Beszkymi [7]) etc. Quibus quidem armis, clenodiis et proclamationibus, praedicti nobiles, proceres et boyari terrarum Littwaniae, exnunc et in antea, perpetuis temporibus vbilibet gaudeant potiantur, prout ipsi praefati nobiles regni Poloniae vti frui consueuerunt et potiri.

XVIII. Ut autem, corroborationis et cautelae uberioris omnia praemissa accipiant firmitatem, praesentes fecimus sigillorum nostrorum munimine roborari. Praesentibus et consentientibus, ac ratum habentibus, reuerendis in Christo [8]) dominis: Nicolao Gneznensi archiepiscopo, Alberto Cracouiensi, Johanne Wladislauiensi, Petro Poznaniensi, Jacobo Plocensi, Nicolao Vilnensi, Johanne electo Leopoliensi mesnikowicza; Sulima, Bodywiła; Nałencz, Koczana; Łodzia, Miczucha; Jelitowie, Gerduda; Korczakowie, Czuppę; Biáłá, Moydylona Czuszołowicza; Wanczyk, Koczana, Sukowicza; Czołek, Jána Ewila; Godzámba, Stanisława Butowtowicza; Osmoróg alias Gieralth, Surguta z Kieslinia, etc. Których to herbów i zawołaniá, przerzeczona slachta, panowie i boiarowie ziem Litewskich, od tego czasu i napotym na wieczne czasy, będą używać; i niech sie z nich weselą, iako przerzeczona slachta królestwa Polskiégo, zwykła używać i ie miéć.

XVIII. Ażeby dostatecznieyszą moc wszystki przerzeczoné rzeczy wzięły, kazaliśmy dlá pewnieyszéy mocy ninieyszy list pieczęciami naszemi vtwierdzić. Przy czym byli, i na co zwálali i za wdzięczno to mieli, náuczciwszy w panu Krystusie oycowie ksiądz: Mikołay gnieźnieński arcybiskup, Woyciech krakowski, Ján włodzcławski, Piotr poznański, Jakub płotcki, Mikołay wileński, Jan arcybiskup lwowski, Maciey

---

7) W transsumpcie: Reszlini. Ostrzec należy, że w akcie oryginalnym między literami wielkiemi B. K. R. nie ma żadnéj w pisaniu różnicy, na wszystkie trzy, jest jedna i taż sama postać, w nazwiskach tedy ich czytanie zupełnie dowolne: Bodywil czy Rodywil. W transsumpcie zaś między literami K. R. także żadnéy różnicy dostrzec nie podobna. A gdy w małych literach ķ, od ł, w oryginale zaledwie odróżniać się daje: z tąd Beszkymi, Reszlini, Keszlini. I może Łaski (a z niego wszyscy) naylepiey piszą Kyeslymi, Kieslini. — Wreszcie liter, trudności: niéma — zachowały się litery oryginału. Zamiany y na i, i odwrotnie, oczywiste omyłki, zmiana ortografii, niezdawały się zasługiwać na wypisywanie osobne.

8) Łaski i za nim wszyscy dodali: patribus, czego w oryginale i transsumpcie niema.

tropoli, Mathia Premisliensi, Michaele Kyouiensi, Gregorio Wlodimiriensi, Sbigneo Cameneczensi electo ecclesiarum episcopis; Chelmensi et Ceretensi ecclesiis vacantibus [9]). Nec non magnificis, validis et strenuis: Cristino cracouiensi castellano, Johanne de Tarnow cracouiensi, Nicolao de Michalow sandomiriensi, Sandzyuogio de Ostrorog poznaniensi, Mathia de Vansosche calisiensi, Jacobo de Coneczpole siradiensi, Johanne Liganza lanciciensi, Mathia de Labischin brestensi, Janussio de Cosczelecz gnewcowiensi, palatinis; Michaele de Bogumilouice sandomiriensi, Johanne de Sczekocyni lublinensi, Dobeslao de Oleschnicza woynicensi. Floriano de Corithnycza [10]) wislicensi, Cristino de Kozeglowy sandecensi, Martino de Krolikouo gneznensi, Clemente de Mocrsko radomiriensi [11]), Domarath de Kobylyani becensi, Mosticio de Staschow poznaniensi, Janussio de Tolischow calissiensi, Martino de Calinow siradiensi, Petro de Wloszowa dobrinensi, Alberto de Cosczol brestensi, Johanne de Lankoschin lanciciensi, Cristino cruschuiciensi, Johanne de Laczuchow zauichostensi, Martino de Lubnicza brzezinensi, Stanislao Gamrath polanecensi, Johanne de Bogumilowice czeprzemyślski, Michał kiiowski, Grzegorz włodzimirski, Zbigniew kamieniecki biskupi: gdy Chełmski i Cerecki kościoły wakowały. I wielmożni, mężni: Krystyn krakowski kasztelan, Jan z Tarnowa krakowski, Mikołay z Michałowa sędomirski, Sędziwóy z Ostroroga poznański, Maciey z Wąsoszéy kaliski, Jakub z Koniecpola sieradzki, Ján Ligęza lanczycki, Maciey z Labiszyna brzestcki, Janus z Kościelca gniewczowski, woiewodowie; Michał z Bogumiłowicz sędomiérski, Ján z Sczekocina lubelski, Dobesław z Olesznice woynicki, Florian z Rokitnice wiślicki, Krystyn z Koziegłów sądecki, Marcin z Kulikowa gnieźnieński, Klimunt z Mokrzka radomski, Domarat z Kobylan biecki, Mostycz z Skaszów poznański Janusz z Tuliskowa kaliski, Marcin z Kalinowa sieradzki, Piotr z Włosczowey dobrzyński, Woyciech z Kościół brzestcki, Jan z Lankoszyna łęczycki, Krystyn kruszwicki, Ján z Lazuchowa zawichostski, Marcin z Lubnice brzeziński, Stanisław Gámrát połaniecki, Ján z Bogumiłowic czechowski, Maciey Kot nakielski, Grot z Janczowic małogostski, Iwan z Obichowa srzemski, Janusz Furman miedzyrzecki, kasztelani; Zbigniew z Brzezia królestwa Polskiégo mar-

---

[9]) Cerecka dyecezia, czyli Serecka wołoska w Moldawii, jest w oryginale, transsumpcie, i u Łaskiego wyraźnie wymieniona: wszakże Januszowski i inni wyczytali: Chelmensi et ceteris ecclesiis vacantibus. Podobnie u Herburta Sarnickiego i u innych przełożono na polski: gdy Chełmski i inne kościoły wakowały.

[10]) Tak w oryginale i transsumpcie Łaski wypisał: Rokijtnijcza.

[11]) Transsumpt i Łaski poprawili omyłkę oryginału na Radomiensi.

chouiensi, Mathia Coth naklensi, Grottone de Jancowicz malogostensi, Iwano de Obichow srzemensi, Janussio Furman medzyrzecensi, castellanis; Sbigneo de Brzeze regni Poloniae marschalco, Petro Schaffranecz subcamerario, Martino de Wroczymowo vexillifero cracouiensi, Paulo de Bogumilouice cracouiensi, Nicolao de Strzelcze sandomiriensi, Nicolao de Czarnkow poznaniensi, Jaka calisiensi, Andrea de Ludbrancz cuijauiensi, Petro de Wydawa siradiensi, Nicolao de Suchdol lublinensi, Petro de Thur lancicensi, judicibus. Actum in oppido Hrodlo circa flumen Bug, in parlamento seu congregatione generali, die secunda mensis octobris, sub anno domini, millesimo quadringentesimo tredecimo (1413). Datum per manus reuerendi in Christo patris domini Alberti [12]) episcopi cracouiensis, regni Poloniae, supremi cancellarii regni Poloniae [13]), nobis sincere dilecti. Scriptum vero per manus Czolkonis canonici sandomiriensis, secreti nostri notarij.

szałek, Piotr Szaffraniec podkomorzy, Marcin z Wrocimowa chorąży krakowski, Paweł z Bogumilic krakowski, Mikołay z Strzelec sędomiérski, Mikołay z Czarnkowa poznański, Jaka kaliski, Andrzey z Lubrańcza kuiawski, Piotr z Widawy sieradzki, Mikołay z Suchodołów lubelski, Piotr z Tur łęczycki, sędziowie. Działo się w miasteczku Hrodle, przy rzéce Bugu, na seymie walnym, w dzień wtóry miesiąca października, roku pańskiego, tysiącznégo, czterech setnego trzynastégo. (1413.) Dán przez ręce vczciwégo w panu Krystusie oyca księdza biskupa Krakowskiégo, náwysszégo kanclerza królestwa Polskiego, nam sczérze miłégo; a pisán przez ręce Ciołka kanonika sędomirskiégo, sekretarza naszégo.

PRZYRZECZENIE LITWY TRWANIA W ZWIĄZKU Z POLSKĄ 1413.

(u Łaskiego fol. 130. 131. 132. u Przyłuskiego p. 694. 695. u Januszowskiego p. 756. 757. 758. Volum. leg. p. 282. 283.)

(u Herburta p. 667. 669. u Sarnickiego p. 998. 999. u Januszowskiego p. 756. 757. 758.)

In nomine domini amen. Ad perpetuam rei memoriam. Sator rerum omnium, cujus

W imię boże amen. Na wieczną tey rzeczy pamięć. Stworzyciel wszystkich rzeczy,

[12]) Imie to w oryginale i transsumpcie będące, nie znayduje się u Łaskiégo a po nim nikt do niego trafić nie mógł.

[13]) Takie regni Poloniae powtórzenie znayduje się w oryginale i w transsumpcie zachowane; Łaski pierwsze wyrzucił.

oculus penetrat vniuersa, et scientia nunquam extinguitur in rebus humanis, quas obliuionis caducis momentis, constat subjacere, ut memoria earum remaneat, apices litterarum alti consilij prouidenter ordinauit: quarum praesidio, rerum ordinationes, pacta, et tractatus conseruantur.

Proinde nos, Moniuitus palatinus vilnensis, Jawinis palatinus trocensis, Mijngal uilnensis, Sungal trocensis, castellani; Nijemijr, Ostijk, Butrim, Golignith, Nicolaus Bijlim, Coreijowa, Wissigert, Petrus Montigerd, Nicolaus Tawtigerd, Johannes Gastowdi, Uolczko, Culua, Buschowdus, Jadath, Ralo, Johannes Rimowidowicz, Gijneth Conczeuicz, Doxa, Nicolaus Bijeijnar, Uolsko Kochuthowijcz, Jacobus Mingel, Uoijsznar Vijrkolowijcz, Gregorius Sangaw, Saka, Naczko, Werbuth, Monsthivijld, Stanislaus Wissigijn, Uoijschin Damenkowijcz, Monstold, Andreas Devknetowijcz, Munimunth de Sesnikovicz, Roduil, Coczanus, Miczuch, Gerdud, Czuppa, Uoijdzijlo Cossilovijcz, Coczanus Sukowicz, Johannes Eijvijld, Stanislaus Buthowdovijcz, Surgutes de Reschijnki: significamus tenore praesentium, quibus expedit vniuersis, praesentibus et futuris, praesentium notitiam habituris.

Quod quia serenissimorum principum dominorum Uladislai regis Poloniae etc., et Alexandri alias Vitowdi magni ducis Littuaniae, dominorum nostrorum gratiosissimo-

którego oko przenika wszytki rzeczy, i wiadomość nigdy nie bywá zagładzona w rzeczach ludzkich, które łacwie z pamięci wypadaią: aby tedy pamięć ich została pismem, za wielką swą radą, z przeyźrzenia to rozrządził: za którego podpomożeniem ordinacię, umowy i sprawy rzeczy bywaią zachowané.

A tak my: Moniwit woiewoda wileński, Jawinis woiewoda trocki, Mingal wileński, Sungal trocki kasztelanowie; Niemir, Osztyk, Butrym, Golignit, Mikołay Bilim, Koreiowa i Wyszygierd, Piotr Montigierd, Mikołay Tawtigierd, Ján Gasztowdow, Wolczko, Kulwa, Bussowd, Jadath, Ralo, Ján Rimowidowicz, Ginent Konczewicz, Doxa, Mikołay Bieinar, Wolsko Kochutowicz, Jakub Mingel, Woyssnar Wirkołowicz, Grzegórz Sangaw, Saka, Naczko, Werburth, Monstywild, Stanisław Wyszygin, Woyszyn Damenkowicz, Monstold, Andrzéy Uknetowicz, Munimunth z Seśnikowicz, Rodwił, Koczan, Miczuch, Gerdud, Czuppa, Woydziło Koszylowicz, Koczan, Sulkowicz, Ján Eywild, Stanisław Buthowtowicz, Surgutes z Reszynek, etc. oznaymuiemy listem ninieyszym, którym to wiedzić przynależy, wszystkim: którzy teraz są, i potym będą, do których wiadomości to przyydzie.

Iż, acz za náiaśnieyszych książąt, pana Władysława króla Polskiégo, etc, i Alexandra Witowda, wielkiégo książęcia Litewskiégo, panów naszych nálaskawszych

rum concessione et indulto: arma quibus uti insolitum fuit nobis, contraria consuetudine obsistentes, ad insigniendum nominis nobilitatis nostrae titulum, a baronibus, nobilibus et proceribus suis ordine geniturae contraxerunt, recipimus; et ad gratias, libertates et immunitates, priuilegia exemptionis, et multa alia beneficia, et praerogatiuas quae nobis per dictos dominos gratiosos, Uladislaum regem Poloniae, et Alexandrum magnum ducem Lithuaniae, munifica sunt concessa largitione, et litterarum patrocinia munita, interuentu ipsorum et studio promoti extitimus, et prouecti, promiseruntque suis patentibus litteris, adhuc qua poterint diligentia, bonum, commodum, et profectum status nostri ex honoris ubilibet promouere, et nunquam in aduersitatibus nostris et necessitatibus nos deserere: sed semper contra omnium inimicorum nostrorum, insidias et insultus, auxilijs, consilijs et fauoribus suis prosequi et iuuare. Horum intuitu, volentes tot beneficiorum merita compensare, et ipsis dignas vices pro eis impendere, ne disparitatis in nobis, aut ingratitudinis contagia et inaequalitas litterarum cernerentur vendicare: sed vt semper vnanimis idemptitas inter nos remaneat, et voluntas animorum, sicut idem cultus, et religio fidei, obseruatur: vniuersaliter vniuersi et singulariter singuli nostris nominibus, ac vice omnium nobilium, bojarorum, procerum, et incolarum terrarum Lithuaniae, bona fide, in verbo nostro con-

z zwoleniem, herby, których używać nie była nam rzecz zwykła za przeciwnym zwyczaiem który u nas był, dla oznaczénia imienia, tytułu, i slachectwa naszégo od panów slachty i przełożonych, który od przodków swych maią, wzięliśmy, i do łask, wolności i swobód, ktemu iescze i przywileie, exemptie, i wiele innych dobrodzieystw i nadania, które nám przez rzeczoné pany łaskawé, Władysława króla Polskiégo i Alexandra wielkiégo książęcia Litewskiégo, szczodrobliwie są nadané; i za obroną listów danych są umocnioné, i za témi listy iesteśmy na wysszy stan podniesieni, i obiecali nam przez otworzysté swé listy, iescze więcéy ileby mogli, z náiwiętszą pilnością, dobro, pożytek, i pomnożénié stanu naszégo i czci wszędy chcą podwysszać, i nigdy w niesczęściu i potrzebach naszych nas nieopusczać: ale zawżdy przeciwko wszystkim nieprzyiacielom naszym, i zdradzie, i naieździe, pomocami, radami, i łaskami swémi nam pomagać. Tych rzeczy względem, chcąc tak wiele dobrodzieystw i zadziałaniá oddać, i także słuszné wdzięczności pokazać: aby sie w nas różność iaka i niewdzięczność, i także nierówność w liściech niepokazała, ale aby zawżdy iednomyślna iedność, między nami trwała, i wolá iedna umysłów, iako iedna chwała boża i wiara iest chowana: tedy my wespółek wszyscy, i osobliwie kożdy z osobna, naszémi imiony, i za wszystkę slachtę, boiary, pany, i obywatele ziem Li-

stanti et fideli, omni dolo, fraude, et colore amputatis et remotis, promittimus, pollicemur, vouemus, spondemus, et juramenti nostri ministerio, strictius nos obligamus: nunquam praefatos praelatos, barones, nobiles, et proceres regni, et ipsum regnum Poloniae praedictum, in omnibus eorum necessitatibus et aduersitatibus deserere: sed semper ipsis *) contra omnium inimicorum eorum insidias et insultus, consilia, auxilia, et fauores, fideliter ministrare, et nulli lites, bella, aut guerras, praeter scitum et voluntatem et consensum consilium et requisitionem ipsorum et eorum successorum, indicere, facere, vel mouere; praefatosque dominos Uladislaum regem Poloniae et Alexandrum alias Uitowdum magnum ducem Lithuaniae, et eorum successores reges Poloniae et duces magnos Lithuaniae, nullis temporibus deserere quoquomodo: sed semper ipsis, sine dolo, et fraude, fideliter adherere, omni consilio, auxilio et fauore. Praeterea promittimus, prout supra: quod defuncto praefato domino Uitowdo magno duce Lithuaniae, nunquemque eligemus, assumemus, et recipiemus, in magnum ducem Lithuaniae vel dominum, nisi quem praefatus dominus Uladislaus rex, si vita potietur longiore, vel eius successores, et praelati, barones, nobiles et proceres regni Poloniae duxerint eligendum, statuendum, vel locandum. Et viceversa, praelati, barones

tewskich, dobrą wiarą i w słowie naszym stałym i wiernym, odłożywszy precz wszystkę chytrość i zdradę, na wiarę i pod przysięgą naszą obiecuiemy: nigdy przerzeczonych panów, prełatów, slachty i przełożonych królestwa; i samégo królestwa Polskiégo przerzeczonégo, we wszystkich potrzebach i niefortunach ich, nieopusczać: ale zawżdy im, przeciwko wszystkim nieprzyiaciołom, ich zdradzie i naieździech, rady, pomocy i łaski wiernie dodawać: i żadnemu zwad, woien, odpowiedzi, przez wiadomości i woléy i zwolenia i dołożenia rady ich i potomków ich, nie zadawać, ani czynić, ani zruszać: i przerzeczoné pany, Władysława króla Polskiégo i Alexandra Witowda wielkié książę Litewskié i ich potomków, królów Polskich i wielkich książąt Litewskich, żadnych czasów nieopusczać, żadnym sposobem, ale zawżdy przy nich, okrom chytrości i zdrady, stać wszystką radą, pomocą i życzliwością. Też obiecuiemy, iakośmy wysszéy obiecali, iż po zeszciu, przerzeczonégo pana Witowda wielkiego książęcia Litewskiego, nigdy niebędziemy obiérać, ani brać na wielkié książę Litewskié i za pana, iedno którégo przerzeczony pan Władysław król, ieśli będzie dłużéy żyw, albo iego potomkowie i prełaci, panowie, slachta i przełożeni królestwa Polskiégo, będą rozumieli obrać i postanowić. A także prełaci, panowie i slachta

*) u Januszowsk.: semetipsis.

et nobiles regni Poloniae, rege praefato quod absit sine liberis et successoribus legittimis decedente, sine scitu et consilio illustris domini Alexandri, alias Uitowdi magni ducis Lithuaniae, si superstes remanserit, et nostro, eligere non debebunt.

Ut autem corroborationis et cautelae uberioris omnia praemissa accipiant firmitatem, fecimus sigillorum nostrorum munimine roborari.

Actum in oppido Hrodlo, circa flumen Bug, in parlamento seu congregatione generali, die secunda mensis octobris. Anno domini millesimo quadringentesimo tredecimo (1413).

królestwa Polskiégo, gdy przerzeczony król, czego boże uchoway, przez płodu i potomstwa swégo słusznégo zéydzie przez wiadomości i rady oświeconégo pana Alexandra Witowda wielkiégo książęcia Litewskiégo, ieśli onégo przeżywie, i przez naszéy woli wybiérać nie będą.

A iżby potwiérdzenia i przestrogi przerzeczoné, tym więtszą wzięły moc, kazaliśmy pieczęci naszych przyłożeniem to obwarować.

Działo się w Hrodle, u rzéki Bugu, na séymie walnym, dnia wtórégo miesiąca paździennika. Roku pańskiégo 1413.

24

Pieczęć Jagał dey gracia rex in tellow (1382)
z odlewu zrobionego

WŁADYSŁAW III. JAGIELLONCZYK.

ZYGMUNT NA WIELKIM KSIĘSTWIE

PRZEZ KRÓLA WŁADYSŁAWA III. ROKU 1438 ZATWIERDZONY.

(u Łaskiego fol. 129. u Przyłuskiego p. 692. 693. u Januszowskiego p. 753. 754. w Volum. leg. T. I. p. 139. 140.)

Uladislaus tercius rex Poloniae, confirmat jura et priuilegia Sigismundo magno duci Lithuaniae supra ducatu magno; per diuum olim Uladislauum suum genitorem, eidem Sigismundo concessa.

In nomine domini amen. Ad perpetuam rei memoriam. Nos Uladislaus tercius, dei gratia rex Poloniae, nec non terrarum: Cracouiae, Sandomiriae, Siradiae, Lanciciae, Cuijauiae, Lithuaniae, princeps supremus, Pomeraniae, Russiaeque dominus et heres, etc. Significamus tenore praesentium, tam praesentibus quam futuris, noticiam praesentium habituris. Quod exquo praeclarus et magnificus princeps dominus Sigismundus, dei gratia magnus dux Lithuaniae, Russiae, etc., patruus noster praecharus, omnem sinceritatis constantiam, erga regnum Poloniae nostrum et nostram regiam praesentiam semper gessit incorrupte, cujus rei nos memores, et pergrati dignum censuimus sibi proinde cordis puro zelo occurrere, et omnium qua decet gratitudine, hanc fidem et constantiam integram compensare. Unde ex certa nostra scientia, sufficientissi-

(u Herburta p. 665. 666. u Sarnickiego p. 995. 996 u Januszowskiego p. 753. 754.)

Władysław trzeci król Polski, potwierdza prawa i przywileie Zygmuntowi wielkiemu książęciu Litewskiemu, na księstwo wielkie przez świętego niegdy Władysława swégo oyca temuż Zygmuntowi dané.

W imię boże, amen. Ku wieczney pamięci. My Władysław trzeci, z łaski bożéy król Polski i ziem: Krakowskiéy, Sędomirskiéy, Siéradzkiéy, Łęczyckiéy, Kuiawskiéy, Litewskie książe náwyssze, Pomorski, Ruski pán i dziedzic. Oznaymuiemy ninieyszym listem, tak teraz iako potym będącym ludziom: którzy ninieyszych rzeczy wiadomość będą mieć. Iż od tego czasu, jako zacné i wielmożné książe pán Zygmunt, z łaski bożéy wielkié książe Litewskié, Ruskié, striy nasz námilszy, wszystkę sczérości swéy stałość, przeciwko królestwu naszému, i przeciwko osobie naszéy królewskiéy, nienaruszenié miał: na którą rzecz my pamiętaiąc i będąc bardzo tego wdzięczni, godną rzecz rozumieliśmy iemu z sczérégo serca to oddać i wszelką przystoyną wdzięcznością tę wiarę i stałość całą nagrodzić. A tak z pewnéy naszéy wia-

ma deliberatione praehabita, animo beniuolo et uoluntate nostra vltronea, nostrorum praelatorum et baronum salubribus freti consiliis, sibi domino Sigismundo, magno duci, nostro patruo charissimo, jura, litteras et priuilegia, quae a nobis et felicis memoriae genitore nostro, domino Uladislao rege Poloniae, super ducatu magno, et quibuscunque bonis, et libertatibus, sub quibuscunque datis et tenoribus, existunt, quae hic habere volumus, pro insertis, in omnibus earum punctis, conditionibus, positionibus, particulis, et clausulis vniuersis, ratificamus, innouamus, gratificamus, approbamus et praesentis scripti patrocinio, confirmamus, decernentes ea robur obtinere perpetuae firmitatis. Promittimus insuper in verbo nostro regio praesentibus, et spondemus, easdem ipsius literas, jura et priuilegia, rite et juste emanata, per omnia, rata atque grata habere, et inconcussa jugiter et inuiolabiliter obseruare, et de eis satisfacere. Harum quibus, sigillum nostrae majestatis est appensum testimonio litterarum. Datum in oppido Pyotrkow, in parlamento generali, feria tercia proxima post festum sanctae Luciae virginis, Anno domini M. cccc. xxxviii. (1438). Praesentibus ibidem, reuerendissimo et reuerendis in Christo patribus dominis: Uincentio sanctae gneznensis ecclesiae archiepiscopo et primate, Sbigneo cracouiensi, Uladislao uladislauiensi, episcopis, et Andrea de Bnijn electo confirmato ecclesiae poznaniensi, ac

domości, maiąc dostateczné rozmyślenié i umysł łaskawy i dobrowolny, za radą zdrową naszych prełatów, i panów, panu Zygmuntowi wielkiemu książęciu stryiowi naszému námilszému, prawa, listy i przywileie, które od nas i od świętéy pamięci oyca naszégo pána Władysława króla Polskiégo na księstwo wielkié i na iné którékolwiek dobra i wolności pod którymkolwiek sposobem są dané, które tu chcemy miéć za wpisané, we wszystkich ich punktciéch, sposobiéch, położeniu, cząstkách i klauzułách wszystkich, mocne czyniémy, odnáwiámy, wdzięczne czyniémy, pochwálámy, i pod obroną ninieyszégo pisaniá, potwiérdzamy, skazuiąc aby moc miały, mocy wiecznéy. Obiecuiemy nad to słowem naszym królewskim i obowięzuiemy się też, iego listy, prawa, przywileie, które porządnie i sprawiedliwie wyszły, we wszystkim miéć za mocné, i wdzięczné: i oné chować wiecznie niezgwałcenié i im dosyć czynić. Co świadczymy przez ten list: którému pieczęć maiestatu naszégo iest zawieszona, Dan w Piotrkowie na séymie walnym, we wtorek bliski po swięcie swiętéy Luciiéy (16. grudnia), roku pańskiégo 1438. Przyczym tamże byli, nauczciwszy i uczciwi w panu Krystusie oycowie i panowie, Wincęnty swiętego kościoła gnieźnienskiégo, arcybiskup i primas, Zbigniéw krakowski, Władysław włodzcławski, biskupi; i Andrzéy z Bnina, wybrany i potwierdzony kościoła poznańskiégo; i wielmożni, szlachetni, i mężni mężowie,

magnificis, nobilibus, et strenuis viris, Johanne de Czijszow castellano cracouiensi, Dobeslao de Senno sandomiriensi, Martino de Slawkow calisiensi, Alberto de Male lanciciensi, Johanne de Lichni brzestensi, Jarando de Grabije iuniuladislauiensi, et Petro Odrowans de Sproua leopoliensi, palatinis; Dobrogostio de Schamotuli poznaniensi, Clemente Uantropka de Strzelcze sandomiriensi, Laurentio Zaramba de Calynoua siradiensi, castellanis; Johanne de Olesznijcza marsalko et Andrea de Lubijno thezaurario regni Poloniae, et aliis dignitariis, baronibus, militibus et nobilibus, testibus circa praemissa. Datum per manus magnifici et generosi virorum Johannis de Conyecz Polye cancellarii et Petri Uoda de Sczekoczyn uicecancellarii regni Poloniae nobis sincere dilectorum.

Ad relationem magnifici Johannis de Conyeczpole R. P. cancellarii.

Jan z Czyżowa kasztelan krakowski, Dobesław z Sienna sędomiérski, Marcin z Sławkowa kaliski, Woyciech z Małégo łęczycki, Jan z Lichna brzestki, Jarund z Grabie inowłodzcławski, Piotr Odrowąs z Sprowy lwowski, woiewodowie; Dobrogost z Szamotuł poznański, Klimunt Wątrobka z Strzelec sandomiérski, Wawrzyniec Zaręmba z Kalinowéy siéradzki, kasztelanowie; Ján z Olesznice marszałek i Andrzéy z Lubinia podskarbi królestwa Polskiégo; i inni dignitarze, panowie, rycerstwo i szlachta, którzy byli świadki przy rzeczach przerzeczonych. Dan przez ręce wielmożnégo i urodzonégo męża Jána z Koniecpola kanclerza i Piotra Wody z Sczekocina podkanclerzégo koronnégo, nam sczérze miłych. Za relaciią wielmożnégo Jana z Koniecpola Polskiégo kanclérza.

KAZIMIRZ JAGIELLONCZYK.

PRZYWILEY ZIEMSKI

OD KRÓLA KAZIMIRZA JAGIELLOŃCZYKA ROKU 1457. LITWIE NADANY.

(Z kodexu Działyńskiego.)

Privilej Kazimera korola Poiskoho i welikoho kniazia jeho miłosti litowskoho, ruskoho, i kniażati pruskoho, żomojtskoho i inych.

Wo imia bożeje, stansia, ámin. Ku wecznoj pamiati i reczi, wse szto sia dejeť pod czasom, schodiť s pamiati ludskoje pospołu s czasom i możeť prijti w znajmosť potom buduczich, nebudetli zachowati na pismie. Proto my Kazimir, łaskoju bożeju krol krolestwa Polskoho, i welikij kniaź Litowskij, Ruskij, Zomojtskij zeml i inych. Wznawszi stałosť wery najwelebnejszych, welebnych, osweconych, zacnych, mużnych, rostropnych, i opatrnych, prełatow duchownych, i sweckich, kniazej, panow, szlachty, bojarow, i mieszczan zeml welikoho kniaźstwa Litowskoho, Ruskoho i Zomojtskoho: kotoruju k nam i k naszoj jasnosti i persone, jako ku prawdiwomu, a własnomu otczyczu, i panu prirożonomu, meli i majuť, i na potom chotiať meti, stale a wernie, kakże to w nich dobre a skuteczne, czerez doswiatczenie jest najdeno: hodno nam sia wideło, abychmo im za takowuju ich dobroť łaski naszoje i wolno-

(Z kodexu porycko puławskiego.)

PRIVILEGIUM TERRESTRE.

In nomine domini amen. Ad perpetuam rei memoriam, omnia quae aguntur sub tempore labuntur e memoria hominum, simul cum tempore et memorie posterorum, prodi nequeunt nisi per scripta. Proinde nos Kazimirus dei gratia rex regni Poloniae et magnus dux Lituaniae, Russiae, Samagitiaeque terrarum rel. Attenta constantia fidei, reuerendorum, illustrium, generosorum, strenuorum et providorum praelatorum spiritualium et secularium ducum, baronum, nobilitatis boiarorum et civium terrarum magni ducatus Litvaniae, Russiae, Samagitiae, quam erga nos nostraeque majestatis personam tanquam erga verum et legittimum heredem et dominum naturalem habuerunt et habent, et in futurum habere volunt fideliter et constanter, prout hoc bene et eficaciter, per experientiam est compertum dignum visum est nobis ut eis pro hujusmodi eorum erga nos benivolentia, gratiae et liberalitatis nostrae donis et

stej, dary i inszimi naszimi życzliwostiami słusznoje a łaskawoje dosyć wczynenie wdełali. Zaczim by i na potom ku nam i ku służbam naszim ochotnejszije byli, khdy sia uwidać takowymi łaskami poteszonych.

I. A proto naperwej, prereczonym prelatom, kniazem, panom szlachte i mestom prereczonych zeml welikoho kniaźstwa Litowskoho, Ruskoho, Zomojtskoho, i inych: dalijesmo i neotmenno darowali, i czerez seś nasz list dajem na wecznosć pospolite. A owszem tyjeż prawa wolnosti, i wyzwolenia, jako majuć prełati, kniażata, panowe, szlachta i mesta korolewstwa Polskoho. Ale żeby s toje pospolitosti, a osobno newyobraziwszi nekotoraja wontpliwosć w tom na potom ne wzoszła, tyje to wolnosti, abo nekotoryje s nich wideło sia nam włożiti tut, i wyobraziti na imia.

II. I na perwej, wsi daniny, priwilia, i wolnosti, kostełow stołecznych, sobornych, i klasztornych, w zemlach naszych welikoho kniaźstwa Litowskoho, Ruskoho, Zomojtskoho i inych postawenyje, i nadanyje, i kotoryje na potom nadawany buduć, choczom ne obrażony i neporuszony chowati i boroniti wodłuh wseje mocy naszoje.

III. Kotoryjeż kosteły stołecznyje, sobornyje, i klasztornyje, khdysia czasow swoich, czerez smerć, abo spuszczenie, ot-

alijs favoribus, dignam et benignam faceremus recompensam, quo et in posterum erga nos ad obsequia nostra reddantur promciores cum se senserint, hujusmodi gratijs consolatos.

I. Ideo primum praedictis praelatis, ducibus, baronibus, boiaris et civitatibus praedictarum terrarum magni ducatus Lituaniae, Russiae, Samagitiae, vel dedimus et irrevocabiliter donavimus et per praesentes litteras concedimus in perpetuum, generaliter, eadem iura, libertates, exemptiones, quemadmodum habent, praelati duces, barones, nobilitas et civitates regni poloniae. Sed ne ex ea generalitate et specifice non expresso, aliquod dubium in posterum oriatur: eas ipsas liberalitates ecclesiarum cathedralium collegiatarum, et conventualium in terris nostris magni ducatus Lituaniae existentium atque incolarum magni ducatus ipsius status utriusque seu aliquas earum inserere visum est nobis praesentibus et specificare per expressum.

II. Imprimis omnes donaciones, privilegia et libertates ecclesiarum cathedralium collegiatarum et conventualium in terris nostris magni ducatus Litvaniae, Russiae, Samagitiae sittarum et dotatarum et dotandarum illese et inviolabiliter conservare volumus et defendere totis viribus nostris.

III. Quo quidem ecclesiae cathedrales collegiatae et conventuales, cum temporibus suis per decessum aut cessum vacaverint et

worać, i pastirow ne buduť meti, kotorych podawanie, na nas i nasledkow naszich zależyť zupołnym prawom. I my dajuczi im inszoho, abo inszych pastyrow, ne inszoho, ani inszych majem do tych kostełow oferowati, tolho welikoho kniaźstwa naszoho Litowskoho tubyłca, jestli w hodnosti, a w stałosti obyczajew najden budet, a jestliby ne tohdy inszoje zemli parsonu pożitczonu, a pocztliwu, i słusznu, kotoraja by meła, i raditi, i pożitoczni byti, tolhokroť kolkokroť potreba budeť.

IV. I też, prereczonym prełatom, kniaziem, panom, szlachtie i mestom prereczonych zeml welikoho kniaźstwa Litowskoho, Ruskoho, Zomojtskoho, i inych, dalijesmo, iż na żadnoho człowieka obmowu, abo wadu jawnuju, abo tajemnuju, abo na kotoroje podozrenie tych kniazej, panow i mieszczan, karati, abo kazniti ne majem żadnym karaniem, to jest, ani imieniem, otdaleniem, ani też karaniem turmu, ani peneżnym, ani kriwawym: aliżby perwej na sude jawnom obyczajem prawa chrestjanskoho toho chto perewodit, i też toho na koho perewodiať, obliczne postawiwszi, skuteczne byli potiahany. Kotoryjeż po takowom sude i po potiahańi wodłuh obyczaja i prawa krolewstwa Polskoho majuť byti karany, i skazywany, wodłuh welikosti i podoby wystupow swoich.

V. I też, za wystup czużij, nichto inszij, tolko tot, kotoryj zhresziť, abo wystupit. A to zawżdy obyczajem prawa

sine pastoribus fuerint suis, quarum juspatronatus ad nos et successores nostros plenarie pertinuerit, nos providentes eis, de aliis pastoribus, non alium, neque alios ad ipsas ecclesias praesentare debemus, nisi magni ducatus nostri Litvaniae incolas, si in idoneitate morum et probitate comperti fuerint. Sin minus, tunc alterius nationis personam honestam et utilem, quae et praeesse valeat et prodesse toties quoties opus fuerit.

IV. Item praedictis praelatis, ducibus, baronibus, nobilitati et civitatibus praedictarum terrarum magni ducatus Lituaniae, Russiae, Samagitiae rel. concessimus, quod ad nullius hominis delationem publicam aut occultam vel ad aliquam suspicionem ipsos duces, barones et cives punire debemus, vel castigare pena aliqua ut bonorum alienatione vel poena carcerum, aut pecuniaria aut sanguinaria, donec prius in iudicio publico, more juris catholici in praesentia accusatoris et accusati efficaciter fuerint convicti, qui post hujusmodi judicium et convictionem secundum consuetudinem et jura regni poloniae debent puniri et sententiari iuxta quantitatem et qualitatem excessus.

V. Item pro delicto alterius non punietur, nisi is, qui deliquerit, et hoc semper ordine iuris catholici observato, coram

chrestjanskoho zachowywajuczi, pered sudom potiahany i osużonyj, majeť byti karan, a to tak, iż ani żona za wystup muża swojeho, ani otec za wystup syna swojeho, ani też zasia muż za żeninij, a syn za otcowskij, ani kotoryj prirożonyj, ani słuha: niżli tolko, khdyby chto był priczasten wystupu: a to wymujuczi tolko wystupy obrażenia majestatu.

VI. I też, dopuszczajem, aby kniazi, panowie i bojare prereczennyje, meli wolnosť wychoditi s tych zeml naszych welikoho kniaźstwa, dla nabywania ofitszeje fortuny, i dla cwiczenia w uczynkach rycerskich, do wsiakich zeml czużych, tolko krome storon neprijatelej naszich: a wedżo tak, aby z ymenéj tych, kotoryje wychodiať, służby naszi ne wmeszkiwany, ale potomuż, kak i pri samych ich, nam i nasledkom naszim, majut byti połneny zawżdy, khdy potreba budet.

VII. I też, prereczonyje kniazi, panowe, bojare i mieszczanie imenia swoi otcziznyje, abo danyje czerez prejasnoho hopodara sławnoje pamiati welikoho kniazia Alexandra Witowta, predka i deda naszoho namilszoho, i daniny osweconoho welikoho kniazia Zikhimonta. Jestli tyje kotoryje tyje daniny derżať priwiliami, abo swetkow dostatocznym a słusznym swedecstwom, tyje daniny podopruť, i doweduť: rownym a tymże prawom, majuť derżati, jako kniazi, panowe, bojare i meszczanie korolewstwa Polskoho swoi imenia derżať: i majut wolnosť

judicio, convictus et condemnatus debet puniri. Et hoc ita, quod neque uxor pro delicto mariti, nec pater pro delicto filii, nec e converso, maritus pro uxoris, filius pro patris, nec quivis cognatus, nec servus. — Nisi tunc cum quis fuerit particeps delicti et hoc exceptis criminibus lesae majestatis.

VI. Item admittimus ut duces, barones et nobiles praedicti habeant libertatem exeundi de praedictis terris nostris magni ducatus propter consequendam uberiorem fortunam, et in actibus militaribus exercitationem, ad quascunque regiones, praeter terras hostium nostrorum: et hoc ita, ut de bonis ita exeuntium servicia nostra non negligantur, sed eodem modo, prout praesentibus eis, exhibeantur, nobis et successoribus nostris, toties, quoties opus fuerit.

VII. Item praedicti duces, barones, nobiles et cives, bona sua paterna, aut eis concessa per serenissimum principem felicis recordationis magnum ducem Alexandrum Vitovdum praedecessorem et avum nostrum charissimum, et donaciones illustris ducis Sigismundi, si hi, qui huiusmodi donacionibus pociuntur, privilegiis, aut testium sufficienti et legittimo testimonio, eas ipsas donationes fulcient et probabunt, pari et eodem jure debent tenere, prout duces, barones, nobiles, et cives regni poloniae, sua possident bona. Et debent habere li-

mieti, tyje imenia, prodati, promeniti, otdaliti, darowati, i na swoi dobrowolnyje pożytki obernuti: a wedżo tak iż tyje imenia promeniwajuczi, prodajuczi, abo otdalajuczi albo darujuczi, pered nami, abo wradniki naszimi, wodłuh obyczaja koruny Polskoje, majut zdawati.

VIII. I też, po smerti otcow deti kak mużczizny, tak żony ot imenej otcziznych ne majut byti otdaliwany: ale majuť s potomki swoimi tyje imenia zupołnym prawom derżati, jako kniazi, panowe, bojare i meszczanie koruny Polskoje, swoi imenia derżať, i w pożytki swoi oborocziwajuť.

IX. I też, khdy kotoryj s prereczonych kniazej, panow, bojar, i meszczan z seho sweta zyjdeť, tohdy wdowa w imeni muża swojeho majet zostati, do toho czasu, poki na wdowiem stolcy sedeti budeť. A jestli w druhoje małżenstwo wstupiti wschoczeť, majeť byti otdana mużu kotoroho slubiť a deti pri imeni otcziznom zostati majut. A jestliby detej ne było, ino bliszije toho muża jeje perwoho, jako i inszije wdowy koruny Polskoje, chodiať za mużow. A hdeby perwyj muż w prereczonom imeni swojem kotoroje weno żone swojej naznacził, a toho by dostatoczne mohła dowesti, i ona, wziawszy toje weno, wodłuh obyczaja prawa, majet sia otdati s kim chotiaczi.

X. I też, doczki, a prirożonyje, i krewnyje ich, panny i wdowy dobrowolne, mohuť dawati mużom, nas abo [nasledkow

bertatem ea ipsa bona, vendendi, commutandi, alienandi, donandi, et ad beneplacitos suos usus convertendi. Ita tamen quod huiusmodi bona, commutando, vendendo, alienando, aut donando coram nobis, aut officialibus nostris, juxta modum juris regni Poloniae resignare debent.

VIII. Item post mortem patrum, pueri sexus utriusque a bonis hereditarijs non debent alienari, sed debent cum successoribus suis, huiusmodi bona pleno jure possidere, prout duces, barones, nobiles, et cives regni poloniae sua obtinent bona et in usus suos convertunt.

IX. Item dum aliquis praedictorum ducum, baronum, nobilium aut civium e vivis excesserit, tunc vidua in bonis mariti sui remanere debet, hactenus, quoad in sede viduali perseveraverit, si vero ad secundas convolare voluerit nuptias, tradenda est marito cui nubendum duxerit: et pueri in bonis paternis remanere debent. Et si pueri non fuerint, tunc propinqui prioris mariti eius. Et si maritus prior in bonis suis dotem aliquam, ei assignaverit, et in hoc sufficienter probaverit, tunc ipsa accepta huiusmodi dote, secundum consvetudinem juris, nubat cui voluerit.

X. Item filias agnatas et consanguineas suas, virgines et viduas, possunt libere tradere maritis, nobis aut successoribus no-

naszich w tom sia nedokładywajuczi, a wedże obyczaj chresťjanskij w tom majuť zachowati.

XI. I też, wsi poddanyje, kniazej, panow, bojar i meszczan tych zeml welikoho kniaźstwa litowskoho, majuť byti wolni, i owszem wyzwoleny, oto wsiakich podaczok i płatežu, poboru, abo serebszczyzny. I też mer kotoryje sływuť diakła i oto wsiakoho beremeni powozow, kotoryje sływuť podwody i otwożenia kamenia, berwenia, abo drow na palenie cehły, abo wapna, na horody; ot koszenia sena, i ot inszich robot mało sprawedliwych: niżli tolko wyjmujuczi, roboty budowania horodow znowu potrebnych, i starych oprawowania. Wyjmujuczi też, poddanyje kniazej, panow, szlachty, bojarow, ot nas im danyje, a wedże staryje, i zdawna zwykłyje nam i potomkom naszim stacyi, pobory, mostow nowych budowanie, starych poprawowanie, doroh naprawowanie, w celosti zachowywajem.

XII. I też, ne majem my, ani wradniki naszi, ludej nepochożich dannych i newolnych mużczizn, ani żon, ani żadnych poddanych prereczonych kniazej, panow, bojar, i meszczan zeml naszich welikoho kniaźstwa Litowskoho, Ruskoho, Zomojtskoho i inych, i wradnikom naszim, prijmowati ich ne dopustim. Także też, i prełati, i kniazi, panowe, bojare i meszczane welikoho kniaźstwa Litowskoho, Ruskoho,

stris, desuper minime requisitis, ita tamen quod ritum catholicum in hoc observent.

XI. Item omnes kmetones, subditi ipsorum ducum, baronum, nobilium, et civium, terrarum magni ducatus Lituaniae, debent esse liberi et omnino exempti ab omnibus reditibus et solutionibus, exactionum et contribucionum et mensurarum quae dicuntur dzakla et ab omni onere vectigalium quae dicuntur podwode et a vectione lapidum, trabium, aut lignorum, ad exurendos lateres aut cementum ad castra; a falcando feno, et alijs laboribus minus iustis. Exceptis duntaxat laboribus aedificandorum castrorum, de novo necessariorum et vetustorum restaurandorum. Exceptis etiam kmethonibus, ducum, baronum, et nobilium, a nobis eis concessis, et nihilominus antiquas et solitas nobis et successoribus nostris, (*stationes*), exactiones, poncium novorum edificationes, antiquorum reformationes, viarum restaurationes, integre reservamus.

XII. Item nos et officiales nostri homines abnoxios, tributarios, kmethones, et illiberos sexus utriusque neque ullos subditos praedictorum ducum, baronum, nobilium et civium terrarum nostrarum magni ducatus Lituaniae, Samogitiae, Rusiae rel. non suscipiemus. Ita etiam et praelati, duces, barones, nobiles, et cives magni ducatus Lituaniae, Russiae, Samagitiae, homines nostros et successorum no-

Zomojtskoho i inych, ludej naszich, i pożitkow naszich, kotorohokolwe stadła buduť, nemajuť sami czerez sebe, ani czerez wradnikow swoich, prijmowati.

XIII. I też, ne majem dawati deckich na poddanych prereczonych kniazej, panow, szlachty i bojar: aliż perwej u hospodara toho, czij poddanyj, kriwdu wczinić sprawedliwosť budeť proszona: a jestliby on na rok pewny sprawedliwosti wczиniti nechoteł, tohdy deckij nasz, abo wradnikow naszich majeť byti posłan, a winnyj, kotoryj u winu wpadeť, tuju winu, hospodaru swojemu, a ne inszomu powinen budeť płatiti.

XIV. I też, obecujem, i slubujem, iż panstw i zeml welikoho kniaźstwa naszoho prereczonoho newmenszim, ale w hranicach swoich, jako prodkowe naszi, a zwłaszcza jako sławnoje pamiati welikij kniaź Alexander Witowt dedia nasz prereczony derżał, tak i my tyje granicy, cały, a zupołny, majem derżati, i boroniti, i z bożeju pomocziu, wsimi siłami naszimi, budem usiłowati roszirati.

XV. I też, obecujem, i slubujem, iż w tych zemlach naszych, toho welikoho kniaźstwa, zeml, horodow, mest, abo kotorych kolwek wradow i dedicstw wderżania, abo dostojnostej, ne majem dawati, żadnomu czużozemcu, ale tolko tubylcom tych zeml welikoho kniaźstwa naszoho prereczonoho, majem dawati, my, i potomki naszi dawati buduť.

strorum, cujuscunque sexus, non debent ipsi per se nec per officiales suos suscipere.

XIII. Item non debemus concedere ministeriales alias Dzieczkie super subditos praedictorum ducum, baronum, nobiliumque, donec fuerit prius, apud dominum cuius subditus injuriam fecerit, justitia postulata. Et si ipsi, in certo termino justiciam non fecerit, tunc ministerialis noster aut officialum nostrorum mitti debet, ut reus qui mulctandus fuerit, huiusmodi mulctam domino suo, et non alteri luere tenebitur.

XIV. Item promittimus et spondemus quod dominia et terras magni ducatus nostri praedicti non diminuemus, sed in limitibus suis, quemadmodum praedecessores nostri et praesertim felicis recordationis magnus dux Alexander Vitoudus patruus noster praedictus, tenuit, ita et nos in eisdem limitibus integre et plenarie debemus tenere et defendere, et cum dei auxilio omnibus viribus nostris studebimus adampliare.

XVI. Item promittimus quod in terris ipsis magni ducatus nostri Lituaniae, terras castra civitates, aut quascunque hereditates, tenutas, aut officia quaecunque aut dignitates, non debemus dare ulli allienigene: sed tantum indigenis ipsarum terrarum, magni ducatus nostri praedicti, debemus concedere, nos et successores nostri concedere debent.

XVI. A na swedomie toho, peczat nasza ksemu listu jest priweszona. Diejało sia i dano czerez ruki welmożnoho Michajła Kezkhajłowicza z Diawintowa welikoho kniaźstwa Litowskoho kanclera. U Wilni wo wtorok, w deń swiatoho Zikhimonta. Leta bożeho tisiaca czotyrista piat desiat semoho. (1457.) Pisano czerez ruki Martina z Łuski, pisara, kotoryj seje meł w poruczeni.

XVI. Et in testimonium horum sigillum nostrum praesentibus est appensum. Actum et datum per manus magnifici Michaelis Kieszgaylowicz de Dzawiltowo magni ducatus Lituaniae cancellarii. Vilnae feria tercia ipso die sancti Sigismundi. Anno domini millesimo quadringentesimo quinquagesimo septimo. (1457.) Scriptum per manus Martini de Luska notarij, qui ea praesentia habuit in comissis. *)

*) Potém następuje w kodexie Puławskim Privilegium de libertatibus judeorum, znajdujący się poniżéj przy ruskim texcie tego wydania.

STATUT 1492. KAZIMIRZA JAGIELLONCZYKA.

(Z kodexów Rumiańcowa.)

Sudebnik 1) *Kazimera Korola Polskaho.* 2)

Kazimir bożeju miłostiju korol Polskij, welikij kniaź litowskij i Ruskij, kniaża Pruskoje *a*) i inych. 3)

I. Czinim znamenito sim naszim listom, chto na neho *b*) posmotrit ili cztuczi jeho *c*) usłyszit, iże my s kniaziami i s pany radoju naszeju welikoho kniażestwa Litowskaho, i so wsim pospolstwom pohadawszi i wradili *d*) jesmo tak 4):

(Przekład polski Leona Rogalskiego.)

Statut Kazimirza Króla Polskiego.

Kazimirz z bożey łaski król Polski, wielki książe Litewski i Ruski, książe Pruski i innych.

I. Czynim wiadomo tym naszym listem, kto na niego spoyrzy lub gdy go czytają usłyszy, że my z książęty i z panami radą naszą wielkiego księstwa Litewskiego, i ze wszystkiém pospólstwem pomówiwszy, radziliśmy tak:

a) Kniaża pruskoje, i żomojťskij i inych. *b*) nań. *c*) jeho w ręk. Grigorowicza nie znajduje się. *d*) sohadawszi, uradili.

---

1) Nie wiemy azali wyraz *Sudebnik*, oznaczający *Sądowniczy Statut*, w którym obok prawideł postępowania sędziów, bieg sprawiedliwości i kary przestępstw przepisane bywają, użyty przez Cara i W. Xcia Iwana IV. Wasilewicza r. 1550, głośny swóy kodex tak zowiącego, z tamtąd, przez późnieyszego kopiistę do praw Litewskich i Polskich przeniesiony, czyli téż dawniéy w Rusi i Litwie znany, Kazimirzowi Jagiellończykowi współczesny bydź może? Za ostatniém zdaniem przemawia użycie podobne tegoż terminu przez Gusiewa przy Iwanie III. Wasilewiczu (1462—1505) xięgę praw gotującego; za pierwszém, że sam Kazimirz swe prawa skromnieyszém nazwaniem *Listu* mianuje, podobnie jak swóy przywiléy r. 1457 ogłoszony. Ta mało ważna z siebie okoliczność, lecz wiele posługująca do odkrycia czasu przekładu na język ruski Wislickich ustaw, a zatém i korzystania z nich w Rusi, bez znalezienia oryginału przekładu, rozstrzygnioną bydź nie może.

2) Niewiadomy późnieyszy poprawiacz kopii w bibliotece Kanclerza dochowanéy, wziąwszy Kazimirza Jagiellończyka o którym tu mowa, za Kazimirza W., którego ustawy niżéy znalazł wypisane, podkreślał wszędy, lub pytaniami w wątpliwość podawał wyrazy *Kniaź Litowskij* i dalsze wspomnienia odnoszące się do Litwy, a do Kazimirza W. nie przypadające. Gdyby chciał był zwrócić uwagę, iż Kazimirz niżéy Witolda stryjem (*Diadieju*) mianuje, a Zygmunta W. Xcia Lit. w rząd przodków liczy, niepłonne miałby przekonanie, że Kazimirz nie innym jak Jagiellończykiem być musi. Możemy teraz śmiało sprostować zaskwapliwe Czackiego twierdzenie (O Litewskich i Pols. Prawach 1800 T. I. p. 43) że *Litwa mająca swoje zwyczaje, od Jana Olbrachta pisała dla siebie prawa*; posunąwszy albowiem do Kazimirza jéy prawodawstwo, winniśmy wdzięczność niezrównanemu mężowi, iż swém dziełem ocucił i do poszukiwań zapalił rodaków.

3) Sudebnik ninieyszy niezawodnie pisany i układany po roku 1454, w którym Kazimirz pomnożywszy Polskę dobrowolnie w jego opiekę poddającemi się Prusami, już siebie książęciem Pruskim mianuje.

4) Wstęp ninieyszy przekonywającym jest dowodem, że król w materyach prawodawczych zasięgał zdania Stanów i przybocznéy swéy Rady. Wnosić ztąd można, że Statut Litewski, piérwszym nazwany, za panowania Zygmunta

II. Szto s licom priweduť tatia 5), budet li moczi czim zapłatiti *e*), ino zapłatiti istinnu; pakli czeho w domu ne budet, budet żona toje *f*) wedoła z dietmi użo izrosłymi, żonoju iz dietmi płatit *g*), a sa-

II. Gdy z licem przyprowadzą złodzieja, a będzie mógł czém zapłacić, niech zapłaci wartość rzeczy skradzioney (iściznę), jeśli niczego w domu nie będzie, a żona i z dziećmi już dorosłemi wiedziała o tém,

e) czim płatiti, moczi nie znajduje się. *f*) a budiet li to żona. *g*) i dietmi zapłatiti.

Starego wydany, nie był owocem pracy jakiegoś uczonego; lecz że odwieczne przodków zwyczaje, w potrzebach silniéy czuć się dających, spisane i uporządkowane, utworzyły rzeczone dzieło na kilku rozważane seymach, i naywyższą wolą króla potwierdzone. Nie jeden podobny Kazimirzowskiemu Statut, poprzedził zbiór Zygmunta. Między Stanami Litewskiemi *książęta*, a mianowicie spokrewnione, piérwsze zaymują mieysce; między nimi Biskupi, *Kniaziami* także zwani, i już w Przywileju 1457 wymienieni; za nimi idą *Panowie Rada*, z urzędników państwa, Wojewodów, Starostów, Ciwunów, Namiestników, i t. d. złożona. Porządek ich wymienia Czacki w dziele przytoczoném T. I. str. 281. Szlachta świéżo od czasów Horodelskiego zjazdu (1413.) z orężnych bojarów i napływających Polaków formująca się, nie mogła jeszcze takiego jak w Polszcze znaczenia i ucześnictwa w obradach publicznych nabyć. Miasta handlem, przemysłem, a ztąd bogactwy przemożne, cieszące się osobnemi prawami magdeburskiemi, do obrad publicznych przypuszczone zostały, a tu pod znajomym wtedy powszechnie wyrazem *pospólstwa* są oznaczone. Na seymie unii Litwy z Polską w roku 1569 znaydowali się pełnomocnicy wileńscy. Ażeby dostateczniéy przekonać się o tém, udać się można do dzieł Czackiego Tom. I. 279, oraz zbioru praw i przywilejów miastu Wilnu danych, sporządzonego przez Dubieńskiego, w roku 1788.

*) *Lice*, jak Czacki uważa (T. II. p. 224.) od twarzy wzięte, znaczy rzecz którą oskarżonemu będąc pokazaną, nosi jawne świadectwo winy, i jest widocznym w oczy wyrzutem (*corpus delicti*). Przestępstwo z licem poymanego zbrodniarza, *notorium delictum* nazwali śrzednich wieków prawnicy. W jawnych zbrodniach, nie wymagano wtedy, w całéy Europie, przyzwoitéy liczby osób sąd składających: nie pytano się, czyli z rozmysłem, lub bez niego nastąpiło wykroczenie. Szybko bez śledzeń, szukania świadków, gromadzenia dowodów i przewłok prawnych za zbyteczne uważanych, w celu nakazania szacunku dla ustaw przerażającym postrachem, jednegoż dnia nieraz stanowiono i wykonywano wyrok. Mamy tego dowód w ustanowieniach Fryderyka I. 1187. r. *si notorium fuerit, nullius requirendum est testimonium, sed statim decolandus.* (*Du Mont* Corp. diplom. T. I, p. 197.) Nie inny jest przepis ninieyszéy litewskiéy o kradzieży *taťba* ustawy; natychmiast za pierwszą kradzież zapłacenie szacunku *istiny*, i zwrócenie lica, jak niżéy widzimy, temu u kogo ukradziono, zalecone. Gdyby zaś nie miał czym zapłacić, żona i dorosłe dzieci o przestępstwie wiedzące, a zatém za uczestników miane, idą w niewolą okradzionego. Oburza dziś zaiste prawidło brania w sukcessyi kary; ale ten zwyczay był wszędy powszechny, kiedy przeciw niemu Plato (w X. 9. de legibus) powstaje, a Arkady i Honory Cesarze jedynie przez litość dzieciom winnych zostawują życie, a Herodot Scytom go przyznaje. Przewidywano zapewne wrodzoną w nich skłonność do zbrodni, a że żona i dzieci z całym swym nabytkiem za własność męża są uważane: nie dziw, że w niewolą za niego były wydawane. Dzieci lat 7 niemające, a zatém złym przykładem oyca nie zepsute i o występku wiedzieć nie mogące, są wolne, *newinni*, jak wyczytałem, chociaż ozdobnieyszy rękopism ma *newnni*. Sudebnik jagiellonski nie popadł w ten dziki zwyczay; owszem artykułem 5. waruje się od niego. Statut Litewski Zygmunta I. (rok 1529) (idąc za artykułem 5. przywil. ziemsk. 1457.) o dzieciach nie namieniając pod złodzieystwem, wyraża jedynie pod obrazą majestatu R. I. art. 4, że chociażby i lat nie miały, tracą majątek na skarb idący: *bo crez wystup otca ich włastnoho, wżo oni suť otdaleny ot imenia.* Statut Zygmunta Augusta (1564 r.) Roz. 14 art. 13. żonie i dzieciom o złodzieystwie wiedzącym, szkody płacić każe lub odsługiwać.

ho na szibieniciu 6). A szto budet małyi dieti niże semi hod *h*), tyi w tom ne winni.

żoną i dziećmi zapłacić, a samego na szubienicę. A gdy będą dzieci młodsze od lat siedmiu, te w tém niewinne.

h) hodow.

---

6) Podziwienie sąsiednich ludów, urąganie przemieszkujących u nas cudzoziemców (*Roisius Maureus* Decisiones Litvanicae), a ganienie nas nawet przez kraiowców (Frycz Modrzewski o Popr. Rptéy ed. 1576. p. 78) tak srogie w Litwie kary na złodziejów, a pieniężne na zabóyców spostrzegających, zwrócić każą uwagę na upłynione wieki. U wszystkich wędrownych ludów, imieniem barbarzyńskich nacechowanych, nie było ohydnieyszego nad kradzież występku. Bogactwa ich z bydła, rzeczy przytrudnieyszych do chowania, w braku zamków, złożone, wymagały groźnéy tęgości ustaw, straż fizyczną zastąpić mających. Czytamy w Justynie o Scytach (lib. 2 c. 2) *Nullum scelus apud eos furto gravius, quippe sine tecto munimentoque pecora et armenta inter silvas habentibus, quid salvum esset, si furari liceret?* Równą pogardą okrywane złodzieystwo w Germanii, Juliusz Cesar opisał, które dotąd u koczowniczych Tatarów jest nader rzadkiém zjawiskiem.

Wstręt od pracy litewskiego włościanina, a srożenie się całego prawodawstwa tego ludu przeciwko kradzieży, dostatecznie dowodzą jak gęsto odnawianą bydź musiała. Ohydna występku nikczemność i zgubność jego dla kraju, kierowała prawodawczém piórem, uważającém chylenie się do upadku narodu, w którym każdego własność nie jest szanowaną. Skoro podły myślenia sposób między jedną mieszkańców połową szerzyć się zaczyna, w drugiéy naturalnie gasnąć musi ufność, pokładana w poczciwości każdego i przymierzu wzajemnego bezpieczeństwa; w obu zaś stopniami stygnąca chęć do pracy i przysposobienia nadal zapasów, nakoniec całkiem ustaje. Szlachetne i niczém niezachwiane poszanowanie dla sprawiedliwości w domu Jagiełłów zaszczepione, odsuwało z ich prawodawstwa nie męskie politowanie i gnuśną nad złodziejami litość. Pragnący widzieć świetne i od sąsiadów szanowane państwo, podane sobie przez dzielnych Olgierdów, Kejstutów i Witowdów, przewidywali wcześnie, iż bezsilne przez nich użyte środki, podadzą berło w ręce następców nad podłą tłuszczą, kradzieżą a następnie rozbojami i wszelkiemi splamioną zbrodniami. Niemasz albowiem narodu w istotném wyrazu tego znaczeniu, gdzie skrzętny i pracowity mieszkaniec, dla ospałéy Rządu nieczynności, każdego ze swych sąsiadów za nikczemnego uważać musi zbrodniarza, a schnąc ze złorzeczeniem dzień i noc nad strzeżeniem szczupłéy chudoby, długą nakoniec zmordowany walką, traci ochotę do reprodukcyi i godziwych zarobków, Błogosławić więc a nie złorzeczyć winniśmy mądrości prawodawczéy naszych przodków.

Siliło się niegdyś okrucieństwo nad wynalezieniem śrzodków odjęcia życia. Kara szubienicy (*skobnica* jak ma poprawnieyszy Mss.) naywłaściwszą germańskim, węgierskim, słowiańskim a zatém i litewskim ludom się zdała na kradzież, ile wszędy hańbiąca i obelżywemi nazwiskami: *mortis dirae, foedae, impurae, tetrae, infamis, abominabilis, pessimae, spurissimae, atrocissimae, crudelis, foedissimae, turpis exhalationis*, oznaczana. Smierć nayczęściéy szubieniczną stanowiły prawa: Wisigotów Lib. VIII. tit. 2, Burgundów tit. XXIX. §. 3. tit. 4, Ripuarów tit. 79; Lex Salica pozbawienie płodności zaleca tit. 12; śmierć wyrokowały prawa Alamanów tit. LXIX, Anglów i Werinów tit. VIII. Longobardów wreszcie Lib. I. tit. XXV. Prosto szubienicą grożą prawa Saskie II, 13, i Szwabskie cap. 114. Lecz naywięcéy zrozmaicone przepisy w prawach Węgierskich czytamy. Wolny, za piérwszą kradzież 5 wołami nos okupował, a gdy ich nie miał, sam szedł w niewolą. Powtórnie i po trzeci raz popełniający zbrodnią, nosa i uszu pozbawiony bywał, aby go jako szkodliwego (fur famosus) wszyscy się łatwiéy ustrzegli. Czwarta kradzież kosztowała życie. Decretum Stephani Lib. II. c. 41. Niewolny, kradzież gęsi lub kury życiem opłacał. Zasrożył karę Władysław (r. 1077—1095); bo wolny na dziesięć feników kradnący szubienicą i utratą majątku karany, czynił nieszczęśliwemi rodziców w niewolą oddawanych, dzieci jego niedorosłe wolne zostawały. Gdy mniéy nad 10 ukradł feników, okupiwszy się kilką wołami, we dwanaścioro rzecz skradzioną wynagradzał. Decret. Vladisl. Lib. II. c. 12, 14. Lib. III. cap. 8. Długo byłoby tu się rozwodzić nad karami w Węgrzech kobiét, księży i innych stanów, nad śrzodkami wyśledzenia zbrodni i t. d.

III. A pak li złodej neimajet budet *u czim* zapłatiti *i*), no i lica wo *dwor* neimat worotiti istciu u koho ukradieno, a *prosoki* połowinu wernuti, a złodieja na obieszańe, a *prosoka* po staromu *k*) u koho budet ukradieno. A szto sudyi prisudiat, ino perwo zapłatit istciu, a potom hosudar *l*) tatia toho winu *swoja* bieri 7).

IV. A koli wydaduť żenu a lubo dieti tatinii u konce *ł*) sudi skażuť, a potom mohut li *m*) wykupiti, a lubo hosudar *n*) ich wschoczet wykupiti, a oni mohut sia wykupiti 8). A budet w domu istatków toho ta-

III. A jeśli złodziey nie będzie miał czém zapłacić, tedy i lica do dworu nie brać, powrócić właścicielowi u którego skradzione, a prosoki połowę wrócić, a złodzieja na obwieszenie, a prosoka po staremu. A u kogo będzie co skradzionego, a co sędziowie przysądzą, naprzód zapłacić właścicielowi (istcowi), a potém pan złodzieja tego, winę swoję niech bierze.

IV. A gdy wydadzą żonę albo dzieci złodzieja, a sędziowie w kaydany skażą, a potém jeśli będą mogli wykupić się, lub ich pan zechce wykupić, tedy wykupionemi bydź mogą. A jeśli w domu będą statki

i) Pak li i złodej nie imieti budiet czim płatiti, ino. k) W tém miejscu w ręk. Gr. położony punkt i zaczyna się drugi okres: A w koho budet ukradieno. l) ospodar. *ł*) a u kolce. *m*) wozmohut li sia. *n*) ospodar.

---

7) Całe ninieysze mieysce tak dalece jest zepsute, nieczytelne i poprawkami przeładowane w kopii dawnieyszéy, że bardzo wątpię azalim dobrze wyczytał, myśl pojął, trafnie pooddzielał i pokładł znaki pisarskie. Nie jestem pewny o wyrazie: *u czim zapłatiti*; drugi *wo dwor*, lub *wo dwori*? jest arcy wątpliwy; naywięcéy atoli utrudnia wycyfrowanie dwakroć powtórzonego wyrazu *prosoka*. Raz go tak ma pięknieyszy rękopism, drugi raz *prumi*. W dawnieyszym manuskrypcie naśladowane z oryginału znaki, dały mi wyczytać *prosoka*; a że przy drugiém mieyscu podobneż naśladowanie pozalewane i nie dokończone uważałem, na domysł położyłem.

Coby téż wyraz *prosoka* miał znaczyć, czyli późnieyszą *nawiązkę*? — lub zakład położony w sądzie przez okradzionego, wyrównywający cenie lica, pod obawą jego utraty na rzecz sądu, gdyby nie dowiódł? — czyli téż ma cóś spólnego ze sposobem poszukiwania lica przez *Sokow* odbywanego? — albo z wyrazem *Soczenia*, nieraz w statucie trzecim powtórzonym? — odgadnąć nie umiém. Czacki, łacinskie tłumaczenie za podstawę dzieła swego biorący, nie mógł wielu wyrazów objaśnić. Gdy na próżno po całym piérwszym Statucie Zygmunta Starego (1525) w moich rękopismach coś podobnego szukam, napadam w rękopismie Biblioteki Wileńskiéy, Słuckim przezemnie w Dzienniku Wileńskim zwanym, w Rozd. 13tym na dodany artykuł 25ty, nie znaydujący się w rękopismach Firlejowskim, Działyńskiego, ani łacinskim niegdyś Czackiego dziś Puławskim, a w nim wzmiankę o *prosoce*.

W ninieyszém mieyscu *prosoka* znaczyć zdaje się wzięcie urzędnika *Sok* zwanego, i szukanie z nim po domach podeyrzanych *lica*, to jest skradzionéy rzeczy.

8) Wydane z wyroku sądu żona lub dzieci złodzieja w ręce okradzionego, musiały przedtém w wieczystey jego zostawać niewoli; gdy odmieniając teraz Kazimirz ten nieludzki zwyczay, w wielu praktykowany narodach, pozwala im samym się wykupić, jeśli mają z czego, lub ich panu właścicielowi dziedzicowi *hosudarju*, skoro ten zapragnie. *Hosudar* znaczy w tém mieyscu pana a nie panującego, tak jak niżéy w artykule 21. tegoż kazimirzo-

tia *o*), i on domowymi istatki płatit *p*). A koliżeb 9) *r*) ne było czim zapłatiti z domu, ino żenoju i dietmi płatit, kak u werchu pisany.

V. A koli bo złodej czto u koho ukrał, a hdie ukradieno a tam jeho uchwatiat s licom, a w dom budet ne prines *s*), żena i dieti toho ne poživali, złodej trpi, a żena i dieti i dom ich 10) ne powinen *t*).

tego złodzieja, niech on statkami domowymi płaci. A jeśliby nie było czém zapłacić z domu, tedy żoną i dziećmi płacić, jak wyżey napisano.

V. A jeśliby złodziey co u kogo ukradł, a gdzie skradziono tam go poymają z licem, a do domu nie przynosił, żona i dzieci tego nie używali, złodziey niech cierpi, a żona i dzieci i dóm ich nie powinien.

o) A budet li toho domu statok, tatia toho, *p*) statki płati, *r*) oliżby. *s*) a on u dom nie priniesł *t*) niewinien.

---

wego sudebnika; hosudar nie co innego znaczy, tylko pana tego parobka za którego płaci. I w poprzednim też artykule 3. hosudar jest panem złodzieja. Pan tedy może z kaydan wykupić. Statut Zygmunta starego Litewski (1529 r.) w Roz. XI. art. 12. wyliczając cztéry przyczyny w wieczną człowieka podające niewolą, to jest: 1) dawne w niéy zostawanie lub zrodzenie; 2) poymanie wojenne; 4) dobrowolne zaprzedanie się lub pojęcie niewolnéy za żonę i nawzajem póyście za niewolnika; wyraźnie złodziejów od tego wyłącza, jak opiewają wyrazy: *tretije koli by na smert skazany komu okrome złodejstwa, a onyje by prosili toho komu skazany żeby ich nehubił, a dawali by sia w newolu, a on by ich nehubił, takowyje w newolu majut dany byti, i deti ich kotoryje sia budet potom roditi.* Inaczey bydź nie mogło, bo groźne prawo żadnym sposobem od śmierci odkupić się złodziejowi nie pozwalało, a nawet jak zaraz obaczymy, karało tego, któryby życiem darował złodzieja. Czacki (T. II. p. 217), rozdział ten błędnie za Xty kładnący, uwiedziony fałszywym statutu na łaciński język przekładem: *Tertio, dum condemnati ad mortem propter furtum impetrantur et prestant se in illibertatem ei cui sententiati fuerint, et is eis parcit*, rozgłosił, że są niewolnikami złodzieje życiem darowani. Węgierskie jedynie prawa, dopuściły się téy sprzecznomówności, kiedy między wielą sposobami zostania niewolnikiem mieszczą *splamienie się kradzieżą*. Decret Steph. lib. II. c. 17. Co do kobiét, żona złodzieyka dwa razy w Węgrzech przez męża odkupowana, za trzecią razą wieczną zostawała niewolnicą. Decret. Steph. lib. II. c 29. Niezamężna dziéwka złodzieyka na wieki wolność traciła, ktoby ją wykupił, tracił piéniądze, a ona szła w niewolą Panującego. Decret Ladisl. lib. III. c. 6. 7.

9) Zamiast *Koliżeb* kopija ozdobnieysza ma *Koliże oż*? Zresztą prawodawstwo litewskie wtedy jedynie żonę i dzieci wydawać każe okradzionemu, kiedy nie będzie w domu sprzętów i ruchomości (*i statkow*) złodzieja własnych, wystarczających na zapłacenie iścizny.

10) Skrócony wyraz *dom ich*, w kopii ozdobnieyszéy niedorzecznie przekształcono na *doichmia*?

Nie dość rozjaśnione pojęcie o państwie czyli narodzie, nie było miane na względzie w dawnieyszych prawodawstwach. Nie występowało nigdy jako strona ukrzywdzona w sprawach kryminalnych, a sędzia stronę ukrzywdzonego, nie narodu, mający na względzie, skoro wynagrodzenie mu szkody wyjednał, wszelkie dalsze kończył kroki. W takim stanie rzeczy, próżno byłoby się silić nad wyszukaniem wyższych widoków z jednego punktu narodu wychodzących, i jeden rodzay téyże zbrodni od drugiego odróżniających. I w rozklassyfikowaniu rozlicznych kradzieży rodzajów, zaciekać się wtedy w filozoficzne widoki przez dzisieyszych wprowadzone prawników byłoby niedorzecznością. Mieysce ninieysze prawodawstwa Kazimirza, drugi wymienia przypadek

VI. A koli złodej iz domu wyszeł, a szto ukradet a potierajet czto lubo iz jeje *u*), okromie żony i dietej; ino domowymi statki szto toho tatia włostnoje zapłatit, a żena i dieti i statki żenni ot toho porożni 11).

VII. A koli czij *v*) czełowiek wo złodejstwo upadet, a budet hosudar toho wiedat *w*), a lubo s nim udieł imieł, a budet na to dowod, tot *x*) trpi kak kotoryj złodej 12).

VIII. A kotoryj budet leżni derżati tajno wo swojem domu, a susedom okolicy ne powedit *y*), a w tot czas *z*) szto u koho izhynet, a budet na to dowod iż leżni der-

VI. A jeśli złodziey z domu wyszedł, a ukradł co i zatracił albo spożył, bez wiadomości żony i dzieci; tedy statkami domowymi, które tego złodzieja są własne, zapłacić, a żona i dzieci i statki żonine od tego są wolne.

VII. A jeśli czyy człowiek (poddany) złodzieystwo popełni, a pan jego będzie o tém wiedział, albo z nim miał ucześnictwo, gdy na to będzie dowód, taki niech cierpi jak który złodziey.

VIII. A który będzie włoczęgów tajemnie w domu swoim trzymał, sąsiadom okolicy nie opowie i gdy w tym czasie zginie co u kogo, a będzie dowód na to że

u) A koli złodej iz domu ukradet szto, i potierajet, a libo szto izjest. *v*) czij, opuszczone. *w*) spodar jeho toje wiedał. *x*) i tot tak. *y*) ne opowiedajet. *z*) a w tom czasu.

---

w kradzieży; gdy występny na mieyscu dopuszczenia się zbrodni z licem był pochwycony, którego do własnego domu jak wyżey donieść niepotrafił. Okoliczność ta zaiste na zmnieyszenie lub podwyższenie natury zbrodni niewpływa, szkodliwszą jey nie czyni. Lecz 1) gdy w podobnym razie, żona i dzieci nie mogąc wiedzieć i uczestniczyć w zbrodni, osobami i majątkami od kary wolne bywały, a nadto 2) urząd mieysca pochwycenia zbrodniarza (forum deprehensionis), a nie jego zamieszkania (domicilii) na rozsądzenie sprawy bywał właściwy; zatém prawodawca oddzielnie o tym rodzaju namienia: Przepis ten wszedł do Statutu Zygmunta Starego (1529.) Roz. 13. art. 12. *Koliby złodeja na złoczynstwe poymano było.*

11) Prawo ninieysze dowodzi troskliwości Kazimirza o uwolnienie od winy żony złodzieja i dzieci, które dawnieysze zwyczaje i opinia za każdą kradzież potępiać musiały. Mówi albowiem, że gdyby złodziey wyszedł z domu, a cokolwiek ukradłszy przepił, lub innym zatracił sposobem mimo wiedzy żony; ma swą własną ruchomością a nie żoniną lub dziecinną zapłacić. We wszystkich rzeczonych razach zdaje się bydź mowa o prostym człowieku, ile własnéy nie mającym ziemi, z któréyby raczéy kradzież opłacać kazano, jak żoną lub dziećmi.

12) Ten artykuł przeszedł do statutu Zygmunta Starego, z tą odmianą, że tam rozszerzono, i nie o samym panu (hosudar), ale o jego namiestniku jest mowa w Roz. 13. art. 14.

Widzimy z niego, że *lico* znalezione, dalszych nie potrzebuje dowodów jeszcze i za Zygmunta I. Lecz skoro go nie masz, szlachcie raz piérwszy obwiniony sam odprzysięgał się, drugi raz toż czynił samotrzeć, po raz trzeci samosiodm się odprzysięgał, a za raz czwarty szedł na szubienicę. Tu raz trzeci powołany, ma bydź obwieszony; bo zdawało się rzeczą niepodobną, aby ludzie idący na śmierć, oddzielnie poymani, fałszywie mieli niewinnego powoływać człowieka.

żał, dati *a*) tomu rok i druhij i tretij, iżby toho leżnia postawił, a iz sebe zweł *b*). Pak li na rok na poslednij ne stanut *c*) zapłatiż, a toho iszczi, a naszod k prawu postawit no dej 13) i sprawlajetsia, a to uże zapłaczeno.

IX. A koli by nasz czełowiek, u winu dał kniazskomu ili pańskomu ili bojarskomu czełowieku 14), a u kotorom powietie pod

włoczęgów trzymał, naznaczyć jemu termin drugi i trzeci, ażeby tego włoczęgę stawił albo się usprawiedliwił. Jeśli zaś na ostatni termin niepostawi, niech zapłaci, a tego (włoczęgę) niech szuka, a znalazłszy niech stawi przed sądem, niech rozprawia się, a to już zapłacono.

IX. A jeśliby nasz człowiek, obwinił człowieka xiążęcego, albo pańskiego, albo bojarskiego, w którym powiecie pod na-

a) ino dati. *b*) li s sebe izwieł; *c*) nie postawił.

---

13) W obu rękopismach nieczytelny wyraz naybliżéy do *niedej* podobny, wolałbym czytać *no dej isprawliaetsia* niechay się rozprawi; bo ten sposób mówienia często w dawnych litewskich dokumentach spostrzegamy.

Leżni są próżniacy, żadnego nie mający zatrudnienia wałęsy, wałkunie, *vagi homines* jak ich polskie zowie prawodawstwo. Takich ile podeyrzanych, nikt u siebie tajemnie, bez uwiadomienia całéy *gromady* wieyskiéy, trzymać był nie powinien. Prawodawstwo różnych ludów, podzieliwszy na wiele klass sprzyjających przestępstwu po dokonanéy zbrodni (*fautores delicti*), bądź ułatwieniem ucieczki, bądź przechowaniem, czy też przedaniem rzeczy skradzionych, bądź skryciem samego winowaycy, zfałszowaniem jemu świadectwa, dzieleniem się zyskiem rzeczy skradzionych i t. d, naymocniéy się srożyły przeciwko przechowującym u siebie zbrodniarza. Prawo rzymskie wyrzekło: *pessimum genus receptatorum*, i srogie na nich wymierzyło kary. Przestępstwo takie zagęszczone musiało bydź w Litwie, gdy Kazimirz trzykroć pozwanemu i nie stawiącemu *leżnia*, a zatém silnie o uczestnictwo podeyrzanemu, po trzecim terminie (*roku*), żałującemu szkody zapłacić każe, a szukać sobie wynagrodzenia na zbiegłym, po którego nawet dostawieniu późniéy do sądu, pieniędzy danych zwróconych mieć nie może. Ninieysza ustawa przeszła do praw Zygmunta I., z tą przemianą, że nie o *leżniu*, ale licowanym złodzieju stanowi. Roz. 13. art. 6.

14) Bojarów Czacki (l. c. T. I. p. 306.) za nadto ogólnie i bez rozróżnienia epok mieni bydź pośredniczym stanem między szlachtą i chłopami, i z jednodworcami rossyyskiemi chce porównywać. Lecz kiedy tu, i w wielu czytam mieyscach, że oni nawet własnych poddanych mieć mogli, czego nie godziło się nieszlachcie: a jednodworcom w Rossyi z wielkiemi dozwolono ograniczeniami; mniemam raczéy, że to była niegdyś klassa Rycerska (Bojar, Wojar, Wojownik), i na wzór ruskich Bojarów *szlachta litewska*, z nadanego dziedzicznie gruntu, do stawania orężnie na woynę obowiązana. Gdy późniéy oddzielna klassa szlachty w Litwie, na obyczay Polski, ukształcona, wdarła się nawet do politycznego w tym kraju znaczenia, naturalnie pogardzać, poniżać i całkiem zacierać poczęła dawne i z pogańskich czasów datujące się bojarów znaczenie. To zapewne lekceważenie siebie, skłoniło Litwinów do wzbraniania się od przyjęcia ofiarowanego w Horodle szlachectwa zaszczytu, który już nawet przyjęty, wiele familii, jako sobie niepotrzebny, złożyło. Rzeczona przemiana nie od razu, lecz w wieków stała się kolei, czego dziś udowodnić, nie mając pod ręką autentycznych dowodów, nie jestem w stanie. Może bydź prawdziwe Czackiego twierdzenie, że już za Zygmunta Augusta, szlachta, mieszczanie i wolni chłopi, bojarami stawać się mogli, bo nabywszy grunt bojarski, i podeymując przywiązaną do niego

naszim mestniczstwom *d*) ili tiwuństwom ino naszemu namiestniku 15) a lubo tiwunu obosłati 16), iże by naszemu czełowieku stało

szym namiestnictwem albo ciwuństwem, tedy nasz namiestnik albo ciwun ma obesłać, ażeby naszemu człowiekowi stało się

d) Namiestniczestwom.

służbę woyskową, szlachcic nie poniżał swego zaszczytu, a chłop wolny równie dobrym bywał kraju obrońcą. Rychło dumna szlachta siebie wyłącznie do woyskowości powołaną uważać zaczęła, zaszczyt narażania za oyczyznę życia *na otwartém polu* sobie jedynie przyznała, bojarom z posiadanego gruntu została mniéy honorowa powinność bronienia się w zamkach *za murem* i odbywania innych usług zamkowych, rozwożenia rozkazów, listów i policyynego wyciskania podatków. Jeszcze na początku XVII. wieku służyli woyskowo i w polu bojarowie; sam oglądałem przywileje Podlaskie, w których całe wsie czyli osady bojarów po szczęśliwéy wojennéy wyprawie, od swych Protektorów Królów otrzymywały ogólne uszlachcenia prawa, męstwu swoich winne naddziadów, ciągle już przez szlachtę odmawiane. Z tych zaiste bojarów namnożyło się tam okolicznéy szlachty, jedném ogólném wsi nazwiskiem odznaczanéy. Późniéy zatém bojarowie pośrzednim stanem między szlachtą a chłopami zostali, mianowicie gdy przemożnieysza szlachta nadawszy dziedzicznie ziemię, na własnych dworach posługaczów podobnych mieć poczęła. Swiatły jaki publicznych archiwów strażnik, może rozwinąć te koleyne przemiany.

15) *Namiestnik* w całéy Rusi odwiecznie, nayczęściéy z xiążąt lub znacznieyszych wybierany bojarów, z obszerną władzą stojąc na czele spraw wszystkich a mianowicie wymierzając sprawiedliwość, zarządzał większém miastem w imieniu panującego. Często Wojewoda takim rządzcą bywał, nie już nad samém miastem, ale całym jego okręgiem (zapewne z tąd u nas Wojewodztwem zwanym) przełożony. Miewali późniéy i inni Litewscy wielowładzcy tudzież urzędnicy swoich Namiestników, których do gospodarskich rozrządzeń, i sądzenia własnych poddanych używali. Ale gdy tu jest mowa o urzędniku powiatowym, którego okrąg jurysdykcyi *miestnictwem* jest nazwany, gdy zaraz niżéy zaświadczono, iż oni dzierżyli dobra Panującego i jego byli *Uradnikami*; nie chciałbym mniemać, aby tém nazwaniem uczczono dziś jeszcze znajomych w Litwie namiestników w dobrach prywatnych, tém bardziéy że ich Statut Iwszy *Namiestniczkami* zowie Roz. VI. art. XXVII. Namiestnicy w ustawie Kazimirza Jagiellończyka wymienieni, szlachtę nawet i bojarów sądzili i wyższemi byli urzędnikami od wspomnianych tu zaraz Ciwunów.

16) Silili się uczeni, i dotąd wytężają pracę nad pojęciem znaczenia i obowiązków odwiecznego urzędnika, w Germańskich ustawach, Prawdzie ruskiéy i Litewskich znanego statutach, pod imieniem *Tiwuna* lub *Ciwuna*. Karamzin (Historya Państwa Ross. T. II. p. 45) wiodąc go ze skandynawskiego czy dawnego niemieckiego języka wyrazów: *Thaegn*, *Thiangn*, *Diakn* tłumaczy *vir probus*, dowodząc że tak czczono Anglo-Saxońską szlachtę i drużynę panującego, lub hrabiów; nadaje mu władzę Namiestniczą Panującego mianowicie co do sądownictwa. Wydawcy dawnieysi Prawdy ruskiéy, prosto mu powierzają *sądy powiatowe*. Podług Czackiego (T. I. p. 249.) Tiwun było jedno co *Vataman*, a oba nazwiska oznaczały wieyskiego urzędnika. W przywileju, mówi on, od Kazimirza Jagiellończyka r. 1456. dla Podola danym czytamy: *hoc expresso nisi prius Villicus alias Civon seu Vataman etc.* w takimże znaczeniu wyraz rzeczony użyty r. 1522. w przywileju dla tegoż województwa wydanym. Komuż oczywisty dowód zda się potrzebny nad współczesne świadectwo? a przecież Czackiego twierdzenie w części jedynie prawdziwe. Co do Litwy, ja w Ciwuna nazwaniu dwóch różnych urzędników spostrzegam: a) *wyższego* przed statutem pierwszym istniejącego, który będąc dzierżawcą dworów i dóbr Panującego, wymierzał razem sprawiedliwość wszystkim bez wyjątku w swoim obrębie mieszkającym; i b) *tiwuna wieyskiego*, toż co Villicus

sia prawo; pak li *e*) uschoczet na obczij sud, ino im obczij *f*) sud pustiti, i rok dati 17).

X. A budet na naszom czełowiecie kniazskii ili panskii ili bojarskii ludi iskat *g*) i tomuż *h*) sud i prawo pered naszimi namestniki i tiwuny hdie szto derżat *i*), a naszim wradnikom dati prawo na obie storone 18).

XI. A kotoromu czełowieku kniazskomu ili pan'skomu ili bojarskomu, do kniazskich i do pan'skych i *k*) do bojar-

prawo, jeśli zechce sądu zwyczaynego, tedy naznaczyć sąd zwyczayny i termin naznaczyć.

X. A jeśli na naszym człowieku ludzie xiążęcy, albo pańscy, albo bojarscy będą czego poszukiwać, tedy temu sąd i prawo przed naszymi namiestniki i ciwuny, gdzie się utrzymują, a nasi urzędnicy mają dać prawo (sprawiedliwość uczynić) na obie strony.

XI. A jeśli który człowiek xiążęcy, albo pański, albo bojarski będzie miał sprawę z ludźmi xiążęcymi, pańskimi albo bojar-

e) a pak li. *f*) na obczij. *g*) czoho iskati. *h*) ino tomu. *i*) i tiwuny, kotoryi ot nas hdie dierżat. *k*) ili.

---

czyli Vataman Czackiego, a *starosta wieyski* Karamzina znaczącego, to jest sprawcę prostego we wsi chłopstwa, do dziś dnia pod tém pozostałego imieniem. Czytam albowiem w statucie Zygmunta Starego Litewskim Roz. 6. art. 26.:

„K tomu ustawujem, iż derżawcy kotoryje ne dawno nazwany derżawcami, a perwey menowany *tiwunami* nemajut szliachty i bojar naszich sami suditi, i deckich swoich po nich posyłati, ale majut ich wojewodowe i marszałki naszi zemskij i dwornyj i starosty suditi, niżli jestli by oni sami zwolili pered nimi po dobroj woli stati a rozprawiti, to budet ich wolno rozsuditi" i t. d.

Daley w Roz. 3. Art. 5.: „Też derżawcy dworow naszich i tiwunowe, na pricziny zaocznyje czerez nas ne majut byti nikomu otnimany, a koliby kotoryj z uradnikow jako rosproszitel a szkodnik dwora naszoho w nas był obwinen, oboja storona pered nami majet oczywisto stati" i t. d.

17) Ustawa ninieysza do processu równie kryminalnego jak cywilnego odnosząca się, stanowi o właściwości sądu (*de foro competenti*) na sprawy osobiste włościańskie, przypisując znajome u prawników prawidło: *actor sequitur forum rei*. Pierwsza i konieczna instancya jest u Pana zawiniającego człowieka. Urzędnicy Królewscy doyrzeć powinni aby ten przy ich posłańcach, wymierzył sprawiedliwość ukrzywdzonym skarbowym włościanom. Gdyby dopiero Pan rzeczony odsyłał rzeczoną sprawę do sądów zwyczaynych kraiowych (obczij sud) zapewne wojewodziński lub starościński, tedy tam sprawę odesłać. Ustawa ninieysza przeszła do statutu Igo. Roz. 6. Art. 6.

Czacki T. II. p. 82. ten artykuł kładzie za IX., albowiem co do numerowania, wielka jest różnica między rękopismami w VI. rozdziale dowodząca wielu poprawy i dodatków.

18) Prawo ninieysze jest tylko rozwinieniem powyższego, gdy włościanin dziedziczny poszukuje czegoś na skarbowych, a wtedy urząd skarbowy jest sądem właściwym.

skych ludej dieło 19), i *l*) chto iszczet na kom, jechat jemu prawom iskať pered jeho ospodrem, ne wdiełajet li prawa ino na obczij sud rok położiti soboju storonie, a woždy *m*) sprawedliwosť wdiełat. Pak li kotoryj budet otwodiť, no *n*) wam dati dieckoho 20) *o*) a nas ne prihodit sia w wielskimi, tedy obrażony od kogo, szukać ma sprawiedliwości u jego pana, a gdy ten nie uczyni sprawiedliwości, tedy sąd zwyczayny, naznaczywszy termin obu stronom, ma wtenczas sprawiedliwość uczynić. Jeżeli który będzie odwlekał, tedy naznaczymy dzieckiego, a jeśli nie będziemy obecni

l) ino. *m*) ino obczij sud, rok położyw so obu storon, a tohdy. *n*) ino. *o*) cały period następny w ręk. Gr. nieznajduje się.

19) Wyraz *dieło*, *dełо* często używany i w statucie Zygmunta I. znaczy *krzywdę*, *szkodę*, n. p. pograbienie rzeczy, najazd na ziemię, zepsucie granic i t. d.

20) Za nadto uczcił Czacki (T. I. p. 69.) Dzieckich Litewskich porównywając ich *cum Missis Dominicis*, *Regiis*, *Palatii*, we Francyi i Niemczech znanemi. Czytamy w kapitularzach (Lib. III. c. 33. II. 26 — 28. IV. 56.) że obowiązkiem ich było ścisłe kontrolowanie postępowania sędziów krajowych, karanie niedbałych w urzędzie a innych na ich mieysce wybranie, donoszenie Królowi o prowadzeniu się i obyczajach Biskupów i Opatów. Władzę swą sądowniczą objawiali w tych sprawach, w których zwyczayne sądy odmówiły wymierzenia sprawiedliwości. W tym celu dorocznie składać powinni byli cztery sądy publiczne (*Placita*) w oznaczonych czasach, i tam rozstrzygać użalania ludu.

Dzieccy zapewne przed Witoldem znani i do Unii utrzymujący się, rozwozili Królewskie rozkazy i pilnowali ich wykonania, jeździli z pozwami lub mandatami, dla stawienia osobiście przed sądem tego który się nie jawił po zwyczaynych pozwach, a nayczęściéy na chłopów dziedzicznych dawani, gdy ich pan nie wymierzył ukrzywdzonemu sprawiedliwości. Nie za Alexandra, jak mówi Czacki, ale już za Kazimirza Jagiellończyka, a może i wcześniéy zaczęli mieć wojewodowie dzieckich. Sama ich natrętna powinność, złączona jeszcze z nadużyciami przez Michalona opisanemi, w pogardę ich podawała jak wszelkie exekucyyne władze. A jeśli mię ustawa seymu litewskiego 1551. w rękopismach nie myli, tedy woźni nie zajęli mieysca Dzieckich ale Wizów (*Visores*) których wybierania ze szlachty domagali się Litwini. Czackiego mógł uwieść tłumacz łaciński, oznaczający dzieckich wyrazem *ministerialis*. Skarżyła się ciągle szlachta na ich postępowanie, żądała ukrócenia nienawisnéy władzy i zostawienia sobie saméy sądów chłopskich. Przywiedzenie mieysc kilku ustaw litewskich przeświadczy, że nie próżno odpisujemy się od uczonego Czackiego. Przeświadczyć mogą o tém wyrazy przywileju ziemskiego 1457. §. 13. wyżéy położonego na stronie 34. — Przywiley dany szlachcie województwa Kijowskiego (1529. MSS. Dogiela T. VII.) nic więcéy do obowiązku Dzieckiego nie dodaje: „I na cerkownyje liudi i na kniazskie i panskije i bojarskije *dieckich* ne dawati, perwo obosłati listom sztoby ku prawu stał, a lubo czołowieka postawił, a ne stanet li abo czołowieka ne postawit do koho dieło, ino powtore obosłati, a ne stanet li i powtore tohdy dieckoho dati a winu hospodaru osużenuju zapłatiti czij budet czołowiek“ i t. d. Gdzież, proszę, okazała powinność *missi dominici?* Nie więcéy wspiera Czackiego, żałoba ziemi Żmodzkiéy na seymie Wileńskim r. 1551. d. 12. Listop. podana, którą on mylnie przeniósł na rok 1558, bo w tym seymu nie było w Litwie ale dopiero 1559. Taż prośba dosłownie z małym dodatkiem ponowiona była roku 1554. Obie prośby i odpowiedzi na nie czytać można w mieyscu swojém pomieszczone.

kom kniażestwie Litowskom, ino wojewodam naszim mocno dati dieckoho 21).

XII. A koli złodeja wydadut s prawa, a czim jeho wzweliat kazniti po jeho diełom, a komu tatia wydadut, a tot ne wschoczet jeho kaz'niti 22) a wschoczet na nem zapłatu bo brať *p*), a jeho pustiť, a lubo sobie jeho u newol wziať; a na to budet dowod, tot uże is prawa wystupił, a nam i s pany radoju naszeju welikoho kniażstwa Litowskaho o tom pohadaw kak jeho kazniť, a iskazniti jeho budet czoho dostoin, a nad złodej miłostyniu nadobe *r*) 23).

p) pobrati. *r*) a nad złodejem miłosti nie nadobie.

w wielkim księstwie Litewskim, woiewodowie nasi mogą naznaczyć dzieckiego.

XII. A gdy wyrok na złodzieja zapadnie, i postanowiona będzie kara według przestępstwa, a ten komu złodzieja wydadzą ukarać go nie zechce, a zechce wziąść od niego zapłatę, a jego puścić, albo wziąć go dla siebie w niewolę, a będzie na to dowód, ten już wystąpił z prawa, a my z panami radą naszą wielkiego księstwa Litewskiego pomówimy jak go ukarać, a odniesie karę jaką zasłużył, a nad złodziejem litości mieć nie trzeba.

Nigdzie więc nie ma władzy sądowniczéy dzieckim przyznanéy, ani kontrolowania sądów lub wzierania w obyczaje duchowieństwa. Znać, że innych rękopiśmiennych dowodów dawnieyszych nie miał i Czacki, gdy ich nie przywodzi.

21) Cała ninieysza ustawa processowa wskazuje porządek postępowania, gdyby dziedzic nie wymierzył sprawiedliwości ze swego poddanego, ani chciał się stawić do sądów zwyczaynych, lecz jakowemi zasłaniał się wybiegami (otwodit). Wtedy dopiero sam Panujący własnego Dzieckiego wysyłał, a w jego nieobecności wojewoda, iżby przystawił do sądu pana z poddanemi. Gdyby dopiero z dzieckim nie stał do sądu uporny dziedzic, lub przed nim skrył się unikając sądu i wymierzenia sprawiedliwości, natenczas i bez sądu żałobna strona w majątek obwinionéy za szkodę wystarczający wwiązaną bydź miała. W taki sposób rozszerza ninieyszą ustawę Statut Litewski Iszy (1529) w Roz. VI. Art. III. i V., których, ile przydłuższych, tu nie wypisuję.

22) Po zapadłym wyroku w sądzie, winowayca wydawany bywał powodowi dla exekucyi. Utrzymywanie oddzielnego mistrza do poźnieyszych należy czasów, gdy w Niemczech prawo rzymskie, a u nas mieyskie z takowym instytutem oswajać poczęło mieszkańców. Ta okoliczność jest nowym dowodem, że wymierzano dawniéy karę, nie w celu zadość uczynienia ustawom i nadwerężonemu publicznemu bezpieczeństwu, lecz nasycenia zemsty prywatnéy obrażonego. Natychmiast po dekrecie, skrzywdzony lub jego krewny dekret exekwował na całéy północy; często sam sędzia, jeden z assesorów lub współwinowayców spełniał ten obowiązek, jak to obszernie udowodnił Böhmerus *de executionis poenarum capitalium honestate, Halae 1783.* Mamy zachowane świadectwo: że jeszcze w r. 1470. w mieście Turyngii, Budstadt zwaném, naybliższy krewny zabitego, ścinał przez sąd na śmierć skazanego zabóycę. *Heineccii: Elem. juris Germ.* T. I. str. 345, T. II. p. 623, *Rzecz o karze śmierci na kradzież stanowionéy, w zbiorze rozpraw o przedmiotach prawa Polskiego* przez J. W. *Bandtkie* Wilno 1812.

23) Zamiast *nadobe* mniemałbym z sensu iż bydź powinno *ne nadobe*: nie potrzeba, nie należy litować się nad złodziejem; inaczéy będzie sprzecznomówność z wolą prawodawcy, który mając ciągle na oku nie darowanie życiem

XIII. A chto ukradet wysze połu konia *s*) a lubo korowu, toho uzwesiť 24).

XIV. A kotoryj perwo *t*) ukradet a dotul budet ne kradywał, ino za perwuju winu, tatbu winoju kazniti *u*).

XV. Aż budet niże połtiny domowyi reczi krał, domowymi reczmi płatit; a budet wysze połtiny krał *w*), chotiab pak i perwo krał, a *x*) jego obiesiť 25).

XVI. A kotoryj chotia i perwo krał, a bolszaja *y*) tatba, konia ukrał, a s licom priwedut, toho uswesiť 26).

XVII. A koli tatia priwedut a na koho sok uzsoczit, a domuczat sia tatby, a

XIII. A kto ukradnie wyżey wartości pół konia (czy pół kopy?) albo krowę, tego powiesić.

XIV. A kto raz piérwszy ukradnie, a dotąd nie kradywał, tedy za pierwszy występek, złodzieystwo winą pieniężną ukarać.

XV. A jeśli niżey pół rubla kradł rzeczy domowe, domowemi rzeczami niech zapłaci; a jeśli ukradnie wyżey pół rubla, chociażby raz piérwszy ukradł, jednak go powiesić.

XVI. A który chociaż piérwszy raz ukradł, ale kradzież jest wielka, konia ukradł, a z licem przywiodą, tego powiesić.

XVII. A jeśli złodzieja poymają, a oskarżyciel go doniesie (sok usoczit), a do-

s) połu kopia. *t*) pierwoje. *u*) ino za pierwuju tatbu winoju jeho kazniti. *w*) krał, nieznajduje się. *x*) ino. *y*) końskaja.

życiem złodzieja, zostawuje zdaniu rady Litewskiéy obmyślenie kary na tego, któryby odważył się wziąść wykup od złodzieja lub zatrzymać go w niewoli a dekretu sądowego nie exekwować. W Węgrzech, sędzia nie każący urznąć nosa słudze niewolnemu złodziejowi, a nie wieszający wolnego na kradzieży poymanego, sam niewolnikiem zostawał. Decret. Ladis. Lib. II. c. 4.

24) Wartość rzeczy skradzionéy, w prawodawstwie większéy części narodów, stanowi podwyższenie lub zmnieyszenie kary. Statut Litewski trzeci stanowi śmierć na kradzież cztéry kopy groszy przenoszącą, tudzież na kradzież po raz trzeci popełnioną, chociażby mnieyszéy była wartości (Rozdział XIV. art. 7.), Za rzecz mniéy wartującą dwóch kop, a na Dworze Panującego ukradzioną, ucho uciąć rozkazuje, a za ponowieniem występku choćby o rzecz dziesięciu groszy, postanowiona kara szubienicy (Rozdz. XIV. art. 22.). Co prawa węgierskie w tym względzie postanowiły, obacz wyżéy na str. 38. w nocie 6téy.

25) Czyli koń w tamtych czasach nie więcéy nad rubla kosztował, kiedy za kradzież półkonia równie jak za pół rubla (*połtina*) kara śmierci przepisana, czyli też tu jest mowa o kradzieży domowéy (furtum domesticum), srożéy karanéy w sługach, że się ich ustrzedz niepodobna, odgadnąć nie umiem.

26) Wszelkie dawne prawodawstwa, za kradzież konia jako wiernego towarzysza człowieka w boju, w drodze i gospodarstwie, śmiercią karały. Koń był naydroższą rzeczą u pierwiastkowych ludów, a u wojennego narodu nieodbitą. Prawa Burgundów (tit. 4, L. I. L. 3. 4). Bajuwarów (tit. 9. c. 9.) podług rodzaju bydląt śmierć modyfikują. Nie inne są przepisy praw Ripuarskich (tit. 79). Dziki Saxon bez miłosierdzia śmierć zapowiedział

budet perwo toho kradywał i komu płatił *z*), a okolica budet wedywała *a*) i bez lica powesiti 27).

XVIII. Pak li sok uzsoczit na koho *b*), a lica ne budet, a budet perwo ukrał, a okolica budet perwo złodiejstwa na neho ne wiedała *c*), a budet nikomu ne płacziwał.

męczą się wyznania o kradzieży, a przed tém kradywał i komu płacił, a okolica o tém wiedziała, tego i bez lica powiesić.

XVIII. Jeśli oskarżyciel kogo doniesie, a lica nie będzie, a piérwszy raz ukradł, a okolica piérwszy raz o złodzieystwie jego dowiedziała się, i nikomu nie płacił, ma

z) płacziwał. *a*) a okolica to budet wiedał. *b*) na toho. *c*) i okolica budet pierwoje jeho złodejstwo wiedati.

---

na kradzież konia (Lex Sax. tit. 4, L. 1. 2. 4. 6.). Prawda ruska na łasce hosudara gardło złodzieja koni zostawia (Karamzin Historya T. II. p. 49). Późniéy nawet piszący dla Litwy ustawy Kazimirz, nie chciał się odróżnić.

27) Co właściwie wyraz *Sok* znaczy, objaśnia Linde w słowniku swoim: Część III. vol. V. pag. 330. pod wyrazem *sok*. W czeskim sok znaczy potwarca, obmowca. Podobnie *Osocznik*, jak widać u Lindego tamże pod tym wyrazem p. 564. *Osoka* skarga, żałoba, doniesienie. Łaciński tłumacz statutu Zygmunta I. Soka zowie *Judicator*; tenże *osoczenie*, a tu *uzsoczenie*, tłumaczy przez *accusatio*. Ztąd wnoszę że bydź mógł w Litwie królewski czy urzędowy oskarżyciel *instigator?* czuwający nad wytępieniem kradzieży, przez wyśledzanie wszędy złodziejów. Do takowego domysłu prowadzą mię Węgierskie ustawy, gdzie dla odkrycia złodziejów, posłaniec królewski w pewnych czasach objeżdżał miasta, a zgromadziwszy gmin i urzędników, wzywał do wymienienia znajomych im złodziejów. Jeżeli powołani złodzieje probą ognia chcieli się oczyścić, wolno było jednemu za dziesięciu innych przyjąć tę mękę. Wytrzymawszy bez uszkodzenia probę ognia, innych uwalniał; gdy się przysmalił, każdy za siebie probę takąż odbyć musiał. Raz za złodzieja uznanemu oczyszczenie się ogniem służyć nie mogło. Tenże posłaniec przejeżdżając się po wsiach, nakazywał przysięgę i do niéy doprowadzał chłopstwo możnowładców, jako wszędy złodziejów ścigać będą; po przysiędze zalecał wymieniać znajomych każdemu złodziejów. Gdy ci późniéy byli przekonani o ukrywanie zbrodniarzy, wtedy jako krzywoprzysiężcy język swóy okupowali i publicznie cerkiewną odbywali pokutę. Decret. S. Ladisl. Lib. III. c. 1. Takaż sama powinność odpowiadania za uczynione złodzieystwo, włożona była na osady wieyskie (595. r.) przez Klotariusza i Childeberta, jak w Baluzie czytać można. Opłacała okolica popełnione na swéy ziemi zabóystwo, wedle Prawdy ruskiéy (Karamzin T. II. p. 47.) co nazwano nadzwyczayną główszczyzną (*dikaja wira*). Musiała więc i w Litwie okolica lub *kopa* odpowiadać za popełnioną u siebie kradzież. Probę ognia zastąpiły w Litwie tortury (*muka*) na które brano złodzieja, o nich niżéy namienimy.

Całą ninieyszą ustawę objaśni przepis Statutu Igo, podający prawidła jak ma szukać po domach skradzionéy rzeczy *Sok*, Roźdz. 13. art 2gi.

W Węgrzech chcący śladem dochodzić w jakiéy wsi złodzieja, wysyłał do niéy posłańca, aby z rana wstrzymano się z wypędzaniem dobytku dla nie zacierania śladu. Niepósłuszna gromada wartość rzeczy skradzionéy płaciła. Jeżeli bydło przed przybyciem posłańca wygnano, uszkodzony miał prawo przetrzęsienia wszystkich domów. Każdy okradziony w obecności świadków mógł wszędy szukać swéy rzeczy; broniący u siebie rewizyi probą ognia od podeyrzenia się oczyszczał, na któréy podsmalony karę prawną kradzieży opłacał: na probie nietknięty, za opor płacił. W domu nawet comesa, szukać wolno było. Decretum Ladisl. Lib. II. c. 5. Lib. III. c. 29.

ino jemu tatbu płatiti istciu i winu, a smertnoju ranoju *d*) jeho ne kaz'niti 28).

XIX. A koli tať dast sia na muku, a zelja znaja *e*), a znaki *f*) budut dobryi na neho, sok uzsoczit, a budet perwo toho kradywał, a lubo mucziwan, a swedomo to budet *g*) okolicy, ino toho zelejnina chotia ne domuczat sia, ano jeho obiesiť 29).

tedy zapłacić kradzież istcowi i winę, a śmiercią go nie karać.

XIX. A kiedy złodziey da się na mękę, ziela zna, a znaki dobre będą na niego, oskarżyciel go doniesie, a przed tém kradywał, lub był męczony, a wiadomo to będzie okolicy: tedy takiego czarownika chociaż się nie domęczą, powiesić.

d) winoju. *e*) zelje znaja. *f*) znatniky. *g*) budet, nieznajduje się.

---

28) Widzieliśmy wyżéy, że po raz pierwszy kradnący drobne rzeczy złodziey mógł się odkupić, jeżeli zaś który już kradywał atoli z licem poymany nie był a zatém przekonany, ani płacił za kradzież nikomu i okolica nie poszlakowała go w złodzieystwie, taki, ile nie mający jeszcze nałogu, ani przekonany zupełnie, lecz jedynie przez Soka w podeyrzenie mocne podany, szkodę miał wynagrodzić okradzionemu (*istciu*) a do skarbu panującego zapłacić *winę* za nadwerężenie publiczncgo bespieczeństwa; jak mię przekonywają wyrazy Statutu Igo R. 13. art. 10, „a *winy* do skarbu naszoho (hospodarskoho) dwanatcať rublew hroszej.“ Na zbyt wielką ilość téy winy, mocno narzeka Michalon de Moribus Tartarorum et Lithuanorum. Taki przecięż złodziey kary śmierci nie ponosił.

29) Podeyrzany o złodzieystwo dla oczyszczenia się mogł przyjąć torturę (muku), że atoli przez to podawał siebie w podeyrzenie, jako będąc czarownikiem posiada śrzodki zasłonienia się od mąk (czyli jak statut mówi *zelja znaja*) zatém takiego czarownika *zelejnina* prosto powiesić kazano.

Z rozlicznych nadzwyczaynych śrzodków dochodzenia prawdy, sądami boskiemi (ordalia, judicia dei) zwanych, Tortura naydłużéy przetrwała. Nie trudno odgadnąć przyczyny, ogłaszające ją w wiekach upłynionych za dowód niechybny. Ocenienie z głębszą i zimną rozwagą większego lub mnieyszego prawdopodobieństwa wypadków, zbadywanie natury umysłu ludzkiego, tworzenie niezawodnych wniosków za pośrzednictwem wielolicznych i nie raz zwodniczych rozumowań, jest owocem wyższéy oświaty, doyrzalszego zastanowienia poźnieyszym wiekom właściwéy. Więcéy do szabli i nieostruganego męstwa, jak do rozważania i uciążliwego myślenia nawykłe nasze naddziady, mogliż coś wygodnieyszego upatrzeć nad polecenie bóstwu zbadania skrytości serca ludzkiego, których sami dociec nie umieli? Religiyne pojęcia silniéy ich umacniały w rzeczoném mniemaniu; przypisywać albowiem sobie wykrycie zatajonéy prawdy, byłoby zuchwale wdzierać się w prawa Bóstwu właściwe, obrażać nieufnością jego majestat, chcieć potargać nierozerwane z ludźmi stósunki, i odjąć sposobność objawiania prawdziwym czcicielom świętéy jego woli. Aventinus (Annales Boici Lib. IV. c. 14. n. 27.) naydoskonaléy nam przekonanie rzeczone maluje: „Majores nostri (mówi on) religiosissimi mortales, magis Deo quam sibi confidebant, plus divinae justitiae ejusque promissis, quam suo ingenio aut sapientiae innitebantur; potiusque coelestibus decretis, quam suis opinionibus stabant, officiis omnibus atque actis supremum numen interesse voluerunt; eaque demum recta haberi, quum divinum auspicium addixisset. Cuncta quasi in theatro supremum despectantium in conspectuque Dei optimi maximi geri statuerunt. Proinde in causis, quae nullo humano testimonio comprobari poterant, ad coelestia beneficia, ad summam ambiguis maxime criminibus majestatem, quae falli non potest, tanquam ad arbitrium honorarium et judicem omnium confugiebant.“ To rodziło niezłomną ufność, że Bóg natchnie cierpliwością swych czcicielów, do wytrzymania naysroższych katuszy. Tortura w prawach Ostro-

XX. A koli czii parobki ukradut szto u koho, kak u sem listu pisano w werchu kak za kotoruju taťbu kaz'niť. Koli perwo

XX. A jeśli czyi parobcy, ukradną co u kogo, mają bydź tak karani, jak wyżéy w tym liście za każdą kradzież przepisa-

---

gotów, Franków i Bawarów spostrzegana, a nayobszerniéy w ustawie Wizygotów rozwiedziona (Leg. Visig. Lib. VI. tit. 1.) bo nawet szlachtę i wolnych, w obrazach majestatu, zabóystwach i cudzołoztwach, przed swóy trybunał powołująca, upowszechniała się z rzymskiemi ustawami; nauka o niéy często w szkołach prawniczych opowiadana, a gęste nią trudnienie się dekretałów papieskich Grzegorza VIII., Alexandra III. i Innocentego III. nie tylko ugruntowywało, ale nadto zachęcało dwóch uczonych Włochów *Duranta* i *Hipolita de Marsiliis* do napisania uczonych w téy mierze opisów. Tam wymyślone zostały czary, do jakich się nie raz męczeni uciekać mieli, wskazane śrzodki ostróżności a mianowicie obrewidowanie męczonego i przerywanie mu tajemnych szeptów i t. d., nie dziw przeto, że i litewskie prawodawstwo nie mogło się wybiegać od téy plagi rodzaju ludzkiego. Nie będę się rozwodził nad nieskutecznością tortur, dostatecznie przez Czackiego wykazaną (o Litewsk. i Polsk. Pra. T. 2. p. 227.). Lecz żebyśmy wyższą przejęci zostali wdzięcznością dla prawodawców europeyskich, do piekieł strącających tę poczwarę, a razem godniéy uwielbili w téy materyi konstytucye nasze roku 1767. i ukaz 1801. zeszłego Cesarza Alexandra znoszące tę plamę rodzaju ludzkiego, przywieść musimy wyliczenie przez Damhoudera widzianych i doświadczanych torturowych katowni, jakie wymyśliło okrucieństwo siepaczów, na udręczenie niewinnych ofiar (Practica Criminalis Damhouderi, Antver. 1601.). „Tormentorum autem genera agi convenit funibus, neque uspiam juris reperitur, alia ad tormenturam esse adhibenda. Verum ex inolita consuetudine, variis instrumentis diversaque materia hanc torturam exerceri comperimus per latrunculatores et maleficiorum judices, nunc chordis et restibus, nunc aqua, nunc aceto alias oleo ipsius gutturi infuso, pice denique ardenti, aut alio simili cruciatu corpori ipsius adhibito. Quin et inedia durissimaque siti, aut intolerabili frigore, aut cibo salsissimo citra ullum potus remedium exhibito. Alii immissis inter digitos bacillis ligneis, atque item arctissime funiculis digitos constringentes, aut taxillo aut alia inter cutem et carnem torquendi producta. Item crabronibus, muribus, similibusque infestis animalaclis, quae malefici ventri et umbillico viva adhiberi consueverunt, ipsis superimposito vitreo poculo, ne evadendi pateat exitus, sed ut cruciatum acrius urgeant, in patientis corpus. Rursum torturam exercere solent capra quapiam hoc modo: torquendum primo scamno illigant, mox illius pedes diligenter aqua salsa proluunt, deinde capram ipsam salis avidissimam ipsius plantis admovent lambituram, qui sane cruciatus fertur atrocissimus maximeque intolerabilis citra ullum corporis periculum. (Zapewne ztąd nazwanie naszéy kozy.) Sunt qui pacientibus scamno innixis per nares aquam cum calce viva immittunt, et os ipsius concludunt, verum hoc periculosum est. Quidam patientem nudum tabulae durae implanaeque injiciunt, cujus pedibus et manibus gravia saxa appendant, quae corporis partes extremas magno cum cruciatu deprimunt; sunt quidam impuriores, qui reorum testiculos fune constringant, eosdemque testiculos virgis acriter caedunt. Verum hoc Turcicum est aut Scyticum. Novi, qai maleficos excarnificaturi verius, quam torturi, eos in aere suspenderint brachiis in diversum protensis, ipsorumque axillis ardentes supposuerint candelas, donec cutem inurerent, aut pedum plantis vivas prunas aut carbones subjecerint. Quidam patientem calceant novis calceis bene pingvibus, atque ita adhibent objectis plantis ad ignem, aut ardentissimo foco instituunt, donec arctissime pedes constringantur et duram poenam percipiant. Alii vero malefici scamno illigati pedes multo lardo perungunt, eosque ferventi igni admovent, donec hac poena victus ad confessionem si fieri potest pertrahatur. Alii aliis hisque similibus investigandi modis utuntur.“ Nie jeden zapewne z tych sposobów z prawem niemieckiem do Litwy zawitał. Lecz już Statut Zygmunta I. nieskończenie ograniczył i zmienił przepis co do tortur, karę śmierci usunął chociażby i czary pokazały się na złodzieju. Dla ciekawych śledzicielów rychłéy zmiany opinii, wskazujemy dwa artykuły o torturach. Roz. 13. art. 13., 14.

ukradet, ino jeho ne weszati, zapłatiti bondoju jeho, a ne budet bondy ino hosudar *h*) jeho za neho zapłatiť, a parobka probiti i skazniti 30). A budet czasto krasti posle toho, a wysze połukopy budet, ino parobka powesiť *i*).

XXI. A takoż komu do koho budet dieło kakoje, budet zemnoje dieło, ino jezdoky pobrati, a budet inyi kakii *k*) dieła ino sudji pobraťa iskati prawom, a porubok i najezdok *l*) ne nadobie nikomu niczoho *m*) cziniti 31).

no. Jeśli raz piérwszy ukradnie, tedy go nie wieszać, ale zapłacić z jego zasług (bondą), a jeśli nie będzie ich miał, pan jego za niego zapłaci, a parobka przećwiczyć i do więzienia zamknąć. A jeśli potém będzie często kradł, a wyżéy pół kopy, tedy parobka powiesić.

XXI. A także jeśli kto z kim będzie miał jaką sprawę, jako to ziemską (o granice), tedy wezwać sąd zjazdowy (polubowny), a jeśli inne będą sprawy, tedy sędziów wezwać a iść drogą prawa, a wrębów i najazdów nikt czynić nie powinien.

h) ospodar, jeho nieznajduje się. *i*) A koli imieť czasto krasti poslie toho, wysze połukopia, ino jeho uzwesiti.
k) a buduť inyi kotoryi. *l*) a porubow i najezdow. *m*) nikomu że, niczoho opuszczone.

---

30) Dotąd mówił prawodawca o kradzieży przez ludzi wolnych nie zostających w służbie, teraz przechodzi do najemnych parobków. Za pierwszą kradzież małą, zaleca opłatę szkody ze sprzętów i odzieży parobka chowaney w rodzaju stawni z nakrywą prętem przeciągnioną i zamkniętą, powszechnie *bondą* nazywaney. Gdy nie ma parobek takiego składu i odzieży, tedy pan z zasług opłacić obowiązany, parobka zaś przećwiczyć rozgami (*probiti*) i zamknąć na czas jakowy (*skaz'niti*). Gdy często kradzież odnowi i wyżéy nad półkopy, szubienica go czeka. Téy ustawie odpowiada Statutu Zygmunta I. Roz. 13. art. I.: „Jestli hdie parobki kraduť w okolicy, a z licom ich pojmajut, kotoroje lico budet stojati półtiny hroszej tohdy majet karan byti jako złodej. A jestliż połtiny lico stojati ne budet, tohdy majet z bondy jeho szkoda płaczona byti abo lico wernuti, a za nawiazku puhami biti. A powtore jestli wkradet, chotia szto desjati hroszej stojati ne budet, a z licom pojmajut, tohdy wżo jeho na szibenicu wydati". (Nieśmiemy tego wykładu bondy przez Daniłowicza podanego pod wątpliwość dawać ale sobie za obowiązek poczytujemy dołożyć, że w Litwie *bonda* znaczy bułka czyli bochen chleba, a ztąd bondą się zowie i część ziemi od pana parobkowi w zapłacie na zasiew zboża dana. O takiéy podobno mówi Zygmunta ustawa ekonomiczna dla powiatów Wileńskiego i Trockiego roku 1529. ogłoszona. — Na Zmudzi zaś *bonda* jest to dobytek, trzoda rogata, którą Zmudzini w swych numach, czyli w swém gospodarskiém zabudowaniu chowają. (O téj bondzie jest wiele śpiéwków żmudzkich od ludu śpiewanych.)

31) Wyczerpnąwszy wszystko prawodawca jak mu się zdawało, czyli to co się częściéy przytrafiało w kradzieżach dodaje jeszcze kilka ustaw w innych materyach, a nayprzód parę przepisów stanowi o rozgraniczeniu (*zemnoje dieło*), lub *prawo zemlenoje* jak zowie Statut pierwszy.

Wiemy z Michalona, że sądy przedtém w Litwie nie miały stałych siedlisk, lecz przejeżdżały się podług potrzeby, upodobania lub powołania siebie z mieysca na mieysce. Ciągnące za niemi obławą strony, nie raz miesięcy kilka czekając sprawiedliwości, czasami na dworach sędziów do gospodarskich robot zażywane były Tu wszakże pod wyrazem *Jezdoky* rozumiany jest sąd polubownie na jaką graniczną sprawę obrany, i na grunt

XXII. A kotoryi by sami soboju poruby cziniaŧ albo najezdky czyniat *n*), ino komu stało sia kriwda, tot imajet nam sia żałowati. Pak li ne prihodit sia nas w welikom kniaztwie Litowskom, i on imajet panom radie naszej żałowati, i panom wojewodam naszim po toho posłaŧ, a weleti pred soboju postawiti mocno, i dosmotreti, budet li tot *o*) tak cziniti *p*), usaditi jeho u kazń, i derżaŧ jeho do naszeho isczastnaho priechania, tot bo *r*) is prawa i zemskoho wystupił, a na prawo siahnuł kak u werchu pisano, My pak s nem sia radoju *s*) Naszeju welikoho kniazstwa Litowskaho osmotrim toho, kakoju kazniu kaz'nit takoho *t*) 32).

XXIII. A koli by dwa imieli sia prawowaŧ, a wozmuŧ sebie *u*) jezdoky sudi *w*), ino wcziniti im rok, a dati im wiedomo za IV. nedieli cztoby sia oba *x*) zhotowili k tomu roku pered tyi sudi, a sudiam że jezdokom czim tam wyjechaŧ na reczenno miestno *y*). A kotoryj by i s tych dwu sutjażajew a ne wyjechał, tot bez suda winowat,

XXII. A którzyby samowolnie wręby albo najazdy czynili, ten któremu stała się krzywda, ma się skarzyć przed Nami. Jeśli zaś w wielkiém księstwie znaydować się nie będziemy, ma on przed panami radą naszą skarzyć, a panowie wojewodowie nasi mocni są po oskarżonego posłać i kazać mu stawić się przed sobą, i weyrzeć, czyli on tak uczynił, i wsadzić go do więzienia, i trzymać do naszego szczęśliwego przybycia, taki bowiem wystąpił z prawa ziemskiego, a na prawo posięgnął, jak wyżéy napisano, a my z panami radą naszą wielkiego księstwa Litewskiego weyrzemy w to, jaką karą takiego ukarać.

XXIII. A jeśli dway będą prawować się, a wezmą dla siebie sąd zjazdowy, tedy naznaczyć im termin, a uwiadomić ich cztérma tygodniami przed tém, ażeby się oba przygotowali na termin stanąć przed sądem; a sędziowie zjazdowi mają wyjechać na oznaczone mieysce. A któryby z dwóch prawujących się (stron) nie wyjechał, ten bez są-

n) sami sobie poruby dielali, a lubo najezdy czinili. *o*) to. *p*) czinił. *r*) bo tot. *s*) s pany radoju. *t*) toho kazniti. *u*) sobie. *w*) jezdoky i sudji. *x*) oba dwa. *y*) sudiam i jezdokam tam wyjechati na reczenoje miesťce.

---

zjechać mający, czyli sąd Zjazdowy, Condescensionalny, jak niegdyś zwano. W sprawach zaś innego rodzaju, do sądów zwyczaynych uciekać się należało. Gromi daléy prawodawca powszechny zwyczay z dawnych wyuzdanych datujący się czasów, wymierzania sobie sprawiedliwości samowolnie, przez wrąbywanie się w lasach w dzielnicę nieodgraniczoną drugiego (*prorubki*); najeżdżanie na cudzy majątek (*najezdki*).

32) Nie postanowił Kazimierz kary na częste najazdy przez możnowładców litewskich wykonywane, oddał takowe sprawy decyzyi rady, aby obmyśliła karę na każdy przypadek właściwą; w nieobecności Króla, wojewoda gwałtownika mógł kazać poymać i pod straż osadzić (*usaditi jeho u kazń*), a sąd dopiero w obecności króleskiéy składany.

a kotoryj wyjechał toho oprawdać *z*) w tym, czoho budet iskać. Niźli by *a*) prihodiła sia Nasza a lubo zemskaja służba, a lubo nemoc *b*) jehoże bże ne daj *c*), tym toho ne istratit 33).

XXIV. A lubo chto kon' a lubo kliacziu błudiaszczu naszoł, ili nekotorii inyi reczi naszoł, okolici opowedit *d*), ne iznajdet lis *e*) istiec do trech dnew, ino powesti na nasz *f*) dwor po dawnomu, daw perejem wozmi swoje *g*). Pak li kotoryj szto utait, a uschoczet sobie pokorystowati, a budet na to dowod, tot takij złodej kak i kotoryj 34).

du jest winien, a ten który wyjechał, ma uzyskać to, czego żądał. Chybaby się nadarzyła nasza albo ziemska służba, albo czego boże nie day, niemoc, wtedy ten tracić nie ma.

XXIV. A jeśli kto konia, albo klacz błąkającą się, albo niektóre inne rzeczy znalazł, ma okolicy opowiedzieć, jeśli właściciel do trzech dni nie znaydzie się, poprowadzić je na nasz dwór po dawnemu, a zapłaciwszy przejem wezmiesz swoje. Jeśli zaś który co utai, a zechce z tego korzystać, a będzie na to dowód, ten, takiż złodziey jak inny.

z) oprawiti. *a*) I aż koli by. *b*) nasza ziemskaja służba, a lubo bolesť. *c*) jehoże bże ne daj, nieznajduje się. *d*) A koliby chto konia a lubo klacziu znaszoł błudiaszczuju, ili inyi kotoryi reczi, i znajdeny opowiedati okolici. *e*) li sia. *f*) korolewskij. *g*) da pierejem swoj wozmi.

---

33) Prawo niniejsze jasne przez się zaleca, aby sąd zjazdowy na cztery tygodnie przed terminem sprawy, uwiadomił prawujące się strony (*sutjażajew*), iżby się przygotowywać mogły. Sąd zjazdowy z jednéy strony przybywający na mieysce, prawomocnie decyduje. Strona nie jawiąca się na terminie przegrywa, a pilnieysza żądania swe utwierdzone mieć powinna. Od stawiania a zatem i przegranéy, zasłania służba z polecenia panującego, wyprawa wojenna, a czego boże nie day słabość zdrowia. Obszerniéy toż rozprawia Statut Zygmunta w Rozd. 8. artyk. 3., i art. 7.

34) W lasach i piaszczystych stepach zasiadła Litwa, nie tyle więc rolnictwem co chowem bydła trudniąca się i stad dzikich koni, nie mało miewała błędnego dobytku. Łatwe ztąd następujące przyswojenia i zatajenia skłoniły prawodawcę do postanowienia, iżby znachodzący opowiedział okolicy, a skoro we trzy dni nie jawi się właściciel, na dwor pobliskich dóbr panującego odprowadził, skąd właścicielowi w każdym razie dawszy przejem wolno odebrać. Nie zachowujący rzeczonego przepisu, tém samém za tającego uważany i za złodzieja, jak każdy unoszący rzecz cudzą. Może w téy ustawie nie jeden prawo rzymskie zechce spostrzegać, oto są dla porównania jego prawidła: L 1. §. 1. D. de abigeis: „Abigei autem proprie habentur, qui pecora ex pascuis, vel ex armentis subtrahunt, et quodammodo depraedantur, et abigendi studium quasi artem exercent, equos de gregibus, vel boves de armentis abducentes. Caeterum si quis bovem abetrantem, vel equos in solitudine relictos abduxerit, non est abigeus, sed fur potius.“ L. 1. pr. D. de abig. „De abigeis puniendis ita Dio. Hadrianus consilio Beticae rescripsit: abigei cum durissime puniuntur, ad gladium damnari solent, puniuntur autem durissime non ubique, sed ubi frequentius est id genus maleficii: alioquin in opus, et nonnunquam temporarium dantur.“ Można jeszcze zobaczyć L. 3. p. D. h. t. L. 1. §. 4. D. de abig. Stat. Zygmunta Igo rozszerzył to prawo R. 13. art. 24. i ostatnim.

XXV. A kotoryj budet ludi wywodit, a lubo czelad newolnuju, a uchwatiat s licom, toho na szibieniciu, a iznajdet lis *h*) sok, ino tomu prawo kak u sem listu pisano *i*), po tomu jeho suditi 35).

XXVI. A takoż hdie kotoryi mosty moszczіwali za diadiu naszeho za *k*) welikoho kniazia Witowta, i za welikoho kniazia Zidimonta, tot *l*) by i nynie każdyj swoju dlienicu *m*) zamostił, i zadiełali kak nadobie, a sztoby ne meszkali zdiełali sehoż leta *n*).

XXVII. A na czye delnicy szkoda sia stanet, koń sia obrazit, nohu izłomit, tomu płatit; a *o*) kotoryi ne zadiełajut swoich delnic seho leta, a opłaszczat sia *p*), tot is prawa wystupił, na tom nam winy X. rublew hroszej *r*) 36).

XXV. A który będzie ludzi wyprowadzał, albo czeladź niewolną, a poymają go z licem, tedy na szubienicę, a jeśli znaydzie się oskarżyciel, tedy temu prawo jak w tym liście napisano, a potém jego sądzić.

XXVI. A także gdzie które mosty moszczono za stryja naszego wielkiege księcia Witolda i za wielkiego księcia Zygmunta, tam i teraz każdy swoję część zamościć powinien, i zrobić jak potrzeba, a coby nie mieszkając zrobiono tegoż lata.

XXVII. A na czyjey części szkoda się stanie, koń się skaleczy, nogę złamie, ten ma płacić, a którzy nie naprawią swoich części tego lata, a opłacą się (opóźnią się), ten z prawa wystąpił, na tym nam winy dziesięć rubli groszy.

h) li sia. *i*) werchu pisano. *k*) za, nieznajduje się. *l*) tut. *m*) swoi mostnicy (dlienicu, jest podobno wyraz w wyczytaniu w swych literach pomięszany, zamiast dielnicu, tak jak zaraz w następnym artykule.) *n*) siehoż leta udielali. *o*) a pak li *p*) a ispłoszat sia. *r*) hroszej, nieznajduje się.

---

35) Zbrodnia ludokradztwa (crimen plagii) za prywatne dziś uważana przestępstwo, ile wydzierająca z pod opieki i zaszczyty państwa członka całość jego składającego, a mianowicie odeymująca obywatelowi swobodę rozporządzania wrodzonemi siłami ciała, i gwałtownie pod obcą poddająca go władzę i wolę; we wszystkich dawnieyszych prawodawstwach do kradzieży policzona była, jako pozbawiająca pana własnego jego niewolnika. Ponieważ atoli człowiek jest naydroższą rzeczą, mówi Szwabów ustawa (Kap. 210.), zatém szubienicy karę stanowi. Saxon II. 16 wiernie *Legem Fabiam* Rzymian wypisuje. Łagodnieysza Ruska prawda za skradzenie człowieka opłacić każe omieszkaną robotę jego i 12 grzywień winy do skarbu panującego (Karamzin Hist. T. II. p. 54. stat. XVI.). Statut Kazimirza Jagiellończyka ile za złodzieystwo szubienicę stanowi. Statut Zygmunta I., nie mówiąc o skradzeniu, podaje jedynie prawidła R. XI. art. 8., jak ma bydź wydany zbiegający cudzy poddany. Statut trzeci Litewski Zygm. IIIgo jako kradzież gardłem karze.

36) Nie wchodzimy w rozszerzanie pożytków z mostów, nie dajemy zupełnéy wiary uwadze Czackiego (o Lit. i Pol. pra. T. 1. p. 65) upatrującego w wyrazach: „*Trinoda necessitas*, *pontis erectio*, *arcis constructio*, *et contra hostem expeditio*“ świadectwo zaprowadzonych lenniczych obowiązków, bo wtedy świat cały na feudalnych spoczywać by musiał posadach; zawsze atoli do czynów uświetniających rządy bohaterskiego Witolda i to należy,

XXVIII. Kak u naszemu *s*) listu wypisano, potomub jeste *t*) radili, a s toho ne wystupili *u*). Pisan i dan wo Wilnie fewralia XXIX. dnia Indikt. X. 37).

XXVIII. Przeto jak w tym liście naszym wypisano, według tego postępować macie, a z tego nie wystąpić. Pisan i dan w Wilnie, lutego 29. dnia indykta 10. (roku 1492.)

s) protoż kak u sem naszom. *t*) jeste listu. *u*) Na tym się kończy rękopism Grygorowicza.

(Z kodexu Rumiańcowa.)

O pososzczinu [38]) *Smoleńsku* [39]).

I. To starina, powedajut, za Witowta była, stary starci i putniki staryi [40]) z otczin

(Przekład polski Leona Rogalskiego.)

Pososzne Smoleńskie.

I. To staroświecki był obyczay za Witowda, powiadają starcy i putnicy starzy,

---

że on pierwszy (jak z ninieyszéy wnoszę ustawy) pomyślał w Litwie o sypaniu dróg, handlowe i polityczne ułatwiających stosunki, i o budowaniu mostów. Spraszając do Łucka i Trok znamienitych gości, musiał dla nich ułatwić przeprawy. Raz nałożona na przyległe gościńcom dobra rzeczona powinność, przestrzegana przez Zygmunta, zapewne iść w niepamięć poczynała, gdy ją groźnie Kazimirz odnawia, wszelkie poniesione przez podróżnych szkody wynagradzać zaleca, a wykupującym się u urzędników nadzór mających, karę X rubli groszy (około 909 złot.) do swego skarbu zapowiada.

37) Namieniliśmy wyżéy, że Sudebnik ninieyszy po przyłączeniu Pruss, a zatém po roku 1454 pisany. Od téy epoki do zgonu Kazimirza r. 1492. trzykroć rzymska indykcya Xta przypada, to jest na rok 1462, 1477 i 1492. Lecz jeżeli zważymy, że dzien 29. lutego położony oznacza rok przestępny przybyszowy, wtedy ani jednéy ani drugiéy lat liczbie nie odpowie, i bydź musi 1492, czyli rok zgonu Kazimirza, w indikcyi 7. czerwca w roku przestępnym przypadłym.

38) Zastanawiając się nad niezrozumiałym dziś wyrazem *posoczizny* czyli *pososzczizny*; dostrzegłszy, iż od téy opłaty uwalniała służba osobista *konna*, lub danie *konia* na przyjazd panującego, mniemałem że ten ciężar jest odpowiedni *ziemskiemu* podatkowi litewskiemu, zwanemu *pokoniowszczyzna*, opłacanemu do pospolitego skarbu królewskiego, po kopie groszy, stósownie do uchwały seymu Wileńskiego r. 1551., na utrzymanie woyska straż pograniczną odbywaiącego, o którém nie raz Striykowski namienia, i od którego Zmodź wyłamać się chciała. Mógł Smoleńsk pograniczny do téy opłaty bydź zmuszonym. Lecz gdy na innym seymie Wileńskim r. 1559. art. 11ty znayduję inny podatek dobrowolnie przez szlachtę postąpiony po groszy 10 od każdéy dworskiéy i chłopskiéy *sochy*, a nawet z późniéy nabytych poddanych, dla obrony kraju od nieprzyjaciół; gdy zaraz wtedy domaga się powiat witebski, aby jedną klaczą w sosze robiący połowę jedynie opłacał, na co się król zgadza, bydź więc może, iż od *sochy* podatek ten *pososzczizną* nazwany, przez Witolda w Smoleńsku został zaprowadzony.

39) Gdy między litewskie uchwały, i Statut Kazimirza W. wtrącono parę ustaw czy zwyczajów smoleńskich, mniemam że cały rękopism oryginalny, może z wielą innemi ciekawemi dodatkami w Smoleńsku był sporządzony.

40) Pod *putnikami* zapewne tu rozumianemi bojarowie *putni* od wyrazu ruskiego *put* (droga) tak zwani, że ich nayczę-

bojarskich ne dawana pososzczina, i też s kupli chto szto kupit oczinu bojarskuju i s toho też ne dawana pososzczina. A szto pridano weliko kniaz' Witowta, ili inych welikich kniazej, i s toho dawana pososzczina. A takoż komu dasť welikij kniaź pustowszinu seliszczo pososzczinnoje, a służba budet odna była s toho seliszcza, i siadet sam bojarin na tom seliszczi, s toho hosdriu konem służit, i na priezd koń dajet, a pososzczinу i z tych ludej ne dasť.

II. A prijmet li druhoje seliszczo s kotoroho pososzczina chożiwała, i posadit czełowieka, s toho dajet pososzczinu.

III. A szto budet les tohoż seliszcza nikoli ne pachiwan i tot les raspaszet i posadit ludej, i s tych ludej net pososzczinу [41]).

IV. Takoż kotoromu koli bojarinu dał budet seliszcza pososzczny welikij kniaź Witowt, ili inyj welikij kniaź, i tot bojarin posadit słuhy swoi na tych seliszczach, kotorym że słuham otpustit budet welik kniaź ne dawať pososzczin, a budet na to listy imieti, a liubo dobryj dowod, ty ne majut dawati pososzczinу, a kotorym słuham ne otpustił budet welik kniaź pososzczinу, ty majut dawati pososzczinu.

z dziedziczněy bojarskiéy nie dawane pososzne, ani też od kupli, gdy kto kupi dziedziczną bojarską i z tego także nie dawane pososzne. A co przydano od Wielkiego księcia Witolda, albo innych wielkich książąt, i z tego dawane pososzne. A także komu da wielki książe pustoszą wieś pososzną, a służba jedna była z téy wsi, i sam bojarzyn na téy wsi osiądzie, z tego hospodarowi koniem służy, i na przyjazd konia daje, a pososznego i z tych ludzi nie da.

II. A jeśli przyymie drugą wieś, z któréy dawane było pososzne, i osadzi człowieka, z tego daje pososzne.

III. A jeśli las téy wsi nigdy nie był zaorany, a ten las wytrzebi i ludźmi osadzi, od tych ludzi nie ma pososznego.

IV. Także któremu bojarowi dał był wsi pososzne wielki książe Witold, albo inny wielki książe, i ten bojarzyn osadzi sługi swoje na téy wsi, których to sług wielki książe uwolnił od płacenia pososznego, a będą mieć na to listy, albo dowód dobry, ci nie mają dawać pososznego, a których sług nie uwolnił wielki książe od pososznego, ci mają dawać pososzne.

ściéy do posyłek używano. Z rękopismów seymu Litewskiego 1554. dowiaduję się, że na Żmodzi było nie mało takich bojarów putnych, którzy nie dawno wkupili się na bojarstwo, a przez częste pokłony możnowładcom czynione, z ciągłéy służby uwolnieni na bojarstwo postąpili. Czyli nie taki będzie początek wszystkich bojarów putnych, dalszym zostawuję poszukiwaniom.

41) *Pachať*, *pachanie* znaczy uprawiać rolę, w ninieyszém zaś mieyscu oznacza wytrzebienie lasu na grunt do sieyby przydatny.

V. Takoż bobrowy hony, powedali tyiż starci, hdie bereh welik kniazia sumesnyj [42]) s bojarskymi, tu to honiti bobry bobrownikom welikoho kniazia i bojarskym, i podeliti bobry po staromu, a stetej i rożnow i osok, i sobak hdie kniazky ili bojarsky berehi ich osobny.

VI. A wel. kniaź bereh ne priszoł bude kotorym brehom, tu to im stawiti pokołodwy i koszi, i sobaky derżat, i seti kak [43]) ..... tak im bobra łowiti. Pisan wo Wilni marta XXI. Indykt.

A. PBEHI, X. SBSŻ. WWWI. [44])

V. Także o bobrowych gonach, powiadali ciż starcy, gdzie brzeg wielkiego księcia styka się z bojarskiemi, tam gonić bobry mają bobrownicy wielkiego księcia i bojarscy i podzielić bobry po staremu, a sieci i rożnów i osok i psów gdzie brzegi xiążęce i bojarskie osobne (używać).

VI. A gdzie brzeg wielkiego księcia nie dotyka do innego brzegu, wolno jest stawić sidła, i kosze, i psów trzymać, i sieci jak..... tak im bobra łowić. Pisano w Wilnie marca 21. indykta.

---

[42]) *Bobrowy hony* znaczy polowanie na bobry, które temu jedynie pozwolone, na czyjem gruncie bóbr osiędzie. Jeżeli zaś brzeg był wspólny graniczny (*sumestnyj*), wtedy bobrownicy panującego i szlachty mogli gonić bobry, byle wtedy nie używali sieci, rożnów, osok lub psów, których używać godziło się jedynie na brzegach wyłącznych szlacheckich lub panującego.

[43]) Tu w obu rękopismach wyraz opuszczony zdaje się bydź powinien: *kak u werchu pisano*; ponieważ mówi prawodawca, że skoro do dziedzicznych brzegów nie przytyka brzeg panującego, wtedy (jak dopiero mówiliśmy) dziedzic mocen stawić sieci, kosze, używać psów myśliwskich i dalszych narzędzi do złowienia bobra potrzebnych.

[44]) Jak te litery zrozumieć i objaśnić? czyli w nich jest rok zamknięty od stworzenia świata, lub ery chrześciańskiéy, czy też autor sam rękopismu? odgadnąć nie umiem. Nie poymuję azali pierwsza litera *a* znaczy pierwszą indikcyą; czyli żadna liczba nie dołożona zupełny obieg wskazuje? Mniemałbym nayprędzéy, że to jest ustawa tegoż samego co powyższa roku w Wilnie uchwalona, lecz już nie w lutym ale w marcu miesiącu przy końcu Seymu. Liczne zagadki ciekawym zostawić muszę badaczom.

ALEXANDER WIELKI KSIĄŻE LITEWSKI.

PRZYWILEJ ZIEMSKI

DANY LITWIE ROKU 1492.

(Z kopii metryk Litewskich T. XLI. p. 4 — 15. 27 — 30., w oryginale p. 2 — 9. Wypisane w regestrze przywilejów Litewskich spisanym 1541. z rozkazu Kr. Bony.)

Priuilegium jurium et libertatum magni ducatus Lituaniae.

I. In nomine domini amen. Nos Alexander, dei gratia magnus dux Lituaniae, Samogitiae, nec non terrarum Russiae dominus et haeres. Considerata fidelitatis constantia, reuerendissimorum, reuerendorum, illustrium, serenissimorum, magnificorum generosorum, nobilium, ac circumspectorum: praelatorum spiritualium et saecularium principum, baronum et bojarorum, ac ciuium terrarum magni ducatus Lituaniae, Russiae, Samogitiae, quam ad nos, nostramque serenitatem, tanquam ad uerum et legitimum haeredem, ac dominum naturalem habuerunt, et de facto habent, habereque intendunt, constanter et fideliter in futurum, pro ut hoc bene res in eis probauit, dignum duximus, pro tanto bono gratiarum et libertatum muneribus, aliisque nostris fauoribus, ipsis condignam et gratiosam facere recompensam.

Jura libertates regni Poloniae conceduntur Lituaniae.

II. Inprimis igitur, praedictis praelatis, principibus, baronibus, nobilibus et ciuitatibus dictarum terrarum magni ducatus Lituaniae, Russiae, Samogitiae, dedimus, concessimus, et irreuocabiliter donamus, et in perpetuum largimur, generaliter, et omnino, eadem jura libertates et immunitates, prout habent praelati, principes, barones, nobiles et ciuitates in regno Poloniae. Sed ne ex hac generalitate aliena ambiguitas, siue dubietas, in posterum quoquomodo possit suboriri, ipsas libertates, seu quasdam ipsarum, hic decreuimus ponere perexpressum.

Bona et jura ecclesiarum; manu teneri promittuntur.

III. Et primo omnes donationes, priuilegia, et immunitates ecclesiarum cathedralium et collegiatarum, conuentualium, parochialiumque in terris nostris magni ducatus, Lituaniae, Russiae, Samogitiae erectarum et erigendarum, fundatarum et fundandarum, volumus illaesas, et inuiolatas conseruare et tueri, ac protegere, juxta nostram omnimodam potestatem.

Beneficia ecclesiastica, promittuntur indigenis si idonei.

IV. Quas quidem ecclesias cathedrales, collegiatas, conuentuales et parochiales, tempore medio, per mortem, uel resignationem, si uacare contigerit et pastore carere, quarum jus patronatus, ad nos, et successores nostros, dinoscitur pertinere pleno jure: tunc, ipsis de alio uel aliis, pastore uel pastoribus, prouidendo, non alium uel alios, praesentare debemus, nisi magni ducatus nostri Lituaniae indigenam, qui idoneus fuerit repertus. Sin autem tunc alterius nationis personam: utilem, et honestam, quae posset praeesse et prodesse, debebimus praesentare, toties quoties opus fuerit et opportunum.

Nemo puniendus nisi conuictus juridice.

V. Item, praedictis praelatis, principibus, baronis, nobilibus, et ciuitatibus praedictarum terrarum magni ducatus Lituaniae, Russiae, Samogitiae, dedimusque ad nullius hominis delationem, seu accusationem publicam, uel occultam, seu quamuis suspitionem sinistram, ipsos principes, baronos, nobiles et ciues castigare volumus, seu punire, quacunque poena, scilicet, bonorum ablatione, pecuniaria, carcerum, aut sanguinis, nisi prius in judicio manifesto, juris ordine catholico obseruato, actore et reo personaliter constitutis, realiter fuerint conuicti, qui, post judicium et conuictionem huiusmodi, juxta consuetudinem, et jura, sicut in regno Poloniae, debent castigari et sententiari, secundum suorum excessuum qualitatem et quantitatem.

Nemo puniendus pro crimine alterius, nisi par.

VI. Item, quia pro crimine cuiuspiam, nullus alius, nisi is, qui peccauit et deliquit, semper, tam juris catholici ordine obseruato, conuictus judicialiter et sententiatus puniatur: ita uidelicetque, nec uxor pro crimine sui mariti, nec pater pro crimine filii, et e conuerso, nec aliquis cognatus aut seruus: nisi dum quis particeps esset criminis delinquentis. Criminibus laesae majestatis solum exceptis.

Liberum egredi ad externas prouincias, praeter hostiles.

VII. Item, concedimus, ut principes, barones, nobiles et bojari supradicti, liberam habeant facultatem exeundi de terris ipsis nostris magni ducatus, uberiorum causa fortunae acquirendae, et actuum militarium exercendorum, ad quaslibet terras exteras. Partibus inimicorum nostrorum duntaxat exceptis. Ita tamenque, de bonis eorum, sic exeuntium, seruitia nostra non negligantur, sed nobis, aut successoribus nostris, tanquam ipsis praesentibus, totiens, quotiens fuerit opportunum, suppleantur, exhibeantur et ministrentur.

Firma donatio bonorum quae probatur testibus aut literis.

VIII. Item, praefati principes, barones, nobiles, et ciues, bona eorum patrimonialia, seu ipsis data, siue donata, per praeclarum principem dominum Alexandrum

alias Witowdum et diuae memoriae, ac donationes per illustrem dominum Sigismundum, donatas et factas, quas tenentes, habentes, ac possidentes de earum donatione, priuilegiis uel priuilegio legitimo et sufficienti, ac congruo testimonio testium, uel munimine literarum, poterint probare, et docere: pari jure obtineant, sicut, principes, barones, nobiles et ciues in regno Poloniae sua noscuntur obtinere, et liberam habeant facultatem, ipsa, uendendi, commutandi, alienandi, donandi, ac in usus suos beneplacitos conuertendi. Sic tamenque, ea commutando, vendendo, alienando, uel donando, coram nobis, aut nostris officialibus resignabunt.

Mortuis parentibus succedunt liberi in bona sexus utriusque.

IX. Item, post mortem patrum, liberi masculi et femellae, bonis paternis haereditariis priuari non debent, sed ea cum eorum successoribus legitimis pleno jure possidebunt, prout principes, barones, et ciues in regno Poloniae sua possident, et in usus beneplacitos conuertunt.

Viduae mortuis maritis quomodo remaneant.

X. Item, quando aliquem principum, baronum, nobilium et ciuium praedictorum, ex hac luce decedere contingat, extunc, viduam in bonis seu possessionibus mariti sui volumus relinquere, seu permanere, quam diu in sede permanserit uiduali. Quae si ad secundas nuptias transire voluerit, ipsa, marito quem ducere elegerit, tradatur: pueris tamen, bonis et possessionibus paternis, si fuerint, sin autem, propinquioribus eiusdem mariti prioris, derelictis: prout et caeterae viduae maritentur. Si uero prior maritus, in praefatis bonis et possessionibus suis, aliquod eidem uxori suae dotalicium assignauit et de eo sufficienter probare poterit, illo, secundum ordinem juris recepto, cui uoluerit, nubat in domino.

Virgines et viduae maritandae, principe irrequisito.

XI. Item, natas et cognatas, ac consanguineas ipsarum virgines, et viduas, libere possunt tradere maritis: nobis et nostris successoribus super hoc minime requisitis. Ritum tamen catholicum in talibus obseruent.

Cmetones nobilium, eximit a laboribus et redditibus suis princeps.

XII. Item, omnes et singuli kmethones et subditi principum, baronum, nobilium, bojarorum et ciuium ipsarum terrarum magni ducatus Lituaniae, ab omni datione, et solutione collectae, siue exactionis Srzebszczizna dictae, atque mensurarum, quae dziakła nuncupantur, ab omnique onere uectigalium, quae podwody dicuntur, a ductione lapidum, roborum siue lignorum, pro exustione laterum, siue cementi pro castris, foenicalcatione, et aliis, minus justis laboribus, soluti sunt, liberi omnino, et exempti:

laboribus tamen, pro aedificatione castrorum, denuo opportunorum, et antiquorum reformatione exceptis; principum, baronum, nobilium, bojarorum, kmethonibus et subditis, per nos eis datis et donatis, similiter exceptis; antiquas tamen, et dudum consuetas, pro nobis et successoribus nostris, procurationes, collectas, stationes, pontium novorum erectiones, veterum reparationes, et viarum reformationes, illaese reseruamus, et eas esse uolumus semper saluas.

Cmethones nobilium, princeps non susceptur, et e conuerso.

XIII. Item, quod nos, aut officiales nostri, praefatorum principum, baronum, nobilium et ciuium nostrarum terrarum Lithuaniae, Russiae, Samogitiae, homines tributarios ex origine, et cmetones mancipios et obnoxios, cuiuscunque sexus fuerint, aut conditionis extiterint, non suscipiemus, nec officiales nostros suscipere permittemus: quod et ipsi praelati, principes, barones, nobiles, bojari, et ciues magni ducatus Lituaniae, Russiae, Samogitiae, nostros et successorum nostrorum similiter homines, cuiuscunque status, sexus aut conditionis extiterint, non suscipiant, nec per se, uel per alium suum officialem, suscipere quomodo praesumant.

Non mittendi dzieckie, ad subditos nobilium.

XIV. Item, super subditos praedictorum principum, baronum, nobilium et bojarorum, ministeriales, alias dzieckie, non dabimus, nisi prius a domino, cuius subditus fuerit, injuriam justitia fuerit postulata: qui si in termino certo, eandem facere renuerit, extunc, noster ministerialis, uel nostrorum officialium est dirigendus.

Poenam cmeto soluturus domino suo.

XV. Et reus, qui poenam meruerit, illam domino suo, et non alteri sit astrictus.

Alexander de sua liberalitate, addit inscripta.

XVI. Et praeterea, cupientes, praefatos, praelatos, principes, baronos, nobiles, bojarones et ciues, pro ipsorum praerogatiua ac recreatione singulari, nouis gratiis et concessionibus, ac libertatibus reddere consolatos, et ad recentem fidelitati praedictae perseuerantiam, inuitare: de benignitatis nostrae gratia singulari, nonnullos articulos infrascriptos, eisdem, concessimus, concedimusque per praesentes.

Terrae magni ducatus, non diminuendae.

XVII. Et primo, ac principaliter, promittimus, ac spondemus, quod dominium, seu terras magni ducatus Lituaniae non diminuemus, sed in suis limitibus, prout antecessores nostri, et signanter dux Alexander alias Witowdus, et Sigismundus tenuerunt, et possidebant, sic et nos, easdem integras tenebimus, et possidebimus, ac tuebimur,

atque cum dei auxilio, pro cunctis viribus nostris, studebimus dilatare et ampliare, tempore competenti.

Nuncii ad partes externas mittendi consulto. *)

XVIII. Item nuncios, seu oratores mittere debemus, in negotiis publici boni eiusdem magni ducatus nostri, necessitate ad hoc imminente de consilio dominorum nostrorum uersus partes exteras, uidelicet Moschouiam, ad Zawolska Orda, et Perekopska Orda, Valachiam, regnum Poloniae, ducatum Masouiae, Prussiam, Liuoniam, Pskow, Magnum Nowogrod, Twierja, et Rezan, secundum consuetudinem per nostros antecessores obseruatam; nec non uersus alias quascunque prouincias, quo necessitas et utilitas dominiorum magni ducatus nostri Lituaniae postulabit.

Foedera pacis, illibate obseruanda.

XIX. Item, cum quibus terris et dominiis, inscriptiones, considerationem, ligas, et juramenta, ab antiquo habemus, pacis perpetuae: eas volumus infringere, sed in melius cum dei auxilio ducere, atque adaugere.

Conclusa cum consiliariis, non retractanda.

XX. Item, quaecunque consilia et causas, cum dominis consiliariis nostris, determinabimus, et statuemus, atque concludemus, eas, cum nemine alio, immutare, corrigere, aut deordinare debebimus.

Displicentia consilii, odium principis non generätura.

XXI. Item, quando aliqua consilia et negotia in consultatione cum dominis nostris tractanda euenerint, et ipsis dominis non placebunt, pro isto super eos, commoueri non debemus, sed quaecunque nobis consulent, pro nostra et communi utilitate, istud nos efficiemus. **)

Officia dignitates et haereditates extraneis non.

XXII. Item, dignitates, tenutas, et alia omnia officia, aut bona haereditaria, nemini extraneo, aut aduenae, sed solum indigenis tenebimur conferre.

Officia et beneficia gratuito conferenda.

XXIII. A prouisione autem ac donatione seu collatione spiritualium et secularium dignitatum, tenutarum et officiorum quorumcunque, nihil debemus postulare, neque

---

*) Ten i następujące artykuły od XVIII. do XXXVII. są w tymże regestrze przywilejów 1541. na rozkaz królowej Bony spisanym powtórzone (w kopii metryk litewskich T. XLI. p. 27—30.) Widać wypisywacz powtórzył je z dupliki, albo z jakiego transsumptu przywileju. Różnice wyrazów z drugiego wypisu wyciągnięte, wymieniamy.

**) suscipiemus et faciemus, jest w drugim tych artykułów wypisie.

etiam ipsi domini palatini et capitanei, ab officialibus et tenutariis, quicquid recipere, aut exigere debent, solum quod per aliquem nobis, uel ipsis, pro honestate sua, libere condonatum fuerit.

Officia in consultis consiliariis non auferenda.

XXIV. Officia vero omnia, et tenutae, sine consilio nostrorum consiliariorum, per nos, non debent cuique auferri. Si quis autem officialium, tanquam dissipator et damnificator, nostrorum bonorum, apud nos delatus fuerit, utraque pars coram nobis debet personaliter constitui, auditaque causa, reus secundum demerita, puniendus erit: sed absque culpa, officia auferre non debebimus.

Dignitarii et officiales in primaeuo statu conseruandi.

XXV. Item, palatini, capitanei, tenutarii, villici officiales, et uniuersi vices gerentes in magno ducatu nostro, in primaeua honestate et prouisionibus, ac tenutis eorum, ut a praedecessoribus nostris ducibus magnis, Withowdo, Sigismundo, et genitore *) nostro, teneantur et conseruentur, indicentque et ordinent, census, et prouentus suos, in integrum repetant et exigant, uelut ab antiquo; nec non ministeriales dirigant, defatigationesque ipsorum, alias projezdy **) solui faciant, iuxta consuetudinem prouinciae.

Tenutae conferendae ad promotionem palatinorum.

XXVI. Item, morte obeunte tenutario, aut villico quocunque, in uilnensi aut trocensi districtibus, uilnensis et trocensis palatini, in suis districtibus, tenutas a nobis, secundum exigentiam meritorum, vel obsequiorum, et qui etiam videbuntur nobis idonei, illis petant, seu impetrent. Et eodem modo fiat in omnibus aliis districtibus.

Castra finitima committenda consulto et deliberato.

XXVII. Item, dignitates, tenutae et officia in castris et ciuitatibus, in metis remotioribus, si quae uacauerint, et apperientur, habita deliberatione cum dominis consilii nostri: talia officia, vel tenuta, conferremus secundum promerita, vel qui nobis videbitur magis ualere, et consiliarii nostri ita debent facere.

Uiduae de possessionibus suis, expeditionem bellicam.

XXVIII. Item, Viduae quae remanserint in bonis haereditariis post mortem maritorum, ad seruitia terrestria et bellicas expeditiones, juxta facultatem possessionum obligabuntur. ***)

---

*) et germano, dodaje drugi wypis. **) przejezdy, pisze drugi wypis,

***) juxta facultatem possessionum et dispositionem jurium erunt obligatae, w drugim jest wypisie.

Donationes regis Casimiri, tenendae illibate.

XXIX. Item, donationes et concessiones olim genitoris nostri, quas alicui donauit, aut prouidit, et cum hoc, literis suis confirmauit, perpetue tenebimus. Sed cui idem genitor noster, dedit aliquid, ad arbitrium et uoluntatem suam, illud et nos pro arbitrio et uoluntate nostra, et dominorum consilii nostri, reseruamus, nostras etiam donationes, faciemus et dabimus, ad arbitrium nostrum. Et si alicui voluerimus confirmare ad perpetuitatem, istud etiam est in uoluntate nostra.

Prouentus magni ducatus dispensandi, cum consilio consiliariorum.

XXX. Item, census theloneorum, tabernarum et alii ex poenis et undecunque nobis prouenientibus, recipiantur et reponantur in thesaurum nostrum. Qui quidem census, secundum consilia dominorum consiliariorum nostrorum, pro communi utilitate terrestri, debent conuerti. Nulla vero necessitate imminente dicti census, sine voluntate ipsorum dominorum, per nos, de thesauro tolli, et recipi non debent, aut ex prouincia educi.

Forum judicii saecularis, non confundendum cum spirituali.

XXXI. Item, jura saecularia, non debemus introducere, aut intromittere in jura spiritualia, et e conuerso, jura spiritualia, seu causas pertinentes ad jus spirituale, ad jura saecularia, non ducere, neque euocare: omniaque tenere ex antiquo, sicut erat uiuente patre nostro.

Plebei nobilibus non praeferendi.

XXXII. Item, plebeos super nobiles, non debemus extollere, sed totam nobilitatem conseruare in sua honestate.

Ad exigendum tributa, mittendi annuatim consiliarii.

XXXIII. Item, super districtus et tributarios, debemus mittere binos et binos dominos, singulis annis pro exigendis tributis et reliquiis in volgari niedogimkow *): et ipsi domini obuentiones eos concernentes, debent recipere, et etiam ipsorum seruitores sicut fuit ex antiquo, apud antecessores nostros.

Justitia ministranda circa dilationem.

XXXIV. Item, quicunque in uita genitoris nostri, super juribus suis, et justitia ministranda postulabant, illis volumus et debemus, cum dominis de consilio nostro, aequitatem facere omnimodam, sine dilationibus.

---

*) vel niedobierkow, dodaje drugi tych artykułów wypis.

Reddendum jus gratuito et aeque, fauore postposito.

XXXV. A jure etiam, nihil debemus accipere. Similiter et domini consiliarii nostri, nec stare ad unam partem ex fauore, sed simpliciter cuilibet justitiam noscere et facere, seu ministrare.

Causis grauioribus termini quatuor per annum.

XXXVI. Item si quando aliquorum causae graues super bonis haereditariis, vel fama, seu honoris derogatione, coram nostram serenitatem uenerint, omnibus justitiam facere debemus, et dum contingat nos protunc negotiis arduis occupari. Causis talibus, per annum, concedimus et statuimus, quatuor terminos. Etsi in primo, secundo, uel tertio termino, in huiusmodi causis, finis non fuerit factus, ultimo adueniente, finalem justitiam sine dilationibus, cum dominis de consilio nostro, faciemus.

Bona haereditaria a propinquis non redimenda.

XXXVII. Item, a consanguineis et propinquis, bona haereditaria alicuius non redimemus, neque ea aliquis redimere debet, in praejudicium ipsorum consanguineorum, vel propinquorum sed solummodo, iste, qui propinquior extiterit, repositis pecuniis, bona haereditaria obtinebit et possidebit.

Nubens extra magnum ducatum, dote contentatur mobili, immobilium redditur expers.

XXXVIII. Item, si aliqua uirgo, aut uidua, uoluerit nubere ad alias partes extra magnum ducatum Lituaniae, expeditione ac dote recepta, bona haereditaria hic relinquat, ad eaque intromittere se non debet.

Donationes, immunitates, libertates et omnia magni ducatus jura ecclesiastica et prophana confirmantur generaliter.

XXXIX. Item, nouissime omnes literas, priuilegia, gratias et immunitates, ecclesiis cathedralibus, collegiatis, conuentualibus et parochialibus, praelatis, principibus, baronibus, nobilibus, bojaris et ciuibus in terris magni ducatus Lituaniae, Russiae, Samogitiae, nostris sub quibuscunque conditionibus, statutis, punctis, articulis seu sententiis, per serenissimos et illustrissimos olim dominos, Withowdum, Sigismundum, regem Wladislaum, nostrum auum et progenitorem nostrum, charissimum regem Casimirum, magnos duces Lituaniae, antecessores nostros, datas et concessas, patrocinio praesentis nostri priuilegii, innouamus, confirmamus, roboramus, approbamus, gratificamus et ratificamus, decernentes ipsas perpetuae firmitatis robur obtinere.

De causis grauioris importantiae, propensior dispositio.

XL. In omnibus uero causis et disceptationibus, tam pro bonis haereditariis, quam honoris et famae et aliis grauioribus, in quibus sicut prius expressum est, praeuenientibus negotiis publicis, in primo termino finem non faceremus, positi et assignantur quatuor termini per annum, et si quis in quarto et finali termino non comparuerit, causam amittat, sententiaque feratur pro illo, qui se in termino sistet: exceptoque, si aliqua partium, nostro seruitio, uel terrestri, occupata, et retenta, aut egritudine impedita, comparere non posset, in isto casu, ut nemini praejudicium aut injuria fiat, ad tempus opportunum, omnes tales causas, volumus differendas, quae omnia cum dominis consilii nostri, debemus ordinare, atque deffinire.

XLI. In quorum omnium fidem ac testimonium etc. Datum Vilnae, die transfigurationis (6. augusti) anno M. cccc. xc. (1490.) *) (1492.)

---

*) Data oczywiście mylna. Kazimirz Jagiellończyk ojciec Alexandra umarł 1492. 7. Czerwca. Alexander niezwłocznie po ojca zgonie w tymże 1492. roku i miesiącu czerwcu na wielkie księstwo wyniesiony został. Wiadomo zaś, że przy wstępie na wielkie księstwo, wielcy książęta, potwierdzali i powtarzali przodków swoich przywileja: taki tedy przywilej niniejszy Alexander w parę miesięcy po zgonie ojca zaraz 6. sierpnia 1492. Litwie udzielił: tylko przepisywacz w wyrażeniu roku liczbą kościelną M. cccc. xc. opuścił i niedopisał u.

JAN ALBERT I ALEXANDER.

PRZYWILEJ ZIEMSKI OD WIELK. KSIĘCIA ALEXANDRA R. 1492. ZMUDZI DANY.

(w kopii metryk Litewskich T. XX. p. 271—275. w oryginale p. 127—129. w drugiém miejscu tegoż XX. Tomu p. 345—349. w oryginale p. 161. 162. u Dogiela Mspt. T. VII.)

(u Dogiela T. VII., który cytuje tak: Liber Nro. 120. fol. 228. w powtórzéniu Zygmunta Augusta r. 1569.)

Priwilej Zomojtski od korola) Aleksandra na prawa i wolnosti ich, roku bożeho naroż. 1492.*

Wo imia bożoje, amin. Ku wecznoj pamiati reczi: my Alexander z bożeje łaski, weliki kniaz' Litowski, Ruski, Zomojtski, pan i dedicz, oznajmujemy czerez tot nasz list, wsim, tym kotorym była potreba, iż wsim osobom szlachtie, bojarom i kmetem, mużom starim i mołodym i wsemu pospolstwu, w panstwie zemli Zomojtskoje, i w powetiech to jest: **) *(Mednickim)* Krozkim, Bedygolskim, i inszim tam buduczim, wolnosti i łaski niżej wypisany dali jesmo i dajemy czerez tot list, jako czasu i dobre pamiati oswieconoho kniazia pana Witowta, i oswieconoho pana Kazimira otca naszoho miłoho, welikich knjaziej Litowskich mieli i dierżali.

I. Naperwej, chcemy, iż im żadny ne majet mowiti, albo na oczy istiť, iżby prez

Przywilej ziemski od wielkiego księcia Alexandra roku 1492. Zmudzi dany.

In nomine domini amen. Ad perpetuam rei memoriam. Nos Alexander dei gratia dux Lithvaniae, Samogitiae, Russiaeque dominus et haeres. Significamus tenore praesentium quibus expedit universis quomodo omnibus et singulis nobilibus et bojaris, cmetonibus, viris, senibus et juvenibus ac toti communitati, per et intra terram et dominium Samogitiense et districtibus ejusdem videlicet: Mednensem, Chrosnensem et Bethigolensem ubilibet constitutum, libertates et gratias infra scriptas, dedimus et concessimus, damusque et concedimus per praesentes prout et quemadmodum temporum praeclari principis domini Witowdi, et serenissimi olim domini Casimiri genitoris nostri charissimi, magnorum ducum Lithvaniae, habuerunt et tenuerunt.

I. Imprimis itaque volumus, quod nullus ipsis obiicere debet, quod gladio aut

*) Zdaje się, że poźniejszy przepisywacz nadał tytuł, który przed rokiem 1501. niesłużył Alexandrowi.

**) Słowo to w Ruskim rękopiśmie opuszczone.

miecz, albo czerez onyi walki byli zwalczonyje, ale z dobroju woleju pristali.

II. Też, choczem, łaskami i prijazmi naszymi i darmi nachoditi, jako ich panowie kniaziata Witowt i otiec nasz Kazimir w daniu i w darowaniu suť zachowali.

III. Też zasie, kożdy możet łowow pożiwati tam hdie teper suť łowy, krom tych łowow w kotorych łowiech panowie kniazi Witowt i Kazimir łowili.

IV. Też, wydawany peresudy, ne majut byti meżi imi.

V. I tym kotory czasu panow kniaziej Witowta i Kazimira nareczonych ne kosili siéna, tyi i teper ne majut kositi.

VI. I też, na roboty zamkowy ne majut choditi, jako i za kniaziej Witowta i Kazimira ne chodili.

VII. Też, podawany kotorym szlachtam i bojarom kniazi Witowt Szwitryhał i Zigimont i też otiec nasz darowali, choczem to chowati i derżati.

VIII. Też, diecki tolko po reku Neswiażu majem słati.

IX. Też, starosta kotoroho by chotieli mieti, toho im dajem, a wedże z naszoju woleju.

X. Też, wdowy szlachticzow i bojarskii wo imeniach mużow swoich zostawujem

armis essent expugnati et acquisiti, ad nostramque reducti obedientiam, sed quia nobis benevole adhaeserunt.

II. Item volumus eos gratiis, donis et fauoribus prosequi, quibus eos domini duces magni, Witowdus et genitor noster Casimirus in dando et donando sunt prosequuti.

III. Item quilibet potest venari, ubi prius venabatur, exceptis venationibus, in quibus domini duces Witowdus et Casimirus sunt venati.

IV. Item obligatio vadium alias wiławszczyzna, nec etiam judiciales alias peresudy de cetero inter ipsos fieri non debent.

V. Item qui tempore dominorum ducum, Witowdi et Casimiri praefatorum faenum non falcarunt, isti modo etiam falcare non tenentur.

VI. Item ad labores castrorum ambulare non debent, sicuti et tempore ducum, Witowdi et Casimiri, non ambulabant.

VII. Item donationes quas nobilibus et bojaris duces, Witowdus, Swidrigall et Sigismundus, ac genitor noster donaverunt, tenere et servare volumus.

VIII. Item ministeriales, alias dzieczkie ultra fluvium Nieswieza mittere non debemus.

IX. Item capitaneum, quem habere voluerint eis dabimus, nostra tamen voluntate etiam ad hoc accedente.

X. Item viduas, nobilium et bojarorum, in bonis maritorum dimittemus, quam

do tula pokol by wdowami byli: a kotorii by inszich mużow sobie chotieli mieti pojmowati, niczoho bolszy odno tyi posahi, kotoryi im perszi muži ich naznaczali, majut mieti, a tyi imenia ich, kotoryi derżali buduczi jeszcze wdowami, majut prijti na prijatieli abo na prirożony perszych mużow ich.

XI. I też, wsim bojarom szliachtie i wsemu pospolstwu w powietie Knetowskom, także dalismy pre niniejszi list i dajem wsi prawa i wolnosti chrestianski, jako jesmo dali zemli Litowskoj i jako otiec nasz reczony ich prodkom, bojarom, to jest, Butrymowi, Stropi i Narwidowi z inszymi bojarmi i pospolstwom prereczonoho powietu Knetowskoho dał; a tym bojarowe i tyi szlachty toho powietu u tom perszom osmotreniu budem derżati, jaho oswiecony korol Władysław i oswiecony kniaź Witowt i też otiec nasz, mieł i trimał so wsimi kmetmi i so wsim pospolstwom prereczonoho powietu.

XII. Też to, kotoraja szlachta była czasu korola Władysława, kniazia Witowta i też otca naszoho, tyi wsi, toho czasu choczem mieti i derżati szlachta; a kotoryi ludi z pospolstwa postupowali i służby czasu korola Władysława i kniazia Witowta i też otca naszoho, takii też służby i nam majut postupowati.

diu in sede permanserint viduali, quae vero ad secundas nuptias convolaverint, seu alios maritos duxerint, dotaliciis, si quae eis priores mariti assignaverint, solummodo gaudeant: bonis, ad proximiores ipsorum maritorum omnibus deuolutis.

XI. Item omnibus nobilibus bojaris, totique communitati districtus Knitoviensis, similiter dedimus et concessimus, praesentium tenore mediante, concedimus et damus, omnia jura et libertates christianitatis, prout terrae Lithuaniae concessimus, et quemadmodum, genitor noster praefatus, eorum praedecessoribus bojaris videlicet: Batrimo, Stroupi et Gierwido, cum ceteris bojaris et communitati dicti districtus Cnethoviensis, dederat et concesserat et bojaros ac nobiles ejusdem districtus, in eadem primeva honestate et provisionibus, tenebimus, eodem modo quo serenissimus dominus Vladislaus rex, et praeclarus dux Witowdus, nec non genitor noster, tenuit et habuit, cum omnibus cmethonibus et tota communitate districtus praefati.

XII. Item, qui nobiles fuerunt tempore Vladislai regis et ducis Witowdi et genitoris nostri, eos omnes ut ex nunc pro nobilibus tenebimus et habebimus. Quicunque vero homines de communitate seruitutes suas quomodo exhibebant tempore Vladislai regis, ducis Witowdi et genitoris nostri: pari modo nobis easdem servitutes debent et nunc impendere.

XIII. I też, jesliby nekotoromu szlachticzu abo bojarinu prichodito by sia iżby zabit druhoho szlachticza, abo sobie rownoho brata, tohdy tot majet dati i zapłatiti za mużobojstwo szestdesiat rublew, abowem tyi wsi pri tych prawach zostawujem, kotoryi prawa byli im dany czerez korola Władysława i kniazia Witowta i otca naszoho.

XIV. Dalismy wsim bojarom i pospolstwu Knetowskomu, Pornorowskomu, Rozenskomu, Krożskomu, Mednickomu, Kojżowskomu i Postonihenskomu powiatow toje zemli Zomojtskoje, tyje wsi kotoryi starodawna czasu korola Władysława kniazia Witowta i otca naszoho mieli i derżali, jako seła i inszyi reczi derżali, pri tych ich wiecznie i nieotmiennie zachowywamy.

XV. Też, jestliby byli nekotoryi żałoby naprotiwku im, a jesli by też był chto obważon albo obmowien, tohdy ne majet byti na rok, tolko napered prawom Litowskim ma byt sużon.

XVI. Też, żadnych inszich wojewod i tiwunow ne mamy im dawati, odno tych, kotoryi by oni sobie obrali albo chotieli obrati swoich powietow, abo kotorych by u nas prosili.

XVII. Też tyi bojarowie ne majut byti powinni ani postupowat żadnych robot zamkowych, ani też ku wyprawieniu ziemskomu, to jest na zastawu.

XIII. Item si alicui ex nobilibus et bojaris, etiam nobilem contingat occidere, vel similem sibi fratrem, debet occisor pro homicidio perpetrato sexaginta scudos reponere et exolvere. Nam eos omnes circa omnia praemissa, reliquimus et relinquimus, quae per divum Vladislaum et ducem Witowdum et genitorem nostrum, erant eis concessa.

XIV. Praetereaque dedimus et concessimus omnibus bojaris et toti communitati Knitouiensi, Pervamensi, Rosievensi, Chrosnensi, Mednicensi, Gbosciviensi et Postoviensi districtus ejusdem terrae Samogitiae ea omnia quae ab antiquo tempore Vladislai regis, ducis Witowdi et genitoris nostri, tenebant et possidebant villas et alia: quae eos pro praesenti volumus tenere et possidere irrevocabiliter, et perpetuo.

XV. Item, accusationes contra eos confectas, non audiemus et novitates ejus non imponemus. Ubi vero fuerit quis accusatus, puniri non debet, donec sit in judicio legitime convictus.

XVI. Item nullos alios wojewodos et civonos eis dabimus, solummodo quos ipsi elegerint, vel eligent de districtibus suis, et quos a nobis petant.

XVII. Item dicti bojari, ad labores castrorum ambulare non debent, nec tenebuntur, neque etiam ad expeditionem territorialem, alias na zastawę.

XVIII. Też, dwori naszi nowy u ich powietiech, ne majuť byti czerez nas budowany, jedno onyi dwori majut byti naprawowany i budut tyi, kotoryi byli czasu kniazia Witowta.

XIX. I też, zwier wsiaki pospolity w lesiech, i ryby w rekach, tak jako starodawna łowili, toho im i teper dopuszczamy. A naszich koniej ne majut oni nikoli strawowati ani pastwiti. A kotoryi zadan' dawali kunicy czasu kniazia Witowta tyi i teper majut dawať i płatiť tyi kunicy.

XX. Też, khdyby jesmo z naszoje łaski nekotoromu nieszto dali, abo jeho czim osmotreli, od toho żadnyj tiwun majuczi wzhlad na tahowoje opatrenije i obdarenije, ne majet brať od tahowych posułu.

XXI. A tyi wsi reczi prereczony, szto u werchu pisano, obiecujem im, pod prisiahoju chowati i derżati. Też naostatok wsi listy i priwilei inszim bojarom i szlachtie i wsiemu pospolstwu w zemli Zomojtskoj czerez oswieconyje kroli Władysława i Kazimira, Witowta i Zygimonta welikii kniazi Litowskii i inszyi danyje, toť priwilej nasz znowu otnawiajuczi i potwerżajuczi potwerżamy i wmocniajem, toť priwilej nasz, iżby mieł wecznoju mocnost. Ku kotoromuż priwiliu, nasza pieczat jest zawieszena. Dan u Wilni, w seredu oktawe wnebowziatija panny Maryi (22. sierpnia) roku bożeho tysiaczu i czotyrista i diewietdiesiatoho wto-

XVIII. Curiae nostrae novae in ipsorum districtibus per nos, non sunt erigendae, aut edificandae, nisi illae, quae tempore ducis Witowdi erant ab antiquo reficiendae et reformandae.

XIX. Item feras et bestias silvestres in silvis, et in ripis et fluviolis, ut ab antiquo eis venari permittimus: et equi nostri per eos non debent pabulari. Qui vero contributiones mardorum, tempore ducis Witowdi solvebant et contribuebant illos et nunc dictos mardores et contribuere et exolvere volumus.

XX. Item, quando de liberalitatis nostrae gratiae, quid dabimus, aut providebimus alicui, ab illo, respectu ejusmodi nostrae donationis et provisionis, nullus civonorum, euxemia alias possuły repetere et exigere non debet.

XXI. Et haec omnia supra scripta, sub juramento promittimus, firmiter eis servare et tenere. Item et novissima, omnes litteras, privilegia, gratias et libertates, bojaris, nobilibus, et toti communitati in terris Samogitiae nostris, per serenissimos dominos, Vladislaum et Casimirum reges, Witowdum, Sigismundum, magnos duces Lithvaniae, ceterosque datas et concessas patrocinio: praesentis nostri privilegii, de novo innovantes, confirmantesque: approbamus, gratificamus, ratificamus et roboramus, decernentes eosdem, perpetuum robur obtinere. Harum quibus, sigillum nostrum subappensum est, testimonio litte-

roho (1492). Priczom że byli, wielmożny i urożennyi szlachetnyi panowe: pan Wojtiech biskup Wilenski a Mikołaj Radiwiłłowicz wojewoda Wilenski kancler welikoho kniazstwa Litowskoho a Petr Janowicz wojewoda Trocki, a Jan Zaberezinski starosta Połocki, a Stanisław Janowicz starosta Zomojtski, a kniaz' Oleksandro Starosta Horodenski, a Jan Dowojnowicz starosta Worhowyski, Stanisław Iwaszkowicz, a Stanisław Hlebowicz Starosta Merecki i inszich pri tom ne mało.

rarum. Datum Vilnae, feria quarta in octava assumptionis Mariae. Anno millesimo, quadringentesimo nonagesimo secundo (1492). Praesentibus ibidem magnificis, generosis, strenuis et nobilibus dominis: venerando patre domino Alberto electo vilnensi confirmato; Nicolao Radiwiłłowicz vilnensi et magni ducatus Lithuaniae cancellario; Petro Janowicz trocensi, palatinis; Joanne Zabrzezinski polocensi, Stanislao Janowicz samogitiensi, duce Alexandro horodensi, Stanislao Kociewicz kownensi, Georgio Paczewicz nowogrodensi, Joanne Dawojnowicz wolkoniensi, Stanislao Iwaskowicz et Stanislao Chlebowicz merecensi, capitaneis; tenutariis, et marschalcis nostris; pluribus aliis fide dignis testibus circa praemissa.

LITWA PONAWIA PRZYRZECZENIE TRWANIA W ZWIĄZKU Z POLSKĄ R. 1499.

(u Łaskiego fol. 130. 132. 133. u Przyłuskiego p. 693—696. u Januszowskiego p. 755. 758. 759. Volum. leg. p. 281—284.)

Tempore Johannis Alberti regis Poloniae et Alexandri magni ducis Lithuaniae, barones et consiliarij magni ducatus Lithuaniae, confirmant inscriptiones per antecessores eorum cum regno Poloniae factas.

In nomine domini, amen. Ne gesta aetatis nostrae, tempus et vetustas aboleret: inuen-

(u Herburta p. 666—670. u Sarnickiego p. 997—1000. u Januszowskiego p. 755. 758. 759.)

Za czasu Jána Olbrachta króla Polskiégo, i Alexandra wielkiégo książęcia Litewskiégo, panowie i rady wielkiégo księstwa Litewskiégo, potwiérdzają zapisy przez przodki swé z królestwem Polskim uczynioné.

W imię boże, amen. Aby spraw za czasu naszégo przypadłych, starość nie zatłu-

tum est, ut ad memoriam postcritatis litterarum apicibus, et testium annotatione deducantur.

Proinde nos, praelati, barones, nobiles, et universitas terrigenarum magni ducatus Lithuaniae, videlicet: Albertus vilnensis, Joannes Luceoriensis, Martinus mednicensis, ecclesiarum, dei gratia episcopi; Nicolaus Radzivilouicz palatinus vilnensis et magni ducatus cancellarius, dux Alexander Jurgiewicz de Holschani castellanus vilnensis et capitaneus grodnensis, Joannes Jurgevicz de Zabrzeze palatinus troczensis, ac supremus magni ducatus marsalcus, Stanislaus Janouijcz castellanus troczensis et capitaneus terrae samogittarum, Georgius Paczovijcz poloczensis, Gregorius Oscijkouicz curiae marsalcus et in merecz, Nicolaus Nicolai Radziuilovicz pincerna ducalis et in bielsco, Jacobus Dowoijnouicz drohicensis, Stanislaus Potraschkovijcz lidensis, Johannes Lithaor nouogrodensis, Stanislaus Michaelis Potkovijcz brzestensis, Albertus Janovijcz vexilifer et caunensis, Nekrasch Uolothcouicz in belzijcza, Petrus Radijvijlovicz succamerarius et in eijxijschki, Nijemir Grzijmalijcz melniczensis; Nicolaus Jundijlovijcz in dubicza, Georgius Montontovijcz, Alexander Motigordovicz, capitanei, marsalci et tenutarij: significamus tenore praesentium, quibus expedit, universis: quomodo licet vniones et foedera inter haec dominia, videlicet regnum Poloniae et magnum ducatum Lithuaniae, terrasque eisdem sub-

miła, znaleziono to jest: aby dlá pamięci potomnéy pismem i świadki obwarowané były.

A tak my prełaci, panowie, szlachta, i wszystko zebranié wielkiégo księstwa Litewskiégo, to jest: Woyciech wileński, Ján łucki, Marcin mednicki, z łaski bożéy biskupi; Mikołáy Radziwiłowicz woiewoda wileński i wielkiégo księstwa Litewskiégo kanclérz, książe Alexander Jurgiewicz z Olszan kasztelan wileński i starosta grodzieński, Ján Jurgiewicz z Zabrzezia woiewoda trocki i naiwiętszy wielkiégo księstwa marszałek, Stanisław Jánowicz kasztelan trocki i starosta żmudzki, Jerzy Paczowicz połocki, Grzegorz Osczykowicz nadworny marszałek i w mereczu, Mikołáy Mikołaiów Radziwiłowicz, podczaszy książęcy i w bielsku, Jakub Dowoynowicz drohicki, Stanisław Potraszkowicz lideński, Ján Lythaor nowogrodzki, Stanisław Michałów Potkowicz brzestski, Woyciech Jánowicz chorąży i kowieński, Niekrasz Wołotkowicz w bełżycy, Piotr Radziwiłowicz podkomorzy i w eyxyszkach, Niemira Grzymałowicz mielnicki, Mikołay Jundyłowicz w dubiczy, Jerzy Montontowicz, Alexander Montigordowicz, starostowie marszałkowie, i dzierżawcy: oznaymuiemy przez ninieyszy list, którym to wiedzić przynależy, wszystkim: iż acz ziednoczenia i przymierza między państwy, to iest królestwem Polskim i wielkim księstwem Litewskim i ziemiami imże podległemi, od czasów dawnych pod królem Polskim Wła-

jectas, a temporibus longe retroactis sub rege Poloniae Vladislao alias Jagello et sub magno duce Lithuaniae Alexandro alias Vitowdo inita et constituta, hucusque inuiolate seruentur. Postquam vero serenissimi principes domini nostri gloriosissimi, super ipsa dominia in regem Poloniae, serenissimus dominus Johannes Albertus, in magnum vero ducem Lithuaniae, serenissimus dominus Alexander, domini nostri gratiosissimi diuina dispositione assumpti sunt: placuit praelatis, baronibus et nobilibus regni Poloniae, fratribus nostris. Similiter ipsi nobis iam de facto fecerunt, et per nostras nouas litteras, inscriptiones antecessorum nostrorum super huiusmodi foederibus confirmaremus. Quarum quidem litterarum verbum de verbo tenor sequitur et est talis.

In nomine domini amen..... (Tu następuie akt panów litewskich 1413. w Horodle uczyniony [u Laskiego f. 130. etc.], który w druku osobno w mieyscu swoiém wyżéy p. 7. był umieszczony.)

Proinde nos praelati, barones, proceres et nobiles magni ducatus Lithuaniae praefati, praeuidentes, quod vetustate temporum multa in ambiguitate veniunt, per quam ne quid incommodi eueniat, dignum censuimus prouidere. Volentes, igitur ne articulus de electione serenissimorum dominorum nostrorum, tam regis Poloniae, quam magni ducis Lithuaniae in prae insertis litteris breuitate verborum contextus

dysławem Jagełłem i pod wielkim książęciem Alexandrem Witowdem poczęte i postanowione, do tego czasu niezgwałcénié są chowané: wszakże, gdy náiaśnieysze książęta, panowie naszy nałaskawszy na te państwa, náiasnieyszy pán Ján Olbracht na królestwo Polskié, a na Wielkie księstwo Litewskie náiaśnieyszy pan Alexander, panowie naszy nałaskawszy, za boskim przeyźrzeniem są wzięci: zdało się to prełatom, panom, i szlachcie królestwa Polskiégo, braciéy naszéy, także też i oni zarazem to nam uczynili: abyśmy, przez nasze nowe listy, zapisy, albo przywileie przodków naszych z przymierzenia potwierdzili: których to listów słowo od słowa, rozumienié iest takowé.

W imie boże, amen..... (Tu następuie akt panów Litewskich 1413. w Horodle uczyniony [u Laskiego fol. 130. etc.], który w druku, osobno, w mieyscu swoiém wyżéy p. 7. był umieszczony.)

Dla tego my prełaci, panowie, przełożeni i szlachta wielkiego księstwa Litewskiego przerzeczeni, przeglądaiąc to, iż za dawnością czasów, wiele rzeczy przychodzą w wątpliwość, przez którą, aby niepożytek iaki nieprzyszedł, rozumieliśmy za przystoyną rzecz temu zabieżéć. Chcąc tedy aby artykuł albo ta cząstka w przywileiu około obiérania náiaśnieyszych panów naszych, tak króla Polskiégo, iako wielkiégo

aliquid ambiguitatis inposterum inducat; cupientesque, praefatos praelatos, barones et proceres regni Poloniae in ipso articulo electionis, pares nobis, ut dictum est, efficere: addicientes declaramus: Quod defuncto magno duce Lithuaniae, sine scitu et consilio praelatorum, et baronum, procerum et nobilium regni Poloniae fratrum nostrorum, ad electionem magni ducis noui, non procedemus, sed cum ipsis pariter, si vocati tempore congruo venire voluerint, magnum ducem et dominum eligemus; pari formiter, defuncto rege Poloniae, praefati praelati et barones regni Poloniae, sine scitu et consilio praelatorum et baronum magni ducatus Lithuaniae, ad electionem noui regis, non procedant: sed pariter, cum praelatis et baronibus magni ducatus Lithuaniae si vocati tempore congruo voluerint, regem et dominum eligent. Quibus ita ut praemittitur stantibus, et in posterum obseruandis, de certa scientia omnium aliorum praelatorum, baronum, procerum et nobilium magni ducatus Lithuaniae fratrum nostrorum, inscriptionem praeinsertam praedecessorum nostrorum, suscipimus, ratificamus, suscipimusque et confirmamus per praesentes: obligantes se, nostris nominibus, ac vice omnium praelatorum, baronum, procerum et nobilium magni ducatus Lithuaniae, bona fide, in verbo nostro constanti et fideli, omni dolo, fraude et colore remotis; promittimusque, pollicemur ac vouemus, et nostri juramenti praeksiążęcia Litewskiégo, w przerzeczonych lisciech, krótce opisany, z samych słów, aby nie przyniosł na potomne czasy iakiey wątpliwości, i pragnąc przerzeczone prełaty, pany królestwa Polskiégo, w tym artykule około obiérania króla, nam równé, iako rzeczono iest uczynić, to przydawaiąc, obiaśniamy. Iż gdy umrze książe Litewskie, okrom wiadomości i rady panów i przełożonych królestwa Polskiégo braciéy naszéy, ku wybiéraniu wielkiégo książęcia nowégo niepostąpiemy: ale z nimi wespółek iesli wezwani czasu słusznégo przyiechać będą chcieć, wielkié książe i pana wybierzemy. Także też gdy król Polski umrze, przerzeczeni prełaci i panowie królestwa Polskiégo, okrom wiadomości i rady prełatów i panów wielkiégo księstwa Litewskiégo na wybiéranie nowego króla niepostąpią: ale także z prełaty i z pany wielkiego księstwa Litewskiégo, ieśli wezwani czasu słusznégo, zechcą przyiechać, króla i pana wybiorą. Które rzeczy iako rzeczono iest, postanowiwszy, i które na potomne czasy maią bydź chowané, za pewną wiadomością wszystkich innych prełatów, panów, przełożonych i szlachty księstwa Litewskiégo braciéy naszéy przerzeczony przywiléy przodków naszych przyymuiemy, mocny czynimy i potwiérdzámy, przez ninieyszy list, obowiązuiąc sie imiony naszémi i wszystkich prełatów, panów, przełożonych i szlachty wielkiégo księstwa Litewskiégo, dobrą wiarą; w słowie naszym stałym i wier-

stiti, onere et ministerio, strictius nos obligamus, ipsam praeinsertam inscriptionem, cum reformatione et declaratione articuli, de electione serenissimorum dominorum nostrorum ut praemittitur in omnibus suis articulis, clausulis, punctis et sententijs firmatum, tenere, perpetuoque et inuiolabiliter obseruare. Et si quae aliae singulares inscriptiones, inter nos, praelatos et barones magni ducatus Lithuaniae, ac praelatos et barones regni Poloniae forent, quae communem vtrinque honestatem laederent, quas antecessores nostri non tenuerint: tales nos quoque non recepimus, neque tenebimus. Vt autem omnia praemissa, perpetuae firmitatis robur obtineant, praesentibus litteris sigilla nostra subappendi iussimus. Datum Vilnae, in conventione generali, quarta et vicesima mensis julij, in vigilia sancti Jacobi apostoli. Anno domini, millesimo quadringentesimo nonagesimo nono (1499.)

nym, oddaliwszy wszelką zdradę i chytrość, obiecuiemy, przyrzekamy, i przez przysięgę naszę uczynioną, tym sie cieśniéy obowięzuiemy, ten zapis wysszéy napisany i z obiaśnieniém artykułu około obiérania náiaśnieyszych panów naszych, iako sie rzekło, we wszystkich artykułéch, klauzułach, punktciech, i skazaniu utwierdzony trzymać, i na wieki niezgwałcénie chować. A ieśli które osobliwé zapisy, między nami, prełaty i pany wielkiégo księstwa Litewskiégo, a prełaty i pany królestwa polskiégo są, któreby pospolitą uczciwość obrażały z obu stron, których przodkowie naszy nie dzierżeli: takowych my też nieprzyymuiemy, ani będziem trzymać. A iżby wszystkie przerzeczoné rzeczy, wieczną moc zatrzymały, niniejszym listem pieczęci nasze kazaliśmy zawiesić. Dan w Wilnie, na séymie walnym, dwudziestégo czwartego dnia lipca, w wigilią świętégo Jakuba apostoła. Roku pańskiégo 1499.

ALEXANDER.

WARUNKI ZWIĄSKU LITWY Z POLSKĄ

PRZEZ WIELKIEGO KSIĘCIA ALEXANDRA R. 1501. OZNACZONE.

(u Herburta p. 674—679. u Sarnickiego p. 1005-1010. u Januszowskiego p. 762—765. Volum. leg. T. I. p. 285—291.)

In nomine domini amen. Optimorum regum et principum praecipuum munus esse solet: fulcire titubantia, recreare afflicta, sedare tumultuosa, et cuncta redigere ad vnionem quandam et tranquillitatem. Concordia enim, paruae res crescunt, discordia maximae dilabuntur. Inter humana etenim mala, noxius auersiusque discordia, mortalibus est nullum. Tanto tamen hominum nostrorum, ac diuinorum discussu, segregatio peior execratiorque est; quanto magis ceteras feras illas, et sanguinarias nationes, orthodoxae fidei, immanissimos hostes, tot contentionibus, tot praeliis, tanto labore, tanto etiam periculo, a nostris iugulis, a nostris ceruicibus, ab templis et altaribus propulsare satagimus. Ideoque exploratum, compertumque habentes, unionem inclyti regni Poloniae, et magni ducatus Lithuaniae, non solum nobis utilem, verum etiam summopere necessariam: unionis autem ipsius, quae maxime in regnis dominiisque quaeritur, congruentior causa est unus quam multi. Quocirca ille etiam rerum naturae sagacissimus interpres, ubi diutissimam, optimam, praestantissimamque, regendae ac gubernandae vniuersitatis rationem quaesierat, sic homericis tandem verbis exclamat: rex unus sit: egregie insinuans, cuncta alia facile uniri posse, si diuersarum gentium, duntaxat rex unus fuerit. Hoc enim pacto diuersae nationes, diuersa dominia, diuersae conditionis status, inuicem mutuo bene sentire, ad communemque iurium conglutinationem, in unum quoddam et indiuiduum corpus, facillime reduci posse.

I. Proinde nos Alexander, magnus dux Lithuaniae, Samogitiae, Russiae, Kijouiae, etc. dominus et haeres, diuina fauente gratia, matura consideratione praeterita tempora metientes, quando sub diuo felicis recordationis Casimiro genitore nostro, inclytum Poloniae regnum, cum magno ducatu Lituaniae fuisset adunatum, clare experientia vidimus; vtrumque dominium sub felici huiusmodi vnione, et tranquilla pace floruisse, et secunda prosperitate administrata fuisse, nomenque suum usque ad externas mundi nationes circum tulisse. Adeo quidem, ut non modo vicinis christianae reipublicae inimicis, sed longissimo quoque intervallo auulsis, formidabilis terrorique fuerat. Ideoque, matura deliberatione,

BIBLIOTEKA GŁÓWNA w Poznaniu UNIW. IM. A. MICKIEWICZA

cum praelatis, ducibus, baronibus nostris, super hac praehabita, cognouimus adunationem praefati regni Poloniae cum magno ducatu Lituaniae, non solum utilem, sed et necessariam quoqne, pro felici utriusque statu fore: eamque per consiliarios et oratores nostros, reuerendum in Christo patrem dominum Albertum episcopum vilnensem, ac magnificos, ac generosos, Alexandrum Juryowicz castellanum vilnensem et capitaneum grodnensem, Joannem de Zabrzezie palatinum trocensem et marsalcum magni ducatus Lituaniae, Nicolaum Mikolajowicz subpincernam magni ducatus nostri Lituaniae capitaneum bielscensem, Petrum Olechnowicz coquinae nostrae magistrum; de nostro expresso et nostrorum praelatorum, ducum, baronum et procerum magni ducatus nostri Lithuaniae, assensu, cum praeclaris, ducibus, baronibus, consiliariis et proceribus regni Poloniae vniversis iniri fieri concludentes, atque mutuis inscriptionibus jurejurando firmari voluimus, atque mandauimus per articulos infrascriptos, quorum tenor sequitur in haec verba.

II. Quod licet veteres fuerint inscriptiones amicitiae et foedera, augmentum et conditionem meliorem promouentia reipublicae, tam regni Poloniae, quam magni ducatus Lithuaniae: tamen cum aliquid in eis videretur contineri ab optima et syncera fraternitatis fiducia discrepans; idcirco, ob solidiorem communis ac mutuae charitatis fraternae connexionem, perpetuam dominiorum defensionem communem, aeuiternam, indubitatam fraternitatis fidem, inprimis vero ad dei et saluatoris nostri gloriam et dominiorum nostrorum serenissimae regalis familiae Poloniae, dominiorumque utrorumque eorundem, ac nobilissimorum Poloniae et Lithuaniae nationum, immensi perpetuique honoris diffusionem, decus, ornamentum, corroborationem, honorificentiam, et claritudinem, ac majestatis mutuae amplitudinem sempiternam, veteras ipsas confoederationes innouare et moderari decreuimus, sub articulis infrascriptis.

III. Primum quidem, regnum Poloniae et magnus ducatus Lithuaniae unientur et conglutinentur, in unum et indiuisum, ac indifferens corpus: ut sit una gens, unus populus, una fraternitas, et communia consilia, eidemque corpori unum caput, unus rex, unusque dominus in loco et tempore assignatis, per praesentes, et ad electionem conventionis votis communibus eligatur, atque absentium obstantia electio non impediatur, et decretum electionis in regno semper sit, juxta consuetudines circa illud ex antiquo seruatas.

IV. Item, quilibet episcopali, palatinali, castellanique dignitate in ipso ducatu insignitus juxta locum suum assignatum in eligendo rege perpetuis temporibus votabit et consulet, modo et ordine, quo consulent consiliarij regni.

V. Item, quia corpus quodlibet salubribus remediis conseruatur, et contrariis rebus prosternitur, sic tam in aduersis quam in prosperis rebus utrobique, communi consilio ordinanda sunt, et communi similiter auxilio, exercenda, releuandaque, omnia circa corpus et in corpore ipso contingentia.

VI. Item, in omnibus aduersitatibus, auxiliis, invicem nos, utriusque dominii, praelati et barones, juuare debemus, totis viribus et facultatibus prout communi consilio expedire videbitur, prospera et aduersa, tanquam communia reputantes.

VII. Item, moneta uniformis et aequalis ponderis utrobique, sicut caetera omnia, communi consilio et assensu utriusque dominii, debeat institui.

VIII. Item, quaecunque foedera, etiam juramentis firmata, antea cum quibusdam inita, tamdiu obseruanda sunt per partem utramque, quamdiu contra jura et commoditates regni et magni ducatus Lithuaniae nil excedere videbuntur.

IX. Item, quilibet denuo in consiliarium vel dignitarium tam spiritualem quam secularem promotus, teneatur jurare regi coronato Poloniae fidem, ac mutuam inscriptionum obseruationem.

X. Item, quicunque capitaneatum vel castrum in administrationem a domino receperit, ille teneatur recipiendo jurare regi, scilicet quod de illo nemini cedet, nisi regi electo et coronato.

XI. Item, ut omnia quaecunque nunc pacta fuerint et conclusa, perpetuis temporibus, et firmiter, et inuiolabiliter, obseruentur, juramentis et inscriptionibus firmentur, per singulos consiliarios illius ducatus, atque barones, et ex nobilitate praecipuos, illudque juramentum ab illis requisitis fiat, quotiens expedierit.

XII. Item, qui aetatem discretionis attigerint, si nomine consiliariorum regni pro juramento admoniti fuerint, illud praestare teneantur.

XIII. Item, domini serenissimi domini magni ducis Lithuaniae oratores et consiliarii, hic praesentes, jurabunt et promittent, seque obligent, omnia pacta seruare sub fide et honore; et dabunt inscriptiones subappensis sigillis ad praesentia pacta, quae sub tempore, per uniuersos praelatos, barones, nobiles, et bojaros Lithuaniae, firmabuntur, literis, sigillis, et juramentis cauendo: quia illustrissimus princeps et dominus, dominus Alexander, dei gratia magnus dux Lithuaniae, etc., rata et grata habebit, omnia hic ordinata, jurata, inscripta, promissa.

XIV. Item ut una pars alteri sit consilio et auxilio, quod regia majestas, jura et libertates et dignitates et officia utriusque domini illaesa conseruaret, omnia jura, judicia,

consuetudines, praerogativas, et libertates singulas, constitutionesque judicarias, ab olim in hactenus servatas, utriusque dominii, salua et saluas conseruando.

XV. Item, quoties contigerit in coronatione noui regis, jura regni per regem electum confirmare, tunc una etiam omnia jura ducatus Lithuaniae sub uno contextu debebunt confirmari.

XVI. Item, ut circa omnia juramenta fienda tam consiliariorum modernorum, quam futurorum, etiam capitaneorum, atque horum, qui ex nobilitate ad praestanda juramenta venient, praemissorum obseruatio firmetur, fide et honore.

XVII. Item, sic expressum, inscriptum et juramento firmatum, quod non quaeratur per aliquam partium vllo temporum occasio aduersandi ac contraueniendi praesentibus pactis, neque dismembrandi istius inclyti unius corporis praesentibus uniti, compacti, et conglutinati.

XVIII. Nos itaque Alexander magnus dux Lithuaniae praefatus, etc., considerantes unionem, in unum, et indiuisum, ac indifferens corpus, inclyti regni Poloniae, et magni ducatus nostri Lithuaniae, connexionem sempiternam, et cui indiuiduo corpori, unum caput, unus rex, unus dominus, occurrente vacatione eorundem dominiorum per utriusque dominii consiliarios debeat eligi, praesidere et dominari, caeterisque multis et laudabilibus utilitatibus et commodis, utrique dominio conducentibus, in praeinsertis articulis descriptis, non modo ipsis pro eorum futura, verum etiam maxima reipublicae christianae tuitione, incremento, et conseruatione profuturum, imitantesque ut decens et par est diuorum nostrorum progenitorum et antecessorum vestigia saluberrima, quibus pro defensione fortiori, subsistentia dominiorum eorundem firmiori, eam ipsam unionem et connexionem ad effectum deducere, ut ex eorum gestis et factis apparet evidenter, conabantur: eosdem articulos tanquam honestos honori ac commodo nostris et nostrorum dominiorum plurimum conducibiles, quo ad omnes eorum clausulas, capitula et puncta laudauimus, acceptauimus, approbauimus, et ratificauimus: in eosdemque ex certa nostra scientia, et animo bene deliberato, consilio et assensu, praelatorum, ducum, baronum, nobilium nostri magni ducatus Lithuaniae accedente, consensimus, laudamusque, acceptamus, approbamus, ratificamus et consentimus, decernentes ea robur perpetuae firmitatis obtinere. Promittentes in fide nostra bona christiana verbo nostro ducali, et sub onere per nos praestiti juramenti, nos, et nostros successores vnionem, connexionem dominiorum praedictorum, prolis nostrae et nostrorum successorum multiplicatione, non obstante vnius dominii utrique dominio praesidentia, temporibus futuris perpetuo duraturam, omniaque, et singula praemissa, etiam in articulis praeinsertis contenta, declarata et expressa,

inuiolabiliter tenere, obseruare et adimplere, cum effectu, sine omni dolo et fraude, subiicimus et obligamus.

XIX. Promittimus insuper: quod omnes praelatos, duces, barones, nobiles, proceres et communitates notabiliores nostri ducatus Lithuaniae conducemus, ut omnia in praesentibus nostris literis ac praeinsertis articulis contenta acceptent, approbent, ratificent et confirment, eaque omnia ipsi et eorum successores, firmiter implere et obseruare tenebuntur, sub fide, honore et onere praestandi juramenti: quod singuli praestare et facere tenebuntur, et debebunt: literasque desuper perpetuas eorum sigillis munitas, regno Poloniae dabunt realiter, et cum effectu, ac pro aliis, praelatis, ducibus, baronibus, nobilibus, proceribus, et communitatibus notabilibus, magni ducatus Lithuaniae nostri, nunc absentes, cauebunt et promittent: quod ipsi et eorum successores, quantocius et cum primum requisiti fuerint, super praemissis, seruare omnia praemissa, sub fide et honore ac onere praestandi juramenti per eos quod tunc praestare tenebuntur, litterasque necessarias eo ordine, ut praefertur, eorum sigillis munitas, dare et concedere tenebuntur et debebunt.

XX. Harum, quibus sigillum nostrum praesentibus est subappensum, testimonio litterarum. Actum et datum in Mielnik, sabbato proximo ante beatorum Simonis et Judae apostolorum Anno domini millesimo quingentesimo primo (1501).

XXI. Praesentibus ibidem, ad praemissa consentientibus praelatis reuerendis in Christo: patre domino Alberto episcopo vilnensi, nec non magnificis, strenuis, et generosis consiliariis nostris, Alexandro Juriouicz castellano vilnensi et capitaneo Grodnensi, Joanne de Zabrzezie palatino trocensi et marsalco magni ducatus Lithuaniae, Michaele duce Hlinenscio marsalco curiae nostrae, Nicolao Mikolajowicz subpincerna magni ducatus Lithuaniae et capitaneo bielscensi, Joanne Mikolajowicz marsalco nostro et tenutario vilkienensi, Stanislao Zabrzezinski marsalco nostro, Alberto Gastoltowicz curiense nostro, Barthosio Thaborowicz marsalco nostro, Stanislao Pietkowicz capitaneo brestensi, Georgio Halmnicz marsalco et tenutario nostro lidensi, Jacobo Dowojnowicz, Joanne Stecko drohiciensi, Niemiera mielnicensi capitaneis, Georgio Goscichejowicz, Georgio Dowojnowicz tenutario bydgostiensi, dignitariis et officialibus nostris, ad praemissa similiter personaliter existentibus et consentientibus.

PODLASIE.

NADANIE ZIEMI BIELSKIEY PRAW ZIEMI DROHICKIEY ROKU 1501.

(Z kopii metryk Litewskich T. XIV. p. 317 — 320. w oryginale p. 246.)

Nadane powetu Belskemu tych praw i obyczajów, kotorymi sia sudiat zemianie powetu Dorohickoho. *)

Wo imia swiatoje i nerazdélnoj trojcy, stansia. Wsi reczy, kotory meży smertelnymi ludmi sut, deju sia, też kotory sprawy z czołowiekom smertelnym, zawidliwa starost pospołuby priwłaszczyła ku **) ..... żadnej znajomosti spraw nepriszłaby, jedno prez nesmertelnost listow, i też swiatkow ku wernemu świadectwu prichodiu.

I. Dla toho my Alexander, z bożej łaski, weliki kniaź Litowski, i też zemli Żomojtskoje i Ruskoje i Kijewskoje i dalej, pan i dedycz: objawiamy mocu ninesznych listow, kotorym ie słusza wierat, priszłym i preszłym, kotoryby meli znaimost ich, jako priszodszy ku naszoj oblicznosti, szlachetny Petr Luba, sudia buduczy powetu Belskoho, imeniem, i też polecaniem, wsich ziemian tohoż powetu. Powet nas pokorne prosit, iżbychmo im prawa i oby-

(Z kopii metryk litewskich T. XLI. p. 34 — 40. w oryginale p. 18 — 22.)

PRIUILEGIUM TERRESTRE BIELSCENSE.

In nomine sanctae et indiuiduae trinitatis, amen. Omnia, quae inter mortales hominis sunt, agunturque negotia, cum homine ipso mortali, edax vetustas simul absumeret, ad posterosque, nulla factorum notitia perveniret: nisi immortalitate litterarum et testium fideli, ad hoc, testimonio perhennentur.

I. Proinde nos Alexander dei gratia magnus dux Lithuaniae, nec non terrarum, Samogitiae, Russiae, Kijouiae, etc. dominus et haeres. Significamus tenore praesentium, quibus expedit, praesentibus et futuris, horum notitiam habituris: Quomodo ad praesentiam nostram veniens nobilis Petrus Luca, judex protunc terrestris Bielscensis, nomine et commissione omni terrigenarum ejusdem districtus humiliter supplicauit, ut ipsis jura et consuetudines hujusmodi, qua-

*) Szczególny to język w tym przywileju Bielskim. Przebijają się w nim całe frazesa Polskie; grammatyczne formy i zakończenia nie ruskie: dość kilku przykładów: *chcuncy*, *bande*, *nedopuszczajunczy*, *nechowując*, i tym podobne, których za omyłki przepisywania poczytywać nie można: są to wyrazy dialektu.

**) W kopii metryk opuszczony wyraz.

czaje takoweż dali, jak jesmo dali Dorohickoho, otec nasz najasniejszy, dobrej pamiety najasniejszy kniaż i pan, Kazimir korol Polski, weliki kniaź Litowski i dalej dał otec nasz najasniejszy i priwiliami swoimi potwerdył, ktoreż my potem, osobliwymi priwiliami potwerdilichmy i doświadczylichmy my ustawy zemian powietu Belskoho, żedajuczy lepszoho: ażeby też weselili sia z żadajuczeho prawa, i oni też, tyiż prawa, jako powetu Drohickomu jest dany, dajemy i dalichmo, i ninesznymi listy, dowodymy my, teper, i na wieki: a wszakoż chtelichmo, ażby takowe prawa, i obyczaje, tak prez nas onym dany, po członku wypisany byti.

II. Dla teho, prereczeny zemiane powetu Belskoho, wyzwolamy ot pozwu prez deckoho, tak tyż, ne maju byt prez ony pozwany, ale prez woznoho toho powetu, iżby ony, prereczony zemiany ne byli wtesneny nektorym prawom w dłuhu i też w nesprawiedliwosti, a zwłaszcza zamkowo prawo onym Polski zemski napisany, dopustilichmo i ninejszym dopuszczamy i dajemy w onym prawe, ony chcuncy zachowat, wo wszytkich oneho wprawach, i też u w obyczajech, członkach: jedno wynemszy nektore wpady, z kotorychże to perwszy jest.

les terrigenis districtus Drohicensis, genitor noster charissimus, diuae memoriae serenissimus princeps et dominus Casimirus rex Poloniae, magnus dux Lithuaniae etc. dederat, genitor noster charissimus, et priuilegiis suis confirmauerat, quae nos postea specialibus priuilegiis nostris confirmauimus et approbauimus. Nos, conditionem terrigenarum districtus bielscensis, cupientes meliorem, et ut jure optato gauderent, ipsis eadem jura prout terrigenis districtus drohicensis *((*) data sunt, damus et dedimus et praesentibus litteris significamus nunc et in posterum: sed tamen voluimus ut hujusmodi jura et consuetudines sic a nobis datae articulatim conscriberentur.*

II. Proinde supradictos terrigenas districtus bielscensis) eximimus, et eliberamus a consuetudinibus citandi per praecones, wlgariter per dzieckie, ita, quod citari per eos non debent, et tenebuntur, sed per ministerialem, alias woznego, ipsius districtus. Et ut expressi terrigenae, non opprimantur aliquo jure indebito, et injusto, et maxime castrensi: ipsis jus polonicum terrestre scriptum admisimus, et praesentibus admittimus et damus: in eo ipso conseruare uolentes in omnibus ipsius juris consuetudinibus, punctis, articulis; casibus duntaxat aliquibus exceptis. Quorum primus est.

(*) Opuszczone to miejsce w kopii metryk Litewskich, tylko za pomocą ruskiego textu było uzupełnione przez wydawcę.

III. Iż desiat czołowiekow w zamku naszom Belskom, na storożu po nedeli majut sterechcz, prez żadnej zapłaty peniażnej, i też aliżby wielka potreba była na wojnu, hdeż tedy wele ludy słuszno byti, dopustilichmo pre ninejsze listy, iże zemiane prereczeny seho powiatu, dobra swoi dedyczne, albo za peniaze kupeny, też predaŧ, zameniŧ, zastawiŧ, i też k użytkom swoim dobrym, mohut obrotiŧ, jako sia budet im lepiej widiało, mohut widat: a wszakoż z naszym, abo z naszeho starosty dozwolenia, ktoryby był na ten czas, ktoremu starostie dopustnoho, on ktory kupujet, kopu majet dati.

IV. Potem, prez rodica mużewi w stadło dana, hdy umre muż, jestliby ne miała wiana, tedy weno swoje, z ktorymże mużowi była dana, ma z soboju wziat, a za sia do rodycow swoich, jestliby ony miała, abo bratia, abo sestry, ono weno ma wziaŧ i zwrotiŧ onym, prez ktoreby wydana była. Jestliby ne chtiała zwrotiŧ, tedy prawo bliskosti i też czast otcowsku tratit, a ne matczynsku w ktorychże czast miała była, tyle jeno, by ne miała rodiwu, bratiu ani sestry, hdeż tedy ku zwroceniu toho wiena, ne bande powinna, ale na sia obrot otcowskije i matczynskije dobra a ostatki nad wysz teho i żony weno, iako wymowieno jest. wzrotyjwszy sia do rodicow z namnejszej reczy bydła i innych sialskich domowych reczej spuszczenie rowna z pomocnikami mużowymi, ma meŧ: jedno tyle wyjawszy: zbroi,

III. Quod decem homines in castro nostro Bielscensi, pro custodia, septimanatim teneri debebuntur, sine tamen aliqua solutione pecuniae: excepto belli ardua expeditione, ubi tunc plures fieri opportunum esset. Admittimus per praesentes, quod terrigenae expressi districtus, bona sua haereditaria, aut pecuniis empta, eadem, vendere, commutare, arendare, et in usus suos beneplacitos conuertere, prout alicui ipsorum melius videbitur, expedire possint, et ualeant, nostro tamen, aut capitanei nostri consensu, quicunque pro tempore fuerit, pro admissione, wlgariter dopustnego, pars emens, sexagenam dare tenebitur.

IV. Item, nata, per parentes uiro in matrimonium tradita, mortuo uiro, si dotalitium non habeat, ex tunc dotem suam, cum qua tradita uiro fuerat, secum recipere debet, et e contra, ad parentes suos, si eos habuerit, vel fratres et sorores, dotem eandem secum importare et restituere ipsis per quos exdotata fuerit. Quod si noluerit restituere, ex tunc, jus propinquitatis et sortem paternalium amittit, et non maternalium, in quibus sortem et portionem habebit, excepto tamen, quod parentibus, fratribus, sororibus careat, ubi tunc, ad restitutionem huiusmodi dotis non tenebitur, sed in paternalia et maternalia bona succedit. Relicta insuper huiusmodi, et cum dote, ut expressum est, reuertens ad parentes, de omni grano, pecoribus, et pecudibus et aliis suppellectilibus domus,

koni ktoresia hodiat na wojnu, ktoreż jest dla służbu naszoj, z toho domu ne majut byť brany.

V. Zasia prereczeny zemiane, rotneho ne majut daťsudi i podsudku, jedno dwa hrosza, a jestliby htory zemianin z swoich susedow hranice chciałby uznowit, tedy dwanaste hroszej ma zapłatiť, a hdyby byli zgodzony o położeni hranicy z otpuszczenia, i też wpuszczenia sudy i podsudkowa, z prawa mohliby byt wziať, takowe hranicy uznawiať, za sia po w mernym czołowiece bliskim buduczy za dobra prawa bliskosti ot onych żonie nema byť wziaty takowy hranicy ot starosty i sudy i podsudka.

VI. Kiedyby nekotory z zemian w nekotorej reczy byłby obwinien prez Rusina, takowy zemianin ma byť pozwan do sudy i do podsudka a ne inde; jestliby też nekotory Rusin *)..... pozwał Polaka, starosta nasz i też sudia i z podsudkom toho Polaka maju sudiť.

VII. Nasz starosta jeno cztery artykuły na zamku ma sudiť: perwny artykuł, o rozbitie albo o złupienie na dobrowolnoy droże, albo o kradeż: druhi artykuł, koli

diuisionem aequam cum superstitibus et successoribus uiri, debebit habere: exceptis tamen armis et equis bellicis, qui propter seruitia nostra bellica, ex eadem domo, tolli non tenebuntur.

V. Item, expressi terrigenae: rothnego non tenebuntur judici et subjudici plus dare, praeter duos grossos. Si quis terrigena, cum uicino suo, granicies innouare exposcat, et tunc fertonem ministeriali soluere tenebitur, et eum pro graniciebus ponendis et sipandis, terrigenae inter se concorditi fuerint, de licentia et admissione judicis et subjudicis, de jure recepta, poterint huiusmodi granicies, innouare et sipare. Item post mortuam manu, propinquis, agentibus pro bonis jure propinquitatis, ab eisdem, nihil recipi debet, a capitaneo, judice et subjudice.

VI. Quando aliquis terrigena, in aliquo, per Ruthenum inculpatus erit, pro quacunque re sit, huiusmodi terrigena, citari debet ad judicem et subjudicem, et non alibi. Si etiam aliquis Ruthenus, pro mellificiis, alias o barć, Polonum citauerit: capitaneus noster cum judice et sub judice, eundem Polonum judicare debent.

VII. Capitaneus noster, solum quatuor articulos in castro judicare debebit: primus articulus, quando pro depredatione, seu spoliatione in uia libera aut de furto

*) W kopii metryk opuszczony wyraz.

chto gwałtom na czyj dom najde; trety, o dewiczem albo o newestym gwałte; czetwerty, o pożohu. Sudia też z podsudkom, wsi inny reczy ma sudiť nic nedopuszczajunczy do starosty, nad prereczony artykuły, ktory zależut na starostu.

VIII. Jednoby sia kiedy prihodiło z prihody sudia s podsudkom nehtoreho zemianina sudyli, a jestliby sia jemu wideło z jeho krywdu, tedy takowy zemianin, może sudiu z podsudkom pozwať pred nas, zasia hdyby niektore zemianie, tajemnie meży soboju sia pobili, aliż do kriwawych ran, a za toju zwadoju, staliby ku prawu, a jestliby też sami meży sobu weszli w zhodu, a zate bitie złożyliby sudy i podsudku tylko piat hroszej.

IX. Takeż za wszystkie pospolite członki, zemianie, hdy sia mohut tajemnie zhodiť, sudy i podsudku majut dať piať hroszej. Jeno netykajuczy członkow zamkowyrh, ktore zależu na starostu.

X. Jesliby ktory mežu, abo hranicu preorał, albo też na inszeho zemli żał abo kosił, jestliby za ono u prawe był prewytiażon, ten ma zapłatiť winu zemsku, a druhuju powodowi, chiba hranic wiecznych.

XI. Jestliby ktory zemianin pczoły we hrode miał, u hranicach swoich ma wziaty roj i swepet, a takowy na sia zachowať. Czastokrot Rusinowie zemian teho powetu nahabali, o drewo bartne, o sosno-

agitur; secundus articulus, pro uiolenta inuasione domus; tercius articulus pro uirginum aut mulierum violenta oppressione; quartus, pro incendio. Judex autem, cum subjudice, omnes alias judicare debebunt, ad capitaneum nihil remittens, exceptis articulis praedictis, pro capitaneo reseruatis.

VIII. Casu uero quo judex cum subjudice terrigenam judicarent ut ex eorum sententia, sibi uideretur grauamen, extunc, talis terrigena, judicem et subjudicem euocare et citare ad nostram praesentiam poterint. Item, quando aliqui terrigenae mutuo inter se contenderint, etiam ad cruenta wlnera, posito, quod pro eadem contentione inter se composuerint: judici et subjudici, quinque *grossos* duntaxat persoluere tenebuntur.

IX. Similiter, pro omnibus generaliter articulis, mutuo inter se possunt concordari, judici et subjudici quinque grossos dando: exceptis tamen articulis castrensibus, quae sunt de judicio capitanei.

X. Si quis metam et limites alicuius perarauerit, aut in alterius terram messuerit, aut falca strauerit, si pro eo conuictus fuerit, luere debet poenas terrestres, et alteram actori, wlgariter powodowi: exceptis graniciebus perpetuis.

XI. Et si aliquis terrigena, apes in horto habuerit, in graniciebus suis debet recipere examen, alias roj, et swyepiotho, et pro se talia reseruare. Saepius Rutheni terrigenas huiusmodi districtus ve-

we i o dubowe, dla teho my tak ustawili: Hdy niektore drewo sosnowe, abo dubowe, złomiłoby sia nad bartu, tedy żadny ziemianin nema brać takowoho drewa; jestliby też niżej onej barty złomiłoby sia, tedy ziemianin o pen żadnej winy nezapłati; jestliby też na kotoro drewo bartno z pczołami z zemli wywiernuło sia Rusinowi czyje ono drewo: zemianin ktoryby o onom wywroceniu wiedał, ma Rusinowi powiedać sztoby swoju szkodu opatrył, a ziemianin może wytiat ulej, i postawić ma na borozne prez odin hod, a ostatek drewa może na sia wziać. Rusin też takie drewo bartno, trema strymeny ustupujuczy, na wierchu ma naznamienować, iżby ku wyrobieniu było ono drewo znajemo, ktoreż drewo ma stać na tri leta: hdy wyjdu tri leta, jestliby drewo tak naznamenowano prez Rusina nebyłoby wyrobieno, tedy zemianin, może sobie wziać ku swojemu pożytku prez żadnej winy sudu. Jestliby też nektoremu Rusinowi, nektory zemenin, drewo oczcrył, abo w zemi zapalił, albo też na poliu nektoreho zemenina, a jestliby oneho zemenina za to winił, a do sudu pozwał, tedy zemenin własnuju swoju prisiahu, za sia i za swoju czeliad wnide o oneho Rusina, a jestliby też ten Rusin, onehoż zemenina trety raz o takowuż recz do suda pozwał, tedy ten zemenin winien płatić na zamoh wedle ustawy starej. Jeszcze zemiane tehoż powiatu, za bartny drewa ne maju być pozwany do stajewnika, ale jako perwej wystawieno jest,

xabant, pro arboribus mellificiorum, wlgariter barthne, pinatis et quercenis. Unde nos ita hoc statuimus: Quando aliqua arbor pinata, seu quercina, fracta fuerit, supra alueum, alias nad dzieniem, ex tunc, nullus terrigenarum huiusmodi, arborem tangere praesumere debebit, si autem inferius alueum, fracta fuerit, ex tunc, terrigena, pro trunco, alias o picń, huiusmodi arboris, nullam poenam luet. Et si aliqua arbor mellificia, alias barthne, cum apibus, de terra funditus euerteretur. Rutenus cuius arbor est: terrigena qui de ea euersione sciverit, debet Ruteno dicere, ut damnum suum prouideat. Terrigena uero potest excidere apiastrum, alias ul, et statuere ipsum debet in sulco, alias w brozdzie, per tempus unius anni, et residuitatem arboris prose recipere poterit. Ruthenus etiam arborem huiusmodi mellificialem, tribus sirreptis, alias suziemiony, conscindens, sursum signare tenetur, ut ad laborandum nota fieret: arborque ea, per tres annos stare debet. Exspiratis demum tribus annis, si arbor sic ligata, per Ruthenum non elaborata fuerit, ex tunc terrigena huiusmodi arbore, poterit uti, pro necessitate sua, sine aliqua poena judicii. Si alicui Rutheno, aliquis terrigena arborem siccauerit, alias uczierzscił, aut succenderit, in terra, aut campo cuiuscunque terrigenae: si terrigenam pro eo inculpauerit, et judicialiter recognouerit, ex tunc, juramento proprio terrigena pro se ipso, et pro familia, euadet ipsum

ma byt pozwano do sudy abo do podsudka zemskoho sweho, pred ktorymże ma otpowedati.

XII. Rusinom na sia żałujuczym, bydło błudno, koni i dalej: takowy zemianin treteho dnia, na zamok ma otdaťˊ, a starosta tahowomu zemianinowi, ktory ono błudno do zamku by priwieł, ot koždoho bydletia ma hrosz daťˊ. Starosta z sudeju i z podsudkom ku złupieniu zemianina tylko maju dwuch zemianinow posłat a niewięcej, a jestliby był neposłuszon, a nedatym był, tedy ma prez starostu do temnicy wsażon, chiba hdyby nebył dobre oseły, a ktory dobre oseły ne ma byťˊ wsażon, tylko u winach ma byťˊ skazan, a winy maje byťˊ prez tri roki: hdy wyjdut tri roki, ma prez starosta, i prez sudiu, byťˊ hraben. Zasia hdy niektory zemianin byłby wsażon u wieżu, tedy strożowe wieży, weżnemu dwa hroszy poweżnoho ma zapłatiťˊ, chiba artykułow zamkowych. A wszakoż, ktore winy zastawilichmo na starostu na wmertom mużu, żona wmerteho zemianina prez żdania jednoho

Ruthenum. Si autem idem Ruthenus eundem terrigenam, tertio pro huiusmodi siccatione, aut ustione citauerit, extunc huiusmodi terrigena, tenebitur, et, astringi debebit, ad solutionem secundum consuetudinem antiquam. Item terrigenae eiusdem districtus, pro mellificis arboribus, alias o barci, citari non debent, nec quouis modo tenebuntur, ad exactorem exactionis nostrae mellis, wlgariter hajownik, sed ut prius expressum est, debent citari ad judicem et subjudicem terrestrem suum, coram quo, respondere tenebuntur.

XII. Ruthenis huiusmodi se quaerulantibus, animalia errantia, wlgariter błądne, ut sunt, equus, bos etc. huiusmodi terrigena ad tercium diem, ad castrum praesentare tenebitur, capitaneusque huiusmodi terrigenae, qui errantia, błądne, ad castrum adduxerit, a quolibet, aut pecude, grossum dare tantum tenebitur. Capitaneus, cum judice, et subjudice, ad pignorandum terrigenam possessionatum, ministerialem, solum cum duobus terrigenis mittere debet, et non plures. Si autem inobediens, et incurabilis fuerit, ex tunc, per capitaneum detineri, et incarcerari debet, et hoc, dum non bene possessionatus fuerit. Possessionatus incarcerari non debet, tantum in poenis sententiari, poena post poenam, per trinos terminos. Elapsis autem trinis terminis, debet per capitaneum et judicem pignorari. Item, dum aliquis terrigena incarceratus fuerit in turrim, ex

roku i nedela, ot prawa ma byť u pokoju zachowana, chiba newiasta neždej toho roku poszłaby za muż.

XIII. Czasu Witowta szczastliwej pamiati, hdy ku saženiu kmetow byli wezwani, tedy 14. dni prez jeden rok wszelki kmiet z wołoki robił w powietie: my ustawili, iże wszelki kmiet z wołoki na tyden miał robiť jeden den, a zpołwłoczki, na dwie niedieli den. Nadto i na takowe kmietie, na czotyry tołok, maju byť wezwany wrok.

XIV. I jestliby kmiet, i nekotoroho zemianina, do inszoho zemianina, abo kniazia welikoho, abo do miesta chotiełby iti, a rukojemby zan była, tedy ot staneho z włoki ma zapłatiť kopa hroszej zemianinowi, ot ktoreho otchodi, a schodolneho ma zapłatiť połykopy od połwłoczka.

XV. I jestliby ktory z zemian dla lepszoho osażenia kmetiew, lehczejszu prawiu

tunc, custodi turris, uidelicet wiesznemu, duos grossos incarceratus, powiesznego, soluere tenebitur: exceptis tamen articulis castrensibus, quos et cum poenis eorum, pro capitaneo relinquimus. In mortuo uiro, uxor terrigenae defuncti, per spatium anni et septimanae, a jure in pace fieri debet: excepto quo mulier non expectato huiusmodi tempore, alium uirum superduceret.

XIII. Tempore Withowdi felicis memoriae, dum ad possessionem seu locationem kmethones uocabantur, ex tunc quatuordecim dies in anno *) *quilibet kmetho de manso laborabat in districtu. Nos vero statuimus quod unusquisque* kmetho de manso possessionato per eum, in septimana unam diem laborare tenebitur, de medio uero manso in duabus septimanis diem. Insuper, et huiusmodi kmethones, ad quatuor tłokas in anno uocati, laborare tenebuntur.

XIV. Et si kmeto alicuius terrigenae, sub alium terrigenam, aut ducem magnum, aut ciuitatem, surgere uoluerit, et fideiussus pro eo fuerit, ex tunc, surrectiones, alias wstanego, de manso integro, alias włoka, sexagenam terrigenae, a quo recedit; in ortualium, alias stodolnego, mediam sexagenam soluere tenebitur; de medio uero manso, medium huius.

XV. Si quis terrigenarum, causa possessionis melioris, kmethones, leuiori datia

*) Uzupełnienie wydawcy.

i daniu w swojej zemli chotiełby ustawiť na szkodu pospolitu zemian: takowy zemianin, nechowując takowych ustaw naszych, nam za winu naszu maje dať 100 kop hroszej, a służebnika i stroża, oprawca, sudia i podsudkom maje wybirať.

XVI. Zasia sudia z podsudkom, ma sudiť po ranny mszy, aż do niesporu, a poprawie, komuby potreba była wypisów z knih zemskich maju brať: wszelki ziemianin pozwany na pierwszy rok, jestliby nie stał, za winu *).... ma zapłatiť 12 hroszej, zasia kotoryby *).... skazania sudyna byłby praw o to o co był do sudu pozwan, tedy pomocneho ma dať sudy i podsudku piať hroszej.

XVII. Ku ktorymże to wszytkim i osobliwym, ku mocnosti i ku wiere, pieczat naszu k niniesznym listom jest zawieszona. Dejało sia i diało u Wilni, w ponedełok swiatoho Pietra **) katory 22. lutego. Leta bożeho 1501. hodu. Ktory byli pritem: fa-

et labore, in terra sua locare vellet, in damnum commune terrigenarum, talis terrigena non obseruans huiusmodi instituta nostra, camerae nostrae, pro poena, centum sexagenas soluere tenebitur. Ministerialem alias służebnika et custodem, straże, oprawcę, judex cum subjudice eligere debent.

XVI. Post matutinarum uero, usque ad uesperarum judicare debent, judex cum subjudice, et post resignationem juris, cui necessarium fuerit, rescripta, seu minutas, de libro terrestri recipere, recipiet. Quilibet terrigena citatus ad primum terminum si non paruerit, pro poena non comparitionis, wlgariter niestanncgo, fertonem soluere tenebitur. Item quicunque ex sententia judicis, liber pro eo, pro quo ad judicium tractus fuerit, pronunctiatus fuerit, extunc, pomocnego quinque grossos judici et subjudici soluere tenebitur.

XVII. In quorum omnium et singulorum robur et fidem, sigillum nostrum praesentibus est appensum. Actum et factum, Vilnae, feria secunda, ipso die sancti Petri ad cathedram. Anno domini, millesimo quingentesimo primo. Praesentibus

*) W kopii metryk opuszczony wyraz.

**) Katory jest wyraz albo mylnie wypisany, albo i dobrze, a zawsze znaczy katedrę. Jest to święto kathedry świętego Piotra w Antiochii, które w roku 1501. przypadało w poniedziałek 22. lutego. Innego święta świętego Piotra w roku 1501. w poniedziałek niebyło. Na wzór święta katedry w Antiochii papież Paweł IV. ustanowił święto katedry świętego Piotra w Rzymie i przeznaczył na to dzień 10. stycznia, który w roku 1501. przypadał także w poniedziałek, ale Paweł IV. był papieżem później i wówczas jeszcze tego święta niebyło. Jest tedy mowa o katedrze w Antiochii, 22. lutego.

lebny, wielmożny, wrodliwy, szlachetny, Wojtech biskup wilenski, Mikołaj Radywił wojewoda wilenski, welikoho kniażstwa naszoho kancler, Jan Zabereziński wojewoda trocki i nawyższoho marszałka w kniażstwie Litowskom, kniaź Alexandro Juriewicze pan wileński starosta horodenski, Stanisław Janowicz starosta żomojtski pan wileński, Stanisław Hlebowicz marszałok nasz wojewoda Witebski, Jurij Ilinicz marszałok dwora naszoho derżawca lidski, Wojtech Kłoczko kuchmistrza dwora naszoho, Jana Stecko marszałok starosta dorohickoho, Matej Steckowicz derżawca wyszehrad, i pri inszych wiele ludej. Prez ruki Stanisława Wenata, pisaria, kotory był pritym.

ibidem: reuerendis, magnificis, generosis et nobilibus: Alberto episcopo vilnensi, Nicolao Radziwiłowicz palatino vilnensi et magni ducatus nostri Lithuaniae cancellario, Joanne de Zabrzezie palatino et castellano trocensi, et magni ducatus nostri supremo mareschalco, Alexandro Juriewicz castellano vilnensi et capitaneo grodnensi, Stanislao Janowicz capitaneo samogitiensi et capitaneo vilnensi, Stanislao Hlebowicz marschalco et capitaneo witepscensi, Georgio Ilinicz mareschalco et tenutario lidensi, Alberto Kłoczko magistro curiae ducatus nostri et mareschalco, Joanne Steczko capitaneo drohicensi, Mathia Steczko tenutario illius curiae, alias Wischehrod, et aliis quam plurimis, per manus Stanislai Veneti notarii, qui praesentia habuit in commissis.

ZYGMUNT STARY.

POCHWAŁA KRÓLA ZYGMUNTA.

(Z kodexu Działyńskiego.)

Pochwała korola Zikhimonta i welikoho kniazia Litowskoho, Ruskoho, Pruskoho, Zomojtskoho, Mazoweckoho i inych pana i dedicza.

Sija prawa suť dany welikomu kniaźstwu Litowskomu czerez osweconoje i najasnejszoje kniaże welikoho Zikhimonta korola Polskoho i welikoho kniazia Litowskoho, Ruskoho, Pruskoho, Zomojtskoho, Mazoweckoho i inych pana i dedica. Jestli panowe Polskije, korola Kazimera prozwali welikim Kazimerom; dla toje pricziny, iż on zbudował nekolho mest i zamkow murowanych w Polszczi: owszem tohdy bolszije wczinki suť korola Zikhimonta, kotoryj welikoho Kazimira prewysził, ne tolko w budowaniu, ale i u wynszich welikich, a sławutnych reczach. To jest na perwej w oborone reczipospolitoje, prez nelutowanie pracy i rozumu swojeho wysokoho. Jakoż naperwej mocnoho neprijatela w ludech i w bohactwie, kniazia welikoho Moskowskoho, pod Orszoju na hołowu poraził: hde osmdesiat tisiacz ludej z storony Moskowskoho zostało na placu; i rada jeho wsia priszła, i w wezenije jemu. Ktomu czerez ludi swoi okrutnoho walecznika Ta-

(Z kodexu porycko-puławskiego.)

Prefatio praestringens quaedam ex gestis augustissimi jurium ipsorum concessoris.

Si quondam gens ingenua Polona regi suo Kazimiro Magno indidit id nomen Magnus: ex ea potissimum causa, quod nonnullis Civitatibus, et castris, studio eius erectis accesserit Reipublicae: quid Rex et Magnus dux Sigismundus nonne uberiori quodam iure cognomen id ipsum meretur, qui Kazimirum illum magnum superavit, non modo in edificando, quod unum forte illius peculliare fuit. Sed et in alijs multo maioribus ut in manutenendis et dilatandis dominijs suis et hostibus unde quaque compescendis. Inter cetera enim Moskorum ducem magnum numerositate gentis et affluentia opum tumentem sedavit, dum eum capitaliter apud Orscha prostravit, quo quidem in prelio in acie ipsa, octoginta millia Moskorum cecidere et senatus eorum universus venit in captivitatem. Immanem etiam et ferum bellatorem Imperatorem Tauricum contrivit victorijs pluribus quarum insigniores commemorantur tres, videlicet apud Kleczko una ubi duodecim millia

tarina, tri krot znamenitie na hołowu poraził: perwej pod Kleckom, kotorych zostało na placu dwanadcat tysiaczej; druhij raz na Łopusznom, piat i dwadcat tisiaczej Tatar zabitych zostało na placu; a za Kijewom w soroku miłach, sorok tisiaczej Tatar na hołowu pobił: kotoryje prichodili w panstwo jeho miłosti czasu nepohodliwoho, zimneho, ne wojennoho, czerez rostropnost i sprawu jeho miłosti, i czerez hetmana, i panow rad jeho miłosti, tak daleko za Kijewom w soroku milach, hde nikoli wojsko z welikoho kniaźstwa Litowskoho ne chożiwało, za fortunoju jeho miłosti, sut porażony, za tyjden pered hromnicami. I ktomu chitroho walecznika, a mocnoho wojewodu Wołoskoho, kotoryj czerez chitrost swoju, mnoho krot Turka, i cara Perekopskoho, i inych wele korolew porażał: a wedże, czerez wysokuju sprawu i rozum welikoho korola Zikhimonta i welikoho kniazia Litowskoho, kotorohoż Wołoskoho on na hołowu poraził, i radu jeho poimał, i tak jeho zwiteżił, i s nim weczistyj pokoj uczinił, i pod hołd swoj jeho podbił. Jakoż mnoho korolew Polskich o to stojali, aby mohli wojewodu Wołoskoho pod hołd i posłuszenstwo swoje podbiti, ale nikhdy ne mohli, odno tot weliki korol Zikhimont i welikij kniaź Litowskij. I też ne mniejszij a sławutnyj wczinok wczinił, khdyż mistra Pruskoho obłudnoho zakonnika, kotoryj zowetsia zakonnikom, a żadnych obyczajew zakonnych nechowajet, zwalcził

Thartarorum sunt occisa. Apud Lopuszno altera unde viginti millia Thartarorum desiderata, et tercia ultra Kijoviam in quadraginta milliaribus, ubi quadraginta millia barbarorum ipsorum trucidata sunt. Et id quidem tempore hiberno, et ad bellandum plurimum inconvenienti nam XVIJ. kalendas februarij fortem item et vafrum propugnatorem et vincere non ignorantem cuius calliditati quondam et Thurca et Thauricus Imperator et Reges nonulli succubuere, Moldavie scilicet palatinum manu sua victoriosa prostravit. Consiliarios eius omnes cepit, ipsum sub iugum misit, et fecit fieri, ex rebelli obedientem et omagialem; et quod antea, multi predecessores eius, Reges Poloniae fortissimi moliebantur id ipse efecit. Quid et illud nonne magnificum et illustre gestum eius quod Magistrum Prussie superuacanee cuiusdam religionis pretextu recalcitrantem cohercuit et dicioni sue subiecit. Sed quid opus ex innumerabilibus gestis eius recensere plura, cum singula eorum videantur prestare gestis. Magni illius qui ob studium edificandi cognomen id sortitus est. Si igitur illi hoc contigit, multo dignius, nunc ipse noster Augustissimus Princeps et dominus dominus Sigismundus, Rex et Magnus dux, magnitudine gestorum suorum; meretur a nobis Lituanis laudem et honorem Principis et Apostoli nostri, Rex Wladislaus, et Magnus dux Vitoldus, propter magnifica etiam et illustria facinora sua, et presertim quod nos

i zwyteżił. A dla toje pricziny, nechaj hoždyj uzriť w hrojniki, iż bolszije suť wczinki i sławnejszeje welikoho korola Zikhimonta, a niżli welikoho Kazimera. Jestli na onyj czas, panowe Polskije jakom perwej pomenił, dla budowania nazwali korola Kazimera welikim Kazimerom: tohdy owszem, wy panowe Polskije, i też my panowe Litowskije, majem zwati welikim Zikhimontom za jeho wczynki, kotoryje suť desiať kroť bolszije wczinki welikoho korola Zikhimonta, niżli welikoho Kazimera. I też my Litwa, ne małuju sławu i czesť dawamy, welikomu korolu Władisławu i welikomu kniaziu Witowtu dla ich welikich też wczinkow, kotoryje czinim, a wedże, meżi wsimi inimi, nawyszej pokładamy, iż welikoje kniażenie Litowskoje, s pohanstwa na wernuliku were chrestianskoj. Ale wodle pisma swetoho chrestianskoho, wera bez uczinkow, mertwa jesť: a preto, aczkolwe dali nam weru chrestianskuju, ale wczinkow chrestianskich nas byli ne nauczili, praw nam ne dali, czim bychmosia meli sprawowati, jako sia chrestiane sprawujuť. Proto, tot jasnyj korol welikij Zikhimont i welikij kniaź Litowskij, zrownał sia jesť wczinkom, s perwszim sławnym dedom swoim, welikim korolem Władisławom, i stryjem swoim, welikim kniaziem Witowtom. Jako oni sławutnyje koroli, nas nauczili weri chrestianskoj, tak też pot sławutnyj, jasnyj korol, nas nawcził sprawedliwosti cziniti. Proto ja Wojtech Khasztołt dedicz zmurowanych

ex tenebris paganismi in lucem fidei sanctae Catholicae deduxerunt. Quia tamen ipsi cum nobis dederint fidem, Jura per quae nobis norma recte et catholice vivendi praescriberetur, non reliquerunt, et cum fides sine operibus mortua est, ideo et ipse nunc augustissimus princeps noster, magnus Sigismundus rex et magnus dux, qui nobis jura dedit, per quae dirigamur et proficiamus in operibus justiciae, non minorem meretur laudem et gloriam a nobis et successoribus nostris in perpetuum, quapropter ego Albertus Gastolth heres de muratha Gieranoini, palatinus vilnensis, cancellariusque magni ducatus Lituaniae, dignum existimandum, ut in initio operis hujus, ejus a quo donum hoc proficiscitur laudum aliqua praelibaretur commemoracio, volui haec pauca recensere, ex gestis ejus quae in annalibus, et ab historiographis connotantur copiosius. *(W tém miejscu w kodexie puławskim następują: privilegium terrestre Kazimiri 1457.; które jest powyżej przy ruskim texcie położone.)*

Kheranoju, wojewoda wilenskij i kancler welikoho kniaźstwa Litowskoho, khdym sprawedliwe wczinki welikoho korola Zikhimonta i welikoho kniazia Litowskoho pana naszoho dedicznoho wypisał, kotory, iż jeszcze wyszszij i bolszij wczinki kotoryje jeho miłosť za szczastliwoje panowanie swoje czinił i cziniti budeť. Kotoryjeż wczinki istorije i khrachwowe szirej w krojnikach opisujuť, lecz na tot czas, szto sia dotyczeť ktomu pisaniu tych dosyť. *)

*) Po téj pochwale w kodexie Działyńskiego, następuie przywilej ziemski Kazimirza Jagiellończyka, w druku już wyżej położony: po którym następują przywileje żydowskie. Początek téj pochwały okazuje, że jest napisana do samego statutu 1529., umieszczonego w tém wydaniu. Wymienione nawet w tej pochwale okoliczności okazują, że jest pisana w ciągu długiego Zygmunta panowania, a nie przy obięciu tronu. Zważając jednak, że w kodexach, w których się ona znajduje, poprzedza nietylko statut 1529, ale i przywileja żydowskie; że jest pismem które niebędąc z osnowy swojéj prawodawczem, wśród szeregu ustaw Zygmuntowskich mieszając ich ciąg, wcale by zbyteczne i niepotrzebne było: woleliśmy je umieścić na czele wszystkiego Zygmuntowskiego prawodawstwa: i dla téj przyczyny je drukiem powtarzamy, że kodexa prawa litewskie obejmujące i wieku tamtego mężowie przez nią chcieli cześć Zygmuntowi wyrządzić.

UŁOMEK PRZYWILEJU ZIEMSKIEGO R. 1506. OD ZYGMUNTA LITWIE DANEGO.

(W kopii metryk Litewskich T. XLI. p. 22—26. w oryginale p. znajduje się zamieszczone w regestrze przywilejów litewskich, na rozkaz królowej Bony w rokn 1541. spisanym.)

Ex priuilegio moderni regis Sigismundi.

In primis omnia priuilegia etc. *a*) . . . . *(Te przywileja bez wątpienia artykułowo były poszczególnione, z tych kilka następujących brzmią tym sposobem.)*

(w kopii metryk litewskich T. XLI. p. 24—26.) *b*)

Item, praefati duces, barones, nobiles, bona eorum patrimonialia, seu ipsis data

a) Niemając całkowitego aktu tego, znaleziony w woluminach metryk litewskich ułomek umieszczam: już to na dowód, że exystował akt taki pod tą datą, już to dla tego że te kilka artykułów porównane z artykułami przywileju Alexandra ukazują niejakie varianty, już naostatek że w tych artykułach bywają niejakie przydatki. Może z czasem da się odkryć akt całkowity. — *b*) Następujące 9 artykułów po dacie przywileju Zygmunta 1506.

siue donata, per praeclarum principem dominum Alexandrum alias Withowdum, diuae memoriae antecessorem et patruum nostrum charissimum ac donatione per illustrem Sigismundum etc. primum donatas et factas, quas tenendum, habendum et possidendum de earum donatione, priuilegiis uel priuilegio legitimo et sufficienti ac congruo testimonio testium uel munimine literarum, potuerint probare et docere, pari jure obtineant, sicut duces, barones, et nobiles regni Poloniae sua noscuntur obtinere et liberam habent facultatem ipsa uendendi. *c*)

Item, post mortem patris, liberi masculi et femellae, bonis haereditariis priuari non debent, sed ea cum eorum successoribus legitimis, pleno jure possidebunt, secus autem de alienorum desponsatione. *d*)

Illae autem faeminae haeredes, virgines et viduae, quae nupserint alienigenis, conseruabuntur juxta jura prouinciae scripta. *e*)

Item, natas et cognatas et consanguineas ipsarum virgines et viduas, libere possint tradere maritis, nobis et successoribus nostris super hoc minime requisitis, ritum tamen catholicum in talibus obseruando. *f*)

Item, omnes et singuli kmethones, praelatorum, ducum, baronum, et bojarorum magni ducatus Lituaniae, ab omni datione et solutione collecti, siue exactionis scherepszczyzna dictae; atque mensurarum, quae dziakła nuncupantur; ab omnique onere uectigalium, quae podwody dicuntur; a ductione lapidum, roborum siue lignorum pro exustione laterum, siue cementi pro castris, foeni falcatione, et aliis minus justis laboribus, soluti sunt liberi omnino, et exempti. Laboribus tamen pro aedificatione castrorum denuo opportunorum, et antiquorum reformatione, exceptis. Principum, bojarorum et nobilium kmethonibus et subditis, per nos eis datis et donatis, similiter exceptis. Antiquas tamen et dudum consuetas pro nobis et successoribus nostris, procurationes, collectas, stationes, pontium nouorum in locis antiquis erectiones, veterum refectiones, et uiarum reformationes, illaesae reseruamus, et uolumus semper esse saluas. Et licet kmethones

---

w regestrze przywilejów na rozkaz królowej Bony 1541. spisanym położonych odpowiada artykułom od VIII. do XVII. oraz XXII. przywileju ziemskiego Alexandra roku 1492. (1490.) datowanego. Ponieważ w przywileju Zygmunta 1506., musiały być wszystkie artykuły poprzednich ziemskich przywilejów poszczególnione, a te dziewięć artykułów tak dosłownie, z małemi dodatkami, a daleko mniejszemi odmianami, artykułom Alexandra odpowiada, a zatém sądzimy iż niechybiamy gdy je za artykuły tegoż przywileju Zygmuntowskiego 1506. poczytujemy. — *c*) Odpowiada artykułowi VIII. przywileju Alex. — *d*) Jest to IX. artykułem przyw. Alex. — *e*) Artykuł przez przepisywacza aktu w metryki, zupełnie skrócony, jak widać z porównania z artykułem X. przywileju ziemskiego Alexandra. — *f*) Artykuł XI. przyw. Alex.

ipsorum baronum et nobilium a dandis podwodis nobis et successoribus nostris liberauimus: nihilominus tamen, pro oratoriis, nunciisque, et cursoribus, tam nostris, quam etiam ad nos, et undecunque venientibus, debent podwode ipsi dare et custodire cum solito numero equorum in locis solitis et consuetis. *g*)

Itemque, nos, aut officiales nostri, praefatorum ducum, baronum, nobilium, terrarum nostrarum Lituaniae, Russiae, Samogitiae, homines tributarios, origenarios, kmethones, mancipiorum obnoxios, cuiuscunque sexus fuerint, aut conditionis extiterint, non suscipiemus, nec officiales nostros suscipere permittemus, quod et ipsi praelati, duces, barones, nobiles, bojari magni ducatus Lituaniae, nostros et successorum nostrorum, similiter homines cuiuscunque status aut conditionis extiterint, non suscipient, per se, uel per alium suum officialem, suscipere quoquomodo praesumant. *h*)

Item, super subditos, praelatorum, ducum, baronum, nobilium et bojarorum, ministeriales seu dzieckie, non dabimus, nec officiales nostri dare debebunt, nisi prius a domino, cuius subditus fuerit, injuria justitia fuerit postulata: qui si in certo termino, eandem facere renuerit, ex tunc, noster ministerialis, uel nostrorum officialium est dirigendus, et reus, qui poenam meruerit, illam, domino suo et non alteri, soluere sit astrictus, et ministeriali pro fatiga juxta jura. *i*)

Item, promittimus, et spondemus, quod dominia seu terras magni ducatus nostri praedicti non diminuemus, sed in suis limitibus, prout antecessores nostri, et signanter, prout dominus Alexander alias Withowdus patruus noster tenuit, et possedit, sic et nos easdem, sanas et integras tenebimus, possidebimus, et tenebimur, atque eidem, dei auxilio, pro cunctis nostris uiribus studebimus dilatare. Majestatem, statumque et dignitatem, non deprimere, sed in omni esse suo, conseruabimus. *k*)

Item, promittimus et spondemus, quod in literis ipsis nostris, ipsius magni ducatus nostri Lituaniae: terras, castra, ciuitates seu quascunque haereditates, in possessiones et tenutas, ac quaecunque officia, siue personatus, dignitates: nulli extraneorum, sed solum indigenis ipsarum terrarum nostrarum magni ducatus praedicti, dabimus et nostri successores, dabunt tenenda et possidenda. *l*)

---

g) Artykuł XII. przywil. Alex. — *h*) Artykuł XIII. przywileju Alex. — *i*) Artykuł XIV. i XV. przywileju Alexandra. — *k*) Artykuł XVII. przywil. Alex. — *l*) Artykuł XXII. w przywileju Alexandra do tego jest podobny.

(z kopii metryk litewskich T. XLI. p. 22—24.) *m*)

Item, si dominus deus, fauebit nobis assequi dominium tam regni Poloniae, quam aliarum terrarum, ex tunc: dominia nostra magni ducatus Lituaniae, et dominos consiliarios, in nullo minuere, sed ab omni leuitate, ac depressione, prout diuus genitor noster, tempore felicis sui regiminis faciebat, haec dominia custodiemus.

Item, quicunque subditorum nostrorum, in praedictis terris magni ducatus similiter suis bonis immobilibus haereditariis, literas aut immunitates non habent sufficientes: tum fide dignorum testimonio probauerint, bona huiusmodi, tempore magnorum ducum Lituaniae, Vithowdi uel Sigismundi, aut ducis Casimiri parentis nostri, se, uel suos legitimos parentes, aut praedecessores, pacifice possedisse, remanebunt circa eadem, perinde, ac si certas literas ac munimenta haberent similiter eisdem.

Item, si quis obloquendo accusauerit quempiam ad infamiam, aut capitis diminutionem, nec probauerit: talis punietur poena talionis, ac si se inscripsisset ad eandem.

Item super, statutis et consuetudinibus approbatis, et laudatis, antiquis seruandis, aut nouis condendis, promulgandisque, et plurimis, quae extant ordinanda pro communi utilitate reipublicae ac nostra, nonnisi cum ammatura deliberatione, ac cum scitu et consilio, consensuque dominorum consiliariorum nostrorum magni ducatus Lituaniae tractabimus et disponemus.

Nos itaque Sigismundus magnus dux, petitionibus praefatorum praelatorum status utriusque consiliariorum et subditorum nostrorum, tanquam justis fauorabiliter annuentes, dignum duximus, in ipsos, oculos pietatis nostrae apperire, et eis hanc, quam actu et opere, ueluti athletae fideles in nos exhibuerunt sinceritatem et constantiam, gratitudine nostra, ut decet, compensare: unde ex certa nostra scientia, praehabitaque sufficienti deliberatione, animo beniuolo et uoluntate nostra ultronea: ipsis praelatis, baronibus, dignitariis, militibus, proceribus, nobilibus, caeterisque subditis et incolis terrarum magni ducatus nostri Lituaniae, cuiuscunque status et conditionis existant: omnia ipsorum jura et priuilegia, tam ecclesiastica, quam secularia, quae a diuae memoriae magnis ducibus, et ab olim genitore et fratre praedecessoribus nostris similiter quibuscunque bonis et libertatibus habere dinoscuntur et habent, sub quibuscunque datis et characteribus latinis, et ruthenis, donationes et libertates in se continentes: quae perinde esse ac valere uolumus,

---

m) Następujące pięć artykułów i data aktu 1506. w kopii metryk litewskich T. XLI. p. 22. idą zaraz po tytule i wyrazach: In primis, omnia priuilegia etc, widocznie są artykuły własne Zygmunta do zwykłych przywileju ziemskiego artykułów przez niego dodane.

tanquam his nostris de uerbo ad verbum inserta essent literis: ac articulos superius insertos, quos in uerbo nostro ducali et sub juramento nostro corporali, ad sancta dei euangelia in praesentiarum praestito, tenere et obseruare promissimus, prout et praesentibus promittimus ac spondemus: in omnibus eorum punctis, clausulis positionibus, capitulis, conditionibus et articulis, de gratia, uirtute et munificentia nostrorum, duximus confirmandum, approbandum et ratificandum, prout confirmamus, approbamus, et praesentis scripti patrocinio roboramus, decernentes, ea, et eos robur habere perpetuae firmitatis, tenore praesentium mediante in aeuum.

In cuius etc..... Actum feria VI. conceptionis (8. decembr.) anno domini M. D. VI. (1506.). Praesentibus etc..... episcopo vilnensi, episcopo luceoriensi, episcopo mednicensi, episcopo kijouiensi, palatino vilnensi, castellano uilnensi, palatino trocensi, castellano trocensi, mareschalcis terrestribus, palatino kijouiensi, palatino Polocensi, palatino viteblensi, capitaneis luceoriensi, podlaschensi, thesaurario terrestre, pincerna curiae, structore mensae, thesaurario curiae, magistro agasonum, succamerario nostris, tanquam ipsis praesentibus, toties, quoties fuerit opportunum exhibeantur et ministrentur. *n*)

PRZYWILÉJ

PRZEZ KRÓLA ZYGMUNTA WITEBSZCZANOM ROKU 1509. PONOWIONY.

(Z kopii metryk litewskich T. XLI. p. 243—246. W oryginale p. 142—144.)

Priwilej korola Jeho miłosti Zigimonta, obywatelem wojewodstwa i mesta Witebskoho na prawo i wolnosti ich danyj.

Zigimont bożiu miłostiu i dalej..... — Czinim znamenito sim naszim listom, chto na neho posmotrit, abo cztuczi jeho usłyszit, ninesznym i potom buduczim, komu budet potreb toho wedati. Bili nam czołom wsi kniazi, bojare i słuhi Witebskije, wojt i wsi meszczane mesta Witebskoho, i wsia zemla Witebskaja: i powedili pered nami: sztoż priszedszi złodei z Welikoho Nowahorodu, pokrali cerkow preczistoje bohomatery, i w toj

n) Forma daty i świadków oraz ich imiona, widocznie są przez przepisywacza aktu w metryce skrócone.

cerkwi priwilej ich ukrali, kotoryjzo oni, ot otca naszoho, korola jeho miłosti meli, i kopeju toho priwila, pered bratom naszim Alexandrom korolem jeho miłostiu kłali, i jeho miłost na to im swoj priwilej dał, i tot oni priwilej pered nami wskazywali: i bili nam czołom: abychmo im, na to dali nasz list, priwilej po tomuż. I my z łaski naszoje za ich k nam wernuju służbu, pożałowali jesmo ich tym. Dali jesmo im nasz list, potomuż, kak otec nasz i Alexandr korol jeho miłost im był dał, i kak też w priwili brata naszoho Alexandra korola jeho miłosti, wypisano, sztoż nam w domy cerkownye, w dom boży preczistoje bohomatery, i w dom boży sweteho ducha, i też w dom boży błohoweszczenia preczistoje, i u winyje cerkwi, ne wstupatisia; i w kupleniny, kotoryje budut kupleny za naszim dozwoleniem, i w bezatszcziny, i w otmerszcziny Witebskije też nam ne wstupatisia; i żon ich siłoju za muż nedawati, a kotoryi Witeblenin, w miraja otkażet ostatok swojeho imenia komu, w to nam ne wstupatisia; a i w podwodu konej horodowych ludej, i w poselskich, ne brati putnych; a chołopu i robe wery ne iniati; a o bide prawa dati; a predkow naszich, welikich kniazej, sudom, neposuzywati; cziniti nam z Witebliany pospołu, a bez prawne Witeblanina nekaźniti; a i swoich sudow sudiwszy, ne peresuzywati; a wina prijdet, ino nam po wine kazniti, a czołom bitie nam u Witblan prijmati, czerez paruku ich, w żeleza ne sażati, ani w kotoruju kazń; a otczin w nich ne odnimati; takież w seła ich kuplenyje i w polia ne wstupatisia; na zaocznoje powedanie ne weriti, a chto imet nam ich obmowlati, toho nam Witblanom objawiti; a w zastawu nihde Witblan nesażati, a na wojnu byti im z nami pospoł hotowym, a powołosti wojewode Witebskomu nejezditi; a pojedet w łowy, ino jeho postanom nedariti; a stanet sia u kotoroho Witblanina tatba, i doiszczut sia w kotoroho Witblanina tatby licom, ino Witbleninu tatbu wsiu licom wernuti, a czoho licom nedoiszczut sia kotoroje tatby, ino isten statinoho domu, żonoju jeho i detmi zapłatiti hibeł jeho, a wtom tati my wolni, a ne budet w tatia czim płatiti tatby, ino jeho isten wydati, hde jeho choczet, tam jeho dej net, a sej brow horodeckich, u prihon nasz, ne hnati, ani w podwody, ni w łowy takież, i u wesy Witebskije, ani w łokot nam newstupatisia; a koli kotoryi Witblenin u wesech prostupit, abo w łohti, ino Witblanom samym kazniti winowatoho po swojemu prawu, a nam w to newstupatisia; a w kotoroho Witblenina zahudiat wosk w riże, abo i hdej, a prijedet do Witebska, ino Witblanom samym kazniti winowatoho, a nam w to newstupatisia; i hde czyja otczina, seka, reki, abo ozero, ino nam w to newstupatisia; a Witblanom naszich rek, abo ozer, ne taiti, a chto potait, ino nam karati, a Witblany na mnej dariti sia nikomu. Także jesmo im i myta otpustili, wo wsej naszoj otcziznie, wecznie, i jeszcze pożałowalijesmo ich na sadibu, i nawyhon koitin wor, a Michajłowski wor, a Zaruczejski wor. Też ko-

toryi Witblenin pobiet sia meży soboju, a za deckim pojednajut sia, ino nam kunica szerstiu z mirszcziny; a koli oczom poswaretsia i wydadut sia oba, to wina na nas; a wydast sia odin, a druhyi ne wydast sia, za to nam ich kazniti, a za zakładnuju kunicu na nas brati, po deseti hroszej, a borcu po dwa hroszy. Takież, deckowania od rubla po czotyry hroszy, a na milu po dwa hroszy, a władicznemu służe i bojarskomu, po tomuż deckowania, i też władice na popech Witebskich zbornaja kunica szerstiu. Także i nam dawati wojewodu po staromu po ich woli, a kotoryi im budet ne lub wojewoda, a w mowiat jeho pered nami, ino nam wojewodu im inoho dati po ich woli, a prijechawszi wojewode naszomu perwoho dnia k Witebsku, celowati jemu krest k Witblanom, na tom, sztoż bez prawa ich ne skazniti powodam ni wczom. Takież, Witblanom żiti u Witebsku dobrowolno, wsiakomu po staromu, pokule wchoczet chto. A kotoromu Witblaninu od nas budet nasilno, a budet jemu ne lubo nam jeho siłoju nederżati, ino jemu put czist kudy pochoczet bez wsiakoje zaczepki; a pojti jemu procz w naszu otcziznu, a w Litwu ne tajno swetomu błohoweszczeniu czołom udariwszi, i naszomu wojewode objawiwszisia, i swojej brati mużom Witblanom, a u swoim imeniu wolen wowsem idia procz oddast otkażet, nam w to newstupatisia. Takież, kotoryi od nasilia załowati budet nam Witblanom na Witblanina, prijechawszi w Litwu, a bez istca: na neho deckoho z Litwy ne słati, dawati jemu nasz list k naszomu wojewode, chotiaby o smertnoj wine, a jemu suditi po celowaniu naszim nudom, do smotreti prawa, so kniazi, i z bojary, i z meszczany, a osudiwszy jeho, kazniti po ich prawu Witebskomu. Też, kotoryi budet kniaź, abo bojariń, abo słuha, abo meszczanin, szto wysłużił na predkoch naszich welikich kniaziej, toho nam u Witblan neotnimati, po hramotam tych kniażej. A mesticzow Witebskich, z horoda Witebskoho newesti w on. Takież, kotoryi budet Litwin, abo Lach kreszczeny byli w ruskuju weru u Witebsku, a chto s toho rodu i tepere żiwet, toho nam neruszati, prawa ich chrestianskoho niwczom ne łomiti. A na to, na wse, dali jesmo im, ses nasz list, twerdo i weczno, i peczat naszu kazali jesmo priwesiti k semu naszomu listu. Pisan w Horodnie w let 7017. (ery chrześciańskiéj 1509.) meseca fewrara 18. den indikt 12. *)

Sigismundus rex Sst.

---

*) Nie chcąc rozłączać dwóch potwierdzeń przywileju żydowskiego z roku 1507. i 1514. umieściliśmy przed jednem i drugiem przywilej nadany Witebszczanom w roku 1509.

PRZYWILEJA

OD KRÓLA ZYGMUNTA W LATACH 1507. 1514. ŻYDOM NADANE I POTWIERDZANE.

(Z kodexu Działyńskiego.)

Priwilej korola i welikoho kniazia jeho miłosti Zikhimonta, danyj w sej Zidowe meszikajuczim w tom panstwie jeho miłosti welikom kniaźstwie Litowskom.

Wo imia bożeje, stansia. Iżby błudnych reczej zapamiatałych, kotoryje sia dejuť pod czasom, i inoho by rostyrhu mudryj rozum naszoł, aby potwerżeniem listow byłoby priwedeno, swetkow dostojnych swedectwom byłoby wmocneno, ku wecznosti, dla toje reczi i pamiati. My Zikhimont bożiu miłostiu korol Polskij, welikij kniaź Litowskij, Ruskij, kniaża Pruskoje, Zomojtskij i inych pan i dedicz: znamenujemo tymi to listy, kotorym wsim słusznym ninesznim i potom buduczim tych listow znamenitosť majuczim. Bili nam czołom Zidowe naszi: z Berestia, s Trokow, z Horodna, z Łucka z Wołodimera i zynszich mest naszich welikoho kniaźstwa Litowskoho, i pokładali pered nami priwilej najasnejszoho kniażati i pana kniazia Alexandra, to jest Witowta kniazia Litowskoho i dedicza: w kotorom prawa i wolnosti im wypisany; i bili nam czołom, abychmo im tot priwilej umocnili, i potwerdili naszim listom, kotoryj priwilej tymi słowy jest wyłożon.

(Z kodexu porycko-puławskiego.)

Privilegium de libertatibus Judeorum ex rutheno ut et alia translatum, ut sonant verba.

In nomine Domini amen. Ne rebus quae sub tempore fiunt inducat oblivionem vetustas. Sagax adinvenit providentia ut litterarum monumentis, posteritatis prodantur memoriae. Proinde nos Sigismundus dei gratia rex Poloniae, magnus dux Lituaniae, Russiae, Prussiae, Samogitiae rel. Dominus et heres. Significamus tenore praesentium, quibus expedit universis et singulis harum notitiam habituris, quod suplicaverunt Majestati nostrae, Judei subjecti nobis de Brzeście, Troki, Grodno, Luczko, Volodimir, et de alijs civitatibus nostris magni ducatus Litvaniae, et produxerunt coram nobis Privilegium Illustrissimi olim Principis et Domini, Domini Alexandri alias Vitowdi magni ducis Litvaniae. In quo quidem privilegio iura et libertates eorum describuntur. Et supplicaverunt nobis ut priuilegium ipsum confirmare dignaremur, cuius tenor sequitur in haec verba.

Wo ime bożie stansia. My Alexandr, abo Witolt z boży łaski welikij kniaź Litowskij i dedicz Horodenskij, Berestejskij, Dorohickij, Łuckij, Wołodimerskij, i inszich: znamenito czinim tym naszim listom, ninisznim i potom buduczim, komu budeť potreba toho wedati, abo cztuczi jeho słyszati. Umyslili jesmo s pany radami naszimi i dali prawa i wolnosti wsej Zidowe wyszej menenoj meszkajuczim w tom panstwie naszom, kotoryi suť niżej w tom liste naszom wypisany. Naperwej ustawilijesmo iżby za peniazi ruchajuczi abo wynszoj reczi kotoroje sia tyczeť parsuny Zidowskoje napretiwku Zidowe dwum chresťjanom a tretemu zidu, kotoryj by sia dobre chował w zakone swojem zidowskom, swedectwo dopuszczono majeť byti. Też jestliby chresťjanin nahabał żida mowiaczi, iżby jemu swoju zastawu zastawił, a żid by jemu toho zapreł, a chresťjanin by jemu ne choteł weriti: żid prisiahszi na ważnosti onoje zastawy, a zasia prisiahszi chresťjanin: doswetcziłby to na neho, majeť jemu to zapłatiti. Też jestliby żid chresťjaninu ne dawszi swetkow, rek by, pożycził ty zastawy, a on by zapreł to chresťjanin majeť zapłatiti albo prisiahoju sia oczistiti. I też moh by żid wziati imenem zastawy, wsiakije reczi, kotoryje by byli jemu zastaweny, kotorym kolwe imenem byliby wymoweni. Ot tych to reczej żadnoho habania neczineczi, wyniawszi odnoje kriwawoje, mokroje chusty swietoje kostelnoje, kotorych żadnym obyczajem ni

In nomine Domini amen. Nos Alexander alias Witowdus Dei gratia magnus dux Litvaniae, et heres Grodnensis, Brzestensis, Droyciensis, Lucensis, Wolodimiriensis rel. Significamus per praesentes universis quibus expedit, quod deliberato cum consyliariis nostris, concessimus omnibus Judeis, manentibus in dominio nostro, jura et libertates quae infra describuntur. Primum constituimus quod pro poecunia aut alijs bonis mobilibus, aut pro quacunque re, personam Judei concernente, duobus Christianis et tertio Judeo, qui legem suam bene servaverit, testimonium contra Judeum perhibere licebit. Item si christianus impulsaverit judeum asserens quod pignus suum ei invadiaverit, et judeus negaverit, et christianus ei noluerit credere. Item si judeus Christiano non datis testibus diceret accomodasse ei pignus, et ille negaverit, tune Christianus debet solvere vel juramento se expurgare. Item poterit judeus, nomine pignoris, omnes suscipere res quaecunque ei invadiarentur, quibuscunque nominibus nuncupentur. Et ob huiusmodi res nullum impedimentum sustinebit. Exceptis duntaxat vestibus sanguinolentis madidisque sacris ecclesiasticis quas nullo modo suscipere licebit. Item si christianus impulsaverit judeum, pro pignore deprehenso apud judeum, quod ab eo furto aut vi ademptum fuerit. Judeus super hoc debet jurare, quod nescivit subtractum esse ab illo, aut vi ademptum, et hoc in suo juramento exprimere

odin prijmowati ne majeť. Też jestliby chresťjanin nahabał żida o zastawu kotoruju majeť żid, kotoraja by jemu była czerez złodejstwo, abo czerez khwałt wziata, na tuju istenuju zastawu, żid majeť prisiahnuti, jako ne wedał koli jemu wkradeno, abo khwałtom wziato, to toje usweje prisiahi wymowiti majet, kak jemu taja zastawa zastawena, oczistiwszi sia chresťjanin, majeť połowicy lichwy płatiti, kotorajaby jemu do toho czasu primnożiła. Też jestliby czerez upad, pożohi, abo złodejstwa, abo czerez khwałt, reczi swoi zastawlenymi zastawami utratił by, a chresťjanin kotoryj by jemu zastawił wsiakij ne majeť żida habati, żid swojeju własnoju prisiahoju budeť oczisten. I też, jestliby żidowe mezi soboju nezhodu, abo swar poczali, sudja mesta naszoho żadnoho peresuda na nich ne majeť brati: ale my tolko, albo nasz starosta, budietli ich suditi, a na nichby kotoraja wina abo prostupka priszła, tot sud majeť byti na nas zachowan. Ktomu, jestliby chresťjanin żidu ranu nekotoruju zadał, winnyj takowyj, majeť winy zapłatiti, czim majeť nam czołom biti, a rannomu majeť dosyť wcziniti, podłuh ran jeho, jako szlachticzu. Też jestliby chresťjanin żida zabił, majet byti karan jako winnyj, a wsiakije reczi ruchomyje, abo ne ruchomyje majeť byti w naszoj mocy. I też jestliby chresťjanin żida wdarił tak, jakoby kriwi nerozlił, majet na nem wina byti wodłuh obyczaja naszoje ziemli, a w darenomu i obrażonomu majeť

debet quanto pignus hoc sit invadiatum ei, et ita expurgabit se. Et christianus tenebitur solvere, ei dimidium usurae, quae ei ad illud tempus provenire debuisset. Item si casu incendii, aut furti, aut violentiae judei, res sibi invadiatas amiserint. Tunc Christianus qui invadiavit, si inquietet iudeum, is iuramento suo expurgabitur. Item si iudei inter se ad discordiam aut lites venerint. Judex civitatis nostrae stipendium alias przesąd, ab ipsis accipere non debet, sed nos tantium. Aut si noster capitaneus eos judicaverit et venerit ad eos aliqua mulcta, aut excessus, hoc iudicium pro nobis reservari debet. Item si christianus iudeo, vulnus aliquod intulerit, reus talis multam debet luere tantam, qua posset nos demulcere et vulnerato debet satisfacere, juxta vulnera ejus, prout nobili. Item si christianus iudeum tetigerit citra sanguinis effusionem, debet luere multam, iuxta consuetudinem terrae nostrae, et satisfacere laeso sicut nobili. Et si pecunia caruerit, tunc debet puniri pro excessu prout jus decreverit. Item si christianus occiderit Judeum, debet puniri ut reus, et omnes res eius mobiles et immobiles debent venire in manum nostram. Item iudeo per dominium nostrum proficiscenti a nemine inferatur impedimentum, et si aliquas mercancias vexerit debet solvere Theloneum, per omnia Thelonea posita, prout et alij solvunt. Item si judei cadaver, alicuius iudei mortui, more suo vexerint, a civitate ad civitatem, vel a districtu

dosyť wcziniti, jako szlachticzu. A jestliby penezej nemeł, tohdy za postupok, jako prawo najdeť, majet byti karan. I też jestliby żid czerez panstwo naszo jechał, żadnyj jemu nahabania cziniti ne majet. A jestliby kotoryje reczi kramnyje wez majeť, myto płatiti czerez wsi myta położonyje kak i inszyje dajuť myto. Też jestliby żidowe, podłuh swojeho obyczaja, nekotoroho żida umerłoho, ot mesta do mesta, ot poweta do poweta, abo ot odnoje zemli do druhoje zemli, wezli by czerez myta, niczoho na nich myta ne majeť brano byti. Cocziemo, jestliby tak zaisto mytnik szto brał na nich, aż by jako rozbojnik karan był. Też jestliby chresťjanin kopiszcza ich kaził, abo khwałtom nachodił: choczemo, iżby, podłuh obyczaja naszoje zemli praw naszich, był karan, a wsi imenia jeho majuť na nas spasti. Też, jestliby chto kak na szkołu żidowskuju metał, tot majeť staroste naszomu zapłatiti dwa funty percu. Też jestliby kotoryj żid był najden sudi swojemu u wine peneżnoj abo wynszoj kotoroj, kotoraja z dawna ułożona, to majeť zapłatiti. Też jestliby żid czerez wyznanie swojeho sudi, byłby pozwan k sudu, perwyj i druhij raz ne priszoł by, majet zaplatiti winu za obadwa razy kotoraja włożona. A jestliby k tretemu wyznaniu ne priszoł, wina kotoraja położona dla wpometania, sudi majeť zapłatiti. A jestliby żid żida ranił, winu sudi swojemu, wodłuh obyczaja zemskoho, zapłatiti. Też ustawilijeśmo, iż żadin żid ad districtum, vel ex provincia ad provinciam, per Thelonea non debet ab eis exigi, aliquid ratione Thelonei, et si Thelonearius acceperit aliquid ab eis, tunc velut predo puniri debet. Item si christianus sepulturas eorum demoliretur vel violenter invaserit. Volumus ut puniatur secundum jura terrae nostrae, et omnia bona eius ad Nos devolvi debent. Item si aliquis, super scholam judeorum iactaverit, talis debet capitaneo nostro luere duo talenta alias funthi piperis. Item si judeus aliquis compertus fuerit iudici suo in poena peccuniaria, aut alia quae ex antiquo fuerit imposita, hoc debet solvere. Item si iudeus aliquis authoritate sui iudicis, vocatus ad iudicium, vice una et altera non venerit, debet pro utraque vice luere poenam, quae imposita fuerit. Et si ad terciam evocationem non paruerit, mulctam quae imposita est, propter memoriale judicis solvere debet. Et si judeus iudeum vulneraverit, mulctam iudici suo secundum consuetudinem terrestrem solvere debet. Item constituimus quod nullus iudeus debet iurare super decem praeceptis Dei, hoc est super libro Moisis, nisi tantum occasione magnae rei, quae valeret quinquaginta marcas argenti fusi, vel quae fuerint in praesentia maiestatis nostrae recognita et debet iurare ante scolam circa hostium. Item si judeus occiditur et non posset probari per testimonia de occisore sed fuisset aliquis de hoc in suspicione: nos judeis contra suspectos volumus esse defensores. Item si

nie maje' prisiahati na desiaterom boži prikazani, to jest knihi Mojsejewy, tolko o welikoj reczi, kotoraja by była piatdesiat hriwen serebra litoho: abo budeť pered oblicznostiu naszoju wyznania a majeť prisiahati pered szkołoju u dwerej. I też, jestliby żida zabito, a czerez swedecstwo, ne moh dowesti swoim prijatelem, kotoryjby jeho zabił, jestliby moh w pytaniu nekotoroho podozrenoho meti: my żidom na protiwku podozrenoho, choczom obroncoju byti. I też, jestliby chrestianin, nekotoroj żidowce rukoju khwałtownoju meł szto wcziniti, abo wdarił, majet byti karan podług prawa naszoje zemli. I też, sudja żidowskij, kotoraja sia diejeť meżi żidy prihoda, k sudu ne majeť pered sebe priwoditi: oliżby czerez skarhu byłby naweden. Też, jestliby żidowe hde sobe wybrali, u szkole abo hde kolwe, tam majuť sużony byti. I też jestliby ot żida chrestianin, zastawu swoju wyzwolił, tak, kak by jemu lichwy ne zapłatił: a tych to lichw, jestliby czerez mesiec nedał, i onym primnożajuť druhij lichwy. Też żadnoho w domu żidowskom ne choczem hostem meti. I też jestliby żid na imenie, abo na listy panow znamenitych peniazej by pozycził, a toho czerez swoi listy, abo peczati doswiedcził by, my zidow mesto inszich zastaw imenie zastawlenoje naznamenujemo, a jemu toho to imenia na protiwku khwałtowi choczem boroniti. Też jestliby kotoryi detia żidowskoje okormił, tot jako złodej majeť karan

christianus alicui judeae manu violenta aliquid fecerit, vel tetigerit debet puniri secundum iura terrae nostrae. Item judex judeorum non debet judeos occasione casuum inter eos emergentium motu suo ad sui praesentiam accersitare, nisi dum per quaerellam aditus fuerit. Item debent iudicari iudei in loco eo, quem sibi ad id elegerint, ut in schola vel alibi. Item si christianus a judeo pignus evixerit, pro usura non satisfacto, et usuram infra mensem non solverit, tunc aliae usurae accrescunt. Item in domo iudei nemini diversari seu hospitari liceat. Item si iudeus super bona aut litteras baronum insignium, mutuaverit peccuniam, et hoc per litteras baronum vel sigilla probaverit, nos iudeo bona obligata assignabimus et volumus ei bona ipsa contra violatorem defendere. Item si aliquis puerum iudaicum intoxicaverit, is tanquam malifactor puniri debet. Item si iudeus acceperit a christiano pignus et tenuerit ultra diem redempcionis, et si valorem pecuniae creditae pignus non accederet, judeus judici suo pignus ostendat, et si pignus minus bonum fuerit tunc capitaneo nostro ostendatur et tandem vendatur libere a iudeo. Item si pignus fuerit apud iudeum, una die ultra terminum, jam demum iudeus nemini respondere debet pro eo. Item si quis iudeum ad solutionem pignoris die festo coactaverit, aut vim domui eius intulerit, is tanquam dilapidator thesauri nostri truculenter puniendus est. Item si iudei incul-

byti. I też jestliby żid wzał u chresťjanina na zastawu czerez czas odnoho roku derżałby. Jestliby ważnosti peniezej pozyczonych ne wcziniła, aby żid sudi swojemu, tuju zastawu okazał, jestliby taja zastawa ne dobra była, starostie naszomu majeť wkazana byti, a potom żid jeje dobrowolne majeť prodawati, jestliby taja istnaja zastawa niżliby rok priszoł, swojemuby sudi wkazana. A jestliby zastawa w żida czerez rok deń odin była, potom żadnomu żid ne majeť opowedati. Nadto, choczem, iżby żadnyj żida k zapłate zastawy jeho w deń swietyj ne pripużał. I też, jestliby chto żida, k zapłate zastawy jeho, w deń swiatyi pripudił, abo khwałt w domu by jeho wczinił, jako rosprawca skarbu naszoho okrutne majeť byti karan. Też podłuh ustaw papeżskich wo imia swiatoho otca naszoho, hrozne prikazujem, aby na tom żidowe o statoczne w panstwe naszom ustaweny, meli byti obwineny, iż pożiwajuť człoweczeje krowi, khdy to jesť na protiwku zakonu i ustawy, iż żidowe pospolityje majuť utiahati i wysterehat sia, ot pospolitoje krowi, ale jestliby nekotoryj żid, o zabitiu detiati chresťjanskoho, czerez chresťjanina był obwinen, takowy majeť byti poswetczon trema chresťjany, a trema żidy dobrymi, a khdyby żid był poswetczon, to hdie żid winoju majeť byti karan za prostupok, a jestliby swetki prereczonyje, newinnosťju jeho poswetczili by, chresťjanin winu kotoruju żid meł terpeti, nelitostiwe majeť płatiti. Też, ustapati fuerint, quod utantur sanguine humano et cum hoc sit contra legem et statutum quod iudei a simplicibus convinci debeant, et cavere a sanguine publico, et si aliquis iudeus pro occisione pueri catholici per christianum fuerit inculpatus, talis convincitur tribus christianis, et tribus iudeis probis: et dum iudeus fuerit convictus, tunc poena punitur pro delicto, et si testes, eum innocentem esse testificati fuerint, tunc luere poenam quam iudeus debuisset, luat christianus irremissibiliter. Item statuimus quod iudei equos in pignora suscipere debent tempore diurno palam, et si repertus fuerit per christianum equus furto ablatus, tunc iudeus iuramento se expurgabit, dicens se equum ipsum accepisse die in pignus pro pecunia sua, tunc iudeus a re ipsa liberatur. Item monetarij in magnoducato nostro existentes, iudeos cum adulterina moneta, vel alijs rebus per se, aut per nuncium palatini nostri, aut per cives capere nullo modo presumant. Item si iudeus aliquis coactus magna necessitate, tempore nocturno vociferaverit, et si christiani ei auxiliandum non accurrerint ad clamorem, tunc omnis vicinus et judeus, triginta solidos tenebitur solvere. Item constituimus ut judei, quascunque res libere emant et vendant et panem attrectent, prout et christiani, et prohibens eis, poenam tenebitur luere nobis. Item omnes articulos, quos eis concessimus in praesenti privilegio nostro descriptos, confirmamus eis ad aeterna tem-

wilijesmo, iżby żidowe, konej pospolitych w deń tolko zastawu majuť brati jawno; a jestliby nekotoryj kon, byłby w żida kradenyj, czerez chresťjanina byłby najden, tohdy żid własnoju prisiahoju oczistitisia majeť, rekuczi: żem toho konia w deń wział, kotoryjże za peniazi moi jest zastawen: a tot to żid, ot toje reczi, budeť wybawen. I też żeby myncare w kniaźstwe naszom ustaweny, żidow s fałsziwymi penezmi, abo z reczmi inszimi, sami czerez posła naszoho wojewody, i też czerez meszczan, kotorym kolwe obyczajem, takowych imati ne smeliby. Też jestliby żid niekotoryj pripużonyj, welikoju potrebiznoju, czasu nocznoho wołałby, a jestliby chresťjane jemu ku pomożeniu ne pribehli, ku wołaniu wsiakij sused, i też żid, tridcať szelahow majeť zapłatiti. I też, ustawilijesmo, iżby żidowe prodawali wsiakuju recz dobrowolne, i majuť kupowati i chleba sia dotikati, jako i chresťjanin, a zakazujuczi im, winu nam majuť zapłatiti. I też, wsi kotoryje artykuły dalijeśmo im na tom priwili naszom wypisany, potwerżajem to im na wecznyje czasy, i peczať naszu kazalijesmo priwesiti. Stało sia jest, i dano, w Łucku, w oktawu swiatoho Iwana krestitela (1. lipca): pod lety bożeho narożenia, tisiacza trista let, osmdesiat i osm let (1388). A pritomo byli tyje swetkowe: kniaź Fedor wojewoda Łupora et sigillum nostrum appendi fecimus. Actum est et datum in Luczko, in octava sancti Joannis Baptistae, sub anno domini millesimo trecentesimo octavo (1388) *), praesentibus duce Fedoro, palatino Lucensi et Sigismundo militibus et bojaris de Litvania.

Nos etiam ad supplicationem subditorum nostrorum iudeorum in civitatibus nostris magniducatus Litvaniae eos omnes articulos praedictos conservavimus. Hoc eis per litteras nostras in perpetuum, et propter cercius testimonium et sigillum nostrum praesentibus litteris nostris est appensum. Actum et datum in Mielnik ante epiphanias anno domini quingentesimo septimo (1507), praesentibus, reverendis et magnificis domino Alberto episcopo luceoriensi, Nicolao palatino Trocensi, Joanne de Zabrzezie marsalko magniducatus nostri Litvaniae, supremo capitaneo Grodnensi, Stanislao Hlebowicz palatino, Iwan Gliński palatino Nowogrodensi Michaele Gliński tennutario uthnensi, Alberto magistro curiae serenissimae dominae reginae capitaneo Kownensi et Bielscensi et Joanne Nicolai marsalco curiae tennutario Słoniemensi et rel....

*) Widoczna jest, iż w łacińskim przekładzie octuagesimo, w pisaniu przez omyłkę opuszczone zostało.

ckij, buduczi toho czasu Zimont rycere a Łuba bojare z Litwy i też Minkhajło i z Oszmeny i też z Litwy inszije bojare.

My też, na czołom bitie poddanych naszich zidow w mestech naszich welikoho kniażstwa Litowskoho, pri tych wsich członkach zostawili jesmo, i potwerdili iesmo to im naszim listom na wecznosť. A dla lepszoho swedomia i peczať nasza k tomu listu naszomu jest zaweszona. Stało sia jest i dano w Melniku, pered wodo chriszczami (5. stycznia), leta narożenia Christowa, połtory tisiasczi i sem (1507). Pered welebnym otcom kniaziem Wojtechom biskupom Łuckim, i pered welmożnymi pany: Mikołajem wojewodoju Trockim, i pered Janom z Zaberezynia welikoho kniażstwa Litowskoho marszałkom naszim nawyszszim, i pered starostoju Horodenskim, i pered Stanisławom Hlebowiczom wojewodoju, i pered kniaziem Iwanom Hlinskim wojewodoju Nowhorodskim, i pered kniaziem Michajłom Hlinskim derżawcoju Utenskim, i pered Wojtechom kuchmistrom korolewoje jeje miłosti starostu Kowenskim i Bełskim, i pered Janom Mikołajewiczom marszałkom dwornym starostoju Słonimskim i pered inymi pany. Czerez ruki Petra Opalenskoho Poznanskoho kubernatora, kotoromu tyje reczi byli polecany.

(z kodexu Działyńskiego.)

Potwerżenie korola i welikoho kniazia jeho miłosti Zikhimonta na nekotoroje członki abo artykuły żidowskije, kotoryje dany im za welikoho kniazia Witowta i za Olexandra korola jeho miłosti.

My Zikhimont bożeju miłostiu, korol Polskij, welikij kniaź Litowskij, Ruskij, kniaża Pruskoje, Zomojtskij i inych. Znamenito czinim tym to listom naszim. Bili nam czołom żidowa nasza, Trockaja, Horodenskaja, Berestejskaja, Łuckaja, Wołodimerskaja, Pinskaja, Kobrinskaja, wsi szto ich jest u wotczizne naszoj welikom kniaźstwie Litowskom: o tom, iż brat nasz Alexandr korol jeho miłosť perwo seho kazał był im, by prawiti ku służbe zemskoj tisiaczu konej, i oni o tom jeho miłosti bili czołom, i powedili pered jeho miłostiu, iż zdawna za welikoho kniazia Witowta, i za Zikhimonta, i za otca naszoho Kazimira, jeho miłosti, nikoli na wojnu nechożiwali i ne posyływali. I prosili jeho miłosti, aby im toje nowiny ne uwodił, i derżał by ich po starine. I jeho miłosť na ich czołom bitie, to wczinił, i stariny im ne rusził, i ne weleł im chodit na wojnu, ani wyprawlati, ani posyłati, niźli jeho miłosť weleł im hde kotoryje, w kotorych mestech meszkajuť, majut z mestom wsi podaczki dawati, serebszczizny, i podwody, i inyje wsi, potiahli tiahnuti. I też jeho miłosť to otłożił im, koli odin człowek,

(z kodexu porycko-puławskiego.)

Confirmatio eorundem jurium et libertatum Judaicarum.

Nos Sigismundus dei gratia rex Poloniae, Magnus dux Litvaniae, Russiae, Prussiae, Samagitiae rel. Significamus tenore praesentium: supplicaverunt nobis judei nostri Trocenses, Grodnenses, Brestenses, Lucenses, Wolodimirienses, Pinenses, Kobrinenses, omnes quotquot sunt in patria nostra, magnoducatu Lituaniae pro eo, quod tempore superiori frater noster divus Alexander rex et Magnus dux iniunxerat eis, ut expedirent ad servicium terrestre, mille equites, et ipsi pro eo supplicaverunt nobis, et exposuerunt quod antiquitus tempore divorum magnorum ducum Vitoldi et Sigismundi, et patris nostri Kazimiri regis, nunquam ad expeditionem bellicam proficiscebantur, neque mittebant, et supplicaverunt nobis, ne eis novitatem eam introducamus, sed conservaremus eos iuxta antiquitatem. Nos ad eorum supplicationem hoc fecimus, antiquitatem eis non movimus, et non iussimus eis progredi ad expeditionem bellicam, nec expedire, nec mittere. Nisi mandavimus eis, ut qui in qua civitate commorantur, cum civibus illius civitatis proventus solvere debeant sierebsciszni et podwodi et

druhomu budet zaruczati pod kolku kopami, na nas, abo na namestnika naszoho, abo na kotorohokolwe wradnika, a tot zaruki ne prijmieť. I też koli odin szapku pristawiť, a druhij ne pristawit, w tom jeho miłosť im winu, i peresud otłożił, i to jeho miłosť im priwiljem swoim potwerdił na wecznosť, i tot priwilej brata naszoho Alexandra korola jeho miłosti, pered nami wkazywali, w kotoromże priwilii, wsi tyje wyszej menenyje członki wypisany. I bili nam czołom, abychmo także na to dali im nasz list i potwerdili to na wecznosť. Ino my whlanuwszi w priwilej brata naszoho Alexandra korola jeho miłosti, z łaski naszoje pritom jesmo ich zostawili, i na to dali jesmo im seś nasz list. Ne majut oni i teper na wojnu choditi, ani wyprawlati, ani posyłati; niżli kotoryje z nich, w kotorych mestech żywuť, majuť z mestom wsi podaczki dawati, i serebszczizny, i podwody, i inszije wsi, potiahli tiahnuti, i wsi wżitki pospoł ¦z mestom majut wżiwati, kuplami i remesły, czim sia mohut pożiwiti. I też kotoryj odin człowek, druhomu bude zaruczati, na nas, abo na namestnika naszoho abo na kotorohokolwe wradnika, a tot zaruki ne prijmet, abo odin koli szapku pristawiť, a druhoj ne pristawiť, w tom jesmo im winy i peresud otłożili, wodle priwilia brata naszoho Alexandra korola jeho miłosti. A w zakone i wprawach ich, wo wsich, ne majem ich, ni w czom rusziti, i majem ich zachowati po starine, i potwerżaiem to im

alia omnia onera, dum unus homo inhibebit alteri sub aliquot sexagenis, (?) pro nobis vel vicisgerenti nostro aut pro quocunque officiali, et is inhibitionem non susceperit, et etiam dum unus mitram projecerit et alter non adjecerit paenam et peresud in hoc eis dimittimus et hoc privilegio nosto confirmamus in perpetuum. Quod quidem privilegium fratris nostri Alexandri regis, coram nobis produxerunt, in quo omnes articuli supra scripti, sunt expressi et supplicaverunt majestati nostrae, ut nostras etiam litteras eis desuper concedere et praemissa confirmare in perpetuum dignaremur. Nos itaque inspecto privilegio fratris nostri regis Alexandri et gratia nostra, eos circa praemissa reliquimus et nostras praesentes eis desuper concessimus litteras, non debent ipsi et nunc ad bellum proficisci, nec expeditare, nec militare, sed tantum in quibus civitatibus, qui ex eis commorantur, cum illarum ciuitatum incolis, omnes proventus solvere tenebuntur, et sierebsciszni et podwodis et alia omnia onera subire, et omnibus utilitatibus, quaestibusque civilibus debent frui, ut mercaturis, artificiis et aliis quibus se sustentare possent. Item non debemus eis, in lege et juribus eorum detrimentum aliquot inferre, et debemus conservare eos juxta antiquitatem, et confirmamus eis hoc litteris nostris in perpetuum, et in robur praemissorum, sigillum nostrum jussimus appendi praesentibus litteris. Datum Vilnae. Anno supra septem vigesimo secundo,

listom naszim na wecznosť. A na twerdosť toho, i peczať naszu kazalijeśmo priwesiti k semu naszomu listu. Dano u Wilni w leto semtisiacz dwadcat wtoroho (7022. ery chrześciańskiéj 1514.) mesiaca marca perwoho dnia, indikta wtoroho. *)

(7022) **) die mensis marcij prima, indictione secunda. ***) *(In hoc codice privilegiorum judaeis concessorum neque omissa restituere nec loca obscuriora illustrare ausus sum.* nota editoris).

*) Po tych żydowskich przywilejach w Puławskim łacińskim kodexie następuje text samego statutu pierwszego 1529. w tém wydaniu poniżéj przy ruskim i polskim zamieszczony.

**) Rok świata 7022. odpowiada 1514. ery chrześciańskiéj.

***) Po tych żydowskich przywilejach w kodexie Działyńskiego następuje regestr rozdziałów i artykułów statutu pierwszego, poczym sam text statutu jak jest poniżéj drukowany.

USTAWY POJEDYNCZE

SEREBSZCZYZNY WYBIERANIE ROKU 1507. NAKAZANE.

(Z kopii metryk Litewskich T. X. p. 340. 341. w oryginale p. 276.)

*List pisanyi do namestnikow, tiwunow i wsieje szlachty, po dworom Wileńskoho powietu, o wydanie serebszczyny *), na sojmie Horodenskom ufalenoje, na wse welikoje kniażstwo.*

Zygimont. — Namestnikom naszym i tiwunom po dworom naszym Wilenskoho poweta, i kniaziem, i panom, kniehiniam, i paniam wdowam, i bojarom i dworanom naszym, tym kotoryi imienia swoi majut w powietie tych dworów naszych, i Tatarom, i słuham putnym: powiadajem wam, iż jeśmo tymi razy buduczy na sojmie w Horodnie, so wsimi pany radami naszymi, kak duchownymi, tak i świetskimi, i też so wsimi zemlami poddanymi naszymi, dla welikoje potreby naszoje i zemskoje, położyli na wsiu zemlu otczyznu

*) W całym tym liście w kopii metryk jest pisano serebszczyna; wszakże równie dobrze jest serebszczizna.

naszu welikoje kniażstwo Litowskoje, i też po Ukrainnym horodom, kak na duchownych, tak i na świetskich, serebszczynu, ot koždoje sochy wołowoje po pietnadcati hroszej, a ot konskoje po połosma hrosza, a ot czełowieka kotoryi soch ne majet ot zemli po szesti hroszej, a s ohorodnika po tri hroszy. I rok jeśmo toj serebszczynież położyli sobranoj i otnesienoj do skarbu naszoho byti ot maslenych ruskich zapust u dwanadcati nedielach. I tak jeśmo wstanowili, s pany radami naszymi, i rozkazali tuju serebszczynu brati, takim obyczajem. Derżawcy naszy, majut tuju serebszczynu wybirati, bez wsiakoho umieszkania, każdyi u swojem powietie z naszych ludej, a chorużyi koždyi u powietie, majet wybirati z ludej bojarskich i dworańskich i wdowich i tatarskich pod świedomom koždoho derżawcy naszoho, a kniażiej i panow rad naszych, z ich imenej namiestniki ich majut zbirati i do skarbu naszoho otdawati i prisiehu czyniti potomuż, kak i naszy wradniki pered podskarbim ziemskim, szto sprawiedliwie wybirali, ni odnoje sochy i ni odnoho hrosza ne wtaili, i do skarbu naszoho otdali. A jestliby chto z uradnikow naszych, abo kotoryi chorużyi, w tom najden był, żeby szto toje serebszczyny, ot nas wtaił, abo komu prijatelu otpustił, abo sobie wział, takowyi majet kazan byti bez wsiakoho miłosierdia, niczym inszym, tolko szyjeju, kak kotoryi złodiej i zdradca ziemskij. A jestliby też kotoryi kniaź, abo pan, abo ziemianin, chtobykolwie z poddanych naszych, s kotoroho imenia swojeho, abo z ludej toje serebszczyny społna do skarbu naszoho ne otdał, a chtoby to na koho perewieł: my na tom zostawili so wsimi pany radami naszymi, chtoby kotoryje imenie, abo ludi wtaił: my toje imenie i ludi, majem w neho wziati k naszoj ruce i dati tomu, chto na neho to perewedet i majet wżo tot toje imenie, komu dadim, na wieki wiecznyi derżati. A proto prikazujem wam, ażby jestie toho czasu niczoho namieszkajuczy tuju serebszczynu wsiu społna wybrawszy, podłuh toho, kak w sem naszom listie u werchu wypisano, i na tot rok do skarbu naszoho otdali i wtom sia byjestie ne spłoszyli. A jestliby chto z was poddanych naszych o toje naszo rozkazanie nedbali, wedajtie pewno, iż takowyi majut byti karany, tym naszym karaniem werchu pisanym, bez wsiakoho miłosierdia. Pakliżby kto z was na tot rok toje serebszczyny ne otdał, a prinies pośle toho roku: my w takowych kazali podskarbiemu ziemskomu brati ot sochy po dwadcati hroszej, za takowoje ich omieszkanie. Psan w Horodnie, marca 18. deń, indikt 10. (roku 1507.)

ZA ZDRADĘ KONFISKATA OPISANA ROKU 1509.

(Z kopii metryk Litewskich T. X. p. 62. 63. w oryginale p. 49. 50.)

Ustawa do dwoch hod ufalenaja na tych chtoby zradu pod hospodarem wczynił.

W piatnicu fewrara 9. deń. Pritomo byli: kniaź Wojtiech biskup Wileński, kniaź Martin biskup Zomojtski, wojewoda Trocki pan Mikołaj Mikołajewicz pan Trocki, starosta Zomojtski pan Stanisław Janowicz, wojewoda Połocki pan Stanisław Hlebowicz *), starosta Horodenski pan Stanisław Petrowicz, marszałok nasz namestnik Wołkowyski pan Jan Janowicz Zaberezińśki, marszałok nasz namestnik Lidski pan Jucy Illinicz, marszałok nasz ochmistrz korolowoje jeje miłosti namestnik Koweński i Bielski pan Wojtiech Janowicz marszałok nasz namestnik Jaswoński i Ożski i Perełomski pan Wojtiech Narbutowicz.

Rozmawiał hospodar korol i weliki kniaź jeho miłosť Zygimont z pany radami o imenia zradeckij, szto sia dotyczet zradec. Jestli otec zradu wczynit, tohdy imenie jeho na hospodaria. Jestli choczet detiej hospodar pripustiti, abo ne choczet, to jest w łasce hospodarskoj. A jestli budet bratow piať, abo szesť nedelenych na imeni, a jestli kotoru z nich zradu wczynit, tohdy delnicu imenia szto mieło na neho pryjti, tratit, i nadto imenie wse wsich bratow, jest w łasce hospodarskoj. A jestli budet bratia delenaja, tohdy chto z nich zradu wczynit, tot swoju delnicu tratit, a inszaja bratia w tom newinni. Taja wstawa do dwoch hodow ot sela majet byti.

---

*) Z tego początku można datę niniejszéj ustawy oznaczyć. Wojciech był biskupem Wileńskim od r. 1507. do 1519. Mikołaj był wojewodą trockim od r. 1505. a postąpił na województwo wileńskie po zgonie imiennika swojego Mikolaja zmarłego 1508. Stanisław Hlebowicz był wojewodą połockim od r. 1505. do 1511. To jak widzić można jest u Niesieckiego przytoczeniem aktów stwierdzone. Od roku 1507. najbliższy rok w którym w piątek 9. luty przypadał, jest rok 1509. A zatym Mikołaj z trockiego województwa postąpił na wileńskie r. 1509. a Stanisław Janowicz starosta żmudzki daleko dłużéj był starostą aniżeli to Niesiecki napisał. Jakoż niżéj zaraz zamieszczamy akt o sądach starościńskich ziemi Drohickiéj z roku 1511, w którym tenże Stanisław Janowicz jeszcze jest żmudzkim starostą.

POBIERANIE PERESUDÓW OZNACZONE 1509 *).

(Z kopii metryk litewskich. T. X. p. 64. w oryginale p. 51.)

Ustawa o peresudiech.

Widiełosia hospodaru korolu i panom radam jeho miłosti, szto sia tyczet nesłusznych peresudow, iż peredtym w państwie jeho miłosti welikom kniażstwie, birali peresudy, chotia koli czoho ottiażet i on musił dati od rubla desiat hroszej, a ot desiaty rublew, rubl hroszej, a ot sta rublew deset rublew hroszej. Ino jeho miłost hospodar korol, z pany radami ich miłostia, baczyczy takowyi nesłusznyi peresud:

Wstanowił jeho miłost tym obyczajem o tych peresudiech: Chto koli na kom czoho iszczet, a ne doiszczet sia niczoho, tohdy tot na kom iskano, a ne doiskano sia, ne majet dati żadnoho peniazia peresuda, niżli, jestli chto na kom czoho budet iskati, a doiszczet sia prawom, tohdy tot, chto czoho doiszczet sia, majet dati peresuda, ot rubla deset hroszej; a ot desiati rublew, rubl hroszej; a ot sta rublew, desiat rublew hroszej. A chto sia czoho ottiażet, tot nikoli niczoho ot toho peresuda ne majet dati.

*) Datę tęż samę naznaczam, co poprzedniéj ustawie, o zdradzie: albowiem metryki litewskie, obie te ustawy blisko siebie mieszczą; a bliskie poprzednie akta w tych metrykach, w tymże ich voluminie X. zawarte, datuję 12. indikta, to jest 1508. roku.

USTAWA WOJENNA

DLA HETMANA KSIĘCIA KONSTANTYNA OSTROGSKIEGO ROKU 1512. UCHWALONA.

(Z kopii metryk litewskich T. VIII. p. 486. 487. w oryginale p. 281.)

Ustawa sojmu welikoho Berestejskoho sluczy kniazia Konstentina na służbu.

Zygimont, bożiu miłostiu... Czynim znamenito sim naszym listom sztoż otpuszczajuczy hetmana naszoho, starostu Łuckoho, Bracławskoho, Wenickoho, marszałka Wołyńskoje zemli, kniazia Kostantina Iwanowicza Ostrozkoho, na służbu naszu tohoto leta ku oboronie

otczyznych państw naszych, welikoho kniażstwa Litowskoho, najpierwej, z poradoju panów rad naszych, na tom sojmie Berestejskom, polecilijeśmo jemu, i dali zupołnuju moc buduczy w wojszcze sprawowati, roskazowati, wo swojej mocy mieti, wsich, kotoryje na tot czas tam pri Jeho miłosti u wojszcze budut: wojewody, kniazi, panowie, starosty, namestniki, tiwuny, dworane naszy wse rycerstwo zemiane wsia szlachta, tak, iż poki wojsko naszo budet toho leta w poli, mają wsi wysze menenyje byti jeho miłosti posłuszny, kak nas samych hospodara, a kniaź hetman na cnotliwych, majet łaskaw byti, i w poczesnosti ich mieti, i k nam hospodaru obnich wsim dobrym pricziniati, a wpornych i nieposłusznych karati; nemniej, kak my sam hospodar kożdoho podle jeho zasłuhi, szyjeju, abo wiazenstwom; dalej aby poddanyje naszy w miesto oborony, skazy i wpadku bolszoho ot wojska naszoho ne priiniali u wojszcze, ustawili jeśmo, takowuju ustawu. Chto budet komu szto silno brati, a wtom zapłaty słusznoje newczyniwszy, toho majet kniaź hetman pojmaniem karati, a chtoby chołupił, toho obiesiti; też chto dobudet korda na koho, ino ruka wtiati; a chto koho ranit, ino szyja wtiati; a chto pojedet na pered w picowanie, bez wedoma hetmanskoho, to w łancuch; a w koho szto wział, tomu zapłata; a chtoby najdenoho konia w sebe derżał czerez tri dni neopowediwszy hetmanu, i zaprehał jeho u woz, abo na niem jezdił, a potom w koho jeho poznajut, tohdy majut toho konia licom wernuti, a nawiazki zapłatiti tolko tomu czyj koń czoho stojał; toż jestliby chto kotoruju recz naszoł, a w sebe derżał, a knaziu hetmanu neopowiedił, a potom w koho licom wyjmut, a budet wyszej połu kopia, toho na szybenicu; a chto za pczołami derewo poseczet, toho też na szybenicu; a chto wyderet pczoły, ino połkopy zapłatiti, a winy kniaziu hetmanu połkopyż hroszej, a leziwby z soboju ne brali, to majut wywołano byto, a posle wywołania, w koho najdut leziwo, toho majet winy zapłatiti rubl hroszej, a leziwo z sieczy, też w korczmita, jestli med kradeny najdut, toho korczmita z wojska wyświetczyti, a winoju kniaź hetman kaźnit podle zasłuhi; a chtoby wtiek z wojska do domu, a w tom jeho pojmajut, tohdy toho na szybenicu prikazujem; aby jeste hetmana naszoho kniazia Kostantina Iwanowicza Ostrozskoho wo wsiem byli posłuszni, bo jesmo kazali jemu posłusznych czestowati, a upornych i neposłusznych karati, nie mniej, kak my sami hospodar, podle jeho zasłuhi; też jestli kniaź hetman, w kotorojkolwie reczy posłałby dworanina naszoho, abo zemianina, abo swojeho słuhu, a chtoby jeho z soromotił, abo zbił, toho tam skarati czoho zasłużył. Storoża majet czerhoju byti, a jestliby prihodiłasia czerha nehodnoho na storożu, a kniaź hetman chotiełby posłati hodnoho na storożu druhi raz, tohdy majet w toho nehodnoho konia wzemszy i dati pod hodnoho. Też każdy majet wiedati, ustawu zapłati czyniti za strawnyi reczy: za woła piatdesiat hroszej, za barana dwa hroszy, dwie husej za hrosz,

czetwero kurow za hrosz, kopa rży za try hroszy, owsa kopa dwa hroszy *). Stało sia i dano w Beresti, na welikom sojmie, leta bożeho, tysiacza piatsot wtoroho na deśiat (1512), miesiaca juli 13. dnia, indykta 10.

*) Ta cena w innych latach nieco odmieniana była. Tak, indykta 4., to jest, roku 1516. w metrykach litewskich T. X. kopii p. 420. oryginału p. 342. jest tak brzmiąca: Ustawa wojennaja kupowania żywnosti. Nynieszaja wojennaja ustawa z strawnych reczej: Woł 40 hroszej, jałowica 12 hroszej, baran 4 hroszy, wiepr 8 hroszej, husej dwie hrosz, kurow trí hrosz, kopa żyta staroho 6 hroszej, a nowoho 4 hroszy, psenicy kopa 8 hroszej, jaczmieniu kopa 4 hroszy. — Podobnie w tychże metrykach litewskich T. X. w kopii p. 398. w oryginale p. 325. znajduje się: Ustawa ludiem służebnym, na kupowanie żywnosti w tiahnieniu, indikt 5. (r. 1517), w tych wyrażona słowach: Ustawa służebnym, kotoryi majut tiahnuti z Berestia do Połocka, za szto sobie majut żywnosti pokupati dorohoju tiahnuczy: woł po kopie hroszej, korowa dojnaja po soroku hroszej, jałowica po dwadcati hroszej, baran po czotyry hroszy, wiepr po ośmi hroszej, husiej dwoje hrosz, kurok troje hrosz, kopa żyta staroho szest hroszej, a nowoho czotyry hroszy, pszenicy kopa ośm hroszej, jaczmieniu kopa czotyry hroszy, owsa kopa tri hroszy.

PODLASIE.

SĄDY STAROŚCIŃSKIE W ZIEMI DROHICKIÉJ 1511.

(Z kopii metryk litewskich T. X. p. 91. 92. w oryginale p. 74.)

Członki kotoryje majet suditi starosta w zemli Dorohickoj.

Starosta Dorohicki ne majet niczoho na zamku suditi, niżli tolko tyje czotyry członki, kotoryje majet w priwiliu wypisany: gwałt domowy, pożoha, panieński albo niewiestski gwałt, a rozboj na dobrowolnoj dorozie. A szto sia tyczet toho, koli sia szkoda stanet derewu naszomu bortnomu, tohdy na toje dieło majet wyjechati hajewnik, a wiż horodski, a dwa komorniki, sudin, a podsudkow, a pisar horodski, i majut tuje recz suditi i konec wczyniti. A jestliby oni ne mohli konca wczyniti, aboby komu widieła se krywda, tohdy oni majut to otkazati pered starostoju i sudieju a podsudkom, i oni majut tomu konec wczyniti. A szto sia dotyczet na zemlu wyjeżdżania dla hranic, tam majet wyjeżdżati starosta, z sudieju, i z podsudkom, a świetki majut popisowati, i listy sudowyje dawati pisar starostin. A woznoho majet starosta pospoł z sudieju i z podsudkom i zo wsieju zemleju obirati. A szto sia dotyczet wojennoho dieła, wto ne majet starosta wstupati sia, ani suditi, ani raditi ne majet, niżli majet o tom wiedati sudia z podsudkom. A bez lica

złodiejstwa starosta nemajet suditi: majet suditi sudia z podsudkom i wo wsiem majet im prawo derżano byti podłuh ich priwilia, a starosta Dorohicki protiwku ich priwilia ne majet ich niwczom suditi, i win ich na sebe brati, szto na nich idet. Prytom byli kniaź Wojtiech biskup Wileński, wojewoda Wileński kancler pan Mikołaj Mikołajewicz, wojewoda Trocki marszałok dworny pan Hryhorej Stanisławowicz Ostikowicza, pan Trocki starosta Zomojtski pan Stanisław Janowicz, hetman starosta Łucki i Bracławski i Wenicki marszałok Wołyńskoje zemli kniaź Konstentin Iwanowicz Ostrozski, wojewoda Połocki pan Stanisław Hlebowicz, starosta Horodeński pan Stanisław Petrowicz. Pisan w Beresti, junia 2. deń, indykt 14. (r. 1511.)

PONOWIENIE NADANIA PRAW POLSKICH ZIEMI DROHICKIEJ ROKU 1516.

(u Przyłuskiego p. 698—701. u Januszowskiego p. 834—836.)

Terra Drohiciensis juri Polonico adscribitur.

In nomine domini, amen. Ad perpetuam rei memoriam. Ordinationes regum et principum pro subditorum commodo quomodolibet factae, ut potissimum firmae ac stabiles essent, tam litterarum munimentis, quam testium fide dignorum annotatione perhennari consueuerunt. Proinde nos Sigismundus, dei gratia rex Poloniae, magnus dux Lithuaniae, Samogitiaeque dominus et haeres. Significamus tenore praesentium, quibus expedit, universis, praesentibus et futuris, harum notitiam habituris. Quod licet nobiles et terrigenae nostri districtus Drohiciensis, de speciali concessione praedecessorum nostrorum, huius magni ducatus nostri Lithuaniae ducum, jure terresti Polonico, more nobilium terrigenarum, in regno nostro Poloniae degentium, gauderent et uterentur, haberentque desuper litteras et munimenta eorundem praedecessorum nostrorum, videlicet, serenissimorum olim principum, foelicis recordationis, Kazimiri genitoris, et Alexandri germani, nostrorum, charissimorum Poloniae regum, et hujus ducatus Lithuaniae ducum, successive concessa. Quia tamen in eisdem literis seu privilegiis, coram nobis ad praesens originaliter productis et exhibitis, multa comperimus articulatim superuacanee descripta, quae in libris statutorum regni nostri Poloniae, specifice, et per expressum continentur, et juxta nonnulla, quae in perniciem, jacturam, et opressionem non modicam, eorundem subditorum nostrorum, fuere adjecta: hoc idem jus Polonicum, eisdem subditis nostris nobilibus et terrigenis,

privilegiatis et non privilegiatis, hoc est, jus habentibus et non habentibus, districtus praefati Drohiciensis, praesentibus et futuris, eorumque successoribus, conjunctim et diuisim, de certa scientia et gratia fauoreque speciali ducatibus nostris, de nouo iterum dandum et conferendum duximus, damusque, et conferimus, in omnibus punctis, articulis, et conditionibus, prout in libris statutorum regni Poloniae latius continentur, in eodem districtu nostro tenentes et obseruantes, omnes et singulos articulos juri praedicto Polonico, ac justitiae, quomodolibet contrarios, in literis et priuilegiis praefatis praedecessorum nostrorum praedictorum, uti praefertur, expressos et specificatos, oppressionem huiusmodi subditorum nostrorum praefatorum in se continentes, et in nihilum redigentes, cassantesque et mortificantes ac extinguentes, perpetuo, et in aeuum, tenore praesentium mediante. Praeter illum articulum, quo mediante, praefati praedecessores nostri, officiales seu ministeriales, uulgo Lithuanico Dzyeczkye nuncupatos, contra ipsos nobiles et terrigenas eiusdem districtus, nunquam deinceps fore dandos, prohibuerant: quos quidem officiales primo expressos, nos quoque dandos esse praesentibus prohibemus quomodolibet in futurum: volentes et districte praecipientes, ut omnes et singuli officiales terrestres et castrenses, districtus praedicti Drohiciensis, pro tempore existentes, quilibet eorum pro suo interesse, nobiles et terrigenas nostros praedictos, ad cuiuscunque instantiam, videlicet tam nobilis, quam ignobilis, Rutheni, Judaei, Armeni, Christiani et Pagani, citatos, ac literis citationum intercisis, non nisi sermone et caracteribus latinis, iuxta consuetudinem iuris terrestris Polonici conficiendis, legitime euocatos, pro causis, tam paruis quam magnis, nullis exclusis, secundum hoc idem ius Polonicum, et ordinationes in libris statutorum regni nostri Poloniae, specifice contentas, non aliter, quam nunc, et in futurum judicarent, temporibus aeuiternis. Et quamuis iure ipso Polonico laudabiliter prouisum sit: ut in singulis terris eiusdem regni nostri, homines possessionati et indigenae, ex incolis cuiuslibet terrae, seorsum, et non extraneae personae, singulis officiorum terrestrium et castrensium, in casu vacationis, praeficiantur in hactenus: pro maiori tamen cautela et saecuritate praedictorum subditorum nostrorum Drohiciensium, praesenti priuilegio nostro id ipsum singulariter instituimus et ordinamus: ut in eodem districtu Drohiciensi huiusmodi officiales terrestres, per liberam electionem indigenarum et uniuersorum nobilium conuentionaliter congregatorum, de jure communi regni fieri solitam, ad eadem officia sua, totiens quotiens per decessum uacatura, non nisi cum ratihabitione nostra ducali, successorumque nostrorum, magni ducatus Lituaniae ducum; castrenses vero, pro arbitrio nostro duntaxat, ex eisdem incolis et indigenis districtus praedicti Drohicensis, per nos et successores nostros Lituaniae duces, dum modo uterque ipsorum officialium romanae religionis

essent, deinceps instituerentur: de omnibus et singulis causis subditorum nostrorum praedictorum, coram se legitime exortis, motis et mouendis, statutis a iure, temporibus, modo praemisso cognituri, confirmantes esse: nihilominus in hoc moribus et consuetudinibus approbatis, et approbandis, terrae cracouiensis, tam diu, quoadusque omnes aliae consuetudines iudiciariae uniuersarum terrarum regni nostri praedicti, per nos, vel successores nostros Poloniae reges, aut eos, quorum interesset inuicem coaequarentur. Casu vero quo aliquis terrigenarum nostrorum Drohiciensium praedictorum, aut quispiam alius, in judicio terrestri vel castrensi Drohiciensi, sententiam contra se latam reportauerit: qua mediante crederet sibi quomodolibet praeiudicatum iri: extunc instituimus et ordinamus: ut in eiusmodi praeiudicio, liceat unicuique taliter condemnato, a sententia judicis et capitanei nostrorum praedictorum, velut iniqua et erronea, ad nos et successores nostros Lituaniae duces, cum parte sua aduersa legitime appellare et coram nobis successoribusque nostris, cum eadem parte aduersa iusticiam suam experiri meliorem: iudici et capitaneo illaesis, quietisque propterea manentibus, prout in terris Mazouiae et praesertim in terra nostra Plocensi, teneri et obseruari est consuetum. De poenis vero iudicialibus per partes uictas legitime luitis, ad sortem nostram, et successorum, officialiumque nostrorum, et etiam partis uincentis et ui perlucrorum, vel quomodolibet aliter spectantibus, per officiales nostros castrenses, et terrestres, praesentes et futuros Drohicienses exigendis: ac de kmetonibus eorundem terrigenarum nostrorum Drohiciensium fouentes, manu tenentes. Mellificiis quoque seu apiasteriis, ac iniuriariis et damnis quomodolibet inde secutis et iusticia uicinis, cum subditis nobilium et terrigenarum pro quacunque re ministranda, cuiuscunque ritus utrinque, aut conditionis essent, nec non captiuandis et non euocandis ad quodcunque iudiciorum nostrorum eisdem terrigenis de proprio eorum districtu Drohiciensi pro quibuscunque eorum excessibus, totoque processu iudiciario, ac inscriptionibus et aliis rebus quibuscunque, per singulos iudices et capitaneos nostros Drohicienses, pro tempore existentes, non aliter volumus obseruari: nisi quemadmodum iure ipso Polonico iuxta constituciones praedecessorum nostrorum, in toto regno hactenus teneri et obseruari solitum est, ac consuetum. Ordinamus etiam, ac instituimus: ut in singulis citationibus literalibus, terrestribus, sigillum terrestre districtus Drohiciensis, infra depictum, equum sellatum uno homine armato, litera S., ad perpetuam memoriam nominis nostri praecincto, in se continens, applicaretur, subimprimereturque, totiens, quotiens fuerit opportunum. Quod quidem sigillum supra descriptum, praesenti priuilegio nostro, ipsi districtui Drohiciensi, et incolis eius, pro tempore existentibus, quo ad praefatam necessitatem iudiciariam, ac pro armis terrestribus Drohiciensibus de nostrae celsitudinis clementia

tribuendum, concedendumque duximus, prout tribuimus et concedimus perpetuis temporibus, per eos, quorum interest, obseruandum. Ut itaque praemissa omnia, per nos concessa, robur obtineant perpetuae firmitatis: praesentes literas nostras scribi, sigillique nostri magni ducatus Lituaniae, iussimus et fecimus appensione communiri. Actum et datum Vilnae, die dominica laetare (2. martii). Anno domini 1516. Praesentibus ibidem, reuerendo in Christo patre domino Alberto episcopo; ac magnificis et generosis: Nicolao Radziuiłowicz palatino vilnensi et cancellario, Gregorio Ossczykouic trocensi et marschalco curiae, Alberto Gastold polocensi, Johanne Zabrzezinski nouogrodensi, palatinis; Andrea Douoynouic succamerario, Georgio Hlinicz capitaneo brzestensi, Johanne Sczytouic, Nicolao Jundylouic, et Johanne Hlebowic marschalcis; caeterisque dignitariis et officialibus curiae nostrae, circa praemissa: testibus fide dignis, syncere nobis et fidelibus nostris dilectis. Datum per manus praefati magnifici Nicolai Radziuilouicz palatini vilnensis et magni ducatus cancellarii, syncere nobis dilecti.

Sigismundus rex significat.

Relatio eiusdem magnifici Nicolai Radziuilouic palatini vilnensis et magni ducatus Lituaniae cancellarii.

EDYKT ZYGMUNTA
ZAPOWIADA LITWIE JEDNOSTAYNE PRAWO ROKU 1522.

(z aktów Tomickiego.)

Edictum Sigismundi I. regis, ut incolae magni ducatus Lithvaniae, tam spirituales quam seculares, uno scripto iure iudicentur.

In nomine domini amen. Ad perpetuam rei memoriam. Cum rebus tempora vetustatem afferant, quae numero annorum admirabiliores et sanctiores habentur, eas ne ulla unquam obscurare possit oblivio, et praesertim quae a regibus et principibus, ad communem subditorum utilitatem fiunt, par est ut literarum munimentis sempiternae memoriae mandentur, quarum adminiculo ab interitu vindicantur et immortales fiunt. Proinde nos Sigismundus dei gratia rex Poloniae, magnus dux Lithvaniae, Russiae, Prussiae, Samogitiaeque dominus et haeres. Notum facimus universis praesentibus et futuris, a quorum

cognitione praesentium literarum series non erit aliena. Ex quo hactenus in magno ducatu nostro Lithvaniae nullis legum statutis literis deformatis judicia fiebant, alias justitia, sola consvetudine, et juxta uniuscujusque capitis prudentiam atque conscientiam ministrabatur, prout unicuique judicanti justius ac rectius, vel etiam corruptius videbatur, propter quod multae oriebantur querelae ab his, a quibus non rectum accipiebatur judicium, et nos ejusmodi querelis et provocationibus saepius ac saepius propter varietatem judiciorum, ex favore, odio, largitione vel amore prodeuntium, impulsabamur: id circo nos ad instantes totius nobilitatis supplicationes, tum etiam miserati, et tam crebris eorum querelis permoti, cupientes ut sub felici regimine nostro, omnes et singuli nobiles, ad unum jus, et unanimem iudiciorum formulam redigantur, quo meliori ordine justitia aequalis unicuique ministretur, pax formidine scriptae legis augeatur, reproborum nequitia compescatur, et in majori tranquilitate ac concordia justitiaque, status totius reipublicae magni ducatus nostri conservetur, de unanimi consilio et consensu universorum consiliariorum nostrorum tam spiritualium quam secularium, nobiscum in praesenti conventione congregatorum, pariterque baronum, procerum et totius nobilitatis assensu, attenta etiam erga nos et illustrissimum filium nostrum Sigismundum Augustum minorennem, constanti fidelitate, quem unanimi voto in haeredem et magnum ducem feliciter post nos dominaturum, uti aequum erat, receperunt, eique fidelitatis, subiectionis, iuramenta praestiterunt, quod bonum, felix, faustumque sit eidem filio, et magno ducatui nostris. Imo de singulari pietate, innataque benignitate et virtute regia nostra decrevimus, omnibusque et singulis incolis et indigenis, quacunque nobilitate et praeminentia fulgentibus, unum jus scriptum, atque unam legem sub constitutionibus et statutis certis in scripta redactis, communi deliberatione atque consilio ultro citroque communicato, pro celeriore ac aequiore administratione iustitiae unicuique sancitis, laudatis, et omni voto approbatis, dicere, dare et largiri in perpetuum. Quo quidem jure omnes et singuli palatinatus, terrae et districtus, quique terrigenae et indigenae, possessiones es haereditates, sive ecclesiasticas sive seculares in magno ducatu nostro habentes, videlicet domini episcopi et eorum capitula, caeterique spirituales, item palatini, castellani consiliarii nostri, item duces, barones, proceres, patricii, et universi nobiles et indigenae magni ducatus nostri Lithvaniae, quacunque, uti praemissum est, dignitate, praeeminentia, statu, sexu et ordine praefulgentes, ejusmodi statutis et constitutionibus in scripta redactis, more hujus patriae iudicari omnino debent, aeque pauperi et diviti, aperto libro et perlecto statuto ad causam pro qua orietur lis et controversia, spectante, justitiam ministrando, omnibus amputatis ambagibus et sumptuosis dilationibus, tenore praesentium mediante in perpetuum. Ut autem unus-

quisque intelligat nos ea in re functos esse boni principis officio et debito, quo celerius praemissa instituta a nobis gratiose subditis nostris concessa executioni demandentur, utque ad notitiam singulorum haec ipsa statuta nostra deveniant, iussimus ea in numerosis voluminibus excudi literis. In cujus rei testimonium sigillum majestatis nostrae magni ducatus Lithvaniae praesentibus est subappensum. Actum Vilnae in conventione generali sabbato in die sancti Nicolai (6. decembr.) anno domini millesimo quingentesimo vigesimo secundo, regni vero nostri anno sedecimo. Praesentibus ibidem reverendis in Christo patribus dominis, Joanne Vilnensi, Paulo Luceoriensi, Nicolao Mednicensi et Joanne Kijowiensi Episcopis. Nec non magnificis et generosis Alberto Martini Gastold Vilnensi palatino et magni ducatus nostri cancellario. Constantino duce Ostroviensi palatino Trocensi et supremo exercituum Lithvaniae capitaneo. Stanislao Joannis castellano Vilnensi et capitaneo Samogitiae. Georgio Radziwiłł castellano Trocensi et capitaneo Grodnensi. Petro Stanislao de Ciechonowicze Palatino Polocensi et capitaneo Drohiciensi. Joanne Zabrzeziński palatino Novogrodensi et supremo terrestri mareschalco. Georgio Hlinicz curiae mareschalco et Brestensi, Kownensi, Lidensique capitaneo. Janussio Costewicz palatino Podlacensi, et Joanne Radziwiłł pincerno nostro, et aliis quam plurimis ad praemissa testibus fide dignis sincere nobis dilectis.

Sigismundus Rex.

ZYGMUNT I ZYGMUNT AUGUST.

PRZYWILEJÓW POTWIERDZENIE

PRZY WYNIESIENIU NA WIELKIE KSIĘSTWO W ROKU 1522. ZYGMUNTA AUGUSTA.

(Z kopii metryk litewskich T. XLI. p. 30—34. w oryginale p. 17—18.)

Priuilegium Sigismundi regis moderni in sublimatione filii majestatis suae uniuerso magno ducatui datum.

In nomine domini amen. Quoniam ea, quae in humanis geruntur, facile ex hominum labuntur memoria, et obliuionis obducuntur caligine, nisi literarum ministerio ac monimento posteritatis prodita, relictaque fuerint notitiae: ad perpetuam proinde rei memoriam. Nos Sigismundus dei gratia rex Poloniae, magnus dux Lituaniae, Russiae, Prussiae, Samogitiae, Masouiaeque, etc., dominus et haeres. Significamus tenore praesentium, quibus expedit, uniuersis et singulis, praesentibus et futuris, harum notitiam habituris. Quod nobis intentius reuoluentes, singularem et intemeratam erga nos fidei integritatem, nec non constantiam indefessae virtutis reuerendissimorum, illustrium, magnificorum, generosorum, strenuorumque praelatorum, ducum, baronum, procerum, militum, nobiliumque, seu bojarorum, subditorum nostrorum terrarum magni ducatus Lituaniae, Russiae, Samogitiaeque incolarum: qui nobis, postquam solium ipsius magni ducatus Lituaniae, nostrum paternum et auitum, foeliciter conscendimus, semper, ut domino suo, uero, legitimo, et natiuo, gratos se et benevolos exhibuerunt, nec non alacri, et propenso, obsequiorum suorum studio et insignibus virtutum suarum gestis, saepius, sese animose et uiriliter contra insultus et impetus hostium nostrorum, pro tutandis dominiis nostris, non sine grandibus sumptibus suis, laboribusque arduis, atque uitae discriminibus opponendo: unde, uictoriis et triumphis speciosis, nomen, et nostrum decoratum est optime: de bonis et copiose meruerunt, feruentiorique synceritati suae, erga nos, et filium nostrum, praeclarum principem dominum Sigismundum Augustum, affectum ducti, et uoluntati nostrae beniuolae, alacriter obseruantes: ipsum filium nostrum, dominum Sigismundum Augustum, sibi in dominum et magnum ducem, unanimis et concordibus uotis elegerunt, et ad solium magni ducatus Lituaniae, stemmate, eo uitae nostrae periodo completo, functurum: cnm celebritate et cerimoniis solitis, euexerunt et sublimarunt: horum itaque intuitu, et conteplatione, bene meritorum, et gratitudinum, quae munificentiae nostrae dona merentur non indigne: uolentes, ut tam propensae beneuolentiae et fidei eorum erga nos, et filium

nostrum affectus, dignis pro nostrae regiae et ducalis celsitudinis uirtute et liberalitate compensentur, gratiae et numificentiae nostrae praemiis et muneribus: supplicationi eorum benigne annuentes, de certa scientia et gratia nostra, omnia et singula eorum jura, tam publica quam priuata, uidelicet, priuilegia, et quaslibet literas, donationes, libertates, exemptiones, et immunitates, seu quascunque gratias et concessiones, in se continentes, tam publice ac generaliter uniuerso magno ducatui, ipsi que etiam priuatim ac specialiter quibuscunque locis ac personis, uidelicet: ecclesiis, cathedralibus, conuentualibus, et parrochialibus, praelatis, ducibus, baronibus, nobilibus, bojarisque, terrarum ipsius magni ducatus Lituaniae incolis: sub quibuscunque verborum tenoribus, quae eis a nobis dudum circa nostram et ipsius magni ducatus Lituaniae sublimationem, et quae ante, temporibus antiquis, a serenissimis et illustrissimis dominis dominis, Vladislao, Alexandro alias Vithowdo, Sigismundo, Casimiro et Alexandro secundo, regibus et magnis ducibus, praedecessoribus ac progenitoribus, genitore et fratre, nostris charissimis, datae sunt, et concessae, in omnibus earum tenoribus, sententiis, modis, conditionibus et articulis: eas hic, pro insertis, expresseque et specifice descriptis, et perinde, ac si de uerbo ad uerbum praesentibus insertae essent, habendo et haberi volendo, ac decernendo, innouandum, approbandum, ratificandum et confirmandum duximus per praesentes, innouamus, approbamus, ratificamus et confirmamus, nec non sub onere juramenti, corporaliter per nos, ad sancta dei ecclesia, praefati verbo nostro regio, et ducali, promittimus et spondemus, quod ea ipsa jura, priuilegia ac literas, tam nostras, quam praedecessorum nostrorum, taliter per nos nunc innouatas, ratificatas, ac confirmatas, in omnibus eorum articulis et punctis, firmiter, integre et inuiolabiliter tenebimus, et obseruabimus. Quodque et filius noster, dominus Sigismundus Augustus magnus dux praedictus, ea ipsa jura, priuilegia, ac literas, nostras et praedecessorum nostrorum etiam firmiter integre, et illibate, atque inuiolabiliter, temporibus perpetuis, tenebit et obseruabit, nec quouis modo eis contraueniet, nec non juramento etiam suo corporali, et literis suis specialibus, postquam ad aetatem legitimam peruenerit, ea omnia approbabit, et confirmabit, quod eum facturum omnino promittimus, et sub honore juramenti nostri, et conscientia eius, obligatum eum esse uolumus. E diuerso uero, ipsi praelati, duces, barones, nobiles, bojarique, quibus hujusmodi libertates, immunitates et priuilegia concessa sunt, nuncque innouata et confirmata, nunquam, nos, Sigismundum regem et magnum ducem quoad uixerimus, et filium nostrum supradictum, et successores eius magnos duces deserent, sed sub fide et honore, atque onere praestiti juramenti, firmiter et fidcliter, nobis et filio nostro praedicto, successoribusque eius, obedient et adhaerebunt, consiliis et obsequiis, perpetuis temporibus

et in aeuum. Harum quibus, sigillum nostrum est subappensum, testimonio literarum. Datnm Vilnae, feria secunda, ipso die sancti Lucae euangelistae (22. april.) anno domini M. D. XXII. (1522.) Praesentibus, reuerendis in Christo patribus, magnificisque dominis: Joanne vilnensi, Paulo luceoriensi, Nicolao mednicensi, et Nicolao kijouiensi, episcopis; duce Constantino de Ostrog palatino trocensi capitaneoque generali exercituum nostrorum, Alberto Gasztold de murata Geranojni palatino uilnensi cancellarioque nostro, Georgio Radziwił castellano uilnensi marschalco curiae nostrae, Joanne Zabrzezinski marschalco terrestri et nouogrodensi palatino; Petro de Ciechanowiec polocensi, Joanne Hlebowicz Witeblensi, palatinis; aliisque quam plurimis consiliariis nostris sincere nobis dilectis.

Sigismundus rex.

USTAWA EKONOMICZNA DLA LITWY 1529. *)

(z kopii metryk Litewskich T. VII. p. 632—637. w oryginale p.)

Ustawa dworow naszich u welikom kniażstwie Litowskom, tako Wilenskom, jako i Trockom powietiech, jako sia derżawcy i wradniki sprawowati majut.

I. Napered, derżawcy dworow naszich w każdom dwore osobno, dowiedawszy sia kolho boczok żyta jest potreba ku nasieniu priszłoho hodu, tolko toho czasu otłożyti kop żytu na storonu w humniech dworow naszich, a toje żyto rozdawajuczy na wesnu ludem w otsypku oseni, a za kożdoju boczku kopu dwornuju żyta brati, a tym żytom zasiewati, a kożdoho hodu żyto w otsop dawati.

II. Też, humna dworow naszich wsich, tym sposobom majut byti zachowany, skoro po żniwiech, aby desiatyni kosticlnyi hdie sut powinni zupołna, aby byli otdawany; potom żyto na nasienie hodu priszłoho, kotoroje majet byti, w otsop dowano, na storonu otłożiti, tak mnoho kop w liczbie, jako pasznia hodu priszłoho na nasienie żyta potrebujet.

---

*) W księgach metryk nie ma daty téj ustawy; ale znayduje się ona w tymże tomie co następująca zmudzka i zaraz po tamtéj w nim umieszczona; nadto, żmudzka do niéj się odwołuje, a zatym sądzić należy, że nietylko jest ustawą tegoż czasu 1529. roku napisaną, ale że wprzód aniżeli żmudzka 20. stycznia datowana, już napisaną była. Dla tego ją przed żmudzką zamieszczamy.

Potom czeladi niewolnoj, miesiaczina ma byti w kopach na storonu otłożona, a druhaja otmołoczona, kotoruju miesiaczinu tym sposobem ustawlajem: aby czeladi niewolnoj, kotoryi majut prirobki, a bondy swoi, po połtory kopy żyta na rok dano, wodle starodawnoho obyczaja, a tym inszim niewolnikom, kotoryi obychodu i domow swoich ne majut, tym miesiaczina dawati, czotyry razy do hodu, po boczce żyta, to jest berła wodle obyczaja dawnoho, a toje berło, majet byti a w osen po zniewiech na storonu odmołoczono. Potom, toho żyta, szto zostanet kop, otprawiwszy tyi reczy wyżéj pisanyi, dwie czasti na nas, i ku pożitku naszomu zostawujem, a tretiaja czasť żyta derżawcam naszim ku ich żiwnosti i pożitku.

III. Też, szto użnut jarin, jako, owsa, pszenicy, jaczmieniu, hreczychy, horochu, jarycy i inszych toho, skoro po żniwiech majut derżawcy naszy nam na nasienie i też ku pożitku tri czasti na storonu otłożiti, a sobie czetwertuju czasť ku żiwnosti i pożitku majut brati.

IV. Też, żyta naszy kotoryi w humniech dworow naszich zostanut, tyi majut byti na wesnu, poddanym naszym, abo chto budet potrebowati kopami na peniazi rozdawano na borh, za słusznym rukojemstwom zapłaty, kotoryi peniaczi tyi dołżniki płatiti budet powinni na swiety Martin, a tyi peniazi za tyi żyta derżawcy naszi budut powinny do skarbu naszoho otdawati.

V. Także, to ustawujem, aby derżawcy naszi i ich wradniki, pri rozdawaniu żyta naszoho, tak otsopnoho, jako też gdy na peniazi budut dawati, żadnych welikich pokłonow od poddanych naszich ne brali, odno po połhrosza abo po kurycy.

VI. Też, reczy wsi ohorodnyje, tych derżawcy dworow naszich w nebytnosti naszoj, majut sopołno wzywati i k swojemu pożitku oboroczati, a na prijechanie naszo do welikoho kniazstwa Litowskoho, budut powinni do kuchni reczej ohorodnich dostatok nam dawati, wedle szacunku i ustawy kożdoho dwora osobno.

VII. Także, aby lnu kożdy derżawca tak dostatok siejał, jakoby ot kożdoje żonki kotoraja miesiaczynu beret, dať postaw połotna na kożdy hod, a jestliby kotory derżawca nasz w tom pilnosti nie czinił, a lnu ku robotie czeladi nie wydał, tohdy ot kożdoje żonki, powinien budet dati piatdesiat hroszej abo postaw połotna piatdesiat łokot.

VIII. Także, aby byli boczki w odnu mieru wrobieny, a pod cechom naszim i żeleznoju obrucziu zbity, kotorymi z humna i swirna na kożdy roschod i na nasienia, aby było miereno, tymiż boczkami otsop żytny ku nasieniu otbirano.

IX. Też, żyta naszi dannyi i owsy, to jest diakła, derżawcy naszi aby supołno do horodniczoho otdawali, a s poddanych naszich ma byť o świetom Szimonie Judie wybirano,

kotoroje żyto i owies, horodniczyi naszi, w kożdom powietie, kożdoho hodu, majuť wodle torhu prodawati, a peniazi do skarbu naszoho otdawati.

X. Także, szto pri diakłach sut danyi kury, a jajca, a to zostawujem na kuchni naszi, a w niebytnosti naszoj, majut poddanyi naszi peniazmi płatiti, to jest za desiat jajec i za kurycu odin hrosz, a to majut derżawcy naszi do skarbu naszoho otdawati.

XI. Też, za siena diakolnyi poddanyi naszi kożdoho hodu budut powinni peniazmi płatiti, to jest za woz siena po tri hroszy, a tyi peniazi, majuť byti do skarbu naszoho otdawany, a peniazi poddiakolnyi, pentinicznyi i drownyi, to majet na urad zamkowy po staromu horodniczomu byti.

XII. Też, mezlewy, kotoryi na nas s poddanych naszych na kożdy hod prichodit, toby derżawcy naszi peniazmi otbirali, to jest za jałowicu tridcat hroszej, za wiepra dwadcat hroszej, za barana czotyry hroszy, za kure a za desiat jajec odin hrosz, a tyi peniazi majut byti otdawany do skarbu naszoho.

XIII. Także, wsi poddanyi naszi, kotoryi sut, powinni służbu wstawicznie służiti, to jest, ludi tiahłyi, to zostawlajem dla robot naszich dworow, jako paszni, podwod, po staromu obyczaju, majut służyti czerez hod, poczawszy ot wesny, koli na jarinu poczynajut orati, aż do swietoho Szimona Judy, a ot swietoho Szimona czerez zimu, derżawcy dworow naszich, zostawiwszy ludej na dwornyi potreby, to szto kotoryi dworu potrebujut, ostatok ludej tiahłych ku pożytku naszomu osaditi, to jest abo na boczce pszenicy, abo wiepra budet powinien poddanyi nasz kożdy osadnoho dwora naszoho, ku pożitku naszomu dati, a to w niebytnosti naszoj, derżawcy prodawszy, powinni to budut do skarbu naszoho otdawati.

XIV. Ktomu, bojarowie naszi, putnyi i osoczniki, kotoryi starodawna powinni wojnu służyti, siena kositi, także też rybołowie, borti, kowali, i inszyi poddanyi dworow naszych, kotoryi tiahłoje służby ne służat, tyi budut powinni, dwanadcat deń na tołoku w hodu do dworow naszich służiti, to jest tri dni na pareninu orati, tri dni na żyto, a tri dni sierpom żyto żati, a tri dni jariny, a sieno kositi po staromu, kotoryi ot inszich posłuh majut byti wolnyi, a na kożdy hod do skarbu naszoho, na deń światoho Martina budut powinni osadnoho płatiti po kopie hroszej, a wszakże s tychże ludej, jako osocznikow, ribołowow, kowalew na dwornuju potrebu po kolku służob zostawiwszy.

XV. Także, zemli pustowskij powinni budut derżawcy dworow naszich ku pożytku naszomu najmowati na peniazi, abo na medy, a to wsie do skarbu naszoho otdawati.

XVI. Też, w kotorychkolwiek dworach naszich suť ozera, na kotorych zimie niewody chodiat, tyi ryby majut byti prodawany, za peniazi, dwie czasti ku pożytku

naszomu, derżawca powinien peniazi do skarbu naszoho otdati, a tretiuju czasť sobie majet wziati.

XVII. Też, pri kotoromkolwiek dwore naszom, suť pożitki w kopowlesy, to jest smoły, wanczos, klepki, popieł, toje supołno na nas zostawujem.

XVIII. Takoż, aby kożdy derżawca dwory naszi budował, oprawował, ohorodił, stawy, młyny, hdie mohut byti, aby byli robleny, a owszelikij a w oseń, koli inszych robot niet.

XIX. Także, aby żadny derżawca poddanych, a ludej dworow naszich, ku robotam abo budowaniu dworow swoich otczyznych niebrali, ani w żadnyi podwody w reczach swoich: a owszem szto sia tkniet kakoje kupli wozenia, to jest soli, żyta, siena, owsa i inych reczej.

XX. Ktomu, żadny derżawca, aby z win zaruk, abo też peremytow welikich niebrał, ani też słuh swoich w takowych winach w domy poddanych naszich nie wsyłali, ani leznew kłali, ale aby to było czerez pisary naszi popisywano, ku pożitku naszomu, a kożdaja wina, kotoraja jest bolszaja nad piat desiat hroszej, to do skarbu naszoho majet byti, a derżawcam do piaty desiat hroszej.

XXI. Też, hdy poddany nasz wozmet derżawcu na spor czy znurakuju na sud o zemlu, abo o sieno żat, tohdy, poddany nasz kotory winien zostanet, majet zapłatiti jałowicu, albo połkopy hroszej, a wradnik derżawcyn, wyjedet tohdy desiat hroszej, a koli ponamiestniczok abo tiwun wyjedet, tohdy piat hroszej.

XXII. Potom, peresud na derżawcy zostawujem, to jest desiaty hrosz: ale peresud ne majet byti bran ot tych ludej, kotoryi sia potwary ottiazut.

XXIII. Także, deckowanie toje, majet byti derżano czerez derżawec, naszich wodle statutu zemskoho, to jest pomilnoje.

XXIV. Takoż, winy pobitia mużyk z mużykom, gdy sia pobijet, a tomu dowod budet, to majet byti derżawcy piat desiat hroszej, a jestli sia pered prawom zhodiat, derżawca majet wziati dwanatcat hroszej.

XXV. Też, w kotorymbykolwiek dwore byli peniazi, abo starodawna dochody, jako myta recznyi, perewozy, kapszczyny, młyny, kunicznoje ot domów hdie piw nie warat, to wsie, aby było brano ku ruce pożytku naszomu, a ku skarbu naszomu otdawano.

XXVI. Też, hdieby kolwiek byli medy dannyi starodawna, także bobry, kunicy i inyi, to wsie zostawlajem ku pożytku naszomu.

XXVII. Także, w miestiech welikich i małych, torhowoje i pobocznoje, miasnoje, i inszoje, to wsie na derżawec zostawujem, krom myt starodawnych, kotoryi idut do skarbu naszoho.

XXVIII. Także, hdy mużik na zakazanie derżawcy naszoho, abo wradnika jeho na robotu nie wyjdet deń odin, abo nieposłuszon budet, ma być miernoju hrabicoju karen, ani czoho bolszy nad barana, a jestli budet w czom bolsz uporny nad roskazanie derżawcy naszoho, ma być jako uporny pletiu, to jest biczom karan, a nie winoju.

XXIX. Też, aby wsi dochody peniaznyi i pożitki dworow naszich na odin czas byli wybirany i otdawany do skarbu naszoho, to jest na swiety Martin.

XXX. Też, hdiebykolwiek było stado u dwore naszom, powinien derżawca w dobroj opatrnosti mieti, jakoby ot hołodu, aby z zimna zeriabiata, abo swirepy nie zdychali. A hdiebykolwiek za jeho nieopatrnostiu szto zdochło, powinien to budet płatiti, wodle ustawy zemskoje. A ktomu, kożduju swirepu i zerebia miet w reistre na imia szerstiu, a s toho reistru, spisok koniuszy dworny majet mieti wiedomość o kożdom stadie kożdoho dwora, i tudież szto sia kotoroho hodu primnożyć; także mieti pilnost o koni stadnyi, aby byli dobre chowany, a obrok koniu stadnomu, na dwie niedieli boczka owsa, a koniuszy aby toho dozreł.

XXXI. Też, aby kożdy derżawca, kożdoho dwora, hdie jest czeladź niewolnaja, bydła w dworiech naszich mieł dosyt, i o wszeliki sochi dwornyi, aby czeladź niewolnaja dwornymi sochami robili, ku rozmnożeniu paszni i dworow naszich.

XXXII. Takeż, wsi derżawcy dworow naszych, tak powiatu Wilenskoho jako i Trockoho, powinni buduć, dwa razy do roku, to jest, odin raz u w oseń a druhi raz na wesnu, z humna liczbu czyniti, zupołnie zo wsich tych pożitkow naszich wysze pisanych, kotoryi jeśmo ku swojej ruce i pożitku skarbu naszoho, zostawili, pered pisarmi naszimi, kotoryi budut ot nss ku słuchaniu liczby dworow naszich, dwa razy kożdoho hodu posłany.

XXXIII. Także, aby zamkowyi wradniki, tak zamku Wilenskoho, jako i Trockoho, i inszich dworow naszich, nie słali deckich swoich, bo to jest welikaja skaza poddanych naszich i zamieszkanie wszitkich dworow naszich, a owszeki, że to bolszi cziniat dla swoich pożitkow, a nie dla oprawy zamkowoje, a toho dozreł, czoho kotory zamok potrebuje, a w tom żeby zamkowy wradnik, mieł zawzdy porozumienie, a rozmowu, z uradniki abo derżawcami tych dworow, kotoryi powinny i służby do zamku powinni służiti, toho bolszi sterehuczi, jakoby poddanyi naszi łupiezstwom niepotrebnym niebyli wtisneny, a oprawy zamkowyi za zhodoju wradnikow byli spraweny.

XXXIV. Też, aby derżawcy dworow naszych, wradniki dwornyje, zakazniki, starcy, tiwuny, prystawy, soroczniki, humienniki, obirali szto lepszich służob wiernych, a kotoryiby bolszi sterehli roboty, paszni, i inszich, nizli łupiezstwa, abo otkupowania ot powinnych robot.

XXXV. Także, aby derżawcy dworow naszich, hdy sia trafiat podwody, ku potrebie naszoj, żadnych otkupow niebrali, i swoich wradnikow dwornych ot toho hamowali, jakoby poddanyi byli w tom zachowany w koždom dwore a czerhami na podwody chodili, tohdy żadnomu kriwdy ne budet.

XXXVI. Toż, ustawujem i hroźno prikazujem, aby pany wojewodowie, tak też starosty i wsi derżawcy naszi czerez to nikomu kakoho bud stanu, niesmieli zieml pustowskich dawati, jako u wojewodstwach tak i starostwach, tak też i wo wsich dworech naszych, do naszoje woli hospodarskoje. A chtoby za takowuiu daninoju ot panow, i za listom ich, kotoryi zemli naszi pustowskij derżał, roskazalijeśmo, tym pisarem naszim, w takowych, tyi zemli naszyi, otbirati, i zasia k tomu dworu naszomu priwłaszczati, w kotorom dwore tyi zemli buduť znalezieny.

XXXVII. Także kotoryi sut peniazi, kapszczyzny i po miestom i dworom naszim, ino koli budem dworan naszich posyłati, tych peniazej wybirati, majut tyi dworane naszi, pod swiedomom derżawec i tych pisarew naszich ot nas na tyi w dwory wstawnyi tyi peniazi kapszczyzny wybirati, i otdawati do skarbu naszoho, a to dla toho, iżby nam w tom nikotoroje szkody niebyło, a krom tych kapszczyznych peniaziej, inszii wsi płaty naszi peniaznyi, czinszewyi, pobornyi, kunicznyi, mytnyi, ot żyt i ot mezlew, pribawienyi, ot pustowskich zembl, branyi, i ot sad, ludej, i z win pieniaznych, i inszyi wsi dochody i płaty, kotoryi sut nam ku pożytku naszomu priwłaszczony, majut derżawcy naszi wybirati, a pisary naszy, majuť to w knihi swoi zapisywati, i czerez ruki derżawec naszich, pri tych pisarech naszich majet po wsie dawano byti do skarbu naszoho na rok na swiaty Martin.

W toj ustawie jest podpis ruki hospodarskoje.

USTAWA DLA LUDU POSPOLITEGO ZIEMI ŻMUDZKIEY 1529. NAPISANA.

(Z kopii metryk litewskich T. VII. p. 625—632. T. XXXIV. p. 47—55.)

Ustawa zemli Zomojtskoje.

I. Zygimont, bożyjeju miłostyju, korol Polski, i weliki kniaź Litowski, Ruski, Pruski, Zomojtski, Mazowiecki, i inych. — Czinim jawno sim naszim listom: iż my baczacy

welikoje wtisnenie i obtiazliwosť poddanych naszich, ot starost Zomojtskich i ot tiwunow zemli Zomojtskoje, kotoruju oni obtiazliwost im czinili, mnohimi, a tiażskimi robotami i niepomiernymi podaczki, i wjezdy swoimi czyniaczy sobie na nich posiedi, dla czohoż toja zemla Zomojtskaja, poddanyje naszi weliko sobie stosknuli, i mnohije niekotoryje, z mestec swoich, procz sia rozyszli, i zemli mnohije opustieli, a tak my, chotiaczi naszo hospodarskoje miłoserdyje nad tymi poddanymi naszimi wcziniti, ni okotoryje wołosti wyłucziwszi, zemli Zomojtskoje, dali jeśmo ot nas derżati w moc i w podawanie starostie Zomojtskomu, panu Stanisławu Stanisławowiczu, wodłuh perwoho dawnoho obyczaja, jako sia on majet tam sprawowati i raditi, to jeśmo u priwilii naszom jemu opisali, nizli potom wideło sia nam, k naszomu dobromu, i pożytocznomu zemskomu, nowuju a lepszuju sprawu, w toj zemli Zomojtskoj, u dworech i u wołostiech naszich wcziniti, i płati na nas hospodara i na wradnikow dworow naszich i tiwonow wołostej Zomojtskich ustawiti z łaskoju i s poleczeniem ludej naszich, kotoryje z dwory i wołosti, wziali jeśmo w naszu moc, i w podawanie nasze, i potomkow naszich, to jest tyje najperwej: dwor Wiłkieja s paszniami i so wsimi ludmi; dwor Welena s paszniami i so wsimi ludmi; dwor Skiorstemon s paszniami i so wsimi ludmi; dwor Jaswojni s paszniami i so wsimi ludmi; wołosť Ojragołu z mestom i mestkimi płaty i so wsimi ludmi; wołosť Korszewo so wsimi ludmi; wołosť Pojurie so wsimi ludmi; wołosť Szowdy so wsimi ludmi; wołosť Retowo z mestom i so wsimi ludmi; wołosť Kondynka so wsimi ludmi; wołosť Twery so wsimi ludmi; wołosť Telszy so wsimi ludmi; wołosť Uzwienta so wsimi ludmi; wołosť Weszwanie so wsimi ludmi; wołosť Birzniany so wsimi ludmi; wołosť Dirwiany so wsimi ludmi; wołosť Biszrany so wsimi ludmi; wołosť Jurbaroh so wsimi ludmi: w kotorych dworech i wołostiach naszich czynim i wstawlajem, nowoju sprawu i płaty naszi, i wradniczki i tyje wołosti wyszej menenyje, w ospołok k podatkom, priłuczajem k tym dworom naszim kotoryje iż derżawcy dworow naszich, i tiwuny wołostej Zomojtskich, majut sia raditi i sprawowati ne inaczej, odno wodłuh woli naszoje i toje ustawy wypisanoje.

II. Naperwej, wsi roboty, kotoryje poddanyi naszi czynili u dworech i w paszniach nieboszczyka pana starostie, i tiwunow, i dochody jemu i wsim tiwunom i namestnikom ich daiwali, i posedi czinili, to ludem naszim wsie otpuskajem, ktomu oto wsiakich inszich podaczok, tako peniaznych, jako i inszich reczej, kotoryje byli starodawna, bez naszoje ustawy dawany, samomu panu starostie i jeho namestnikom, i ponamestnikom i pristawom, tych ludej naszich, w tych dworech i tiwuństwiech, ot toho wseho ich wyzwolajem, nizli za takowuju naszoju łasku i wyzwoleniem tych ludej naszich, ot tak welikich wtiskow i podaczok, widieło sia nam k pożitku naszomu to wcziniti, neopuskajuczi starodawnoho

obyczaja, szto sia dotyczet kunicznoho płatu, kotory ludi naszi kuniczniki daiwali na nas po szesnadcat hroszej. My w tom im łasku naszu wczinili, otpustili jeśmo im ot tych kunicz, po czotory hroszy, a kotoryi wołosti pan starosta derżył u swojej mocy, s tych jeho wołostej, taki po staromu majut nam kunicy dawati po szesnadcati hroszej; a powinni nam i potomkom naszim kunicy dawati w koždy hod, za koždoju kunicu po dwanadcat hroszej a derżawcom i tiwunom, chto budet wybirati, kunicznyi peniazi, kotoryi peniazi majut im dawati; a za tyi wyzwolenyi roboty i posedi, s kotorych jesmo ich wyzwolili, majut nam tyi ludi naszi kuniczniki, koždy z nich, na koždy hod, ot koždoje sochy wołowoje, po połukopiu hroszej dawati, a ot konskoje sochy, po połowicy toho, to jest po piatnadcati hroszej, też ot moti *) kotoryi birali derżawcy i tiwuny s pustych zeml, toho, wżo tiwuny ne majut na sebe brati, to priwłaszczajem na nas, aby tym rychlej tyje zemli ludmi byli osażeny.

III. Także, medy priesnyje swoich wołostej hdie byli z dawna dawany i peniazi newodniczyje od koždoho czołoweka dawanyje po dwa hroszy, i łowenie ryb w naszich ozerech, i peniazi lnianyi ich meli, i kapszczyzny s korczom i ot mestnikow płaty, i pomernyje, i torhowyje peniazi: tyje wsi wypisanyje i menowanyje dochody, berem, i priwłaszczajem na nas, i na potomki naszi, a derżawcy i tiwuny naszi w to wo wse ne majut sia niczim ustupati, ani toho k rukam swoim priwłaszczati, nizli to wsie sprawiedliwe majet byti wybirano k naszim rukam hospodarskim. A kotoryje ludi naszi u dworech i wołostiach ne budut meti soch wołowych, ani klacz, odno zemli, s kotorychby meła służba byti, tyje majut nam dawati s koždoje służby, w koždy hod, po desiati hroszej do lepszoho ich wspomożenia, a gdy sochy budut meti, tohdy potomuż majut nam dawati po połukopiu hroszej, jako i tyje ludi, szto u werchu wypisanyje.

IV. Pritom ustawujem, iż koždy czołowiek, majet nam w koždy hod i potomkom naszim dawati za boczku owsa szesť hroszej, a za woz sena dwa hroszy, kotory iz wsi reczy ustaweny **) majut wybrany byti na nas, w swiato bożoho narożenia, a derżawcy i tiwuny po tyi pobory, ne majut po ludem z domu w dom jezditi, nizli na odnom mesti wroczystom, koždy majet byti, a zakazati, aby tot płat nasz z wołosti do neho był priniesen, s tym jeho dochodom wypisanym.

V. Też, zachowywajem na nas i na potomków naszich, staceju: hdy sia kolwiek nam prihodit, tam do kotoroho dwora, abo do zemli Zomojtskoje prijechati, tohdy ot koždoho czołoweka, nam powinni budut dawati wsi staceju, jako, jałowic, wołów, husej,

*) Mati w Tomie XXXIV. **) kotoryjeż wsi reczi ustawenie T. XXXIV.

kurow, baranow, wieprow, owsa i sena, medu i piwa, a toho na inszi czas nepowinni budut dawati, odno kolibychmo sami personoju swojeju, tam prijechali.

VI. Też, koszenie i senożatej naszich, w kotorychkolwek dworech i tiwunstwach, na nas seno koszywali, to i teper majet byti potomuż, iż tyje ludi naszi, majut tyje senożati kositi, kotoryje peredtym kosziwali.

VII. A kotoryje ludi z dawna diakła daiwali, na nas do dworów naszich, tyje majut i teper diakła dawati do tych dworow naszich, wodłuh dawnoho obyczaja.

VIII. Także, wsiakije sudy i winy, majut byti popisywany, ale ne wybirany czerez Tiwunow, odno kotoryje winy osudiaŕ, tyje majut byti, w reistra wpisany, k nam objaweny, a my tyje winy każem im na nas wybirati, a s tych win, majet, na derżawec i na tiwunow byti desiati hrosz; to jest, koli na nas odin rubl, tohdy im desiat hroszej powinnoho, a czerez to żadnoho obtiażenia peniazneho i powinnych połtin ne majut z ludej naszich brati, a szto perwej seho piaŕ hroszej dawano po namestnikom derżawcowym i tiwunowym, a pristawom dwa peniazi, to wse ludem tym otpuskajem.

IX. O deckowanie, tak majet byti na mestcy: jestli deckij nihdie ne pojedet, majet wziati odin hrosz, a jestliby decki hdie w toj zemli jechał, tohdy majet byti deckowanie wodłuh starodawnoho obyczaja piaŕ hroszej, a wyszej piati hroszej, ne majet nichto bolszi brati. A szto sia dotyczet na wyjechanie derżawec i tiwunow, tyje reczy tak ustawujem: kożdomu derżawcy, i tiwunu ot kożdoje służby ludej naszich, majet byti dano piaŕ hroszej kożdoho hodu, a z dwu służob, odna boczka owsa, abo za tuju boczku dwa hroszy, a z dwu służob, odin woz sena, abo za woz sena hrosz, a po dwoje kur, abo za nich hrosz, a s czotyrech służob odna boczka piwa, kotoraja z wyszej nemajet byty szacowana peniazmi, odno za piaŕ hroszej, w tot obyczaj: jestliby kotoryje ne dali boczki piwa, tohdy majut dati hroszy piaŕ, abo mnej, jako mohut uprositi, zapłatiti, szto sia im w tom lepej budet wideti, a s odnoje służby, majet dati kożdy po bochnu chleba takowomu, jakoby bochon stojał za poł hrosza.

X. Także, szto sia dotyczet uzjezdow tiwuńskich na wołosti naszi i brania płatow i pożitkow naszich i stacej i dochodow tiwuńskich aby tiwuny czastokrot na wołosti naszi ne wjezdczali, i na nich mnoho ne meszkali, my im tak ustawlajem: w hodu dwa roki, perwyi rok na swiato bożeho narożenia, a druhii o poslednej matce bożej na tyje dwa roki majet kożdy tiwun na swoi wołosti wjezdczati i meszkati na nej, na kożdom roku, po tri nedeli, to jest, w seho meszkania na obiejuch rocech, majet byti szesŕ nedel, a majut jezditi, ne w mnozie, ale w małom pocztie słuh swoich, dla tiażkosti ludej naszich, i tot płat, i pożitki naszi i staceju i hroszy i dochody swoi, wedle toje ustawy naszoje, majut

na nich sprawlati, i wsiakije sprawy i ludi sprawowati; a bolszi szesti nedel, na tych obiejuch rociech, ne majut meszkati i namestnikow i sługh swoich ne majut bez sebe u wołosti zostawlati, i staceju, czoho pri sobe ne dotrawiat, toho w domiech ich ne majut kazati im stereczy i do domow swoich końmi wołostnymi, ne majut otwoziti, nizli tyje stacej ludi ich własnyi swoimi końmi do domow ich majut im otwoziti, a konej swoich ne majut w ludej naszich stawiti, i chortew, i wyzłow, w domech ich ne majut chowati i ich kormiti i w podwodu s tiwuny, ludi naszi i rotinniki, nihdie ne majut jezditi i podwód im, i słuham ich, ne majut dawati, i na roboty do dworow ich ludi naszi nikoli ne majut choditi, i win, i deckowania wyszej toje ustawy naszoje ne majut s nich brati. A tuju ustawu wypisanuju w tom listie naszom, ustawujem na tiwuny Zomojtskij. A szto sia dotyczet tych dworow naszich: Wilkey, Weleny, Skierstomona, Jaswoju, w tych dworech, także wsi płaty i dochody naszi wypisanyje kak z wołostej tak i s tych dworow naszich, majut nam o tym derżawcam byti dawany, niczoho nestmeniajuczi, nizli sami derżawcy dworow naszich majut sia w tych dworech raditi i sprawowati, wodłuh ustawy dworow naszich, ktotoruju ustawili jesmo po Wilenskomu i Trockomu powietu.

XI. Też, sztoby sia sprawiedliwosć stanowiła, tym bolszaja, mocnejszaja i krom otwłoki aby wczinona była, ne tolko samym tiwunom ale i kożdomu czołoweku naszomu tamosznemu, jako w żałobach, tak i w kożdych reczach, albo kotoryjeby byli nedokonany za otozwanie, tohdy ustawujem tym listom naszim, sztoby w hod czotyry razy sudy pospolityje, to jest perwyje sudy w seredu po perwoj nedeli ustupiwszi w post, a druhije sudy w piatnicu pryjduczuju po w nebo wstupeni bożem, tretyje sudy w tyzden po swietom Michaile, czertwertyje sudy w deń swietoje Łucej kotoryje sudy majut położonyi na imienowany byti czerez pana starostu w Krożach, pri kotorych sudiech, majet pan starosta sam suditi z naszymi tiwuny, i wsi sudy, kak małyje, tak i welikije, i winy naszi na nas majut zapisywati. A jestliby w tyje roki letnyje, zaszła służba nasza i zemskaja, a poddanyje naszi, hdieby sia ruszyli na służbu naszu, a zemli Zomojtskoje w tot czas, takżeby sia ruszyli, jako powinni to wcziniti, a dla toho na tyje roki prawa sia zwesti nemohli, odnakoż, po téj służbie, predsia majet pan starosta, w mesto tych rokow, dwa roki złożyti, na kotoryjeby sia jemu widieli i tyje prawa sprawowati i raditi budet powinen, jako i na tych proszłych rocech.

XII. A hdy sia roki i prawa pocznut, my to ustawujem: jestliby chto s szlachtv kotoroje meł dieło do tiwuna, a tiwun do szlachtyca, abo tiwun do tiwuna, a stawszi pered panem starostoju i tiwuny u prawie i reczy z obu storon wymowiwszi a wzoby skazanie miało wyiti s prawa, a storona protiw storonie ne chotiaczi prawa dostojati i skazania

słuchati, a do nas by sia w tot czas otzywał: tohdy predsia majet na takowoho skazanie byti do nas, toho nieodkładajuczi, niźliby jestliby pristupiwszi k prawu a reczej ne mowiwszi, chotieł chto s tiwunow, abo s szlachty otozwati sia ot pana starosty do nas, takowych k nam majet otpuszczono byti. A taja ustawa meży szlachty i tiwuny, majet byti krom pospolitych ludej naszich, bo ludy naszi, kotoryjeby meli wtisk i kriwdy ot tiwunów, abo ot szlachty, tym poddanym naszim, koždy tiwun i szlachticz, powinni na tyje złożonyje roki, pered panom starostoju i tiwuny, w koždoj reczi otpowiedati: a ne majut sia ni chto z nich do nas otzywati, bo koždy szlachticz i tiwun, majet na tych rocech poddanym naszim wo wsem prawa dostojati. A chtoby ludem naszim praw byti niechotieł, a s prawa sia odzywał, na takowych, panu starostie s tiwuny dozwolajem winnost skazywati, też s posłuszenstwa pana starosty na tych wsich tiwunow i wseje szlachty zemli Zomojtskoje ne wyimajem, ale choczem, aby wo wsiakich reczach pana storosty wo wsem byli posłuszni, jako rady a mestca naszoho, a na bolsz w tych reczach, kotoryje zależat ku spomożeniu i ku dobroj sprawie reczipospolitoje toje to zemli naszoje.

XIII. Pri tom ustawujem, iż tyje dochody naszi, czerez to ne majut byti wybirany czerez inszich, odno czerez samych derżawec i tiwunow Zomojtskich, wiernie, a sprawiedliwie, krom wsiakoje obtiażliwosti i wtisku ludej naszich, kotoryiż derżawcy ne majut z ludej naszich bolszi brati jedno wodle werchu pisanoje ustawy naszoje, a jestli bychmo, kotoroho czasu obaczyli, chtoby s toje ustawy naszoje wystupił i ludem naszim wtiski czinił, abo ich rozohnał, abo ne wodle toje ustawy szto s nich brał, abo w menszenie dochodow naszich wczinił, tohdy dla ohledania takowoho umenszenia i dla dowedywania wybirania dochodow naszich, majem posłati, kotoroho dobroho, wernoho, kotory nam budet sia na to hodny wideti.

XIV. Też tiwunow ne otdalajem ot ich dierżanej, wyjmenujuczi za słusznoju priczinoju i za krywdoju poddanych naszich. A jestlibychmo kotoroho sobie s nich w tom nepożytocznoho doznali, tohdy takowoho, tohoż czasu, otdalim z uradu i inszomu wernejszomu otdadim, komu budet nasza wola hospodarskaja.

XV. A sztoby sia nam w pered wideło pożytocznoho czasu w toj zemli Zomojtskoj ustanowity ile nam budet potreba, tolko majem k naszomu pożitku cziniti i stanowlati, ipribawlati, i rozszirati, jako sia nam i potomkom naszym budet nalepej wideti.

XVI. Na kotorojeż swiedomie tohoż listu naszoho i peczat naszu kazalijeśmo priłożyti k semu naszomu listu. Pisan u Wilni pod leta bożeho narożenia 1529. mesiaca henwara 20. deń *) indykt 2. — Tu potpis ruki hospodarskoje. — Hornostaj pisar.

*) Osmoho dnia w Tomie metryk XXXIV.

SŁUŻBA I OPŁATA WOJENNA W ROKU 1529 OPISANA.

(Z kopii metryk litewskich T. XIV. p. 323—327. w oryginale p. 251.) *)

Pod let bożoho narożenia 1529. indikt. 2. mesiaca henwara 25. (21.) **) deń w czetwerh, to jest po trech krolech u dwu nedielach.

I. Hospodar korol jeho miłost Zygimont, buduczy 'na wielikom walnom sojmie u Wilni, so wsimi pany radami jeho miłosti, tak z duchownymi, jako i świetskimi, raczył ustanowiti i zamknuti radu swoju hospodarskuju, ku oborone pospolitoho dobroho reczy zemskoje.

II. Napierwiej, szto sia dotyczet popisu zemskoho, tak jeho miłost wstanowiti. Chtoby miał w imieniach swoich semsat służob, tot powinien stawiti ku zemskoj służbie, sto pachołkow dobrych konno a zbrojno wodle ustawy i uchwały zemskoje.

III. A chtoby miał czeterysta służob, tot powinien stawity piatdesiat pachołkow dobrych konno a zbrojnoż.

IV. A tak aż do namienszoho ***) chtoby miał ośm służob ludej swoich, tot powinien sam jechać i służbu zemskuju zastupowati, wodłuh ustawy zemskoje.

V. A chtoby z szlachty ne miał ośmi służeb zupołnych, a miełby ludej swoich szest abo piat służeb, abo mniej, odnakoż i tot powinien sam jechati ku służbie ziemskoj, na takowom koni i w takowej zbroi, nie wodłuh ustawy, ale wodle możności swojeje. ****)

VI. A szto sia dotyczet słuh putnych i dannikow i podlaszskich służeb wołocznych, tych wsich, chto ich budet kolko mieti, w totże poczot, z ludmi tiahłymi wospołok majut

---

*) W inném miejscu w metrykach Litewskich T. XX., w kopii p. 486. do 489., w oryginale p. 229. 230. jest list do Jana biskupa Wileńskiego słowa tej ustawy przytaczający. Z listu tego miejsca, które zdają się być opuszczone w kopii ustawy tej w metrykach zamieszczonéj a tu drukowanéj, tu w notach zamieszczamy.

**) Data 25. stycznia pewnie jest pomylona. Roku 1529. czwartek we dwa tygodnie po trzech królach przypadał 21. stycznia.

***) W liście do biskupa Wileńskiego jest: Chto z bojar naszych, budet meti ludej swoich osmdesiat służob, tot majet ku służbie zemskoj jechati sam desiat z dobrymi mołodcy konno a zbrojno, a chto majet ludej swoich sorok służob, tot powinien jechati sam piat z dobrymi pachołki; a chto majet osm służob ludej swoich, tot powinien jechati sam odin konno a zbrojno.

****) Po tym artykule, artykuł następny w liście do biskupa Wileńskiego poprzedzają te wyrazy: Tak też każdy z waszoje miłosti kniaz i pan duchownyi i swetski, tym pocztom powinni na wojnu ku obrone zemskoj, koli potreba wkazet, jechati. A knehini i pani i bojarini, welony majut wyprawiati. I kożdyi majet stawiti, z osmi służob ludej swoich, pachołka dobroho, w sukni cwetnoj, ne w sermiaże, na kotoromby był pancer dobryi, a prilbica, a mecz, a paweża, a drewco z praporom cwetnym; a koń by był pod nim w czotyry kopy hroszej.

ku służbie zemskoj i zrownowawszy wsi, spolnie majut z nich służbu zemskoju służyť, wodłuh ustawy zemskoje.

VII. A szto sia dotyczet miest kniażskich i panskich i wseje szlachty, i też bojar ich, szlachty i słuh dwornych, kotory domki swoi majut i ktomu ohorodnikow ich, ot toje służby zemskoje, z toho pocztu tiahłych ludej wypisanych, wymujem, bo ne powinni budut w tom poczte zemskom w liczbie byti.

VIII. A szto sia dotyczet ubohoje szlachty hospodarskich poddanych, tych kotory sia uboho majut, w domkach swoich, ani odnoho czołowieka swojeho ne majut, s tych kożdy majet służiti i jechati sam wodle możności swojeje.

IX. Prytom hospodar jeho miłost, so wsimi pany radami swoimi na tomże walnom wielikom sojmie, ustanowił płat na wsich poddanych wielikoho kniażstwa, jako na swoich hospodarskich ludej tiahłych i putnych, tak też i na duchownych i na świątskich, kniażskich i pańskich, dla zapłaty służebnym i dla wykuplenia zamkow i dworow jeho miłosti. K czomuż zwolili hospodariu jeho miłosti wsi panowie rady jeho miłosti, duchowny i świątski, płat dati, so wsiech ludej swoich, z tiahłych, i z putnych, i z dannikow, i z wołok podlaszkich, puszczajuczy rowno, jako tiahłoho czołowieka, tak też słuhu putnoho, i dannika odnoho, i włoku odnu z tiahłoju służboju za odno, i jako powinni z takowych osmi służeb, z dannikow i z włok wypławliati i stawiti ku służbe zemskoj konia, tak też z toho konia, majut daťplatu, półtory kopy hroszej: to jest s kożdoje służby ludej 11 hroszej i poł tretia peniaża.

X. A chtoby ne miał ludej swoich, ośmi służeb, a miełby ich szest abo piat, abo mniej by i odnoho czołowieka u służbie miał, tohdy powinien, z kożdoje służby dati 11 hroszej i połtretia peniaża, kolko służeb budet meti.

XI. A chto szlachty ludej swoich ne budet mieti ni odnoho czołowieka, tot toho płatu nepowinien dati niczoho.

XII. A hospodar jeho miłost, so wsich ludej swoich, tiahłych, i putnych, i dannych tot płat po tomuż majet kazati wybirati, z kożdej służby, po odinadcati hroszej i po połtretia peniazia.

XIII. Tak też i wsi duchowny rymskoho zakonu i hreczeskoho, so wsich ludej swoich tiahłych i putnych i z dannych i z wołok podlaszkich, z osmi służeb także powinni połtory kopy hroszej dati, jako i swiatski, to jest: z każdoje służby 11 hroszej i połtretia peniazia. *)

---

*) W liście do biskupa Wileńskiego jest jeszcze: A chto z szlachty ludej swoich ni odnoho czołowieka ne budet mieti, tot płatu ne powinen dawati niczoho. — Tak też szto sia dotyczet mest waszoje miłosti kniażskich i pańskich i wseje szlachty i mest ne włocznych i też bojar ich i słuh dwornych, kotoryi domki swoi majut, i ktomu

XIV. A tyi peniaży wsi, pod tym sposobem jako wyszej wypisano, majut wybirany byti. Kożdy kniaź i pani duchowny i świątski, so wsich ludej swoich tot płat wyszej meniany, majet kazaty społna wybirati, wodłuh popisu reistrow do hospodaria jeho miłosti danych i tyi peniaży wybrawszy, sprawiedliwie majut do skarbu hospodarskoho dati, na rok położony, po sem swiate pryjduczom po wielice dni u dwu niedielach, a teper użo majut wsej zemli tot płat objawiť, i listy po wsim ziemlam po powetom i chorużym majut rozosłany byti.

XV. Pri kotoromże tom płatu zemskom, hospodar jeho miłost osobliwie, ne w obyczaj serebszczyn, ani ardynszczyn, ale ku pomocy pospolitoje reczy zemskoje raczył położyť płat na wsi miesta swoi hospodarski, i na wsi tyi ludy kniazski, panski i duchowny i świątski, kotory w miestech jeho miłosti hospodarskich mieszkajut, tot kożdy czołowiek powinien tot płat dati, bez kożdoje wymowy, a osobno na wsiu żydowu położono, kotory sut wo wsem welikom kniazstwie, niekotory summy, kotory też w inszom miestie opisany sut.

XVI. Z kożdychże peniażej, jako z *) ... tak i z mestkich, napierwiej służebnych, służby ich majet byti płaczono, połczetwerty tyseczy kop hroszej hotowymi peniażmi.

XVII. A o druhuju poł czetwerty tysiaczy kop hroszej, tymże służebnym żydali hospodaria jeho miłosti wsi panowie rady ich miłost, aby jeho miłost, kazał im tuju sumu, sukny dati z komor swoich hospodarskich, a dostał tych peniażej płatu zemskoho hospodariu jeho miłosti, majet obernuti ku wykupleniu zastaw, zamkow, mest i dworow swoich hospodarskich.

XVIII. A czoho nie dostaniet sumy peniażéj na okupienie zastaw: ino panowie rady ich miłosti duchowny i świątski, wsi zwolili i prirekli płat powtore na to so wsich ludej swoich daťprijduczoje osieni o świątom Martinie **) z czohoby mieło ostatok zastaw imieni jeho miłosti wykupiti, i za sukna służebnym, hatowymi peniażmi do skarbu jeho miłosti otłożyti.

XIX. Hospodar korol jeho miłost i panowie i wsia zemla, zwolili, nie w kotory obyczaj, odno na wykupienie zamkow, i miest, i dworow, so wseje zemli, także i z miest

---

i horodnikow, jako ot toje służby zemskoje, tak też i ot tych popłatow minesznych, z toho pocztu tiahłych ludej wypisanych, wyjmujemy, krom tych mest podlaszskich, w kotorych budut meszczane włoki swoi meti: z takowych mest, z włok, powinni służbu zemskuju panowe ich zastupowati i tot płat nasz wydati. A szto sia tknet meszczan, kotoryi włok ne majut, a na ohorodach i na małych zemlicach meszkajut, s tych służbu, ani kotoroho płatu byti ne majet.

*) W kopii metryk opuszczony wyraz.

**) W skutku téj panów rad ofiary są w metrykach litewskich w kopii T. XX. p. 489., 490., 491., w oryginale p. 230., 231. wymienione listy pod datą 30. października indikta 3go, to jest roku 1530., rozesłane, wyexekwowanie przyrzeczonych opłat zalecające.

jako na królewskich, tako i na biskupich i na mitropolich, i na władycznych, i na kniażskich, i na pańskich i na wsech chtokolwiek budet w miestech krolewskich u sławnych i inych krom miest panskich i kniaźskich położył, płat wczyniti.

XX. Z miesta Wilenskoho wseho, chtokolwiek w nim jest, majut złożyti i dati k tojże potrebie 1500 kop hroszej; z Trokow, krom żydow, 10 kop hroszy; z Kowna 300 kop; z folwarkow ich ludej i z duchownych mestskich; z Horodna krom żydow, so wsemi chto w nem jest, 180 kop hroszej; z Odelska, a z Krynok, 15 kop hroszej; z Bielska ze wsimi, 100 kop hroszej; z Suraża, 20 kop hroszej; z Brańska, 10 kop hroszej; z Kleszczeleho, 10 kop hroszej; z Narwy, 5 kop hroszej; z Midejczycz, 10 kop hroszej; z Dorohiczyna, 100 kop hroszej; z Mielnika, 20 kop hroszej; z Łosicz, 15 kop hroszej; z Berestia, 150 kop hroszej; z Wołodimira, 20 kop hroszej; z Łucka, 30 kop hroszej; z Kobrynia, 10 kop hroszej; z Pińska, 50 kop hroszej; z Klecka, 10 kop hroszej; z Kamieńca, 100 kop hroszej; z Słonima, 20 kop hroszej; z Porczowa, 10 kop hroszej; z Wołkowyska, 20 kop hroszej; z Nawhoroda na wsich, 50 kop hroszej; z Lidy, 10 kop hroszej; z Wasiliszok, 5 kop hroszej; z Raduni, 5 kop hroszej; i z Jejsziszok, 5 kop hroszej; z Kaniewy a z Dubicz, 5 kop hroszej; z Dowgi, 5 kop hroszej; z Mereczy, 15 kop hroszej; z Puń, 10 kop hroszej; i z Zyżmor, 5 kop hroszej; z Wysokoho dwora, 5 kop hroszej; z Kiernowa, 5 kop hroszej; z Mojszakoła, 5 kop hroszej; z Wiłkomiry, 5 kop hroszej; z Onikszt, 10 kop hroszej; i z Utieny, 5 kop hroszej; i z Uszpol, Kupiszok, 10 kop hroszej; i z Weleny, 10 kop hroszej; i z Wilkiej, 5 kop hroszej; z Ojrakoły, 10 kop hroszej; z Oszleny, 5 kop hroszej; z Krewa, 5 kop hroszej; z Menska, 50 kop hroszej; z Mohilewa, 100 kop hroszej; z Witebska, 10 kop hroszej; z Połocka, 5 kop hroszej; z Soży, 3 kopy hroszej; z Mostow, 3 kopy hroszy.

XXI. A osobno tych miest raczył jeho miłost hospodar zwolity na żydow, na wsich, kotory sut w wielikom kniażstwie, w miestech jeho miłosti hospodarskich, krom *) ... kniażskich i panskich. Odno na swoje żydy: na Trocki, na Horodenski, na Pinski, na Berestejski, na Kobrynski, na Klecki, na Łucki, na Wołodimerski, na Nowhorodski, i na wsich też inych, kotory hdekolwiek budut w miestiech hospodarskich, majut dati ku pomoczy wykuplenia imienej hospodarskich i na zapłatu służebnym 1000 kop hroszej. A oni majut, koždy z nich, sami na sebe, tyi peniąży rozłożyti, jak wiedajuczy wodle możności kotoroho i na weliki den majut do hospodaria jeho miłosti prinesti tuju tysiaczu kop hroszej.

*) W kopii metryk niedopisany wyraz.

STATUT ZIEMSKI OD ZYGMUNTA I.

ROKU 1529. LITWIE NADANY.

STATUT ZIEMSKI ZYGMUNTOWSKI,

PIERWSZYM ZWANY, OD ZYGMUNTA I. ROKU 1529. LITWIE NADANY.

(Z kodexu Działyńskiego; a z kodexów Firlejowskiego i Słuckiego spodem załączone różnice.)

(Z kodexu Poricko-puławskiego.)

Prawa pisanyje, dany panstwu welikomu [1]) kniażstwu Litowskomu, Ruskomu, Zomojtskomu i inych [2]): czerez najasnejszoho pana Zikhimonta z bożeje miłosti korola Polskoho, welikoho kniazia Litowskoho, Ruskoho, Pruskoho, Zomojtskoho, Mazoweckoho i inych [3]).

My Zikhimont z łaski bożi [4]) korol Polskij i welikij kniaź Litowskij, Ruskij, Pruskij, Zomojtskij, Mazoweckij i inych: majuczi sobe dostatocznoje rozmyszlenie [5]), umysłom dobrym; i z łaski naszoje hospodarskoje chotiaczi obdarowati prawy chrestjanskimi: wsim prełatom, kniażatom, panom choruhownym welmożam [6]) rycerem

Nos Sigismundus, dei gratia rex Poloniae, magnus dux Lituaniae, Russiae, Prussiae, Samagitiae, Masoviaeque etc. dominus et heres, diutina et studiosa cura, de saluberiori indies statu magni ducatus nostri Litvaniae, et ut eo conciniori iusticiae resultet celebritate, quae evidenciore jurium fulciatur idemptitate, statuta seu iura, scripta

(Różnice z kodexów Firlejowskiego i Słuckiego.)

1) *W rękopiśmie Słuc. jest tytuł tak:* Prawa pisanyje staroho statutu i zdanyje welikomu. 2) *Firl.* ruskomu, pruskomu, żomojtskomu, mazoweckomu i inych. 3) *Sł.* inych ruskich. 4) *Sł. i Firl.* bożeje. 5) *Sł.* umyszlenie. *Firl.* wmyszlenie. 6) *Sł.* prałatom, i kniażatom, i panom choruhownym welmożnym.

(Z kodexu Swidzińskiego.)

Prawa pyszane, dane paynsthw wyelkyemu Xyesthwu Lythewskyemu, Ruskyemu, i ynem: przes Nayasznyeyszego Zygmuntha z boszey myloszczy krolya polskyego, Wyelkyego Xyędza Lythewskyego, roku boszego wydane M. D. XXXIJ.

My Zygmunth z lasky boszey krol Polsky, vyelky xyądz Lythewsky. Mayąncz w sobye dosthatheczne wmyszlyenye, wmyszlem dobrym y z laszky naszey krolyewskyey, chczącz obdarowacz prawy chrzesczyanskyemij, wszythkyech pralathow, xyąsząth, panow chorągyewnech, wyelmosznech ryczerzow, powyszonych szlyachthę, y wszythko pospolsthwo

powyszonym szlachte [7]) i wsemu pospolstwu i ich poddanym, a tubylcom zeml welikoho kniaźstwa naszoho [8]) Litowskoho, kotoroho by kolwek stadła a stanu [9]) byli: *(w tém miejscu brak przedziału sprawia w liczbowaniu następnych artykułów różnicę, któréj niepozwoliliśmy sobie naruszyć.)* wsi ich prawa i priwilia [10]), kostelnyje, tak łatynskoho zakonu, jako i hreczeskoho: też [11]) i swetckije; kotoryje ot pamiati korolej i welikich kniazej, i ot nekoli otca naszoho Kazimera, i brata naszoho Aleksandra prodkow naszich [12]), za ziwota ich, na kotoryje by kolwe dobra i wolnosti meti maju [13]), pod kotoroju kolwe datoju, łatynskoju abo ruskoju [14]) dany, wolnosti i [15]) w sobe zamykajuczi, sprawedliwe, słusznyje, sprawnyje [16]); wyszli, dany, wzyczony [17]);

magno ducatui ei nostro videlicet, praelatis, baronibus, militibus, nobilibus, et toti communitati terrarum ipsius magni ducatus Lituaniae incolis, cuiuscunque status et conditionis, ac eorum subditis; dandum et concedendum duximus, dedimusque et concessimus, quae in hunc sequuntur modum.

Rubrica prima. De his, quae principi propius accedere videntur.

Capitulum primum. Princeps subjuramento suo, promittit iura omnia magni ducatus inviolabiliter observare, et confirmat eadem.

Inprimis omnia eorum iura privilegia tam ecclesiastica ritus latini et graeci, quam etiam secularia a felicis olim recordacionis regibus et magnis ducibus Kazimiro et Alexandro, parente ac fratre, predecessoribusque nostris charissimis, super quecunque

7) *F.* prełatom, i kniażatom i panom choruhownym welmożam i ryjcerem powyszszenym szlachte. 8) *F. niéma:* naszoho. 9) *F.* abo stanu. 10) *F.* wsich praw priwilia. *Słuc.* prawa i prawiła. 11) *Sł.* też. 12) *F.* i welikich kniażej i za Oleksandra i predkow naszich. *Omyłką opuścił pośrednie wyrazy.* 13) *F.* żiwota ich, kotoryjkolwe byli dobra i wolnosti meli i maju. 14) *F.* hreczeskoju. 15) *Tego* i, *niepotrzebnego*, *niemają Sł. i F.* 16) *F.* Sprawedliwyj i słusznyj i sprawnyj, *Sł. zamiast* sprawnyj, *pisze:* sprawy. 17) *F.* dany zwyczaj wzyczonyj.

y ych poddanech, twthecznych, w zyemy vyelkyego xszyesthva Lythewskyego, kthorego by kolwyek sthadla byly y sthanw; wszythkye prawa ych y przywylyeye, kosczyelne, thak laczynskyego zakonu, jako y greczkyego; thesz y szwyąthky; kthorzy od pamyeczy krolyow y xszyąszath, y od oycza naszego Kazymyerza, y od bratha naszego Alexandra, y przothkow naszych, za szywotha ych, na kthore by kolwyek dobra wolnosczy myely, y mayą, poth kthorą kolwyek myarą y dathą laczynską albo ruską dane, wolnosczy zamykayącz, sprawyedlywye y szlusznye sprawyone, wszythkye dane y wczynyone, kthore chczemy thak myecz mocznye, jako by thy lysthy nasze slowo od slowa byly wypisane; kthore slowem naszem krolyewskyem, y poth przyszyegą naszą czyelyesną Ewanyelyą vdzyelaną, dzyerszecz a chowacz szlubylysmy. Jakosz, obyeczwyemy y szlwbwyemy: se

kotoryje choczem tak meti mocne [18]), jakoby w tyje listy naszi, słowo ot słowa, byli wypisany; kotoryje słowom naszim [19]) hospodarskim i pod prisiahoju naszoju telesnoju na swetuju jewanheliju wdełany, derżati i chowati slubili jesmo. Kakże, obecujem i slubujem wo wsich ich [20]) położeniach obyczajech i artykulech; z łaski, s cnoty [21]), i szczedrosti naszoje, umyslili jesmo potwerditi i wmocniti: kakże [22]), potwerżajem i wmocniajem, skazujuczi ich meti moc wecznymi czasy.

bona, aut et libertates sub quibuscunque literarum latinarum vel ruthenarum tenoribus concessa, emanataque, iuste et legitime, perinde ac si omnia de verbo ad verbum hic inserta essent, firmiter tenere et observare volumus, et verbo nostro regio, sub nostro corporali iuramento, ad sancta Dei evangelia prestito, promisimus et promittimus. Eaque in omnibus eorum condicionibus, et articulis de gratia et liberalitate nostra ratificandum et confirmandum duximus; prout ratificamus et confirmamus decernendo ea obtinere, robur temporibus perpetuis.

Roździeł perwszy.

I. Hospodar szlubujeť nikoho ne karati na zaocznoje powedanie, chotiaby sia dotykało obrażenia majestatu jeho miłosti. I chtoby też na koho nesprawedliwe weł, sam tym majeť karan byti [23]).

II. Nemo ex simplici delatione puniendus, nisi iuridice convictus, et insimulator in probacione deficiens, pene talionis subjacet.

Naperwej prereczonym [24]) prełatom,

Concedimus ipsis prelatis ducibus, ba-

18) *F.* mocno. 19) *F.* kotorym naszim słowom. 20) *F.* tych. 21) *F.* i cnoty. 22) *Sł.* także. 23) *F.* na koho szto weł a nedoweł, sam w tom zostanet. 24) *F.* prireczenym.

wszythkyech poloszonych y obyeczanech arthykulyech: s lasky, s cznothy y sczodrosczy naszey, wmyszlylysmy poczwyerdzycz y wmocznycz: yakosz, wmocznyamy y poczwyerdzamy, skazwyączcz myecz ych mocz wyecznemy czaszy.

(Roździał pierwszy.)

I. Krol szlubwye nykogo nye karacz na zaoczne powyeszczy, czo by szyę dothykało mayestatw Jego K. Mszczy. A ktho by thesz na kogo nyesprawyedlywye wyothl, sam them bycz ma karan.

(Tu w kodexie Swidzińskiego braknie całéj karty.)

. . . . . .

kniażetom, panom [25]) choruhownym, szlachtam i mestom, prereczonych [26]) zeml welikoho kniaźstwa litowskoho, ruskoho, żomojtskoho i inych: dali jesmo: iż na żadnoho człowieka wydanie, abo osoczenie; pewnoje [27]), abo tajemnoje, podozrenie nesłusznoje, tych kniażat, i panow [28]) choruhownych, szlachty, mieszczan, karati ne choczem, ani winiti kotoroju winoju [28]), peneżnoju [29]), kriwawoju, niatstwom, abo imenia otniatiem: niżliby perwej w sude jawnym [30]), wradom prawa chrestianskoho, koli powod i otpor oczywiste stali [31]), i ostatneby [32]) byli pokonany: kotoryi po sude i takowom pokonanij, wodle [33]) zwyczaju i praw [34]) chrestianskich, mają byti karany, podle tiażkosti, a letkosti wystupkow swoich. I też koliby chto obmowlajuczi, kohokolwe [35]) winił [36]) ku soromote, abo ku straceniu hołowy [37]), a szłoby o horło, abo o imenie, abo o kotoroje [38]) kolwe karanie: tohdy tot chto na koho [39]) pomowił, a ne dowedeť, tym karaniem majet [40]) sam karan byti.

ronibus, nobilibus et civitatibus terrarum magni ducatus Litvanie, Russie, Samagitie etc. quod ad nullius hominis delationem vel accusationem publicam, aut occultam, seu suspicionem sinistram, ipsos duces, barones, nobiles et cives, punire volumus, nec mulctare pena aliqua, peccuniaria, sanguinaria, carceraria, aut bonorum alienatoria, nisi qui prius in judicio publico more iuris catholici, actore et reo personaliter comparentibus, legittime fuerint convicti, qui post iudicium et condemnationem, secundum consvetudinem iurium catholicorum, puniri debent et sententiari iuxta gravitatem, aut levitatem excessuum suorum. Item dum quis obloquendo quempiam culpaverit, ad ignominiam, vel ad perdicionem capitis, et ageretur de collo, aut de bonis, vel de quacunque pena: tunc ille, qui alterum inculpaverit, et id non probaverit, ea pena ipse solus puniri debet.

II. O zrażenie majestatu [41]) hospodarskoho, a to w tom, chtoby do zemli neprijatelskoje wtek.

Chtobykolwe s poddanych naszich s

III. Profugientes, ad terram hostilem efficiuntur infames et bona eorum confiscantur.

Quicunque subditorum nostrorum, pro-

25) *F.* i panom. 26) *F.* prireczenym. 27) *F. i Sł. lepiéj mają:* jawnoje. 28) *F.* neposłusznoje w tom tych kniażat i paniat. 28) *F.* ani winiti nechoczem kotoroju kolwe winoju. 29) *F.* pieniażnoju, a *Słucki* ten wyraz opuścił. 30) *F.* jawnom. 31) *F.* stawili. 32) *F.* i dostatoczne byli. *Sł.* ostateczne. 33) *Sł. i F.* podle. 34) *F.* zwyczaju praw. *Sł.* zwyczaja praw. 35) *F.* objawlajuczi kohokolwek. 36) *Sł.* wczinił. 37) *F.* horła. 38) *F.* abo o niekotoroje. 39) *F.* na jeho. 40) *w rękopiśmie opuszczone porównanie.* 41) *F.* o zrażeni moistatu.

. . . . . .

. . . . . .

panstwa naszoho wtek do zemli neprijatelej naszich, takowyj kożdyj czesť swoju tratiť, a imenie jeho otczinoje, i wysłużonoje, i kuplenoje, ni detem, ani blizkim [42]), tolko na [43]) hospodara.

III. Chto [44]) w koho imenie kupiť, abo zakupiť [45]), a tot potom do zemli neprijatelskoje wteczeť [46]).

Koli budeť onyj człowiek, pered wczinkom onoho złoho wczinku, buduczi jeszczo w panstwe naszom, prodał, abo zaprodał, kakoje imenie komu, a budetli on toje rady jeho newedał, a na to [47]) prawo podneseť: majeť on [48]) kuplenoje, abo zakuplenoje ot neho [49]) imenie, s pokojem derżati. A pakliby ne choteł prisiahauti: tohdy i tot swoje własnoje imenie, i toje kuplenoje, i zakuplenoje ot neho [50]), tratiť.

IV. Jestliby otec ot detej wtek do zemli neprijatelskoje, także kotorych i blizkije [51]).

Też ustawujem, jestliby otec ot detej wtek do zemli neprijatelskoje, a deti ostawił po sobe, a nebyliby deleni [52]): tohdy takowoje imenie spadywajeť [53]) na nas hospodara: bo czerez wystup otca ich własnoho, wżo [54]) oni suť ot imenia [55]), i [56]) chotiaby let ne meli. Tymże obyczajem,

fugierit de dominio nostro, ad terram hostium nostrorum, talis unusquisque honorem suum amittit et bona ejus paterna, et servitia, aut coëmpcione acquisita, non pueris eius, nec propinquis devolvuntur, sed nobis principi.

IV. De bonis profugi venditis aut obligatis alicui ante comissum crimen.

Si profugus antequam comisisset crimen huiusmodi existens, adhuc in dominio nostro, vendiderit, aut obligaverit aliqua bona sua alicui, et si is consilium ejus nescivit et super eo juraverit: tunc bona illa empta, aut obligata, sibi pacifice retinebit. Si vero noluerit iurare, tunc et sua bona propria, simulque et ea, que a profugo emerit, aut impignorata habuerit amittit.

V. Quid cum filijs, et quid cum bonis profugi, qui se ad terram hostilem contulerit.

Constituimus, si quis profugierit ad terram hostilem, relictis pueris indivisis: tunc bona huiusmodi cedunt pro nobis, nam tunc per excessum patris, filii removentur a bonis, etiam si annos perfecte etatis non habuerint. Eodem modo si aliquis cognatus, frater aut patruus, vel quicumque ex

42) *Sł.* bliznim. 43) *Sł.* na nas. 44) *Sł.* chtoby. 45) *Sł.* kupił a zakupił. 46) *Sł.* wtek. 47) *Sł.* na tom. 48) *F.* i on mejeť. 49) ot neho, *niema F.* 50) ot neho, *niema Sł.* 51) *F.* także kotoryj i blizkij. *Sł.* i kotoryj blizkij. 52) *F.* delnyj. *Sł.* delnyje. 53) *F.* takowyj imenia spadyjwajuť. 54) *F.* wże. 55) *F.* otdalenyj oto imenia ich. 56) i, *niéma F.*

. . . . . .

. . . . . .

jestliby także [57]) kotoryj prirożonyj brat, abo diadko, abo kotoryjkolwe [58]) z rodu, wtek do zemli neprijatelskoje: tohdy delnica jeho spadywajeť na nas hospodara, a bliźnij żadnyj ktomu niczoho ne majeť. A jestliby też chotia i [59]) syn własnyj był w otdele [60]) ot otca, a wtek do zemli neprijatelskoje: tohdy jeho delnica ne spadywajeť na otca, ani na bratju, ale [61]) tolko na nas hospodara. Lecz [62]) jestliby synowe byli delni [63]) ot otca swojeho [64]), a otec [65]) w tek, a oni woli otca swojeho newedali, a smeliby s toho wywestisia prisiahami swoimi telesnymi: tohdy oni czastij swojeje ne tratiať, niżli tolko czasť otcowskaja spadywajet na nas hospodara. Tymże obyczajem i braťi [66]) jestliby byli delni, a brat wtek, a oniby o tom ne wedať, ani jeho wyprawaliwali [67]), a smeliby toho wywestisia [68]) prisiahami swoimi telesnymi: tohdy oni czastij swojeje [69]) netratiať, lecz tolko toho brata, kotoryj w tek, czasť spadywajeť na nas hospodara.

stirpe alicuius profugierit, ad terram hostilem, sors eius cedit pro Nobis, et propinquus nullus ad eam habebit interesse. Et si etiam filius existens divisus a patre, profugierit, ad terram hostilem: tunc sors eius non cedit patri ejus, nec fratribus, sed nobis. Si vero filij alicuius profugi, fuerint sequestrati, seu divisi ab eo, et non fuerint conscij voluntatis paterne, et expurgaverint se de hoc, iuramentis suis corporalibus: tunc ipsi, sortem suam non ammitunt, sed tantum sors patris eorum profugi cedit nobis. Similiter et fratres, si divisi fuerint non amittunt sortes suas, propter profugum fratrem, dummodo tamen se juramentis corporalibus expurgaverint, non fuisse se conscios, et non prestitisse expedicionem fratri profugo, sors vero profugi cedit pro nobis.

V. Chtoby listy, abo peczati hospodarskije [70]) fałszował, czim majeť karan byti.

Koliby chto listy, abo peczati naszi fałszował, abo ich wedomo pożiwał: takowyj kożdyj fałszer, majeť karan byti ohnem.

VI. Quid cum falsificatore litterarum aut sigilli principis.

Is qui litteras aut sigilla nostra ausus fuerit falsificare, vel talibus scienter uti, igne puniatur.

57) także *niéma Sł.* 58) *Sł.* kotoryjbykolwe. 59) i, *niéma F. i Sł.* 60) *F.* u wotdiele. *Sł.* wtdele. 61) ale, *niéma F.* 62) *F.* a. 63) F. dielnyj. *Sł.* delnye. 64) swojeho, *niéma F.* 65) *Sł.* a otec był. 66) *F.* bratia. *niéma F.* 67) *F. i Sł.* wypraliali. 68) *F.* a jesliby stoho wywestisia meli. 69) *Sł.* czastij swoich. 70) hospodarskije.

VI. Chtoby wradnika, abo posłańca [71]) hospodarskoho newcztił, czim karan byti majeť.

Też koliby kotoryj poddanyj nasz [72]), wradnika naszoho zemskoho, abo posłanca [73]) na sprawe [74]) naszoj zemskoj, zkhwałtował, zranił, abo zbił: takowyj kożdyj, majeť karan byti horłom, tak, kakby majestat nasz hospodarskij obraził.

VII. Ne majeť ni chto, ni za koho terpeti, ale kożdyj sam za sebe.

Też ni o czijkolwe wczinok, żadnyj inyj [75]) ne majeť karan byti, i skazywan, tolko tot, kotoryj winen. A wedżo zawżdy wrad chresťianskoho prawa zachowywajut, sudom [76]) ne pokonawszi, ne majeť byti karan, to jest, ani żona za wystup muża swojeho, anij też za wystup syna [77]), ani syn za otca; także ini żadnyj prirożonyj, ani słuha za pana.

VIII. Chtoby mnoho za mało wprosił, abo pobrał bez daniny.

Też chtoby mnoho za mało wprosił, a toby na neho słuszne perewedeno [78]) s prawa [79]), a znajdeno było bolszej [80]) niżli wprosił [81]): takowyj tuju wysłuhu i daninu tratiť. A chotiaby i [82]) dobre prosił, a bez daniny szto wział, a ktomu priwer-

VII. Quid ei, qui officialem, vel nuncium principis violaverit.

Si quis subditorum nostrorum, officialem nostrum terrestrem, aut nuncium, in negotio nostro terrestri, violaverit, vulneraverit, aut verberaverit: talis debet puniri collo, perinde ac si majestatem leserit nostram.

VIII. Pro delicto alieno; puniendus nemo.

Item pro alterius facto non debet puniri, nisi ille, qui deliquit. Semper tamen ordine iuris catholici observato, et non convictus jure ne puniatur. Et ne uxor pro delicto mariti sui, nec pater pro delicto filij, nec filius pro patre, nec etiam alius cognatus, et nec servus pro domino puniatur.

IX. Quid ei qui nonnihil bonorum ducalium suis adjunxisse vel sub nomine pauci multa impetrasse fuerit deprehensus.

Si quis multum sub pauci nomine impetraverit, et hoc probatum fuerit contra eum iuridice, et deprehensum fuerit ultra, quam quod impetravit: talis huiusmodi donatum et emeritum ammittit. Etsi etiam iuste impetraverit, sed aliquid sine concessione oc-

71) *F. i Sł.* posła. 72) *Sł.* Też jestliby kotoryje poddanyje naszi. 73) *Sł.* posła. 74) *F.* na potrebe. 75) inyj, *niema F.* 76) *F. i Sł.* ich sudom. 77) *F.* syna swojeho. *Sł. opuścił*: ani otec za wystup syna. 78) *Sł.* było perewedeno. 79) *F.* i s prawa. 80) *Sł. zamiast* bolszej, *pisze* wyszej. 81) *F.* uprosił. *Sł.* prosił. 82) i, *opuszczają F. i Sł.*

. . . . . .

. . . . . .

nuł [83]): tohdy odnako tuju wysłuhu i toje zabranie, na hospodara tratit. A chtoby k' otcziznomu [84]) swojemu imeniu, liudi, abo zemli, puszczi, łowy [85]), ozera, bez daniny zabrał, tak mnoho kak toje imenie jeho stojť, k czomu priwernuł: tohdy toje imenie majeť tratiti na hospodara [86]), s tym szto wział [87]). A chtoby wział [88]) człoweka, abo dwu, abo desiať [89]), albo kolkokolwek [90]), i z zemlami; abo zemli pustyje [91]): tohdy majeť kożdoho człoweka, kolko budeť wział, swoim otcziznym na wezati [92]), i zemlami [93]), abo zemlu, kożduju zemleju [94]).

cupaverit, et suis adjunxerit: tunc etiam et suum emeritum, una cum illo occupato ammittit nobis. Et si quis ad paterna bona sua, homines nostros ducales, vel terras, silvas, venationes, aut lacus, sine donatione occupaverit, et bona eius ad que huiusmodi occupata adjunxerit, valerent tantum, quantum nostra occupata: tunc ea bona sua, una cum occupato, amittit, ad mensam nostram. Et si quis occupaverit hominem, vel duos, vel decem, aut quotcumque cum terris, aut terras desolatas: tunc tenetur homines quotquot occupaverit, singulos, suis compensare hominibus et terris, et terras desolatas, terris suis.

IX. Wsich u welikom kniaźstwe litowskom, odnym prawom sużono byti majeť [95]).

Też choczem i wstawlajem, i [96]) wecznymi czasy majeť byti chowano [97]): iż wsi poddanyje naszi, tak wbohije, jako i bohatyje, kotoroho radu kolwe [98]), abo stanu byli by, rowno, a odnostajnym [99]) tym pisanym prawom, majuť sużony byti.

X. Incole magniducatus aeque omnes eodem iure iudicandi.

Volumus etiam et constituimus perpetuis temporibus observandum: quod omnes subditi nostri tam pauperes, quam divites, cuiuscunque ordinis, aut status fuerint, aequaliter et unanimiter eodem iure scripto iudicari debent.

X. Listy s kancelerej ku otwołoczeniu prawa, nikomu ne majuť dawany byti: lecz w priczinach słusznych.

Też obecujem, z listow zapowednych naszich, sprawedliwosť [1]) ludskuju jakokol-

XI. Littere ex cancellaria principis in dilationem iudicij nemini concedende, et littere aperte reddende porrectori.

Promittimus quod litteras nostras inhibitorias, iusticiam hominum, quomodocun-

83) *F.* prewernuł. 84) *F.* ko otcziznomu. *Śt.* ku otcziznomu. 85) *F. i Śt.* abo łowy. 86) na hospodara *niema Śt.* 87) *F.* tratiti s tym szto wział na hospodara. 88) a chtoby wział, *opuścił Śt.* 89) *F.* abo dwuch i deseť. *Śt.* abo dwu deseť. 90) *F.* kolwekolko. 91) *F.* pustowskij. 92) *Śt.* nawiazywati. 93) *Śt.* iz zemlami. 94) *Śt.* a zemli kożduju zemlu zemleju. 95) *F. i Śt.* Wsi u wel. k. l. o. pr. majut sużonyj byti. 96) i, *niema F. i Śt.* 97) *F.* byti chowano. *Śt.* byti chowany. 98) *F.* kotorohokolwe rodu. 99) *Śt.* odnostajno. 1) *F.* o sprawedliwosť.

X. Lysthy kw odwloczenyw prawa, s cancelaryej nykomw nyemayą bycz, lyecz w przyczynach szlwsznech.

Thesz usthawuyemy y obyeczwyem, ysz lysthow zapowyednych naszych, sprawyedlywoscz luczka yakakolvyek powszczyągayączy, od thych czaszow na pothym, na sza-

we powstiahajuczi [2]), ot sich miest na [3]) potom, do żadnych sudow dawati ne budem, ani potomki naszi buduť dawati, okrome tolko [4]) trech członkow. Perwoje [5]), koliby chto o reczpospolituju w neprijatelej naszich wniatstwie był. Druhoje, koliby chto był na służbe [6]) pospolitoje reczi w panstwach naszich [7]). Treteje, koliby chto prawdiwe nemoczon był: tohdy tot, kotoryj ne stał, majeť na druhom roku prisiahnuti, jestliby sprawedliwe ne moczon [8]). A w inszich prihodach, krom tych [9]) członkow, wradnici naszi zemskije i mestskije [10]), takowych listow zapowednych, ku kriwde odnoje storony oderżanych, ne powinni byti posłuszni, ani ich majuť primowati.

que retardantes, exnunc in antea ad iudicium non concedemus, nec successores nostri concedent, exceptis casibus tribus. Primo, dum quis pro republica apud hostes nostros fuerit in captivitate. Secundo, dum quis fuerit in servicio reipublice. Tertio, dum quis vere infirmus fuerit: et tunc ille, qui non paruerit, debet in sequenti termino iurare, quod vere infirmus fuit. In aliis vero casibus, preter tres supra expressos, officiales nostri terrestres et vicesgerentes, huiusmodi litteris inhibitoriis, in prejudicium unius partis, obtentis obedire, seu suscipere eas minime tenebuntur.

XI. Listy otworonyje, majut kożdomu worocany byti.

Chtoby listy naszi otworonyje, w żałobe [11]) swojej do koho prinies, buď do

XII. (*Litterae apertae cuilibet exhibitori restituendae.*)

Et si quis dux, baro, tenutarius, aut nobilis, litteras nostras apertas, per aliquem

2) *F. i Sł.* powstehajuczi. 3) *F.* i na. 4) tolko, *niema F.* 5) *F.* perwej. 6) *Sł.* służbe zemskoj. 7) *F. i Sł.* w państwe naszom. 8) *Sł.* nemocen był. *F. opuścił wyrazy:* tohdy tot kot. n. . . . *i daléj aż do*, nemoczon. 9) *F.* tych trech. 10) *F.* zemskij i mestckij. 11) *F. i Sł.* o żałobe.

dnech sządzyech dawacz nyebedzyem, any pothem; y ynszy nye będą dawacz, okrom thylko trzech czlonkow. Pyrwszy, gdy by ktho o rzecz pospolythą w nyeprzyaczyol naszych wyeczthwye byl. Drwgye, gdy by ktho na szlvszbye pospolythey rzeczy byl w paynsthwach naszech. Trzeczye, gdy by ktho prawdzywye nyemoczen byl: thedy then kthoryby nye sthal, ma przyszyącz na drwgyem rokw, yeszly prawdzywye nyemoczen byl. A w szadnych przygodach, kromya thych czlonkow, vrzędnyczy zyemsczy y myesczy, thakowych lysthow zapowyednych, kw krzywdzye yedney strony, odzyerszanech, nye powynny bycz posluszen, any ych mayą przymowacz.

XI. O lysthy othworzone, ysz kaszdemu mayą bycz wroczone.

Ktho by lysthy nasze othworzone o szalobye swoyey, do kogo kolwyek, lub do xszyędza, albo thesz do pana, y do dzyerszawcze, albo zyemyenyn do zyemyenyna; a ktho

kniazia, abo do pana, abo do derżawcy, albo zemianin do zemianina; a chtobykolwe z nich [12]), onyj list otworonyj [13]) proczotczi, w sebe zachował [14]), a onomu zasia ne choteł wernuti: tohdy takowyj wpadywajet u winu hospodarskuju korolu jeho miłosti, dwanadcať rublew hroszej; a onomu chto list prineseť, a on zaderżał, druhuju dwanadcať rublew hroszej [15]). A wedże [16]) listy otworonyje [17]), majuť obyczajem słusznym, dawany byti, abo czerez korolewskoho dworanina, abo w powete pered wiżom powetowym, abo pered ludmi storonnimi, szlachtoju, abo inymi [18]) hodnymi wery; a wedżo wiż, predsia majeť pri sobe [19]) storonu meti.

XII. O listy hospodarskije zapowednyje, jestliby chto o nich ne dbał.

Też ustawujem, jestliby chto s kim prawo meł, o zemlu, abo o łowy, abo o senożati, albo o bortnoje derewa; a jestli onyj pod kotorym prawom [20]) zyskano, ne-

12) *Sł.* ich. 13) *F.* onyi listyi otworenyje. 14) *F. mylnie*, zachał. *Sł.* zahamował. 15) *Sł. opuścił*: a onomu chto l . . . *i tak dalėj, aż do* . . hroszej. 16) *F. i Sł.* wszakże. 17) otworenyje, *niema F. i Sł.* 18) abo inymi, *niema F.* 19) pri sobe, niema *Sł.* 20) *F.* prawo.

in negotio eius obtentas, et sibi exhibitas, lectas, eidem restituere recusaverit, et retinuerit penes se: talis incidit penam duodecim siclorum grossorum fisco nostro applicandorum; et totidem illi, ex parte cuius littere huiusmodi aperte, debent exhiberi. Aut in districtu coram visore districtuario, aut coram hominibus adhibitis, aut aliis fidedignis, et nihilominus visor habeat, secum adhibitos.

XIII. Quid contemptori vadiorum principis.

Item constituimus, quod dum causa inter aliquos occasione fundorum, venationum, pratorum, aut mellificiorum, exorta fuerit iudicialiter determinata; et ille qui in huius-

by kolwyek one lysthy othworzyl, przeczczywszy, w szyebye zachowal, a onemu zaszye wyernącz nyechczyal: thedy thakowy wpada w uyne krolya J. Mczy, we dwanasczye rublow gr. A wszaksze lysthy, lyvczkyem obyczayem, mayą bycz dawane, albo przes krolyewskyego dworzanyna, abo w powyeczye, przeth wyszem powyathnem, albo przeth lywdzmy godnemy wyary, a wszaksze wyecz, przethszye przy sobye ma myecz strony.

XII. O lysthy hospodarskye zapowyedne, yeszly by ktho onych nyezdzyerszal moczno.

Thesz wsthawyem, yeszly by ktho skyem prawo myal, o zyemye, abo thesz o lowy, albo szyenozaczi, albo o barthne drzewo; a yeszly by ono przeth kthorem prawem zyszkano, nydbayącz o sądowy lysth onemu sząszyadowy swemv w thych wyszey napysanech

dbajuczi o sudowyje listy [21]), onomu susedu [22]) swojemu, w tych wyszej menenych [23]) reczach, czerez prawo kriwdu delał [24]), a w tosia wstupował [25]); a onyjby wteksia do nas hospodara, i wział list pod zakładom naszim hospodarskim, żeby w to sia bolej [26]) czerez sud ne wstupał; a onby czerez zakład nasz hospodarskij, i czerez tot sud, predsia w to wstupał [27]): tohdy na takowom, majeť mocno pot zakład swoj sprawiti [28]), a onomu prikazati, szkody oprawiti [29]); a toho podle suda perwoho, mocno [30]) uwezati. A bez bytnosti naszoje, panowe rady naszi [31]), tymże obyczajem, panowoje [32]) zakłady dawati i potomuż sprawowati.

XIII. Chtoby wypustił s kazni osażonoho złoczincu, abo owinowatoho.

Koliby chto dan [33]) w kazń naszu hospodarskuju, abo w kotoruju inszuju, w ne-

modi causa succubuit, rem iudicatam et litteras iudiciarias non curans, illum victorem in huiusmodi bonis, iure ei adjudicatis, in ea sese ingerendo molestaverit, et victor contra eum obtinuerit, a nobis litteras, quibus inhibeatur illi sub vadio ut desistat a resistencia rei iudicate; ille tamen, et vadium nostrum contemnens, in bona illa a se abjudicata pertinaciter se ingesserit: tunc a tali debet irremissibiliter vadium pro nobis exigi, et victori illi damnum, ab eo reformari, et in bona adjudicata, intromissio eficax concedi. In nostra vero a magnoducatu absencia, Consiliarij nostri, eandem vadiorum interponendorum et exequi faciendorum habebunt facultatem.

XIV. Dimitens de carcere debitorem alterius, aut eum reum, tenetur sistere, aut satisfacere.

Si quis, debitorem alterius, in aliqua summa condemnatum, vel alia occasione

21) *F. i Sł.* o sudy i listy sudowyi. 22) *Sł.* sudu. 23) *F. i Sł.* pisanych. 24) *F.* czinił. 25) *F.* w to ustupał. *Sł.* a w toje sia wstupał. 26) *F.* aby sia w tom bolej. *Sł.* iżby bolej. 27) *Sł. opuścił od:* a on by ... *aż do:* wstupał. 28) *F.* mocno zakład nasz sprawlen byti. 29) *F.* szkodu jeho oprawiti. 30) *F.* mocno w to. 31) *F. i Sł.* rada nasza. 32) *F.* tymżo obyczajem majut panowe. 33) *F.* dan był. *Sł.* dał był.

rzeczach, przes prawo krzywdę dzyelal, a wtho szyę wsthąpyl; a ony wczyeczkę do nasz myeli hospodara, y wzyelij lysth pod zakładem naszem hospodarskyem, sze by wyęczey wtho szyę przeth sąd nye wsthępowal; a on by przes zakład nasz hospodarsky, y przes then sąd wtho szyę wyęczey wsthępowal: thedy nath thakowym moczno mamy then zaklad sprawowacz, a thego, podlye sządw pyerwszego, moczno wwyązacz. A besz bythnosczy naszey, panowye rady naszey, thymsze obyczayem mayą zaklady dawacz, y pothemu szyę sprawowacz.

XIII. Ktho by wypwsczyl skazny zloczyncze, abo wynowathego.

Gdy by ktho byl dan w kaszn naszą hospodarską, albo thesz wkthorą ynszą wnykthorych wynach, albo wswmye osadzony, albo w kthorym obwynyenyw, a on by ktho-

kotoroj sume osużonoj [34]), abo o kotoroje [35]) inoje obwinenie; a onby, kotoromu [36]) onoho winowatca w ruki podano, swojeju neopatrnoho s kazni wypustił: tot, majeť sam, tuju sumu, abo szkodu, zapłatiti, w kotoroj był posażon, i na szto, tot [37]), czijeho netca [38]) wypuszczono, słusznyj dowod wcziniť; abo onoho upuszczonoho [39]) opiať, u prawo postawiti majeť, na roku sudom położonym [40]): jestli w zemli naszoj hospodarskoj, tohdy dwanadcať nedel; a jestli [41]) w czużoj zemli, tohdy troja [42]) dwanadcať nedel.

XIV. Kotoryje sia wpominali za korola Kazimira i za Oleksandra, tym obecujeť hospodar sprawediiwosť cziniti.

Też kotoryjkolwe [43]) za żiwota otca naszoho, na prawa swoi sprawedliwości żadali, a za Oleksandra korola [44]), wpominali, i listy wpominalnyje otca i brata naszoho wkazali: tym choczem, i budem powinni, s po-

XV. Prescriptio eis qui tempore divorum Kazimiri et Alexandri non tacuerunt non obest. Et ab administranda iusticia nihil accipiendum.

Quicunque tempore felicis recordationis genitoris nostri, super iuribus suis requisiverunt iusticiam, et tempore fratris nostri, pie recordationis regis Alexandri, memorati sunt, et litteras ipsorum genitorum et

34) *F.* osużenoj. *Sł.* osażonoj. 35) *F.* kakoje. 36) *F.* komu. 37) *Sł.* na sztoby. 38) *F.* niatca. 39) *Sł.* wypuszczonoho. 40) *F.* sudowom położenym. *Sł.* sudowom położonom. 41) *Sł.* jestliże. 42) *Sł.* troje. 43) *F.* Też koli kotoryjkolwe. *Sł.* Też kotoryjekolwe. 44) korola, *niema F. a na miejsce tego kładzie:* o tosia.

remu onego wynowaczcze w ręcze podano, swoyą nyeopatrznosczyą skazny wypusczyl: then sam, ma the sume, abo szkodę zaplaczycz, w kthorey byl poszadzon, then, czyyego yęthcza wypwsczono, szluszny dowoth wczyny; aby onego wypwsczono zaszyę wprawye posthawicz ma na rokw szedzyem poloszonym; jeszly w zyemij hospodarskyey, thedy za dwanasczye nyedzyel; a yeszlij w zyemy czwdzey, thedy w trzeczyą dwanasczye nyedzyel.

XIV. Kthorzy vpomynalij za krolya Kazymyerza y za krolya Alexandra, thym obyeczuye Hospodar sprawyedlywoscz czynycz.

Thesz kthory by kolwyek czlowyek, sza szywotha oycza naszego, na prawa swoye sprawyedlywosczy sządaly, a za alexandra krolya, y vpomynalne lysthy od oycza y bratha naszego vkazaly by: thym chczemy, a będzyemy powynny, s poradą rad naszych, ko-

radoju rad naszich, wsiakuju sprawedliwosť cziniti, bez otwołoki [45]). Ot prawa też [46]) niczoho brati ne majem; także też i rady naszi [47]). A ne majem stati i zycznosti [48]) pri odnoj storone, ale proto [49]) każdomu sprawedliwosť dawati i cziniti budem powinni [50]).

fratris nostri, de interrupta prescriptione ostenderint: eis tenebimur, cum consilio consiliariorum nostrorum, iusticiam administrare, sine dilatione. Et a iure nihil percipere debemus, ita etiam et consiliarij nostri. Et nos debemus assistere favore uni parcium, sed eque omnibus reddere et facere iusticiam.

XV. Chto czoho był w derżańj, i za Kazimira i za Oleksandra ot oto nichto sia nepripominał [51]).

Też ustawujem, kniażatom, paniatom, panom choruhownym [52]), i szlachte, chtobykolwe [53]) derżał imenia, ludi i zemli, za Kazimira korola wo wpokoj, a o tom za [54]) Olexandra korola budeť nichtosia ne pripominałby dobre [55]) takowyj i listow nemeł na to [56]): tohdy to wo wpokoj [57]) derżati majeť; i wolnuju moc majeť imenia swojeho

XVI. De prescripcione, et vendicione, et empcione.

Item constituimus, ducibus, baronibus, et nobilibus, quod quicumque tenuit bona, homines, et terras, tempore regis Kazimiri pacifice, et tempore regis Alexandri, nulla ei desuper illata fuerit contradictio; talis possessor, si etiam nulla munimenta literalia huiusmodi super bona habuerit: tunc debet jam ea pacifice tenere; et liberum est

45) *F.* otwoli. 46) *F.* ot prawa i też. 47) *F.* tak też i panowe rada nasza. 48) *F.* stawiti u zycznosti. 49) *Sł.* prosto. 50) *Słucki sam jeden dodaje:* a wszakże żadnoho wpominania ne majet dowożono byti żadnym inszim obyczajem, ani swetki, odno listy naszimi abo wradnikow naszich. 51) *Sł.* ne wpominał. *F.* kotoryi sia wpominali za Kazimira korolia a za Oleksandra o toje nichtosia neupominał. 52) *F i Sł.* kniażatom i panom choruhownym. 53) kolwe, *niema Sł.* 54) *Sł. zamiast:* za, *kładzie* do. 55) *Sł.* i dobre. 56) na to, *niema F.* 57) *F.* tohdy tot uwo pokoj.

szdemu sprawyedlywoscz czynycz, besz odwloky. Od prawa thesz, nyczego nyemamy bracz; thaksze thesz, y panowye rady naszey. A nye mamy sthacz a szywnosczy czynycz przy yedney stronye, alye przetho kaszdemu sprawyedlywoscz dawacz y czynycz będzyemy powynny.

XV. Ktho by byl w czyiem dzyerszenyw, za Kazymyerza krolya, a za Alexandra, o tho nykth nye przypomynal.

Thesz wsthawyem, kszyąszątthom, y panom chorąszem, y szlyachczye, kthory by kolwyek dzyerſszal ymyenye lywczkye y zyemye za krolya kazymyerza w pokoyw, a pothym za alyexandra krolya, bądz nykth szyę nye przypomynał; by dobrze thakowy y lysthow nyemial na tho: thedy tho w pokoyw dzyerszecz ma; y wolną mocz ma, ymyenya sswoyego trzeczyą częsch dacz, przedacz, y darowacz, y w poszythky dobrowolnye prze-

tretiuju czasti, otdati, prodati, i darowati [58]), i w pożitki dobrowolnyje prewesti. A wedżo, tak ich prodati, i promeniti, i otdati, i zapisati majeť [59]): priszodczi obliczne pered nas hospodara, a bez bytności naszoje, panow wojewod, i marszałkow naszich zemskoho i dwornoho, i starost naszich, w kotorom chto z nich powete budeť, i dozwolenie majuť w nich wziati. A panowe wojewodowe [60]), i marszałki, i starosty naszi, kożdyj u swoim powete, majuť dozwolati kupiti, i listy swoi dozwolenyje im majuť dawati; i pisarem [61]) swoim za listy dozwolenyje ne majuť kazati bolszej brati, tolko: ot człoweka, do dwa hroszi; a ot desiati boczok zemli [62]) po hroszu; a ot desiati woz senożatéj, po hroszu. A za listy dozwolenymi [63]) panow wojewod, i marszałkow, i starost naszich, majuť kożdyj z nich, kuplu swoju derżati jako i za listy dozwolenymi [64])

ei bonorum suorum terciam partem alienare, donare, vendere, et ad usus beneplacitos convertere. Et nihilominus alienaturus quis, bona sua, ita ea debet vendere, comutare, aut donare, et inscribere ea: veniens ad presenciam maiestatis nostre, et in absentia nostra, ad presenciam palatinorum, marsalcorum nostrorum terrestris vel curialis, aut capitaneorum nostrorum, in quo districtu qui eorum fuerit, et debet ab eis accipere consensum. Palatini vero, marsalci et capitanei nostri, unusquisque in suo districtu, debet consentire ad empcionem, et litteras suas consensuarias desuper concedere; a quibus quidem litteris eorum consensuarijs, notarij eorum, non debent exigere plusquam; ab uno quocunque homine vendito, per duos grossos; a terra in qua seminatur decem tune *) per grossum; a prato decem curruum feni, per grossum. Quarum quidem

58) *F.* otdati, i prodati, i zapisati, i darowati, i promeniati. 59) *F.* promeniati, darowati i zapisati priszedszi. 60) *F.* wojewody. 61) *F. i Sł.* a pisarom. 62) *F.* pola. 63) *Sł.* dozwolenyje. 64) *Sł.* pozwolenymi. *) *Tunna vel Tonna, beczka, ż Niemieckiepo, vide G. J. Vossii de vitiis Sermonis et Glossematis Latino-Barbaris Francf. An. MDCLXVI. in 4to. pag. 318.*

wyesch. A wszaksze thak przedacz ych, y przemyenycz, y odacz, y zapyssacz ma: przyszedszy oblycznye przeth nas hospodara, a bes bythnosczy naszey, panow woyewoth, y marsszalkow naszych zyemskyego dwornego, y starosth naszych, kthory s nych w powyeczye bedzye, y dozwolyenye w nych ma wzyącz. A panowye woyewodowye y marszałkowye naszy, koszdy w swym powyeczye, mayą dozwalacz kwpycz, y lysthy swoye doswolne mayą ym dacz; a pyssarzom swoym za lyssthy dozwolne nyemayą nycz kazacz bracz, jedno: od czlowyeka po 2 gr.; a od dzyeszyączy beczek zymye po gr.... A za lyssthy dozwolnemy panow woyewod, marſszalkow, y stharosth naszych, ma koszdy kwpyą swoyę dzyerszecz, jako za lyſstham naszemy dozwolnemy. A czo szyę dothycze danyny naszey hospodarskyey: thedy nyema placzono bycz y oddano przeth pany woyewodamy,

naszimi. A szto sia dotyczeť daniny naszoje hospodarskoje: tohdy nemajeť prodana byti, i otdana [65]), pered pany wojewodami [66]) i marszałki i starostami naszimi; niżli pered nami hospodarem, z woleju naszoju hospodarskoju. A jestliby chto wyszej treteje czasti otdał, abo prodał komu na wecznosť: tohdy tot, komu otdano, abo prodano, abo darowano, oderżati nemajet; niżli peniazi szto za szto dano budeť, majuť jemu otłożony byti [67]). A jestliby peniazej dano wyszej sumy, niżli tretiaja czasť stoiť: tohdy tot, majeť wziati tolko peniazej swoich, czoho tretaja czasť stoiť, a ostatok peniazej [68]) tratiť.

litterarum consensuariarum palatinorum, marsalcorum, et capitaneorum nostrorum pretextu et vigore, bona ipsa empta possidebuntur perinde, atque si noster consensus litteralis accederet. Bona vero a nobis concessa, coram palatinis, marsalcis, et capitaneis nostris, alienare non licet, nisi coram maiestate nostra, de speciali consensu nostro. Et si quis plus quam terciam partem bonorum suorum donaverit, aut vendiderit alicui in perpetuum: talis alienacio non valet. Nam donatarius aut emptor, tenetur cedere de bonis huiusmodi: accepta peccunia sua, quam dederit. Et si datum fuerit peccunie plus quam tercia pars valeat: tunc emptor debet esse contentus, valore tercie partis, residuum vero pecunie sue ammittit.

XVI. Dwe czasti imenia, wolno w peneziach zastawiti: tolko ne na wecznosť prodati.

Też dozwolilijesmo tretiuju czasť imenia [69]) prodati na wecznosť. A wedżo [70]),

XVII. Bonorum tercia parte alienata in perpetuum, due relique impignorari possunt.

Consensimus, unicuique terciam partem, bonorum suorum alienare, in perpetuum.

65) *F.* prodanna byti ni odna. *Sł.* prodano byti ani otdane. 66) *F. i Sł.* pany radami. 67) *F. i Sł.* jemu otdany byti. 68) *F.* a dostal pieniazej. *Sł.* a dostol pezej. 69) *F.* imenia swojeho. 70) *F. i Sł.* wszakże.

marszalkamy, starosthamy naszemy; nysz y przeth namy hospodarem, z wolą naszą hospodarską. A yeszly by ktho vyszey trzeczyey częsczy oddal, abo przedal komu na wyecznoscz: thedy then komw oddano, albo przedano, darowano, dzyerszecz nyema: nyszly czo pyenyądze dano, mayą yemu odano bycz. A yeszly by pyenyędzy wyszey swmę dano nysz trzeczyą częscz sthoy: thedy then ma wzyącz thylye pyenyedzy, yako trzeczyą częscz sthoy, a ossthathek pyenyądze tracz.

XVI. Dwye częszczy ymyenya, vollno w pyenyądzoch zasthawycz: thylko na wyecznoscz przedacz nye mosze.

Thesz wssthawyem ysz ymyenya na wyecznoscz nykth przedacz nye mosze. A wszakssze, yeszly by byla potrzeba na szluszbę na zyemską pyenyedzy: thedy mosze y the dwye

jestliby potreba była na służbu naszu zemskuju peniazej, abo by chotia na swoju potrebu dostawał peniazej [71]): tohdy możeť i tyje [72]) dwe czasti [73]) zastawiti, w tolku, za sztoby tyje dwe czasti stojali [74]). Odnoż nad wysz toho ne majeť brati, ani też weczne ot bliżnich możeť [75]) otdaliti. A jestliby i tyje dwe czasti choteł komu zastawiti: tohdy ne majeť bolszej wziati, tolko czoho buduť tyje dwe czasti stojati. A jestli chto wyszej peniazej dasť, niżli tyje dwe czasti stojať: tohdy bliżnije, ne powinni bolsz dati, odno czoho tyje dwe czasti stojať; a szto budeť wyszej toho dano, tot majeť tratiti peniazi tyje, szto wyszej nesłuszno dano [76]).

Attamen, exigente necessitate, ad servicium nostrum terrestre, ad suum quis commodum: potest et reliquas partes duas impignorare, in tanta summa, quantam partes ipse valeant, et non in majori: nam propinqui eius, redimendo, non tenebuntur solvere plus, nisi quantum valeant. Ille vero qui super bona aliena dederit plus quam valeant, id quod valorem verum excedet, ammittit.

XVII. Chtoby komu szto tastamentom, abo listom otpisał, i obiawił pered hospodarem i pany radami, to majeť weczno derżano byti.

XVIII. Quod legatur testamento in presencia; et cum consensu principis aut officialis, obtinetur.

Ustawujem też i dopuszczajem, s pora-

Constituimus eciam, et permittimus,

71) *F. i Sł. opuściły:* abo by chotia na swoju potrebu dostawał peniazej. 72) i tyje, *niema F.* 73) *F.* dwe czasti imenia komu. 74) *F.* za szto tyi dwe czasti budut stojali. 75) *F.* to nemożeť. 76) *F. cały koniec tak odmiennie wypisał:* A jestliby chto wyszej dwuch czastej peniazej na zastawu dał, tohdy bliżnii ne powinni bolszej dati, niżli czoho tyi dwe czasti stojat, a szto budet z wyszej toho dano ne riadne tot majet tyi peniazi tratiti.

czesczy za czo by staly, zasthawycz w them, za czo by thy dwye częsczy sthaly. A naszvysz thego ymyenya, nycz nyema bracz *),' wyecznye mosze oddalycz. A yeszly by chczyal thy dwye częsczy zasthawycz: thedy nyema wyęczey wzyącz, yedno yako thy dwye częsczy sthaly. A yeszly by ktho wyszey pyenyędzy dal, nysz thy dwye częsczy sthoyą: thedy blyszny nye powynyen wyęczey dacz, yedno yako thy dwye częsczy sthoyą; czo by bylo wyszey dano, then ma traczycz pyenyądze, czo wyszey nyeopatrznye dal.

XVII. Ktho by komw thesthamenthem albo lysthem odpysal y obyawyl przeth hospodarem y pany radnemy, tho ma vyeczno dzyerszano bycz.

Thesz wssthawyem s poradą naszych rath, ysz kyedy by ktho w dobrym zdrowyw

*) *Kilku wyrazów niedostaje.*

doju rad naszich: iż koli by chto w dobrom zdorowi swojem, pered majestatom naszim, abo pered nekotorym wradnikom naszim onoho poweta, pod kotorym seditі, oczywisto sia postawiwszi [77]), otpisał komu [78]) druhomu tastamentom, abo zapisom, tretiuju czaſt imenia swojeho otcziznoho, abo materistoho; kotoromu toje imenie otpisano, mełby nato listy naszi, abo wradnika naszoho powetowoho dozwolenie [79]): tohdy takowyj tastament, abo listy [80]), majuť mocno derżany byti. A jestliby chto otpisał [81]) bez dozwolenia naszoho, abo [82]) wradnika naszoho powetowoho, tretiuju czaſt imenia swojeho, buduczi u chorobe swojej, a swetki by na to byli hodnyje: takowyj list majeť derżan byti. A [83]) odnakoż, po smerti, tot majeť dla bliżnich, tot list, w nas [84]) hospodara, abo panow [85]) rad, potwerditi.

cum consilio consiliariorum nostrorum, quod dum quis existens in bona valetudine, coram maiestate nostra aut officiali districtus illius in quo residet, personaliter comparens, legaverit alteri cuipiam testamento vel inscripcione, terciam partem bonorum suorum paternorum, aut maternorum, et legatarius ille, seu donatarius, habuerit desuper litteras nostras, aut officialis nostri districtualis consensum: tunc huiusmodi testamentum seu inscripcio, debet firmiter teneri. Et si quis inscripserit sine consensu nostro, aut officialis nostri districtualis, terciam partem bonorum suorum existens in infirmitate, et testes desuper fuerint idonei: talis inscripcio, debet teneri, et nihilominus post mortem eius huiusmodi littere indigebunt confirmacionem, a nobis vel officialibus nostris, propter propinquos legatoris.

77) *Sł.* postawił. 78) *Firl. ma tak:* wradnikom sediaczi oczowisto sia postawił szi otpisaw komu. 79) *F.* dozwolenia. 80) *F.* listy naszi. 81) *Sł.* opisał. 82) *F. zamiast* abo *kładzie* i. 83) a, *niema F.* 84) *F.* u nas. 85) *F.* u panow. *Sł.* w panow.

szwoym, przeth marszalkyem naszem, abo przeth nyekthorem vrzędnykyem naszym onego powyathw, pod kthorem on szyedzy, oczewysthye oyczysne odpyszal komw drwgyemw thesthamenthem, abo zapysz, na trzeczyą częscz ymyenya swego oyczysthego, abo maczyerzysthego, dal; kthoremw tho ymyenye odpyszano, myal by na tho lyssthy nasze, abo vrzędnyka naszego powyathowego dozwolyenye: thedy thakowy thessthamenth, abo lyssthy nasze, mayą moczno dzyerſzano bycz. A yeszly by ktho odpyssal, bes dozwolyenya naszego, abo vrzędnyka naszego powyathnego, trzeczyą częscz ymyenya swego, będącz y w chorobye swey, a szwyathky by na tho byly dobrzy, a godny, thakowy lyssth ma dzyerszan bycz, a yednaksze, po szmyerczy thego, dlya blysznych lysth przes hospodara abo panow rath ma poczwyerdzycz.

XVIII. Sztoby komu czerez list dano: a on by listu toho newżiwał, a w mołczani budeť desiati let.

Ustawlajem też, iż kożdyj takowyj, chtoby komu szto czerez list dał, abo zapisał, pod słusznym swedomom, abo pered wradnikom, na kotoruju [86]) kolwek recz: a tot komu zapisano molczał czerez [87]) desiať let: takowyj, pod kotoroho dawnosťju zemskoju w derżaczoj abo w pożiwajuczoj takowyje zapisy [88]) po proszťiu [89]) dawnosti desiať let [90]) żadnoje mocy ne majeť meti [91]). Niżli, jestliby chto [92]) pod dawnosťiu zemskoju, pozwy [93]) sia wpominał, a molczańjem reczi swojeje ne opustił: tohdy takowyj dawnosťju netratiť. A wedże [94]), komuby zapisano, chtoby swoich let dorosłych ne

XIX. Inscripcio bonorum, si infra decennium non fulcitur possessione, extinguitur, et prescripcio pupillis non obest, usque ab annis perfecte etatis.

Constituimus eciam, quod si quis habens inscripcionem bonorum aliquorum, legittime sibi: coram fide digno testimonio, aut coram officiali factam, per decem annos non fuerit usus ea, et tacuerit: huiusmodi inscripcio, post decursum decennij, non valet. Non obest autem prescripcio ea si vocacione in jus, vel alias commemoracione legittima fuerit interrupta. Et si is cui inscripcio bonorum facta est, fuerit pupillus, tunc ei in etate pupillari prescripcio non nocet, usque ab annis perfecte etatis. Sunt anni perfecte etatis, masculo decemocto, et femine quindecim. Illi eciam, qui in exter-

86) *F.* o kotoruju. 87) Czerez, niema *F. i Sł.* 88) *F.* takowyj pod kotoroju dawnostiju derżaczoju zemskoju takowyi zapisy. *Sł. zamiast tego, ma:* mołczał czerez deseť let i zapisow swoich newżywał. 89) *F.* po proszłu. *Sł.* po proitiu. 90) *F.* desiati let. 91) *Sł. dodaje:* a tot kotoryj to derżał i pożiwał czerez dawnosť zemskuju majeť weczne derżati. 92) *F. i Sł.* niżliby chto. 93) *F. i Sł.* o tom pozwy. 94) *F. i Sł.* wszakże.

XVIII. Czo by komw przes lysth dano, on by thego lysthw nye wszywal, a w mylczenyw byl dzyeszyęcz lyath.

Vssthwyemy thesz ysz kosszdy thakowy komw czo przesz lysth dal by, albo zapyssal, pod szlvbnym szwyadeczthwem, albo przeth wrzędnykyem, na kthorą kolwyek rzecz, a then komw zapyssano mylczal do dzyeszyączy lath: thakowy pod kthorą dawnossczyą zyemsską w dzyerszenyw abo w uszywanyw byl thakowy zapys, przeszley dawnosczy dzyeszyączy lath, szadney moczy nyema myecz. Nyszly yedno by ktho po dawnosczyą zyemską o thym szye pozwy wpomynal, a mylczenyem rzeczy swey nye opusczyl: thedy thakowy dawnosczy nye traczy. A wszaksze, komwby zapysano, a then by swoych lyath dorosłych nye myal: thedy thakowemw dawnoscz w mlodosczy nyeszkodzy, alysz od lath dorosslych. A tho są lata dorossle: mlodzyenczowy lath 18 a dzyewcze lath 15. A yeszly by ktho w czwdzey zyemy byl, thedy thesz themw dawnoscz nyeszkodzy: nysszly od thego czasw, iako s czwdzey strony do swey przijedzye, szeby dawnosczy zyemskyey nyeomyeszkal.

meł: tohdy takowomu w mołodosti dawność ne szkodiť, oliż ot let [95]) dorosłych. A toje leta dorosłyje: mładencu [96]) osmnadcat let, a dewce piatnadcat let. A jestliby chto w czużoj zemli był: tohdy też tomu dawność neszkodiť: niżli ot toho czasu, kak s czużoje zemli [97]), k swojej zemli prijdeť [98]), żeby dawnosti zemskoje ne omeszkał.

na regione fuerit, prescripcio non nocet, donec a tempore quo redierit.

XIX. Chtoby za Kazimera korola kotoroje imenie w ow pokoj meł, a za Oleksandra nichto sia oto newpominał [99]).

XX. Bona que quis tempore divorum principum Kazimiri et Alexandri pacifice possedit, perpetuo obtinebit.

Też [1]), chtoby kotoroje imenie, abo otcziznu, za korola Kazimera wow pokoj meł, a za Oleksandra nichto sia oto newpominał: tohdy [2]) majeť wow pokoj derżati. A chto budeť iskati zemli, a jemu korol dasť, nemajeť inoho niczoho [3]), tolko tak, kak jemu dano, a kak na korola derżano; i sztoby chto otniał, kak [4]) hospodar dał, toho majeť iskati. A jestliby chto w neho tuju zemlu otniał [5]), a derżał to, za Witow-

Qui bona aliqua vel patrimonium, tempore divi Kazimiri in pace possedit, et tempore divi Alexandri regis, a nemine de eis fuerit commemoratum: iam tunc in pace ea debet possidere. Et si quis contenderit pro terra a principe concessa, non debet querere plus, nisi tantum, quantum ei fuerit datum, et prout pro mensa principis tentum, et quod quis abstulerit post concessionem principis, hoc debet requiri. Et si

95) *F.* oliż do let. 96) *Sł.* młodeńcu. 97) *F. i Sł. zamiast:* zemli, *mają:* storony. 98) *Sł.* prijedet. 99) *F.* w ow pokoj meł, a za Aleksandra nichto sia newpominał. *Sł.:* w ow pokoju meł, a za Aleksandra korola newpominał ni chto. 1) *F.* Też ustawujem. *Sł.* I też. 2) *F.* tot. 3) *F.* niczoho priwłaszczati. 4) *Sł. opuścił wyrazy:* jemu dano . . *aż do:* otniał kak. 5) *F.* chto toje zemli w neho otniał.

XIX. Ktho by za Kazymyerza krolya kthore ymyenye w pokoyw myal, a za Alexandra nykth nyeprzypomynal.

Thesz ktho by kthore ymyenye, albo oyczysne, za krolya Kazymyerza w pokoyw myal, a za Alexandra nykth nye przypomynal: thedy ma w pokoyw dzyerszecz. A ktho będzye yszkal zyemye, a yemw krol da, nyema nyczego ynego przymowacz, yedno thylko thak trzymacz yako yemw dano y yako na krolya dzyerszano. A yeszly by ktho, odyął tho czo yemu hospodar dal: thego ma yszkacz. A yeszly by ktho the zyemyę v nyego odyął, a dzyerszal, tho, czo za Vythwltha, czo za Zygmuntha, y za Kazymyerza, then y theras w pokoyw ma dzyerszecz.

ta, za Zikhimonta, i za Kazimera, tot teper majeť to derżati [6]).

XX. Chtoby komu na czesť prihanił, czetwertoho roku majeť sprawedliwosť wczinena budeť.

Też, koliby chto [7]) na czesť komu prihanił, abo o dobruju [8]) sławu, a toby sia ku naszoj jasnosti pritocziło: w sim sprawedliwosť cziniti budem powinni. A koliby na tot czas [9]) prihodiło sia [10]) nam welikimi [11]) trudnostiami ne dospech [12]) takowych spraw czerez hod czotyri roki: ustawlajem i [13]) koliby na perwyj, i wtoryj [14]), abo na tretej rok, w takowych to sprawach konec ne był wczinen [15]), ino koli ostatocznyj rok prijdeť, konecznuju sprawedliwosť bez otwołoki z radami naszimi wczinim; a do tot czetwertoho roku, kotoryj sia sprawujeť, czesti jeho ne majeť szkoditi. A jestliby wmer, nedożdawszi czetwertoho roku w

quis terram ablatam tenuerit tempore Witowdi, Sigismundi et Kazimiri, et nunc possideat hoc.

XXI. Quomodo expurgatur cui contra honorem objectum fuerit.

Si quis contra honorem vel bonam famam alterius obiecerit, et hoc ad nostram serenitatem devolutum fuerit, debemus iusticiam in hoc administrare unicuique. Et si eo tempore contigerit, nos arduis quibus occupari negotijs: tunc huiusmodi casibus, quatuor terminos in anno instituimus. Et si in tribus terminis huiusmodi casibus finis non imponetur: extunc in quarto et ultimo termino, omnimodam justiciam, cum consiliarijs nostris faciemus. Iterum vero, ad quartum terminum honori eius qui se expurgat non nocet. Et si moreretur ante quartum terminum, honori tamen eius et successorum eius obesse hoc non debet.

6) *F.* za Witowta, za Kazimira i za Zikhimonta tot i tepere toje majeť derżati. 7) *F. żamiast* Też ko. ch. *ma tylko:* Chtoby. 8) *F.* nedobroju. 9) *Sł.* na tot rok. 10) pridało sia. 11) *F.* z welikimi. 12) *Sł.* ich dospech. 13) *F. i Sł. zamiast* i, *kładą* a. 14) *F.* a na wtoryj. *Sł.* i o kotoroj. 15) *Sł.* ne był winen.

XX. Ktho by komw kw czczy przymowyl, czuarthego rokw sprawyedlywoscz ma bycz wczynyoną.

Thesz, gdy by ktho komw na czescz przymowyl, albo o dobrą slawę, a tho by szyę kw naszey yasznosczy przythoczylo, wszytskę sprawyedlywoscz powynny czynycz będzyemy. A gdyby na then czasz przygodzyla szyę nam, za wyelkyemy thrwdnosczyamy, nyedospyesznoscz thakowych praw czthery rokw przesz rok: vsthawyem: a gdy by na pyerwy, y na drwgy, y na trzeczy rok, w thakowych tho sprawach konyecz nye byl vczynyon: ino gdy ossthathny rok przydzye, konyecz na sprawyedlywoscz, bes odwloky, z radamy naszemy wczynyony: a thego czwarthego roku kthory szye sprawycz nyemosze, czczy yego nyema nycz szkodzycz. A yeszly by wmarl, nye doszdawszy rokw czwarthego wony sprawye: thedy yemw, any ve czczy szkodzycz nyema, a nyema szye naszey szlvssby

onoj sprawe: tohdy jemu, ani potomkom jeho, u czesti szkoditi ne majeť; a prihanenyj nemajetsia służby naszoje wymowlati. A jestliby wbit był, a toho sia nesprawił, odnakoż jemu i potomkom jeho szkoditi ne majet.

Non debet eciam infamatus excusare se a servicio nostro. Et si quis infamatus fuerit in prelio, quamvis non sit expurgatus, non obest nihilominus ei, et successoribus ejus.

XXI. Chtoby nowyje myta ustawlał.

Też prikazujem, aby żadin człowek w panstwe naszom welikom kniaźstwe litowskom, nesmeł [16]) nowych myt wymyszlati, ani wstawlati, ni na dorohach, ani [17]) na mestech, ani na mostech, ani na hreblech [18]), i na wodach, ani [17]) na torhoch, w imeniach swoich, krom [19]) kotoryje byli z starodawna [20]) wstawlenyje, a meliby na to listy prodkow [21]) naszich, welikich kniazej, abo naszi. A chtobykolwe smeł wstawlati [22]) nowyje myta, toje [23]) imenie, w kotorom wstawił [24]), tratiť, i spadywajet na nas hospodara.

XXII. Theloneum authoritate propria instituens, amittit bona illa.

Inhibemus ut nullus hominum in magnoducatu nostro Litvanie, thelonea nova excogitare, aut instituere audeat, in viis, civitatibus, pontibus, aggeribus, aquis, nec in foris, in bonis suis, preter ea, que ex antiquo fuerint instituta, et communita litteris predecessorum nostrorum, magnorum ducum, vel nostris. Et si quis ausus fuerit, novum theloneum in bonis suis constituere: tunc huiusmodi bona amittit mense nostre.

16) *F.* ne meł. 17) *F.* ni. 18) *F. i Sł.* hreblach. 19) krome. 20) *F.* byli sostarodawna. 21) *F. i Sł.* predkow. 22) *Sł.* a chtobykolwek meł ustawlati. 23) *F. i Sł.* tohdy toje. 24) *F.* w kotoromby wstawił.

vymawyacz. A yeszly by wbyth byl, a thego szyę nyesprawyl, yednaksze, yemw y pothomkom yego szkodzycz nye mosze.

XXI. Ktho nowe mytha wsthawvye.

Thesz wsthawuyem: aby szadny czlowyek w paynstwye naszym kszyesthwye wyelkyem lythewsskym, nyeszmyal nowych myth wssthawyacz, any wymyszlacz, any na drogach, any na wodach, any na thargw, w ymyenyw swym, okrom kthore byly stharodawna wsthawyone, a myely na tho lysthy przothkow naszych vyelkyech kszyąszath, albo nasze. Abo ktho by kolwyek szmyal vsthawycz nowe mytha: thedy tho ymyenye w kthorem tho wssthawyl traczy y spada na nas hosspodara.

XXII. O wyzwolenie ot platow, i ot podwod, i ot robot ludej, nowych, krome starodawnych zwyczajnych obyczajew.

Choczem, aby wsi pospolityje ludi poddanyje [25]), kniażat i panow choruhownych, szlachty, bojar [26]) i meszczan, tych zem' welikoho kniaźstwa litowskoho, od kożdoje dani [27]) płatenia i podatku, serebszcziznoho zwanoho [28]), i też diakoł, i oto wsich [29]) beremen powozowych [30]), kotoryje podwodami zowuť, ot woženia kamenia, derewa, abo drow, ku paleniu plity i wapna [31]), na horody naszi, ot koszenia sena, i ot inszich nesprawedliwych [32]) robot, wyniati byli by [33]) i do konca wyzwoleny; i choczem pri celości zostawiti [34]) z dawna zwyczajnyje obyczaj, podymowania [35]) stacej [56]), na stanech z starodawna zwyczajnych [57]), mosty staryje poprawlati, i nowyje na starych mestech budowati [58]), zamki staryje

XXIII. Kmetones nobilitatis absolvuntur a redditibus et laboribus principi impendendis.

Volumus ut omnes generaliter kmethones, et quivis homines subditi, ducum, baronum, nobilium, et civium predictarum terrarum, magniducatus Litvanie, ab uniuscuiusque tributi solucione, et redditu contributionis dicte serebcziszna, et dzakla, et ab omnibus oneribus, vecture, dictis podwodi, a vectione lapidum et lignorum, ad exustionem lapidum et cementi pro castris nostris, a fenifalcacione, et ab alijs iniustis laboribus exempti sint et omnino liberati; volumus tamen reservare consvetudines vetustas, integre, prestandorum victualium in stacionibus, ex antiquo solitis, pontium antiquorum, reformacionis, novorum in locis vetustis edificationis, castrorum antiquorum reformationis, et ibidem in locis vetustis

25) *F. i Sł.* wsi pospolito kmetį i ludi poddanyi. 26) *F.* i bojar. 27) *Sł.* litowskoho kożdoho dani. 28) zwanoho, *niema F.* 29) *F.* i ot wsiakich. *Sł.* i też diaklu i ot wsiakich. 30) *Sł.* powożonych. 31) wapna, *niéma Sł.* 32) *Sł.* inszich sprawedliwych. 33) *F. i Sł.* wyniatyi byli. 34) *Sł.* pri celości zachowati. 35) *F.* zdawna zwyczajnych obyczajew podawania. 56) *Sł.* stancej. 57) *F.* na stanech starodawnych zwyczajnych. 58) *Sł.* poprawlati i tamże na tych starych mestcoch delnicy swoi znowu budowati.

XXII. O wyzwolenyw od plathow y od podwoth y od roboth lwdźy nowych okrom stharadawnych obyczayow.

Chczemy myecz aby wszyszczy pospolyczy lywdzye podany, kszyąsząt, y panow chorągyewnych, szlyachty, boyar, y myesczan, thych zyem wyelkyego kszyesthwa Lythewskyego, od koszdey dany placzenya, y podathkow szerebszynnego, y thesz dzyakyel, y od wszythkyech brzemyon powoznych, kthory podany *) zowią, od woszenya kamyenya, drzewa, albo drzew kw pyenya czegly wapna na zamky nasze, od koszenya szyana, y od ynszych nyesprawyedlywych roboth, byly vyęczey, y do koncza wyszwoleny; y chczemy ych przy czalosczy zosthawyacz, zdawna zwyczaynech obyczayow, podeymowanya sthaczey osthavycz stharadawnego zwyczayw, thych stharych poprawyacz tham szo na thych tho

*) *ma być* podwody.

poprawlatí, i tamże na tych starych mestech delnicy swoi, znowu budowati, mostow [59]) nowych budowania, i starych doroh naprawowania, i pod honcy naszi podwod dawania, hde z starodawna daiwany suť [60]).

partium suarum, denuo edificationes, viarum antiquarum reformaciones, nec non onera dandarum podwodarum sub cursores nostros, ibi ubi ex antiquo solite sunt dari.

XXIII. Chtoby na protiwku wyroku hospodarskomu mowił.

Jestliby szto hospodar s pany radami naszoł i skazanie swoje hospodarskoje wczinił; a chtoby choteł na protiwku tomu [61]) wyroku hospodarskomu byti: tohdi takowyj budeť kakohokolwe stadła [62]), tak wyszszeho, jako i niżneho [63]), majeť u wezeniu [64]) sedeti szesť nedel, a skarbu hospodarskoho predsia, majeť dati dwanadcať rublew hroszej [65]).

XXIV. Sentencie principis recalcitrans, penam carcerum et mulctam duodecim siclorum incidit.

Si quis sentencie, quam princeps cum consiliariis comperierit, et promulgaverit, resistere voluerit: tunc talis cujuscunque tam superioris, quam inferioris status fuerit, debet sedere in carceribus sex hebdomadas, et ultra hoc, debet solvere ad thesaurum nostrum siclos duodecim.

XXIV. Chtoby pod kim szto uprosił, a jemu napered dano, i w priwilij hospodarskom na pered opisano: takowyj za priwilii perwymi zostati majeť.

Też jestliby chto szto [66]) sobe pod kim

XXV. Impetratio prima prevalet, et re integra decennio extinguitur.

Si quis aliquid sub altero impetraverit,

59) *F.* a mostow. 60) *F.* hde starodawna daiwali i teper powinni dawati. *Słucki opuściwszy wszystko od: zamki staryje poprawlati .... do końca; pisze tylko tak:* mostow nowych budowania i podwod pod honcy naszi dawania, hde starodawna daiwali sut. 61) tomu, *niema Sł.* 62) *Sł. dodaje i ma tak:* byti i zase o tujuż recz mowiti i ku prawu pozywati, tohdy takowyj bud kakoho stadła. 63) *F.* niższeho. 64) *F.* u wiazeniu. 65) *Sł. przydaje:* a tomu koho czerez prawo pozowet szkody oprawowati. 66) szto, *niema Sł.*

stharech myesczach, dzyelnycze swoye, znowu budowacz, mosthow nowych bwdowanya y drog stharych poprawyanya y podwod poth goyncze nasze dawanya, gdzye stharadawna dawaly i szyę.

XXIII. Ktho by naprzeczyw wyrokw hospodarskyemu mowyl.

Jeszly by hospodar s pany radnemy naszemy, skazanye swoye hospodarskye uczynyl, a ktho by na przeczyw wyrokw themu hospodarskyemu chczyal mowycz, albo byez: thedy thakowy, bądzkolwyek yakyego sthadla, thak wyszego, yako nyszego, ma w yęcztwye szyedzycz szescz nyedzyel: a do skarbw naszego hospodarskyego przetszyę ma dacz: 12 rublow gr.

uprosił, i w priwili by [67]) to sobe wypisał [68]), a w [69]) tohoby pod kim on to sobe wprosił [70]): perwej było w priwili jeho wypisano, i to jemu potwerżono, i toho kolko let [71]) pożiwał i w derżani był: tohdy takowyj perwszij priwilej, abo list, umocnen i majeť derżati i pożiwati [72]) podłuh perwszoje daty [73]) i potwerżenia tot priwilia; a tot poślednij list, abo priwilej, ni w oszto majeť obernen [74]). Jestliby też chto sobe kotoruju recz wyprosił [75]), i w liste to sobe opisał, abo potwerdił, a toho w derżani ne był do desiati let: tohdy takowyj potom w żo [76]) ktomu prijti ne możeť, i list jeho też ni w oszto [77]) majeť obernen byti.

et privilegium desuper obtinuerit, et ille sub quo impetratum fuerit, habeat desuper priora iura, privilegium et confirmaciones, et fuerit in usu ac possessione aliquot annis: tunc ipsum privilegium prius, seu littere in robore debent conservari. Et is qui prioritate litterarum fulcitur, debet tenere et uti, juxta priorem concessionem et confirmacionem privilegii sui; posteriores vero littere vel privilegium in nihilum rediguntur. Si etiam quis aliquam rem sibi impetraverit, et in litteris hoc suis expresserit, vel confirmaverit, et in possessione eius non fuerit ad decennium: talis postea iam ad id pervenire nequit, et littere eius in nihilum rediguntur.

67) by, *niema Sł.* 68) *F.* opisał. 69) w, *niema F.* 70) *F. i Sł.* uprosił. 71) *F.* tolko let. 72) *F.* wmocnenyj majet derżati i pożiwati toho. 73) *Sł.* i majet derżan byti i pożiwati toho podłuh perwoje daty. 74) *F. i Sł.* obernen byti. 75) *F. i Sł.* uprosił. 76) *F.* tohdy wżo potom. 77) *F.* i list na to też ni w oszto. *Sł.* i list jeho na to że ni u woszto.

XXIV. Ktho poth kym czo wproszy, a yemu naprzoth dano, y przyvileyem hospodarskyem naprzoth pysano: thakowy za przywylieyem pyrwszem zosthawa.

Thesz wssthawyem, czo ktho sobye poth kyem wproszy, y na przywylyeyw tho sobye opysze, a thego by on pothym proszyl, a pyrwey bylo w przyvillyeyw yego wypysano, y kthemu poczwyerdzono, a thego by kyla lath poszywal, y w dzyerszenyu byl: thedy thakowy pyerwszy przywiley, albo lysth, mocznye dzyerszan ma bycz y poszywan, thego vedlye pyrwszey dathy y poczwyerdzenya thego przyvyleya; a thesz poszlyedny lysth, albo przywyley, w nywecz ma bycz obroczon. A yeszly by thesz ktho sobye kthorą rzecz wproszyl, y w lysczye tho sobye opyssal, abo pothwyerdzyl; y thego wydzyerszenya nye bylo do dzyeszyączy lyath: thedy thakowy, pothym kthemu przycz nye mosze, y lysth yego na tho, w nywecz thesz obroczon ma bycz.

(Reszty artykułów rozdziału pierwszego nie ma w tłomaczeniu polskim kodexu Swidzińskiego.)

XXV. Buduczi w korunie polskoj ne maieť hospodar nikomu niczoho dawati i priwiljew potwerżati [78]).

Też ustawujem, iż ot tot czasu, my sami, i potomki naszi, buduczi w panstwe naszom korune [79]) polskoj, ne majem nikomu niczoho w panstwe [80]) naszom welikom kniaźstwe litowskom, imenej, ludej [81]), i zeml, dawati, i perwych danin komu budem [82]) dali, potwerżati; niżli my sami i potomki naszi [83]), buduczi u welikom [84]) kniaźstwe, poddanym naszim [85]) majem dawati, i ich [86]) obdarowati podle [87]) ich zasłuh, a priwilew [88]) na wecznuju recz ne majem inde nikomu [89]) dawati, oliż khdy [90]) budem we społok s pany radami naszimi, na walnom sojme [91]). A tak, jestliby chto [92]) posle toje ustawy naszoje, iakkolwe w nas ludi i zemli, khdy budem w Polszi, wprosił [93]), albo perwuju daninu naszu priwiljem naszim potwerdił, takowyje listy i priwilja naszi, o niwecz [94]) oboroczajem, i ne majem my sami i potomki naszi ich derżati: niżli szto sia dotyczeť kupli, kożdomu, u wezde [95]), i w panstwe naszom korune polskoj buduczi, majem [96]) potwerżati.

XXVI. Concessio bonorum ducalium extra magnumducatum non valet, similiter nec confirmacio cessionis veteris.

Item constituimus, quod exnunc, nos et successores nostri existentes in regno polonie, non debemus aliquid bonorum ducalium, kmetonum aut terrarum alicui concedere, nec priores concessiones confirmare: sed in magnoducatu Litvanie existentes, nos et successores nostri, subditos suos, iuxta merita eorum donis liberalitatis nostre, providebimus; nec super quavis re perpetua, licebit nobis privilegia alicui concedere alibi, preter quam in convencione generali, dum erimus simul, cum consiliarijs nostris. Si itaque aliquis post hanc constitucionem nostram quodcunque a nobis existentibus, in regno Polonie, kmethones aut terras sibi concedi, vel prius concessa per privilegium nostrum confirmari impetraverit: huiusmodi litteras et privilegia nostra, in nihilum redigimus, et non debemus tenere ea, nos et successores nostri. Super emptis vero bonis, litteras empticias, ubique locorum, eciam in regno Polonie existentes, confirmare debemus.

78) *Firlejowski rękopism niema ani liczby ani tytułu niniejszego artykułu.* 79) *Sł.* koronie. 80) *F.* u państwe. 81) *F.* i ludej. 82) *Sł.* budet. 83) naszi, *niema Sł.* 84) *Sł.* w welikom. 85) *F.* poddanych naszich. 86) ich, *niema Sł.* 87) *F.* wodle. *Sł.* podłuh. 88) *Sł.* i priwilejew. 89) *F.* indej nikoli. *Sł.* indej nikomu. 90) oliżkoli. 91) *F.* sojmie. 92) *F.* a pahliby chto. 93) *F. i Sł.* uprosił. 94) *F.* ni uwoszto. *Sł.* ni w woszto. 95) *F.* zawsze, *a na wierzchu poprawiono:* zawdy. 96) *Sł.* majemto.

. . . . . .

. . . . . .

XXVI. Jezdiaczi dorohoju po dworom hospodarskim ne majeť ni chto stanowiti sia [97]).

Też ustawujem [98]), iż żaden [99]) s poddanych naszich, po dworom naszim u panstwe naszom welikom kniaźstwe litowskom jezdiaczi dorohami, ne majuť stanowiti sia, i stacej żadnych [1]) na sebe i na koni swoi, ne majuť z dworow naszich brati, i sażowok naszich [2]) wołocziti; i też, kotoryje [3]) dwory naszi suť po puszczam, w tych mohut sia stanowiť, niżli żadnoje szkody i pożohi ne majuť w tych dworech naszich nam uczyniti [4]). A jestliby chto na protiwko toj ustawe naszoj uczinił [5]), a u dworech naszich stanowił i staceju [6]) sobe i konem swoim brał [7]), i sażowki naszi wołocził, abo na puszczach stojaczi, u dworech [8]) naszich kotoruju szkodu dworu naszomu wczinił: takowyj majeť nam płatiti dwanadcať rublew hroszej, i szkodu wsiu majeť nam oprawiti [9]).

XXVII. Itinerandi ad curiam principis diversandi gratia declinare licet nemini.

Prohibemus, ne quis subditorum nostrorum in magnoducatu nostro Litvanie, itinerans ad curias nostras audeat divertere, nec victualia aliqua sibi vel equis pabula illinc accipere, nec in piscinis nostris piscari. Que vero curie nostre sunt in desertis, in illis liceat diversari, ita tamen, quod nullum ibi damnum, presertim igne inferatur ab eis. Si quis autem prohibitioni huic nostre contraveniens, aliquid premissorum commiserit: talis tenebitur nobis duodecim siclos grossorum luere, et damnum reformare totum.

97) *Firlejowski niema ani liczby ani tytułu.* 98) *F.* ktomu też ustawujem. 99) *F.* żadin. *Sł.* żadnyj. 1) *F.* s poddanych naszich u państwe welikom litowskom kniaźstwe iż żadin iezdiaczi dorohami ne majut sia stanowiti i stacej żadnych. *Sł.* s poddanych naszich po dworom naszim w państwe naszom stanowiti i stancej żadnych. 2) naszich, *niema F.* 3) *F.* kotoryi. 4) *F. i Sł.* wcziniti. 5) *F. i Sł.* a jestliby chto na protiw toje ustawy naszoje wczinił. 6) *Sł.* stancyju. 7) *Sł.* sobe i na koni swoi brał. 8) *Sł.* stojeczi w dworech. 9) *Rękopisma Dział. i Firl. na tym rozdział kończą. Przekład łaciński podobnież tym rozdział ten zamyka. Jeden tylko Słucki dodaje niestosowny 27 artykuł w słowach:*

XXVII. Ustawa dawnosti zemskoje.

Też ustawujem dawnost zemskuju ot wydania praw, iż kożdyj jakohokolwek stadła wyszszeho i niższeho, reczi swoje, ot imenia abo o zemli mołczał, a on se newpominał prez deset let i priupominania naszoho ne brał: takowyj recz swoju tratit i oto weczne mołczati majet.

. . . . . .

. . . . . .

Rozdeł wtory.
O obrone zemskoj.

Powinen kożdyj wojnu służiti [10]).

Ustawlajem [11]), s prizwoleniem [12]) rad naszich zupołnych, i wsich poddanych: iż kożdyj kniaź, i pan, i dworanin, i wdowa; także iż kotoryj sirota, leta zupołnyje majuczi, abo i nemajuczi; i wsiakij inyj [13]) człowek, leta zupołnyje majuczi [14]), i zemskoje imenie majuczi; czasu potreby, s nami i s potomki naszimi, abo pri hetmanech naszich, powinen wojnu służiti, i wyprawlati na służbu wojennuju, kolkobykoli nadobe było, podle ufały zemskoje, jako na tot czas potreba budeť wkazywati: to jest, z ludej, kak otcziznych, tak pochożnych; i z imenia, tak otcziznoho, kak wysłużonoho [15]), tak kuplenoho: krome, chtoby ot nas derżał w zastawe imenie naszo,

Rubrica secunda.
De re bellica et militari.

I. Unusquisque postquam annos perfecte etatis attigerit, tenetur ad bellum. Taxatio apparatus bellici.

Constituimus de consensu consiliariorum et omnium subditorum nostrorum, quod unusquisque dux, baro, aulicus et vidua, etiam et orphanus, perfectam etatem habens, vel non habens, vel quilibet alter homo perfecte etatis existens, bona terrestria possidens, tempore necessitatis, cum maiestate nostra, et successoribus nostris, aut circa campiductores nostros, tenetur servicium bellicum se subire, et expedire ad servicium bellicum, secundum laudum terrestre, et prout tunc exigerit necessitas. Hoc est ex hominibus tam hereditariis, quam adventitiis; ex bonis, tam propriis, quam emeritis, et emptis; preter bona, que quis a nobis habuerit impignorata: tunc non

10) *F.* wsi powinni wojnu służiti. *Ani Dział. ani Firl. rękopisma niniejszego artykułu nie zaliczbowali, jako czasowego do lat 10 obowiązującego: ale dopiero od następującego liczyć poczynają. Rękopism Słucki i tłomacz łaciński uważają go za pierwszy.* 11) *F. i Sł.* Ustawujem. 12) *F.* i s prizwoleniem. 13) *Sł.* onyj. 14) leta zupołnyje majuczi, niema *F. i Sł.* 15) *F.* kak i wysłużonoho.

Roszdzyal (drugi). O obronye zyemskyey.

Ze wszyszczy powynny szlwszbę szlwszycz woyenną.

Thesz usthawyemy s przyzwolyenyem rath zvpelnych naszych, y wszythkyech podanech naszech: koszdy kszyącz, y pan, y dworzanyn, y wdowa, thako y kaszdy szyrotha latha zwpelne mayącz, abo nye mayącz, y wszelky yny czlowyek zyemskye ymyenye mayąncz, czasy potrzeby, nam y pothkomkom naszym, albo przy hetmanyech, powynny voynę szlwszycz, y wyprawowacz na szlwszbę woyenną, ylye by potrzeba byla, podlye vchwaly zyemskyey, jako na then czas potrzeba bendzye vkazowacz: z lwdzy yezdnych y pochoszych y z ymyenya, thak oczysthego, yako wyszlwszonego, thak y kvpyonego:

tohdy tot z ludej [16]) naszich, nebudeť powinen [17]) wyprawowati podle ufały, kotoraja na tot czas budeť ustawlena [18]): pachołka na dobrom koni, sztoby kon [19]) stojał za czotyri kopy hroszej: a na nem by, pancer, prilbica [20]) a kord, pawezka [21]), a drewce [22]) s praporcom. A kotoryj bojarin abo meszczanin nemajeť u swojem imenejcy [23]) ludej tak mnoho jako ustawa budeť: tot majeť sam jechati i służiti, podle ważnosti imenia swojeho; a kotoryj ne majeť ni odnoho [24]) człowека: tot majeť sam jechati kak móhuczi, albo kak za nałohoju [25]) khwałtownoju potreboju listom naszim hospodarskim postawleno budeť. A na mestcu namenowanom [26]) czasu, czerez listy naszi położonom, majetsia oczywisto stawiti, i datsia szichowaťi popisatisia hetmanom [27]) naszim, abo potomkom naszim, na onyj den, kotoryj czerez nas, abo hetmany [28]) erit astrictus ad expediendum de hominibus nostris, secundum laudum, quod tum promulgatum fuerit. Expediet autem equitem in bono equo, qui non valeret ad minus quatuor sexagenas grossorum; in lorica, et gallea; cum cultro, scuto, et hasta; cum vexioliollo. Et qui nobilis aut civis non hahuerit in suis bonis kmethones, tot prout in constitucione continebitur: is nihilominus debet solus proficisci, et servire iuxta valorem bonorum suorum; et ille etiam, qui nullum hominem habuerit, debet proficisci solus, iuxta possibilitatem suam, vel quemadmodum ob subitam et violentam necessitatem per nostras litteras iniunctum fuerit. Et tenetur unusquisque, in loco per litteras nostras assignato, comparere, et sisti, et prebere se ordinandum in exercitum et conscribendum a campiductore nostro, vel successorum nostrorum, die illo, qui per nos,

16) *Sł.* tohdy tot ludej. 17) *F.* nepowinen budeť. *Sł.* powinen budet. 18) *F.* byłab ustawlena. 19) kon, *niema F.* 20) *F. i Sł.* a prilbica. 21) *F.* a pawezka. *Sł.* i poweza. 22) *F. i Sł.* a drewco. 23) *Sł.* w swojem imenicy. 24) a kotoryj pak ne majet ni odnoho. *Sł.* a kotoryj pan ne majet na odnoho. 25) *F. i Sł.* nahłoju. 26) *F.* nemenowanom. 27) *F.* majut sia oczowisto stawiti i popisanyj byti hetmanom. 28) *F. i Sł.* abo czerez hetmany.

kromya, ktho by od nas dzyerszal w zasthawye nasze ymyenye, thedy thesz z lywdzy naszych nyebędzye powynyen vyprawowacz podlye wchwaly, kthora na then czasz będzye wysthawyona: pacholka na dobrym konyw, kthoryby sthal za czthery kopy: a na nyem, panczerz, przelbycza, kord, pavęza, drzewcze s proporczem ma bycz. A kthoryby boyarzyn, abo myesczanyn, nyemyal na sswem ymyenyw, thak yako wsthawa będzye: then ma sam yechacz y szlwszycz vedlug dawnosczy ymyenya swoyego; a kthory nyema ny yednego czlowyeka: then ma sam yechacz yako mogącz, albo yako gwalthowną a naglą potrzebę lysthow naszych hospodarskyech posthawyono będzye. A na myesczw czasw vyeznamyonovanego przes lyszthy nasze poloszone, mayą szyę oczywysthnye sthawycz,

naszi, ktomu szichowaniu i popisu budeť położono i wywołano. A koliby było kolko brati nedelnoje: tohdy z nich hodnejszi, i z imenia ich sumestnoho odin meżi nimi [29]), majeť wojnu służiti, tymże obyczajem, kak wyszej postawleno. A tuju ustawu wojennuju [30]), poddanyje naszi, majuť derżati do desiati let. A kak desiat let wyjdeť: tohdy kożdyj majeť wojennuju służbu służiti [31]), podle na bolszoje możności swojeje, kak i peredtym służili.

vel campiductores nostros, ad disposicionem exercituum, et conscripcionem assignatus fuerit, et publicatus. Et si fuerint aliquot fratres indivisi, tunc unus eorum habilior, de bonis eorum communibus, servicium bellicum adimplebit, modo eo, ut supra scriptum est. Tenebuntur autem subditi nostri hanc constitucionem nostram, tenere ad decennium. Post decursum vero decennij, serviet unusquisque, secundum summam facultatem suam, prout antea servierit.

II. Tempore violente necessitatis, cives, et ceteri incole magniducatus, tenentur ad bellum, et habetur pro absente, qui se conscripcioni et ordinacioni non subjecerit.

Choczem też meti, i wstawlajem: aby wsi meszczane i poddanyje naszi, ezasu nawalnoje potreby [32]), i z inszimi ludmi naszimi zemskimi, wojnu służili [33]), abo z dozwoleniem naszim, na wojnu wyprawowali [34]).

Volumus etiam habere et constituimus: ut tempore violente necessitatis, cives etiam, et omnes subditi nostri, una cum ceteris hominibus militaribus, ad expedicionem bellicam proficiscantur, vel cum consensu no-

29) *F. i Sł.* meżi imi. 30) wojennuju, *niema Sł. a F. ma:* ustawu naszu wojennuju. 31) *F.* majet wojnu służiti. 32) *F.* potreby naszoje. 33) *F.* powinni wojnu służiti. 34) *F.* wyprawlati.

y dacz sszykowacz, y popysacz, hethmanowy naszemu, abo pothomkom naszym, na on dzyen, kthory bendzye przes nas, albo przes hethmana naszego, kthemu szykowanyw y popysw poloszon, y wywolan. A kyedy by bylo kylko braczyey nyedzyelyoney: thedy s nych godnyeyszego z ymyenya ssthavycz, a yeden myędzy ymy, ma voynę szlwszycz, thym sze obyczayem, jako vyszey posthavyono. A thę wsthavę voyenną, podany naszy, mayą dzyerszecz, dzyeszyęcz lath: thedy koszdy ma voyenną szlvszbę szlwszycz, vedlye swey mosznoszczy, jako przeth thym szlwszyly.

Chczem thesz, y wsthawuyem: aby wszyszczy myesczanye y podany naszy, czassw nawalney potrzeby, y z ynszemy lywdzmy naszemy, zyemskyemy, voynę szlwszyly, abo z dozwolyenyem naszym, na voynę vypravyly. A ktho by kolvyek s thych podanych wyszey namyenyonych, voyny nyeszlwszyl, abo przyechayawszy, na rok szye nyepopysal,

A chtobykolwe s tych poddanych [35]) wyszej menenych, wojny nesłużił, abo prijechawszi na rok, ne popisał sia, a chotia i popisał sia, a szichu nedożdał, abo szichowałsia bez [36]) woli hetmanowy pojechał procz: to imenie swoje tratiť, pod tym obyczajem, jakoby wojny nesłużił; a to budeť w hospodarskom łasce [37]).

stro expediant. Et si quis subditorum nostrorum supradictorum, expeditionem bellicam non serviverit, vel veniens ad diem prescriptum, non sedederit conscribendum; et si etiam fuerit conscriptus, sed ordinacionem exercituum non expectaverit; vel prestito se ad ordinandum, solverit tandem, seu abierit sine voluntate campiductoris: talis amittit bona sua, eodem modo, tanquam non fuisset in expedicione bellica; erit vero hoc in gratia nostra.

I. Iż wsi powinni stanowitisia pod chorohowoju swojeju powetowoju i szichowatisia [38]).

Choczem, i też [39]) prikazujem hrozno: aby wsi poddanyje naszi wojennuju służbu powinni, ne inde bysia szichowati, ani sia inde stanowili persunami swoimi, tolko [40]) pod chorohowoju swojeju powetowoju, w kotorom powete suť oseli: krom [41]) osobnoho roskazania hetmanskoho. A jestliby

III. Unusquisque ad prelium et in disponendis cohortibus debet sisti sub vexillo districtus sui.

Severe precipimus, ut omnes subditi nostri expedicioni bellice obnoxij, ordinandos se, in cohortes prebeant et sistuntur propriis in personis, non alibi quam sub vexillo districtus sui in quo possessionati sunt. Secus vero ubi speciale alicui campiductoris accesserit mandatum. Si quis vero eorum

35) *F.* poddanych naszich, *a Sł. niema:* poddanych. 36) *F. i Sł.* abo i szichowałsia a bez. 37) *F.* a to jest u hospodarskoj łasce. 38) [*F.* Wsi powinni . . . *i tak daléj* . . . i szichowati i tyi kotoryi w panow służat powinni mestca swojeho choruhownoho. 39) też, *niema F.* 40) *F.* poddanyi naszi powinni służbu wojennuju służiti a ne majutsia indiej nihde parsunami swoimi szichowati i stanowiti tolko. 41) *Sł.* krome.

a choczya y popysal, a szykw nye czekal, albo szykowawszy szyę, bes wolyey zyemskyey yechal przecz: then ymyenye swe traczy, poth thym obyczayem, yako by woyny nyeszlwszyl; a tho bendzye w hospodarskyey lascze.

I. Wszyszcy powynny sthanowycz szyę pod swą chorągwyą powyathową, y szykowacz szye, y czy, kthorzy v panow szlwszącncz, povynny myescza swego chorągyewnego strzecz.

Chczemy thesz y przykazwyemy groszno: aby wszythczy podany naszy, voyenną szlwszbę powynny nye yndzie szye szykowaly, any szyę yndzye sthanowyly personamy swemy, yedno poth chorągwyą swoyą powyathową, w kthorem powyeczye są oszyedlij: krom osobnego roskazanya hethmaynskyego. A yeszlyby kthory s thych szlwszbę myal v nyekthorego pana rad naszych, abo vrzędnykow, abo thesz v kogo ynego: then bendzye

kotoryj z nich, służbu meł w nejakoho s panow [42]) rad naszich, abo wradnikow, abo też w koho inoho: tot budeť powinen mestca swojeho [43]) podle pana swojeho, kotoromu prisłuhujeť [44]), kim inym wojny nepowinnym, osaditi, a mestca swojego choruhownoho, jako powinnejszoho, żadnoju meroju opustiti i omeszkati ne smeł, pod straceniem [45]) imenia swojeho. A kotoryje s poddanych [46]) naszich majuť w ynszich [47]) powetech roznyje swoi imenia [48]), tot majeť w tom powete so wsim swoim pocztom, z ymenej kuplenych, i wysłużonych, otcziznych, iż zemskoho [49]) imenia, statiti w kotorom powete budeť jeho imenie otcziznoje hołownoje. I też, kotoryje słuhu kniazskije i panskije [50]) majuczi, pod kniaźmi i pań imenie [51]), a druhije imenia pod hospodarem pokupili: tohdy w czas potreby, ostawiwszy pana swojeho, majeť [52])

habuerit servicium apud aliquem baronem vel consiliarium nostrum, aut apud alium quempiam: ille, locum suum circa dominum momentaneum altero quopiam, expedicioni bellice non obligato occupet. Suum vero districtualem locum, cui est obligatior, nullo modo deserere, aut negligere presumat, sub amissione bonorum suorum. Is autem qui bona sua habuerit diversis in districtibus, debet, cum tota sua commitiva ex bonis tam emptis, emeritisque, quam paternis, et uxoralibus, stare sub vexillo districtus illius, in quo paterna et precipua sita sunt bona eius. Item servi ducum, baronumque, habentes bona feudalia sub ipsis dominis, et alia empta sub majestate nostra immediate, tempore necessitatis, relictis dominis suis, debent stare sub vexillis, propter bona sub maiestate nostra empta. Et si quis talium sub vexillo, sub quo bona eius empta con-

42) *F. i Sł.* w nekotoroho pana. 43) *Sł.* mestce swoje. 44) *Sł.* prisłuchajeť. 45) *F.* żadnoju meroju ne majuť otpustiti i omeszkati, pod straceniem. 46) *F.* a kotoryi poddanych. 47) *F.* u wynszich. 48) *F.* rożnych imenia swoi. *Sł.* rownyje imenia swoi. 49) *F. i Sł.* i otcziznych i iz żeńnego. 50) *F.* i też kotoryj słucha kniaźskij i pańskij. 51) *F. i Sł.* imenia. 52) *F. i Sł.* majut.

powynyen, myescze swoye, podlye pana swoyego kthoremu przyszlwgwye, kyem ynem osadzycz; a myescza swego chorągyewnego, yako powynyeyszego, szadną myarą opusczycz y omyeszkacz aby nye szmyal, pod straczenyem ymyenya swoyego. A kthorzy w powyeczyech ynszych s podanych naszych mayą ymyenyę: then ma w thym swym powyeczye, ze wszythkyem swoym poczthem z ymyon kwpyonych oyczysthech, y z ymyenya zyemskyego w kthorym powyeczye bedzye yego ymyenye oyczysthe. I kthorzy thesz szlwgy boyarskye mayączy, poth kszyędzmy, y poth pany ymyenye, a drwgye ymyenye pod hospodarem: thedy w nas potrzeby wsthawywszy, mayą szyę podlye chorągwye pana swego sthawycz, thych dlya ymyon swoych, kthore poth krolyem pokwpyono. A yeszly

podle choruhowi sia stanowiti, dla tych imenej swoich, kotoryje pod korolem pokupili [53]). A jestliby chto takowyj pod chorohowoju pod kotoroju imenej kupił stati ne choteł: tohdy tot imenej na hospodara tratiť.

II. Duchownyje, z ymenia zakupnoho, powinni sami persunami [54]) na służbu hospodarskuju jechati.

Też koliby kotoryje duchownyje [55]) imenie zakupnoje derżał: tohdy z ymenia zakupnoho, powinen budeť sam swojeju parsunoju, podle ustawy naszoje, służbu [56]) naszu hospodarskuju i zemskuju zastupati [57]). Jestliż kotoryj duchownyj budeť meti imenie dedicznoje: tohdy powinen budeť z ymenia dedicznoho, na służbu naszu zemskuju [58]) wyprawowati; a ich samich [59]) parsuny, buduť na łasce naszoj hospodarskoj.

III. Kożdy po szichu majeť na tom poczte pri hospodari abo pri hetmanie służiti [60]).

Też ustawlajem, iż kożdyj poddanyj

sistunt, stare noluerit: is bona illa amittit nobis.

IV. Clerici de bonis sibi obligatis, tenentur personaliter ad expedicionem bellicam. De paternis vero, expediri sufficit.

Spiritualis bona impignorata possidens, tenetur de huiusmodi bonis ipsis, propria in persona, iuxta constitucionem nostram, servicium nostrum et terrestre exequi. Ille autem clericus, qui bona habuerit hereditaria, tenebitur ex eis ipsis bonis suis hereditarijs, ad servicium nostrum terrestre expeditare. De personis vero talium in nostra erit gratia.

V. Quo quis comitatu, et quo apparatu conscribendum, et in instruendis cohortibus sistendum se prebuit, eisdem perseveret, equorum et colores et signa notanda, in conscripcione et castrametandum omnibus districtuarijs simul.

Item constituimus, quod unusquisque

53) *F.* kotoryi pod kotorym powietom w korola pokupili. 54) *F.* parsunami. *Sł.* parsonami swoimi. 55) *F. i Sł.* kotoryj duchownyj. 56) *F.* na służbu. 57) *F.* jechati. 58) *F.* i zemskuju, *a Sł. dodaje:* wojennuju. 59) samych, *niema Sł.* 60) *F.* abo pri pane hetmane byti aż do rospuszczenia zupołnoho wojska s końmi i zo wsim statkom.

by ktho thakowy pod chorągwyą pod kthorą ymyenye kwpyl szthacz nyechczyal: thedy then ymyenye na hospodara traczy.

II. Kthorzy ymyenye dzyerszą dwchowne, zakwpne.

Thesz gdy by kthory dwchowne zakwpne ymyenye dzyerszal: thedy s thego ymyenya zakwpnego, powynyen sam swą osobą, podlye wsthawy naszey, szlwszbę naszę hospodarską y zyemską zasthępowacz. Jeszly thesz kthory dwchowny będzye myecz ymyenye dzyedzyczne: thedy powynyen będzye z ymyenya dzyedzycznego, na szlwszbę naszę zyemską wyprawowacz; a ych samych persony, będą na lascze naszey hospodarskyey.

nasz, szichowawszi [61]) i popisawszi sia obyczajem wyszej pisanym, s tymiż konmi i so wsim [62]) stankom, s kotorym sia szichował, pri nas i potomkach naszich, takeż i pri hetmanech naszich zemskich abo inych, czerez nas abo potomki [63]) naszi na to postawlenych, powinen budeť wojnu [64]) służiti, na tychże konech; słuh i statiu swojeho, s kotorym sia szichował i popisał, nemajeť z wojny otsiłati, aż do rospuszczenia zupołnoho wojska naszoho. A kotoryj bykolwe poddanyj nasz [65]) to smeł wcziniti protiw toje ustawy naszoje: budetli osełyj, tot imenie tratit, kak na wojne ne był; a jestliby chto [66]) toje wczinił penezi brawszi a człowek ne osełyj, takowyj koždyj czesť swoju tratiť, jakoby z bitwy otek. A popisawszi koždoho konia, majeť wszerst napisati i klejno jeho majeť na reistr namalewati [67]); subditorum nostrorum, modo premisso conscriptus, et in cohorte locatus, cum eisdem equis, et cum eodem apparatu, cum quibus se instructioni exercituali prebuit, debet circa nos, et etiam campiductores nostros, terrestres vel alios, a nobis ad id deputatos, in servicio bellico, perseverare; famulos, et apparatum suum, cum quo se instruendum prebuit, et conscribendum, ne dimiserit, usque ad dissolucionem totalem exercituum nostrorum. Quicunque vero subditorum nostrorum, hanc constitucionem nostram transgressus fuerit: si erit possessionatus, perdit bona sua, perinde ac si non fuisset in expedicione bellica; si autem fecerit hoc impossessionatus, ut sunt qui pro stipendio serviunt, talis perdit honorem, perinde ac si de prelio aufugisset. Et propterea, unusquisque in conscripcione, et co-

61) *F.* szichowałszisia. *Sł.* szichowati sia. 62) *Sł.* wsim s tym. 63) *F. i Sł.* i potomki. 64) *F.* naszi majut na to postawlenych powinni buduť wojnu. 65) *F.* s poddanych naszich. 66) *F.* tratit, tak jakoby na wojnie ne był. Jestliby też chto. 67) *F.* koždoho konia w szerst i klejno jeho majet na reist namalewano byti. *Sł.* napisawszi w szerst imenno jeho w rejestr namalewati.

III. Koszdy po szykw, ma na thym poczczye przy hetmanye bycz, asz do rospwszczenya zwpelnego voyska, s konmy y stathkyem swoym.

Thesz wsthawuyemy, ysz wszythczy podany, szykowawszy szyę y popysawszy szyę obyczayem wyszey przerzeczonym: themysz konmy y ze wszythkyem thym sthathkyem, s kthorym szyę szykowal, przy nas y przy pothomkoch naszych *), zyemskych, abo ynych przes nas y pothomky nasze vsthavyonych, na tho powynyen bendzye voynę szlwszycz, y na thych konyach; slwg, y sthathkw swoyego, s kthorym szyę szykowal y popysal, nyema z woyny odyeszdzacz, asz do rospwszczenya zwpelnego voyska naszego. A kthory by kolwyek podany nasz, szmyal tho wczynycz przeczyw they wsthawye naszey **): then ymyenye traczy, a thak yako by na woynye nye byl; a yeszly by tho ktho szmyal wczynycz,

*) *Opuszczono:* przy hetmanach. **) *Opuszczono:* jeśli osiadły.

a stany swoi wsi powetniki [68]), majuť w odnom meste, pri chorużomu meti, a rozno ne majuť stojati.

lores equorum suorum debet notari facere, et caracteres eis inustos depingi, in registris campiductoris. Nec non in castra metando, universi districtuarij, habeant staciones insimul, circa vexilliferum suum: sparsim vero castrametari non liceat.

IV. Kotoryje dla nemocy swojeje, ne możeť na wojnu jechati, majeť pered hetmanom nemoc swoju objawiti.

Jestliby chto prawdiwe nemocon był, a dla toho ne hoden był służbe naszoj zemskoj [69]), a nemeł by tot nemocnyj syna ku służbe wojennoj hodnoho, aboby tot syn u dworanszoho hospodarskoho służił, abo też z otcom delen był: tohdy takowyj nemocnyj, majetsia dať wezti do hetmana naszoho [70]), a tuju nemoc swoju objawiti. Jestli hetman poznajeť iż tot nemocnyj, dla choroby [71]) swojeje, ku służbe zemskoj ne jest hoden: majeť jeho samoho na tot czas s toje służby wypustiti, a tot nemocnyj,

VI. Quid tunc, dum quis ob infirmitatem expedicioni bellice interesse nequiverit.

Si quis fuerit vere infirmus et propterea expedicioni bellice, minus aptus fuerit, et filium ad rembellicam idoneum non habuerit, vel esset ei filius serviens in aula nostra, aut divisus ab eo: tunc infirmus ille, prebeat se vehendum ad campiductorem nostrum, et infirmitatem suam ostendat: et campiductor si censebit eum, non esse ad rembellicam idoneum propter infirmitatem, debet personam ejus solius, protunc ab expedicione bellica, absolvere. Qui quidem infirmus, tenebitur loco sui de bonis suis,

68) *F.* powetni. 69) *F. i Sł.* służby naszoje zemskoje. 70) *F. i Sł.* hetmanu naszomu. 71) *F.* foroby.

pyenyądze brawszy, a themw dosycz nyewczynywszy: thakowy koszdy, swoyę częscz traczy, yako by z bythwy vczyekl. A popysawszy kaszdego konya, ma thesz popysacz szerscz y kleynothy yego namalowacz ***); swoye wszythkye powyathnyky, mayą na yednym myesczw, przy chorągwy, a nye roszno sthacz.

IV. Kthory dlya nyemoczy swoyey, nyemosze na voynę yechacz, ma przeth hethmanem nyemocz swą obyawycz.

Jeszly ktho prawdzywye nyemoczen byl, a dlya thego nyegodzyen byl ku szlwszbye naszey zyemskyey, a nyemyal by then nyemoczny ku szlwszbye voyenney godnego, abo by then syn szlwszyl w dwora naszego hospodarskyego, abo thesz z oyczem dzielyon byl: thedy thakowy nyemoczny ma szye dacz ku hethmanw naszemw vyescz, abo nyemocz suoyą obyavycz. A yeszly by hethman poznal, nyemoczny dlya choroby swey ku szlwszbye zyemskyey nye yesth godzyen, ma yego samego sthey szlwszby na then czas wypwsczycz,

***) *Opuszczono*: a stanowiska.

powinen budeť, mesto sebe, z ymenia swojeho, słuhi swoi na wojnu wyprawiti, tymże obyczajem, jako wyszej wypisano pod swedomom listow hetmana naszoho zemskoho. A nemocnyj, jestli [72]) nemoh jechati do hetmana naszoho: majeť sia opowediti wradniku, a chorużomu, a dwum zemianom [73]), kotoryje maiut, pered hetmanom, pod czestiu i pod weroju [74]) powediť, iż u prawde [75]) jest nemocon. A jestliby chorużij powedił o komkolwe, iżby był nemocon, a onby był zdorow, a toby na tot chorużoho sprawedliwe prawom było perewedeno: tohdy tot chorużyj, majeť imenie swoje własnoje tratiti.

famulos suos, expedire ad bellum, eodem modo, prout supra descriptum est, sub testimonio litterarum campiductoris nostri terrestris. Si autem nequiverit infirmus equitare ad campiductorem nostrum: tunc debet se insinuare officiali et vexillifero, et duobus nobilibus, qui coram campiductore nostro, sub honore et fide, referent eum, veraciter infirmum esse. Et si vexillifer retulerit, de aliquo bene valenti, asserens eum esse infirmum, et hoc probatum fuerit, contra eum: tunc bona sua propria, vexillifer ipse ammittit.

V. Jestliby chto meł syna, kotoryj by moh służbu zemskuju zastupiti: majeť jeho hetmanu okazati, jestli budet hoden za jeho służiť.

VII. Idoneitas filij ad bellum pro patre discernitur per campiductorem.

Pakliby chto był zdorow, a meł syna, kotoryj sia ot neho ne otdelił [76]), ani też

Si autem quis benevalens, habuerit filium a se non divisum, et in aula nostra non ser-

72) *F. i Sł.* jestliby. 73) *F.* zemianinom. 74) *Sł.* do weroju. 75) *F.* prawdiwe. *Sł.* wprawde. 76) *F. i Sł.* nedelił.

a then nyemoczny, myastho szyebye, powynyen bendzye z ymyenya swoyego slwgy swoye wyprawycz, thymsze obyczayem, yako wysszey opysano, pod swyadomem lysthw hethmana naszego zyemskyego. A nyemoczny, yeszly sze nyechcze yechacz do hethmana naszego zyemskyego, ma sam powyedzyez vrzędnykowy y chorąszemw, y dwyema zyemyanynom, kthorzy mayą przeth hethmanem, pod czczyą, y poth wyarą powyedzycz, ysz prawdzywye yesth nyemoczen. A yeszly by chorąszy powyedzyal, albo onym, albo komw kolwiek, ysz by byl nyemoczen a on by byl zdrow, a tho by na thego chorąszego przewyedzyono prawem sprawyedlywye: thedy chorąszy ma swoye ymyenye traczycz.

V. Jeszly ktho myal na kthorego na szlwszbę yechacz zyemską, ma y hethmanowy okazacz yeszly będzye godzyen za nyego.

Jeszly by ktho byl zdrow, a myalby syna, kthory by szye od nyego nye dzyelył, ani thesz szlwszyl w dworw hospodarskyego, a bendzye yemw oszmnaszczye lath: a on

służiť u dwora naszoho hospodarskoho [77]), a budeť tomu osemnadcati [78]) let: on [79]) możeť za otca na wojnu jechati; a majeť sam s tymże synom do hetmana naszoho jechati. A jestli hetmanu budet sia wideti, iż onyj syn hoden jest ku służbe wojennoj: tohdy tot syn za otca, wojennuju służbu zastupiti majeť, a s tym pocztom kak otec jeho meł służiti. A pakliby tot syn, ne zdał sia hetmanu dobre [80]) hodnyj: tohdy sam otec majet na wojnu jechati.

VI. Jestliby chto zameszkał roku wojny, i na rok położonyj ne prijechał [81]) bez żadnoje słusznoje pricziny.

Też ustawujem, jestliby chto zameszkał roku wojny [82]) ot nas ustawlenoho, i na tot rok [83]) ne prijechał, bez żadnoje słusznoje pricziny: tohdy takowych, hetmanowe naszi, ne [84]) majuť w reistra swoi prijmowati, a ot nich [85]) darow brati, pod łaskoju naszoju panskoju; ani takowych wystupnych

vientem, et habentem annos decemseptem: talis filius potest pro patre proficisci ad expedicionem bellicam, et debet pater ipse cum filio eo, ire ad campiductorem. Si campiductori videbitur, idoneus esse filius ad rem bellicam: tunc poterit patrem evincere, in servicio bellico, cum eo tamen comitatu, quocum pater servire debuisset. Si vero visum fuerit campiductori, non esse idoneum filium ad bellum: tunc pater ipse proficiscatur.

VIII. Negligens diem prescriptum, in registrum non suscipiendus.

Item constituimus, quod si quis terminum in expedicionem bellicam a nobis constitutum neglexerit, sine aliqua legittima causa, et rationabili, eum, campiductori in registra sua suscipere, et dona ab eo accipere non licebit, sub gratia maiestatis nostre; nec etiam licebit eis huiusmodi de-

77) hospodarskoho, *niema F.* 78) *F.* ot seminadcati. *Sł.* osmnadcať. 79) *F.* i on. 80) dobre, niema *Sł.* 81) *F.* ne stał. 82) Sł. wojennoho. 83) rok, *niema Sł.* 84) ne, *niema Sł.* 85) *F. i Sł.* ani ot nich.

mosze za oycza woyenne yechacz; a ma sam s thym synem do hethmana naszego yechacz. Jeszly hethmanowy bendzye szyę wydzyalo, ysz on syn godzy szyę kw szlwszbye voyenskiey: thedy then syn szlwszbę woyenną zasthępycz ma za oycza, a s them poczthem, yako yego oczyecz myal szlwszycz. A yeszly by then syn nyezdal szyę hethmanowy dobrze godny, thedy oczyecz sam na voynę ma yechacz.

VI. Jeszly by ktho zamyeszkal voyny, na rok poloszony nye przyechal przesz szadney szlwszney przyczyny.

Thesz wsthawuyem, yeszly by ktho omyeszkal roku voyny od nas wsthavyonego, na then rok nyeprzyachal przes szlwszney przyczyny: thedy thakowych, hethmanowye naszy, nyemayą w regestra svoye przymowacz, any thesz od nych darow bracz, pod laską naszą panską; any thakowych wysthępnych mayą przeth namy sthawycz, jedno mayą bycz karany vedlye wchffaly naszey zyemskyey, o obronye pospolythey. A yeszly by

majuť pered nami taiti, aby byli [86]) karany wodle ufały [87]) naszoje zemskoje, a byliby [88]) na potom [89]) pochopnejszije ku służbe naszoj i oborone pospolitoj. A jestliby [90]) hetman, na nasze prikazanie [91]) nedbajuczi, takowych neposłusznych [92]), w reistra swoi prijmował, a natoby sia potom i inyje spuszczali, a nam, abo poddanym naszim w tom ot neprijatela szkoda stała sia: to choczem [93]) na samom hetmane toje wseje szkody smotreti [94]).

VII. Hetmanowe ne majuť kazati bolszej brati ot popisu wojska pisarem swoim: tolko ot kona po połu hroszku, a rospuskajuczi wojska, ne majuť niczoho brati.

Też ustawujem, aby hetmani [95]) naszi, ne kazali bolszej brati ot popisu wojska naszoho [96]) pisarem swoim, tolko po połu hroszku [97]) ot konia, za pracu ich pisarej, a to w tot czas, koli sia wojsko naszo żeżdczajeť. A koli [98]) wojsko naszo majeť ro-

linquentes celare a nobis, debent enim puniri, secundum laudum nostrum terrestre, ut in posterum studiosiores sint ad servicium nostrum, et defensam publicam. Et si campiductor, constitucioni huic nostre contraveniens, huiusmodi inobedientes in registra sua susceperit, eoque tandem, et alij se assecuraverint, et interim nobis, vel subditis nostris, dampnum illatum fuerit: volumus dampnum illud totum, in ipso campiductore resarciendum attendere.

IX. Campiductorum scribe a scribendis militibus, non exigant plus dimidio grosso ab equo.

Prohibemus ne permittant campiductores scribis suis, in conscribendis exercitibus, exigere plus mediente ab equo pro labore scribarum ipsorum, et hoc tunc, dum congregantur exercitus. Dum vero disolvuntur, seu dimittuntur, sive in loco, sive

86) *Sł.* a byli. 87) *F.* ustawy. 88) *F.* aby byli. 89) na potom, *niema Sł.* 90) *Sł.* a jestliby pak. 91) *F.* hetman naszoho prikazania. *Sł.* hetman nasz prikazania. 92) *Sł.* nesłusznych. 93) *F.* toho my chotim. *Sł.* toho choczem. 94) *F. dodaje:* smotreti tak i na chorużom. 95) *F.* hetmanowe. 96) naszoho, *niema F.* 97) *F.* hrosziu. 98) *F. i Sł.* koli sia.

thesz hethman nasz, nyedbayąncz przykazanya naszego, thakowych nye poszlwsznech, w regestra swoye przymowal, a tham by szyę na tho yny szpwsczaly pothem, a nam albo pothomkom naszym szkoda w thym od nyeprzyaczyela szyę sthalą: thedy na samem hethmanye szkody they wszysthkyey patrzycz mamy.

VII. Hethmanowy nyemayą vyęczey kazacz bracz od popysu, jedno od konya po polgrosza, a rospwsczayącz nyema nycz bracz.

Thesz wsthawuyem, aby hethmanowye naszy nyekazaly vyęczey bracz od popysw voyska naszego pysarzom swoym, jedno od konya po polgroszkw, za praczą ych, w then czasz, gdy szyę voysko zyedzye; a gdy voysko nasze rospwsczono bęndzye na myesczw, albo na polw, albo w zyemy nyeprzyaczyelskyey, gdzye by ynszy potrzeby nye bylo

spuszczono byti, buď na mestcy [99]), abo na poli, abo w zemli neprijatelskoj, hdeby wżo potreby zemskoje ne było: tohdy ne majeť hetman ot nich niczoho brati, majeť ich otpustiti dobrowolne.

foris, in campo vel in terra hostili, ubi jam necessitas reipublice cessaverit: tunc nihil ab eis campiductor percipiat, dimittat eos libere.

VIII. Kotoryj buduť posłany nad zastawoju starszij [1]).

Też prikazujem, kotoryjeby byli posłany z rameni naszoho, abo hetmani naszi, nad zastawoju [2]) starszimi: aby [3]), rospuskajuczi ludej, koli służbu naszu zasłużať, niczoho na nich [4]) nebrali. A jestliby chto na protiwku toj ustawe naszoj wczinił [5]): tohdy majeť tomu [6]) w koho szto ozmeť, sowito wernuti, a nam winy zapłatiti dwanadcať rublew hroszej. Ot [7]) kolka parsun szto ozmeť, ot kożdoje parsuny dwanadcať rublew [8]) powinen budeť płatiti.

X. Hij qui presidijs castrorum prefecti fuerint, a dimitendis militibus nihil percipiant.

Prohibemus etiam, ne campiductores, alias capitanei nostri, aut qui missi fuerint ex brachio nostro super presidiis, dimitentes milites post adimpletum servicium nostrum, aliquid ab eis accipiant. Et si quis hanc prohibicionem nostram fuerit transgressus: tunc tenebitur ei, a quo quid acceperit, reddere acceptum in duplo; et nobis luere penam duodecim siclorum, tot vicibus, quot fuerint persone, a quibus aliquid acceperit.

99) *F.* budet na mestcu. 1) *Sł.* starszimi. *F. dodaje:* rospuskajuczi wojska nemajut z nich niczoho brati pod winoju. 2) *Sł.* nad zastawy. 3) *F. i Sł.* abo. 4) *F.* aby na nich niczoho. 5) na protiwko tomu ustawleniu naszemu był a nerjadne czinił. *Sł.* na protiwku toje ustawy naszoje czinił. 6) tomu, *niema Sł.* 7) *F.* a ot. *Sł.* i ot. 8) *Sł.* rublew hroszej.

zyemskyey: thedy nyema hethman nyczego od nych bracz, yedno ych pwszczycz dobrowolnye.

VIII. Kthoby byl poslan zasthawy stharszy rospwszczayącz voysko, nyma s nych nycz bracz pod vyną.

Thesz wsthawuyem, ktorzy by byly poslany z ramyona naszego, albo hethmaynskyego, nad zasthawamy stharszemy: aby, rospwszczaly lywdzy gdy szlwszbę naszą hospodarszką zaszlwszą, nyczego od nych nyemayą bracz. A yeszly by ktho przeczyw thakyey naszey wsthawye vczynyl ynaczey: thedy ma tho wszythko themu zasz sowytho vyernącz, a nam vynę zaplaczyc dwanasczye rwblow gr. Od kylka perszon, ma dwanasczye rwblyow zplaczycz.

IX. Chorużije ne majuť zemlan osaživati doma, ani po szichu otpuskati [9]).

Też prikazujem choruzim naszim: aby nesmeł żaden z nich zemianina doma osaditi, ani po popisu [10]), ani po szichu jeho, bez wedoma hetmanskoho otpustiti ne majeť. A jestliby kotoryj z nich zemianina doma osadił [11]), aboby zemianin kotoryj doma został sia, i pered hetmanom wtaił [12]), abo po popisu, abo po szihu otpustił zemianina, a toby na neho było perewedeno: tohdy takowyj [13]) chorużij, wrad choruźstwo i imenie tratiť, kotoroje spadywajeť na nas hospodara [14]).

X. Kożdyj nemajeť bez wedoma hetmanskoho z wojny procz otjechati.

Choczem też i ustawlajem: aby kożdyj powinnyj wojnu służiti, bez naszoho wedoma i hetmana naszoho osobnoho dopuszczenia, z wojny wyjechati ne smeł, potul, po-

XI. Vexilliferis non licet absolvere, quemcunque ab expedicione bellica.

Districte etiam prohibemus, ne quisquam vexilliferorum audeat permittere nobili, et, ut domi remaneat, nec etiam post conscripcionem et disposicionem exercituum, sine scitu campiductoris, quempiam dimittere. Et si quis contra prohibitionem hanc, fecerit, aut nobilem domi delitescentem, campiductori non revelaverit, et aliquod premissorum, contra eum probatum fuerit: tunc ille, officium suum vexilliferatus ammittit, simul et bona maiestati nostre.

XII. Discedens ab exercitibus, ante dissolucionem, amittit bona ut absens.

Prohibemus insuper, ne quispiam expedicioni bellicae obnoxius, sine speciali scitu nostro et campiductoris nostri admissione, ab exercitibus discedere presumat,

9) *F.* Chorużij zemian osaživati doma, ani posle szichu otpuskati do domow ich ne majet. 10) *Sł.* ini popisu. 11) *Sł.* zemenina osaditi. 12) *F.* aboby zemianin doma ostał sia a onby to pered hetmanom wtaił. 13) *Sł.* takowyj kożdyj. 14) *F. i Sł.* wrad choruźstwa tratit a imenie kotoroje majeť spadywajet na nas hospodara.

IX. Chorąszowye zyemyan osthawyacz doma, any poszlye szykw odpwszczacz do ych domow nye mayą.

Thesz wsthavyem chorąszem naszem: aby nyeszmyely szadny s nych, zyemyan doma zosthavyacz, any po popysw any po szykw ych, besz wyadoma hethmaynskyego, nyema odpwszczycz. A yeszly by kthory s nych zyemyenyna doma zosthavyl, abo by thesz zyemyanyn doma zosthal, a przeth hethmanem zathayl, po popyszye, abo po szykw odpwszczyl by zyemyenyna, a tho nan bylo przewyedzyono: thedy thakowy chorąszy vrząnth chorąsthwa swego traczy, a ymyenye kthore ma, przypada na nas na hospodara.

X. Kosdy przes wyadomya hethmana odyechacz nyema z voyny.

Thes wsthavyem: aby koszdy byl powynyen woynę szlwszycz, a bes wyadomya hethmana naszego osobnego y dopusczenya z voyny wyechacz nyemyal, pothy, poky by

kulby [15]) wse wojsko naszo i rad naszich ne było rospuszczano [16]): bo takowyj koždyj, imenie tratiť, kakby na wojne ne był.

donec omnes exercitus nostri, et consiliariorum nostrorum dissolute, seu dimissi non fuerint. Transgrediens vero prohibicionem hanc: amittit bona, perinde ac si non fuisset in expedicione illa.

XI. Storoži wojennyj [17]) chtoby ne harazdo dosmotreł.

Koliby chto s poddanych naszich na wojnie, czerez nas abo czerez hetmana naszoho [18]) posłan był na storožu protiw neprijatela naszoho; a tot posłanyj harazd [19]) toho nedosmotreł, nedbałostju swojeju, na kotoroje mestco posłan, a tam ne stojał, a zjechał procz, abo ne dožďawszi roku obmeny [20]), wyjechał procz, a w tom by sia nam szkoda stała, abo wojsku naszomu ot neprijatela naszoho, tak w ludech [21]) i w konech wojennych: tohdy takowyj koždyj, imenie i sziju tratiť; kotorojeż karanie pri łasce naszoj hospodarskoj sobe zostawlajem.

XIII. Quid cum vigili qui in excubiis exercituum negligentia deliquerit.

Si quis subditorum nostrorum in expedicione bellica missus, per nos, aut campiductorem nostrum, ad excubias contra hostes, non bene id perpenderit in curia sua, vel in loco destinato non steterit, et discesserit, vel non expectato termino commutationis, abierit, et interim nobis, vel exercitibus nostris, illatum fuerit damnum ab hoste, in hominibus, vel equis bellicis, tunc talis unusquisque, collum et bona amittit; quam quidem animadversionem, reservamus in gratia nostra.

15) *Sł.* do tele pokole. 16) *F.* rospuszczeno. 17) *F. i Sł.* wojennoje. 18) *F. i Sł.* hetmany naszi. 19) *F. i Sł.* horazdo. 20) *F.* roku objawienoho. 21) *Sł.* ludiach.

woyska naszego, y rad naszych nyebylo rospwsczono: bo thakowy, ymyenye traczy, yako by na woynye nyebyl.

XI. Stroszy voyenney, ktho by nyedobrze dopatrzyl.

Gdy by ktho s podanech naszych, przes nas, abo przes hethmany nasze, na voynę poslan byl na straszą przeczyw nyeprzyaczyelya naszego; a then poslan, dobrze nyeopatrzyl thego nyedbalosczyą swoyą, kthore myescze poslanya nyedosthalo, ą precz yechal, abo nyedosthawszy rokw odmyany, vyechal precz, a w them szye nam szkoda sthala, abo voyskw naszemw, od nyeprzyaczyelya naszego, thak w lywdzyech, yako y w konyech: thedy thakowy, ymyenye y gardlo traczy; kthore karanye przy lascze naszey osthawyem.

XII. Koho poszluť w zastawu, abo [22]) był tam na rok, a on na rok położonyj tam ne budeť.

Też ustawlajem, jestlibychmo my sami, parsunoju naszoju hospodarskoju, abo panowe rada nasza, poszluť [23]) koho w zastawu na zamok, i rok jemu położili, na kotoryj by on meł [24]) prijechati na onyj zamok, a tak on spłoszenstwom swoim, na tot rok położonyj tam ne prijechał, a w tot czas neprijateli naszi [25]), tot zamok [26]) obohnali, aby dobre i szkody ne wczinili: tohdy takowyj, iż na rok ne prijechał, wse imenie tratiť i spadywajeť na nas hospodara; a jestliby, czehoż boże uchowaj [27]), neprijateli w tot czas tomu zamku szkodu wczinili: tohdy tot chto [28]) omeszkał roku [29]), horło i imenie tratiť.

XIII. Na wojne buduczi, ne majeť ni chto na domy i gumna szlachetskije najeżdczati.

Też ustawujem, chtoby na wojne buduczi, kotoryj szlachticz, najeżdczał na

XIV. Ad presidia missus, sistatur ibi ad diem prescriptum sub pena.

Item constituimus, quod si nos miserimus, vel consiliarii nostri, miserint quem in presidia ad arcem, assignato ei die, quo ibi comparere debeat, et ille incuria sua, ad diem prescriptum, illuc venire neglexerit, et interim hostes, arcem illam obsidione anxerint: nihilominus neglector ille, omnia bona sua amittit mense nostre ducali; si vero, quod absit, damnum castro illi, fuerit ab hoste illatum: tunc ille, qui neglexerit, diem collum perdit et bona.

XV. Quid eis, qui in expedicione bellica predium aut horreum alienum invaserint.

Constituimus, quod si quis nobilis, in expedicione bellica invaserit, domum ali-

22) *F. i Sł.* aby. 23) *F.* poszlet. 24) *Sł.* moh. 25) *F.* neprijateli hospodarskij. 26) *Sł.* zamok hospodarskij. 27) *F.* a jestliby, jehoż boże wchowaj. 28) *Sł.* szto. 29) roku, *niema Sł.*

XII. Kogą poszlyą w zasthawą, aby tham byl na rok, a on by rok poslan nyebyl.

Thesz wsthawuyem, yeszly byszmy samy osobą naszą hospodarską, abo panowye rada nasza, poslaly kogo w zasthawę na zamek, y rok yemw poloszyly, na kthory on myal przyechacz na on zamek, a thak on s poszelsthwem swoym na then rok poloszony, tham nyeprzyechal, a w then czas nyeprzyaczyel then zamek hospodarsky osthąpyl, aby dobrze y szadney szkody nyewczynyl: thedy thakowy wszythko ymyenye traczy na nas hospodara; a yeszly by, czego bosze wchoway, nyeprzyaczyel na then czasz themw zamkw szkodę nyyaką wczynyl: thedy then, kthory omyeszkal gardlo y ymyenye traczy.

XIII. Na woynę yadączy nyemayą na domy any na gwmna szlyacheczkye nayeszdzacz.

Thesz wsthawvyem, ktho by na woynye bęndącz, kthory szlyachczycz, nayechal

dom, abo humno kotoroho [30]) szlachticza; abo jeduczi na wojnu po doroze hrabił, a perewedeno by to [31]) na neho, szto pohrabił abo poszkodił: tohdy, ilekroť budeť tot na dom [32]), abo na humna najeżdczati [33]), abo po doroze hrabiti, tot za koždym swoim najezdom i podoroze brańiem [34]), majeť khwałt płatiti.

cujus nobilis, vel proficiscendo ad expedicionem ipsam, in itinere raptitaverit, et probatum fuerit contra eum, quid rapuisse vel damnificasse: tunc, quoties id fecisse, videlicet, domos aut horrea invasitasse, vel in itinere raptitasse, compertus fuerit, toties tenebitur luere violentiam.

XIV. A komuby stacyj na wojne, na samoho i na koni jeho nedostało.

Komuby [35]) ne dostało buduczi na wojne stacej i samomu jestli abo na koni jeho [36]): tohdy majet tot z wiżom hetmanskim hde jechati, abo pojti, i wziati [37]) s potrebu żiwnosti sobe i na koni [38]), ato majet zapłatiti, podłuh [39]) ustawy położonoje. A drowa, majuť brati hde [40]) buduť stojati: niżli domow pozbirati, i płotow żeczi. I stawow wołocziti, ani spuskati [41]), ani żit i ja-

XVI. Comeatus in expedicione bellica, quomodo comparandus.

Si cui in expedicione bellica defecerit comeatus, ipsi ad victum, aut equis: tunc is, adhibito sibi visore campiductoris, eat et accipiat sibi, et equis pro necessitate victualia, et solvat ea, iuxta taxam institutam; ligna licet accipere in locis stacionum. Sed aedificia domorum diripere, sepes exurere, stagna expiscari et exundare, fruges calcare, aut depascere, non licet. Et si

30) *F.* na humna inoho kotoroho. *Sł.* na humna kotoroho. 31) *Sł.* a perewedeno to było. 32) *F.* na tot dom. 33) *F.* najeżczał. 34) *F.* abo po doroze hrableniem. 35) *Sł.* koliby. 36) *F.* stacej jemu samomu i konem jeho. *Sł.* stacej i samomu jesti i piti i na koni jeho. 37) *Sł.* abó i wziati. 38) *F.* sobie i na koni swoi. 39) *F. i Sł.* wodłuh. 40) *F.* hdekolwek. 41) *Sł.* i spuskati.

na dom albo na gwmno kthorego szlyachczycza, albo thesz na voynę yadącz, po drodze, grabyl, albo thes poszkodzyl: thedy, ylye krocz then bendzye na dom albo na gwmno nayeszdzal, abo po drodze grabyl, thensze koszdym swym nayasdem, y po drodze grabyenyem, gwalth ma placzycz.

XIV. A komw sthaczyey na voynye na samego y na konye nye dosthanye.

Komw by nyedosthalo na voynye będączy sthaczyey, szamemw yescz, abo konyem yego: thedy ma s them sztarszem hethmanskyem, gdzye kolwyek yechacz, a wzyącz potrzebę szysznoszczy sobye y konyem, a ma tho zaplaczycz wedlye wsthawy. Drwa mayą bracz gdzye będą sthacz: nyszly domow rozbyeracz, plothow palycz. Sthawow wloczycz, any spwszczacz, nye mayą, any trawycz szytha, ny thesz yarzyn depthacz. A yeszly by

rin [42]) toptati i trawiti [43]), ne majuť. A jestliby chto takowuju szkodu wczinił: tohdy majeť hetman nasz, takowych w łancuch sażati; a predsia onyj, tuju szkodu, majeť otprawowati [44]) i khwałt płatiti.

(O nachod abo khwałt wojenny) 45).

A jestliby chto [46]), buduczi na służbe naszoj na wojnie, naszoł odin na druhoho, na oboz, abo na stan, khwałtom, a ranił, abo wdarił [47]) koho: takowyj jako [48]) khwałtownik, horło tratiť.

qui aliquod huiusmodi damnum fecerit: tunc debent tales, a campiductoribus, cathenis vinculari, et nihilominus damnum illud reformare, et violenciam solvere tenebuntur.

XVII. Quid cum inferenti vim in expedicione bellica.

Si quis in expedicione bellica, invaserit alterum in stacione, vel tentoriis suis violenter, et vulneraverit aliquem, vel tetigerit saltem: amittit ut violator collum.

Rozdeł treti.

O słobodach [49]) szlachty, i o rozmnożeni [50]) welikoho kniaźstwa [51]).

I. Hospodar szlubujeť, panstwa jeho miłosti welikoho kniaźstwa i panow rad ni w czom ne poniżati.

Też koli pan boh wschoczeť, wzycziti, dopustiti [52]) nam, panstwa inoho, także i

Rubrica tercia.

De manutenendo corpore magniducatus et de libertatibus nobilitatis.

I. Promittit princeps, quod magnumducatum et consiliarios imminui non pacietur, nec deprimi.

Dum deus faverit nobis, consequi aliud dominium nostrum magnumducatum Litva-

42) *F.* i wsiakich jarin. *Sł.* ni jarin. 43) *Sł.* ani trawiti. 44) *F. i Sł.* oprawowati. 45) *Tytuł wzięty ze Słuckiego, bo go obadwa inne, Dział. i Firl. opuściły.* 46) *F.* I też jestliby chto. *Sł.* Jestliby chto. 47) *Sł.* udarił. 48) jako, *niema Sł.* 49) *Sł.* swobodach. 50) *Sł.* rozmnożeniu. 51) *F. i Sł. dodają:* litowskoho. 52) *F.* uschoczet wzyczіti i dopustiti. 53) *F.* korolewstwa.

ktho thakową szkodę vczynyl, thedy hethman nasz thakowe lanczwchem karacz ma, a przetszyę y szkody ony mayą oprawowacz y gwalth placzycz.

A yeszly by na szlwszbye naszey będącz, na voynye, naszedl yeden drugyego, na obos, abo na sthan gwalthem, a ranyl, albo wderzyl kogo: thakowy gwalthownyk gardlo traczy.

(Rozdział III.)

O rosmnoszenijw wyelkyego kszyęsthwa Lythewskyego.

I. Nasz hospodar szlwbwye paynsthwo swoye wyelkyego kszyęsztwa lythewskyego y panow radnych ny w czym nye ponyszacz.

Thesz pan raczy dopuszczycz, y szyczycz nam, paynsthwa ynego, thak sze y krolyesthwa, paynsthwa vyelkyego kszyesthwa lythewskyego, y rad naszych, nyevmnyey-

krolewstwa [53]), tohdy panstwa naszoho welikoho kniaźstwa litowskoho, i rad naszich, ni w czom newmenszim: ale ot wsiakoje letkosti i poniżenia, jako sławnoje pamiati otec nasz czinił, czasu szczastnoho [54]) panowania swojeho, tot panstwa stereczi budem [55]).

nie, et consiliarios nostros, non imminuemus in aliquo: sed ab omni levitate et depressione, quemadmodum felicis recordacionis genitor noster, tempore principatus sui fecit, custodiemus.

II. Hospodar szlubujet, rozmnożati welikoje kniaźstwo litowskoje, isz to ne dobre rozobrano, ku panstwu priwernuti.

II. Promittit princeps, bona magniducatus ipsius non imminuere et alienata recuperare.

Też dobra kniaźstwa tot welikoho litowskoho ne wmenszim; ale szto budeť nesprawedliwe otdaleno [56]), i nesłusznie rozobrano i uprochano [57]), ku [58]) własnosti tot kniaźstwa priwedem i priwesti choczem.

Item bona magniducatus ipsius non diminuemus; sed quod iniuste alienatum fuerit, vel illicito occupatum et impetratum, ad proprietatem magniducatus ipsius, reducemus et reducere volumus.

III. Derżanej i czestej czużozemcom, ne mająť dawany byti.

III. Dignitates et officia alienigenis non conferenda.

Też szlubujem [59]) i obecujem iż w zemlach naszich toho welikoho kniaźstwa, zeml, i horodow, i mest, i [60]) kotorych kolwe dedictw [61]), i derżania; i też kotorych kolwe

Item spondemus et promittimus, quod in terris nostris magniducatus Litvanie, fundos, castra, civitates, et quascunque hereditates, tenutas; et quecumque officia, ho-

53) *F.* korolewstwa. 54) *Sł.* czinił w szczastnoho. 55) *F.* swojeho i my też toho panstwa stereczi budem. 56) *Sł.* otdano. 57) *F.* wprochano. 58) ku, *niema Sł.* 59) *F.* slubujem. 60) i, *niema F.* 61) *F.* dedictwa.

szacz: alye ych, od wszythkiech lyekosczy y ponyszenya, yako slawney pamyęczy oczyecz nasz vczynyl sczesznego panowanya svego, thego paynsthwa strzecz będzyemy.

II. Hospodar szlywbwye, rozmnoszycz wyelkye kszyęsthwo Lythewskye, y tho czo nyedobrze rozebrano kw paynsthwu przywyescz.

Thesz dobra vyelkyego kszyesthwa lythewskyego nyevmnyeyszemy; a czo bęndzye nyespravyedlywye odalono, nyeszlusznye rozebrano i vproszono, ku wlasnosczy thego ksyęsthwa przyvyedzyem y przyvescz chczemy.

III. Dzyerszenya y czczy czwdzozyemczom nyemayą bycz dane.

Thesz wsthawvyem y obyeczwyem, w zyemach naszych thego kszyęsthwa Lythewskyego, zyem grodow y myasth, y kthorech kolwyek vrzędow naszych, dzyedzyczthwv

wradow naszich, abo czestej [62]) i dostojnosti: żadnomu obczomu, ale tolko prirożonym, a tubylcom tych zeml naszich welikoho kniaźstwa, i wyszej menenoho, ne budem dawati; i potomki naszi, ne buduť dawati w derżanie i w pożiwanie [63]).

IV. Wrady staryj majuť zachowany byti [64]).

Też ustawujem, aczkolwe prawo pisanoje [65]) dalijeśmo zemli welikomu kniaźstwu litowskomu, a wedże [66]) starych wradow wojewodstwa wilenskoho, i wojewodstwa [67]) trockoho, i inych wojewod i kasztalanow, i kanclerstwa [68]) zemskoho, i marszałstwa dwornoho, i starostowej wradnicy naszi [69]), niczim ne wmenszajem. Majut [70]) sia kożdyj z nich, u swojem powete, sprawowatisia, suditi, raditi, i deckich swoich wsyłati, i

nores, et dignitates, nemini alienigene in usum vel tenutam conferemus, nec successores nostri conferent: sed tantum nativis indigenis terrarum ipsarum magniducatus concedentur.

IV. Vetusta officia conservantur integra.

Quamvis iura scripta concesserimus terris magniducatus Litvanie. Attamen, officia antiqua, videlicet, palatinatus vilnensem, trocensem, et alios, nec non castellanatus, cancellariatum, marschalcatus terrestrem, et curiensem, capitaneatus, et alia officia, non diminuimus in aliquo. Debent officiales ipsi singuli, in suis districtibus, administrare, iudicare, regere, et ministeriales suos alias dzeczkie mittitare et officiis suis

62) *F.* wradow abo czestej. *Sł.* wradow czestej. 63) *F.* i wyszej menowanoho ne majem dawati my i potomki naszi w derżania i upożiwania. *Sł.* wyszej meneneho budem dawati i potomki naszi buduť dawati w derżenie i w żałowanie. 64) *Sł.* Wrady staryje majuť zachowane byti, podle dawnoho obyczaju. 65) *Sł.* prawa pisanyje. 66) *F.* wszakżo. *Sł.* wszakże. 67) wojewodstwa, *niema F.* 68) *F.* kanclerejstwa. 69) *F.* i starosti i wsi wradnicy naszi. *Sł.* i starostw i wsi wradi naszi. 70) *Sł.* majeť.

y dzyerszenyw; y thesz kthorech kolwyek vrzędow naszych, albo y czczy y dosthoynosczy, szadnemw opczemw, alye thylko przyrodzonym, a thw szyedlczom thych zyem vyelkyego kszyęsthwa, nyebędzyem dawacz; y pothomkowye naszy nyebędą dawacz w dzyerszenye y w vszywanye.

IV. Wrzędy sthare, mayą chowane bycz.

Thesz wsthawvyem, aczkolvyek prawa pysane dalysmy zyemy vyelkyego kszyęsthwa Lythewskyego, a wszaksze stharech *) voyewocztva troczkyego, y ynszych voyewoczthw, y kaszthelanyey, y kanczlyersthwa, y marszalkoszthwa zyemskyego, y marszalkowsthwa dwornego, y stharosthovye, y wszythczy wrzednyczy, nyczem nyevmnyeyszamy. Mayą szyę kaszdy s njch w svym povyeczye, sprawowacz, sądzycz, y rządzycz, y (dzieckich) **)

*) *Opuszczono:* urzędów wojewodstwa wilenskiego.

**) *Wyraz* dzieckich *opuszczony tylko miejsce na niego zostawione w kodexie Swidz.*

wradow swoich wżiwati, podle dawnoho obyczaja: odno [71]) suditi majuť tym [72]) pisanym prawom.

V. Derżańia na priczinny zaocznyje, ne majuť otnimany byti [73]).

Też derżawcy dworow naszich i tiwunowe, na pricziny zaocznyje, czerez nas ne majuť byti nikomu otnimany. A koliby [74]) kotoryj z uradnikow, jako rosproszitel, a szkodnik dwora naszoho, w nas był obwinen: oboja storona, majeť pered nami oczywisto stati; a wysłuchawszi tuju recz, winnyj, podle zasłuhu, majeť byti karan: ale bez winy derżanej, otnimati ne budem.

VI. Hospodar slubujet wsi ufały [75]) staryje derżati, a nowyje s pany radami pribawlati.

Też [76]) o zachowanie starych priwilew zemskich, i zwyczajew, kotoryje w tych priwilach opisany potwerżony i wchwaleny [77]), abo [78]) nowych delaniu i [79]) moti, secundum antiquam consuetudinem: nisi iudicare debent eo iure scripto.

V. Tenute absentibus ex causis in tergum insimulatis non auferende.

Item tenute curiarum nostrarum et tivunatus, ob causas in tergum suggestas, adimi per nos non debent. Et dum quis ex officialibus fuerit apud nos, tanquam dilapidator, et damnificator bonorum nostrorum accusatus: tunc utraque pars, debet coram nobis personaliter comparere; et exaudito negotio, reus, iuxta merita punietur: sine culpa vero, tenutas non auferemus.

VI. Ex senatus consulto, adiciendum juribus et constitucionibus antiquis.

Item super conservandis antiquis privilegijs et consuetudinibus in eis descriptis, confirmatis et collaudatis, vel super novis condendis et augendis, quod visum fuerit

71) *F.* odnoż. *Sł.* i odno. 72) *Sł.* stym. 73) *Sł.* byti niot koho. 74) *Sł.* ale koliby. 75) *F.* uchwały. 76) *Sł.* I też. 77) *F.* potwerżenych i uchwalenych. 78) *Sł.* aby. 79) *Sł.* abo.

swoych wyslacz a wrzędow swoych vszyvacz, podlye dawnego obyczaya: yedno szędzycz mayą thym pysanem pravem.

V. Dzyerszenya na przyczyny zaoczne, nyemayą dawane bycz any odeymowane.

Thesz dzyerszawcze dworow naszych, thyvonovye, na zaoczne przyczyny, przesz nasz, nye mayą bycz dawane, any odeymane. A gdyby kthory z vrzędnykow, rosproszyl, a szkodnyk dwora naszego, byl v nas obvynyon: obye stronye mayą przeth namy oczywyszczy sthanącz; a vyslwchawszy tho thą rzecz, vynny podlwg zaszlwg ma karan bycz: alye bes vyny, dzyerszenya odeymacz nye będzyem.

VI. Krol szlywbwye wszythkye wchwaly sthare trzymacz, a nowych s pany radamy przybawyacz.

Thesz zachowanye stharech przywylyeyow zyemskych, y zwyczayow, kthore w thych przywylyeyoch opysane są, pothczwyerdzonych y wchwalyonych, albo nowych

żeniu, sztobysia mełо pricziniti, i naszomu i reczipospolitoje pożitku: tolko starym rozmyszleniem [80]), i też z wedomostiu, a [81]) s poradoju; i s prizwoleniem rad naszich welikoho kniaźstwa litowskoho, raditi i sprawlati [82]) budem.

addendum, ad nostram et reipublice utilitatem, matura cum deliberacione, et cum scito consilio et consensu, consiliariorum nostrorum magniducatus Litvanie, consulemus et ordinabimus.

VII. Wolnosti kniażatom, paniatom, szlachtam [83]) i meszczanom, hospodar jeho miłość [84]), szlubujeť w celosti zachowati.

VII. Spondet princeps populo universo, libertates conservare.

Szlubujem swojeju [85]) parsunoju hospodarskoju, iż wsiu szlachtu, kniażata, i pany [86]) choruhownyje, i wsi bojare pospolityje, i meszczane, i ich ludej [87]), zachowati pri słobodach [88]) i wolnostiach, ot prodkow naszich, i też ot nas danych im [89]).

Spondemus in nostre majestatis persona, quod totam nobilitatem, duces et barones, et omnes boiaros communes, et cives, ac eorum homines, conservare circa immunitates, et libertates, eis a predecessoribus nostris, et a nobis concessas.

VIII. Wolno wsim z zemli [90]) hospodarskoje, dla nawczenia wczinkow rycerskich, do wsiakich zeml, krom zeml neprijatelskich, hospodar dozwolajeť [91]).

VIII. Liberum indigenis magniducatus uberioris fortune, aut milicie gracia, egredi ad regiones externas, preter hostiles.

Też uziczajem, aby kniażata i panowe choruhownyje, szlachta, i bojare prereczo-

Indulgemus ut duces, barones, nobiles, et boijari predicti, habeant liberam faculta-

80) *F.* rozmyszleniam. *Sł.* rozmyszleniem. 81) *F.* i. 82) *F.* raditi i sprawowati. *Sł.* radi oprawowati. 83) *F.* szlachtie. 84) jeho miłość, *niema F.* 85) *F.* naszoju. 86) *F.* panowe. 87) *F. i Sł.* ludi. 88) *Sł.* swobodach. 89) *F.* ot predkow naszich danych im, też ot nas. 90) *F. i Sł.* Wolność wyjtia iz zemli. 91) *F.* słubujet. *Sł.* krom zeml neprijatelskich wsim hospodar jeho miłość dozwolajet.

dzyelanya y wmocznyenya, czo by szyę myalo przyczynycz kw naszemw y rzeczy pospolythey poszythkw: thylko sztharem rozmyszlyenyem, y thesz swyadomosczyą, y s poradą y s przyzwolyenyem rath naszych vyelkyego kszvęsthwa Lythewskyego, rzędzycz y sprawowacz będzyem.

VII. Wolnosczy kszyąszęthom, panyęthom, szlyachthom y myeszczanom, krol Jego Mcz szlywbuye, w czałosczy zachowacz.

Szlwbwyem swoyą personą krolyewską, ysz wszythka szlyachta, kszyęsthwa, y boyary przerzeczony, y myesczany, y ych lywdzy, zachowacz przy swobodach od przothkow naszych nadanych ym, y thesz od nasz.

nyje, meli wolnuju moc wyjti s tych zeml naszich welikoho kniaźstwa i inych, dla [92]) nabytia lepszoho szczastia swojeho, i nawczenia wczinkow rycerskich, do wsiakich zeml cużych, krom [93]) neprijatelej naszich. A wedżo [94]) tak, aby z dobra ich tak wychodiaczich, służby naszi nebyliby omeszkany: ale nam i potomkom naszim, jako pri nich byliby czineny [95]), kolko kroť nadobie [96]) było, wodle ustawu zemskoje. A jestliby syn pojechał po rycerstwu, a otca po sobe zostawił, a otec by wmer, a ne ostawiłby po sobe opekuna w imeniach: tohdy my hospodar, majem ustanowiť opekuna [97]) na tyje imenia, chtoby zemskuju służbu zastupił [98]); a dla neprijechania syna, abo brata, imenia ne tratiť.

tem, egredi de terris nostris predictis magniducatus, reliqua, propter assequendam uberiorem fortunam, et in actibus militaribus se exercendum, ad quascumque regiones externas, preter hostium nostrorum terras. Ita tamen, quod ex bonis ipsorum, taliter egrediencium, servicia nostra non negligantur: sed tanquam presentibus eis exhibeantur nobis, et successoribus nostris, toties, quoties opus fuerit, iuxta constitucionem terrestrem. Et si aliquis ita egressus, ad regiones externas, reliquerit domi patrem, et is moreretur, tutore bonis non constituto: tunc nos constituemus, hujusmodi bonis tutorem, qui servicium terrestre subeat; et absenciam propter, filii aut fratris, bona non amittuntur.

92) *F.* kniaźstwa ich dla. *Sł.* kniaźstwa litowskoho i dla. 93) *F. i Sł.* okrom. 94) *F. i Sł.* wszakżo. 95) *F.* wczinenyj. 96) *F.* potreba. 97) *F. i Sł.* tohdy hospodar majet ustanowiti opekuna. 98) *F.* zemskoje służby s tych imenej pilnował.

VIII. Wolnoscz wyechanya s zyemye krolyewskiey, dlya nawczenya vczynkow ryczerskyech, do wszythkyech zyem, krom nyeprzyaczyelskyey, wszythkyem krol dozwala.

Thesz dozwalyamy y wzyczamy, aby kszyąszętha, y panowye chorąsze, szlyachta, y boyary przerzeczone, myely volno mocz, viycz s thych zyem naszyech vyelkyego kszyęsthwa, y onych, dlya nabyczya lyepszego szczęszczya, y wczynkow ryczerskyech, do wszythkyech zyem, krom nyeprzyaczyelskyech. A thak, aby z dobra ych vychodzączy, szlwszby naszey nye bylo omyeszkanye: alye nam y pothomkom naszym, yako przy nych, bylyby czynyeny, vyelye by krocz potrzeba byla, vedlye wsthawy zyemszkyey. A yeszly syn poyechal przy ryczersthwye, a oycza po sobye zosthawyl, a oczyecz by vmarl, a nyeosthavyl by po sobye opyekvna v ymyenyach: thedy ma krol wsthavycz opyekuna na thy ymyona, kthory by zyemską szlwszbę zasthępował; y dlya nyeprzyachanya syna albo bratha ymyenya nye traczy.

IX. Po smerti otcow, deti synowe i dewki, otczizny [99]) otdaleny ne majuť byti.

Też po smerti otcow [1]), deti synowe i dewki [2]), dobra otcziznoho i dediznoho [3]), ne majuť byti otdaleny: ale tyje dobra, i z ich [4]) szczadki własnymi, zupołnym [5]) prawom posiaduť [6]): jako kniażata, i panowe choruhownyje, szlachta, i meszczane welikoho kniaźstwa litowskoho posedajuť [7]), i na pożitki swoi oboroczajuť.

IX. Mortuis parentibus, liberi sexus utriusque, a bonis non alienandi.

Post obitum parentum, liberi filij et filie, a bonis paternis et hereditariis non debent alienari: sed cum posteris suis legittimis, bona ea, plenario jure obtinebunt: quemadmodum duces, barones, nobiles, et cives regni Polonie sua obtinent, et in usus convertunt suos.

X. Prostych ludej, nad szlachtu, hospodar ne maje powyszati.

Też neszlachtu, nad szlachtu, ne majem powyszati [9]): ale wsiu szlachtu zachowati [10]) w ich poczstiwosti [11]).

X. Plebei nobilibus non preferendi.

Item ignobilitatem super nobilitatem, non extollemus: sed totam nobilitatem conservabimus in eorum honoribus.

XI. O zwod szlachecstwa.

Też ustawujem [12]), jestliby chto komu rek, żeby [13]) ne był szlachtic: tohdy tot

XI. Modus probande nobilitatis.

Si quis objecerit alicui, quod non sit nobilis: tunc ille qui se deducit, debet sta-

99) *F. i Sł.* synowe i doczki ot otczizny. 1) *F.* otcowskoje. 2) *F.* doczki. 3) dediznoho, *niema F. Sł.* dedicznoho. 4) *F.* tyj dobra iż ich. *Sł.* tyje dobra ich. 5) *Sł.* szczastki wolnosťmi i supołnym. 6) *F.* posediatj 7) *Sł.* posiadajuť. 8) *F. i Sł.* Prostych ludej nad szlachtu ne majem powyszati. 9) *F.* ne majem zachowati. 10) *F.* majem zachowati. 11) *F.* poczesnosti. 12) *Sł.* ustawlajem. 13) *Sł.* iżby.

IX. Po szmyerczy oyczowey, dzyeczy synowie y dzyewky, oyczyszny oddalyeny nyemayą bycz.

Thesz po szmyerczy oyczowey, dzyeczy synowye y dzyewky, dobra oyczysthego y dzyedzycznego nyemayą bycz othdalyeny: alye thy dobra, y z ych sthathky, wlasnemy, zupelnem pravem, poszyada: yako kszyąszętha, y panowye chorąsze, szlyachta, y myeszczanye vyelkyego kszyęsthwa Lythewskyego poszyadayą, y na poszythky swoye obraczayą.

X. Prosthych lywdzy, nad szlyachtę, nyemamy pothwyszacz.

Thesz nyeszlyachthy, nad szlyachtę, nyemamy pothwyszacz: alye wszythka szlyachta zachowacz z ych poczlywosczyą chczemy.

XI. Wywoth szlyacheczthwa.

Thesz wsthawyamy, yeszly by ktho komw rzekł, szeby nye byl szlyachczycz: thedy then, ktho vymowy, ma posthawycz, za oycza y za mathkę dwa szlyachczycza, a czy

chto wywoditsia, majeť postawiti z otca i z matki dwa szlachtica, a tyje majuť prisiahnuti. [14]). A pakli sia budeť rod zweł, a on tubylec: tohdy bojar szlachtu okolicznych, kotoryje by znali jeho iż jest szlachtic, majeť postawiti [15]), i majuť tyje bojare kotorych on postawiť, pri nem prisiahnuti, iż on jest z rodu szlachtic. A pakliby kotoryj czużozemec, priżedczij [16]) był człowek: tohdy majeť jechati do zemli swojeje, kotoryj [17]) ot kol [18]) jest, i tam majeť wywesti pered wradom szlachecstwo swoje, i z uradu [19]) pod peczatmi listy majeť prinesti wywodiaczi szlachecsto swoje. A jestliby walka s toje storony była, ot kol on jest: tohdy majeť postawiti dwuch człowekow szlachticow, kotoryje s toje storony buduť ot kol on, i majuť pri nem prisiahnuti, iż jest [20]) z rodu szlachtic: tymi [21]) sia majeť wywiesti.

tuere ex patre et matre duos nobiles, et hij debent jurare. Et si stirps eius exolverit, tunc nobiles circumvicinos, qui eum sciant esse nobilem, statuat, et debent hij nobiles circumvicini eius constituti, iurare circa eum, quod nobilis est ipse, ex genere. Et si fuerit alienigena advena: tunc debet proficisci ad terram suam, unde est ortus, et ibi coram officio deducere nobilitatem suam, et ab officio illo litteras sub sigillo debet aferre, probans, nobilitatem suam. Et si illic in patria ejus fuerint bella: tunc debet statuere duos homines nobiles conterraneos suos, et hi debent circa eum jurare, quod sit ex genere nobilis, et ita fiat deductio.

14) *F. dodaje:* prisiahnuti na tom iż on jest szlachticz. 15) *F. dodaje:* postawiti nikolko parsun. 16) *F.* prijeżczij. 17) kotoryj, *niema Sł.* 18) *F.* ot kul. 19) a z wradu. 20) *F.* iż on jest. 21) *F.* tym.

mayą przyszyęgacz. A yeszly szyę bęndzye rodw przal, a myal by dowoth szlwszny na tho, ysz by byl szlyachczycz: ma y posthawycz; a czy boyarowye czo przy nyem bęndą, mayą przy nym przyszyącz, ysz on yesth z rodw szlyachczycz. A yeszly kthory czwdzozyemyecz, przyezdny byl czlowyek: thedy ma do zyemye swey yechacz: s kthorey yesth, y tham ma wywyescz przeth wrzędem szlyacheczthwo swoye, y z vrzędu poth pyęczęczyamy lysth ma przynyescz vyvodzączy szlyacheczthwo swoye. A yeszly by w they stronye bylo, odkąth on yesth: thedy ma posthawycz dwv czlovyekv szlyachczyczow, kthorzy s they strony szkąt y on, mayą przy nyem przyszyącz, ysz yesth z rodw szlyachczycz a thym szyę vyescz.

XII. Ktho by komw przyganyl, a nazwal ysz nye yesth losza czysthego.

Thesz wsthawvyem, ktho by komw rzekl, thy yesthesz zlego losza szyn, a thego

XII. Chtoby komu prihanił, a nazwał jeho iż ne jest czistoho łoża [22]).

Też ustawujem, koliby chto komu rek [23]), ty jesi złoho łoża syn, a tohoby na neho ne doweł: tohdy skazujem, iż takowyj majeť toho nahabania sudowne [24]) oczistiti, pod tymi słowy [25]): szto jesmi menił na tebe, iż [26]) by ty był złoho łoża syn, menił jesmi to na tebe jako pes [27]). A wedże [28]) tym obyczajem majeť byti perewożono na benkarta: jestliby otec własnyj otrek sia [29]) jeho, i soznał [30]), iż to jeho ne syn [31]), abo w tastamente opisał [32]), otdalajuczi jeho ot wseho imenia jeho [33]), abo też z newenczalnoju [34]) żonoju meł jeho [35]): tohdy takowyj majeť byti policzon za prawoho benkarta: a inym niczim ne majeť na neho perewożono byti [36]). A odnakoż, pri maczose, i otec ne majeť syna i ot imenia otdaliti

XII. Quid ei, qui illegitimitatem procreacionis obiciens alteri, defecerit in probacione; et quid tunc, dum filius reputatur, a patre naturalis circa novercam habitus pro legittimo circa matrem.

Sancimus, dum quis dixerit alteri, quod mali thori sit filius, et hoc contra eum non probaverit: talis tenetur, impulsatum iudicialiter expurgare, sub his verbis: quod asserui contra te, quod esses mali thori filius, hoc contra te tanquam canis. Et nihilominus eo modo debet probari, contra bastardum: si pater legittimus abiudicaverit eum, et recognoverit, quod is ejus non sit filius vel in testamento expresserit exheredans eum, ab omnibus bonis suis, vel si cum non copulata coniuge procreaverit eum: tunc talis, reputabitur pro vero bastardo: alio vero nullo probacionis genere, debet probari contra eum. Et nihilominus pater filium circa novercam non debet a bonis alienare, et reputare eum pro bastardo:

22) *F. i Sł.* łoża syn. 23) *Sł.* komu prihanił. 24) *Sł.* sudom. 25) *Sł.* słowy rekuczi. 26) *Sł.* iże. 27) *F. i Sł.* meniljesmi to jako pes. 28) *F. i Sł.* wszakże. 29) *Sł.* otec jeho własnyj był otrek sia. 30) *Sł.* wyznał. 31) *F.* iż to ne jeho syn. 32) *Sł.* otpisał. 33) *F. i Sł.* ot swojeho imenia. 34) *F.* ne zwenczalnoju. 35) jeho, *niema Sł.* 36) *F.* ne majet byti perewożono. *Sł.* ne majet na neho dowożono byti.

by nan nye dowyothl: thedy skazwyem, ysz thakowy ma s thego gabanya sądownye oczysczycz, poth themy slowy: yszem myenyl na czyę nyeprawdzywye. A wszaksze thym obyczayem ma bycz przewodzono na bękartha: yeszly oczyecz wlasny odrzekl szyę yego y zeznal, ysz tho nye yesth syn moy, abo w thesthamenczye opysal oddalayąncz yego od wszythkyego ymyenya yego, abo thesz nye z oddaną szoną myal yego: thedy thakovy ma bycz polyczon za pravego bękartha: a nyczem ynem nyema na nyego przewodzycz, abo przevyedzyono bycz: Y yednaksze przy mathcze szyę ma zosthacz, y oczyecz syna od ymyenya nyema oddalycz, a bękarthem yego vczynycz: gdy yego przy mathcze za syna myal.

i benkartom wcziniti, khdy jeho pri matce za syna meł.

XIII. A jestliby chto komu prihanił o szlachecstwo, a zasia sam zapreł.

Koliby kotoryj szlachtic druhomu [37]) neszlachecstwo zadał, i o toje [38]) do suda był pozwan: tohdy tak ustawlajem, iż [39]) tot, kotoryj druhomu o szlachetstwo [40]) primowił [41]), i do suda pozwanyj, i tomu sia neznał: tohdy onomu prihanenomu o szlachecstwo ne szkodiť [42]), ani sia winen o toje szlachecstwo [43]) sudom ocziszczati.

XIV. O boj szlachticza, chtoby jeho zbił.

Jestliby szlachticz szlachticza zbił: tohdy wodle obyczaja praw, dwanadcať rublew hroszej. A koli [44]) prostyj chłop abo meszczanin szlachticza sobjeť [45]), a rukoju na neho siahneť [46]), a okriwawiť [47]) jeho, a on byto na neho prawom pereweł [48]):

cum eum circa matrem ejus habuerit pro filio.

XIII. Is cui obiectum contra nobilitatem, negatur, expurgationis oneri non subiacet.

Dum quis nobilis nobili ignobilitatem obiecerit, et ad iudicium propterea vocatus id negaverit: tunc illi, cui obiectum fuerit, non nocet, nec onus expurgande iure nobilitatis incumbit.

XIV. Quid ferienti nobilem?

Feriens nobilem nobilis, luat penam, secundum consvetudinem iuris, duodecim siclos. Simplex vero plebeus vel civis, si scilicet manum in nobilem extenderit, et sanguinaverit eum, et hoc contra percussorem illum, iure probatum fuerit: tunc, non

37) *F.* druhomu szlachticzu. 38) *Sł. przydaje*: neszlachetstwo zadał, abo kotoruju inszuju recz mówił na neho kotoraja by szlachetstwu jeho o czesť i o dobruju sławu jeho i oto. 39) *Sł.* ustawlajem jestliby. 40) o szlachetstwo, *niema Sł.* 41) *Sł.* prihanił. 42) *F.* onomu prihanenomu chtoby jemu prihanił szlachetstwo ne szkodit. *Sł.* onoho prihanenoho czesti i dobroj sławe ne szkodit. 43) szlachetstwo, *niema Sł.* 44) *F.* a koliby. 45) *F.* zbił 46) *F.* a rukoju siahnuł. 47) *F.* i okrowawił. *Sł.* a okrawowit. 48) *F.* a onby to na neho pereweł. *Sł.* a onby to prawom pereweł.

XIII. A yeszly by komw ktho (*przyganił*) o szlyachecztwo, a sam by szyę zasz zaprzal.

Gdyby kthory szlyachczycz drwgyemw nyeszlyachecztwo zadal, y o tho do prawa byl pozwan: thedy thak wsthavyamy, ysz then, kthory drwgyemw o szlyachecztwo przyganyl, y do prawa pozwan, kthemu szyę nyeznal: thedy onemu przyganyonemw o szlyachecztwo nye szkodzy any szyę wynyen otho szlyachecztwo pravem oczyszczyacz.

XIV. Jeszly by szlyachczycz szlyachczycza vbyl.

Thedy podlye obyczaya prawa, dwanasczye rvblyow gr. A gdy prosthy chlop abo myesczanyn szlyachczycza vbye, a on by tho na nyego przewyothl, sze by szyę nan szyegnął ręką, y skrwawyl: to thedy nyczem ynem nyema karan bycz, yedno rękę vczyącz.

tohdy inym niczim ne maieť karan [49]) byti, tolko ruki wtiaťiem [50]). A wedźe meszczanin kotoryj by nebył radoju. A jestliby [51]) był radoju, a zbił szlachticza: tohdy pak że maieť nawiazywati [52]) dwanadcať rublew hroszej, a ruki ne tratiť.

XV. A jestliby szlachticz wysłużił pod panom abo pod kniaziem imenie, a choteł s nim procz pojti.

Koliby kotoryj s poddanych naszich na kom wysłużił, na kniażatach, abo na paniatach [53]), abo na kom inom, imenie leżaczoje: tohdy imenie onoje zostawiwszi [54]) onomu panu swojemu, abo potomkom jeho, podłuh listow [55]) na to jemu danych, wolno jemu budeť i potomkom [56]), otijti procz, kudy chotia [57]). Niżliby tymi listy [58]) jemu danymi wyrażono było, żeby moh s tym imeniem służiti komu chotia. A jestliby chto takowyj list słuze swojemu dati choteł: tohdy majeť, zozwawszi [59]) ludej dobrych storonnych, alio modo puniri debet, quam amputacione manus. Hoc autem si civis non fuerit de senatu. Si autem fuerit de consilio et percusserit nobilem: tunc eodem modo ut nobilis compensabit, duodecim siclis, manum vero non amittit.

XV. De jure feudale, et de vassallis.

Si quis e subditis nostris, ab aliquo duce, barone, vel a quocumque emeruerit bona immobilia: tunc ei et successoribus ejus, liberum erit, relictis bonis illi domino suo vel successoribus eius, secundum litteras, sibi desuper concessas, recedere quo voluerit. Nisi forte litteris huiusmodi ei concessis, expressum fuerit, ut posset cum huiusmodi bonis servire, cui voluerit. Et si quis huiusmodi litteras, famulo concedere voluerit: tunc, convocatis hominibus bonis, extraneis, sub suo sigillo, et sub

49) *F.* ne majut karanyi. 50) *F.* wtiati. *Sł.* utiati. 51) *Sł. dodaje:* meszczanin. 52) *F.* nawiazati. 53) *F.* kniażatoch abo na paniatoch. 54) *F.* zastawiłszi. 55) *Sł. dodaje:* podłuh listow jeho. 56) *F.* i potomku jeho. *Sł.* i potomkom też jeho. 57) *F.* kudy choczet. 58) *Sł dodaje:* na to. 59) *Sł.* sozwati.

A wszaksze myeszczanyn kthory by nye byl w radzye. A yeszly by zbyl szlyachczycza, thaksze ma navyęzacz dwanasczye rublyow gr. a rękę mu nye traczycz.

XV. Jeszly by szlyachczycz wyszlwszyl poth panem abo poth kszyędzem ymyenye, a chczyal by s nyem precz poydz.

Gdy by kthvry s podanech naszych na kyem vyszlwszyl ymyenye lyeszącze: thedy ymyenye ono zasthawywszy onemw panw swoyemw, abo pothomkowy yego, vedlwg lysthow na tho yemw danych, volno yemw będzye y pothomkom: odycz precz. Nyszly by themy lysthy yemw danemy vyraszono bylo szeby myal s thym jmyenyem szlwszycz komu by chczyal. Yeszly by ktho thakowy szlwdze swemw lysth chczyal dacz: thedy ma vezwacz lywdzy dobrych, ma y sam then pan przesz lysth swoy, nasz proszycz, abyszmy

pod swojeju peczatiu, i pod peczatmi i dobrym swedomom ludej [60]), majeť dati; i samże tot pan majeť, abo [61]) czerez list swoj nas prositi, abychmo to iemu potwerdili. Takowyj list budeť derżan. A jestliby tot kotoryj wysłużił imenie na pane swojem, a po smerti toho pana swojeho, na kotorom on wysłużił, deti toho pana choteli sia deliti; a tot by w tot czas, koli sia oni buduť deliti, ne pripominał, a lista ne wkazał [62]); a tot pan budetli toho jemu w nas listom naszim [63]) ne potwerdił, a oni sia podelať: tohdy takowyj list mocy meti ne budeť, że [64]) zamołczał; i spadywajeť toje imenie zasia na otczicza; a tomu majeť [65]) służiti z ymenia [66]), komu sia w dełu zostaneť [67]); a jestliby ne choteł jemu służiti: tohdy majeť imenie podati s tym wsim, s czim jemu dano, a samomu wolno pojti so wsimi jeho statki.

sigillis et bono testimonio hominum concedere debet; et tenetur dominus solus, aut per litteras suas, petere nos, ut hoc ei confirmaremus. Huiusmodi littere tenebuntur. Si autem mortuo domino, volentibus filijs ejus dividere bona, et vassallus, habens emerita bona, tunc circa divisionem mencionem de hoc non fecerit, nec litteras ostenderit; et si dominus ille huiusmodi donacionem suam, per litteras nostras, ei confirmari non procuraverit, et filij bonorum divisionem perficient: tunc huiusmodi litterę, vigorem non habebunt, quia obticuit; et devolvuntur bona ea iterum, ad heredem; et tenetur vassallus de bonis servire ei, cui in divisionem cesserit; et si noluerit ei servire, tunc debet bona referre, cum toto eo, cum quo sibi collata fuerint, ipsi vero liberum est, abire cum omnibus rebus eius.

60) *F.* ludej tych. *Sł.* ludej dobrich. 61) *Sł.* abo sam abo. 62) *F. i Sł.* ani lista ne wkazywał. 63) listom naszim, *niema F.* 64) *F.* aże. *Sł.* iż. 65) *F.* a tot tomu majet. *Sł.* a toj majet. 66) z imenia, *niema Sł.* 67) *Sł.* dostanet.

mw na tho poczwyerdzylij. Takowy ma bycz lysth dzyerszan. A yeszly by then, kthory vyszlwszyl ymyenye na panye swym, a po szmyerczy thego pana svego, a dzyeczy thego pana chczyaly by szyę dzyelycz, a then by w then czas, gdy by szyę dzyelyly, nye przypomynal, a lysthw nyewkazal; a yeszly by thesz poczwyerdzyenya naszego nyemyal, a ony szyę podzyelyly: thedy thakowy lysth moczy myecz nye będzye, ysze zamylczal; y spada za szyę ymyenye na dzyeczy, a themw ma slwszycz z ymyenya, komw szyę w dzyalye dosthalo; a yeszly by nyechczyal szlwszycz, thedy ymyenye ma podacz ze wszythkyem sthatkyem.

XVI. Ktho by nyewczczyl lysthow woyewoth y stharosth y dzyerszawyecz naszych, czym thakowy karan ma bycz.

Thesz vsthawvyem, yeszly by ktho lysthow voewodzych, y stharosth, abo dzyer-

XVI. A chtoby ne uczstił listow wojewod i starost i derżawec naszich, czim takowym mająć karan byti.

Też ustawlajem, jestliby chto [68]) listow wojewod naszich, abo starost, abo derżawec naszich, ne uczstił; abo służebnika zbił, abo list pokinuł [69]): takowyj upadywajeť u winu tak, jako u khwałtu, u dwanadcati [70]) rublew hroszej; a onomu służebniku, nawiazka, wodle [71]) rodu jeho, jestli budeť to na neho [72]) perewedeno prawom.

XVI. Litteras officialium irreverenter tractans, incurrit mulctam.

Item constituimus, si quis litteras palatinorum, capitaneorum, vel tenutariorum nostrorum irreverenter tractaverit, aut litteras projecerit: talis incurrit penam, tanquam pro violentia, duodecim siclorum grossorum; servitori autem illi, compensatio, iuxta genus ejus: si id contra eum probatum fuerit iure.

XVII. Korczmy pokutnyj majuť ot wojewod brany byti.

Też ustawujem [73]) i prikazujem wojewodam i starostam i wsim derżawcam naszim welikoho kniaźstwa litowskoho: aby nedopuszczali korczom wariti pokutnych, na mestcoch [74]) ne słuszhych, a na bolszej tym, kotoryje by daniń naszoje ne meli czerez [75]) list nasz, abo czerez prodkow naszich [76]). A proto prikazujem, aby ko-

XVII. Taberne vage prohibende per officiales.

Constituimus et precipimus, omnibus palatinis, capitaneis, et tenutarijs, magniducatus nostri Litvanie, ut non permittant fieri tabernas vagas, in locis illicitis, et presertim ne exerceantur taberne, nisi que per litteras nostras speciales fuerint admisse. Quapropter mandamus, ut unus quisque vestrum, huiusmodi tabernas, spiritualium,

68) chto; *niema Sł.* 69) *Sł. dodaje:* pokinuł, abo list sodrał, abo list fałszywym menował. 70) *Sł.* u winu jako u khwałt dwanatcati. 71) *F.* wodluh. *Sł.* podle. 72) *F.* budet na jeho. 73) *Sł.* ustawlajem. 74) *Sł.* na mestce. 75) *F.* kotoryj daniny ne meli czerez, *Sł.* kotoryje by daniny meli czerez. 76) *F.* abo czerez list predkow naszich. *Sł.* abo czerez uradnikow naszich. 77) *F.* korczmy hrabił.

szawyecz naszych, nyewczczył; abo szlwszebnika zbył, abo lysth pokynął: thakowy vpada vynę thak yako gwalth, ve dwanasczye rvblyow gr. A onemw szluszebnykw navyaskę, podlye rodzayw yego; yeszly tho bęndzye nan przevyedzyono pravem.

XVII. Karczma kaszda pokąthna ma od voyewoth brana bycz.

Thesz vsthawvyem y przykazwyem woyewodom, y stharosthom, y wszythkyem dzyerszawczom naszym vyelkyego kszyęstwa lythewskyego: aby niedopwsczaly karczem pokąthnech, na myesczach nye szlwsznech, a navyęczey thym, ktorzy by danyny nyemyely przez lysth nasz albo przothkow naszych. A prze tho przykazwyem, aby kaszdy

ždyj z was, takowyj korczmy zabirał [77]), bud duchownyj i sweckij i panskij i wsich pospolite; i wsi tyje sudy [78]), w kotorych piwo warať i dawali do dwora naszoho hospodarskoho: bo czerez takowyje karczmy, mnoho sia złodejstwa cziniť, i też płat nasz hospodarskij umenszajet sia, i też tym [79]) kotoryje majuť daninu czerez list nasz.

Rozdeł czetwerty,

O pohławe żenskoj i o wyprawu dewok [80]).

I. O wdowe kotoraja zostaneť na wdowiem stolcu, a budeť wenowana ot muża swojeho, majuczi detej let dorosłych [81]).

Wdowa kotoroja sedit na wdowiem stol-

secularium ve baronum, et omnium generaliter, apprehendant, et omnia vasa, in quibus cervisia braxatur, capiat et porrigat ea, ad curiam nostram: nam per huiusmodi tabernas, multa furticinia fieri solent, et census imminuitur noster, ac eorum, qui legittime a nobis per litteras concessas habent tabernas.

Rubrica quarta.

De jure dotis, et dotalicji.

I. Vidua relicta cum filijs, residet in dote; si fuerrit ei reformata, sin autem, tunc accipiat equalem partem bonorum cum filijs.

Vidua residens in sede viduali, si fuerit

78) *F.* i tyi by sudy. 79) *F.* także i tym. 80) *Sł.* o pohławi żenskom, *reszty niema.* — *W kodexie Słuckim znajduje się artykuł, wyjęty ledwie nie dosłownie z Statutu drugiego* 1566, *z rozdziału Vgo drugi, w tych słowach:*

I. Jestliby chto choteł weno zapisati żone swojej.

Też ustawujem: jesliby chto choteł weno żone swojéj zapisati: tohdy maječ oszacowati wsi imenia swoi i na tretej czasti czoho stoit, maječ sowito protiw wneszenia zapisáti weno żone swojej, tak jakby sama ne pre-

z was thakowe karczmy bral, lwb szwyeckie, lwb dwchowne, y wszythkyech pospolyczye, y thy wszythky sądy, w kthorech pyvo varzą dawaly do dwora naszego krolyewskyego: abovyem przesz thakowe karczmy, vyelkye szyę zlodzyeysthwa czynyą, y thesz plath nasz krolyewsky vmnyeysza szyę, y them thesz, kthorzy mayą danyny przesz lysthy nasze.

(Z kodexu Swidzińskiego.)

Rozdzyal (Czwarty) Zyemsky.

O wyprawye wdow.

I. Wdowa kthora zostanye w stanye wdovyem, a będzye vyanowana od męsza svoyego, mayąncz dzyeczy lyath doroslych.

Wdowa kthora będzie od męża swego

(Z kodexu karmelitów Ostrobramskich.) (Obacz na końcu Statutu przypisek do p. 198.)

I. *Wtori członek.* O wdovie ktora siedzi na rodoxiim stolczv, a będzieli vianovana od męże swoiego, a sinovie są dorosli: tedi ma osiesdz tilko na vianie swoijem, a sinovie maiją przipusczonij bicz ku wszitkiem imionąm.

Wdowa ktora siedzi na wdovijem stol-

cy, a budetli wenowana ot muża swojeho, a synowe majeť [82]) dorosłyje: tohdy majeť osesti tolko na wene swojem [83]), a synowe majuť pripuszczony byti ko wsim imieniam i skarbom otcowskim, kotoryje majuť służbu zemskuju zastupati. Pakli ne wenowana budeť od muża swojeho: tohdy majeť

dotata a marito suo, et filios habuerit adultos: debet residere in dote tantum sua, et filij debent admitti ad omnia bona et ad thesauros patris, qui et servicium terrestre supportare tenebuntur. Si autem fuerit non dotata a marito suo: tunc accipit aequalem partem a pueris perfecte etatis, in

nosiła toje treteje czasti czoho stoit. I khdy budeť taja żona jeho na tretej czasti imenia weno otpisano ot neho meti, a on potom umreť, a deti po sobe ostawiť, a taja żona potom za druhoho muża pojdet, a deti uchotiať i jeje, s toje treteje czasti za żiwota jeje wywenowati: tohdy majuť jej wsiu sumu penezej, jak budeť w liste opisano, zapłatiti, toż toje imenie w swoim rucham meti. Jestliżby deti buduť żdati smerti matki toje swojeje, a toho imenia za żiwota jeje, z jeje ruk, ne wschotiať wykupati: tohdy powinni buduť, tolko wnesenie jeje, kotoruju sumu penezej wnesła w dom ich, po smerti jeje zapłatiti, tomu, komu ona otpiszeť; a priwenku szto budeť zapisał otec ich na protiwku wnesenia jeje sowito, toho ne powinni płatiti; a ona też ne majeť nikomu priwenka otpisywati, krom wolna budet otpisati wnesenie swoje. A jestliby tot muż detej po sobe ne ostawił: tohdy blizkij w tom po tomuż majuť sprawowati. A wolno też budeť mużu otpisati żonie swojej wsi swoi ruchomyje reczi, złoto i srebro, szati i inszije reczi, krom zbroi a stada i czeledi. Ne wolnoje i bydłu dwornoho tretiuju czasť, bo to ne jest recz ruchomuja ale pri imeni leżaczoje A tak podle toje ustawy naszoje, majuť żachowati swi poddanyje naszi i na potomnyje czasy. Chto by na zwysz toje ustawy naszoje wczinił, a szto nesłusznoho żenie swojej zapisał: takowych zapisow ne choczem mocne meti, my sami i potomki naszi welikie kniazi. A wszakże jestliby chto s poddanych naszich choteł doczku swoju dati zakoho, i za neju meł dati kotoruju sumu penezej, tohdy perwej majeť smotreti, jestliby toho ziatia jeho stojała tretiaja czasť imenia sowitoje sumy penezej, na czem by meł wenowati tuju doczku jeho. Pakliby tretiaja czasť imenia jeho teje sumi penezej sowito ne stojała: tohdy on nechaj kupiwszi za tyje penezi imenia, i po toj doczce swojej ziatiu swojemu dasť. Pakliby on predsia tuju sumu penezej ziatiu swojemu dał, a on doczki jeho wenowati ne budeť naczom meti: takowyj penezi swoi tratiť. *Tego całego artykułu kodexa Firlejowski i Działyński nie mają.*

81) *Słucki zatytułowanie kładzie tak:* O wdowie kotoraja sedit na wdowiem stolcy, a budetli wenowana ot muża swojeho a synowie majuť dorosłyje, tohdy majeť osesti tolko na wenie swojem a synowie majuť pripuszczony byt ku wsim imeniam. 82) *Sł.* majuť. 83) swojem *niema F.*

wyanovana, y syny mayąncz dorosle lyath: thedy ma przesthacz thylko na vyenye swoym, a synowye mayą bycz przypusczeny kw wszyczkyemw inyenyw y skarbom oyczowskyem, kthorzy mayą szlwszby zyemskye zasthępowacz. A yeszly nyewanowana byla od męsza svego, thedy ma we wszythkyem rowną częscz od dzyeczy doroslych lyath

czv, a będzieli vianovąna od męża swoiego, a sinovie będą dorosli: tedy ma osiesdz tylko na vianie swoijem, a sinovie maiją bijcz przipusczeni ku wszitkiem imionąm i ku skarbom oijczowskiem, ktorzi maiją służbę ziemską zastępovacz. A iesli nie będzie vianovąna od męża swojego: tedi ma ve wszitkiem, rowną cząść od dzieci doroslich

wo wsem rownuju czaſ od detej dorosłych let swoich meti, w skarbech i w imeniach ruchomych i leżaczich.

II. O pustyj wdowy kotoryj detej ne majuť.

Wbacziwszi jesmo to [84]), iż kotoryje wdowy pustyje sediať [85]) na wdowiem stolcy, mnoho sia ot nich szkody dejeť reczi pospolitoj, a to tym, iż ne bywajuť służby służony, tak jakoby [86]) meli byti; i też bliźnim [87]) mnoho imenia utraczajuť: ustawujem tak jako niżej napisano. A kotoraja wdowa pustaja detej [88]) ne majeť, a budetli wenowana ot muża swojeho: tohdy majeť tolko na wene osesti, a imenia wsi majuť

II. Relicta sterilis remanet in dote, et si indotota fuerit, tunc in tercia parte scilicet bonorum mariti et due propinquis.

Attendentes, quod dum vidue steriles resident in sede viduali, multum tunc damni infertur ab eis reipublice, per id, quod servicia non exhibentur ita ut decet, et propinquis bona deperduntur: constituimus itaque in hunc modum. Vidua sterilis, pueros non habens, si fuerit dotata a marito suo, debet residere, tantum in dote, et bona omnia devolvuntur propinquis. Si autem non fuerit dotata a marito, tunc in tercia

84) *F. i Sł.* toje. 85.) *Sł.* dełajeť. 86) *F. i Sł.* jakby. 87) *Sł.* bliźnich. 88) *F.* pusta a detej.

swoych myecz, w skarbyech y w ymyenach rwszanech y lyęszączech.

II. O pwsthey wdowye kthora dzyeczy nyema.

Baczącz my tho ysz wdowy szyedząncz pwsthe, a wyelye szyę szkoth od nych dzyeye rzeczypospolythey, nye baczącz, ysz szlwszby szlwszycz szlwszney, thak yako by myely szlwszycz; y thesz ymyenya z lysznem szyla wtraczayą: vsthawvyem thak yako nyszey napisano. A kthora wdowa pwstha a dzyeczy nyema, bendzyely vyanowana od męsza swego: thedy thylko na vyenye przesthacz ma, a ymyenya wszythkye na blyszne mayą spascz. A yeszly by nye byla

II. *Trzeci członek.* O wdovi puste ktore dziecij nimaiją.

lath swoich mieć, w skarbiech i w jmionach, ruchomich i leżących.

Mi to vbacziwssi: isz ktore wdovi puste siedzą na wdoviem stolczu, viele się od nich szkodi czinij reczipospolitei, a to them, isz niedbaiją służbi sluszić, tak iakoby miali służicz, i tesz imienia bliżnem viele utraczaią: vstauuiem, tak iako niżei napissąno: ktora wdova pusta dzieci nima, a będzie vianovąna od męża swoiego: tedi ma tilko na vianie osiesdz, a imienia wszystki maiją na bliźne spaść. A iesliby nie bila vianovąna od męża swoiego: tedi ma na trzeciey cząsci

na bliźnije spasti. A jestliby ne była wenowana ot muża swojeho: tohdy majeť na tretej czasti sedeti, poki za muż pojdeť. A jestli za muż ne pojdeť: tohdy majeť taki do żiwota [89]) na tretej czasti sedieti, a na bliżnije wsie imienie majeť prijti, a on majuť służbu naszu hospodarskuju zastupati [90])

parte residebit, quousque nupserit. Et si non nupserit, tunc ad finem vite sue, in ipsa tercia parte residebit, et propinquis omnia bona devolvuntur, et ipsi servicium nostrum exhibeunt.

III. Jestliby kotoraja żona za mużom była i deti meła, a wena oprawenoho ot muża swojeho ne meła.

Jestliby kotoraja żona za mużom była a wena [91]) oprawenoho ne meła, a mełaby s nim deti a muż by ot neje wmer, a ona by po mużu swojem wdowoju została: tohdy rownuju czasť majeť wziati [92]) meżi detmi

III. Vidua secunda indotata, accepit partem bonorum mariti aequalem cum pueris, et eam alienare non potest, et crinili a pueris caret.

Uxor que dotem a marito reformatam non habuerit, sed procreaverit ex eo, mortuo eo relicta vidua debet accipere equalem porcionem, cum pueris suis in bonis, et thesauris, et in illa porcione residebit vi-

89) swojeho, *dodaje F.* 90) *F.* służbu hosp. sluziti i zast. 91) *F.* a wenaby. 92) *F.* majeť meti. 93) *Sl.* choteła byti

vyanowaną od męsza svoyego: thedy ma na trzeczyey częszczy szyescz, poky za mąsz nye poydzye *): thedy ma thak do szywotha na trzeczyey częszczy szyedzyecz, a po szmyerczy na blyszne ymyenye wszythko przyscz ma, a ony mayą szlwszbę krolyewską szluszycz y zasthępowacz.

siedziecz, poki za mąsz poidzie. A iesli za mąsz nie poidzie: tedi ma tak do żivotha na trzeciei części siedziecz, a na blissnich wszitko imienie ma przidz, a onij maiją służbą hospodarską zastępowacz.

III. Jeszly by kthora szona z męszem byla y dzyeczy myala, a wyana oprawyonego od męsaa nyemyala.

Jeszly kthora szona za męszem byla, a wyana oprawyonego nyemyala, a myala by s nyem dzyeczy a mąsz by od nyey vmarl, a oną by po męszw wdową zosthala: thedy thak rowną częscz ma wzyącz myędzy dzyeczmy swoyemy, v ymyenyw y w skarbyech.

III. *Czwarti członek.* Jesli ktora żona za mężem bila i dzieci miala, a viana opravionego nimiala.

Jestli ktora żona za mężem bila, a viana opravionego ni miala, a miala bi s niem dzieci, a mąsz od nieij vmarl, a ona bi po mężu swoijem wdovą ostala: tedi ma rowną cząsc wziąć miedzi dzieczmi swoiemi, w imieniach i w skarbiech. A ona oneij cząsci swo-

(*) *Opusczono: A jeśli nie pojdzie za mąż.)*

swoimi, wo imieniach i w skarbiech, a na onoj czasti swojej jestliby wdowoju chotela sedeti [93]) majet do smerti sedeti, a ot detej ne majeť z onoje czasti ruszona byti. A jestliby ona choczeła za muż pojti, tohdy tuju [94]) czasť swoju majet detem sostawiti, a deti jej wenca [95]) ne buduť [96]) powini dati.

IV. O macose [97]) kotoraja budeť meti deti z dwema muži.

Tymże obyczajem i macocha jestli deti meła iz [98]) swoim mużom: tohdy majeť s perwymi iz [99]) swoimi detmi wo wsiem imieni także rownuju czasť meti i w skarbiech. Pakliby macocha ne meła detej s tym mużom swoim: tohdy majeť także s per-

dualiter, ad mortem, et pueris eam de porcione ipsa, movere non licebit. Et si voluerit nubere, tunc huiusmodi partem suam debet pueris relinquere, et pueri ei crinile solvere non tenebuntur.

IV. Vidua secunda indotata, accepit partem bonorum mariti aequalem, cum a se genitis, simul et privignis. Et si sterilis fuerit, tunc cum privignis mobilium vero est expers, preter specialiter donata a marito.

Simili modo, et super ducta si habuerit pueros cum suo marito: tunc debet cum privignis, et suis pueris in omnibus bonis, etiam equalem habere partem, et in thesauris. Si vero noverca ipsa, non habuerit pueros, cum eo marito suo: tunc cum pri-

94) *F.* i tuju. 95) *F.* wiena jeje. 96) budet *niema Sł.* 97) *Sł.* maczesie. 98) *F.* zo. 99) i z *niemają F. i Sł.*

A na oney częszczy swoyey yeszly by wdową chczyala myeszkacz: thedy do smyerczy ma myeszkacz na oney częszczy, a przes thy czasy nyema bycz nycz rwszono od dzyeczy. A yeszly by ona za mąsz chczyala: thedy thę częscz svoyą ma dzyecyom zostavycz, a dzyeczy yey nye bendą povynny vyęczey dacz.

IV. O maczosze kthora by myala dwa męsza a s nym dzyeczy.

Thym sze obyczayem, y maczocha *(yeszly dzyeczy)* myala swem męszem: thedy ma s pyrszem svoym męszem dzyeczmy ve wszem jmyeny w thaksze rowną częscz myecz, y w skarbyech. Paklysze maczocha nyemya-

ieij, ieslibi wdovą chciala bicz, ma do smierci siedzieć, a od dzieci z oneij cząsci nima russona bić. A gdibi ona chciálá za mąsz podz: tedi tą cząscz swoiją, ma dzieciąm ostavicz, a dzieci vienća nie povinni będą ieij dacz.

IV. *Piąty członek.* O maczosse, ktora będzie miala dzieci z dwoma mężoma.

Temże obiczaiem, a maczocha, iesli dzieci miala z mężem swoijem: tedi ma pierwssemi dzieczmi swoijemi ve wszitkiem imieniv także rowną cząsc miec i w skarbie. Pakli maczocha dzieci ni miala s tem mężem

wymi detmi w imieni czasť rownuju meti, a w skarbiech detinych, ne majeť meti, krom [1]) tolko swoje prinesenoje majeť z soboju [2]) meti, abo szto muż jeje [3]) osobliwe z [4]) łaski dał ruchomych reczej. A na toj czasti i macocha majeť z detmi do ziwota sedeti, a [5]) jestliby za muż ne szła. Pakliby [6]) za muż poszła: tohdy tuju czasť majeť detem zostawiti, adeti jej wenca nepowinni buduť dati, toj, kotoraja wena ot muża swojeho zapisanoho ne budeť meti.

vignis in bonis equalem accipiet partem; in thesauris vero puerilibus, non habebit, nisi tantum suum apportatum, vel a marito ex gratia specialiter datum, de rebus mobilibus. Sedebit autem, super ea parte noverca ad vitam. Si vero nupserit tunc partem suam debet pueris relinquere. Et crinile non tenebuntur pueri solvere ei que dotem a marito reformatam non habuerit.

V. Jestliby żona pustaja [8]) była, detej ne meła: tohdy majeť sedieti na wdowiem stolcu na tretej czasti do ziwota 9).

V. Vidua sterilis indotata, remanet in tercia parte bonorum mariti quo ad vixerit vel nupserit.

Też, jestliby żona pustaja, ne meła de-

Uxor que fuerit orba, relicta sine prole

1) *F.* a ku skarbom detinym nemajeť niczoho krom. 2) *Sł.* tolko prinesi. z soboiu. 3) *F.* jej. 4) z, *niema Sł.* 5) a, *niemają F. i Sł.* 6) *F.* a pakliby. 7) swojeho, *niema Sł.* 8) *Sł.* pusta. 9) *Sł.* stolcu do ziwota swojeho.

la dzyeczy s thym męszem swoym, thedy ma thaksze s pyrwszemy dzyeczmy w ymyenyach częscz rowną myecz, krom swoyey przynyesyoney, abo czo by yey mąsz ossoblywye s lasky dal, nyrwszaney rzeczy. A na they częsczy, maczocha ma do szywotha svego s dzyeczmy szyedzycz, yeszly by za mąsz nye szla. A yeszly by za mąsz posla, thedy thę częscz ma dzyeczyom zosthawycz, a dzyeczy yey vyęczey nye powynny bendą dacz, they, kthora vyana od męsza svego zapysanego nye będzye myecz.

swojem: tedi ma także s pierwssemi dzieczmi w jmieniv rowną cząsc mieć; a w skarbach dziecinnich nima mieć, krom tylko swoije przyniesienie s sobą ma mieć, abo co mąsz ieij osoblivie s laski da rzeczi ruchomich. A na teij cząscij i maczocha ma do żivota siedziecz z dzieczmi, gdi bi za mąsz nije szla. Jeslibi za mąsz poszlá, tedi tą cząść ma dzieciąm zostavić, a dzieci vienća nie powinni będą ieij dać, thej, ktora viana od męża zapissanego nie będzie miala.

V. Jeszly by szona pwstha byla, a dzyeczy nyemiala, thedy ma szyedzyecz na stholczw wdowyęm na trzeczyey częszczy do szywotha.

V. *Szosti członek.* Jeslibi żona pusta bilà, dzieci niemiala, tedi ma siedziecz na wdoviem stolczu do żivota swoiego.

Thesz yeszly by szona pwstha byla, a

Też ieslibi żona pusta bila, dzieci bi

tej, ani oprawy ot muża swojeho: tohdy majeť sedeti na imieni tolko na tretej czasti; a dwe czasti imenia [10]), majuť byti na blizkich. A ona majeť sedeti na tretej czasti do żiwota swojeho; a po żiwote jeje i taja tretiaja czasť imenia majeť priti na blizkich. A pakliby za muż poszła, tohdy majeť imeńje na czom była blizkim zostawiti.

et dotem a marito reformatam non habuerit: debet residere in tercia tantum parte, bonorum; et due partes eorum devolvuntur ad propinquos: ita et illa tercia tandem post obitum ipsius vidue, vel postquam ad secundas convolaverit nuptias.

VI. Zona i z detmi małymi po smerti mużnej majeť sedeti na wdowiem stolcy do let detinych. Jestliż sia ne budeť dobre sprawowati, blizkije majuť toho jej boroniti prawom.

VI. Tutella puerorum potest comitti cuique etiam extraneo, et pupilli sine tutore relicti fiunt in tutela matris, et ipsa perdit tutelam, abusu eius et conscensu thori alterius.

Też ustawujem, jestliby kotoryj muż schodiaczi s toho sweta, abo czerez tastament polecał deti swoi i imenia komukolwek prijatelu swojemu, chotiaby obczomu,

Statuimus insuper, quod si aliquis vir, excedens e vivis, vel per testamentum commiserit pueros suos et bona, cuiquam amico suo, etiamsi extraneo, cui tutela ipsa iure

10) *F.* imenej.

nyemyala dzyeczy, anij od męsza svego oprawy myala: thedy ma szyedzyecz na ymyenyw thylko na trzeczyey częsczy; a dwye częsczy mayą przyszcz na bliszne. A ona ma szyedzyecz na trzeczyey do szywotha swego: a po szywoczye yey tha częscz ma przycz na blyszne. A yeszly by poszla za mąsz, thedy ymyenye na kthorem byla, ma blysznem zostavycz.

nimiala, ani opravi od męża swoiego: tedi ma siedziec na jmieniv, tilko na trzecieij cząsci, a dwie cząsci imienia, maiją bicz na bliźnich. A ona ma siedzieć na trzeciei cząsci do żivota swego: a po żicie ieij i ta trzecia cząść jmienia, ma przijdz na bliźnich. A iesli za mąsz bi poszla, tedi to imienie na czem bila, bliźnem ma przidz i ostacz.

VI. Zona z dzyeczmy malemy po szmyerczy męszowey ma szyedzyecz na stholczw wdovym do lath dzyeczynnych, a yeszly szyę nye bęndzye dobrze sprawowacz, thedy blyzny mayą thego prawem bronycz.

VI. *Siodmi członek.* Zona i z dzieczmi malemi, po smierci mężnei, ma siedziecz na wdoviem stolczu do lat dziecinnich; a esli się nie dobrze będzie sprawować, tedi bliźni maiją ieij bronić tego pravem.

Thesz wsthawvyem, yeszly by kthory mąsz schodzącz s thego szwyatha, a przesz thesthamenthw, polyeczal dzyeczy y ymye-

Vstawujem tesz: asz ieslibi ktori mąsz, schodzącz s tego swiatá, abo przes testament, polecil dzieci swoije i imienia komv

chotjaby na koho opeka slusznym prawam prirożonym ne prisluszala: tohdy onyj majet' w opece meti imenie i deti jeho, a żona majet tolko na wene swojem sedeti. Pakliby kotoryj otmer detej swoich nepolecywszi nikomu: tohdy żona majet' deti chowati i na wsjem imeni sedeti na wdowiem stolcy, do let detinych. A jestliby deti uzrosli, tohdy majet detem imenie spustiti, a sama na wene do żywota sedeti; a jestliby wena ne mjela, tohdy majet rownuju czast' wziati meżi detej swoich; a jestliby odnoho syna mjela, tohdy majet' synu dwuch czastej ime-

naturali non competat: debet ille habere in tutela bona et filios eius, et uxor in dote tantum sua residebit. Si vero quis decesserit, pueris suis nemini commissis: tunc uxor fovebit pueros, et in omnibus bonis residebit, in sede viduali, ad annos perfectionis puerorum. Qui dum etatem perfectam attigerint: tunc mater cedet, eis de bonis, et ipsa residebit in dote ad vitam; si vero dotem non habuerit, tunc aequalem partem accipiet inter pueros suos; etsi unum tantum habuerit filium: tunc ei tenetur cedere de duabus partibus bonorum, ipsa vero remanebit in

nye komukolwyek przyaczyolom svym, choczya by na kogo opyeka szlusznem pravem przyrodzonym nye przyszlvszala thedy ony mayą w opyecze myecz ymyenye yego, a szona thylko ma na vyenye szyedzyecz. Jeszly ktho odumarl dzyeczy swoych, nye polyeczywszy ych nikomu; thedy ma szona dzyeczy chowacz, na wszythkyem ymyenyu szyedząncz na wdovym stholczu do lyath dzyeczynnych; a yeszly by dzyeczy doroszly, thedy ma dzyèczyom ymyenye spuszczycz a sama ma do szywotha na vyenye przesthacz; a yeszly by vyana nye myala, thedy ma rowną częscz wzyącz myędzy

kolwiek przijacielv swemu, chocia obcémv; chociabi opieka na kogo slussnem pravem przirodzonem nieprzislussalà: tedi on ma v opiece mieć imienia i dzieci iego; a żona ma tilko na swoijem wianie siedziecz. A ieslibi ktori odumarl dzieci swoijch, niepoleciewssi nikomu: tedi żona ma dzieci chovać, i na wszitkiem imieniv siedziecz, na wdoviem stolczv, do lat dziecinnich; a gdibi dzieci dorosli tedi ma rowną cząść wziącz miedzi dzieczmi swoijemi; a gdibi iedno sina miala tedi ma sinu dwie cząsci imienia po stąpić, a sama ma zostać na trzeciej cząsci; a ieslibi żona, maijąci dzieci v

nia postupili, a sama majet' zostati na tretej czasti; a jestliby żona majuczy deti w opece swojej, a poszła za-muż, tohdy bliżnije majut' opekati-sia detmi i imeniem. A bliżnije ne majut' jeje stiskati z imenia wenownoho, a ożliż deti dorostut' let swojch; tohdy deti majut' jeje skupati, jestliby za-muż poszla. A jestliby kotoraja żona sedeczi na wdowiem stolcy z detmi swoimi, chotjaby wenowna abo newenowna, a za muż ne chotela pojti, a sedaczi wdowoju imenia i skarby utratiła, ljudi rozohnała, serebtercia; si autem vidua habens pueros, in tutela sua, ad secundas se contulerit nupcias: tunc propinquis cedit tutela puerorum et bonorum. Non licebit vero propinquis stringere dotatam illam, de bonis dotis eius, usque quo pueri perfectam consequentur etatem, et pueri ipsi debent bona huiusmodi eximere a matre, et hoc videlicet si secundum conscenderit thorum. Et si qua vidua residens in sede viduali cum pueris suis, dotata vel indotata, a nuptiis secundis se abstinendo residens vidualiter, bona et thesauros

dzyeczmy swoyemy; a yeszly by syna yednego myala, thedy synowy dwye częsczy ymyenye ma posthąpycz, a sama ma zosthacz na trzeczyey częsczy; a yeszly by szona myala dzyeczy swoye, a poszla by za mąsz, thedy blyszny mayą szyę opyekacz dzyeczmy y ymyenyem. A blyszny nye mayą yey sczyskacz z ymyenya yey vyannego, alysz dzyeczy dorosthą lath svoych: thedy dzyeczy mayą yą szkvpycz yeszly by za mąsz posla. A yeszly by kthora wdowa z dzyeczmy swoyemy choczya by vyanowana abo thesz nye vyanovana za mąsz nyechczyala ycz, a szyedząc, opiece swoijeij, a poijdzie za mąsz: tedy strijovie, abo bliźni, maiją się dzieczmi opiekacz i imieniem: bo iuże gdi żona za mąsz poijdzie, nima się iemi opiekacz A bliżni nimaiją ieij sciskacz z imienia vianovanego, alisz dzieci dorostą lat swoijch: tedisz dzieci maiją się skupicz, ieslisz bi za mąsz poszla. A iesliby ktora żona, siedząci na wdoviem stolczu z dzieczmi swoijemi, chocz bi vianovąna abo nievianovąna, a za mąsz nie chciala podz, a siedząci wdovą, imienije i skarbi utracala, ludzie rozegnala, sierepczizni i vini na siebie brala, a thi bi imienia pustostila, tedi maiją strijevie, a nie

szczizny i winy na sebe brała, a tyje by imenia pustoszyła, tohdy majut' stryiewe, a ne budetli ich, inoblizniie pozwati jeje na roki złożonyie pered nas hospodara abo pered panow rad, i takowyie majut' utraty na njeie dowoditi. Jestli toho dowedut', tohdy my hospodar majem' abo panowe, deti i imenia wnjeie z ruk wyniati, i podati w opeku stryem abo bliznim dlia jeje wystupu; a ona jestli budet' wenowana, majet' zostati tolko na wene swojem; a jestliby iei wena ne było, tohdy majut iei rownuju czast

amiserit, homines dispulerit, serebczisznas et mulctas pro se acceptaverit, et bona ea vastaverit: tunc patrini et in defectu eorum propinqui, debent citare eam ad terminos prefixos, ad presentiam nostri, vel consiliariorum nostrorum, et huiusmodi deperdiciones contra eam probare. Etsi hoc probaverint, tunc debebimus nos et consiliarii nostri pueros et bona de manibus eius eximere, et conferre in tutelam patruis aut propinquis, propter excessum eius; et ipsa, si erit dotata, remanebit tantum in dote sua; sin autem non, tunc

ymyenye y skarby vtraczyla, lvdzy rozegnała, szerepsczyzny y vnych brala, a the by ymyenya pusthoszyla: thedy stryovye mayą, a nye będzye ly ych, thedy blyszny, yą pozywacz mayą na roky zaloszone przeth krolya, abo przeth panow radą, thakovych utrath mayą na nyey dowodzycz. A yeszly thego dovyodą, thedy ma krol abo panowye rada dzyeczy y ymyenye, z rąk wzyącz, a podacz w opyekę stryom, albo blysznem, dlya yey wysthępku; a ona yeszly będzye tho wznawyacz, thedy thylko ma zosthacz na vyenye svoym; a yeszly by vyano yey nyebylo, thedy yescz częscz

będzieli ich, ino bliżni, pozvać ią na roki złożone, przet krola, abo przet panow radą, a takove utrati maiją na nią dovodzicz. A iesli tego doviodą, tedi krol abo panovie, maią dzieci i imienie z rąk vijącz, i podacz v opiekę strijom, abo bliżnem, dla ieij vistępu; a ona, iesli będzie vianovąna, ma zostać tilko na vianie swem; a ieslibi viana nimiala, tedi maiją ieij rowną część miedzi dzieczmi vidzielicz, i ma miąskać na tei dzielniczij do żivota swojego; a po żivocie ieij i ta cząść ma na dzieci przidz. A ieslibi strijow abo bliznich v onich dzieci nie bilo: tedi krol abo panovie maią kto-

meżi detej wydelity i majet' meszkati na toj delnicy do żywota swojeho; a po żywote ieje i taja czast' majet' na deti prijti. A pakliby stryjew abo bliznich onych detej ne było: tohdy my hospodar abo panowe majut' koho obczoho dobroho człowika ktym imeniam w-opeku ustanowiti, kotoryi by jeje i wsi imenia i deti w-opece mel, i ne-dopuskal imenia i skarbu tratiti, poki deti ieje leta swsi budut' meti.

accipiet porcionem aequalem cum pueris et possidebit eam ad mortem: tandem et ea porcio tercia, redibit ad pueros ut supra. Si autem pueri ipsi caruerint patruis et propinquis: tunc nostri, vel consiliariorum nostrorum erit officii extraneum aliquem probum hominem, ad ea bona in tutorem deputare, qui viduam et bona et pueros, in tutela debebit habere, et non permittere bona et thesauros perdere, quousque pueri eius, annos perfecte etatis consequuntur.

rowna myedzy dzyeczmy ma yey vydzyelycz, a ma myeszkacz na they dzyelnyczy do szywotha; a po szywoczye, tho yey czescz ma na dzyeczy spascz. A yeszly by stryow, abo blysznech onych dzyeczy nye bylo: thedy krol abo panovye mayą kogo opczego dobrego czlovyeka kv them ymyenyom, ku opyecze przysthavycz, kthory by yey ymyenya y dzyeczy, w swey opyecze myal, a nye dopuszczal ymyenya y skarbow traczycz, poky dzyeczy latha svoye będą myecz.

rego obcego czlovieka dobrego w tich imionach opiekunem zostavycz, ktori ieij i wszitki imiona i dzieci v opiece mial, a niedopusczal imienia i skarbu tracicz, poki dzieci ieij lata swoije będą miecz.

VII. O wyprawenje dewok za muži za żiwota otcowskoho i po smerti otcowskoj.

Toż ustawujem iż, kotoryj otec abo matka umret, a doczku swoju pri swoiem żiwote za muż wydast', a inszi po sobe ostawit': szto budet' wyprawy za perwoju doczkoju dali, tolko majut dati i druhim dewkam. A chotjaby i ne wydali docki pri swojem żywote, lecz by tolko wyprawu zapisali: tohdy majut' tak wydany byti, jako otec abo matka zapisali. A jestliby wyprawy ne dali, ani też umirajuczi zapisali: tohdy to pretosudy wse imenie na sumu penezej oszacowati, i za szto stanet', czetwertaja czast', chotia mnoho synow a odna dewka, tohdy majet' to iej dati wyprawy, czoho czetwertaia czast' stoit'. chotia też odin syn a mnoho sestr

VII. Dotalicium filiabus, quantum uni, tantum et ceteris singulis; et orbe ac indotaliciate virgines quotquot fuerint, omnes ex quarta parte bonorum pro dotaliciis contentantur.

Dum moritur pater vel mater, una filiarum in vita sua, nuptui tradita, ceteris in celibatu relictis: tunc, quantum pro dotalicio datum fuerit prime, tantundem dari debet et ceteris singulis. Et etiam si parentes excesserint, filia sua nondum nuptui tradita, sed dotalicio inscripto: tunc debent ita expediri prout pater vel mater inscripserit. Si vero nec datum fuerit dotalicium a parentibus, nec inscriptum circa obitum earum, tunc debent judices omnia bona ad summam pecunie comportare, et quantum voluerit, quarta pars, etiamsi multi essent filii et una filia, debent tamen dare ei in dotalicium tantum, quantum valet quarta pars; etsi

(Z kodexu karmelitów Ostrobramskich.)

VII. *Osmy członek.* O vipravie dzievek za mąż za żivota oyczovskiego i po śmierci oijczowskieij.

Ustavujem tesz, asz ktori ocieć abo matka vmrze, a doczką swoiją przi swoijem żivocie za mąsz vida, a insse po sobie zostavi: czo będzie vijpravi za piewssą doczką dąno, tilkosz maiją dacz i za drugiemi dziewkami. A chociabi i nievidali doczki przij swoijem żivocie, lecz bi tilko vipravę zapisali: tedi maiją vidane bicz, jako ociecz abo matka zapisali. A ieslibi vipravi nie dali, ani tesz vmieraiąci zapisali: tedi sędzi maiją wszitko imienie w sumie oszaczovacz, i za co stanie czwarta cząść, bi tesz sinow bilo nie malo, a iedna doczka, tedi ma dacz tilko

tohdy też na wsi sestry majet' czetwertaja czast' szacunku rozdeliti, i kożdoj wyprawu rownuju s toje czetwertoje czasti majet' dati.

VIII. Otec majet ot zjatia naperod oprawiti wene; nizli doczku swoju za muż wydat.'

Też ustawujem jestliby chto doczku swoju wydał za muż, tohdy iej majet' perwej weno oprawiti. A jestliby chto doczku wydał za muż, a wena iej ne oprawiwszi, tohdy taja dewka ne majet wenca meti.

IX. O dewki kotoryje budut' wydawany do czużoje zemli.

Też ustawujem kotoruju by dewku otec abo matka dali do czużoie zemli z welikoho kniaźstwa litowskoho, do polszi abo do mazowsz abo do kotoroie kolwe zemli, majuczi dediznu abo otcziznu abo materiznu swoju, i mjełaby taia dewka wsebe bratju, a ne byłoby bratyj tolko sestry: tohdy tyje bratia abo sestry

etiam esset unus filius et multe filie, tunc ad omnes filias quarta pars debet in taxa dividi, et unicuique dotalicium aequale de ipsa quarta parte dari debet.

VIII. Dos reformanda circa nuptias.

Antequam tradat nuptui filiam, prius dos ei reformari debet. Etsi quis tradiderit filiam marito, dote ei non reformata, tunc puella et crinili carebit illa.

IX. Nubentes ad regiones externas contentantur pecunia pro bonis immobilibus.

Constituimus, quod si pater vel mater dederint filiam nuptui extra Magnum ducatum Litvanie, ad terram ex ternam, ut ad regnum Polonie vel Mazoviam, aut ad quamcunque terram externam, habentes bona paterna vel materna sua, et puella

vipravi, czego czwarta cząść imienia stoi; a chocia by tesz ieden syn, a siostr nie malo, tedi tesz na wszitki siostri, czwartha cząscz szacunku ma przidz, a s tei to czwartei cząsci, kożdei rowna viprava ma bicz dąna.

VIII *Dzieviąti członek* Ociecz od zięcia ma na piervei viano opravicz; niszli doczką swoyą za niego dacz.

Tesz ustavuiem, gdibi kto doczką swoyą vidal za mąsz, tedi iey ma piervey viano vpravicz. A gdibi kto doczką swoyą vidal, viana iey nie opraviwssi, tedi ta dziewka vienca nijma miecz.

IX. *Dziesiąti członek.* O dziewki, ktore będą vidane do czudzei ziemie.

Ustavuiem tesz ieslibi ktora dziewka s panstwa nassego vielkiego xiąstwa litewskiego szla do czudziey ziemie za mąsz, do polski, abo do mazowssz, abo do

majut oszacowati tyie imenia i penezmi jej zapłatiti, czoho taia czast' jeje stojati budet', a tuju otczyznu abo dediznu imenia wlastnost' jeje, majut' ty iej brat'ja abo sestry jeje ku swoim rukam meti. A jestliby też brat'i abo sestr w-nieie ne było, tolko brat'ia stryecznaia, abo inszyie kotoryje blizniie: tohda tyie blizniie abo brat'ia ieje, majut' także jeje za imenia zapłatiti, czoho imenia jeje stoiati budut', i do jeje zemli hde ona poszła w posah to dati, jako inszim dewkam posahu dajut' u welikom kniaźstwe litowskam; a tyje imenia, toie dewki otczizna abo dedizna, majut' prijti na tych brat'ju abo na sestr abo na kotorych-kolwe bliznich jeje kotory iej by wyprawu za neju wczinili. A taia dewka i muż jeje k-tym imeniam dediznym abo dediznym i otcziznym wżo prijti i żadnoie bliznosti k tomu meti ne mohut'.

ipsa haberet fratres et in defectu fratrum sorores: tunc ipsi fratres aut sorores debent taxare bona illa, et solvere ei pecunia, quantum ipsa pars eius valebit, et hereditatem ipsam eius obtinebunt fratres ipsi eius vel sorores. Etsi fratres ac sorores ei non fuerint nisi patrueles vel alii propinqui: tunc ipsi propinqui aut fratres eius debent similiter ei pro bonis iuxta valorem bonorum ipsorum solvere, et dare in dotalicium ei ad terram eius quo transmigraverit, prout aliis puellis dotalicia dantur in Magnoducatu Litvaniae, debent autem ea ipsa bona puella paterna vel hereditaria devolvi ad ipsos fratres et sorores vel ad quoscumque propinquos eius, qui expeditionem ei fecerint. Etiam puella illa, ad ea ipsa bona hereditaria aut paterna pervenire et propinquitatem aliquam habere non potest, similiter nec maritus eius.

ktorei kolviek ziemie, maijąci mienia oyczizne i macierziste w panstwie nassem wielkiem xiąstwie litewskiem: tedi ta dziewka s them mężem swoijem czudzoziemczem nima dziedziczicz w tich imionach swoijch thi imienia iey oyczizne i macierziste maiją przidz na strijów rodzonich; a niebędzieli strijow, ino na bliskie iey. A ony povinny iey będą posag dacz, iako w tich praviech dziewką opisąno, z imienia z czwartey cząsci davacz.

X. O dewki kotoryj bez woli otcowskoje i matczyny zasiadł za mnż swowolne

Też jestliby doczka bez woli otcowskoie abo matczyny zasela za muż, takowaia otpadywajet' ot posahu otczizno-ho i materistoho i imenia materistoho. A jestliby odna u wotca byla, tohdy otczizna na bliznich spadywaiet', mimo takowuju doczku.

XI. O dewki kotoryjc po smerti otcowskoj i matczinoj-nedoroszi let swojch, bez woli stryiew i brati, za muż poszli.

Jesliby dewka zostala bez otca i matki, jeszczo nemajuczi doroslych let, a poszla bez woli stryjew abo brati swoieje za muż: tohdy takowaia odpadajet'

X. Nubens sine consensu parentum amittit dotalicium, similiter et hereditatem, etiamsi unica fuit heres.

Filia, quae sine consensu patris aut matris nupserit marito, labitur a dotalicio paterno et materno, et a bonis maternis. Etsi unica patri fuerit, tunc patrimonium devolvitur ad propinquos, exclusa huiusmodi filia.

XI. Virgines orphane sine consensu propinquorum nubentes amittunt bona propinquis.

Virgo orphana, orba parentibus minorennis, si nupserit sine voluntate patruorum aut fratrum suorum labitur a bonis omnibus. Etsi fuerit perfecte etatis et fratres aut patrui eius detinuerint eam et noluerint eam tradere nuptui: tunc nihilominus non licebit ei, authoritate sua,

X. *Jedenasti członek.* O dziewki, ktore bes volei oyczow i matk idą za mąsz svovolnie.

Ustavuiem tesz, isz ieslibi dziewka bes volei oyczowskiey abo matcziney poszla za mąsz: takova odpadiva od posagu oyczyznego i macierziznego i tesz imienia. A ieslibi iedna v oyca bila: tedi oyczizna na bliżnich spadiva, mimo takovą doczką.

XI. *Dwanasti członek.* O dziewki, ktore po smierci oycowskiey i matcziney niedoroslssi lat swoych bes voley stryow swoych i braciey za mąsz idą.

Jeślibi dziewka ostala bes oyca y matki, i iescze nimayąci lath swoich doroslich, a poydzie bes voley striiow, abo braciey swoyey za mąsz: tedi takova odpadiva od wszitkiego jmenia. A ieslibi ona miala lata swoye, a bracia abo strijowie zadzierżali a nie chcieli iey za mąsz dacz: tedi iednakosz swowolnie nyma ni

ot imenia swoieho. A jestliby ona mjela leta swoi, a bratia abo sestry ieje zaderżali a ne choteli by ieje za muż wydati: tohdy odnako swowolne ne maiet' ni zakoho iti, lecz majet' sia wteczi do inych krownych swoich, abo do wradu; a wrad abo krewnyje jeje majut' dozwality iei za muż pojti. A ona z woleju wradu abo bliznich swoich za muż pojdet', tohdy takowaia imenia ne majet tratiti. A bez woli wradu abo bliznich swoich, chotiaby leta mjela, za muż pojdet', tohdy imenia tratit'.

XII. O spadok i imenia otcziznoho i materistoho.

Też ustawliaiem, iż koliby było nekolko brat'i i sestr rożonych, delnych abo nedelnych, a w-tom by kotoryj brat umer, tohdy jeho delnica imenia otcziznoho tolko na bratju prichodit. A jestliby imenie priszło kotorym kolwe spadkam materistoje: tohdy sestra promeżu brat'i rownuju delnicu toho imenia majet meti a s otcziznoho wyprawa.

attentare connubium, sed debet confugere ad alios consanguineos suos, vel ad officium. Et officium vel consanguinei eius, tenentur consentire ei ad nubendum. — Tunc ipsa, dum cum voluntate officii vel propinquorum, si etiam annos perfecte. etatis habens nupserit, bona non amittit

XII. Bona materna cedunt equaliter filiis et filiabus, paterna vero filiabus non, nisi ad expedicionem dotalicialem obligantur.

Decernimus, quod dum fecerint aliquot germani fratres et sorores, divisi vel indivisi, et ex eis aliquis frater decesserit, tunc sors eius in bonis paternis ad fratres tantum devolvitur. Etsi bona materna aliquo modo devoluta fuerint: tunc soror equalem cum fratribus huiusmodi bonorum percipit porcionem; de paternis vero ei expeditio.

zakogo idz, lecz ma się vciecz do inssich krewnich swoijch, abo do vrządv; a vrząd, abo krewni ieij, maiją ieij dozvolicz za mąsz podz. A ona z volią vrządv, abo bliźnich swoich, za mąsz poijdzie: tedi takova jimienia nima traczicz. A bes voleij vrządu, abo bliźnich, bi tesz i lata miala, a za mąsz poijdzie: tedi imienie traci.

XII. *Trzinasti czlonek.* O spadek imienia oijcziznego y macierziznego.

Tesz vstanviem, isz gdibi bilo kilko bracieij i siostr rodzonich, dzielnich abo niedzielnich, a w them bi ktori brat umarl tedi iego dzielnica imienia oijcziznego tilko na bracią przichodzi. A ieslibi imienie prziszlo ktorem kolviek spatkiem matierziste: tedy siostra miedzij bracią rowni dzial imienia tego ma mieć; a z oijcziznego vipravą.

XIII. Chtoby otca abo matku wdaril, czim majet karan byti.

Też ustawliajem, jestliby syn otca wdaril, abo zsoromotil, abo kotoryje wtiski abo perenahabanie jemu wczinil: tohdy otec, możet ot takowoho syna wsju jeho otcziznu ot daliti. A jestliby otec syna ot otczizny otdalil, a inszich synów w-sebe ne mjel; tohdy imenia dwe czasti ne majet' obczim ni ot daliti ani prodati, lecz tolko tyje dwe czasti majut prijti na bliznich, a tretjuju czast' możet hde hotia tam obernuti. A i matka pod tymże obyczajem, jestliby syn abo dewka matku zsoromotili; tohdy także matka możet' otdaliti ot swojeje czasti ot materistoho. A wedżo tastamentam ne majet otec i matka syna i doczki, ot oczizny otdaliti: lecz priszodczi pered nami hospodarem, abo pered wradnikom, powediti i dati na neho słusznyje priczi-

XIII. Parens filium, facto verbone, ab eo offensus, potest exheredare. Non tamen licet ei bona sua alienare a propinquis, preter terciam partem, et exheredatio fit coram magistratu.

Sancimus, quod si filius patrem feriendo tetigerit, vel confusionem, anxietatem aut impedimentum ei intulerit: tunc pater potest a tali filio totum eius patrimonium alienare. Etsi is qui filium exheredavit, plures filios non habuerit: tunc duas partes bonorum suorum, non potest alienare a propinquis; terciam vero partem licet ei convertere juxta placitum. Et mater eodem modo, si a filio vel filia fuerit ignominia affecta, potest exheredare eos ex bonis eius maternis. Attamen, non potest mater neque pater exheredare eos ex bonis per testamentum: sed venientes ante presentiam maiestatis nostre aut officialis, debent exponere, et dare contra eum racionabiles causas: tunc po-

XIII. *Czternasti czlonek.* Ktobi oijca abo matką uderzil, czem ma bić karan od oijcza.

Tesz vstavuiem, isz ieslibi sin oyca vderzil, abo sromocil, abo ktore vtiski i przenagabania iemv czinil: tedi ociecz może od takovich sinow wszitką ich oijczizną oddalicz. A ieslibi ociecz sina od oijczizni oddalil, a inssich sinow nimial; tedi imienia dvie cząsci maiją przijdz na bliźnich a trzecią cząść może gdzie chczącz tam obrocić. A i matka pod them że obiczaijem, ieslibi sin abo dziewka matką sromocili: tedi także matka może oddalicz od swoiej cząsci od macierzistego. A wssakże testamentem ociecz nima, ani matka sina, any doczkij oddalicz:

ny; toż majet za jeho wystup ztyj zapisom ot imenia otdaliti.

XIV. Chtoby mjel deti z dwema abo zs trema żonami.

Też ustawujem, chtoby mjel s perwoju żonoju deti, a potom i hdy żona umret' a on pojmet' druhuju, także deti meti budet'; tohdy deti jako perwoje żony, tako i druhoje i treteje i czetwertoje i kolko ich meti budet', rownuju czast' wo wsich imeniach jeho, jako w otczizne u wysluze i w kupli meti budut'.

terint propter excessum eius malum exheredare per litteras.

XIV. Filii ex uxore prima, secunda et reliquis quotquot fuerint, hereditant equaliter omnes.

Si quis habuerit pueros cum uxore prima, et post obitum eius secunda, similiter prolificaverit, tunc pueri eius, quemadmodum ex prima uxore, ita et ex secunda, ac etiam ex tercia vel quarta, aut quotquot fuerint, equalem in omnibus bonis eius, tam paternis, quam servitio, vel emptione acquisitis, habebunt divisionem.

lecz przyszedssi przet hospodarem, abo przet urządnikiem, poviedziecz, i dacz na niego slussne przyczinij: tedi ma za iego vistąp zli, zapissem, od imienia oddalicz.

XIV. *Piątnąsti członek.* Kto mial dzieci z dwiemia abo s trzema żonami.

Ustavuiem tesz, isz ktobi mial s pierwssą żoną dzieci, a potem gdi żona vmrze a on poijmie drugą, i s tą drugą będzie dzieci mial: tedi dzieci iako pierwssei żonij tak i drugieij, trzecieij, czwartei, i kilo będzie mial, rowną część ve wssitkich imionach iego, iako v oijcziznie, w visludze, tako i w kupi będą miecz.

Szesnasti członek. Gdibi ktora wdowa za mąsz possla.

Vstavuiem tesz, asz ieslibi ktora wdova za mąsz possla, a będąci za pierwssem mężem swoijem, viano opravione od męża swoijego miala: tedi iuże od drugiego męża nima viana zapissanego mieć; niszli iesli ten mąsz drugi ieij vmarl, a dzieci po sobie ostavil, tedi ona ma miedzi dzieczmi rowną część wziąc, i na niei do żivota miąszkacz; a ieslisz dzieci nie będzie mieć tedi od blissnich ma

XV. Kniahin, panij, wdow i dewok, ne majut' ni zakoho i hwałtom dawati, krom ich woli.

Też obecujem i prirekajem, z łaski i szczedrotliwosti naszoje hospodarskoje, iż mąjem my sami i potomki naszi, kniahin, panéj, wdow, kniażon, panian i dewok, zachowati pri wolnostiach ich a i hwałtom ni-zakoho ich ne mąjem dawati bez ich woli; niźli kożdoj z nich s poradoju priiatelej swojch, za koho chotia, za toho wolno pojti.

XV. Invite nuptui non tradende virgines nec viduc.

Item promittimus et pollicemur, de gratia et liberalitate nostra, quod conservabimus nos, et successores nostri omnes ducum, baronum et nobilium, relictas coniuges, viduas et virgines, in libertatibus earum, et vi eas invitas, nuptui alicuius tradere nobis non licebit sine earum voluntate: sed unicuique earum, liberum sit, ut cum consilio amicorum suorum nubant cui voluerint.

zostać na wdoviem stolczv, na trzeciey cząsci, a po iei żivocie, i ta trzecia cząść ma na blissnich przijdz.

Siedmnasti czlonek. Jeslibi ktora wdova po smierci męża swoiego zostala bes dzieci, niepovinna odpoviedać w pravie do roku w żadnei rzeczij.

Tesz vstanviem, isz ktora wdova po smierci męża swoiego zostanie się bes dzieci, abo z dziecmi malemi abo doroslemi niedzielnemi: nie povinna będzie w pravie po smierci mężnei do hodv odkazivacz, w żadnich rzeczach.

XV. *Osmnasti czlonek.* Kniąkin, panien, wdov, dzievek nimaiją ni zakogo gwaltem dawacz.

Tesz obieczuiem i przikazuiem z laski i sczodrobliwosci nassei hospodarskieij, isz mi sami i potomci naszi, kniąkin, panien, wdow, dzievek, zachovacz przi volnosciach ich, a gwaltem ich ni za kogo ni mąm davać, bes ich voleij: niszli kozdei s nich s poradą przijaciol ich za kogo veschczą za tego volno maiją idz.

Rozdel Pjaty.

O opekunech.

I. Opekun jako prirożonyj, tak ustawlenyj, sztoby za omeszkaniem detem wpustił: deti doroszi let, majut prawom poiskiwati.

Koliby opekun tak prirożonyj, jako ustawlenyj, omeszkaniem swojem za nieposłuszenstwo szto upustił detem w molodych letech; tohdy tyje deti, doszodczi let zupolnych, mohut sia swojeho prawom doiskiwati na tom, chtoby toie imenie derżał; niżliby tolko doszedczi let zupolnych dawnosti zemskoie ne omeszkali.

II. Opekun mocen kriwdy detinoje u prawa doiskiwati, a ne mocen poterati.

Koliby chto sirotam a detem let ne majuczim, kriwda sia o sztoż kolwe stała; tondy opekun imenem, mocen jest w prawa toho sia doiskiwati: ale ne mo-

Rubrica Quinta.

De tutela et tutoribus pupillorum.

I. Pupillus adeptus perfectam etatem potest repetere iure bona per negligenciam et contumaciam tutoris amissa.

Si tutor naturalis vel deputatus negligentia sua ob contumatiam amiserit aliquid ex bonis pupillorum in minorennitate eorum: tunc pueri ipsi adepti perfectam etatem possunt suum iure acquirere ab eo, qui huiusmodi bona tenuerit: dummodo tamen adepti etatem perfectam, prescripcionem terrestrem non neglexerint.

II. Tutor potest bonis pupillorum acquirere aliquid. Sed amittere non et actio pupillo iure competens silèntio tutoris non perimitur.

Cum orphanis et pupillis iniuria super quocumque infertur; tunc tutor habebit facultatem, iure illud requirendi: sed non amittendi aliquid pupillorum. Etsi etiam

Rozdzijal pijątki. *O opijekuniech.*

I. *Piervi czlonek.* Opiekun iako przirodzonij, tako ustavionij, co bi zamiąszkaniem swoijem dzieciąm vpuscil: dzieci doroslssi lath, maiją na them tego pravem szukacz.

Gdibi opiekun tak przirodzoni, iako vstavioni, omiąszkaniem swoijem co vpustil dzieciąm w mlodich leciech: tedi dzieci doroslssij lath zupelnich, mogą się pravem swego doiskivacz, na them, kto bi tho imienie dzierzal: niszli tilko doroslssi lat dawnosci ziemskieij nieomiąszkali.

II. *Wtori czlonek.* Opiekun mocen krziwdij dziecinnei w pravie doiskivacz, a nie mocen tracicz.

Gdibi kto sierotam abo dzieciąm liat nimaijącem, krziwdą abo cokolviek czinil: tedij opiekun jmienia, mocen tego w pravie doiskivacz się: ale niemocen niczego dziecinnego tracicz: bo ieslibi on co vtracil, tedi dzieci gdi dorostą lat zupelnich

con niczoho detinoho stratiti. Bo jestliby on szto stratil, tohdy deti, koli dorostut' let swoich zupolnych, mohut sia doiskiwati, podluh toho, jako u wyszszom artykule. Też wolno im budet' koli dorostut' let zupolnych, o wsiakie kriwdy kotoryje by opekun w prawa niczoho ne wczinił, pered wradom swoim dochoditi: tolko by dorosszy, dawnosti zemskoje ne omeszkali.

III. Chtoby detej do suda pozwał let ne majuczich, deti ne powinni do let swojch otkazywati, a sud majet' to im otloziti do let.

Koliby chto detej let ne majuczich do suda pozwał o imenia, jak otcziznu, materiznu, i o kupleninu, i o wysłuhu; tohdy ustawlajem, iż tyje deti, ani opekun, ne budut powinni otkazywati wsuda, ale sud wyrokom swoim majet' tuju sprawu, do let detinych zupolnych otloziti i zawesiti. Kotoryjeż deti koli let swoich zupolnych dorostut', budut' powinni o toje w suda, storone kotoraja żałujet', aliquid ipse amiserit: nihilominus pueri adepta etate repetent ut supra. Licebit etiam eis adepta etate pro omnibus iniuriis suis per tutores, non prosecutis, coram officiis suis agere: dummodo adepti etatem, prescriptionem terrestrem non neglexerint.

III. Pupilli in iuditium, pro immobilibus vocati respondere non tenentur nec tutori ad perfectam etatem eorum.

Pupilli si fuerint citati ad iuditium, occasione bonorum paternorum vel maternorum, aut emptione vel servicio acquisitorum, non tenebuntur respondere in iuditio ipsi, nec tutor eorum, et iudicium debet negotium ipsum, differre et suspendere ad annos puerorum perfectos. Qui quidem pueri postquam annos perfecte etatis consequentur, tenebuntur parti adverse conquerenti, dum fuerint legitime ad id citati respondere, excepcionem

mogą się doiskivać vedlug tego iako w vissem articule opissąno. Tesz volno iem będzie gdi dorostą lath zupelnich, o wszitki krziwdi, o ktore bi opiekun w pravie niczego nie vczinil, przet vrządem dochodzicz: bi tilko doroslssi lath, dawnosci ziemskieij nieomiąszkali.

III. *Trzeci czlonek.* Ktobi dzieci do prava pozval, nimaiącz lath, nie povinni do lath odpoviedacz, a sąd ma iem to, do ich lath odlozicz.

Gdibi kto dzieci lat nimaiąci do prava pozval, o jmienie, tak oijczizne, iak i macierzizne, o kupienina, i o visluczą: tedi vstavuiem, isz thi dzieci, ani opiekun nie będą povinni odkazivacz w pravie, ale sąd virokiem swoijem, ma iem tą spravą

koli budet wrad ne ku tomu pozwal żadnoju dewnost'ju dlia tak dolhoho mołczanja, ne obywajuczi, otkazywati: koliby tolko tot żałobnik, po doidenju let detinych, dawnosti zemskoje ne omeszkał.

IV. Brat starszij majuczi imenie brati swoje w wopece, a oni budetli na służbe, czasti ich, bez bytnosti ich pered prawom, utrati (sic) ne możet.

Też ustawliajem, iż koliby brat'ja ne delnyje byli, a majuczi leta, a odnoho by w imeni bra (sic) zostawili, a tot brat, kotoroho by w imenij za bolszoho postawili, buduczi pozwan na prawo, czerez kotoroho żałobnika, kotoroje dełoo sumestnoje swojeje i brat'i upustił: tohdy druhaia brat'ia jeho rożonaia dlia nebytnosti swojeje ne budut' mocni toho zyskauia sudowoho w prawa potom poprawiti: ale szto czerez brata swejeho wpustili, weczne o to mołczati majut. A jestliby brat odin let doros, a imenia jeho i druprescriptionis ob tam diutinum silentium, non opponentes: dummodo ipse conquerens, post assecutos ab eis perfectos annos, prescriptionem non neglexerit.

IV, Transit in rem iudicatam quod amittitur in iuditio per unum ex fratribus et minorennitas aliorum fratrum non differt iuditium.

Constituimus, quod dum fratres indivisi, perfectam habentes etatem, unum ex seipsis fratrem in bonis reliquerint, et is pro maiore in bonis relictus ad iudicium ab aliquo conquerente fuerit citatus, et amiserit causam communem suam, et fratrum suorum: tunc alii fratres eius germani non habebunt facultatem, huiusmodi decretum iudiciale in iure postea reformare: sed quod per fratrem suum amiserunt, perpetuo de hoc silere debent. Et si fratre uno, etatem perfectam adepto,

do lath dziecinnich zupełnich odłożicz i zawiesicz. A gdi lat swojich zupełnich dojdą, będą powinni w prawie, stronie ktemv pozvani, żadną dawnoscią dla tak długiego milczenia nieodbivaiącz, odkazivać: gdi tilko ten żałobnik, gdi dzieci lat dorostą, dnwnosci ziemskieij nieomieszkał.

IV. *Czwarti członek.* Brat starssi maiący imienie bracieij swoieij v opiecie, a iesli onij będą na służbie, cząści ich, bęs bitnosci ich, przet prawem tracić nie może.

Tesz vstavuiem isz gdibi bracia bili niedzielni, a mielibi brata, a jednego w imieniv brata zostavili, a ten brat ktorego w jmieniv starssego zostavili, będzie pozvąn od kogo na pravo, a vtracilbi ktorą rzecz z imienia bracieij swoijeij: tedi drudzi bracia iego rodzonij, dla niebitnosci swoieij nie będą moczni tego ziskania sądovego pothem w pravie popraviacz, ale co przes swoijego brata vpuscili, viecznie

hoje brat'i jeho nedorosłoje, priszli z opeki opekunowy w ruki jeho, a chto by jeho ku prawu, w kotoroj kolwe reczi, o imenie, abo o zemli, pripozwał: tohdy tot brat let dorostyj, majet' pered prawam otkazati ne żduczi let brat'i swoieje: i szto kolwe pered prawam zyszczet', to majet' z brat'ieju, iak let dojdut, w rownyj del podeliti; jestliż szto na prawe wpustit', tohdy też toho brati swojej sam ne powinen oprawowati, i tyje brat'ia jeho, let swoich doszodczi, na nem, i na tom chto zyszczet', ne majut' toho iskati.

V. Opekun ne mocon otczizny detinoje prodati, ani stratiti.

Ustawliajem też, iż opekun ne mocon jest detinoje otczizny prodati, abo jako

bona eius et aliorum fratrum eius minorennium, venerint de cura tutorum in manus eius: tunc frater ipse etatis perfecte, si occasione cuiuscumque rei, bonorum aut fundorum, citatus fuerit, tenetur respondere coram iudicio, non expectatis annis fratrum suorum, et quidcumque in iure lucrabitur, tenetur hoc cum fratribus, dum annos perfectos consequentur dividere equaliter; si vero aliquid in iure amiserit, id fratribus reformare non tenebitur, non licebitque fratribus, etiam dum fuerint adulti hoc ab eo vel ab illo cui adiudicatum erit repetere.

V. Non licet tutori bona pupillorum vendere aut amittere et nec limitare.

Item statuimus, quod tutor non potest hereditatem pupillorum vendere aut quo-

o tho maiją milczecz. A jeslibi brat ieden lat dorosl, a imienie iego, i drugieij bracieij iego niedoroslei, przszlo z opieki opiekunoveij w rące iego, a ktobi ku pravu o ktore kolviek rzeczi, o imienie, abo o ziemią, przipozval: tedi ten brat dorossłssi lat, ma przet pravem odkazivacz meżdąci lat bracieij swoieij: i co kolvie przet pravem ziscze, tedi ma z bracią iako dorostą rowno się podzielijcz; a iesli co na pravie straci, tedi tesz bracieij swoieij tego sąm niepovinien opravovać, i czi bracia iego lath swoich doroslszi, na niem, na them co ziscze, ni maiją tego się doiskivacz.

V. *Piąti czlonek.* Opiekun nie mocen oijczizni dzieczinnei przedac ani vtracicz.

Ustavuiem, isz opiekun nie mocen iest oijczizni dziecinnei przedacz, ani stracić, ani tesz tego imienia graniczicz: bo ieslibi on inak uczinił, dzieci dorosłssi lat

kolwe stratiti, ani też toho imenia ich hranicziti: bo jestliby inak wczinił, deti doroszi let swojch, mohut' otczizny swojej otderzawcy, prawom sia doiskiwati, a i w tem dawnost' zemskaia ne możet im szkoditi: koliby tolko let zupolnych dorosszi, toje dawnosti, podluh jak kotoryj parsune służit' ne omeszkali.

VI. Deti let nedorosszi, ne majut pered sudam otkazywati, totko w czotyroch reczach: o wykupanje imenia, o paruku otcowskuju, o kotoroje dedicstwo otec za żiwota prawo mjeł i nedokonał.

Też ustawliajem, iż det let ne majuczi, w toj mołodosti ich: do suda pozwany tolko w czotoroch reczach powinni otkazywati. Perwoje, koliby otec ich, za dobroho zdorowja swojeho, kotoroje imenie leżaczoje w peneżech zastawnym obyczajem derżał, a bliźnije toje imenie ot tych detej wykupiti chotel, i pozwałby ich dlia toho ku branju penezej: powinni penezi wziati czerez opekuna swojeho, a derżania toho imenia wypuskaju-

cumque modo amittere nec etiam limitare etsi secus fecerit: tunc pueri perfectam adepti etatem, habebunt facultatem bona sua a possessore, iure repetendi, non obstante prescriptione: dum eam post assecucionem perfecte etatis non neglexerint

VI. Pupilli tenentur respondere in iuditio, in quatuor casibus.

Pupilli citati ad iudicium, in minorennitate sua, in quatuor tantum casibus, respondere tenentur. Primo, si pater eorum existens in vita, tenuerit bona aliqua, impignorata; et propinquus, volens bona ea eximere ab eis, citaverit eos ad accipiendum pecuniam: tunc pupilli ipsi tenentur pecuniam per tutorem suum accipere, et de possessione bonorum impignoratorum, cedere eximenti. Secundo, si pater eorum fideiusserit cui, pro aliqua

swoich, mogą oijczizni swoieij od dzierżaviecz pravem się doiskivacz, a w tem dawność ziemska nie może iem skodzicz: bi tilko lat doroslssi zupelnich, teij dawnosci, vedlug iako ktorei personie zalezi, nie omiąszkalij.

VI. *Szosti członek.* Dzieci lat niedoroslich ni maiją przet pravem odpoviedac, jedno ve czterech rzeczach: o vikupienie jmienie o poruka oijcovską, o ktore dziedzictvo ociecz za żivota pravo mial i nie dokonal, o dług oijczovskij.

Tesz vstauuiem, isz dzieci, nimaijąci lat, w teij ich mlodosci do prava pozvani, jedno ve czterech rzeczach povinni odkazivacz. Pierva, gdi ociecz ich, za dobrego zdrovia swoijego, ktore imienie leżące zastawnem obiczaijem dzierzal, a bliżni bi tho imienie od tich dzieci chcial vikupić, i zozval bi ijch dla tego ku braniv pieniądzi: povinni pieniądze wziącz przes opiekuna swoijego, a dzierżania iego

czomu postupiti. A druhoje, koliby otec ich komu rucził, o kotoruju kolwe recz, a o tuju paruku jeszo otec ich za żiwota był pozwan do suda: tohdy po smerti otcowoj, deti, jestliby ich tot rukoiemca ku wyzwolenju abo do suda pozwał, powinni jemu otkazywati, i wybawiti jeho z paruki, let swojch zupołnych ne żduczi. Treteje, koliby otec za żiwota swojeho, o kotoroje dedicstwo miel prawo, a ne dokonał, a umer: tohdy deti czerez opekuna powinni otkazywati; a jestliby tolko pozwy pozwał, a a w prawe ne stoial: tohdy taia recz maiet' otłożona byti do let detinych, a o to ne budut' deti powinni otkazywati ne majuczi let. Czetwertoje dolhi otca swojeho powinni budet' platiti, mołodost'ju let swojch ne wymowliajuczi sia.

re, et occasione huiusmodi fideiussionis, adhuc ipse pater vivens, citatus fuerit ad iudicium: tunc post mortem eius, filii, a fideiussore in iudicium ad evincendum citati, tenebuntur respondere, et evincere eum, de fideiussione annos perfectos non expectando. Tercio, si pater in vita sua habuerit pro aliqua hereditate, actionem, eaque non determinata decesserit: tunc pueri tenebuntur respondere per tutorem; si autem citatus duntaxat fuerit pater eorum, et in iudicio non steterit: tunc huiusmodi causa, debet diferri ad annos puerorum, qui in minorennitate sua respondere pro eo non tenebuntur. Quarto, debicto patris sui, tenebuntur solvere, minorennitate non obstante.

jmienia onemv postąpicz. Wtora, gdibi ociecz ich rączil komv, o ktorą kolviek rzecz, a o thą porzeką ieszcze ociecz ich za żivota bil pozvąn do prava: tedi po smierczij oijczowskieij, dzieci, gdibi ich ten rakoiemcza kv vizvoleniv do prava pozval, povinni odkazovacz, i vibaviacz iego s poruki, lath swoich zupelnich nieszdąci. Trzecia, iestlibi ociecz za żivota swoiego o niektore dziedzistwo mial pravo, a nie dokonawssi vmarl: tedi dzieci przes opiekuna, povinni odkazivać; a iesli tilko pozwi pozval, a w pravie nie stal, tedi ta rzecz ma bijcz odłożona do lat dziecinnich, a o tem będą dzieci odkazivacz lat nijmaiący. Czwarta, długi oicza swego povinni są placić, nievimaviaiącz się mlodoscią lat swoijch.

VII. Starszyj syn abo perewodnyj, kotoryj inoje imenie bratij swojej, jemu ne otdelenoje, ne majet' im czoho utratiti.

Ustawujem też, iż starszyj syn abo perworodnyj, kotoryj onym imeniem supolnym bratskim i swoim sia w pekajuczi, imenej bratij swojej, jemu ne otdelenych, pod kotoroju kolwe mereju, abo chitrostiju, abo wymysłom jakim kolwe, krom czasti na neho prisłuchajuczoje, zadołżiti, prodati, zastawiti, otdaliti i stratiti, nemożet': niźliby dołhi rodiczow ich, zapisanyje, abo s prawa najdewyje toho potrebowali; ku kotoroj potrebje, starszyj brat, z wedamom, z woleju i s poradoju starszych priiatelej domu swojeho, tohdy mocon budet' imenie bratij swojej, w penezech zawesti, a tyje dołhi otcowskije abo matczyny, so wsich czastej majut' zapłatiti z tychże penezej, tak, jak by suma penezej na imenie bratskoje wziataia, ne perehoVII. Primogenito adulto administranti bona fratrum pupillorum et sua indivisa, aliquid eorum alienare non licet; secus vero, dum debita liquida parentum id exigerint, et prescriptio non obest, existenti extra patriam, in servicio, studio vel captivitate.

Sancimus quod senior filius seu primogenitus, bona communia fratrum, et sua administrans, non habeat facultatem, huiusmodi bona fratrum suorum indivisa, sub quocumque modo, colore, vel exquisicione quacunque, preter partem concernentem se obligare, vendere, impignorare alienare, seu perdere. Nisi forte debita parentum eorum, inscripta, vel iure comperta, id exigerint; qua quidem necessitate exigente, primogenitus ipse, cum scitu et consilio seniorum amicorum domus sue poterit bona fratrum suorum in pecunia obligare, atque huiusmodi debita patris aut matris ex omnibus porcionibus persolvere, ex ea ipsa pecunia, ita tamen

VII. *Siodmi czlonek.* Starssi sin abo piervorodnij, ktori im bracieij swoieij iemv nieoddalonei, żadną miarą nima, ani chitroscią, ani ktoremkolvie vimislem, od braciei swoieij oddalicz, krom swoijeij cząsci.

Ustauuiem tes z, isz starssi brat, abo piervorodnij ktori inij jmieniem zupelnem braczkiem i swo ijem opiekaiąci się, jmienia bracieij swoieij, iemv nie oddaloneij, pot ktorą kolviek miarą, abo chitroscią, abo vimislem iakiem kolviek krom cząsci, ktora na niego przichodzi: zadłużić, przedacz, zastavicz, oddalicz i vtracicz, nie może: niszlibi dlugi rodzicow ich zapisane, abo s prava nalezione, tego potrzeboval w ktorei potrzebie starssi brat, s swiadomiem, s poradą, i s volą starssich przijaciol domv swoiego, tedi mocen będzie imienia bracieij swoieij w pieniądze zaviesdz a thi dlugi oijczowskie, abo matczini, że wszitkich cząsci; maiją zaplacicz, s tihże

dila sumy dolhow rodiczow ich. A jestliby tyje dolhi, abo nekotoryj płateż s prawa zyskanyj, małyj był; tohdy brat starszyj, osmotrewszi napered żiwnost' domowuju, i tuteż inyje potreby k domowomu hospodarstwu słuszajuczije, s cynszów i z dochodow bratskoho imenia, majet' tyje matyie dolhi wyplatiti, a ostatok, sztoby nazwysz było wernet' brat'i swoje majet zachowati: bo jestliby inak to wczinił, mimo tuju ustawu naszu: tohdy takowoje kożdoje imenie bratskoje zawedenje i zapisy na to buduczij, ni-woszto oboroczajem, a ne choczem tych zapisow mocnych meti na potem. A taia bratyia, kotorymby imenie ich, takowym inym ne-słusznym obyczajem zawedeno było, [koliby tolko doszedczi let swoich zupołnych, dawnosti zemskoje, desiat' let

quod summa pecunie super bona fraterna accepta non excedat, summam debitorum parentum. Si autem debita ipsa, vel solucio aliqua iudicialiter decreta exigue fuerit quantitatis: tunc primogenitus, proviso prius victu domestico, vel aliis necessitatibus rei familiaris, debet ex censibus et proventibus bonorum fraternorum debita ea exigua exsolvere, residuum vero quod supererit, fideliter fratribus conservare: etsi secus fecerit: tunc huiusmodi bonorum fraternorum obligationes et inscriptiones, invalidas et nullius momenti esse decernimus. Et fratres quorum bona eo vel alio illicito modo adepti perfectam etatem prescripcionem non neglexerint:

pieniądzi, iako suma pieniądzi na imienie braczkie roziąta, nie przevissala sumi długow rodziczow ich. A gdibi thi długí, abo ktori placiesz s prava ziskane, male bilij: tedi brat starssi opatrziwssi naprzod żiwnosć domową, i tesz ine potrzebi ku gospodarstvu domovemu, s czinssow i dochodow imienia braczkiego, ma thi male długij zaplacicz, a ostatek, cobi na wsviss bilo, viernie bracie swoieij ma zachovacz: bo iesli bi to inaczei vczinil, nat tą vstavą nassą: tedi takove kożde imienie braczkiego zaviedzenia i zapissi na tho bedące, wnivecz obraczami, ani chcem tih zapisow mocznich miecz na potem. A ta bracia, ktorem bi imienie ich, takovem nieslussnem obiczajem, bilo zaviedziono, gdibi tilko dorosli lath swoijch, dawnosci ziemskieij dziesiąci lath nie omiąszkali: mogą się tego pravem doiskivacz; a ten ktoribi przeciw tei vstavie naszei nieopatrznie pieniądze dal, na imienie braczkie, bes ich wszitkich zupelnego dozwolenia, na themże starssem bracie, abo na potomkach iego, ma tich pieniądzi dochodzicz. A ieslibi kto chocia lath dorosl, a bil

neomeszkali; mohut' sia toho prawom doiskati: a tot, kotoryby protiw toj ustawe naszoj, ne opatrno penezi dał, na imenie brat'i, bez ich wsich zupołnoho do zwolenja, na tomże starszom brate, abo na jeho potomkoch, majet' ich opiat' prawam dochoditi. A jestliby chto chotia let doros, a był na służbe w czużoj zemli, abo na nauce, abo w rukach nepriiatelskich, a ot tol by prijechał; chotiaby i taia desiat' let i wyszej minuła, tym ne tratit', niźli jestliby ot tol wyszedczi, a desiat' let minuwszi, a on ne pripominał; tohdy tratit'.

possunt hoc iure repetere, ille vero, qui contra hoc edictum nostrum, pecuniam super bona fratrum sine omnium eorum plenario consensu, improvide dederit, ab illo primogenito, vel successoribus eius pecuniam eam repetet. Etsi quis adultus etiam fuerit, in servicio, in regione externa, aut in studio, aut in manibus hostilibus, ei prescriptio non obest, si rediens non neglexerit eam.

VIII. Kotorym opekunom dadut' opeknustwo, jako sia majut' w tem sprawowati.

Też ustawujem chtoby komu deti, abo imenie swoje, abo żonu swoju polecał u w opeku, tohdy tym obyczajem opekuny sia majut' sprawowati. W zemszi od wradu wiża, toho powetu, i pri nem jesze trech szliachticzów hodnych weri,

VIII. De officio tutoris electi.

Ii, quibus quis liberos suos, et uxorem et bona in tutelam commiserit, gerant se in eo ipso tutorio officio, in hunc modum. Accipiant ab officio districtus visorem, et cum eo tres nobiles fide dignos, et cum his testibus conscribant omnia illa bona, homines et proventus, armenta et equos,

na służbie w czudzei ziemi, abo na navce, abo w dzudzich rakach nieprzijacielskich, a odtąd przijechal: bij tesz i ta dziesiącz lath ij visseij minało: them nije traczij: niszli ieslibi odtąd vissedssi, a dziesiączbi lat minąło, a onbi nie przipominal: tedi traci.

VIII. *Osmi członek.* Ktorem opiekunom dadzą opiekunstwo, iako się maią w them spravowacz.

Ustauuiem tesz, isz ktobi komv dzieci abo imienie swoie poleczal v opiekę, abo żoną swoiją: tedi them obiczaiem opiekuni maiją się spravovacz. Wziąwssi od vrządv viża tego poviata, i przi niem ieszcze trzech sliachciczow godnich viari s temi swiatki, ma pisać wszitko imienie w dzie, (?) i dochodi, stado, konie, czeladz

s tymi swetki majut' spisati wse imenie, i bjudi, i dochody, stada, koni, czeled newolnuju; i zasia skarby, zoloto, serebro, klejnoty, penezi, perla, szaty zbroi i wsi inyje reczi ruchomyje; i ot toho wiża, i ot tych boiar szliachty hodnych wery, pod peczat'mi ich wzemszi dwoi reistrza, odny majut' w sebe zachowati, a druhije powetowi dati, wojewode, staroste, w kotorem powete. I koli deti let dorostut'; tohdy majut' onyje opekunowe podle onych reistrów, wse w celosti podati, i wsi poplaty, kotoryje idut z imenej, dani medowyje i hroszowyje, szto kolwe budut' za tyje leta sobrali, majut detem otdati. A za swoju pracu szto kolwe prijdet' s paszej, z młynow i prisudow, to majut sobe opekatelniki na swoi pożitki oborotati, i służbu zemskuju zastupati, i deti żiwiti i odewati. A s kotoroju paszneju s czim ozmet' imenje, s tym

familiam illiberam; thesauros, aurum et argentum, clenodia, pecunias, gemmas, vestes, armaturas, et alias omnes res mobiles; et accipiant desuper a testibus illis, visore et nobilibus fidedignis, registra sub sigillis eorum bina, quequidem registra, una apud se servent, alia vero dent districtus illius palatino aut capitaneo. Et dum pueri pervenient ad annos perfectos: tunc tutores tenebuntur eis, omnia iuxta illa registra reddere integre, et omnes proventus ex bonis eorum, dacias mellis, grossorum et quodcumque per id tempus collegerint, debent reddere pueris. Pro suo vero labore, eaque ex agricultura molendinis et ex iurisdicione, proveniunt convertent tutores ad usus

nievolną; i zasią skarbi, srebro, kleinoti, pieniądzie, perla, szathi, zbroią, i wszitki ne rzeczi ruchowne, i od tego vidza i od tich boijar sliachti viari godnich, pot pieczaciami ich, wziąwssi dwoije regestra, jedni ma v siebie zachovacz, a drugie poviatovi dacz, voievodzie abo staroscie, w ktorem się to poviecie dzieie. A gdi dzieci lath dorostą, tedi maiją onij opiekunowie, podle onich regestrow, wszitko w czalosci podać, i wszitki plati, ktore z jmienia idą: dani, miodove i grossove, co kolviel będą za thi lata sebrali, maiją dzieciąm oddacz; a za swoiją praczą, co kolviek przijdzie spassen, z mlinow, i s przesądow, to maiją sobie opiekunovie na swoije potrzebi i pożitki obroczicz, i służbę ziemską zastępovacz, i dzieci żivicz, i odzievacz; a s ktorą pasznią, s czem vezmą imienie, s tem ma przet się oddacz a sierepczizni ivin opiekunovie na siebie nimaiją bracz. A iesli opiekunovie, onij

maje predsia podati. A serebszczizny i win, opekatelniki i inyje pożitki abo skarby potratili, abo ljudi rozochnali, a toby na nich prawam perewedeno: tohdy wse podle reistrow, z swoich imenej, majut detem napełniti.

IX. W opece majuczi czużoje imenie, ne majet' niczoho z neho za swoju winu platiti.

Komuby chto czużoje imenie w opece abo w zastawe derżał. a byliby jakije kriwdy susedskije, abo dołhi, takeż i o winy hospodarskije, abo o jakije inyje prawa pokonan: takowy kożdyj budet' muż abo newestu, jestlib ne był na swoje własnosti osełyj, w takowych swojch reczach osużonych na ruchamom imeni jeho, a w nedostatku, na parsune jeho, majet' byti karan.

suos et ad subeunda servicia terrestria, ac ad nutricionem et vesticionem puerorum. Et cum qua agricultura acceperint bona, cum eadem debent restituere. Serebczisznas vero et penas tutores aut proventus alios vel thesauros, si amiserint, aut homines dispulerint, et hoc contra eos probatum fuerit: tunc ex suis bonis tenebuntur pueris omnia iuxta registra adimplere.

IX. Bona existencia sub tutela alicuius vel obligacione non sunt obnoxia excessibus eius aut debitis, sed res eius proprie et persona.

Si quis bona aliena in tutela vel obligacione possidens, fuerit de aliquibus iniuriis vicinalibus aut debitis, aut mulctis nostris, vel in aliis actionibus convictus: talis, cuiuscumque sexus fuerit, si in suis propriis, non erit possessionatus

pożitki, abo skarbi, potracili, abo lvdzie rozegnali, a tobi na nich pravem przviedziono: tedi wszitko podle regestru, z imienia swoijego, dzieciąm maiją napelniczi.

IX. *Dzieviąti członek.* V opiece maiąci czudze imienie, nima niczego s niego za swoiją viną placicz.

Gdibi kto czudze v opiece, abo w zastavie dzierżal, a bilibi iakie krziwdi sasieczkie abo dlugi, takiesz i v vini hospodarskie, abo o iakie ine prava pokonąn: takovi kożdi, bądz mąsz, bądz nieviasta, ieslibi niebil na swoiej wlasnosci osiadli, w takovich swoich rzeczach ossadzonich na ruchomem imieniv iego; abo w niedostatkv, na personie iego, ma bicz karąn.

X. Kotoryje ekzekutorowie i oboroncy, poczonszi tastamentem sprawowati, i nedokonawszi pomrut' mohut' inszomu opekunu, tuju sprawu porucziti.

Koliby prichodiło sia żeby ekzekutorowe i oboroncy tastamentow, poczawszi dowoditi tastamentow i nedowedczi swojeho tastamentu a pomerli: tohdy mohut' tuju sprawu, wedle tastamentu, inomu opekunu porucziti. Tohdy taia moc i sprawa, kotoraia im była czerez czinenoho tastamentu, użyczona na wrad prichodit'; a tot wrad, pod kotorym by sia trafiło, majet toho tastamentu, podle ostatocznoje woli czinenoho, do końca dowoditi.

XI. Komuby za kotoryj wystup, imenie wziato, a pered budet' oprawa wczinena, żone jeho

Koliby kotoromu człowiku zemskomu o kotoryj kolwe wystup, abo za kotorym

tunc in mobilibus bonis suis; in defectu vero eorum, in persona sua, in huiusmodi rebus adiudicatis, mulctari debet.

X. Executio testamenti extinctis executoribus incumbit Magistratui.

Si contigerit quod executores alicuius testamenti inchoato et non perfecto executionis huiusmodi officio, e vivis excesserint: tunc facultas et disposicio illa, que eis a testatore fuit commissa, devolvitur ad officium illud, cuius sub districtu id contigerit; et officium ipsum debet testamenti illius executionem, iuxta testatoris ultimam voluntatem ad finem deducere.

XI. Bona in dote assignata excessibus viri vel debitis post contractis non subiacent, nisi dotata particeps fuerit excessus.

Si alieni homini terrestri, propter quempiam excessum eius, aut pretextu

X. *Dziesiąti członek.* Ktorzi exekutorovie i obronci, począwssi testamentem spravovacz i niedokonawssi pomrą: mogą inszemv opieką na thą spravą vedle testamentu polecicz.

Gdibi się przigodzilo, iszbi executorovie, abo obronci testamentow, począwssi testamentow dovodzić, i niedoviodwssi, pomrą: tedi mogą thą spravą vedle testamentu, inemv opiekunv polecić. Tedi ta moć i sprava, ktora iem bila dąna przes cziniącego testament, uźiczona na vrząd przichodzi: a ten vrząd, pot ktorembi się trafilo, ma tego testamentu podle ostatecznei voleij czinącego do koncza dovodzicz.

XI. *Jedennasti członek.* Komubi za ktori vistąp imienie wziąto, a naprzod będzie oprava vcziniona żenie iego, ona przi piervei opravie ma zostać, krom zlodzieistwa ieśli będzie vespolek vinna z mężem.

Gdibi ktoremv czlovieku ziemskiemv, o ktorikolviek vistąp, abo za niektorem pravem przeviedzionem, imienie iego dziedziczne, abo zakupne wziąto; abo w dlu-

prawam perewedenym, imenie jeho dedicznoje abo zakupnoje wziato; abo w dolhu podano, abo osużono; a na tom by imeni perwym zapisom żona jeho mjela oprawu swoju wenownuju zapisanu, perwej niżliby onyj winowat został s prawa: tohdy taja oprawa jej, derżana majet' byti: okrom złodejstwa, koliby żona pospolu z mużom kradenych reczej wedama była, i z mużom pożiwała.

XII. Jestliby brat ot brat'i komu imenie zapisał.

Koliby kotoryj brat, odnomu bratu abo sestre swojej, ot inszoje brat'i i sestr swojch, wsju czast' imenia swojeho otcziznoho abo materistoho, w sume penezej zapisał: takowyj zapis ne majet' byti derżan, nizli penezi tyie, bratija i sestry, anomu, kotoromu zap'sauo, otto-

alicuius rei iudicate, bona eius hereditaria, aut obligatoria, fuerint adempta; aut in debito porrecta vel adiudicata; et super eisdem bonis priori inscriptione uxor eius habuerit reformationem dotis sue legitimam, inscriptam prius, quam ille reus factus est ex iure: tunc huiusmodi reformacio eius, teneri debet: excepto crimine furti, si uxor ipsa dotata, una cum marito, rerum furtivarum conscia fuerit, et in usu earum particeps.

XII. Bona per fratrem inscripta uni, redimuntur per alios, et hoc intra decennium.

Si quis fratri suo uni vel sorori ab aliis fratribus et sororibus totam suam partem bonorum paternorum vel maternorum in summa pecunie inscripserit: tunc fratres ceteri et sorores, summa pecunie, ei, cui fuerit inscriptum reposita, bona

gv podąne, abo osądzone: a na thembi imieniv pierwssem zapissem żona iego miala opravą swoiją vianovaną slussną zapissaną, piervei niszlibi on vinovatem zostal: tedi tha oprava ieij ma dzierżąna bić: okrom zlodzieistwa, gdibi żona pospolv z mężem kradzionich rzeczi w viadomie bila, i z mużem poživala: tedi tracij.

XII. *Dwanasti członek.* Jeslibi brat od braciei komv jmienie zapissał.

Gdibi ktori brat, iednemv brathu, abo siestrze swoieij, od inssich braciei i siostr swoich, wszitką cząść imienia swego ojcziznego abo macierzistego, w sumie pieniądzi zapisał: takovij zapis nima bić dzierżąn: niszli thi pieniądze bracia i siostri,

żiwszi, imenie onoje promeże ku sebe majut' podeliti: koliby odno dawnosti zemskoje ne omeszkali desiat' let.

XIII. Ne majet' nichto nikomu, z żadnoho spadku zapisywati, czoho w rukach ne ma.

Też ustawujem, jestliby chto chotel komu zapisati kotorym spadkom kotoryjby miel na neho prijti, wenownoje, abo materistoje, abo kotoraia kolwek bliznost', kotoryj by kolwek po bliznem po pustoj ruce spal, a tot by jeszo był żyw: tohdy takowoho spadku nichto ne możet' zapisati, oliżby u swoich rukach mjel; a jestliby chto komu takowyj spadok zapisał, abo prodał, abo też zapisał na tom kotoruju sumu peneżej: takowyj zapis pered prawom ne majet derżan byti, bo nichto nikomu ne możet' takowoho dati, oliż by szto w swoich rukach mjel; a jestliby onyj, chto komu illa inter se divident: si decennalem non neglexerint prescripcionem.

XIII. Non valet dispositio bonorum, nisi fuerint actu in manu disponentis.

Si quis inscribendum duxerit, alteri bona ad se ventura, dotalicialia aut materna, aut que debent devolvi, ad eum propinquitate, post aliquem propinquum eius, orbum et sterilem, et ille adhuc viveret: tunc non licet huius modi bona in futurum devolvenda inscribi, donari, vendi, nec in summa aliqua obligari, usque quo in manibus inscribentis fuerint; et si que super huiusmodi bonis devolvendis inscriptio facta fuerit: talis nullius est valoris, quia nemo potest dare alteri, quod ipse in manibus suis non habet; et si ille,

onemv, komv zapisąno odłożiwssi, ono imienie miedzi sobą maią podzielić: gdibi iedno dawnosci ziemskiei nie omiąszkali, dziesiąci lath.

XIII. *Trzinasti członek.* Nima nikto nikomv żadnego spatku zapaissć, czego nima w ręku.

Vstauuiem, isz gdibi kto komu chcial bi zapisać ktorem spadkiem, ktoribi miali na niego przidz, vianowne, abo macierziste, abo ktorą kolwiek bliskość, ktorikolwiek po bliżnem po pustei rące spadł, a ten bi ieszcze bil żiw: tedi takovego spatkv nikto nie może zapisać, ani oddacz, ani przedacz, ani sumi ktorei na tem zapisacz: alisz bi w swoich rąkach mial; a ieslibi kto komv takovi spadek zapisal, abo przedal, abo tesz na niem ktorą sumą pieniądzi zapisal: takovi zapis przet pravem nima dzierżąn bić; bo nikto nikomv nie może takovego dać, alisz bi ćo w swoich rąkach mial; a ieslibi on kto komv zapisal od swoich bliźnich, a sąm naprzod

szto zapisal ot swoich bliznich, sam napered umer, odnakoż tot zapis ni-woszto majet' byti obernen, predsia toje prijti majet na prirożonych bliznich.

XIV. Chtoby pod kim iskał blizkosti, a tot by derżał imenie zapisom słusznym.

Koliby chto imenia pod kim iskał blizkosti swojej, a tot by pod kim iszczet'

qui inscripserit aliquid, a suis propinquis prius decesserit: utique inscriptio ea in nihilum convertitur, et reddit hoc ad propinquos.

XIV. Redempturus bona obligata, cittet, quibus obligatio servit, omnes non unum.

Si quis requisiverit ab aliquo, bona propinquitatis sue, et possessor ille bono-

vmrze, iednakosz ten zapis ma wnivecz obroczon bić, przet się to ma przidz na bliźnich i przirodzonih.

Czternasti czlonek. Gdibi kto komv zapisal imienie, abo ziemią po swoiem żivocie, a ten bi komv zapisąno tego smierci niedożdal i sam bi naprzod umarl.

Tesz vstauuiem, isz gdibi kto komv zapisal imienie, abo lvdzie, po swoijem żivocie, a ten, ktoremv ta rzecz będzie zapisąna; tego smierci nie dożdał, kto iemv zapisał, i sąm naprzód vmrze: tedi ten może tą rzecz inssemv zapisać, komv iego vola będzie; niszli ieslibi ten żiw bil, a on iemu zapisawssi, i potem inssemv drugiem zapisem chcial zapisać: tedi then pierwssi zapis, ma przi moci zostáć, a posledni vmrzecz i w nivecz ma obroczon bić. Także ktobi komv imienie, abo lvdzie, abo ziemią przedal. a potem także inssemv przedal: tedi kto piervsi kvpil ten ma tho otrzimacz; a ten ktori o posle kupil; ma swoich pieniądzi na iscz patrzacz.

Piątnasti czlonek. Ktokolwiek na którą rzecz dobrowolnie da zapis, ten zapis ma przi mocy zostać się.

Tesz vstauuiem, isz gdibi komv zapis na ktorą rzecz dobrovolnie dal pot pieczącią swoiją, i tesz ludzij dobrich podle obiczaija prává, kożdi takovi ma przi takovim zapisie zostacz, a ten zapis, kożdi w moczi w pravach ma bicz zachovąn.

XIV. *Szesnasti czlonek.* Ktobi pot kiem imienia iskal bliskości, a ten bi dzierzal imienie slussnem zapisem.

Gdibi kto potkiem imienia iskal bliskosci swei, a ten bi potkiem iszczecz dzierżal to imienie zapissem slussnem opissanem, a poviedzial bi: isz nie iedno iemu,

derżał toje imenie zapisom słusznym opisano, a powedił, iż ne odno jemu, ale inszim, tymże zapisom imenia sut' opisany, toje imenje derżał, i rekby: proto ja bez nich o tot zapis ne choczu odpowedati: tohdy tot, chto imenia iszczet', majet' onych wsich pripozwati, kotorym zapis służit; a do tol taki majet' toje imenie derżati, tot komu zapisano, poki sia prawo promeżku wsimi ne pretoczi, na kotorych toje imenie za tastamentam prisłuszajet'.

XV. Chto majet' moc, i ne majet', o reczach swoich ruchamych tastamentu cziniti.

Też ustawliajem, iż kożdaja parsuna, ne wolna i ne mocna budet, o reczach swoich tastament cziniti, okrom tych parsun niżej pisanych, kotoryje parsuny, potoż, iż podle prawa ne majut' niczoho swojeho wolnoho tastamentom nikomu otdati. Naperwej deti let zupołnych ne majuczi, zakonniki buduczi w zakone

rum, allegaverit, non uni sibi, sed et aliis per easdem litteras, esse inscriptum, et noluerit sine consortibus respondere: tunc ille qui querit bona, tenetur cittare omnes, quibus inscriptio servit; et interim, quo ad causa ipsa determinabitur, inter eos, possidebit bona, idem, cui inscripta sunt.

XV. Testari quibus licet, et quibus non.

Testamentum super rebus suis condere, licet unicuique, preter personas infra scriptas, que, quoniam secundum jus, nihil suum proprium habent, ideo non possunt legare. Videlicet: pupilli, religiosi, professi ordinis approbati; filij a patre non emancipati, alias indivisi, preter peculium castrense eorum, id est; res militia acquisitas; item in potestatem alterius dediti,

ale i inssem themże zapisem imienia są zapisane; tedi ten, ktori to imienie dzierżal, rzekl bi: przeto i ia bes nich o ten zapis nie chczą odpowiedacz: tedi ten kto imienia iscze ma o nich wszitkich przi pozivacz, ktorem zapis służi; a dotąd taki ma imienie to dzierżecz, then, komv zapisąno, poki się pravo miedzi niemi nieprzetoczij, na ktorich to imienie za testamentem przijslussá.

XV. *Siedmnasti członek.* Kto ma moć i nima o rzeczach ruchomih swoich testament czinicz.

Tesz, kożda persona, volná i moczna będzie, o rzeczach swoich testament czinić: okrom tich person niżej napisanich, ktore personi przeto i podle prává ni maiją niczego swego volnego testamentem nikomv oddacz. Napiervei, dzieci lath swoich zupelnich nimaiąci. Drudzi, są zakonnici, będąci w zakonie przivileiovanem,

priwilewanom, priniawszi, potwerdiwszi sia w zakone; synowe z otcom ne delnym, okrom reczi nabytja swojeho wlastnoho, abo wysłuhu; w czuzoju moc zostawleny, to jest tot, kohoby komu wydano z jeho statki; szaleni, kaceri, newolniki, ot rozumu otchodiaczi; a wedżo tyje, koli k sobe prijdut', mocny s tastamenty swoimi cziniti.

XVI. O tastamentach na ruchomyj reczi, jako mujut' czineni byti.

Koliby chto; na reczi swoi ruchomyje, abo na imenie, na kuplju chotieł tastament wcziniti: tohdy takowyj, chotjaby też ne mocon był, koli by tolko był pri dobroj pamiati, mocon budet; reczi swoi imenie kuplenoje takowoje otkazywati kudi choczet', tak duchownym parsunam, iako i swetskim: prizwawszi k tomu kapłany, abo inyje swetki, abo

videlicet et qui aliqui cum rebus suis traditi fuerint, item, dementes, heretici, illiberi, et a racione delirantes, possunt tantum hij cum redeunt ad se condere testamenta.

XVI. Testamentorum condendorum modus, et bona empta alienantur ut mobilia. Permittitur legari bona immobilia, ecclesie, sed salvo servicio terrestri.

Si quis super rebus suis mobilibus aut immobilibus bonis emptis, voluerit testamentum condere: tunc talis, etiam si infirmus fuerit, sed compos rationis, habebit facultatem res suas, bona empta, legare cui voluerit, tam spiritualibus, quam secularibus personis: adhibitis ad id presbiteris, vel aliis testibus fidedignis, vel notario publico jurato. Et si tandem mo-

przijąwssi i poczwierdziwssi się w zakonie. Trzecij, sinovie z ojjcem niedzieloni: okrom rzeczi nabicia swego wlasnego, abo vislugi. Czwarci, w czudzą mocz zastavieni to iest kogo bi vidąno komv z iego statki. Piąti, szalenij, kacerze, nievolniczi, rozumv odchodząci; a wszakże i ci gdi k sobie przijdą moczni testamenti swoije czinicz.

XVI. *Osmnasti członek.* O testamenciech na ruchome rzeczi, iako maiją czinione bicz.

Gdibi kto na rzeczi swoie ruchome, abo na imiona i nakupią, chcial testament czinicz: tedi takovi, chociabi tesz nie mocen bil, rzeczi swoiej imienie kupione takove odkazacz kędi veschce, tedi volno, tak duchownem personąm, iako swieczkiem: przizvawssi ktemv kaplani, abo ine swiatki, abo lvdzi viari godne, abo tesz iawnego pisarza przisiążnego. A gdi sąm potem vmrze, a tą volą swoią osta-

ljudi wery hodnyje, abo też jawnoho pisara prisiażnoho. A koli sam potom umret' a tuju wolju swoju ostatecznuju, smertju potwerdit', a chto by i peczati ne priłożil; takowyj tastament, majet pri mocy zostati. A pakli by chto po wczineni tastamentu i żyw został, wolno budet' kożdomu, kożdyj tastament swoj, kolko krot' choczet' tolko krot' otmeniti, a ostatocznym s tych swoich tastamentow, smertju potwerżonyj wradowne wczinenyj kożdomu wradom majet' pri mocy zostati. A imenje, kuplju, tastamentam, jako i ruchomuju recz, kożdyj możet' otdaliti i prodati, komu choczet'; Tak niżli chto by chotel kuplju na cerkow zapisati, tym obyczajem: kotoryje kolwek duchownyje toje imenie budet' derżati, tolko majet z toho imenia służbu zemskuju konno a zbrojno służiti, wodle ustawy i ufały zemskoje. Wżo ot toho czasu ustawujem, iż chtoby zapisał

ritur et huiusmodi voluntatem suam ultimam, morte confirmat, etiam si sigillum non apposuerit; valet huiusmodi testamentum. Et is qui post conditum a se testamentum suum remanserit vivus, habebit facultatem testamentum suum mutandi, toties, quoties voluerit, ultimum vero morte confirmatum legittime factum in robore persistit. Bona potest quilibet empta per testamentum velut et mobilem rem alienare et vendere cui voluerit. Si vero quis bona empta, voluerit inscribere ecclesiae, hoc faciat ita, quod clericus qui bona illa possidebit, servicium terrestre, equester et armate debeat supportare, secundum laudum terrestre. Et etiam ex nunc statuimus, quod quecumque bona inscripta fuerint ecclesiae: tunc ex illis bonis, de-

czną smiercią poczwierdzi, abi tesz i piecząci nie przilożil: takovi testament ma przi moczi zostacz. A ieslibi kto po vczinieniv testamentu żiw zostal, volno będzie każdemv, kożdi testament swoij, ile krocz veschce, tile krocz może odmienicz, a ostatecznem s tich wszitkich testamentem smiercią poczwierdzoni vrządnie uczinioni, kożdem vrządem ma przi moci zostać. A imienie iego i kupia, testamentem tako i ruchoma rzecz może kożdi oddalicz i przedacz, komv veschce; niszli ktobi chcial kupią na kościol zapisacz, ma zapisać them obiczaiem: ktori kolvie duchowni to imienie będzie dzierżal, ino ma s tego imienia służbę ziemską konno a zbroino sluzicz, vedle vstavij i uchvali ziemskiej, iusz od tego czasu vstauuiem: isz

imenie na kostel: tohdy s toho imenia, także majet' służba byti, jako i perwej była. A jestliby chto pered wradom abo pered swetkami wery hodnymi otpisał tretjuju czast' zapisom imenia, abo kuplju, abo kotoruju rcuhomuju recz, a chotia był żyw: tohdy wżo takowyj zapis, majet' derżan węczne byti, a onyj wżo druhij raz otozwati, ani komu inszomu onoje reczi zapisywati, a po wtoryj raz ne możet'.

XVII. O swetkoch, kotoryj majut byti pri spraweni tastamentow.

Też ustawujem, pri testamentach majut' byti swetki wery hodnyje, a ne podozrenyje; proto tyje swetki niżej napisanyje, swetki byli ne mohut'. Napermet fieri servicium terrestre, ut fuit prius ex eis.

XVII. Inscriptio bonorum immobilium acquisitorum, vel tercie partis hereditoriorum, semel alicui facta, revocari non potest.

Si quis coram magistratu vel testibus fidedignis, inscripserit per litteras, alicui terciam partem bonorum, aut empcionem, aut mobilem aliquam rem, et si etiam super-vixerit: tunc iam huiusmodi inscriptio durat in valore perpetuo, et ille, iterum revocare eam, vel alteri itidem secundario inscribere, non potest.

XVIII. Testes testamentis adhibendi quales, et qui non.

Ordinavimus ut circa condenda testamenta testes adhibeantur fidedigni non suspecti. Non possunt autem testamentorum testes esse: primo: hii quibus sua

ktobi zapissal imienie na kosciol, tedi s tego imienia także ma służba bicz, iako i przet them bila.

XVII. A iesli kto przet rządem abo przet swiadkami viari godnemi odpisal trzecią cząść zapisem imienia, abo kupiei, abo ktorą rzecz ruchomą, a chocia bi bil żiw: te li iusz takovi zapis ma viecznie dzierżąn bić, a on jusz drugi ras od żivać, ani komv jnszemv oneij rzeczi zapisovać, powtori ras nie może.

XVIII. *Dzieviątnasti czlonek.* O swiatkach, ktorzi maiją bicz przi spravianiv testamentow.

Vstauuiem tesz, isz przi testamenciech maiją bić swiatki viari godne, a nie podeijrzani: przeto, tij swiatki niżej napisane nie mogą bić. Na pierveij, ktorzi

wej: tyje, kotoryje tastamentow swoich cziniti ne hodni, też i newesti, ekzekutorowe abo opekunowe tohoż tastamentu; także też tyje, kotorym w tom tastamentje szto otpisano.

testamenta facere non licet; item femine; nec non et executores vel tutores ejusdem testamenti; item nec legatarij, quibus videlicet aliquid eodem legatur testamento.

N. B. Wydanie tego zbioru starożytnego prawodawstwa litewskiego, doznało dziewięcioletniej przerwy, z powodu zasekwestrowania całego mego majątku, i zajęcia nawet domu mojego na szpital cholerykow. W tym przeciągu czasu, zaginęła kopija umieszczonego tu ułomku, od §. VI. Rozdziału czwartego, aż do końca Rozdziału piątego. Uzupełniając tekst ruski z oryginału teraz dopiero odzyskanego, pozbawiony jestem sposobności umieszczenia waryantów z kodeksów Słuckiego i Firlejowskiego; nie jest mi nawet wiadomo gdzie się dziś znajdować mogą. —

testamentow swoich czinicz nie mogą; tesz nieviasti i executorovie tegosz testamentu; tako tesz i ci, ktorem w testamencie ćo opissąno.

Dwadziesti czlonek. Ociecz i matka, nie povinni dzieciąm z mussenia imienia zapissovać, przi swoiem živocie, niszli po dobrej voli.

Thesz vstauuiem, isz ocieć dzieciąm swoiem z mussenia nie powinien żadnego jmienia postąpovać, niszli po dobrej voli, może iem cząsci ich postąpić, abo ćo iego vola dobra będzie. Także nieviastá, ktora będzie imienije swoije oijczizne, abo macierzyzne miálá, także z mvssenia niepovinná za szivota swoiego dzieciąm postąpicz: ale po dobrei voli może postąpić, ćo ieij volá dobra będzie.

Rozdeł szosty.

O sudjach.

Aby sudili prawom pisanym; a jestliby sudił inaczej, majet' karan byti. 52)

Też ustawujem, iż kożdyj wojewoda nasz, i starost [53]) i marszałok zemskij, i marszałok dwornyj, i derżawcy [54]) naszi, kożdy w swojem powete, ne majut' poddanych naszich inaczej suditi i sprawowati, lecz tymi pisanymi prawy, kotoryje [55]) wsim poddanym naszim welikoho kniaźstwa dali. Jestliby [56] kotoroj storone sużonoj, [57]) w tom kriwda sia wideła, żeby ne podle toho prawa pisanoho sużono: tohdy, koli my sami hospodar, so wsimi pany radami naszimi, a bez [58]) bytnosti naszoje, panowe rada nasza, bu-

Rubrica sexta.

De judicibus et jurisdictione eorum.

I. Judicandum legibus his scriptis et quid secus iudicanti, et contra, quid a sentencia iuridica appellanti.

Sancimus, quod unusquisque palatinus, capitaneus, marsalcusque terrestris, et marsalcus curialis, et tenutarij nostri, quilibet in suo districtu, debent subditos nostros iudicare et regere, non aliter, sed his scriptis legibus, quas universis subditis nostris magni ducatus dedimus. Et si alicui iudicato, videbitur injuria, quod non secundum ius hoc scriptum sit iudicatus: tunc coram nobis, vel in absentia nostra, coram consiliarijs nostris, ubicunque in prima convencione erunt, ille, cui visa fuerit injuria, debet pro eo con-

52) Artykuł ten nie liczbowany w kodexach *Dział.* i *Firl.* jest za pierwszy w kodexie *Słuckim* naznaczony. Ztąd w następnych artykułach aż do 5go zmija się liczba w *Słuckim* o jeden więcéj. 53) starost *niema F. a Sł. ma*: starosty. 54) *Firl.* i marszałki zemskije i dwornyje i starosty i derżawcy. 55) *F. Sł.* kotoryje jesmo. 56) *F. Sł.* a jestliby. 57) sużonoj *niema Firl.* 58) *Sł.* abo bez.

Rozdzial szosti. *O sądziach.*

Pierwi członek. Sądzie, abi pravem sądzili pissanem; a jeslibi inaczei sądzili, czem maiją bić karanij?

Vstauuiem tesz, isz kożdi voievoda nasz, starosta, marszalek dworni i ziemski, i dzierżawci nassi, kożdi w swojem poviecie: nimaiją poddanich nassich inaczei sądzicz i spravovacz, lecz themi pissanemi pravi, ktoresmi wssitkiem poddanem nassem vielkiego xiąstwa litewskiego dalj. A gdibi ktorei stronie sądownei w tem krziwda się stálá, żebi nie podle prava tego pisanego sądzono: tedi, gdi mi sami hospodar, ze wssitkiemi pani radami nassemi, a bes bitnosci nassei, panovie rada nassá, będzie gdziekolviek na pierwssem seimie: on, ktoremv w tem krziwdá w tem

dut' hdekolwe na perwom sojme: onyj, kotoromu w tom kriwda budet', [59]) majet' o tom na toho [60]) pana wradnika naszoho, nam, abo panom radam naszim żałowati: my, abo panowe rada nasza, majut' knihi toho prawa pisanoho otworiti, i toho smotreti, jestlibi onoje [61] prawo, tak jako [62] jest u tych prawech wypisano: tohdy tot sud' predsia majet' derżan byti, wodle [63] skazania onoho wradnika naszoho. Pakliżby tot sud inaczej był sużon, ne tak jako jest w knihach pisanoho prawo wyłożono: [64] tohdy my, abo panowe rada nasza, majut' knihi otworiti, wodle tych praw pisanych, kotoryje jesmo wsej zemli dali skazanie [65]) wcziniti. A jestliby onoho sud'ju uznano, iż ne podle prawa pisanoho skazał, [66]) a onyj szto budet' w tom [67]) szkodował: tohdy tot, kotoryj ne podle prawa skazał, [68]) majet' jemu

tra illum officialem nostrum conqueri. Et debebimus, nos, vel consiliarij nostri, librum iuris scripti revolvere, et attendere, si causa illa, fuerit iudicata secundum descripcionem iuris ipsius? tunc sentencia officialis illius, transit in rem iudicatam. Si vero comperietur iudicatum secus, quod in libro juris sancitum est: tunc debet proferri sentencia a nobis vel consiliariis nostris, iuxta ius ipsum scriptum. Et dum compertum fuerit iudicem illum non iuxta ius iudicasse, tunc ipse, qui non iuridice sentenciaverit, tenetur illi damna et impensas solvere, et sentencia eius, in nihilum redigitur. Et cui quid adiudicaverit iudex ipse, et quid a quo fuerit exactum, hoc ei debet reddere, absque probacione, damnaque, ac impensas et expensas, secundum probacionem, vel iuramentum eius, tenetur iudex solvere. Si vero

59) *Sł.* budet' wideti. 60) toho *niema Sł.* 61) *F.* a jestli onoje. 62) *Sł.* jestli onoje prawo pisanoje tak sużono jako. 63) *Sł.* wodłuh. 64) *Sł.* w knihach pisano prawa wyłożonoho. 65) *F.* i skazanie. 66) *F.* wskazanie czinił. *Sł.* wskazał. 67) *F.* budet toho. 68) a onyj szto budet' . . . *aż do* prawa skazał. *Sł. opuścił.*

będzie się vidziecz, ma o tem na pana urzędniká nassego, nąm, abo panom radąm nassem, żalovać: mi, abo panovie rada nassá, maiją xiągi prává tego pisanego othworzicz, i tego patrzicz, jesli ono pravo pisane tak sądzono, iako iest w tich praviech vipissąno: tedi ten sąd ma przet sią dzierżąn bić vedle skazania onego vrządnika nassego. Jeslisz bi ten sąd inaczei bil sądzon, nie tak iako iest w xiągach pisąno prava vilożonego: tedi mi, abo panovie rada nassi, mami xiągi othworzicz, i vedle tich praw pisanich, ktoreśmi wszitkiei ziemi dalij, skazanie vczinić. A ieslibi onego sądzią vznano, isz nie vedle prává pisanego wskazal, a on co będzie w tem szkodoval: tedi ten, ktori nie vedle prává pisanego wskazal, ma iemv

szkody i naklady oprawiti, a tot sud, ni wo szto obernuti [69]) a komu budet' prisudił sud'ja, [70] abo na kom budet' [71]) szto wziato, to jemu majet' wernuti bez dowodu; a sztoby [72]) szkodował w nakładach, [73] w strawach, na szto słusznyj dowod wczinit', abo prisiahnet, tot [74] sud'ja majet' jemu zaplatiti. A jestliby sud'ja dobre sudił, i skazał wodle tych praw pisanych, a on jemu prikanił: tohdy tot majet' jemu zapłatiti za [75]) tuju lehkost' [76]) dwanadcat' rublew hroszej. A wedżo, [77] kotoryjbykolwe z derżawec naszich, [78]) w takowoj reczi [79]) był obwinen: takowyj kożdyj majet' pripozwan byti pered wojewodu powetu swojeho, i budet' powinen sud swoj otkazati. [80]) A jestliby chto s panow rad naszich, wojewod i starot, kotoryje ne sut' [81]) w po-

judex recte iudicaverit, vel sententiaverit, secundum jura scripta, et ille eum infamaverit, tunc debet ei solvere pro huiusmodi levitate, duodecem siclos grossorum. Attamen, quicumque ex tenutariis nostris in huiusmodi re fuerit inculpatus, talis quilibet, debet concitari ad palatinum ri districtus sui, et tenebitur decretum suum recitare palatino. Si autem inculpatus fuerit, similiter aliquis, ex consiliariis nostris, palatinis et capitaneis, qui sub districtu non comprehenduntur: tunc etiam in prima convencione debet respondere, vel in termino terrestri. Et si quis noluerit parere, tunc debet a nobis, vel consiliaris concitari, et tenetur comparere et respondere, et si fuerit infirmus, vel in servicio terrestri, vel in iudicio super terris, in termino peremptorio: tunc huius-

69) *F.* ni u woszto obernem. 70) *Sł.* sud. 71) budet *niema Sł.* 72) *F.* sudia maiet jemu wernuti bez dowodu a sztoby onyj. 73) *F. Sł.* w nakładach i. 74) *F. Sł.* to. 75) za, *niema Sł.* 76) *Sł.* lehkost jeho. 77) *F. Sł.* a wszakże. 78) *F.* ktoryjkolwek derżawca nasz. 79) *Sł.* takowoju reczju. 80) *F. Sł.* otkazywati. 81) *F.* koryj sut'.

szkodi i naklad opravić, a ten sąd w nivecz obrocić; a komv będzie sąd przisądził, abo nakiem ćo wziąto, to ma iemv wrocić bes dovodu; a co bi szkodoval w nakladziech, i w stravach, na ćo dovod slussni da, abo vczini, abo przisiągnie, to ma sądzia iemv zaplacicz. A ieslibij sądzia dobrze sądził, i skazal podle tich prav pisanich, a on iemv przziganil: tedi ten ma iemv zaplacić thą iego lekkosc, dwanascie rubli grossi. A wszakże, ktoribi z dzierżavieć nassich, takovą rzeczą bil obvinion: takovi kożdi ma przipozvąn bić przet voievodą poviatu svoiego i będzie povinien sąd swoij odkazivacz. A ieslibij kto s panow rad nassich voievod i starost, ktorzi nie są w povieciech, także by mial bicz obvinion: tedi także na

wete, także obwinen byti meł: tohdy takżo majet' na perszom [82]) sojme otkazati, abo na roku zemskom. A jestliby chto ne choteł stati: tohdy majet' od hospodara, abo ot inszich panow pripozwan [83]) byti, odnakoż budet' powinen stratij otkazati; [84]) a pakliby był chor, [85]) abo na służbe hospodarskoj, abo pak na kope na zawitom roku: tohdy majet' taja recz otłożona byti na druhij śjem; a jestliby pak był zdorow bez [86]) żadnych priczin stati ne choteł: tohdy panowe majut' knihi otworiti, ktomu i szkody [87]) na nem skazati, wodłuh tot jako wyszej wypisano, [88]) i rok [89]) majut' zapłatie położiti zemskij [90]) czotyri nedeli; i szto budet' wskazano, a on neuschoczet' płatiti: tohdy tyje panowe majut' w onoj modi causa debet differri ad aliam convencionem. Si vero fuerit benevalens et sine ulla causa parere contempserit: tunc consiliarij debent aperire librum juris, et illi damna super eo decernere, ut supra scriptum est, et terminum solucioni prefigere terrestrem quatuor ebdomadarum. Et si baro ipse, id, quod fuerit adjudicatum solvere noluerit: tunc consiliarij debent in bona eius vel homines illum in damnis, juxta quantitatem et taxam eorum intromiti facere, et tenebit ille tam diu, donec ei damnum huiusmodi solutum fuerit. Et qui casus, in his iuribus defuerint: tunc debent casus illi iudicari secundum antiquam consuetudinem; et tandem, in convencione generali, huiusmodi articuli necessarii, inscribi debent.

82) *Sł.* perwom. 83) *F,* abo ot panow rad pozwan. 84) *F. Sł.* otkazywali. 85) *F.* for. *Sł.* chwor. 86) *F.* a bez *Sł.* i bez. 87) *F. Sł.* otworiti i tomu szkody. 88) *Sł.* pisano. 89) *F.* rok zemskij. 90) zemskij *niema F.*

pierwssem seimie to odkazivać ma abo na roku ziemskiem. A ieslibi nie chcial kto stać: tedi ma od hospodárá, abo od inssich panow przipozvąn bicz, i przet się povinien będzie stać i odkazivacz; a ieslibi bil chor abo na służbie hospodarskiej, abo tesz na kopie na zavitem roku: tedi ma bić tha rzecz odłożona na drugi sijem; a ieslibi bil zdrow, i bes żadnich prziczin stać nie chcial: tedi panovie xiągi maiją othworzić, i temu szkodi na niem wskazać, vedług tego, iako vissei pisąno, i rok maiją zaplacie położicz ziemski czteri niedziele; a ćo będzie wskazano, a on nie ueschce placić: tedi ci panovie maiją v onei szkodzie, w jmienie, abo w lvdzie iego w viązacz kazacz, czobi za szkodi stoialo, a ten ma dzierżecz do tich czassow, poki iemv tą szkodą zaplaci. A ktorich bi articulow nie bilo w tich praviech vissei pissąno: tedi to pravo ma bić sądzono podle starego obiczaiją, a na pothem, na valnem seimie ten czlonek, j ine ktore potrzeba vkaże, ma pisąno bicz.

szkode wy jmenie abo w ludi jeho uwezati kazati, sztoby za szkody [91]) stojało, a tot majet' derżati do tych czasow, poki jemu tuju szkodu zaplatit'. A kotorych by artykulow ne było jeszczo w tych prawach wypisano: [92]) tohdy toje prawo majet' sużono byti wodluh [93]) staroho [94]) obyczaja, a na potom, na walnom sojmie, tot członoh, inyj, czoho potreba wkażet', majet' upisano [95]) byti.

I. W sudu ne majet sia ni chto otozwati do hospoda,ra ale powinen budet' koždyj odin odnomu prawa dostojati.

W sudu, nichtosia ne majet' otozwati pered prawom, ni do nas hospodara, ni [96]) do sojmu, dla toho, aby w tom wołokity ne było, ale powinen budet' koždyj, odin druhomu, [97]) dostojati prawa aż do konca; a jestliby sia wideło wodle [98]) skazania kotorej storone kriwda, a baczilaby storona, iż jéj ne podle prawa pisanoho wskazano: [99]) tohdy majet' lista prositi w sude [1]) skazania [2]) swojeho, ktorym obyczajem skazali [3]) na

II. Appelare non licet, et pretendenti gravamen, transferetur in iudicem, actio post diffinitivam.

In iudicio ante discussionem cause nemo provocet ad nos, neque ad convencionem, propterea, ne sint inde diffugia; sed tenebitur quilibet alteri persistere in iudicio, usque ad finem. Et si videbitur alicui parcium, quod sit ei preiudicium, et quod non iuxta iura scripta sit sentenciatum: tunc debet petere a judicibus litteras desuper eorum iudiciarias, quas ei judices tenentur dare sub sigillis suis, et ipse videlicet cum illis iudicibus, coram

91) *F.* sztoby za szto. 92) *Sł.* wyszej pisano. 93) *Sł.* wodle. 94) *F.* starodawnoho. 95) *F.* wypisano. *Sł.* opisano. 96) *F. Sł.* ni do korola ani. 97) *Sł.* budet otkazywati odin druhomu i. 98) *Sł.* wodle. 99) *Firl.* a jestliby sia komu wideło iż ne podle prawa pisannoho skazywano. 1) *F. Sł.* w sudej. 2) *F.* uskazania. 3) *F.* skazano. *Sł.* wskazali.

I. *Wtori członek.* W pravie, nima się nikto odzivać do hospodárá, ale povinien będzie koždi ieden drugiemu prava dostoieć.

V sądu, ni kto się nima odzivacz, ni do krola, ani do seimu, dla tego abi w tem wlokithi nie bilo, ale povinien będzie odkazivacz ieden drugiemv, i prava dostoieć, asz do koncá; a ieslibi się vidzialo vedle skazania ktoreij stronie krziwda, a baczi labi strona, isz ieij nie podle prává pisanego wskazano: tedi ma listá pro-

nem, a sud'i powinni budut' jemu dati list, pod peczat'ju swojeju, [4]) a oliż maiet' z onymi [5]) sud'jami, pered nami, abo na perwom [6]) sojme, howoriti, i list tych sudej [7]) wkazati. A jestliby sud'ja wypisu dati ne chotel: tohdy majet' wziati z soboju trech szlachticow, i zasia [8]) w neho prositi: tohdy on koneczno budet' powinen dati; [9]) a jestliby ne dal, a to na neho budet perewedeno: tohdy [10]) majet' winy zapłatiti na nas hospodara dwanadcat' rublew hroszej; a tomu szkodu oprawiti.

nobis, vel in prima convencione, agere, et litteras eorum ostendere. Si autem iudex extractum seu exscriptum concedere noluerit: tunc ille debet accipere secum tres nobiles, et iterum petere ab eo, tunc iudex necessario tenebitur dare. Si vero ron dederit, et hoc contra eum probabitur, tunc debet solvere nobis mulctam duodecim siclorum, et illi damnum reformare.

II. Koždy wojowoda, i starost', i derżawcy naszi, majut' obrati dwuch zemianinow w powete swojem, i ku prisiaze ich priwesti, kotoryje majut' suditi pospoł z uradniki ich.

III. Eligendi per officiales in districtibus singulis, duo nobiles, iudicaturi, cum vicesgerente eorum.

Zasia też ustawujem, iż wojewody, starosty i derżawcy naszi, majut' kożdyj [11]) u swojem powete, obrati dwuch

Constituimus, quod palatini, capitanei debent et tenutarij nostri, unusquisque in suo districtu, duos nobiles, homines bo-

4) *F.* pod peczatmi swoimi. 5) *F.* s oonymi. 6) *St.* abo pered pany radami naszimi na perwom. 7) *St.* i listy sudej. 8) *F,* zasia majet. 9) *Reszty artykułu Firl. niema.* 10) tohdy *niema St.* 11) kożdyj *niema F.*

sić v sądziej skazania ich, ktorem obiczaiem skazali na niem, a sądzie powinni iemv będą list dacz, pot pieczącią swoiją, a on ma z onemi sądziami, przet nami; abo na pierwssem seimie, movicz, i list tich sądziei vskazać. A ieslibi sądzia vipissv dacz niechcial: tedi ma wziącz s sobą trzech sliachciczow, zasię v niego prosić: tedi on koniecznie povinien będzie dacz; a ieslibi niedal, a to na niego będzie przeviedziono, ma vini placicz na hospodara dwanascie rubli groszi, a temv szkodi opravicz.

II. *Trzeci członek.* Koždi voievoda, i starostá, i dzierżawci nassi, maiją obrać duuch ziemianinow w powiecie swoijem, i ku przisiądze ich przviesdz, ktorzi maiją sądzicz pospolv z urządnikij.

Zasię tesz vstauuiem, isz voievodi, starosti, i dzierżawci nassi, maiją koždi w swoiem powiecie, obrać duuch ziemianinow, ludzi dobrich, viari godnich, a ku

zemianinow, ludej dobrych, a hodnych wery, i ku prisiaze priwesti, i ustanowiti tym obyczajem: koli pan wojewoda, starosta i derżawca nasz, sami za nekotorymi sprawami naszimi, abo zemskimi, ne pospeszni budut' kotorych praw suditi: tohdy tyje dwa zemianiny, wespołok z namiestniki i marszalki tych panow wradnikow naszich, majut' toho smotreti, i to sprawowati, wodle tych pisanych praw, kotoryje jesmo w sej zemli dali. A pisari prisiażnyje tych [12]) panow wojewod, i starost, i derżawec naszich, majut' także pri nich byti, i to wse popisywati, i ktomu win naszich, i też win inych, [13]) i dochodow panow swoich smotreti. A bez tych panow zemian prisiażnych, jestiby obejuch [14]) ne było: tohdy ne majut' namestnikowe ani marszalkowe suditi: niżliby odin s tych zemian ustawiczne pri nich meł byti.

nos, fide dignos, eligere, et ad iuramentum perducere, et instituere in hunc modum. Dum officiales nostri predicti, negotijs aliquibus nostris, vel terrestribus, occupati fuerint: tunc hi duo nobiles una cum vicesgerente et marsalcis ipsorum officialium nostrorum, iudicare, secundum iura scripta; et notarii iurati ipsorum officialium, debent eis adesse, et omnia conscribere, et eciam mulctas nostras, et mulctas alias, et proventus dominorum suorum, attendere. Et sine illis nobilibus iuratis, si uterque adfuerit, non licebit vicesgerenti et marsalcis predictis, iudicare: nisi unus saltem nobilium ipsorum, assidue fuerit circa nos.

12) *F.* tychże. 13) inych *niema Firl.* 14) *F.* obejech. *Sl.* oboich.

przisiądze ich prziviesdz, a vstanovicz them obiczaijem. Gdi pąn voievoda, starosta, i dzierżawcá nasz, za niektoremi spraviami nassemi, abo ziemskiemi, niepospiessni będą sądzić ktorich spraw: tedi ci dwa ziemianini, vespolek z urządniki i marszalki tich panow vrządnikow naszich, maiją tego patrzać, i tho spravovacz, vedle tich pisanich praw, ktoresmi wszitkiei ziemi dali. A pisarze przisiążni, i tich panow voievod, starost, i dzierżaviecz nassich, maiją także przi nich bić, i tho wszitko popissovać, i tesz vin nassich, i inich dochodow panow swoijch smotricz. A bes tich panow ziemiąn przisiążnich, gdibi obuduu nie bilo, ni maiją namiestnikovie, ani marszalkovie, sądzicz; niszli ieden s tich ziemiąn vstavicznie przi nich ma bicz.

III. O kriwdy, kak majut' pozwy hospodarskimi, i panow wojewod, i starost, i inszich wradnikow, ku prawu pozywati.

Też ustawujem, jestliby do kotoroho kniazia, abo pana, szlachticza, szlachticzom [15]) było na kotoryje dełо: tohdy majet' byti pozwan pozwy naszimi [16]) hospodarskimi, abo wojewodinymi, abo inszich wradnikow. Pakliżby tot pozwanyj ne stał na tyje dwa pozwy: tohdy majet' deckim postawlen byti. Pakliżby on ne [17]) był tak nebacznyj i za deckim ku prawu ne stał, abo [18]) pered deckim skrył, wnikajuczi prawa, a nechotiaczi prawa dostojati: tohdy majet' dano byti uważanie w imenie, [19]) jestli sia o menie [20]) prawujet [21]) do prawa; a jestliby o ruhomuju recz: tohdy majet' dano byti uważanie, w ludi, abo w zemli, kotoryje

IV. Modus cittandi in judicium, et processus contra contumacem.

Ordinavimus, quod si contra aliquem ducem, Baronem, aut nobilem, fuerit aliqua actio nobilibus: tunc ille debet cittari, cittacionibus nostris, aut palatini, vel aliorum officialium. Si autem cittatus non paruerit, ad duas cittationes, tunc debet accersiri per ministerialem dictum dzeczki. Et si fuerit tam inadvertens, quod et post ministerialem non paruerit, vel se a ministeriali absconderit in diffugium litis: tunc, si occasione bonorum agitur, debet dari intromissio in bona, ad decisionem litis: si vero pro re mobili, tunc debet dari intromissio in kmetones vel terras, quae valent rem illam occasione cuius cittatur. Et is, cui intromissio in

15) *Sł.* abo do pana abo do szlachticza szlachticzow. 16) naszimi *niema F. Sł.* 17) ne *niemają F. Sł.* 18) *Sł.* abo sia. 19) *Sł.* o imenie. 20) *Sł.* o imenie. 21) *F.* jestli o imenie prawujet sia.

III. *Czwarti czlonek.* O krziwdi, iako maią pozwj hospodarskiemi, panow voievod, starost, i inssich vrządnikow, ku prawuu pozivacz.

Tesz vstauuiem, isz ieslibi do ktorego xiędza, abo pana, abo slachcicza, s slachcicém bilá niektora správá: tedi ma bić pozvąu pozwi hospodarskiemi, abo voievodzinemi, abo nissich urządnikow. Jesli ten pozvanij nie stal na thi dwa pozwi: tedi ma z dzieczkiem postavion bić. Jeslisbi on bil tak niebaczni i za dzieczkiem nie stal ku prauu, abo się przet dzieczkiem kril, unikaiąci prává, a niechcząć prava dostoieć: tedi ma wviązanie dano bić w imienie themv, iesli się o imienie prauuie do prává; a ieslibi o ruchomą rzecz; tedi ma wviązanie dąno bić w lvdzie abo w ziemią, co bi stalo teij rzeczi, o ktorą będzie pozivacz. A komv wviązanie w jmienie, abo w lvdzie, abo w ziemią dąno będzie; ten ma tho w czalosci

budut [22]) toje reczi, [23]) o kotoruju budet' pozywati. A komu uważanie w imenie, abo w ludi, abo w zemli, dano budet, tot majet' to derżati do prawa w celosti, i niczim ne majet' uszkoditi; a jestliby czim uszkodił: tohdy majet' zasia naprawiti, i w celosti po prawe majet' podati, s tym, jak jemu w to [24]) uwiazanie dano. A wedżo [25]) inakszim obyczajem ne majet' pozywati, tolko ozemszi [26]) wiża u dwore naszom, kotoryj budet' nabliżej [27]) imenia tot pana, abo zemianina, kotoroho pozywati budet' i ktomu jeszczo storonu ludej dobrych, i pered wiżom, i storonoju, majet' pozywati ku tym rokom, kotoryje [28]) jesmo prawu poddanym naszim położili. A onyje reczi podle staroho obyczaja, to

bona aut homines vel terras data fuerit, debet hoc tenere ad dissensionem iuris integre, nihil damnificando. Et si quid ibi damnificaverit: tunc tenebitur reformare, et integre post iudicium reddere, ita, prout ei intromissio data est. In executione autem cittacionis, procedat actor non aliter, quam quod accepto e curia nostra, que fuerat proxima bonis cittandi visore, adhibitis hominibus, bonis extraneis, et coram eis, ac visore illo, citet ad terminos illos, quos ad iudicia subditis nostris posuimus. Pro aliis vero rebus, procedendum erit iuxta antiquam consuetudinem: hoc est, si kmetoni alicuius, a kmetone alterius factum fuerit furtum, aut percusio, aut spolium, aut homicidium, aut aliae differenciae, quae frequenter in ple-

22) *F. St.* budut stojati. 23) *F.* w zemli szto budet stojati za tuju recz. 24) *F.* w toje. 25) *F. St.* a wszakże. 26) *F.* wzemszi. 27) *F.* nabliższij. 28) *F.* ku tomu roku kotoryj.

do prava dzierżecz, i niczem nima vszkodzicz: a ieslibi czem vszkodzil: tedi tho ma zasią napravicz, i w czalosci po pravie ma oddacz, s tem, iako iemv w tho w viązanie dąno. A wszakże panow nie sądzą w povieciech: ma pozivacz pozwi naszemi, abo panow rad, za czteri niedziele, na kożdem miesczv, nie tilko w domv, ale gdzie kolviek naidzie, wziąwssi stroną lvdzi dobrich, duu, abo trzech sliachciczow; a on ma pozwi wziąć i na them roku stáć, i povinien odkazivacz, iako na roku zavithem. Także i ziem dalekich, iako Kijowskich, tak i Volinskich, Poloczkieij, Vitepskieij, Zeimodskieij, ma pozivacz przet themi roki, także za czteri niedziele, dla drogi dalekieij. A sliachta ktorzi są w povieciech, ma pozivacz s stroną na ktorij rok veschce, podle starego obiczaija, to iest, iako o imienie i o rzecz ruchomą, tak i o wszitki rzeczi, ieslibi się czigemv czloviekovi od czijego czlovieká zlodzieistwo stalo, abo boij, grabież, abo glowsczina miedzi mużiki, abo

to jest, jestliby [29]) czijemu [30]) czołoweku, ot czijeho czołowika, złodejstwo stało, abo boj, abo hrabeż stała sia, [31]) abo hołowszczina meżi mużiki, abo inyje nekotoryje reczi, kotoryje sia czasto krot' prihodajut' w susedstwe: tohdy majet obosłati onoho pana, prosiaczi sprawedliwosti, raz i dwa, a jestli na to sprawiedliwosti ne wczinit: tohdy majet' także jeho pripoziwati, [32]) pered sud'ju, [33]) w kotoro mpowete meszkajet'. [34])

be inter vicinnatum, contingere solent, tunc dominus iniuriati, debet, ad dominium iniuriatoris mittere, vice| una et altera, affectans iusticiam: et si ille iusticiam non administraverit, tunc debet eum cittare ad iudicium districtus, in quo manet.

29) *F.* jestliby sia. 30) *Słucki kodex od wyrazu: a wedżo, aż dotąd, całe to miejsce ma inaczej, a to tak:* a wszakże panow, kotoryje ne sudiat sia w powietech, majet pozywati pozwy naszimi, abo panow za czotyri na kożdem mestcu, iż ne tolko w domu, ale hdekolwek jeho najdet, wozemszi storonu ludej dobrych, dwuch, abo trech szlachticzow; a on majet pozwy wziati, i na tom roku stati, i powinen otkazywati, jako na roku zawitom. Także i zeml dalekich, jak Kijewskoje, tak i Wołynskoje, Połockoje, Witebskoje, Zomojckoje, majet pozywati pered tymi roki, po tomuż, za czotiri nedeli, dla dorohi dalekoje. A szlachtu, kotoryje sut' w powetech, majet' pozywati storonoju, na kotoryj rok wschoczet, podle staroho obyczaja: to jest, jako o imenia, o recz ruchomuju, tak i o wsi reczi, jestliby sia czijemu. 31) stała sia *niema F.* 32) *F.* pripozwati *Sł.* pozwati. 33) *Sł.* pered wojewodu. 34) *kodex Słucki dodaje jeszcze do tego artykułu wyrazy te:* Jestli chto koho pozowet, a na kotoryj rok o imenie, a on powedit, iż majet listy, a dla horotkoho roku położiti ich ne możet', tohdy majet jemu rok byti położon dwie nedeli. Wszakże, jestliby sia chto krył pered pozwy, a w domu byłoby ieho ne najdeno: tohdy majet' pozwydati tiwunu; a nebudetli tiwuna, ino rikuń, i albo chtokolwek w tom dwore budet, i rok położiti, majet' onyj koho pozowet ku prawu stati.

ine niektore rzeczi, ktore się cząsto kroć przidaią w sąsiestwie: tedi ma obeslacz onego pana, proszaci spraviedlivosczi, ras i dwa; a iesli na tho spraviedlivosci nie vczini, tedi ma iego także pozvacz przet voievodą, w ktorem poviecie miąszka. Jesli kto kogo pozovie na ktori rok o imienie, a on povie, isz ma listi, a dla krotkiego roku położicz ich nie może, tedi ma iemv rok bić położon, dwie niedzieli. A wszakże, ieslibi się kto kril przet pozwi, a w domv bi iego nie naidziono, tedi ma pozwi dać ciuunouu; a niebędzie li ciuuna, ino rikunieij, abo ktokolviek w tem domv będzie, abo dworze, i rok położicz ma, na ktorem ma on, ktorego poziva ku prauu, stać.

IV. A dla kriwd suditi panom, zjeżdczatisia u dwuch nedelach wstupiwszi w post. 35)

Też ustawujem, dla kriwd szlachty, kotoryje sia ot panow dejut', abo ot wradnikow naszich, i pańskich, w zemlach, i w hrabeżoch, [36]) w rozbojech, [37]) w khwałtech, i w hołowszczinach, abo też i [38]) meżi pany samimi, i ich poddanymi; [39]) dla czohoż ustawujem, na zjechanie takowych deł, rok na hodu, [40]) na kotoryj, panowe powinni budut' zjeżdczati sia na mestce położonoje, do Wilni: a żadne sia ne majet' niczim wymowlati, krom odno choroby: wstupiwszi w post dwe nedeli. Na kotoromże roku, [41]) jako na zawitom, kożdyj [42]) pan majet' byti odin odnomu praw; i też, komu

V. Tenentur barones singulis annis convenire, ad reddenda et accipienda iura Vilnae, ad dominicam reminiscere, et locus iudicandi in aula principis.

Item, ad compescendum, et restringendum injurias, quae solent fieri nobilitati, a baronibus, aut officialibus nostris, vel baronum, in terris, rebusque, et actibus varijs; et eciam inter ipsos barones, et eorum subditos; constituimus et iniungimus: quod barones ipsi, tenebuntur exnunc convenire singulis annis, Vilnae ad dominicam reminiscere. Nemo se excusari aliquo, preter infirmitatem. In quo quidem termino, tanquam peremptorio, unusquisque baro, tenebitur alteri in iure respondere, et se iustificare. Et si ab aliquo fuerit inculpatus, quod non secundum jura iudicaverit, in eodem termino de hoc

35) *W Sł. jest zatytułowanie tak*: A dla kriwd szlachti suditi panom zjeżdczati sia na mestco położonoje do Wilni na dwa roki: perwij rok o semoj sobote a druhij rok o swetoj pokrowe. 36) *F.* w hrabeżoch i. 37) w rozbojech *niema Sł.* 38) *niema F.* 39) *F.* poddanym. 40) *Sł.* deł dwa roki na hod. 41) *F.* roce. 42) *Słucki:* krom odno choroby: o semoj subote a o swetoj pokrowe. Na kotorychże reczach, jako na zawitych, kożdyj.

IV. *Piąti członek.* Dla krziwd slachti, panovie sądzić maiją zieżdzacz się na miescze położone do Vilna, na dwa roki piervi rok na swiątki, a drugi rok na święta pokrovą, to iest po swiętem Michale trzeci dzień.

Tesz vstauuiem, dla krziwd slachti, ktore się od panow dzieią, abo od vrządnikow nassich, panskich, w ziemiach, w grabieżach, w gwalciech, i w glowszczinach, abo tesz i miedzi pani samemi i ich poddanemi; dla czegosz vstauuiem, na ziechanie takovich spraw, dwa roki na hodu, na ktore panovie povinni będą zieżdzać się, na miescze położone, do Vilna: a żadnij się nima niczem vimaviacz krom iedno chorobi: o swiątkach a o swiętei pokrovie, to iest po swiętym Michale trzeci dzien. Na ktorichże rokach, iako na zavitich, gdi pąn ieden iednemu ma bić praw, i tesz komv dadzą viną, isz bi bil sądzon nie podlug praw, ma kożdemv odkazacz,

dadut' winu, iżby był sużon ne wodluh praw, majet' kożdomu otkazati, [43]) i na tomże roku [44]) majet' byti praw. A wedżo tyje sudi, [45]) nihde inde ne majut' sużony byti, odno na pałacu [46]) naszom hospodarskom u Wilni.

tenetur unicuique respondere, et iustificari Et iudicia non alibi exercebuntur, preter quam, in aula principis Vilnae.

V. O kriwdy kotoryje by sia delali panom i zemlanom, ot panow, i panej wdow, i ot namestnikow, i ot poddanych ich, jestliby sia sprawedliwost' ne stała. 47)

Też ustawujem, jestliby sia kotoromu panu, ot pana, abo ot paneje wdowy, [48]) abo zemlaninu, ot pana, i ot namestnika, i ot poddanych jeho, stała kotoraja kriwda: tohdy onyje skriwżonyje, majut' [49]) toho obosłati, aby on sam z [50]) sebe, abo z namestnikom, [51]) abo s poddanymi swoimi, sprawedliwost' wczinił. Jestliż onyj sprawedliwosti za obosłańjem [52]) jeho wczi niti ne wschoczet', [53]) a my hospodar, w tot czas, w panstwe naszom we-

VI. Iniuriae a baronibus vel ministris eorum, acceptae, quo prosequende. Et in convencione absencia aliquorum baronum, non prestat iudicij differendi occasionem, et emergenti casu cuius decisio elici hinc nequeat recurrendum, ad consuetudines veteres.

Si alicui baronum vel nobili illata fuerit injuria, a barone vel baronissa vidua, aut vicesgerentibus et subditis eorum: tunc ipse iniuria affectus, mittat ad illum, ut ipse ex se, vel de vicesgerente, aut subditis suis, iusticiam administret. Et si ille ita avisatus iusticiam facere noluerit: tunc actor, in absencia nostra a magnoducatu, conqueratur consiliariis nostris, tribus, vel duobus, qui prope inter se fuerint, et cittaciones ab eis accipiat, con-

43) *F. Sł.* otkazywati. 44) *Sł.* i na tychże rzeczach. 45) *F. Sł.* ty i sudy. 46) *F.* połacu. 47) *W tém zatytułowaniu Słucki wyrazów* kotoryje by sia delali, *oraz* panow i, *niema*. 48) *F.* i wdowy. 49) *F. Sł.* onyj skriwżonyj majet. 50) *F.* iz. 51) *Sł.* z namestnikow. 52) *F. Sł.* za obsyłaniem. 53) *F.* ne choteł.

i na tich rokach ma bić praw. A wszakże ti sądi nigdzie indziei ni maiją sądzoni bicz, iedno na początkv nassem w Vilnie.

V. *Szosti czlonek.* O krziwdi ktore bi się panom i ziemianom, od panien wdow, od namiestnikow, i od poddanich ich, gdibi się sprawiedlivosć nie stala.

Vstauuiem tesz, isz ieslibi się ktoremv panu, od pana, abo od panieij wdovi; abo ziemianinv, od pana, i od namiestniká, i od poddanich ich, stala się ktora krziwdá: tedi on vkrziwdzoni, ma onego obeslać, abi on sąm, s siebie, abo z namiestnikiem, abo poddanemi swoiemi, spraviedlivosć uczinil; jeslis bi on spravie-

likom kniaźstwe litowskom ne budom: tohdy onyj majet' obżałowati [54]) panom radam naszim, trem, abo dwum, kotoryje [55]) blizko sebe budut, i pozwy w nich, u dwuch, w trech wziati, aby tot pan sam [56]) stał, i namestnika, [57]) i poddanych swoich, ot koho kriwda jemu budet', postawił na perwom sojmu, kotoryj budet ot nas hospodara, abo ot panow rad naszich położon. A on sam majet' stati, i poddanych swoich postawiti, i powinien budet' za to otkazywati, jako na zawitom roku. Jestliż by sia na tom sojme sprawedliwost' ne stała: tohdy onyj pozwanyj, majet' stati pered pany radami, na tot rok, kotoryj [58]) jesmo panom radam naszim, kożdoho hodu [59]) położili zbiratisia do Wilni dla tych sudow, wstupiwszi w post welikij [60]) u dwuch nedelach. A panowe na tot rok sobrawszi sia do Wilni, powinni [61]) budut wsi

tra baronem illum, ut comparent, et subditos suos iniuviatores statuat, in prima convencione, a nobis, vel consiliarijs nostris indicta, vel inducenda. Qui quidem baro, tenebitur comparere, et subditos suos statuere, et respondere, tanquam in peremptorio termino. Si vero in ea convencione, iusticia non fuerit facta: tunc cittatus ille, tenebitur parere coram consiliarijs, in termino, quem eis ad conveniendum, singulis annis Vilnam, propter exercenda iudicia, ad dominicam reminiscere prescripsimus; et barones, convenient illuc. Ad terminum huiusmodi, tenebuntur omnes causas, ad terminum ipsum dilatas, iudicare, et ad effectum deducere, non discedentes, et hoc secundum iura haec scripta. In casibus vero emergentibus, quorum decisio ex iuribus elici nequeat, procedent iuxta consuetudinem antiquam, donec nos, cum consiliariis no-

54) *Sł.* ożałowati. 55) *Sł.* radam naszim dwom a na bolej trem kotoryje. 56) sam nie ma *F. Sł.* 57. *F.* i namestnika swojeho. 58) *Sł.* natyje roki, kotoryje. 59) *Sł.* roku. 60) welikij *niema F.* 61) *Miejsce całe od:* dla tych sudow wstupiwszi w post . . *do* powinni *opuścił Słucki.*

dlivosci za obsilaniem iego vczinić niechcial, a mi hospodar w panstwie nassem w vielkiem xiąstwie litewskiem niebędziem: tedi on ma obżalovać się panom radąm nassem, dwom, abo navięceij trzem, ktorzij blisko siebie będą, i pozwi v onich duu, abo v trzech wziącz, abi ten pąn stal, i namiestniká i poddanich swoich, od kogo krziwda iemv będzie, postavil na piervem seimie, ktori będzie od nas hospodárá, abo od panow rad nassich położon. A on ma sąm stać, i poddanih swoijch stanović, i będzie za tho povinien odkazivać, iako na roku zavitem. Jeslis bi się na them seimie spraviedlivosć nie stálá: tedi on pozvani, ma stać przet pani radami, na thi roki, ktoreśmi panom radąm każdego hodu położili, zbierać do Vilna dla

dela tyje suditi, i im dosyt' cziniti, ne rozjeżdczajuczi sia, kotoryje na tot rok budut pozwany. A wedżo buduczi na tom roku, majut' tyje dela suditi tymi prawy pisanymi. Jestliż [62]) bysia prihodili takowyje dela suditi, kotoryje by byli w tych prawech ne wypisany: tohdy panowe rady naszi [63]) majut' tyje dela suditi, podle staroho obyczaja, do tych czasow, pokul my hospodar s pany radami naszimi, tyje dela ufalim, [64]) i w tyje prawa wpisati każem.

A ot żadnoho [65]) prawa, do skazania ne majet' nichto sia do nas hospodara otzywati: niżli majet' kożdyj druhomu wo wsich [66]) reczach prawa dostojati. A khdy wżo uwidit sia jemu, po skazani s kriwdoju [67]) tohdy ozjemszi [68]) wypis s knih skazania, możet' do nas po sobe wziati. A szto budet' na nem osużono:

stris, statuta desuper conficiemus, et presentibus inseremus.

(Koniec tego artykułu jest niżéj po artykule siódmym.)

VII. A iudicio ante diffinitivam non appelandum. Execucio sentencie provocacione ad principem non differtur.

A nullo iudicio ante sentenciam liceat cui appelare ad nos, sed tenetur unusquisque alteri, in iudicio parere, et persistere in omnibus rebus. Et post sentenciam, si videbitur ei iniuria: tunc, accepto de libro exscripto sentencie, potest ad

62) *F.* a jestliż. *Sł.* jenoż. 63) *F.* rada nasza. 64) *F. Sł.* uchwalim. 65) *Firl.* a odnakoż z toho. 66) *Sł.* we wsiakich. 67) *F.* kriwda. 68) *F.* wzemszi. *Sł.* wozemszi.

tich spraw; a panovie na thi roki zebrawssi się do Vilna, povinni będą wszitki spravi sędzić, i iem dosić vczinicz, nierosieżdżając się, ktori będą na thi roki pozvani. A wszakże będaci na tich roczech, maiją thi spravi sądzić themi pravi pisanemi. Jeslisz bi się przigodzilo takove rzeczi sądzić, ktore bi bili w tich pravach nie pisane: tedi panovie rada, maią thi rzeczi sądzicz podle starego obiczaia, do tich czasow, poki nie hospodar, s pani radi nassemi, thi rzeczi vchwalem, i w thi prava wpisać każem.

A od żadnego prava od skazania, nima się nikto do nas hospodara vdzivać: niszli ma kożdi drugiemv ve wszitkich rzeczach prava dostoiecz. A gdi ivsz vvidzi się iemu po skazaniv s krziwdą, tedi wzawssi vipis s xiąg skazania, może to

jestli imenie, [69]) tohdy w imenie majet' dano byti uwiazanie; jestli szkody, tohdy majut' opraweny byti, a tym sia otzywaniem [70]) żadnoj [71]) sprawedliwosti prowoloka byti ne majet'.

[72]) A jestliby panowe wsi, ktomu roku [73]) źjechati sia ne mohli, [74]) a tot, kotoryj budet' ktomu roku pozwan, [75]) a ne chotiaczi prawa dostojati, a prawu [76]) prowołoku czineczi, choteli sia [77]) otozwati do wsich panow rad: tohdy tyje panowie, kotoryje sia zberut', majut' sami suditi, a onyj pozwanyj, ne majet' sia otozwati, [78]) ale majet' prawa dostojati pered tymi pany, kotoryje sia k tomu roku [79]) zberut'.

nos illud sibi accipere, et quid adiudicatum erit super eo: si bona, tunc intromissio in bona debet dari, si damna tunc ea reformari debent, et appelacione dilacio iusticie inferatur nulla.

(Koniec artykułu powyższego szóstego.)

Et si in conventione ipsa, non omnes convenerint barones, non licebit tamen propterea cittato cuicunque diffugienti provocare ad universitatem baronum, sed tenebitur respondere et persistere iuri, coram his qui presentes erunt.

69) *F. Sł.* o imenie. 70) *Sł.* otkazywaniem. 71) *F.* żadnoje. 72) *Kodexa Dział. i Firl. zaczynają text na nowo, niekładąc, ani liczby, ani zatytułowania artykułowi. Słucki liczbuje go i zatytułowywa tak:*

VII. Jestliby na roki panowe wsi ku sojmu ne zjechali sia ino kotoryi na tot czas budut tyje majut sprawedliwost cziniti.

73) *Sł.* i tym rokom. 74) *F.* nechoteli 75) *Firl.* budet k tomu pozwał. *Słucki* budet i tym rokom pozwan. 76) prawu *niemają F. Sł.* 77) *F. Sł.* cziniaczi cboteł sia. 78) *Sł.* otzywati. 79) *Sł.* k tym rokom.

do nas sobie wziącz. A co będzie na niem osądzono: iesli o imienie tedi w jmienie ma bić dąno wviązanie; jeslis szkodi, tedi maiją opravovane bicz, a tem odzivaniem, zadnei spraviedlivosci odwloka bić niema.

Siodmi członek. Jeslibi się panovie na roki wszitci ku seimv nieziechali, ino ktorzi na ten czas będą, a maiją cziniċ spraviedlivość.

Jeslibi panovie ku them rokom ziechacz się nie mogli, a ten ktori będzie ku them rokom pozvąn, a niechczącz prává dostać, awlokitą cziniąć, chcial się odzivać do wszitkich panow rad: tedi ci panovie ktorzi się zbierzą, maiją sami sądzić, a on pozvanij, nima się odzivać, ale ma prava dostać przet themi pani, ktorzi się ktem rokom zbierzą.

80) A jestliżby 81) chto meł listy naszi takowyje, aby jeho ni chto ne sudił krom nas hospodara: tohdy takowyj, ne majet' sia pered prawom tymi listy naszimi zakrywati, i do nas otzywati, ale majet' pered pany radami naszimi prawa dostojati na tom zemskom roku: bo my z rameni naszoho hospodarskoho, ustawlajem 82) komisarmi panow rad naszich, aby sprawiedliwost' poddanym naszim czinili. 83)

VIII. A iurisdicione perlamenti, littere principis eximunt neminem.

Et si quis habuerit litteras principis tales, quod a nemine debet iudicari, preterquam a maiestate nostra: tamen is, non debet coram iudicio tutare se huiusmodi litteris, et provocare ad nos, sed tenebitur coram consiliariis nostris, iudicio sisti, et parere iuri, in termino terrestri supra scripto: quoniam nos, de brachio maiestatis nostre, deputavimus in comissarios consilliarios nostros, ad reddendum subditis nostris iusticiam.

80) *Kodexa Dział. i Firl. zaczynają text na nowo, niekładąc, ani liczby, ani zatytułowania artykułowi. Słucki liczbuje i zatytułowywa tak:*

VIII. O listy hospodarskie zakriwalnyje nemajet sia do hospodara otzywati.

81) *F. Sł.* Jesliżby. 82) *Sł.* ostawlajem. 83) *Kodex Słucki w tém miejscu wkłada swój artykuł 9ty, który jest taki:*

IX. O pozywanie na rok chto ne stanet.

A jestliby chto, buduczi s poddanych naszich pozwan ktomu roku su dowomu, bez żadnych słusznych priczin ne stał, a o sobe pered tym rokom wedati ne dał: tohdy panowe, żałobniku majut dati uwiazanie, w strawie, i w nakładie jako: w imenie, jestli budet o imenie pozwał do prawa. A jestli budet pozywał o szkody, i o khwałty, i o hołowszczziny, i o inszyje ruchomyje reczi: tohdy panowe majut' w neho dowod na tyje reczi wysłuchati, takowoho, jakoby meł pribytnosti druhoje storony, na to dowod wcziniti. I khdy onyj takowyj dowod wczinit, panowe majut wskazanie wcziniti, i listom toho obosłati, dajuczi jemu wiedati, iż to na nem za nestanie wskazali, i roki pokładajuczi zapłate. Jestliby onyj toho płatiti ne choteł: tohdy panowe podle wskazania swojeho, majut tomu, komu szto wskazut, dali wwiazanie w ludi toho winnoho, to jest, za koźduju deset kop w służbu ludej.

Osmi członek. O listi hospodarskie zakrivalne, niema się do hospodaru odzivać nigd.

A jeslibi kto mial listi nasse takove, abi iego nikto niesądzil, krom nas hospodara: tedi takovj nima się przet pravem themi listi nassemi zakrivać, i do nas odzivać, ale przet pani radami nassemi prava dostoiecz na tem ziemskiem roku: bo mi z ramienia nassego hospodarskiego, zostauuiem kommissarzi panow rad nassich, abi spraviedlivosć poddanem nassem czinili.

VI. O ludi kniaźskije, i panskije, iż ne majut' perwej po nich deckije słany byti, oliż perwej pana ich obosłati, aby sprawedliwost' wczinił. 84)

Też jestliby była kriwda kotoromu poddanomu naszomu, zemaninu, abo czołowiku, ot słuhi, abo ot ludej kniaźskich, [85]) abo pańskich: krom khwaltu, abo najezdki [86]) domowoje: a o inszije wsi żaloby, ani my, ani wojewody, po ludy kniaźskije, abo panskije, ne majem deckich dawati, oliż perwej obosłati toho pana, czije ludi jest, [87]) a żadajuczi

IX. Subditi baronum non nisi coram suis dominis conveniendi, secus vero negligentibus dominis administrare iusticiam, et pro fundis conveniendi, non vasalli, sed domini.

Si illata fuerit iniuria alicui subdito nostro nobili vel plebeo, a subditis ducis vel baronis: preter violenciam et invasionem domus: pro aliis vero querellis quibuscumque, nos et palatini nostri, contra subditos ducum et baronum, non debemus dare, ad accersiendum eos, ministeriales, usque prius mittendum est, ad dominum hominum iniuriancium, affectando ab eo

84) *Jest to* 10. *artykuł podług Słuck.* 85) *Sł.* ludej naszich. 86) *Sł.* najezdy. 87) *Sł.* sut'.

Dzieviąti członek. O pozvanie na rok kto niestanie.

A jeslibi kto, będąć s poddanich nassich pozvąn ku temv roku sądovemv, bes żadnich slussnich przicziu nie stal, a o sobie przet them rokiem viedziecz nie dal: tedi panovie żalobniku maią dacz wviązanie w stravę i w nakladzie iego: w jmienie, jesli będzie o jmienie pozvąn do prava. A jesli będzie pozvąn o szkodi, gwalti i o glowszczini, i o insse ruchome rzeczi: tedi panovie maiją v niego dovodu na thi rzeczi visluchacz takovego, iakobi mial przi bitnosci drugieij stroni na tho dovod czinicz. A gdi on takovi dovod uczini, panovie maią skazanie vczinicz, i listem tego obesłać, daiąc iemv znać, iż to na niem za niestaniem iego wskazali, i roki pokladaiącz zaplacie. Jeslibi on tego płacić nie chcial: tedi panovie podle skazania swoiego, maiją temv, komv wszkażą, dać wviązanie, w lvdzie tego vinnego, to iest, za kożda dziesiąć kop w służbę lvdzij.

VI. *Dziesiąti członek.* O lvdzie xiąskie, i panskie isz ni maiją piervej po nich dzieczkich posilacz, alisz piervei pana ich obesłać, abi spraviedlivosć vczinil.

Tesz, ieslibi bila krziwda ktoremv poddanemv nassemv ziemianinv, abo czlovieku, od slug, abo od lvdzi xiąskich, i pańskich: krom gwaltu, abo naiestki domovei: a o insse wszitki żalobi, ni mi, ani voievodovie nassi, po lvdzie xiąskie, i panskie, nimami dzieczkich dawać, alisz pierwei obesłać tego pana czij ludzie są przikazuiąci iemv, abi vczinil spraviedlivosć przet viżem nassem, abo przet vrzędnikovem. A ie-

ot neho, [88]) aby sprawedliwost' wczinił pered wiżom naszim, abo pered wradnikowym. A jestliby onyj na obsyłanie raz i dwa sprawiedliwosti [89]) cziniti ne chotel: tohdy w czijem powete onoho pana tot poddanyj sedit', to ozemszi [90]) deckoho, ot wojewody, abo ot starosty, tamże, w tom powete, pered prawom postawiti majet'. A onyj majet' tam prawa dowoditi pered powetowym sud'jeju. Jestliżby onyj poddanyj panskij, został [91]) winen onomu chto na nem iszczet': tohdy inoho niczoho ne majet' płatiti, tolko toje, w czom zostanet' winen; a tomu deckomu, kotoryj po neho jezdił, [92]) deckowanie. [93]) A szto sia dotyczet winy, chotiaby [94]) wpoł u winu prometnuju, [95]) abo by wina zyskanaja [96]) była na nem: tohdy ne majet' nichto jeho toju winoju karati, tolko jeho własnyj pan. A szto iusticiam, presente visore nostro, vel officialis. Et si ille ita semel et iterum requisitus, iusticiam non fecerit: tunc accepto ministeriali a palatino vel capitaneo districtus illius in quo injuriator huiusmodi ducis vel baronis subditus residet, statuendus est ipse iniuriator ibidem in districtu in iudicio, coram iudice districtuali. Et ipse subditus baronicus, ita in iudicium accersitus, si convincetur ab actore: tunc aliud nihil, nisi iudicatum, solvet; et ministeriali, per quem est accersitus, stipendium eius dzeczkowanie. Mulcta vero si aliquam tunc inciderit, vel si in qua condemnatus fuerit, non provenit ab eo cuiquam, preter domino eius. Ubi vero agitur pro terra, non servus cittandus est, nec kmeto, sed dominus ipse. Eodem modo observandum est inter duces, barones et nobiles: si alicui ab alte-

88) *Firl. i Słucki zamiast* a żadajuczi ot neho, *mają:* prikazujuczi jemu. 89) *Sł.* w radowym, a jestliby onyje razy dwa na obsyłanie sprawedliwosti. 90) *F.* tohdy wzemszi. 91) *F. Sł.* jestliż o. p. p. zostanet. 92) *Firl.* kotoryj do pana jeho jezdił. 93) *Sł.* deckowanoje. 94) *Sł.* chotiaby on. 95) *F.* promiatnuju. 96) *Sł.* wina zakazanaja.

slis on ras i dwa, na obeslanie spraviedlivosci vczinicz nie chcial, tedi w cziyem poviecie onego pana ten poddani siędzi, wziąwssi dzieczkiego, od voievodi, abo od starosti, i támże, w tem poviecie, przet pravem postavicz ma. A on ma tam prava dowodzić, przet sądzią poviatovem. Jeslisz on poddani panski ostanie vinien onemv, kto na niem iszcze: tedi inego niczego nima placzicz, tilko czo zostanie vinien; a temv dzieczkiemv, ktori po niego ieżdżil dzieczkovanie. A ćo się do-ticze vinij, chocia bi on został vinien, vina promietną, abo bi tesz vina ziskana na niem bila: tedi nima go nikto tą viną karać, iedno iego wlasni pąn. A ćo się doticze ziemie: tedi nima pozivać, ni

sia dotyczet' zemli, tohdy ne majet' pozywati, ni sluhi, ani czołowika, tolko samoho pana. Tymże obyczajem majet' byti promeżku kniazej, i panow i zemian. Jestliby [97]) komu ot czijeho czołowika była kriwda: tohdy jeho pan majet' perwej obosłati raz i druhij, aby wczinił sprawedliwost'; a jestliby nechotel sprawedliwosti wcziniti: tohdy tot komu budet żal, majet sia wteczi do prawa: onyj [98]) majet postawiti [99]) ludej swoich ku prawu, na tot rok wsej zemli prawu [1]) położonyj. I khdy w toj reczi o kotoruj urecz prawa w neho proszono, ludi [2]) winni zostanut': tohdy nawiazku na tuju recz majut' platiti, ot tot czasu, w kotoryj w neho proszono prawa na nich, a on prawa [3]) budet' ne dał.

rius homine infertur iniuria, debet dominus iniuriatoris, semel aut bis requiri pro iusticia; et si neglexerit facere eam, tunc laesus, confugiat ad officium, et tenebitur dominus iniuriancium statuere iniuriatores, ad iudicium in termino terrestri. Et si inculpati ipsi iure convincentur, et condemnabuntur, ad impendendam compensacionem alias nawiaszka pro rebus adiudicatis, tunc compensacionis ipsius fatale, seu tempus incipiet computari, ab eo die, quo iusticia a domine eorum, cepta est requiri contra eos.

VII. O brańje p-resudow. [4])

Ustawujem, [5]) iż wojewoda, i staro-

X. A iudiciis stipendium iudici, decima tantum pars rei iudicate, quae apellatur presud.

Statuimus, quod capitanei, palatini et

97) *Sł.* kniazi, i pany i zemiany, a jestliby. 98) *F. Sł.* a onyj. 99) postawiti, *niema Sł.* 1) prawu, *niema F. Sł.* 2) *Sł.* ludi jeho. 3) prawa, *niema F.* 4) *Jest to* 11 *artykuł podług Słuck.* 5) *F. Sł.* Też ustawujem.

slugi, ni czlovieka, iedno samego paná. Themże obiczaijem ma bić miedzi kniązmi, pani, i ziemiani. A ieslibi komu od czigego czlovieká bilá krziwda: tedi iego pana piervei ma obeslać ras i drugi, abi vczinil spraviedlivosć; a iesli spraviedlivosci vczinić niechce: tedi ten, komv będzie żal, ma się vciecz do prává: a on ma lvdzie swoie na ten rok wszitkieij ziemi położonij. Gdi w teij rzeczi, o ktorą rzecz v niego prava proszono, lvdzi vinnij zostaną iego: tedi naviąską na thą rzecz maiją placicz, od tego czasu, w ktori v niego prává na nich prossono, a on bi prava nie dal.

VII. *Jedenasti członek.* Obranie przesądu.

Tesz vstauuiem, isz voievoda, starosta, i vrządnici nassi, nimaiją brać prze-

sta, i wradniki naszi, ne majut' peresudu brati, [6]) ot żadnych reczej: tolko ot prezyskania desiatyj hrosz; [7]) a ot imenia jako budet' stojati czoho [8]) wodluh jeho ważnosti; a ot zemli rubl. [9])

VIII. O zastupeńje w suda reczi odnomu za druhoho. 10)

Ustawujem [11]) i prikazujem, iż koliby kotoryj czełowek koło druhoho, o kotoruju kolwe recz, w suda zastupił: tot wżo powinen budet' sam za neho otkazywati, a tot pozwanyj budet' wolen ot roku jemu [12]) założonoho, i o toje wse delo, o kotoryje był do toho suda pozwan. A wedże [13]) ne majet' inakszim obyczajem tot prijatel mowiti, oliż by [14]) meł tot [15]) sam ocziwisto stati, i recz swoju jemu polecyt'. A jestliby był ne mocon, tohdy oliż majet' jemu dati list pod peczat'ju swojeju. A jestliby chto

ceteri officiales nostri, non debent presud accipere, ab aliquibus rebus: nisi tantum a re adiudicata, decimum grossum, et ab immobilibus bonis, iuxta eorum valorem, et a fundo siclum.

XI. Quomodo quis intervenit, pro alio in iudicio.

Is, qui pro altero occasione cuiuscumque rei in iudicio intervenerit, tenebitur pro eo ipso respondere, et cittatus ille, liber erit a termino ei prefixo, et ab omni negocio, occasione cujus fuerit cittatus. Attamen non habebit facultatem, is amicus eius, pro eo loquendi, usquequo ille personaliter steterit, et rem suam ei commiserit. Et si fuerit infirmus, tunc debet ei dare litteras, sub sigillo suo, et si quis litteras ab aliquo, sine commissione illius confixerit, et in iudicio pro eo interveniens, causam eius ammiserit: tunc iudi-

6) brati, *niemają F. i Sł* 7) *Sł.* ot prezyskania deseti hroszej hrosz. 8) czoho, *niema F.* 9) *Firl. dodaje* hroszej, *a Słucki nadto dokłada:* a ot czełoweka, kopa hroszej; a ot folwark czotyri hroszej. 10) *Jest to w liczbie* 12 *art. Słuck. kodexu.* 11) *Sł.* Też ustawujem. 12) *Sł.* rokn jeho. 13) *F. Sł.* a wszakże. 14) *Sł.* a oliżby. 15) tot, *niema F.*

sudow, od żadnich rzeczi: tilko od przeziskania dziesiąciv grossu; a od imienia iako będzie czego stoiało, vedlug iego ważnosci; a od ziemie rubl grossi, a od czlovieka kopa grossi.

VIII. *Dwanasti czlonek.* O zastąpienie w rzeczi ieden za drugiego.

Vstauuiem tesz, i przikazuiem, isz gdibi ktori czloviek kogo drugiego o ktorą kolviek rzecz w pravie zastąpił, ten iuże povinien będzie za niego sąm odkazivacz, a ten pozvani, będzie volen od roku iemv złożonego, i od tego wssego, o czo będzie do prava pozvąn. A wssakże nima inakssem obiczaiem ten przijaciel

prines list, a powedił, iż to prijatelia jeho list, a byłby tot list pisan ot neho, a sprawował by jeho sam, a tot prijatel jemu nepolecył, a lista jemu ne dawał,[16]) a on umyslne ho [17]) wczinił, i czużuju recz wtratił: tohdy tot sud ni wo szto [18]) majet' byti oberuen, onyj prijatel ne majet tym [19]) reczi swojeje wtratiti, a predsia o tom prawowati. A na toho, jestli to budet' perewedeno, iż to [20]) falszował, tohdy on, majet' karan byti, jako falszer, niczim inym, odno [21]) ohnem.

IX. O prokuratory. 22)

O imenia, o [23]) szkody, o khwałty, ne majet' żaden czużozemec prokuratorom byti, [24]) ani o tot mowiti pered nami hospodarom ani u zemskom prawe, odno

cium huiusmodi, nullius est momenti, et ille causam per id non amittit.

XII. Procurator esse non potest, nisi indigena in causis civilibus. Secus vero in criminalibus.

In causis, occasione bonorum, damnorum, et violenciarum, non potest alienigena procurator esse, nec loqui pro aliquo coram maiestatem nostram, nec coram

16) *Sł.* nedał. 17) *F.* umyslene. 18) *F.* ni uwoszto. *Sł.* ni wwoszto. 19) *Sł.* tym sobe. 20) *Sł.* a predsia majet o to prawowoti i na toho jestli budet na neho perewedeno iż to. 21) *F. Sł.* inym tolko. 22) *Jest to* 13. *art. Słucki.* 23) *Sł.* O imienia i. 24) *Firl. inaczéj rozpoczyna art:* Też ustawujem' iż żadin czożozemeć ot imenia, o szkody, i o khwałty ne majet prokurator byti.

movicz, asz alisz bi mial sąm tam oczinisto stáć, i rzecz iemv wszelką poleczicz. A ieslibi bil nie mocen: tedi alisz ma iemv list dać, pot pieczącią swoiją. A ieslibi kto przyniosl list, a poviedzial, isz to przijaciela iego list, a bil to list pisani od niego, a spravoval bi go iego sąm, a ten przijaciel iemv nie polecil, a lista iemv niedaval, a on vmislnie to vczinil, i czudzą rzecz vtracil: tedi ten sąd wnivecz ma bić obrócon, a on przijaciel nima them sobie rzeczi swoiej traczicz, a przet się o tho ma się pravovacz. I na tego, iesli będzie na niego przeviedziono, isz on falszoval: tedi on ma bić karąn, iako falsserz, niczem inem, iedno ogniem.

IX. *Trzinasti członek.* O procuratori.

O jmienia szkodi i o gwaltij, nima żaden czudzoziemieć procuratorem bić, ani o tho mowicz, przet nami hospodarem, ani w ziemskiem pravie, iedno ktori bi

kotoryjby był u welikom kniaźstwe osely. [25])

iudicio terrestri, nisi qui fuerit in magno ducatu possesionatus. Ubi vero ageretur de honore, dum unus alterum diffamaverit: in tali negotio, potest quilibet habere procuratorem, quemcumque, etiam non possessionatum in magno ducatu.

X. O zakazywań'je storony, aby s prawa ne zjeżdczali. 26)

Też ustawujem, iż koliby-chmo [27]) poddanoho dworaninom naszim obosłali, aby z dwora naszoho ne odjeżdczał, [28]) aż by sia z druhoju storonoju żałujuczoju pered nami rosprawił, a onby w tom otjechał [29]) prikazania, i tot nedbajuczi swowolne: takowyj, dla neposłuszenstwa, jestli budet' o zemlu, [30]) majut' tomu, w toje, [31]) o szto sia żałujet', uwiazanie dati. I tymże obyczajem, jestli budet'

XIII. Cittatus in curia abiens contumaciter, amittit possessionem rei litigiose actori ad decisionem litis.

Si alicui subdito nostro, fuerit a nobis, per curialem nostrum injunctum, ne recederet a curia nostra, donec peracto coram nobis negocio cum parte conquerencium et ille mandato huiusmodi nostro comtempto recesserit: tunc propter inobedienciam eius, si agetur pro terra, debet actori in illud pro quo agit intromissio dari Eodem modo, si palatino vel aliis officialibus nostris contra intribucio-

25) *Firl. i Sł. dodają:* A szto sia dotyczet czesti, chtoby komu na czest' prichanił: w takowoj rieczi majet' kożdy sobie prokuratora mieti, kohokolwek może dostati, chotiaby ne osiełoho u welikom kniaźstwe. 26) *W Słuckim liczba i zatytułowanie tak:* XIV. Koli zakażut koho aby ne otjeżdżał ot prawa, a on ujedet, majut na neho wskazanie wcziniti. 27) *Sł.* koliby chto. 28) *Sł.* nezjeżdżał. 29) *F. Sł.* otjechał swowolne. 30) *Słucki dodaje:* jestli budet o reczi ruchomyje, o khwałty i o szkody skazati i otprawiti, jestliż budet o zemlu. 31) *F.* w tom.

bil w vielkiem xiąstwie osiadli. A ćo się doticze czci, ktobi komu na czescz przi-ganil, w takovej rzeczi ma kożdi sobie procuratora mieć, kogokolvie może dostać, chocia nieosiadlego w wielkiem xiąstwie.

X. *Czternasti członek.* Gdi kogo zakażą, abi nie odieżdzal od prává, a on vijedzie: ma bić nań skazanie vcziniono.

Vstauuiem tesz, isz gdi bich mi poddanego naszego dworzaninem naszem obeslali, abi z dwora nassego niezieżdzal, asz bi się z drugą stroną żaluiącą przet nami rospravil, a on bi w tem odiechal swovolnie, przikazania nassego niedbaiący: takovi dla nieposluszenstwá, iesli będzie o rzecz ruchomą, o gwalt, i o szkodi, tedi

ot wojewody, abo ot wradnikow, czerez zapowed' otjechał: tohdy także, tratit' derżanie, [32]) a predsia prawom iskati możet' [33])

nem discesserit, perdit possessionem, et nihilominus iure querere potest.

XI. O roki zapłaty peneżnoje. 34)

Też ustawlajem, iż kożdoj zapłate peneżnoj, s prawa skazanoj, [35]) majet' byti skazywan rok, czotyri nedeli; a bolszoj sume dalszij rok; a tysiaczi [36]) kopam, roki rozłożiti, [37]) na kożduju czwert' leta, po stu kop, [38]) poki tuju sumu tisiaczu kop, zapłatit'. A jestliby na tyje roki [39]) nezapłatił, w toj [40]) sume w imenie jeho [41]) uwezati. A jestliby imenie za tuju sumu ne stojało, ino za sziju [42]) jeho wydati.

XIV. Terminus solvendi pecuniam adiudicatam est mensis et prorogatur ulterius iuxta magnitudinem summae,

Statuimus quod solucioni pecuniae adiuticatae, datur terminus, quatuor ebdomadarum; maiori vero summae ulterior; mille sexagenis termini differentur, ita, quod unum quodque quartuale anni, centum sexagenae solvantur. Et si ad terminos ipsos solucio non fuerit facta; tunc datur intromissio in bona rei. Et si bona tantam summam non valuerint, tunc collo traditur.

32) tratit derżanie, *niema Sł.* 33) *Firl.* tohdy także imenie tratit a predsia prawom iskati majet. 34) *W Słuck.* 15. artykuł. 35) skazanoj *niema F.* 36) *F.* tysiaczu. 37) *F.* założiti. 38) *F.* kop hroszej. 39) roki, *niema Sł.* 40) *F.* tohdy w toj. 41) jeho, *niema Sł.* 42) *F.* szijeju.

na niem skazać i odpravijcz; ,,eslis będzie o ziemią, ma temv, w to o ćo się żaluie wviązanie dać. I tem obiczaiem, iesli będzie od voievodij, abo od vrządniká, przes zapoviedz odiechal: tedi także a przet się może pravem iskać.

XI. *Piątnasti członek.* O roki zaplacie pieniążnej.

Thesz vstauuiem, isz kożdei zaplacie pieniążneij, ma bić skazivą rok czteri niedziele; a więtssei sumie rok dalssi; a tisiąću kopąm, roki rozłożić, na kożdą czwierć látá, po sto kop poki tą sumą tisiącz kop zaplaci. A gdibi na thi roki niezaplacil, ino w teij sumie w jmienie iego wviązać. A ieslibi imienie iego za thą sumę nie stalo, ino iego za sziją vidać.

XII. Chtoby koho na prawo pozwał, a sam z dowodom swoim ku prawu ne stał. 47)

Koliby kotoryj żałobnik, [44]) pozwawszi na roku zawitom, [45]) hotow [46]) ne był, i z swoimi dowody [47]) ku kotoroj sia sprawe [48]) brał: tot swoju recz tratit, a wradnik ne majet' jemu otwołoki odpuszczati. [49])

XV. Actor si in termino peremptorio non fuerit cum probacionibus suis paratus, dilacionem non meretur, sed amittit causam.

Si aliquis querulator, cittato altero, ad terminum peremptorium ipse cum suis probacionibus, non fuerit paratus: talis causam suam amittit, et offfcialis dilacionem ei ne admiserit.

XIII. Chtoby pozwawszi, a sam bez słusznoje pricziny ne stał. 50)

Koliby totże [51]) żałownik, pozwawszi koho na perwom roku, sam ne stał, bez słusznoje pricziny, kakoje [52]) prawdiwoje, nemocy, abo służby naszoje hospodarskoje, a pered sudom, ne dast' o sobe znati, s tych sprawedliwych priczin: tot jeho u druhoje ne majet' pozywati o tujuż recz, oliż jemu zapłatiwszi perwyj nakład i strawu.

XVI. Actori contumaci non licet pro eadem re cittare iterum, donec solutis expensis.

Si idem querulator cittando aliquem in primo termino ipse non paruerit, sine causa rationabili, uti est infirmitas aut servicium nostrum, et iudicio non significaverit de se, ex his iustis causis: talis secundario non pottest cittare pro eadem re, usque solutis ei prioribus impensis et expensis.

43) *W Słuckim* 16. *artykuł.* 44) *F.* żałobnik koho. 45) *F.* zawitom sam. 46) *Sł. z dodatkiem:* na rok kotoryi menował pod straczeniem prawa. 47) *Sł.* swoim dowodom. 48) *F.* sprawe ku czomu sia. 49) *Sł.* dopuskati. 50) *W Słuckim* 17. *artykuł.* 51) *Sł.* tot. 52) *Sł.* pricziny takowoje.

XII. *Szesnasti czlonek.* Ktobi kogo na pravo pozval, a sąm z dovodem ku prauu niestal.

Gdibi ktori żalobnik pozvawssi na rok ktori mianoval, pot straceniem prava gotow nie bil s swoijem dovodem, ku ktoremv się w pravie bral; ten swoją rzecz traci, a vrządnik nima iemv odwloki czinicz.

XIII. *Siedmnasti czlonek.* Ktobi pozvawssi, a sąm bes slusnej przicziny niestal.

Gdi zalobnik pozvawssi kogo na piervem roku, sąm nie stał bes slussneij przicziny, iako, prawdziveij niemoci, abo służbi nassei hospodarskiei, a przet pravem nie da o sobie znać s tich spraviedlivich przicziu: ten iego w drugie nima pozivać o tą rzecz, niszli iemv zaplaciwssi nakład i stravą iego.

XIV. W pozwech żałobu majet' wyraziti. 53)

Jestliby chto meł koho pozwy pozwati: tohdv majet' żałobu swoju w pozwech wyobraziti [54])

XV. Chtoby koho bez pricziny, abo czerez sud, ku prawn pozwał. 55)

Też ustawlajem, iż [56]) koliby chto, ne majuczi żadnoje sprawedliwosti, abo czerez sud, pozwał kotoroho druhoho o imenie; tot że chto na pered swoju recz wtratiti, a predsia wporom [58]) swoim, o tujuż recz jeho [59]) pozwał: takowyj majet' zapłatiti toż rubli sud'i, [60]) a toż rubli tomu, koho czerez sud ku prawu pozwał. [61])

XVI. Chtoby za dwema pozwy ku prawu ne stał, tohdy za tretim majet' deckij postawiti. 62)

Koliby chto obotcziznu swoju, abo ostatok, abo własnost' kotoruju dedicz-

XVII. Cittacione exprimenda proposito.

Cittaturus quis alterum cittacionibus, debet proposicionem suam, in cittacionibus exprimere.

XVIII. Cittans quis sine racionabili causa vel pro re iudicata, luit penam iudici, et parti cittate.

Sancimus, quod si quis, non habens iustam causam, vel contra rem iudicatam cittaverit; idem qui causam suam prius amisit: talis tenetur solvere iudici tres siclos, et totidem ei, quem indebite traxerit.

XIX. Vocatus quis cittacionibus duabus, in iudicium non parens, accersiendus per ministerialem, et si pertinacior in contumacia fuerit, tunc possessionem rei litigiose amittit actori.

Si quis pro patrimonio suo, vel devolucione, vel alia proprietate, hereditaria

53) *Sł.* wyobrazity. *Jest to* 18. *art. w kodexie Słuckim.* 54) *Słucki przydaje:* a czoho w pozwech ne wyobrazit' toho na prawe ne majet' iskati. 55) *W Słuck.* 19. *art.* 56) iż *niema F.* 57) *F.* żadnoje pricziny. 58) *F.* wporstwom. *Sł.* uporom. 59) jeho, *niema Sł.* 60) *F.* rubli hrosz. 61) *Sł.* pozwet. 62) *W Słuck.* 20. *art.*

XIV. *Osmnasti czlonek.* W pozviech ma żalobą viobrażić.

Jeslibi ktokolviek mial pozvi pozivać, tedi żalobę ma swoiją w pozviech viobrazić, a czego w pozvich ne viobrazi, tego na pravie nima szukacz.

XV. *Dzieviątnasti czlonek.* Ktobi kogo bes prziczini, abo przes pravo ku prauu pozval.

Tesz vstauuiem, isz gdibi kto nimaiąci żadnei spraviedlivosci, abo mimo pravo, pozval kogo drugiego o jmienie; tedy ten kto napierveij rzecz swoiją vtraci, a przet się vporem swem o tąsz rzecz pozval: takovi ma zaplacicz trzi ruble grossi sądu, a trzi ruble themv, kogo przes pravo ku prauu pozval.

nuju, [63]) perwym i druhim [64]) pozwom był pozwan, a za tretim pozwom majet' dan byti deckij, [65]) a ne stał by i za deckim: tohdy żałowniku majet' byti dano uwiazanie w toje imenie, o kotoroje żałował i do prawa pozywał. [66])

cittacione prima et secunda fuerit citatus: tunc, cum tercia citacione dandus est ministerialis. Et si non paruerit, et post ministerialem; tunc actori danda est in bona, pro quibus agit, intromissio ad progressum iuris.

XVII. Chtoby koho pchnuł, abo wdarił pered prawom. 67)

XX. Initiens quis in alterum coram iudicio manum, luit muletam; distringens gladium, perdit manum: vulnerans, vero collum.

Koliby chto na druhoho [68]) rukoju swojeju [69]) siahnuł, pchnuł, [70]) torhnuł, abo udarił pered sudom, a ne zranił, [71]) a tym to siahaniem, sudu khwałt wczinił: tot kotoryj siahnuł, majet' winy zapłatiti, dwanadcat' rublow hroszej; a tomu bezczest'je, kakoho budet' stanu. A chtoby pered sudom dobył korda, abo mecza, chotia i ne ranił: [72]) tot tratit' ruku. A koliby chto pered sudom ranił koho: tot [73]) sziju tratit.'

Si quis coram iudicio, manum in alterum extenderit, truxerit, traxeritve, aut tetigerit, sed non vulneraverit: pro huiusmodi violencia iudicio illata, luit penam duodecim siclorum grossorum, leso vero compensam, iuxta condicionem eius. Et qui coram iudicio, evaginaverit cultrum, vel gladium, etiam si non vulneraverit: is perdit manum. Ille vero, qui coram iudicio vulneraverit aliquem: perdit collum.

63) *F.* dedizznuju. 64) perwym i druhim, *niema Sł.* 65) *Słucki odmiennie:* był pozwan, a on na pozow ne stanet: tohdy majet dan byti deckij. 66) *F. Sł.* załował do prawa. 67) *W Słuck.* 21. *art.* 68) *F.* na koho na druł hoho. 69) swojeju, *niema Sł.* 70) *F.* popchnuł. 71) *F. Sł.* rani. 72) *F.* chotia ne ranił. 73) tot, *niema w Słuck.*

XVI. *Dwadziesti czlonek.* Kto za dwema pozwi ku prauu nie-stanie, tedi za trzeciem dziećkij ma iego postavicz.

Gdibi kto o ojjczizną swoiją, abo o spadek, abo o wlasnosc ktorą dziedziczną, pozvem bił pozvąn, a on na pozew nie stanie: tedi má dąn bić dzieczki; a ieslibi nie stal za dzieczkiem: tedi żalobniku ma dąno bić wwiązanie, w to imienie, o ktore żaloval do prává.

XVII. *Dwadziesti piervij.* Ktobi kogo pchnął, abo vderzil przet pravem.

Gdibi kto na drugiego ręką swoiję się siągnął, pchnął, targnął, abo vderzil, przet pravem, a nieranil, a them siągnieniem sądu gwialt vczinil: tedi ten ktori się

XVIII. Koliby chto sud'ju, abo storonu, na prawe zsoromotił, abo sud'ja koho na prawe wdarił, abo zsoromotił, czim karan majet' byti? 74)

Koliby chto w suda komu druhomu abo sud'jam, soromnyje słowa [75]) mowił, a tym [76]) suda i sudej ne ucztił: takowyj niatstwom majet' karan byti, szest' nedel sedeti. A sud'ja też na prawe sedeczi, ne majet' nikoho soromotiti. A pakliby [77]) sud'ja na koho rukuju siahnuł, wdarił: tohdy majet' tomu bezczest'je platiti, wodłuh stanu; a jestliby koho ne ucztiwymi słowy zsoromotił: tohdy majet' tot jeho pozwati pered nas hospodara, abo pered pany, a w tom sia majet' jemu z sud'jeju sprawedliwost' stati, wodłuh pisanych praw. A jestliby [78]) pochwałku wczinił, abo otpowedał sud'i: tohdy ne tołko majet' szest' nedel sedeti, ale i po wysedeniu szesti nedel, majet' [79]) ruko-

XXI. Quid ei qui iudicem aut partem opprobrio affecerit, et quid iudici si cui vim vel contumeliam intulerit.

Si quis coram iudicio, alteri cui, vel iudicibus, opprobriosa verba dixerit, et eo iudicium vel iudices leserit: talis debet puniri incarceracione, per sex septimanas. Judex etiam praesidens iudicio, debet abstinere ab inferendis opprobriis. Et si iudex manum in aliquem extenderit et vulneraverit, tunc debet laeso solvere compensacionem, secundum condicionem eius, et si quem verbis inhonestis affecerit: tunc citandus est ad magestatem nostram; vel ad consiliarios nostros, et debet administrari de eo iusticia iuxta iura haec scripta. Et si quis contra iudicem machinacionem fecerit, vel diffidacionem: tunc talis perpessa pena carcerum, sex ebdomadarum, debet caucionem fideiussoriam

74) *W Słuckim* 22. *art.* 75) *F.* soromnyj słowa. *Sł.* soromotnoje słowa. 76) *F.* a tymby. 77) *Sł.* a jestliby. 78) *F.* a jestliby chto 79) *F.* majet po sobie.

siągnął, ma vini zaplaczicz dwanascíe rubli grossi, a temv besczescz jakiego będzie stanu. A ktobi przet sądem dobil korda, abo miecza, bi tesz i nie ranil: ten traci ręką. A gdibi kogo ranil przet pravem: ten szią traci.

XVIII. *Dwadziesti wtori.* Gdibi kto sądziego, abo stroną na pravie zesromocil, abo bij sądzia kogo na pravie vderził, abo zesromocil, czem ma bić karąn?

Gdibi kto v prava komu drugiemv, abo sądziemv, sromotne slova movil, a tem sądv abo sądziego nievczcil: takovi ma osadzeniem karąn bić, szesć niedziel ma siedzieć. A sądzia ten na pravie siedząci, nima nikogo sromocicz. A ieslibi sądza na kogo ręką się siągnął, i vderzil tego: tedi temv bescząscie ma placicz podług stąnv; a ieslibi kogo nievczlivemi slovi sromocil; tedi ma iego ten pozvać przet pani, a w tem się ma iemv s sądziem sprawiedlijvosć stać, podług pssanich praw.

emstwo dobroje dati, żeby sud'i ot neho jw pokoi byli. [80])

XIX. Meszczane wsich mest za rany i za hołowszczіny selanom prawa majut' dostojati. 81)

Też ustawujem iż meszczane mest naszich. i wsich poddanych naszich, i duchownych, i swetskich, za rany i za hołowszczіny ludem selanom naszim, i poddanych naszich, [82]) prawom zemskim majut' sprawedliwost' cziniti. A jestliby w czineni [83]) sprawedliwosti omeszkali byli, tak, iż położiwszi rok ku wdełaniu toje sprawedliwosti, ne wczinili, a strony żałobnuju bez potreby wołoczili, a na roku zawitom sprawedliwosti ne czinili: tohdy taja wsia winnost i zapłata, na sud'jach mestskich zostanet'

bonam prestare, quod iudex ab eo sit quietus.

XXII. Cives pro homicidiis et vulneribus villanorum iure terrestri utantur.

Decernimus, quod cives civitatum nostrarum et subditorum nostrorum, spiritualium et secularium, hominibus villanis nostris, et subditorum nostrorum, pro vulneribus eorum, et homicidiis, iure terrestri, debent administrare iusticiam. Et si in reddenda iusticia negligentes fuerint, ita, quod statuendo terminum, administrandae iusticiae, et non fecerint, ac partem actoream in vanum defatigaverint: tunc tota ea noxa et solutio, in iudices ipsos civiles redundabit.

80) *Słucki odmienia i dodaje:* żeby sudia ot neho dobryj pokoj meł. A wszakże to ustawujem jako dla tych sudej pokoju, kotoryje sut' na mestcoch naszich ot nas i ot panow rad naszich ustawlenyje dla tych kotoryje bywajut nakopach. 81) *Sł.* dostojati w zemskom prawe. *Jest to* 23. *art. w Słuckim.* 82) *Sł.* I poddanym naszim 83) *F.* by uczineniu.

A gdibi pochwalką vczinil, abo odpoviedzial sądziemv: tedi nie tilko ma szesć niedziel siedzieć, ale i po visiedzieniv szesci niedziel, ma rąkoiemstwo dobre dać, żebi sądzia od niego dobri pokoij mial. A wszakże tho vstauuiem iako dla tich sądzi pokoiv, ktorzi są na mieszczach nassich, od nas, i od panow radnich vstawienij, i dla tich, ktorzi bivaią na kopach.

XIX. *Dwadziesti trzecij.* Mieszczanie wszitkich za rani i hołowszczini sielanom prava maią dostoiecz w ziemskiem pravie.

Tesz ustauuiem, isz mieszczanie wszitkich nassich miast, poddanich nassih duchownich i zwieczkich, za ranij i holowszczini, lvdziem sielanom, i poddanem nassem, pravem ziemskiem maią spraviedlivosć czinicz. A gdibi vczinienia spraviedlivosczij omiąszkali, tak, isz położiwssi rok ku udzielaniv spraviedlivosci, nie vdzie-

XX. O peresud sud'ja kotoryj budut' saditi, bez bytnosti wojewod z namestniki ich. 84)

Sud'i kotoryje majut' byti ustawleny w powetach, koli sud'jat z uradniki wojewodinymi, abo starostinymi: tohdy sud'i pered sud majut' na troje deliti: odna czast' wojewode, a druhaja sud'jam, a tretiaja [85]) namestniku wojewodinu. [86]) A koli [87]) wojewoda sudit', tohdy wes peresud na wojewodu. A jestliby dana wina w sud namestniku: tohdy sud'i powinni z namestnikom na roku sudom położonym [88]) odkazywati pered pany.

XXI. Ne majet' żaden bolszéj peresuda brati, krom ustawy. 89)

Koliby kotoryj wojewoda, abo starosta, abo derżawca, abo sud'ja bolszéj

XXIII. Stipendium iudiciale absente palatino, perceptum dividendum quomodo.

Judices qui instituendi sunt in districtibus, dum iudicant, cum officialibus palatinorum vel capitaneorum, tunc iudiciale presud, debent dividere in tres partes: quarum una, cedit palatino; secunda, iudicibus; tercia, vices gerenti palatini. Et dum palatinus iudicat, tunc totum stipendium ipsum palatino. Et si datur culpa, vicesgerenti pro sentencia, tunc iudices tenentur, cum vicesgerente, in termino iudiciario respondere, coram consiliariis.

XXII. Stipendium iudiciale exigens ultra constitucionem, sit obnoxius, restitucioni et mulcte.

Si quis, palatinus, aut capitaneus, aut iudex, acceperit ab aliquo nomine sti-

84) *Słucki kodex ma tego artykułu zatytułowanie i liczbę tak*: 24 O sudiach iż peresud mają na troje deliti. 85) *Sł.* tretina. 86) *Sł.* wojewodinomu. 87) *F.* koli sam. 88) *F. Sł.* na roku sudowom. 89. W Słuckim 25 artykuł.

lali, a żáluiącą bes potrzebi wloczili, a na roku zavitem spraviedlivosci nievczinili, tedi tá vinnosć i zaplátá wszitka, na sądzach miesczkich zostanie.

XX. *Dwadziesti czwarti.* O sądziach, iż na troiją maiją przesąd dzielicz.

Sądzia, ktorzi maiją bić vstavieni w povieciech, gdi sądzą z urządniki, voievodzinemi i staroscinemi, tedi sądzie maiją przesąd na troiją dzielicz: jedną cząść vojevodzie, a drugą sądziąm, a trzecia namiestnikv voievodzinemu. A gdi voievoda sądzi, tedi wszitek przesąd na voievodą. A ieslibi dąná viná o sąd namiestnikovi, tedi sądzie povinni z namiestnikiem na roku sądovem przet panij odkazivacz.

XXI. *Dwadziesti piąti.* Nima żadni vięcei brać przesądu, krom vstavij.

Gdibi ktori voievoda, starosta, dzierżawcá, abo sądzia, vięcei wziął od ko-

wział ot koho peresuda protiw toje ustawy naszoje: tot powinen, [90]) steronie [91]) wernuti z nawiazkoju; a winy majet' zapłatiti nam hospodaru, [92]) dwanadcat rublew hroszéj. [93])

XXII. Chtoby posle prawa i prisiaki takoż iskał, szto perwéj pered prawom utratił. 94)

Też ustawlajem, jestliby chto czoho na kom iskał, a pustił by jeho na prisiahu, a onyjby prisiahnuł, a potomby onyj chto pustił na prisiahu [95]) chotel dowoditi na neho, że nesprawiedliwe przysiahnął: tohdy wżo ne majet' iskati, bo jeho sam k prisiaze pustił.

XXIII. A chtoby swetkow wydał a oniby na protiwku jeho poswetczili. 96)

Też ustawlajem jestliby chto czoho na kom iskał, a wydalby swoich [97]) swet-

pendii iudicialis, plus contra constitucionem nostram: is tenebitur parti restituere cum compensa, quae vocantur Compensa Nawiaszka; et mulctam duodecim siclorum, luet nobis.

XXV. Deferens, quis iuramento alterius cadit aprobando contra eundem.

Si quis agens contra alterum pro aliqua re, detulerit iuramento illius, et ille iuraverit, et tamen actor qui detulerit iuramento voluerit probare periurium adversarii; hoc ei de iure iam non competit ex quo libero iuramento detulerit illius.

XXVI. Testes qui reprobantur, et qui, et quomodo agendum contra eos.

Statuimus, quod si testes producti in iudicium, ab aliquo in causa ejus, contra

90) *F. Sł.* powinien budet. 91) *F.* storonie toj. 92) *F. Sł.* zapłatiti hospodaru korolu jeho miłosti. 93) hronéj *niema F.* 94) *W Słuckim* 26. *artykuł.* 95) *F.* ku prisiaze. 96. *W Słuckim* 27. *artykuł.* 97. swoich *niema Sł.*

go przesądá przeciw teij vstavie nasseij: ten stronie będzie powinien z naviąską wrocicz, a vini ma zaplacić krolv iego milości, dwanascie rubli grossi.

XXII. *Dwadziesti szosti.* Ktobi posle prava i przisiągij tegosz iskal ćo pierveij przet pravem vtracil.

Vstauuiem tesz. Gdibi kto nakiem czego iskal i puscil bi iego na przisiągą, a on bi przisiągnął, a potembi on, ktori pvscil na przisiągą, chcial dovodzić na niego że niespraviedlivie przisiągnął: tedi iuże nima iskać, bo iego sąm ku przisiądze przipuscil.

XXIII. *Dwadziesti siodmij.* Ktobi swiatkow widal a onijbi na przeciw iemu poswiatczilij.

Tesz, gdibi kto czego nakiem iskal, i vidal bi swiatkow, a ci bij swiatkovie naprzeciw iego poswiatczili, a mialbi potem na tich swiatkach iskać, isz bi o-

ków, a tyje [98]) swetki, na protiwku jeho poswetczyli, a melby [99]) na tych swetkoch iskati, żeste wy [1]) nesprawedliwe swetczili: tohdy onyj [2]) kotoryj swetki wydał na swoi swetki ne majet' niczoho dowoditi. Niżli jestliby odin na protiwhu druhomu [3]) dał swetkow, a tyje by swetki jeho poswetczili, a tomu uwiditcal, [4]) iż teje swetki jeho ne harazd [5]) poswetczili; tohdy [6]) tot czasu [7]) ne zstupujuczi [8]) s prawa, możet' s tymi swetki pered prawom mowiti, iż [9]) nesprawedliwe poswetczili. Jestliby tyje swetki budut' szlachta, tohdy oni [10]) majut' sebe podpereti i dowoditi [11]) slusznym dowodom iż sprawedliwe swetczili; jestliż by byli ludi prostyje, tohdy tot, kotoryj ich obwinit, w tom majet' na nich dowoditi. Jestliż by tyje swetki byli ludi prostyje, a panów rożnych, a pered prawom wsi pospół na swedecstwe ne byli, a czerez deckoho byli pytani, a nesprawedliwe je-

ipsum productorem suum testificati fuerint et is voluerit agere contra eos asserens eos minus iuste deposuisse; tunc ei actio huius modi non competit, nec probacio aliqua contra testes. Secus vero, de testibus adversis. Si enim videbitur alicui, quod suos partis testes adverse, minus recte deposuerint contra eum: tunc potest agere cum eis, ibidem non dimittendo eos, a judicio, qui, si nobiles fuerint, tunc ipsi debent, se sustentare et probare documento legitimo, quod iuste deposuerint, si vero plebei fuerint, tunc inculpans eos, probabit contra eos. Et si testes ipsi plebei, diversorum dominorum fuerint, subditi, et coram iudicio omnes, personaliter non paruerint, sed per ministerialem fuerint examinati, et injuste deposuerint: tunc ipse, qui ex eorum testimoniis condemnabitur, debet hoc insinuare iudicio; et cum venerit ad dominos eorum, tunc suis reprobatoriis testibus, reprobabit eos, quod

98) *F. Sł.* a tyi by. 99) *F. Sł.* melby potom. 1) *Sł.* iskati iż jeste. 2) *F.* i onyj. 3) *Sł.* druhodyo. 4) *F.* toh uwitcal jemu. *Sł.* tomu uwiditsia. 5) *F.* nehorazdo. *Sł.* nesprawedliwe. 6) tohdy, *niema Sł.* 7) *F. Sł.* tohoż czasu. 8) *F.* neistupajuczi. 9) *Sł.* iż jeho. 10) *F.* a jestliby i swetki byli szlachta tohdy onyi. 11) *Sł.* i otwoditi.

nij niespraviedlivie swiatczili: tedi ten ktori swiatki vidal na swoije swiatki nima niczego dovodzicz. Niszli, iesilbi ieden na przeciw drugiemu dal swiatki, a ci bi swiatki iego poswiatczili, a temu się zda, isz ci swiatki niespraviedlivie iego poswiatczili: tegosz czassu, nieschodząci s prává może s temi swiatki przet prawem movicz. A jesli będą ci swiatkij sliáchtá: tedi oni maiją siebie podeprzeć i dovodzić slussuem dovodem, isz spraviedlivie swiatczili, a ieslibi lvdzie bili prosci: tedi ten ktori ich obvinil, wtem na nich ma dovodzicz. Jeslis ci swiatki bili ludzie pro-

ho w tom oswetczili: tohdy tot obwinnyj i czerez ich swedecstwo, majet', o tom sudu objawiti, i khdy [12]) prijdet pered pany ich na dowód, tohdy onyj, i z swoimi swetki, [13]) majet' dowód na nich cziniti, iż oni [14]) nesprawedliwe swetczyli. A khdy oni w tom winni zostanut: za nesprawiedliwoje swedecstwo swoje, [15]) majut' tomu szkody płatiti. A khdy tyje swetki i panskije i poddanyje, [16]) budut, szlachta: tohdy też oni majut sia inszimi swetki ot toho [17]) otwoditi. [18])

iniuste deposuerint. Qui, dum in hoc convicti fuerint, tunc propter huiusmodi iniustum testimonium suum, tenebuntur, illi damna solvere. Sed si testes ipsi subditi baronum fuerint nobiles, tunc ipsi etiam testibus aliis, se in hoc expurgabunt.

XXIV. A koliby chto meł skim meńje nedelenoje sebrenoje. 19)

Ustawlajem też, iż koliby [20]) kolko

XXVII. In subditum communem, singulis dominorum solida competit virisdicio, absentibus consortibus.

Si aliquot fratres divisi, vel in divi-

12) *Dział. tu opuścił co się w Firl. i Słuc. znajduje:* objawiti i w prawom ich na nich prawa prositi iż jeho nesprawedliwe w tom oswetczili, i khdy. 13) *F.* onyj swoimi swietkami. 14) *F.* czyniti onyj. *Słuc.* cziniti iż oni jeho. 15) *F.* swoje tohdy. 16) *Sł.* i panskije poddanyie. 17) ot toho, *niema Słuck.* 18) *Całego końca od:* a khdy tyje swetki i panskije i . . . *Firlejowski kodex niema. Słucki w tym miejscu zamieszcza cztery artykuły:* 28 *jest nieco podobny do art.* 56. *rozdź IV. statutu drugiego; są zaś w tych wyrazach:*

XXVIII. Chtoby dwóch czełowekow dał, a treteho nemeł, apri tych dwóch swetkoch prisiahati chotel, tohdy tym możet recz swoju oderżati.

Też jestliby chto naprotiwku w swedecstwie okotoryju recz jako, o khwałt i o boj. tak i o sumu peniazej-

ści, a panow roznich, a przet pravem wszitci vespolek na swiadestwie nie bili a przez dzieczkiego bili bi pitani, a niespraviedlivie iego w tem poswiatczili: tedi ten obvinioni przes ich swiadestwo, ma othem sądovij obiavicz i v panow ich na nich spraviedlivosci prosić, isz iego niespraviedlivie poswiatczili: i gdi przijdzie przet pani ich na dovod, tedi on swoijemi swiatki, ma na nich dovod vczinicz, isz oni iego niespraviedlivie poswiatczili. A gdi onij w tem vinni zostaną, za ich niespraviedlive swiadestwo, maiją temu szkodą placzić. A gdi ci swiatki i pansci poddanij, będą sliachta; tedi tesz onij maiją się jnssemi swiatkami odvodzicz.

Dwadziesti osmi. Ktobi duu swiatku dal, a trzeciego nimial, a przi tych duuh sąm przisiągnącz chcial, tedi them może rzecz swoiją otrzimacz.

Vstauuiem tesz, isz ktobi naprzeciw kogo w sądziech swiadestwo o ktorą

brat'i delnoje, abo ne dolnoje, abo kotoryje kolwe inyje siabrowe, [21]) meli kotoryje ludi si, aut alii consortes, habuerint homines communes indivisos, ut tributarios, vel mo-

pozyczonuju, i w inszich reczach, wydał swetkow dwoch, a treteho meti ne moh, a pri onych dwoch swetkoch jeszcze sam prisiahnuti chotel: tohdy tym majet recz swoju oderżati, i na prawe tot dowod ot neho za dostatocznyj priniati majut'. I jestliż by chto, wydał swetkow na kotoryj kolwek dowod, abo o zemlu, abo podpisanie listów i zapisow, a chotia by odin swetok jeho wydał, a swetcziti po nem ne chotel. abo roznost w swedecstwe wczinił: tot recz swoju tratit.

XXIX. Chtoby komu imenie prodał i list swoj dał, a powedił iż jemu nezapłatił, a kwity na tot dołh ot neho ne budet meti tot nepowinen toho płatiti.

Też ustawujem, jestliby chto komu prodał imenie abo reczi ruchomyje, a list pod swedomom ludej dobrych jemu na to dał, i tych ludej kotoryje w tom listie opisany prosił, aby peczati priłozili k tomu listu, i soznajet' pered tymi swetki, iż w żo jemu za to dosyt stało, i w listie to opiszet: tohdy by, ni peniazia ne wział, a soznał pered swetki w liste opisanymi, i w liste napisał, iż wżo jeho zapłata społna doszła, a onyje swetki peczati swoi priłożili: tohdy takowyj list majet' derżan byti, a tot kotoryj prodał takowoho zapisu, swetki, ani prisehoju

rzecz, iako o gwałt, oboij, tak i o sumę pieniądzi poszczoną, i w inszich rzeczach, vidal swiatkow duu, a trzeciego bi niemogl mieć, a przi tich duuch swiatkach ieszcze sąm przisiągnąć chcial: tedi them rzecz swoiją ma osiągnąć i otrzimacz i napravie ten dovod od niego za dostatecznij ma bić. I ieśliś bi kto vidal swiatkow na ktori kolvie dovod, o ziemie, abo o potpieranie listow i zapisow, i chocia bi ieden swiadek iego vidal, a swiatczić po niem niechcial, abo rosnosć w swiadestwie vczinil: ten rzecz swoiją traczi.

Dwadziesti dzieviąti. Ktobi komu imienie przedal, i list swoij dal, a poviedzial, isz iemv niezaplacil, a kwiti na ten dług od niego niebędzie mial: ten niepovinien tego placicz.

Vstauuiem tesz, isz ieslibi kto komv przedal imienie, abo rzeczi ruchome, i list pot swiadomiem lvdzi dobrich na to iemv dal, i tich lvdzi, ktorzi w tem liscie opisani, prosil abij pieczaci przilozili k temu listu, i sezna przet themi swiatki, isz się iuże iemv za tho dosicz stalo, i w liscie tho opisuie: tedi bi i ni pieniądza nie wziął, a seznal przet themi swiatki w liscie opisanem i w liscie napisal, iż iuże iego zaplata doszła zpelna, a onij swiatki piecząci swoije przilożili: tedi takovi listh ma dzierżąn bić, a ten, ktori przedal takovego zapisv, swiatki, ani przysiągą doidz nie może. Niszlij ieslibi kto komv przedal, i list swoij na tho iemv dal, pot pieczącіami i swiadomiem lvdzi dobrich, a pieniądzi spelna v te-

sumestnyje, nerozdelnyje, jamiki, abo melniki [22]) tohdy kożdyj s tych [23]) brati, abo z siabrów, powinien budet' osobliwie kożdo-

lendinarios;] tunc quilibet ipsorum fratrum, seu consorcium, tenebitur singulatim unicuique vicino, de hominibus illis communibus

dojti i otozwati ne możet. Niźli jestliby chto komu prodał, i list swoj na to jemu dał pod peczatmi i swedomom ludej dobrych, a peniazej spełna w toho ne wział: tohdy tot kotoromu prodał ne majet' tot list derżan byti.

XXX. Jestliby dowodu ne meli a o prisehu spor meli, majet' żerebej metan byti.

Też ustawujem, iż o kozduju recz, jestliby dowodu ne meli, a odin druhomu puskał na prisehu, a o tom spor meli: tohdy majut żerebej metati: czij żerebej sia wyjmet', tot majet' prisiahati.

XXXI. Jestli szto na kom sudi obczij prisudiat', majut hrabiti wozemszi wiża.

Też, jestliby szto komu sudi obczij prisudili, i rok zapłatie położyli, a onyj by na tyje roki toho płatiti ne choteł; tohdy tyje sudi majut' wziati wiża w dwore naszem, kotoryj kolwek nabliżej budet, i pri onom wiźi majut toho pohrabiti; i tot hrabeż dati, tomu, komu szto prisudiat', i rok winowatomu położiti pod utraczeniem toho hrabeżu iżby tot hrabeż wykupił. A jestliby toho hrabeżu wykupiti na tot rok ne choteł; tohdy, komu tot hrabeż dan budet', wolnuju moc ma meti, tot hrabeż, zastawiti i predati, komu chotia, abo sobie zostawiti.

19) *Słucki dodaje:* tak majet na ludi sebrenyi sprawedliwost' cziniti. 20) *Sł.* koliby bylo. 21) *Firl.* abo kotoryi sebrewe inyi. 22) *Sł.* abo sumeżniki, 23) *F.* każdyj s toje.

go niewziął: tedi ten ktori przedal, ma kwith v niego wziąć, że iemv spelna sumi pieniądzi nie dodal.

Trzidziesti czlonek. Gdibi douodu nimieli, a o przisiągą spor mieli, ma los miotąn bicz.

Tesz ustauuiem, o kożdą rzecz ieslibi dovodu nijmieli, a ieden drugiemv pusczal na przisiągą, a o tho bi bil spor miedzi niemi: tedi ma bić los miotąn: a cziji los się wijimie ten ma przisiącz.

Trzidziesti piervij. Gdibi na kiem sądzie opci co przisądzili, maią grabić, viza wziąwssi.

Tesz vstauiem, isz ieslibi co komv sądzie opce przisądzili, i rok zaplacie położili, a on bi na thi roki tego placicz nie chcial: tedi ci sądzie maiją wziąwssi vidza w dworze nassem, ktorikolviek bliżeij będzie, i przi onem vidzu maiją tego pograbić, i ten grabiesz dać temv, komv ćo przisądzą i rok vinovatemv polozicz, pot straceniem tego grabieżv, abi ten grabiesz vikupil. A iesli bi tego grabieżu na ten rok vikupicz nie chcial, tedi ten grabiesz komv będzie dąn, volną mocz ma mieć, ten grabiesz, zastavicz i przedać komv veschce, abo sobie zostavicz.

mu susedu, i inym czełowekom [24]) sumestnym, sprawedliwosti cziniti, ne otkładajuczi do brat'i, ani do siabrów. A jestliby samomu ot takowoho czełoweka zdała sia szto za krzivda [25]): tohdy mocno [26]) budet' prawo i sud onem osaditi: a kożdoje winnosti prawom na nem iskati, chotiaby bez brati swojeje, abo bez siabrow prireczenych. [27]) A koliby taja brat'ja, abo siabri, w imeni byli, on maje' i tomu prawu ich obosłati.

XXV. Też ustawujem, [28]) aczkolwe prawa pisanyje dalijesmo wsej zemli, po kotoromu prawu majut' sud suditi: odnakże, wsi prawa do ostatku w rychle, ne mohut' sia złożiti: jakoż, i tyje prawa, ne mohli do ostatka wsich artykułow meti. Niżli jestliby sia szto prihodiło pered sud'jami, czohoby w tych prawech [29]) ne było opisano: tohdy to dajem na rozoznanie sudej, pod sumneniem ich, iż oni majut', upomianuwszi na boha, [30]) i to reddere iusticiam, non diferendo ad fratres vel consortes. Et si ipsimet domino videbitur iniuria, ab huiusmodi homine; tunc licebit ei, jus et iudicium desuper locare, et injuriam iure contra eum prosequi, etiam absentibus fratribus, vel consortibus, predictis. Qui, si praesentes fuerint in eisdem bonis, debent ad iudicium huius modi vocari.

24) *F.* ludem. 25) *Sł.* stało sia szto kriwda 26) *F.* nocne. *Sł.* mocon. 27) *Sł.* prereczonych. 28) *Artykuł ten we wszystkich trzech kodexach bez tytułu: w Firl. nieliczbowany; w Słuck. na końcu rozdziału umieszczony stanowi z porządku artyk.* 37. 29) *F.* w tych artykulech. 30) *F.* wpominułszi boha. *Sł.* upomenuwszi boha.

XXIV, *Trzidziesti wtori członek.* Gdibi kto s kiem miał imienie niedzielne sabrne, iak maiją na lvdzie sabrne spraviedlivość czinicz.

Tesz ustauuiem, gdibi bilo bracieij dzielnich, abo niedzielnich, abo ktorzikolviek inij siabrovie, mieli ktore lvdzie sumiessne, nierosdzielne, danniki, abo mielniki: tedi kożdi s tich bracieij abo siabrow, povinien będzie osoblivie kożdemv sąsiadv i inem lvdziąm sumieżnem, spraviedlivość czinicz, nieodkladaiącz do bracieij, ani do siabrow. A ieslibi samemv od ktorego takovego czlovieká stała

skazati, wodle dawnono obyczaja. A wedże, skoro na perwom sojme pered nami, abo pered pany radami naszimi, majut' tyje członki objawiti, i jestliby my [31]) abo panowe rada nasza, tyje członki ufalat: tohdy majut' też pripisany byti k tym prawam.

XXVI. Derżawcy, kotoryje ne dawno nazwany derżawcami, a pered tym tiwuny byli, ne majut' szlachty suditi, krom wojewody i marszałki i starosty. 32)

Ktomu [33]) ustawujem, iż derżawcy kotoryje ne dawno nazwany derżawcami, a perwej menowany tiwunami, ne majut' szlachty i bojar naszich sami [34]) suditi, i deckich swoich po nich posyłati: ale majut' ich wojewodowe, [35]) i marszałki naszi zemskij i dwornyj, i starosty suditi. I niżli jestliby oni sami zwolili pered nimi po dobroj woli stati, a rozprawiti, to budet ich wolno rozsuditi. A i tak, khdy sia im u prawe kotoroj storone uwidit s kriwdoju: tohdy on możet'

XXVIII. Jurisdicio in nobiles, competit quibus.

Tenutariis, qui noviter ceperunt vocari, tenutarii, et prius dicebantur thivunii, non licet iudicare nobilitatem, nec per ministeriales suos, nobiles ipsos accersitare: sed iudicabunt eos palatini ac marsalci terrestris et curialis, et capitanei. Nisi forte nobiles ipsi consenserint, ultro coram eis parere, et disceptare in hoc casu liberum erit, diiudicare inter eos. Sed et tunc, si alicui parcium, videbitur injuriosum, licebit ei apellare, ad palatinum vel capitaneum districtus illius, et

31) my, *niema Sł.* 32) *Sł. takie ma zatytułowanie:* 33. *artykuł. Firl. niema ani tytułu, ani liczby.* Nowyje derżawcy ne majut szlachty suditi, *i liczy go jako* 33. *Firl. też.* 34) sami. *niema Sł.* 35) *F. Sł.* wojewody.

się krziwda; tedi moćen bądzie pravo i sąd o niem osądzić, i kożdeij vinnosci pravem na niem iskać, chocia bes bracieij s swoieij, abo bes siabrow przerzeczonich. A gdibi czijj bracia abo siabrovie w jmieniv bili, on ma k temv ich prauu obeslać.

XXVI. *Trzidziesti trzeci.* Novi dzierżawci, nimaiją sliachti sądzicz.

K temu tesz vstauuiem, isz dzierżawci, ktorzi niedawno nazvanij dzierżawcami, a piervei mianovani ciuunami, nimaiją sliachti i boijar nassich sądzić, i dzieczkich swoich po nich posilać: ale maiją tich voievodovie, ij marszalci nassi ziem-

otozwati [36]) do wojewody, abo do starosty, w kotorom powete chto z nich budet', a derżawcy im toho boroniti ne majut', i ich majut' pustiti do wojewody w kotorych chto z nich powetech budet'. [37])

tenutarij eis, id non prohibeant sed deferant apellacioni.

O deckowan'je dworanom naszim, i panow wojewod, i marszałkow, i starost, i derżawec naszich, i ich namestnikow, po czomu majet' płaczono byti. 38)

XXIX. Stipendia ministris officialium quae.

Ktomu [39]) ustawujem: wiżu i [40]) deckomu naszomu, wiżowoho i deckowania rubl; [41]) a wojewodinu i marszałkow zemskoho, i dwornoho, [42]) i starostinym, kotoryje dawno starostami, połtinu; a derżawcowym wiżom, i deckim, kotoryje nedawno nazwany derżawcami, a perwej zwany tiwunami, po dwanadcati hroszej; a ich namestniczkow, pomilnoje, na mili

Constituimus quod visori et ministeriali nostro, pro stipendio, siclus; palatini vero, et marsalcorum duorum predictorum, et capitaneorum, qui antiquitus apellantur capitanei, quinquaginta grossi; tenutariorum vero, qui noviter coeperunt vocari tenutarij, et prius dicebantur thivunij, eorum visoribus et ministerialibus, per duodecim grossos; eorum vero vices-

36) *F.* możetsia. *Sł.* otozwatsia. 37) *Firl.* do wojewody chto z nich w kotorom powete budet. 38) *Firl. żadnego zatytułowania ani liczby nie położył. Słucki liczy jako* 34. *artykuł i daje zatytułowanie tak:* Ustawa wiżowoho i deckowania. 39) *Firl.* Ktomu też. 40) i, *niema F.* 41) *F.* rubl hroszej. 42) *Słucki* a wojewodinomu marszałka zemskoho i druhoho.

ziemsci sądzicz. Niszli onij sami, jeslibi się zvolili, przeth niemi po dobréij voli, stać a rospravicz, to będzie volno tich rossądzicz. A tak gdy się iem w pravie ktoreij stronie vvidzi krziwda, tedi on może odezvać się do voievodi, abo do starosti, w ktorem poviecie kto s nich będzie, a dzierżawce tego iem bronicz nimaią, i ich maią puscicz do voievodi, w ktorem poviecie kto s nich będzie.

XXXVII. *Trzidziesti czwarti.* Vstava viżouego i dzieczkovania.

K temu tesz vstauuiem, viżu i dzieczkiemv nassemv, viżouego i dzieczkowania rubl grossi; voiɐvodzinemu, i marszalkow ziemskich, i inich, ktorzi dawno starostami, polczina grossij, a dzierżawcovem viżom i dzieczkiemv, ktorzi niedavno nazvani dzierżawczami, a pierveij zvani bili ciuunami, po dwanascie grossi; a viżom namiestnikow ich, pomilne, na milą po grossu; a voievodzinem namiestnikom, po dwanascie grossi. A ieslibi vidze i dzieczci nassi, vojevodów, marszalkow,

[43]) po hroszu; a wojewodinych, namestnikow [44]) po dwanadcati hroszej. A jestliby wiži i deckije naszi, i wojewod, i marszałkow [45]), i starost, i derżawec naszich, i też [46]) i ich namestnikow, nihde nadeckowanie, ani na wiżowoje buduczi, wziatyj wiżom i [47]) deckim z mesta ne jechali: tohdy im majet' płaczono byti, wożowoho i deckowanoho [48]) połowina. Niżli kotoroho dockoho, my, abo panowe [49]), wojowody, abo marszałki, i starosty naszi [50]), poszlem na otprawu penezej: tym deckowania, ot kożdoho rubla, desiat' hroszéj [51]).

gerencium, ministris, a mililtari, per grossum, palatinalium autem, vicesgerencium ministris, per duodecim grossos. Dum vero visores, vel ministeriales, nostri, vel officialium nostrorum, eorumque vicesgerencium existentes deputati, de civitate non exiverint: tunc solvenda erit eis, medietas stipendiorum predictorum. Et qui ministeriales fuerint deputati a nobis vel a palatinis, marsalcis, aut capitaneis nostris, ad expediendam pecuniam: tunc eis ab uno quoque siclo exacto, decem grossi, alias pars decima exacti.

43) *Firl.* a ich namestników pomilnoje ot nich: *Słucki:* a iestliby wiży namestnikow ich, mają brati pomilnoje na milu. 44) *Sł.* a wojewodinym namestnikom. 45) *F.* marszałkow naszich. 46) i też, *niema F.* 47) *F.* wiżom abo. 48) *F. Sł.* wiżowoho i deckowania. 49) *Sł.* panowe rada naszi. 50) naszi, *niema Sł.* 51) *Sł.* rubla po desiti hroszej. *Natym kodexa Dział. i Firl. kończą rozdział VI. ale Słucki jeszcze dołącza trzy artykuły* 35., 36. *i* 37. *jak następuje:*

XXXV. O wiża, iż jeho nichto pereswat cziti ne możet.

Też ustawujem, jestlibych mo hde posłali na sprawu naszu zemskuju, abo na żałoby poddanych naszich, o kotoruju kolwek recz, wiża naszoho, abo panowie rady naszi, a tot wiż, majet' pri sobe storonu meti. A priszłoby w kotorej reczi na opytania toho wiża: tohdy wiża żaden pereswetcziti ne możet. A wszakże jestliby sia widełło kotoroj storonie aby wiż inak swetcził, niżli powedił: tohdy wiż powinen budet, toju storonoju sebe podpirati kotoroju pri sebe mał, iż tak było.

XXXVI. Po sudie, ne majet ni chto bez wiża jednania cziniti.

Też ustawujem, iż po sude naszom hospodarskom, i panow wojewod, i starost naszich, i sudej wysażonych, szto budet na kom skazano, imenie, abo suma peniazej, po prawie i wskaza-

starost i dzierżaviecz nassich, i namiestnikow ich, nigdzie na dzieczkovanie ani na viżovanie będąci, wżąci viżem i dzieczkiem z miasta nie jechali: tedi iem ma bić placono viżovego i dzieczkovania polovicza. Niszli którego dzieczkiego, mi, abo panovie rada nassij, vojevodovie, i marszalkovie, starostovie poslem na odpravą pieniądzi: them dzieczkovania, od kożdego rubla po dziesiąci grossi.

. . . . . .

. . . . . .

niu, ne majet żadin żadnoho jednania cziniti: oliż pered deckim, i zapłaty bez wiża, jestli budet' wydan, abo pered wiżom wradowym, wczemszi wiża z wradu, abo tych sudej, kotoryje budut' jemu szto na nem skazati. A jestliby chto inak wczinił, a jednanie toje za mocnoje meti ne choczem, i tot, kotoryj czerez tuju ustawu naszu smeł to uczinitи, powinen budet zapłatiti tym sudium, kotoryje to suditi, tri rubli hroszéj. A predsia onyj ne podle toho jednania, ale podle wskazu prawa, majet recz swoju oderżati, i deckim jeje oprawiti. A tyje, kotoryje by pri takom jednanii ne radnom byli, a peczati swoi k jednanym listom kłali powinni budut'| płatiti, nam hospodaru, tri rubli hroszej.

XXXVII. *Artykuł, był z porządku artykułów kodexu Dział. był wyżéj artykułem* 25 *objęty.*

XXXVIII. *Trzidziesti piątij.* O vidza, isz iego nie może nikto przeswiatczicz.

Tesz ustauuiem, isz gdi bich mi gdzie poslali na spravą nassą ziemską, abo na żałobę poddanich nassich, o ktorąkolvie rzecz vidza nassego, abo panovie rada nassi, a ten visz ma przij sobie stroną mieć. A przisziobi w któréj rzeczi na opitanie tego vidza: tedi vidza żadni przeswiatczić nie może. A wszakże ieslibi się vidzialo ktoreij stronie, abi widz i nas swiatczil, niszli poviedzial: tedi visz povinien bądzie tą stroną siebie potpieracz, ktorą przi sobie mial, iż tak bilo.

XXXIX. *Trzidziesti szosti.* Po sądzie nima nikto iednania czinicz.

Tesz vstauuiem, iż po sądzie nassem hospodarskiem, voievod, starost, i sądzi nassich vissadzonich, co będzie na kiem wskazano, jmienie, abo suma pieniądzi, po pravie abo wskazaniu, nima żadni żadnego iednania czinicz, alisz przet dzieczkiem, i zaplati bes vidza, iesli będzie vidąn, abo przet viżem vrządovem, wząwssi viża s pravu abo z urządv, abo tich sądzieij, ktorzi iemu będą co na kiem skazali. A jeslibi kto inak vczinil, tedi to iednanie zamoczne mieć niechcem i ten, ktorij nat tą nassą vstavą smial to vczinić, povinien będzie zaplacić them sądziam ktorzi to sądzili, po trzi rublie grossi. A przet się onij, nie podle tego iednania, ale podle wskazania prawa ma rzecz swoiją odzierżeć, i dzieczkiem ią odpravić. A i czij, ktorzi przi takiem iednaniu nierzadnem bili, a piecząci swoije ku jednanem listom przilożili, povinni będą placzić, nąm hospodaru, trzi ruble grossi

Zakończenie rozdziału szóstego.

XXV. Tesz ustauuiem, aczkolviek prava pisane dalismy wszitkieij ziemi, vedług ktorego pràvà sądzi maiją sądzicz: jednakże wszithi pràvà do ostatka w ri-

. . . . . .

. . . . . .

Rozdel Semyj.

O khwałtech zemskich i obojech i w hołowszczanach szlahetskich.

I. Chtoby raczéj dom najechał umyslne chotiaczi jeho zabiti.

Też ustawlajem, iż [52]) chtoby na czij dom umyslne najechał, chotiaczi jeho zabiti; abo naszoł khwałtom a mocju, a wtom by domu koho kolwe ranił, abo zabił; abo chotia i ne ranił nikoho, tolko naszoł khwołtom: tot sziju tratit' a hołowszczina [53]) z ymenia jeho, blizkim zabitoho majet' byti płacona, a protiwnia [54]) do skarbu naszoho [55]) hospodarskoho, tak-

52) iż *niema F.* 53) *Sł.* a boj i hołowszczina. 54) *Sł.* protiwnaja. 55) naszoho *niemają F. Sł.*

Rubrica Septima

de Violenciis et Homicidiis.

I. Invadens violenter domum alterius, amittit collum, et de bonis eius compensa et mulcta.

Statuimus, quod si qnis domum alterius studiose invaserit, volens eum occidere violenter et in domo illa, quemcunque vulneraverit, vel si etiam non vulneraverit sed tantum invaserit violenter: is collum amittit; et solucio capitis de bonis ejus. propinquis occisi fieri debet, si scilicet comiserit violenter homicidium, et tantundem pro poena, ad fiscum no-

chle nie mogą bić złożoni: jakosz, i thi prava niemogli do ostatkà wszitkich articulow mieć. Niszli bi się ćo przidalo przet sądziami, czego bi w tich praviech nije bijlo opisąno: tedi to daijem na rozeznanije sądzieij, i po tich sumnieniem, is onij maiją wspomionąwssi na milego bogà, to skazowàć, vedlug starego obiczaija. A wssakże, na pierwssem sejmie przet nami, abo przet pani radami nassemi, maiją thi czlonki obiavicz. A ieslisz mi, abo panovie rada nassi, thi czlonki pochwalą: tedi tesz maiją bijcz przipisane k tem pravąm.

Rozdzial Siodmj. *O grabiezach, bojach i głowszczinach sliacheckich.*

XXXX. *Piervi Czlonek.* Kthobi na czij dom umislnie naiechal, chczącz jego zabijcz.

Tesz ustanuiem, isz gdibi kto na czij dom vmislnie naiechal, chcząć iego zabić; abo naszedl gwałtem a moczą, a wtembi domu kogokolviek ranil, abo zabil; a chocz bi nie ranil nikogo, tilko gwalthem naszedl: ten gardlo traci, a holowsczina z imienia iego bliskiem onego zabitego ma bicz placzona, a vini tilhosz do

że i ranam nawiazka [56]). A jestliby tot [57]) na czij dom najechano, abo najdeno, a boroniaczi sia z domu swojeho wtek, a hołowszczina by sia ne stała, ani rany: odnak [58]) tot kotoryj nachodił na dom, sziju tratit', a khwalt majet' byti płaczon hospodaru domowomu [59]), a sztoby toho imenia na zwysz [60]) zostało, to wine hospodarskoj.

II. O dovod khwaltu, jak majet' jeho oswetcziti i żałowati.

Chtoby komu na dom najechał i wbił a wedże [61]) na takowoho khwaltownika majet byti takowyj dowod. Jestlibi na dom na czij [62]) najechał, a ranił, abo zabił: tohdy s toho domu, majet', skoro po khwałtie, opowediti i okazati sia [63]) okolicznym susedom swoim, i na to majet' wiża wziati s uradu [64]) naszoho, kotoryj

strum, ita etiam et vulneribus compensacio. Et si ille, cuius domus est invasa, defendendo se, de domo sua aufugerit, et homicidium non contingerit, nec vulnera: tunc utique invasor domus, perdit collum, et violencia debet solvi hospiti domus, et quod superfuerit bonorum invasoris caesi, id pro pena mensae nostrae aplicatur.

II. Violenciae probandae modus.

Contra violatorem domus, talis sit probatio. Cum scilicet invaserit domus, et vulneraverit vel occiderit: tunc hospes domus, passus violenciam, illico post factum hujusmodi, insinuet illud vicinis suis et accipiat de Curia nostra proxima, visorem, eique ostendat violentiam, vulnera, vel occisum. Et tandem si invasor nega-

56) *F.* nawezka. 57) *Sł.* a jestliby też. 58) *F.* odnakoż. *Sł.* a odnali. 59) *Firl.* sziju tratił a domowomu hospodaru khwałt. 60) *F.* s toho imenia zwysz. *Sł.* toho imenia było zwysz. 61) *F. Sł.* a wszakże. 62) *F.* na czij dom. *Sł.* na dom czij. 63) *F.* opowedati i okazati. 64) *F. Sł* z uradu dwora.

skarbu hospodarskiego, także i ranam naviaskà. A ieslisz i ten, na czij dom naiechąno, abo i najdziono, broniąci się z domu swego vciekł, a holowsczina bi się nie stala, ani rani: jednakże then kto nachodzi na dom, sziją traci, a gwalt placi hospodaru domowemv, a ćo bi ś tego imienia vłożiwssi ostało, to w winie hospodarskiéij.

II. *Wtori członek.* O dovod gwałtu, iako ma oswiatczicz i żałowacz.

Ktobi komu na dom naiechał i vbił, a wssakże na takovego gwałtownika ma bić takovi dovod. Gdibi na dom na czij naiechał, a ranił, abo zabił: tedi s tego domv ma skoro po gwałcie, opoviedziecz i okazać się okolicznem sąsiadom swoijem, i na to ma vidza wziąć z urządu dworu nassego, ktori będzie blissi, i okazać gwałt, i rani, abo vbitego. A potem, gdibi się ten ktemu nieznali tedi iuże

bliższij [65]) budet', i okazati khwałt, i rany, abo ubitoho [66]). I potom, jestliby sia tot ktomu neznał: tohdy tot blizkij [67]) wżo budet' okolicznymi susedy i wiżom tym toho dopirati; a sam pri rannom majet' i z żonoju, jestliby detej ne meł; a jestliby deti doroslyje byli, tohdy i z detmi dorosłymi [68]), i z słuhami, abo s czelad'ju; a jestliby słuh ne było, sam tretej [69]) na tot prisiahnuti majet' [70]). A tot, chto najechał, wżo majet' horło tratiti, jaho khwałtownik.

III. A jestliby khwaltownik zabiwszi, wteh iz zemli, jak z ymenia jeho płatiti majut.' 21)

Też, jestliby tot khwałtownik, ubiwszi koho, z zemi [72]) wteh procz: tohdy z ymenia jeho majet' płaczono [73]) byti ubitoho hołowa, i szkoda, i wina hospodarskaja wyszej pisanaja. A chotia by i imenie zato ne stojało: odnahże [74]) predsia majet' byti podano [75]) toje imenie, i maverit, tunc ille propior erit, vicinis et visore hoc probare, et solus circa vulneratum cum uxore, si pueris caruerit; si vero pueros adultos habuerit, tunc cum pueris adultis, aut cum famulis seu familia; et si famuli defuerint, tunc mettercius super eo iurabit, et invasor amittit collum.

III. Violator vel occisor profugiens, proscribitur, et de bonis eius sit satisfactio.

Si violator, occiso aliquo aufugierit, de terra: tunc de bonis eius solvatur caput occisi. et damnum, aut mulcta maiestati nostrae supra scripta. Etiam si bona tantum non valuerint, utique debent concedi in summa ea, quousque eam pueri, vel propinqui reponent; et occisor pro-

65) *F.* blizko. 66) *F. Sł.* wbitoho. 67) *F.* blizkij. 68) dorosłymi, *niema F.* 69) *Sł* samotret. 70) majet *niema F. Sł.* 71. *Firl* i z zemli: tohdy z ymenia płatiti, majut. *Słucki* i z zemli hołowszczina zabitoho majet' z imenia płaczona byti. 72) *F.* iho z zemli. 73) *F. Sł.* płaczona. 74) *F.* odnakoż. 75) *F.* podano to mu.

ten blissi będzie okolicznemi sąsiadi i viżem tego dopierać; a sąm przi rannem z żoną, i ieslibi dzieci nimial; a gdibi dzieci mial dorosle, tedi i z dzieczmi dorosłemi i s slugami, abo s czeladzią; a gdibi slug niebilo, samotrzeć ma na tem przisiąć. a ten kto naiechal, ma gardlo tracić, iako gwałtownik.

III. *Trzeci członek.* Gdibi gwaltownik, zabiwssi kogo, z ziemie vciehl, hołowszczina ma bić płaćona z imienia iego.

Tesz, gdibi ten gwaltownik vbissi kogo, vciehl precz, tedi z imienia iego ma bić holowszczina vbitego placoná i szkoda i vina hospodarska pisąna vissej. A chociabi imienie zatho niestalo, iednakże przet się ma bić podąno to imienie, i ma bić

jet' derżano byti w toj sume, pohi [76]) deti, abo blizkije, to otłożat'; a onyj ubijca [77]), majet' byti wywołan z zemli won; a chotia by potom zasia i prijechał do zemli [78]), a chtoby jeho zabił, tohdy tot, ne powinen budet za hłowu jeho płatiti niczoho, ani u winu [79]) ne wpadywajet'.

scribatur de terra, quem, cum redierit, si aliquis occiderit, tunc nihil solvet pro capite eius nec poenam incurret ullam.

IV. Chtoby zabił khwałtownika w domu swojem, abo na khwałte, i pomocznikow jeho.

IV. Occiditur invasor et complex impune et nihilominus invasor occidenti, solvitur violentiam.

Też ustawujem, chto na czij dom najedet' [80]) khwałtom, a tot buduczi i styj w domu swojem, boroniaczi domu swojeho, i zab'jet' tohoto khwałtownika w domu swojem, abo pomocznikow kolho jeho zabił abo ranił [81]): tohdy ne majet' hołowszczziny, ani ran płatiti, ale pri onych rannych jeszczo majet' swojeho khwałtu domowoho dochoditi. A wedżo toho majet' otwesti sia telesnoju prisiahoju swojeju, i z żonoju, i z dorosłymi detmi, samotret', i ktomu swethi jestliby byli; a pri

Si quis invasorem suae domus, seu complices eius aliquot in ipso violenciae actu, defendendo domum suam, occiderit, aut vulneraverit, immunis est a solucione capitis et vulnerum, huiusmodi, et adhuc aget pro violentia domus suae. Faciet tamen prius expurgacionem, per iuramentum corporale, suum, et uxoris, ac puerorum adultorum mettercius, et si fuerint testes, tunc cum testibus, et ipse tenebitur iurare. Et post iuramentum dum se expurgaverit, tunc ei duodecim sicli

76) *F.* pokul. 77) *F.* wbojca. 78) do zemli *niema St.* 79) *F. St.* u winu żadnuju. 80) *F. St.* najedet abo najdet. 81) *F.* holko ich zabijet abo ranit.

dzierżąno w teij sumie, poki dzieci, abo blisci to odłożą; a on ktori zabil, ma bić vivolani z ziemie; abi tesz za się potem przigechal, a ktobi go zabil, tedi ten niepovinien będzie za jego glową placić, anij davacz żadneij vinij.

IV. *Czwarti członek.* Ktobi zabil gwałtownika w swoiem domv, abo na gwałcie, pomocznikow iego.

Vstauuiem tesz, isz kto na czij dom naiedzie, abo naijdzie gwałtem, a then jesthi będąci w domv swojem, broniąci domu swego, i zabil tego gwałtownika w domu swojem abo pomocznikow kilko zabil abo ranil: tedi nima holowsczini, ani rąn placzić, ale przi onich rannich, ieszcze ma gwałtu swego domowego dochodzicz. A wssakże, ma się s tego viviescz swoiją czelessną przisiągą, z żoną i z dzieczmij swemi dorosłemi

swethoch, taki i sam powinen wcziniti, prisiahu. A po prisiaze, jestli sia toho otwedet' [82]): tohdy predsia onomu khwałt dwanatcat' rublew hroszej majet' skazan [83]) byti, wodłuh prisiahi [93]) i swetkow jeho.

pro violentia, iuxta iuramentum eius et testium eius.

V. Chtoby najechał na czije imenie i poddanych 85). a tot by boroniaczi swojeho jeho zabił.

Też ustawlajem, jestliby chto boronił imenia swojeho, abo poddanych swoich na khwałtech [86]) szlachticza zabił: tomu hołowszczziny ne majet' platiti. Odnakoż [87]) nato majet' słusznyj dowod byti, iż jeho na swojej zemli zabił, a tot majet' dowesti swojeho, telesnoju prisiahoju, i okolicznymi susedy jeho. [88])

V, Occidens quis invasorem bonorum et subditorum suorum est immunis.

Si quis defendens bona sua, vel subditos suos, in violentia occiderit nobilem, is solvere pro capite occisi non tenetur, sed debet prestare legittimam probacionem, videlicet iuramento suo corporali, et vicinis, quod in sua terra interfecit.

VI. O khwałthowańje newestij i dewki.

Też ustawujem, jestliby chto newestu, abo dewhu zkhwałtił, [89]) bud' ka-

VI. Violator mulieris, nec obnoxius est vel connubio violatae, si ipsa consenserit.

Si quis mulierem, vel virginem violaverit, et ipsa violata violentiam post fac-

82) jestli siatoho otwedet, *nicma F.* 83) *F* skazano. 84) *Sł.* prisiahi jeho. 85) *F.* imienie poddanych naszich. 86) *F.* nakhwałte. 87) *Sł.* a odnak. 88) *F.* susedi swoimi. *Sł.* susedi. 89) *Sł.* z khwałtował.

samotrzeć, i ku temv swiatki ieslibi bilij; a przi swiatkach povinien będzie i sąm przisiągnąć. A po przisiądze, iesli się tego odviedzie: tedi przet się onemu gwałt dwanaście rubli grossi ma bić placzono, vedług iego przijsiągi i swiatkow iego.

V. *Piąti czlonek.* Ktobi naiechał na czige imienie, i poddanich, a ten bi broniąc swego zabił.

Vstauuiem tesz, isz ieslibi kto bronił jmienia swego, abo poddanich swoich a na gwałcie bi sliachcicá zabił: temv hołowszczini nima placicz, a iednako na tho ma slussni dovod bic, isz iego na swoiej zabił, a tego ma doviescz swoiją czelessną przisiągą, a okolicznemi sąsiadij.

VI. *Szosti czlonek.* O gwałtovanie nieviasti i dziewkj.

Vstauuiem tesz isz gdibi kto niewiestą, abo dziewką zgwałcił, jakiego kol-

kowoho kolwe stadła, poczonszi od wyszszoho aż do niższoho [90]) a onaja newlesta abo dewka wołała khwaltu swoieho za onym wczinkom, a ludiby nekako pribehli na onoj khwalt, i onaby pered nimi znaki khwaltu wkazała; a potomby onoho ku prawu priwela, dwewa abo trema swetkami pereswedczała [91]), a ktomuby pri onych swetkoch, telesnoju prisiahoju prisiahnuła [92]) tohdy takowyj horłom majet' karan byti. A jestliby ona chotela jeho sobe za muża meti: tohdy to u jeje woli. A jestliby onaja newesta, abo dewka, ne mohła khwaltu wołat'; a wedże [93]) po onom khwalte skoroby była wolna wypuszczona, a opowedała sia [94]) ludem, a zasia onoho pritiahnuła ku prawu, a tymi ludmi oswetcziła [95]) tohdy, tymże obyczajem, majet' karan byti jako, wyszej napisano [96])

tum proclamaverit, et hominibus qui accurrerint, signa violentiae ostenderit, et tandem coram iudicio illum duobus vel tribus testibus convicerit, et juramentum corporale prestiterit: tunc violator ille, cuiuscunque fuerit status, supremi vel infimi, punitur collo. Si vero violata, voluerit eum habere pro viro, hoc erit in voluntate eius. Et si violata nequiverit proclamare violentiam, attamen in continenti, postquam fuerit eliberata, insinuaverit id hominibus, et violatorem traxerit ad jus, et illis hominibus testaretur, tunc eodem modo et supra dictum est, punitur violator.

90) *F.* ot wyszneho aż do niżneho. 91) *F.* perewela. *Sł.* pereswetczila. 92) *F.* pri onych swietkach na to prisiahnula. 93) *Sł.* abo dewka khwaltu wołała a ludi onyje słyszali niźli na khwałt ne pribehli, awszakże. 94) *Sł.* sia tym. 95) *Sł.* pereswetczyła. 96) *Sł.* opisano.

viek bi stanu bil, począwssi od nijssego, asz vissego; a ona bi nieviasta, abo dziewká, za onem vczinkiem volala gwaltu, a lvdzie bi nieiako przibiegli na on gwalt, a ona bi przet niemi vkazala; a pothem onego ku prauu prziviodla, a dwema abo trzema swiatkami przeswiatczila, a k temu przi tich swiatkach, sama przisiągla: tedi takovi ma bić karąn gardlem. A ieslibi ona chciala go sobie za męża mieć: tedi wieij volij. A ieslibi ova nieviastá abo dziewká gwaltu volálá, a lvdzie bi slisseli, niszlibi na gwalt nieprziszli; a wszak skoro po onem gwalcie bila bi volno vipusczona, a opoviedziala się them lvdziąm, aza się onego ku prauu prziciągnąla, a themi lvdzmi przeswiatczila: tedi themże obiczaijem ma karąn bicz, jako visseij opissąno.

VII. Jestliby sia chto na koho pofalił 97), a za pochwałkoju jeho, a hołowszczina, abo pożoha dworu stała sia.

Też jestliby kto na koho pofalił [97]) sia abo otpowedał, pered ludmi, chotiaczi jemu szkodu wcziniti, spaliti dwor, abo humno, abo zabiti [98]), a w tot pochwałce, abo otpowedi jemu kotoraja szkoda stała, ot ohnia, abo zabit'je; a on by na neho perewel, że sia pochwalił pożohoju abo zabit'jem: tohdy taja szkoda majet' prisużona byti na onom pochwałce [99]) abo otpowedniku. A jestliby tot, toho sia prel [1]), iż ja toho ne wczinił: [2]) tohdy nechaj nichto sia ni nakoho na falit [3]), nehaj tuju szkodu predsia prawujet, a sobe winnoho iszczet'. A wedżo, ne majet' inaczej taja pochwałka perewedena byti: lecz trema szlachticzi [4]) protiw szlachticza [5]), a na szkodach, sam majet' prisiahnuti, z żonoju [6]), i z detmi.

VII. Machinator reus damni sequuti sic et deffidator.

Si quis machinatus fuerit, vel diffidaverit, coram hominibus, volens ei inferre damnum, et incendium domus, horreive, aut necem, et ea machinacione vel diffidacione. contigerit illi damnum, ab igne, aut occisio, et is damnum passus probaverit contra illum, quod machinatus sit, incendio, vel necacione: tunc machinator, vel diffidator, tenetur ad huiusmodi damnum. Etiam si negaverit, se hoc commisisse: tenetur tamen et machinacione ad reformacionem damni, et patratorem poterit querere sibi. Non aliter tamen machinacio huiusmodi probatur, quam tribus nobilibus contra nobilem, et supra damnis solus iurabit, cum uxore et pueris.

97) *F. Sł.* pochwalił. 98) *F.* zabitia. *Sł.* zabitiem. 99) *F.* pochwalcy. 1) *F.* prel i rekł. 2) *F.* ne mowił. *Sł.* ne czinił. 3) *F.* nechwalił. *Sł.* nepochwalajet. 4) *Sł.* szlachticzami. 5) protiw szlachticza, *niema F.* 6) *F. Sł.* i z zonoju.

VII. *Siodmi członek.* Gdibi się kto na kogo pochwalil, aza jego pochwałką hołowszczina abo szkoda się stała.

Tesz vstauuiem, gdibi się kto na kogo pochwalil, abo odpoviedal przet ludzmi, chcząć iemv szkodą vczinicz, dwor spalić, abo gumno, abo zabić; a w teij pochwalce abo odpoviedzi, iemv ktora się szkoda stálá, od ognia abo zabicią; a on bi na niego przeviodl, że się pochwalal pożogą, abo zabijciem: tedi ta szkoda, ma bić przisądzona na onem pochwalcze, abo odpowiedniku. A gdi bi się ten tego chcial przecz, isz ia tego nie vczinil: tedi niechaij ni kto się nie pochwala, ni nakogo, a niechaij tą szkodą przet sią, opravi, a sobie vinovatego szuka. A wszakże nima ijnaczeij tá pochwalká przeviedziona bić, lecz trzema sliachcici przeciw sliachcića; a na szkodach sąm ma przisiącz, z żoną, i zdzieczmi.

VIII. A jestliby była kolho parsun obodnoho szlachticza zabit'je w suda bylo 7) obwineno.

Też kolib było kolho parsun, obodnoho szlachticza zabit'je w suda było obwineno: tohdy tolho odin mużobojca, majet' byti o toje zabit'je osużon, kotoroho 8) żałobnik sam tretej, z dwema szlachticzi, sobe rownymi, jestliby słusznoho dowodu ne meł, majet' poprisiahnuti 9), a zwłaszcza koliby sia sam ktomu zabit'ju ne 10) znał.

VIII. Non plures, sed unus pro uno ceditur humicidio.

Si aliquot personae inculpatae fuerint pro occisione unius nobilis: tunc unus homicida, propterea debet condemnari, quem actor mettercius, cum duobus nobilibus, sibi equalibus, si probacionem legittimam non habuerit, iuramentis convincet, et hoc inculpatus, si homicidium negaverit.

IX. Chtoby szlachticza ranił w ruku abo w nohu a ochromił, abo oko wybił.

Koliby 11) chto szlachticza ranił, a s toje rany jeho 12), w ruku, abo w nohu ochromił; abo oko wybił, abo nos wtiał, abo huby wrubał 13), abo ucho wtiał: tohdy majet' predsia płatiti poł czełowika. Krom toho 14), jestliby ranił u twar tohdy ma 15) płatiti tridcat kop hroszéj tot winowatyj bitomu, a winy tolkoż do

IX. Mutilacio nobilis, medietati ejus equipollet.

Nobilis qui vulneratus ab aliquo, mutilatur, in manu, vel pede, aut oculum, auremve, nasum vel labrum amittit, solucionem dimidij hominis a laesore accipit. Et si acceperit vulnus in facie: tunc compensabitur vulnus illud, triginta sexagenis grossorum, et tantundem mulcte fisco percussor solvet: dum eum actor

7) było *niemają F. Sł.* 8) *F.* nakotorohoby. *Sł.* kotorohoż. 9) *Sł.* prisiahnuti. 10) ne *niema Sł.* 11) *Sł.* A jestliby. 12) a s toje rany jeho, *niema F.* 13) *Sł.* abo zuby wyrubał. 14) *F.* krom tolko. 15) *F.* majet.

VIII. *Osmi czlonek.* Jeslibi bilo kilka person o zabicie czlovieka jednego sliachcicá w pravie obviniono.

Tesz gdihi bilo kilka person, o iednego sliachcića zabicie w pravie obvinionо: tedi tilko ieden mężoboijća, o tho zabicie ma bić osądzon, ktoregosz żalobnik samotrzeć z dwema sliachcici sobie rownemi, gdi slussnego dovodu nimial, ma przisiągnąć, gdibi się sąm k temu zabiciu nieznal.

IX. *Dziewiąti czlonek* Ktobi sliachcića ranil w ręką, abo w nogą, ochromil, abo oko vibil

Gdibi kto sliachcića ranil, a s tei rani iego w ręką, w nogą ochromil, oko vibil abo nos, gąbą, vciął, abo vcho: tedi ma przet się płacić pol czlovieka. Krom tego, ieslibi ranil w twarz: tedi ma placicz trzidziesci kop grossi vinovati bitemu,

skarbu hospodarskoho: koli jeho [16]) żałobnik sam tretej poprisiahnet' [17]) one dostatku dowodu słusznoho.

X. Chtoby oposle 18) ran, jezdił po pirom, abo po karczmam, a po tom umret'.

Koliby [19]) kotoryj szlachticz bityj, abo chromlenyj, ot toho [20]) bit'ja, abo ochromenia, jezdiwszi [21]) po pirom, abo bywał w karczmach, abo w torh [22]); a potem umer, chotia też ot toho bit'ja, i leżał, i ot ran umer: tohdy onyj, kotoryj jeho bił, abo ranił, ne majet' hołowszczizny platiti, tolko rany.

XI. Kotoroj brat'i rożonoj bu[d]et' otca zabito, jako majut' hołowszczizny iskati.

Ustawlajem też, iż koliby było kolko brat'i rożonoje, leta zupołnyje majuczich [24]), abo [25]) ne majuczich, delnych abo ne delnych, a odnohoby z nich, abo otca

mettercius iuramentaliter convicerit, alterius probacionis in defectu.

X. Conversacio publica vulnerati, quae fit inter vulneracionem et mortem, tollit solucionem capitis eius.

Si nobilis percussus vel mutilatus, post huiusmodi percussionem, vel mutilacionem, fuerit in mercatibus, vel tabernis; et tandem si etiam ab huiusmodi percussione, vel vulneribus iacuerit, et decesserit: tunc vulnerator seu percussor, non tenebitur solvere caput eius, sed tantum vulnera.

XI. Unus ex fratribus, qui ceteris convenientibus egerit pro capite, necessarij obtinet solucionem.

Si existentibus aliquot fratribus germanis, adultis vel pupillis, divisis vel indivisis, unus ex eis aut pater eorum, occiditur, et aliqui eorum a domo, et a-

16) *F.* koli najeho. 17) *F.* prisiahnet. 18) *Sł.* pesle. 19) *Sł.* A koliby. 20) *F.* i *s* toho. 21) *F.* jezdiłszi. 22) *F. Sł.* abo w torhu. 23) leżał, *niema F.* — *a zaś Sł.* i leżał i umer i ot bitia. 24) *F.* zupołnyj majuczi. 25) *Sł.* abo let.

a vini do skarbu hospodarskiego tilkosz: gdi iego żalobnik, samotrzeć poprzisiąże, w niedostatku slussnego dovodu.

X. *Dziesiąti członek.* Ktobi posle ran, abo vbicia, iezdzil po kolacyąm, po karczmąm, a pothem vmarl.

Gdibi ktori sliachcić bithi, abo ochromioni, od tego bicia, abo ochromienia, iezdzil po karczmąm, abo po kolacijąm, abo po targąm; a potem vmarl, chocia od tego bicia, i leżal, i umarl: tedi on ktori bil, abo ranil, nima holowsczini placicz iedno rani.

XI. *Jedenasti członek.* Ktorei braciei rodzonei oijca zabiją, iako maią holowsczini iskać.

Vstauuiem tesz, isz gdibi bilo bracieij rodzonei látá zupelne maijąci, abo nimaijąci, dzielni, abo niedzielneij, a iednego bi s nich, abo oicá ich zabito; a ieslibi

ich zabito, a nekotoryje s toje brat'i [26]) doma i w zemli [27]) ne budet': tohdy tot, kotoryj by doma był, majet' brat'ju swoju obosłati, jestliby w zemli byli; aby s nim pospołu wsi hołowszczіny dochodili, sami czerez sebe, abo czerez prijatela swojeho. Jestliby [28]) oni nechoteli pospołu z bratom swoim toje hołowszczіny iskati: tohdy onyj [29]), kotoryj w domu był, zyszczet' sam swoim nakładom tuju hołowszczinu, tohdy on toje hołowszczіny, nepowinen z brat'jeju deliti.

liqui a regione abfuerint: tunc ille qui domi erit, avisabit eos, qui in provincia erunt, et agant cum eo pro capite occiso, per se, vel per amicum suum. Et si illi noluerint caput unacum eo requirere: tunc ille qui domi erit, si lucrabitur impensis suis, solucionem capitis, non tenebitur dividere eam, cum ceteris.

XII. Blizkije kotoryje wschotiat' 30) blizkost'ju hołowszczіny iskati.

Też koliby kolkę brat'i, abo kotorych inych parsun, za blizkost'ju prirożonoju [31]), koho druhoho ob hołowszczinu do suda pozwali [32]), a dowodu by [33]) słusznoho ne meli: tohdytolko odin s tych żałobników, kotoroho oni sami ktomu

XII. Agentibus pro homicidio pluribus, sufficit in actoritate, unus ex eis ad convincendum.

Dum aliquot fratres, vel aliae personae iuxta propinquitatem naturalem, agentes pro homicidio contra aliquem, probacionem sufficientem non habuerint: tunc unus ex eis, qui ab eis ipsis deputabitur, convincet inculpatum, secundum jus iura-

26) *Firl.* a niet kotoroje inszoje brati. *Słuc.* ani kotoryj s toje brati. 27) *Sł.* zemli ich. 28) *F.* a jestliby. 29) *F.* a onyj. 30) *Sł.* newschoczet. 31) *F. Sł.* zabliskost' prirożenuju. 32) *F.* pozwał. 33) by, *niema Sł.*

ktori s tei bracieij, doma w ziemi ich nie bilo: tedi ten ktori bi doma bil, ma bracią swoiją obesłać, jeslibi w ziemi bili, abij s niem holowszczinij wszisci pospolv dochodzili, sami przes siebie, abo przes przijaciela swoiego. A ieslibi onij niechcieli pospolv s bratem holowszczini iskać, a on ktoribi w domv bil, ziscze sąm swoijem nakladem teij holowszczini: tedi then, holowszczini teij, niepovinien z bracią dzielicz.

XII. *Dwanasti czlonek.* Blisci ktorzi veschczą bliskoscią holowszczini iskać.

Tesz, gdibi kilko bracieij, abo ktorich inich person, za bliskoscią przirodzoną, kogo drugiego o holowszczіną do prava pozvali, a dovodu bi słussnego ni mieli tilko ieden s tich żalobnikow, ktorego oni sami k temu vistavią' będzie povinien,

wystawiat', budet' powinen o tuju hołowszczinu zabituju storonu [34]) obwinenuju, podłuh prawa prisiahnuti, sam tretej, wszlahetstwe sobe rownym [35]).

XIII. Meżi brat'i i sestr rożonych, chto majet' hołowszcziny otcowskoje, abo bratneje 36) iskati?

Koliby [37]) kolho brat'i i sestr rożonych było [38]), a odin brat z nich, abo otec zabit był: tohdy onyje brat'ja sami, mimo sestr wyposażonych majut'sia hołowszcziny doiskiwati. A jestliby brat'ja zmerli: tohdy doczki wyposażonyje [39]), majut' hołowszcziny iskati. A jestliby synowe i doczki zmerli, tohdy majut' iskati bliżnije.

XIV. Chtoby zabił otca swojeho, abo matku.

Ustawlajem też, iż koliby chto otca swojeho rożonoho, abo matku zabił: tot horło i czest' swoju tratit'.

menti mettercius, cum equalibus in nobilitate.

XIII. Fratribus competit actio, pro capite fratris aut patris; in eorum defectu sororibus, et hijs deficientibus propinquis.

Si existentibus aliquot fratribus et sororibus dotaliciatis, unus ex fratribus, aut pater occiditur: tunc fratres, pro sororibus dotaliciatis agent, pro capite occiso. Et si fratres defecerint, tunc sorores dotaliciate. Et in casum defectu, agent propinqui.

XIV. Cum parricida quid?

Is, qui genitorem occiderit suum, aut matrem, collum amittit et honorem.

34) *F.* storonu, *niema Sł. a Firl. ma* na storonu. 35) *F.* rownymi. 36) *Sł.* otcowskoje i matcziny. 37) *F. Sł.* a koliby. 38) *Sł.* było wyposażonych. 39) *F.* wyposażony.

o thą głowscziną zabitą obvinioną vedlug prava poprzisiągnącz, samotrzecz ve slachecztwie sobie rownemi.

XIII. *Trzinasti czlonek.* Miedzi bracią i siostrami rodzonemi, kto ma holowszcini oijczowskieij i matczineij iskacz?

A gdibi kilka bracieij bilo i siostr rodzonich viposadzonich, a ieden brat s nich, abo ociecz, zabit bil: tedi onij sami bracia, mimo siostr wiposażonich, maią się holowszcini doiskiwacz. A gdibi bracia pomarlij, tedi dziewki maią holowszcinij iskać. A ieslibi sinovie i dziewki pomarli, tedi blisci maią holowszcinij iskać.

XIV. *Czternasti czlonek.* Kto oijca abo matką zabil.

Vstauuiem, gdibi kto oijcá rodzonego, abo matką zabil, ten gardlo i jmienie traczi.

XV. Koliby chto brata abo sestru zabił.

A chtoby brata abo sestru zabił, w nadeju imenia na neho prihodiaczoho: takowyj otchodit' onoho imenia pravom prirożonym na sebe spadajuczoho [40]), kotoroje imenie, po tych zabitych, kak po otcu i po [41]) matce abo też po brate i po sestre, na inuju brat'ju abo na sestry prichoditi [42]) i spasti majet; a jestliby druhoje brati' ani sestr [43]) ne było, tohdy toje imenie na inszich krewnych blizkost' prirożonuju k tomu majuczich, majet' spasti: a takowyj sam, majet' karan byti horłom.

XV. Quid cum fratricida?

Is, qui fratrem aut sororem occiderit, in spem bonorum, ad se devolvendorum, cadit a bonis illis sibi alias iure naturali devolvendis. Quae quidem bona ita occisi patris, aut matris, fratris, aut sororis devolvuntur ad alios fratres aut sorores, et in defectu eorum ad propinquos: et occisor collo puniatur.

XVI. Chtoby na koho dorohu zaseł a tot bybył zranen.

Toż jestliby kotoryj szlachticz, komu inomu dorohu zaseł, a zastupił [44]) chotia ne odnomu samomu, chotiaczi ich zra-

XVI. Quid tunc cum quis, obsidens viam alteri occiditur ab illo.

Si quis nobilis, viam alteri obsiderit, volens eum vulnerare vel spoliare, aut occidere, et interim ab aliquo illorum in

40) *F. Sł.* spadywajuczoho. 41) *F Sł.* po otcu, tak po. 42) *F.* prichodit. 43) *F.* brati i sestr. 44) *F.* abo zastupił.

XV. *Piątnasti członek.* Gdibi kto brátá, abo siostrą zabił.

A ktobi brata, abo siostrą zabił, w nadzieią imienia na niego przichodzącego: takovi od onego imienia pravem przirodzonem na siebie spadivaiącego, ktore imienie, po tich zabitich, iako po oiczv, tako po matce, abo tesz po braciej, i po siestrze, na inssą bracią, abo na siostri przichodzi, i spasć ma; a gdibi drugieij bracieij ani siostr nie bilo, tedi to imienie na inssich krewnich, bliskość przirodzoną k temv maiących, ma spasć: a taki ma gardlem karąn bicz.

XVI. *Szesnasti członek.* Ktobi nakogo droga zasiadł, a tenbi bił ranion.

Tesz, ieslibi ktori sliachćić, komu nissemu drogą zasiadł, abo zastąpił, chcząc iego zranicz, zlupić, i zabicz: a w tem, ten ktori dobrovolną drogą zasiadł, przes ktorego od nich na ktorich się kinął, zabith bił; a ieslibi blizni tego zabitego chcieli

nit' abo złupiti, abo zabiti, a w tom tot [45]), kororyj dobrowolnuju dorohu zasedał, czerez kotoroho onych na kotorych sia kinuł zabit był; jestliby bliżnije toho [46]) zabitoho chotiely na tom prisiahnuti, iż onyj jeho zabił za jeho poczatkom: tohdy majet' hołowszczinu płatiti. A jestliby bliżnije ne chotely prisiahnuti; iż jesmo pri tom ne byli: tohdy tot majet sia ot prisiahnuti sam tretej, z dwema szlachticzi, to jest chotiaby jeho słuhi byli [47]) szlachticzi, i ne budet' powinen takowyj hołowszczizny płatiti: a wedżo pak iż tuju hołowszczinu wczinił, boroniaczi ziwota swojeho, za poczatkom toho zabitoho, ot winy i ot hołowszczizny prożen. [48])

quos irruit, occisus fuerit: tunc si propinqui ipsius occisi iuraverint, quod ex initio occisoris sit occisus, debet solvi caput eius. Si vero propinqui iurare noluerint: tunc occisor juramento mettercius, cum duobus nobilibus, etiam si eius famuli fuerint se expurgabit, quod defendendo vitam suam occidit illum ex initio eius: tunc a capite solvendo, et a mulcta erit immunis.

XVII. Koli chto koho o khwałt pozowet' ku prawu, kach majet' pered wradom 49) khwałtu dowoditi?

XVII. Modus probandi violentiam.

Koliby chto [50]) druhoho, o kotoryj khwałt do suda pozwał, żałownik szto menił, majet słusznym swedomem dowo-

Agens pro violentia testimonio fidedigno convicit. Et si testimonio caruerit, sed essent signa violentiae: tunc utique

45) *F.* awtomtolho 46) *F.* tohoto. 47) *Sł. F.* słuhi odnaho by byli. 48) *F.* hołowszczizny procz. 49) *F. Sł.* pered prawom. 50) *F. Sł.* A koliby chto koho.

na them przisiągnąć, isz on iego zabil, za iego początkiem: tedi ma głowszczyną płaczić. A ieslibi bliźni niechcieli przisiąć iżeśmy przitem niebili: tedi ten ma się odprzisiągnąć samotrzeć z dwema sliachcici, to jest chocia bi sługi iego bili sliachcici: a wssakże tak, isz tą hołowszczinę vczinił broniąci żivota swoiego, za początkiem tego zabitego, od vini i od hołowszczini prozen ma bić.

XVII. *Siedmnasti członek.* Gdibi kto kogo o gwalt pozwal ku prauu, iako ma przet pravem dovodzicz gwaltu?

A gdibi kto kogo drugiego, o ktori gwalt do prava pozval, żalobnik ćo mienil, ma słussnem dovodem dovodzić: to iest: vidzem vrządovem i sliachtą, ludz-

diti. [51]) A jestliby [52]) swedomia ne meł a znaki toho khwaltu byli: tohdy on sam bliższij, budet' pozwanoho prisiahoju swojeju pokonany. Niżli jestliby [53]) pozwanomu prisiahati postupił [54]), a onyj by pozwanyj chotel newinnost' swoju oczistiti, a tot sam chto o khwalt pozwał prisiahati ne chotel: thody tot powinen budet' sebe ot toho khwaltu [55]) oczistiti. [56])

ipse, propior erit, ad convincendum cittatum juramento suo. Nisi forte detulerit iuramento cittati, et ipse actor iurare noluerit: tunc tenebitur cittatus, juramento se expurgare a violentiae facinore.

XVIII. Komuby szkoda w czijem domu stała abo khwałt na doroze z wedomost'ju hospodara domowoho.

Koliby komu szkoda w czijem domu stała, abo khwalt na doroze, abo hde inde, z woleju, abo z prizwoleniem [57]), abo z wedemost'ju hospodara domowoho; a onyj by hospodar był do suda pozwan, a byłoby to na neho perewedeno słusz-

XVIII. Hospes, tenetur hospitato de injuria, cuius conscius fuerit.

Si alicui illatum fuerit damnum in domo alterius, vel vis in itinere, aut alibi, cum voluntate, mandato, aut scitu hospitis domus; et hoc contra eum probatum fuerit, documento racionabili, aut juramento corporali, precedente refacionata, aut

51) *F.* perewoditi. a *Słucki dodaje:* dowoditi tojest wiżom wradowym i szlachtoju ludmi dobrimi, kotorim budet tot khwalt okazywał abo kotoryje pritom byli i tot kwalt jak sia stał wideli. 52) *F.* a pakliby. 53) *Sł. dodaje:* jestliby dowodu ne meł i sam prisiahati ne chotel, apozwanomu. 54) *F.* dopustił. 55) *F.* khwalt prisiahoju 56) *Słucki tak odmiennie artykuł kończy:* newinnost swoju oczistiti: tohdy tot powinen budet sebe ot toho khwałtu prisiahoju oczisczczati. 57) *F. Sł.* s prikazaniem.

mi dobremi, ktorem będzie ten gwalt okazoval, aho ktorzi będą przitem bili, i ten gwalt jako się stalo vidzieli. A gdibi swiadomia nimal, a bili bi znaki tego gwaltu: tedi on sąm blissi, będzie pozvanego przisiągą pokonać. Niszli ieslibi dovodu nimial, a sąm przisiągnącz niechcial, a pozvanemu przisiągi postąpil, a on pozvanij chciał nievinność swoiją oczisczić: tedi ten povinien będzie siebie od tego gwaltu oczisczicz

XVIII. *Osmnasti członek.* Komu bi się szkodà w czigem domv stala, abo gwalt na drodze, s swiadomoscią gospodarza domovego.

Gdibi komv szkodá w czijem domv się stala, abo gwalt na drodze, abo gdzie indzie, s przisWoleniem abo s swiadomością gospodarzá domowego; a on gospodarz bilbi o tho do prava pozwąn, a bilo bi na niego slussnem dovodem przeviedzio-

nym dowodom, abo prisiahoju żałobnikowoju telesnoju, za licom, abo za ni kakimi [58]) znakami wradownie [59]) perewedenymi: takowyj powinen budet', on rozboj abo o szkodu, swoimi własnymi i penezmi o prawowati; a tych złodejew iskati.

signis officiose deductis: talis hospes tenebitur spolium illud, aut damnum, suis propriis pecuniis reformare, et malefactores sibi querere.

XIX. Chtoby na czije selo nasławszi abo sam najechałszi pobił i poranił, i pohrabił 60)

Też jestliby [61]) chto, na czije [62]) imenie, abo na seło, abo na ludi jeho, najechawszi, abo nasławszi, także rany, khrabeżi, abo szkody ne kotoryje khwałtom poczinił: takowyj [63]), storone obrażonoj, naczom prisiahnet, abo słusznym dowodom perewedet, majet' rany, i szkody, oprawiti, i poworoczati, z nawiazkoju, i khwałt płatiti [64]) storone a do skarbu hospodarskoho protiwen. A chotiaby ne ranił, ani bił, a budet' najechawszi brał: także majet' khwałt płatiti [65]), a ludi na

XIX. Invasor villarum alienarum luit laeso violentiam et damnum, fisco vero mulctam,

Is, qui invadens, vel mittens super alterius villam, vel homines, spolia, vel damna aliqua, violenter intulerit: tenebitur parti laesae vulnera et damna juxta iuramentum eius reformare, simulque et compensam, atque violentiam solvere, et fisco nostro totidem. Et si non vulneraverit, nec percusserit, sed invadendo acceperit aliquid: utique tunc tenebitur solvere violentiam, et hominibus damnum super quo juraverit.

58) *F.* abo za nekotorymi. *Sł.* abo za nejakimi. 59) *F.* wriadne. 60) *Sł.* i pokhwałtił. 61) *F. Sł.* też koliby. 62) czije *niema Sł.* 63) *Sł.* takowoj, 64) *F.* zapłatiti. 95) *F.* zapłatiti *i reszty artykułu aż do końca niema*

no, abo przisiągą żałobnikową za licem, abo za niejakiemi znaki vrządnie przeviedzionemi: takovi będzie povinien, on rosboij, abo szkodą, swoijemi własnemij pieniądzmi opravicz; a tich zlodzieiow sobie iskacz.

XIX. *Dziewiątnasti członek.* Ktobi na czige siolo naslawssi, abo sąm naijechawssi pobil, poranijl, i pograbil.

Tesz, gdibi kto na czije imienie, abo na siolo, abo na lvdzie naiechawssij, abo naslawsij, także ranij, grabieże, abo skodi niektore gwałtem poczinil: takoweij stronie obrażoneij, iesli na gwałt slussnij dovod vczini, ma gwałt, i rani, i szkodi opravovacz, i grabieże z naviąską powraczać. A wssakże, iesli dovod nie będzie, ma sąm na gwalcie przisiągnącz, a na szkodach i grabieżach ludzie iego. A cho-

czom na szkodach prisiahnut, to majut im płatiti [66]).

XX. Za khwałt pospolityj susedskij, dwanadcat' rublew hroszej.

Też ustawujem, iż za kożdyj khwałt pospolityj susedskij, sudom [67]) perewedenym, majet' byti skazano, storone obrażonoj dwanadcat' rublew hroszej, a tolkoż winy nam hospodaru [68]).

XXI. Jestliby szlachticz szlachticza na doroze rozbił.

Też jestliby szlachticz salachticza na doroze rozbił, a onyj rozbityj, jeho w parsunu poznał, i rany swoi [69]), ludem dobrym okazał [70]), abo złuplenie [71]) wradu, abo storonnym ludem okazał; a pritom okaze, abo pri ranech [72]), predsia toho w parsunu [73]) menował, chto jeho

XX. Solucio violentiae quanta.

Statuimus, quod pro omni violentia communi vicinali, iudicialiter probata, sententientur duodecim sicli grossorum, et mulctae fisco tantundem.

XXI. Inculpans nobilem pro depredacione, nobilis vulneratus propior est ad convincendum.

Item si nobilis nobilem in itinere depredatus fuerit, et ille cognoverit depredatorem ipsum in facie; et vulnera sua, aut depredacionem suam, oficio, vel hominibus extraneis ostenderit, et circa ostensionem, aut circa vulnera nominaverit depredatorem, et ad iudicium eum citta-

66) *Słucki większą część artykułu ma odmiennie tak:* takowoj storone obrażonoj, jestli na khwałt dowod słusznyj wczinit, majet' khwałt i rany i szkody oprawiti i hrabeži z nawezkoju poworoczati. A wszakże jestli dowodu ne budet, majet sam na khwałtu prisiahati, a na szkodach, i na hrabeżoch ludi jeho. A chotiaby i ne ranił, ani bił, a budet najechawszi brał: także majet khwałt płatiti, i winu naszu hospodarskoju. 67) *F.* susedom. 68) *Firl.* a winy tolkoż do skarbu hospodarskoho. *Słuc.* a tolho winy hospodaru korolu. 69) swoi *niema Sł.* 70) okazał, *niema Sł.* 71) *F.* złuplenia. *Sł.* złupenie. 72) *Sł.* ranach. 73) *F.* w parsune *Sł.* w parsone.

ciabi i nie ranil, ani bil, a będzie naiechawssi bral: także ma placzicz gwałt, i viną nassą hospodarską.

XX. *Dwadziesti czlonek* Za gwalt pospoliti sasieczki, dwanascie rubli grossi.

Vstauuiem tesz, isz za kożdi gwalt pospoliti sąsieczki, pravem przeviedzioni, ma bić skazano stronie obrażoneij, dwanascie rubli grossi, a vinij tilkosz hospodarskieij.

XXI. *Dwadziesti piervi.* Gdibi sliacheic sliacheića na drodze zabil.

Tesz gdibi sliachcić sliachcića na drodze zabil, a on bi rosbiti w personą iego poznal, i rani lvdziem dobrem, abo slussnemv vrządv, abo stronnem ludziąm godnem viari okazal; a przitem okażie, abo przi raniech przet się tego w personą

rozbił, a onohoby ku prawu pozwał chto jeho [74]) ranił [75]), a onyj by choteł sia otprisiahnuti: tohdy bliżnije [76]) podle ran swoich majut' [77]) prisiahnuti, niżli onomu otprisiahnuti sia. A wedże [78]) tot kotoryj rozbił, ne chotel [79]) jeho peredjednati, a pustił jeho na sebe [80]) ku prisiaze: tohdy, skoro prisiahnet, tot majet' karan byti jaho rozbojnik.

verit, et ille voluerit se iuramento expurgare: tunc is, secundum vulnera sua, propior est ad convincendum, quam ille ad expurgandum. Et si inculpatus noluerit contentare eum, et admiserit eum contra se jurare, tunc, postquam iuraverit, punietur ille ut predo.

[81]) Jestliby [82]) na doroze zwadił sia, a ne łupil [83]), tolko by jemu dana wina rozbojnaja [84]): tohdy rannyj majet' prisiahnuti, a tot rany majet' jemu płatiti, a horła dla rozboju menenoho ne majet' tratiti [85]).

Si vero contigerit in itinere seditio, et non depredacio, sed daretur culpa depredatoria: vulneratus tunc iurabit, et vulnerator tenebitur ei pro huiusmodi vulneribus solvere: collum vero propter merorem depredacionis, non amittit.

XII. In casu mutuae vulnerationis, cum cetera sint paria mittenda sors super actoreitate

XXII. O zwadach 86).

Też, koliby chto s kim zwadił sia,

Si se duo vicissim in sedicione vul-

74) a onohoby ku prawu pozwał, chto jeho, *niema Firl.* 75) *Firl.* abo ranił. 76) *Fir.* bliżnij. *Sł.* bliższije. 77) *F.* majet *a w Sł.* majut *niema.* 78) *F. Sł.* a wszakże. 79) *F.* nechotelby. 80) na sebe *niema F.* 81) *W kodexach Dział. i Firl. bez zatytułowania i liczbowania, w Słuckim artykuł ten policzony za.* 22, *ma zatytułowanie takie:* O zwadie szlachetskoj na doroze, jestliby rozbił. 82) *F.* A jestliby. 83) *Sł.* a ne stupił. 84) *F.* rozbojnickaja. 85) *F.* menowanoho ne tratit. 86) *W Słuckim artykuł* 23. *w Firl. zatytułowanie:* O zwadach pospolitich.

mianoval, kto go rosbil, i pozval bi iego do prava, a on bi się chcial odprzisiągnąć tedi tenblissi podle rąn swoich przisiągnąć, niszli onemu się odprzisiągnąć. A ieslibi ten ktorij rosbil, niechcial bi przeiednáć, a przipuscil bi onego na siebie ku przisiądze: tedi, skoro przisiągnie, ten ma bić karąn iako rosboinik.

Dwadziesti wtori. O zwadzie sliacheczkieij na drodze, ieslibi rozbil.

Jeslibi na drodze zvadzil się kto, a niestąpil, tilko bi iemv dąna vina rozboij, tedi ranij ma przisiągnąc, a ten ranij ma iemv placić, a gardla rozboijv mianovanego nijma tracicz.

XXII. *Dwadziesti trzeci.* O zwadach.

Tesz gdibi kto s kiem zvadzil się, a v oneij zvadzie obadwa się ranili; a ie-

a w onoj by zwade, obudwa sia ranili, a odin by s tych pozwał sia do prawa, abo by sia obadwa pozwali do prawa [87]), a swetkow by meżi soboju ne meli, chtoby meł meżi nimi rozoznati, a odin druhomu by ne dopustił, a obadwa [88]) sia torhnuli ku prisiaze: tohdy sud'i majut' im kazati [89]) żerebej kinuti. Tohdy [90]) czij sia [91]) żerebej na perwej wimet, tot majet' prisiahnuti na ranach swoich, i napoczatku, iż on jeho naperwej [92]) począł biti, a za onym poczatkom taja sia zwada [93]) stała. A koli onyj prisiahnet, tohdy tot tomu prisiażnomu, majet' [94]) nawiazati rany, kakoho budet stanu [95]).

neraverint, et alter vel uterque mutuo ad iudicium se cittaverint et in defectu testium tenderet uterque ad iuramentum; tunc iudices faciant mitti sortes, et utrius sors prodierit prior, is iurabit super vulneribus suis et super inicio, quod scilicet ille prius cepit ferire eum, et ex illo cepit sedicio. Et dum iuraverit is, tunc ille tenebitur satisfacere pro vulneribus iuxta condicionem eius.

87) abo by sia obadwa pozwali do prawa *niema Słucki.* 88) *Sł.* a obadwa by. 89) *Sł.* skazati. 90) tohdy, *niema F.* 91) *Sł.* a tohdy nim sia. 92) *Sł.* na pered. 93) *Sł.* wsiataja zwada. 94) *Sł.* majet jemu. 95) *Słucki dodaje jak następuje:* A jestliby sia w onoj zwade, hołowszczyny stali na obe storony: tohdy także na poczatku majut skazati, żerebej metati, i cziji żerebej wymetet sia tot napoczatku dowoditi budet'. A jestliż wodnoje storony rany budut', a z druhoje storony wbityj: tohdy pri onom wbitom bliższij budet' dowod cziniti, niźli rannym otwoditi. A wszakże ne majet za to inszoho żadnoho karania meti, odno hołowszczinu platiti podle jeho rodu i tym rannym i bitym kotoryj pri nem raneny i bity budut', za rany i boj dosyt wcziniti.

den s tich, pozval się do prává, a swiatkow bi miedzi sobą nimieli ktobi miał miedzi niemi rozeznać, a ieden bi drugiemv niedopuscil, a obadwa bi się targnęli ku przisiądze: tedi sąd ma iem skazac lossi miotacz. Tedi cziji się los naprzod vijmuje, ten ma przisiągnącz na ranach soijch, i na początkv, isz on iego począł pierveij bić, a za onem początkiem vszitka się tá zvada stala. A gdi on przisiągnie, tedi ten temu przisiągnionemv, ma iemv, vedlug stanu iego ranij naviązać. A gdibi się v oneij zvadzie holowsczini stalij na obiedwie stronie: tedi także napoczątku ma bić skazan zierebieij, abo los miotan. A czij się los vijmie, ten początek dovodzic będzie. Ale iesli na iedneij stronie rani będą, a na drugieij stronie zabithi: tedi przi onem vbithem blijssi będzie dovod czinicz, niszlij rannij odvodzicz; a wssakże za tho nima inssego żadnego karania mieć, iedno holowszczinq placić, podle rodu tego vbitego i rannego, ktorzij przi niem ranienij i bici będą, za ranij i boij dosić vczinicz.

XXIII. O weczernej zwade. 96)

Też, koliby pri kakoj weczernej zwade, na kotoryj czełowik sweczu zahasił, a w tom, ne kotoryje s tych, kotoryje pri toj zwade byli [97]), a ranen był ne wedajuczi ot koho; a pozwałby do suda toho [97]) kotoryj sweczu zahasił, meniaczi [99]) tak że jam [1]) w tom zwade ranen był, a newedaju [2]) ot koho, za [3]) priczinoju twojeju, a natoby dowod wczinił; a jestliby dowodu ne meł, a smelby prisiahnuti: tohdy tot, kotoryj sweczu zahasił, powinen jemu rany płatiti, także też o hołowszczinu [4]) w takowoj [5]) prihode choczem byti sużonu [6]) A tot zapłatiwszi rany, abo hołowszczinu, majet' sobe winnoho iskati.

XXIII. Extinguens quis lumen in sedicione vespertina, redditur obnoxius facinoris.

Si quis in sedicione vespertina extinxerit lumen, et interim aliquis vulneraretur, et nesciret a quo, et cittaverit ad judicium extinctorem luminis, dicens se vulneratum esse, et nescire a quo, et hoc ex causa illius, et hoc probaverit, vel in defectu probacionis iuraverit: tunc extinctor ille tenebitur ei ad satisfactionem pro vulneribus. Et eodem modo pro homicidio in simili casu iudicari volumus. Ille vero satisfacto pro vulneribus, vel homicidio, queret sibi patratorem facinoris.

XXIV. Chtoby koho ne umyslne ranił, a do suda był pozwan 7).

Też koliby chto o rany druhoho po-

XXIV. Et imprudens velnerans, tenetur ad recompensam.

Si quis cittatus pro vulnere, allega-

96) *W Słuc. artykuł 24,* 97) *F. Sł.* nekotoryj s tych kotoryj pri toj zwadębył. 98) *F.* a pozwał toho. 99) *Sł.* moweczi. 1) *F.* ażem. 2) *F.* a newiem. *Sł.* a ne wedajuczi. 3) *F.* ot koho tolko za. 4) *F.* i hołowszi. 5) *Sł.* w takoj. 6) *Sł* sużonu. 7) *w Słuckim 25 artykuł.*

XXIII. *Dwadziesti czwarti.* O zvadzie vieczernei.

Tesz gdibi przi niektorei vieczerneij zvadzie ktori kolwiek swiecá sgasil a w tem niektori s tich, ktori przi teij zvadzie ranion bi bil, nieviedząć od kogo; a pozval bi do prava tego ktori swiecą zgasil, mowiąc tak, żem ja w tei zvadzie ranion a nieviem od kogo za twoiją przijczyną, a na thobi dovod vczinil; a gdibi dovodu nimiał a smial bi przisiągnącz: tedi ten, ktori swiecą sgasil, povinien iemv rani płaczic, także poholowszczyną w takoveij przigodzie chcem bić sądzono. A ten zaplaciwssi ranii abo holowszczyną, ma sobie vinnego iskać.

XXIV. *Dwadziesti piąti.* Ktobi kogo vmislnie ranijł, a bil bi o tho do prava pozvąn.

Tesz ktobi kogo drugiego ku prauu pozval, a on ranioni mienil że cią ranil nie

zwał, a on [8]) pozwanyj menił, żem tia ranił ne umyslne, a brał by sia tot pozwanyj na dowod: my, baczaci, iż hde [9]) nikomu [10]) newinna byti obrazliwa [11]) ustawlajem i skazujem, tyje rany żałobniku majut' płaczony byti.

verit, quod imprudens vulneraverit eum, cum in providencia cuius, non debeat vergere alteri in offensam, decernimus, quod huiusmodi vulnera, laeso debeant reformari.

XXV. Słuha kotoryj by boroniaczi pana swojeho koho ranił abo zabił. 12)

Też ustawujem, iż koliby w kakoj zwade, słuha szlachticz, pana swojeho boroniaczi, koho ranił, abo zabił: takowyj ot kożdoho jest [13]) wyzwolen. Ale tot, komu budet' na dobe, na pane jeho ran swoich i hołowszczziny majet' poiskiwati. [14])

XXV. Famulus nobilis, in defendendo domino suo, ferit non ad suum damnum.

Si in sedicione aliqua, famulus nobilis dominum suum tutando vulneraverit aliquem, vel occiderit, immunis est ipse ab omni. Sed in domino ejus huiusmodi vulnera aut homicidium requiratur.

XXVI. Koli czij słuha, uczinіwszi komu khwałt domowyj, abo hołowszczinu, i wteczet'. 15)

Koli czij słuha, wcziniwszi [16]) komu domowyj khwałt, abo hołowszczinu, i wteczet [17]), a u jeho pana czerez storonu był zastan [18]) a pripoważon, a on cze-

XXVI. Quid domino cuius servus illata alicui vi, aut homicidio aufugerit.

Si servus illata alicui domus violencia aut homicidio aufugierit, et ante fugam penes dominum suum per partem fuerit ofensus, et addictus ei: tunc dominus si post

8) *F.* a tot. 9) *F.* iż nihde. *Sł.* iże hde. 10) *Sł.* nikomu rana mela. 11) obrazliwa, *niema Sł: a zaś w Firl.* newinnemu biti obrazliwa. 12) *W Słuckim* 26 *artykuł.* 13) *Firl.* ot kożdoje reczi jest. 14) *F. Sł.* iskati. 15) *Jestto w Słuckim* 27. *artykuł.* 16) *F.* wczinił. 17) *F. Sł.* w teh. 18) *F.* zastał.

vmislnie, a bral się ten pozvani na dovod: mi bacząci, że nikomv rana miala niwinna bić, vstauuiem i skazuiem, thi rani żalobniku płaćone bić.

XXV. *Dwadziesti szosti.* Ktoribi sluga, broniąci pana swego, ranil abo zabił kogo.

Tesz vstauuiem, isz gdibi w nieiakieij zvadzie sluga sliachcić, broniąci pana swego, kogo ranił, abo zabil: takovi od kożdego jest vizvolon. Ale ten komv będzie potrzeba, na panie iego ran swoich i holowsczini ma iskacz.

XXVI. *Dwadziesti siodmi.* Gdibi cziji slugà, vcziniwzsij komu gwalt, abo holowscziną, i vciecze.

Gdi cziji sluga, vcziniwssi komu gwalt domowi, abo holowscziną, i vciecze,

rez tuju zapowed jeho upustił: tot pan sam czij słuha, khwałt, i hołowszczinu i szkodu, majet' płatiti, a sobe iskati na słuze. A koliby tot słuha ne pripoweżon, tohdy pan nie powinen zastupati. [19])

huiusmodi addictionem seu inhibicionem dimiserit servum, solus ipse violenciam aut homicidium et damnum solvere tenebitur, et sibi requiret id a famulo. Et si famulus non fuerit ei addictus, scilicet a damnum passo, tunc dominus non tenebitur ad solvendum.

XXVII. Chtoby komu khwałt abo złodejstwo wczinił, abo czij czełowik za koho zaszoł, a on budet' mołczati do desiati let. 20)

XXVII. Actio pro spolio, furto, fideiussione et Kmethonis transmigracione, perimitur prescripcione decennij, pro violentia vero triennii.

Też jestliby chto komu khwałt wczinił, abo złodejstwo, abo czij czełowik za koho zaszoł, abo chto pokom racził abo komu boj, abo [21]) hrabeż wczinił; a budet' tot mołczati desiat' let: tot o tyje reczi, majet' też mołczati weczne. [22]) A komu sia ot koho khwałt stał [23]), a do trech hod mołczał, ot majet' [24]) weczne mołczati.

Si quis alteri intulerit violenciam, vel furtum, aut homo alterius transmigraverit ad quem, vel quis pro altero fideiusserit, aut percussionem spoliumve fecerit, et tacebitur de hoc decem annis: iam tunc perpetuo debet, super is rebus sileri. Pro violentia vero, qui tacuit triennio, taceat perpetuo.

19) *Sł.* nepowinen za słuhu stojati. 20) *Jestto w Słuckim* 28 *artykuł.* 21) boj abo, *niema Sł.* 22) *W kodexie Firl. zaczyna w innéj linii od litery wielkiéj czerwonéj:* A komu . . . 23) *Sł.* stał abo boj. 24) *Sł.* majet o tem. 25) *F. Sł.* i wini protiw nas hospodara. *W Słuckim jest to* 29. *artykuł.*

a v iego pána przet stroną bil zastąn i przipoviedziąn, a on przes tą zapowiedz iego, vpuscil: ten pąn sąm cziji sługa, gwałt, hołowszczinę, i szkodą ma płacić, a sobie iskać na słudze. A gdibi ten sługa nieprzipowiedziąn, tedi pąn niepovinien zą stoijeć.

XXVII. *Dwadziesti ossmij.* Ktobi komu gwałt vczinił, abo zlodzieistwo, abo czij człoviek za kogo zaszedł, i będzie za niem dzisiąć lath.

Vstauuiem tesz, isz ieslibi kto komu gwałt vczinił, abo zlodzieistwo, abo cziji człoviek za kogo zaszedł, abo kto po kiem ręcził, abo komv grabieże vczinił, a będzie milczał tego dziesiąć lat: ten o thi rzeczi ma milczeć viecznie. A komv od kogo gwałt stałbi się, abo boij, a milczał bi o them do trzech lath, ten ma viecznie milczecz.

XXVIII. Ustawa hołowszczziny szlachetskoje, i winy hospodarskoje protiwku hołowszczziny. 25)

Też ustawujem, jestliby szlachticz szlachticza zabił, u zwade abo kotoroju prihodoju, a perewedeno by to na neho prawom: tohdy majet' płatiti za hołowszczinu krownym [26]) sto kop hroszej, a nam hospodaru [27]) druhuju sto kop hroszej do skarbu. A jestliby bojaczi sia winy wtek z zemli: tohdy hołowszczina majet' byti płaczona krownym z ymenia sto kop hroszej, a protiwnia nam [28]) hospodaru z ymeniaż sto kop [29]), a deti toho majut' na imeni sedeti. A toho istoho zabojcu [30]), majut' wywołati: chtoby zabił jahoby [31]) bezecnika.

XXVIII. Pro capite noblis occisi, sexagene centum, et ratione mulcte, totidem fisco.

Statuimus si nobilis occiderit nobilem in seditione, aut aliquo casu, et hoc probatum fuerit contra eum: tunc tenebitur pro capite solvere propinquis centum sexagenas grossorum, et fisco nostra totidem Et si metu poene profugierit de terra: tunc debet fieri solucio propinquis, et fisco ex bonis eius, pueri eius residebunt in bonis, et debet homicida ipse proscribi. Et qui eum occiderit faciet hoc impune.

XIX. Kotoryj złoczinca na smert' budet' wydan za kotoroje kolwe złoczinstwo, a ot toho karania wyjdet', ne majet' mestca meżi dobrymi ludmi. 32)

XXIX. Malefactor condemnatus redditur infamis.

Też koliby chto, o złodejstwo, abo

Si quis pro furto, aut alio crimine, fu-

25) *F. Sł.* i wini protiw nas hospodara. *W Słuckim jest to* 29. *artykuł.* 26) *F.* krownym jeho. 27) *F.* a hospodaru winy. 28) nam, *niemają F. Sł.* 29) sto kop *niemają F. Sł.* 30) *F.* zabijcu. 31) *F.* chtoby jeho zabił tak jak *Słuc.* hhtoby zabił tohdy jakoby. 32) *Jestto w Słuc.* 30 *artykuł.*

XXVIII. *Dwadziesti dziewiąti.* Vstaua holowsczinie sliachećkiej, i vini także na krola.

Tesz vstauuiem, isz ieszlibi sliachcić sliachcicá zabil w zvadzie, abo ktorą przigodą, a tobi na niego pravem przeviedziono: tedi ma placić za holowscziną sto kop grossi. A ieslibij boijąci się vinij vciekl z ziemie: tedi holowsczina ma bić krewnem z imienia sto kop grossi, a vinij do skarbv krolevij także sto kop grossi, a dzieci tego maiją na imieniv siedzieć, a tego istego zabijiczą vivolać. Ktobi gi zabil, tedi iakobi bezecznika iakiego zabil.

XXIX. *Trzidziesti członek.* Ktori złoczincà na smiercz będzie skazan, za ktore kolviek złoczinstwo, a od tego karania vnidzie, nima mieć miesca miedzi dobremi Iudzmi.

Thesz ieslibi kto o zlodzieistwo, abo o ktorekolviek złoczinstwo, karanie

o kotoroje inoje złoczinstwo, na [33]) karanie, abo na smert' wydan, i [34]) w radom prawu pospolitoho skazan [35]) był; a w tom karani i sziju [36]) swoju penezmi okupił [37]), abo za [28]) sia ot toho karania, abo ot stracenia sziji, czerez prijatelej swoich, abo hostej, posłow, panow [39]) znakomitych [40]) wyprochan był, abo wyprawen, abo też za swoj złyj wczinok, w kata w ruce był; takowyj kożdyj, bezoczti majet' byti, a ne majet' mestca meti promeż dobrych ludej rycerskich [41]), i ne majet bolszej tot priwilia swojeho szlachetskoho pożiwati. A o tych wsich, kotoryje by takoho czełoweka osużonoho wedomo wyprawlati, abo penezmi swoimi okupali, toho czest' i [42]) dobraja slawa na łasce naszoj [43]) hosdodarskoj.

erit officio iuris ad mortem condemnatus, et ab huiusmodi poena collum suum pecunia redemerit, aut per amicos suos, vel hospites, seu oratores insignium principum fuerit impetratus, vel expeditus, aut qui pro crimine suo fuerit in manu carnificis: talis est sine honore, et locum inter homines bonos militares non habet, et amittit privilegium nobilitare. Eorum vero omnium, qui huiusmodi hominem condemnatum scienter expeditaverint, vel pecuniis suis redemerint, honor et fama bona in Gratia Majestatis Nostrae.

33) na, *niema Sł.* 34) wydan i, *niemają F. Sł.* 35) *Sł.* w kazan. 36 *Firl.* a w tom karan ne był sziju. 37) *Sł.* otkupił. 38) za, *niemają F. Sł.* 39) *F.* i posłow, i panow. 40) znakomitych, *niema Sł.* 41) *F.* rycerstwa, *w Słuckim* promeżi dobrimi ludmi rycerskimi. 42) *F Sł.* czest a. 43) naszoj, *niema Sł.*

abo na smierć vrządem prává pospolitego wskazan bil; a w tem karaniu szijią swoiją, pieniądzmi odkupil, abo się od tego karania abo od szije stracenia przes swoije przijaciele, abo przes goscie poslow i panow vprosił, abo vipravion i vijprosson bil, abo tesz za swoij zli vczinek v kata w rękach bil: takovi kożdi ma bić bes czci, i nima mieć miescá miedzi dobremi lvdzmi ricerskiemi, i nima więceij tego przivileiu sliacheczkiego vzivać. A s tich wszitkich ktorzibi takowego czlovieka viadomie vipraviali, abo pieniądzmi swoijemi odkupowali, tego czesć a dobra iego slává na lasce krolewskieij.

XXX. Chto by złoczincow, rozbojnikow, złodejew, ludej wywołanych 44) w sebe w domu chował. 45)

Też ustawujem, iż koliby poddanyje naszi, ludej podozrenych, złoczincow, rozbojnikow wywołanych 46) z zemli, w domu, abo w imeni swojem, wedomo perechowywali 47), abo im nekotoruju radu, abo pomocz, ku szkode reczi pospolitoje dawali, czinił, abo też reczej złodejskich wedomo pożiwał, a na kohoby to perewedeno: tohdy tot, ne inako 48) majet' byti karan, tolko jako kożdyj s tych 49) złoczincow wyszej pisanych. Abo wsim 50) sprawedliwym prawom, czyniaczi a prizwolajuczi, odnakowoju winoju, majut' byti karany.

XXX. Equi parantur malefactoribus, fotores tutoresque et participes eorum.

Quicunque homines suspectos, malefactores, predones, bannitos, in domo, vel bonis suis, scienter foverit vel eis consilium aliquot, in damnum reipublicae praestiterit et fecerit, aut rebus furtivis scienter usus fuerit, et hoc fuerit probatum: tunc is, non aliter puniri debet, sed ut quilibet ex malefactoribus praedictis. Nam et facientes et consencientes pari puniendi sunt pena.

44) *Firl.* rozbojnikow ludej wywołanych i z zemli. 45) *W Słuckim jestto* 31 *artykuł.* 46) *Firl.* Też ustawujem, iż koli poddanyj naszi ludi podozreny złoczineу rozbojniki wywołannyj. 47) *F.* perechowati. *Sł.* perechowywał. 48) *F.* neinaczej. 49) stych, *niema F.* 50) *Sł.* wsich.

XXX. *Trzidziesti piervij.* Ktobi zloczinczow rosboinikow, zlodzieiow, ludzi vivolanich, v siebie w domv choval.

Vstauuiem tesz, isz gdibi poddani nassi lvdzie, podeirzanich zloczinczow rosboinikow, vivolanich z ziemie, w domv, abo w imieniv swoiem viadomie przechovivali, abo iem niektorą radą abo pomocz, ku szkodzie pospoliteij rzeczi, davali i czinilij, abo tesz rzeczi zlodzieiskich viadomo pozivali: tedi ten nieinaczei ma bić karąn, iedno iako kożdi ztich zloczinczow visseij pissanich. Abo wszitkiem spraviedlivem pravem, cziniączi, a przizwalaiąci, iednaką viną, maiją bić karanij.

Rozdel Osmy.

O prawa zemlenyje [52]*), o hranicach, o meżach, o kopach.*

1. Na perwej sia poczinajut wyrokom krolewskim s podpisiu własnoje ruki jeho miłosti: iż chto komu wschoczet' czerez hranicy, abo czerez męži, zemlu otniati: majet kożdoho stanu w tom artykule menenoho 53), i z swetki swoimi szestma, komu prawo skażet', sam prisiahnuti. 54)

Też ustawujem, jestliby kotoryj [55]) biskupowe, i duchownyje, zakonu jako rimskoho tak i hreczeskoho i kniazi, i panowe, i panij wdowy [56]), i zemianie meli imenia, i ludi, i zemli, łowy, lesy, ozera [57]), i bobrowyje hony, w hranicach abo w meżach; a chotel by [58]) odin w druhoho zemlu [59]), pereszodczi hranicu, abo czerez meži ustupati [60]), abo ludi, zemli łowy, lesy, ozera, i se nożati [61]), i bobrowyje hony, otnimati,

Rubrica Octava.

De processu juridiciario, super fundis eorumque limitibus.

1. Litigans profundo, tenetur cum sex testibus iurare, et ipse metseptimus cujuscunque fuerit status.

Statuimus, si aliquis episcopus vel quivis clericus religionis romanae aut graecae; dux, baro, baronissa vidua, vel nobilis, habens bona, homines terras, venaciones, silvas, lacus, castorum investigaciones, in graniciebus seu limitibus; et voluerit transiens granicies, seu translimitem se ingerere aut homines, terras, venaciones, silvas, lacus, prata, et castrorum investigaciones alterius auferre, satagendo eum, ex ipsis bonis eius exterminare,

52) *F. Sł.* ziemskie. 53) *F.* menowanoho. *Sł.* menowanom. 54) *F.* prisiahnet. 55) *F.* kotoryi. 56) *F.* panij i woiewody. 57) *F.* ozera i senożati. 58) *Sł.* a chotcliby. 59) *F.* odin druhomu w zemlu. *Sł.* odin druhoho zemlu. 60) *Firl.* czerez hranicu abo czerez mežu wstupati. 61) *F. Sł.* abo ludi, i zemli, i łowy, i lesy, i ozera senażati.

Rozdzial Osmi. *O pravach ziemskich, graniczach, miedzach i okopach.*

1. *Piervi czlonek.* Napiervei, poczina się virokiem hospodarskiem, a potpisaniem wlasnei ręki iego miłości, isz kto komv zachce przes granicą, abo miedzą, ziemią odiącz, ma kożdego stanu, w tem artikule mienionem, s swiatki swoiemi sześćma, komv pravo vkaże, sąm przsiągnącz,

Tesz vstauuiem, ieslibi ktorzi biskupovie, i duchowni zakonu, iako rzimskiego ako greczkiego; kniaziowie, panovie, panovie voievodi, i ziemianie, mieli imienia, lvdzie, ziemie, lovij, lassi, ieziora, i bobrowe goni, w graniczach, abo miedzach; a chcialbi ieden v drugiego ziemią przeszedssi i granicą, abo przes miedzą sią wstępować,

chotiaczi jeho s tot imenia wytisnuti: tohdy majut' s obu storon, po osminadcati swetkow pered prawom postawiti. I koho najdut' sud'i bliższoho ku dowodu: tohdy s kożdoho stanu wyszej menenych majet' [62]) z szestma [63]) swetki, a sam semyj, nawsem prisiahati. [64])

tunc debent ex utraque parte, statuere coram iudicio per decemocto testes, et utrum eorum comperient iudices, propiorem esse ad probandum, tunc ille, do quocumque statuum predictorum fuerit, tenebitur cum sex testibus semet septimus iurare super toto.

II. Za dawnost'ju zemskoju, bliżnij budet' derżania swojeho dowoditi.

II. Propior est actoreitati, qui fulcitur prescipcione et possessione.

Też ustawujem, iż kożdyj derżaczi, za prawom swoim prirożonym, abo nabytym, abo też za dawnost'ju zemskoju, bliższij budet' derżańja swojeho słusznym dowodom [65]) dowoditi, to jest [66]) ludmi dobrymi szlachticzi, abo listij, abo inymi ludmi hodnejszimi blizkimi susedij. Czii budut' swetki hodnejszije, tyje majut' swetcziti bez prisiahu ich telesnoje, podle dawnoho zwyczaju zemskoho, za kotorych zoznajet storona dowodiaczaja [67])

Statuimus, quod unusquisque possidens iure suo naturali, aut quaesito, aut pretextu prescripcionis terrestris, propior erit possessionem suam probare documento legitimo: hoc est hominibus bonis nobilibus, aut litteris, aut aliis hominibus idoneis, propinquis vicinis. Et cuius testes erunt magis idonei, illi debent testificari, sine juramento, secundum antiquam consvetudinem terrestrem, iuxta quorum recognicionem, pars probans, rem suam obtine-

62) majet' *niema Sł.* 63) *F.* soszestma. 64) *F. Sł.* prisiahnuti. 65) słusznym dowodom, *niema Sł.* 66) *Sł* to jest sema swetki. 67) *F.* dowodiaczi.

abo lvdzie, ziemią, lovi, lassi, ieziora, sianożąci i bobrove goni odeijmovacz, chcząc iego s tego imienia vicisnąć: tedi maiją z obu stron, po osmnascie swiatkow przet pravem postavić. I kogo naijdą sędzie blissego ku dovodu: tedi kożdego stanu visseij mienionego, na sześc s swiatki, a sąm s niemi na wszitkiem przisiągnącz.

II. *Wtori członek.* Za dawnoscią ziemską, blissij będzie dzierżenia swoiego dovodzicz.

Tesz vstauuiem, isz kożdi dzierżawcá za pravem swoiem przirodzonem, abo nabitem, abo tesz za dawnością ziemską, blissi będzie dzierzania swoiego dovodzicz, to iest szesćma swiatki lvdzmi dobremi sliachcici, abo listi, abo inemi ludzmi godnieissemij bliskiemi sąsiadi. Czigie będą swiatki godnieijsze, czi maiją swiatczic bez przisiągi czelesneij, vedług dawnego zwiczaijv ziemskiego; za ktorich se-

recz swoju majut' [68]) oderżati; a predsia druhaja storona, jestli budet' choteli, majet' prawom iskati.

III O rok zawityj na zemlu wyjechati.

Też ustawlajem, iż rok storonam ku hraniczeniu sudom położonyj [69]), majet' byti zawityj, a proto, czerez żadnuju priczinu [70]) ne majet' dalej otłożon byti, tolko s tych priczin, kotoryje osobnym artykułom sut' opisany, To perwoje, morom [71]) sojmom walnym, a służboju naszoju hospodarskoju, a niemocju. Koliby kotoraja storona, kromie [72]) tych czotyroch priczin, nestała: tohdy druhaja storona, za swoim dowodem wradowym [73]) pered jezdoki na to wystawlenymi, majet recz swoju oderżati, podle zawedenia swetkow prisiahłych, na mestcu hranicznom postawlenych, i swojeje telesnoje prisiahi, i tym majet' wżo swoju recz

bit, et utique altera pars, si voluerit, quaeret iure.

III. De termino peremptorio ad limites.

Terminus partibus ad limitandum, iudicialiter assignatus, debet esse peremptorius, et non debet prorogari ulterius, ob causas aliquas, nisi propter: pestem, convencionem generalem, servicium nostrum, infirmitatem. Et si parcium aliqua sine aliqua harum quatuor causarum, non paruerit: tunc alia pars, cum sua probacione legittima, coram iudicibus ad id deputatis, rem suam obtinebit, secundum obductionem testium, iuratorum in loco graniciali constitutorum, et secundum suum corporale juramentum, et per id rem suam in perpetuum obtinebit. Et si quis ante huiusmodi terminum, fuerit infirmus, debet is significare, iudicibus et parti ad-

68) *Sł.* majet. 69) *F.* położenym *Sł.* położonym. 70) *Sł.* i priczinu. 71) *Sł.* morom a. 72) *F. Sł.* okrom. 73) *F. Sł.* wradnym.

znaniem, strona dowodzaća, tem rzecz swoją ma odzieżeć; a przet się druga strona, iesli będzie chcieć, ma prauem iskać.

III. *Trzeci członek.* O rok zaviti na ziemią vigechać.

Tesz vstauuiem, isz rok stronąm ku graniczeniv sądem położoni; ma bić zavithi, a przeto przes żadną rzecz i przicziną: nima bić odłożon dalej, iedno s tich prziczin, ktore osobnim articulem są opisane: To pierva, morem, a seijmem gwałtownem, slussbą nassą hospodarską, a niemoća. Gdibi stroná, okrom tich czterech przicziń, niestálá: tedi druga strona, za swojjem urządnem dovodem, przet iezdaki na tho vstavionemi, ma rzecz swoją otrzimać, vedług zaviedzienia swiatkow przisiągłich, namiesczu granicznem postavionich, i swoiej czelesneij przisiągi; i

na wecznost' [74]) odrżati. A jestliby chto pered tym rokom był nemocon, majet' dati wedomo sud'jam i sutażomu: tohdy [75]), majet to otłożono byti, poki on wyzdorowejet [76]); na druhom roku pered sud'jami majet' prisiahnuti na tot, iż sprawedliwe na onyj czas [77]) był ne mocon. A jestliby sud'ja był ne mocon [78]), a pered rokom sia roznemoh [79]), na tot sud byti ne moh: tohdy majet' druhoho prijatela swojeho, na swoje mestco ustanowiti, czerez list swoj; a tot, majet' także na jeho mestcy suditi, i tot jeho sud majet' także mocon byti, kak i toho samoho.

IV. O wkazańje hranic, kotoryje lepszije. 80)

Też ustawlajem, koliby kotoryj [81]) sud'ja, abo jezdok, ot prawa wysłanyj

versae: tunc, debet hoc differi, usque quo convalebit ille; et dum convaluerit, in termino sequenti tenebitur iurare coram iudicibus super hoc, quod vere illo tempore fuit infirmus. Et si iudex inciderit infirmitatem ante terminum, et nequiverit adesse iudicio: tunc debet alterum in locum suum subdelegare per litteras suas, qui quidem subdelegatus, eandem habebit facultatem, quam habuit subdelegans.

IV. Evidentiora iura, et signa, et testium idoneitas reddunt actoreitati propiorem.

Judex ad discernendum super limites deputatus, illam partem ad actoreitatem

74) *F.* nawecznost oprawiti i. 75) *Sł.* sutiażomu, poki. 76) *Firl. dodaje tak*: poki on wyzdroweiet': akoli wyzdrowejet'. 77) na onyj czas, *niema Sł. a w miejscu tego Firl. ma*: na tot rok. 78) a jestliby sudia był nemocon, *niema Sł.* 79) *Firl.* ne możet'. 80) *Firl.* O wskazywanie hranicam kotory lepszi. 81) kotoryj *niema Sł.*

them iuże ma swoiją rzecz na vieczność otrzimać. A ieslibi kto przet tem rokiem bil nie moćen, ma dać sądziąm znać, i z uciążemu poki tho ma bić odłożono, poki on vizdrovieije; a na drugiem roku przet sądziami ma przisiącz, na them, isz spraviedlivie bil na ten czas niemocen. A ieslibi sądzia bil niemocen, a przet rokiem się rosniemogl, a nateczas sąm bić niemogl: tedi ma drugiego przijaciela swego na swoije miesce ostavicz przes list swoij, a ten ma także na iego miesczu sądzić, i ten sąd iego, także ma moczni bić, iako i tego samego.

IV. *Czwarti członek.* O vkazanie granic, ktore lepsse.

Tesz vstauuiem, gdi sądzia, abo iezdak, od prava vislani bil na rosiasd: te-

był na rozjezd: tohdy tot sud'ja, jezdok [82]), onuju storonu, kotoraja [83]) lepszije i znakomitszije priwilia, i listy, i znaki, abo kopcy, abo też hrani wskażut': budet' powinen ku dowodu pripustiti. A jestliby s obudwu storon, znakow ne było: tohdy czije swetki hodnejszije budut', toho majet' ku dowodu i prisiazie dopustiti. A wedżo ne [84]) takowyje majut' sia rozumeti swethi, sztoby była [85]) sziachta: ale tyje swetki szlachta, i [86]) ludi dobryje, ne podozrenyje, kotoryje budut' susedi blizkije, i sumeżniki; tyje hodnejszije budut' ku swedecstwu [87]), niżli tyje szlachta, kotoryje ne hraniczniki, i ne sumeżniki. [88])

admittat, quae meliora et notabiliora privilegia et litteras, atque signa, aut scopulos, vel granicies ostenderit. Et si ex utraquae parte signa non fuerint: tunc cuius testes magis idonei erunt, eam partem ad probacionem et ad iuramentum admittere debet. Intelliguntur autem testes idonei, non qui tantum essent nobiles: sed qui nobiles et boni homines non suspecti, et qui fuerint vicini, propinqui et finitimi; hii magis idonei sunt ad testimonium, quam illi nobiles, qui non finitimi et non vicini.

V. U swedectwe, żadnoho inszoho zakonu ne meti, krome chrest'jan rimskoho zakonu i hreczeskoho. 89)

Też ustawujem, iż swetki o recz ze-

V. Testes admittendi qui et quales.

Statuimus, quod testes in causis ter-

82) *Firl.* sudia abo jezdok. 83) *F.* kotoryje. 84) ne, *niema Sł.* 85) była, *niema Sł.* 86) ale tyje swetki szlachta i, *niema Firl.* 87) *Sł.* w swedectwe. 88) *W kodexie Słuckim następują dwa artykuły takie:*

V. O zemlu odrubnuju i o sumectnyje, kak majut dowod cziniti.

Też ustawlajem, jestli by chto s kim budet' prawo meti o zemlu obrubnuju: tohdy koto-

di ten sądzia i iezdak, oną stroną, kto lepsse ma i znakomithsse przivileie, i listi i znaki, abo kopće, abo granice, vkazi: będzie povinien ku dovodu przipuscicz. A ieslibi z obu stron znakow niebilo: tedi swiatki godnieijssemi; kto ie będzie miał; a czije będzą godnieijsse, tego ma ku dovodu i ku przisiądze dopuscić. A wssakże, iakie się maiją rozumieć swiatki, ćo bi sliachtá: a ta sliachta, ćo bi lvdzie dobrzi, niepodejrzane, ktorzi będą sąsiedzi blissi, sumiesnijci, godnieijssi będą w swiadecstwie: niszli ta sliachta, ktorzi nie graniczniki, abo niesumiessnijkij.

Piąti czlonek. O ziemią sumieżną i obrębną, iako maiją dovod czinicz.

Vstauuiemy tesz, gdi kto s kiem pravo będzie mial o ziemią obrubną: tedi

mlenuju, i o dowod [90]) derżania zemli, rarum, et in probacionibus possessionis ea-

roj storonie powod wskazan sprawa, swetkow swoich podle obyczaja prawa osmnadcat powinen budet' pered prawom postawiti, i po tri razy woditi, a storona s tych troch odnoho obirati ma jet', aż pokul szest' majet' obrati, i kak tot pan, abo zemianin, s tymi swetki prisiahu wcziniwszi, zawedet, po tole majet' hranica czinena byti. Niżli jestliby prawo meli o zemlu sumeżnuju, a ne w odnom mestcu poroznu: tohdy i na kożdoj meżi majet' sam z szestma swetkami, powinen budet' prisiahati. Niżli swetki, kotoryi na perwoj meżi prisiahnut, na druhoj meżi takoż czasu swetcziti ne mohut'.

VI. O powod, jestliby sia sudi zhoditi sia ne mohli.

Też ustawujem, koli sudi ot nas hospodara wziatyi, albo ot panow rad naszich wyjechali nakopu: tohdy majut sia sprawowati tym obyczajem. Perwej majut' sami sia obosłati, i złożiti mestco, kude majut wyjechati, i sneszszi sia pospole, wysłuchajut' reczej oboich storon, jaho żałob, tak i otporow, i objechati zemlu obejuch storon kudi, powedut' i smotreti listow, i znakow. Czii budut listy, abo znaki, lepszii: toho majut ku dowodu pripustiti podle obyczaja prawa. Pakliby sudi spor meli o powod, a zhoditi sia ne mohli za sporom swoim, odna odnoj storonie folkhujuczi: tohdy wysłuchawszi żałob i otporow, i spisati, majut' i newypuskajuczi storon z mocy swojeje ot prawa, zapeczatawszi rejestr tych reczej swoimi peczatmi, majut posłati do wojehody, w kotoroho powete toje prawo budet', i nauku wziati, chto budet' blizszij ku do-

ktorei stronie povod s prava skazan, swiatkow swoich podle obiczaiá prává osmnascie, povinien będzie przet pravem postavić, i po trzi za ras vodzić, a strona, s tich trzech iednego ma obierać, asz poki sześć obierze; i iako ten pan abo ziemianin s temi swiatki przisiągą vcziniwssi, zaviedzie, pothi ma granicá bić cziniona. Niszli jeslibi pravo mielij o ziemią zumieżną, a nie w iednem miesczv rozną: tedi na kożdei miedzi z sześćma swiatkami povinen będzie przisiągnącz, a na kożdeij miedzi ma osoblive swiatki mieć. Niszli swiatki, które napiervei miedzi przisiągną, na drugieij miedzi tegosz czassu swiatki niemogą bić.

Szosti członek. O povod, ieslibi się sądzie niemoglo zgodzić.

Tesz vstauuiem, gdi sądzie od nas hospodara wziąte, ab od panow rad naszich vijechali na kopą: tedi maią się spravovać tem obiczaijem. Pierveij maiją się sami obeslać i złożić miesce gdzie maiją vigechać, i ziechawwssi się pospolv, maiją visluchać rzeczi obuduu stron, jabo żolob, tako i odporow, i obiechawssi ziemią obuduu stron, gdzie poviodą, i zmotrzeć listow i znakow. Czige będą listi i znaki lepsse, tego maiją ku dovodu przipuscić, podle obiczaija prává. Jeslisz bi sądzie spor mieli o povod, a zgodzić się nie mogli za swoijem sporem, iedna iedneij stronie folguiąci: tedi visluchawssi zalobi odporow, maiją spisać nie vipusczaiąci stroi

ne majut' ku swedecstwu [91]) pripuszczony byti, żidowe, ani tatarowe, odno chrest'jane [92]) łatynskoho, abo hreczeskoho zakonu. A wedżo [93]) i meżi tymi chrest'jany, kotoryje by na kożdoho w plebanow [94]) abo w popow swoich, na ich spowedi bywali [95]), ani u sławe [96]) meżi okolicy, ani w złodejstwe, ani w fałsziwstwe [97]): tyje majut' dopuszczony byti swedectstwa o zemskoje [98]) delo, i

rum, non debent ad testficandum admitti judei, tartari, sed Christiani duntaxat, religionis romanae aut Graecae, et ex his tamen, illi duntaxat, qui singulis annis, apud presbiteros suos confiteantur. Venerabile eucharistiae Sacramentum percipiant, et non fuerunt in aliqua suspicione, nec in fama inter vicinos, nec in furto aut falsitate, tales debent admitti ad testimonium pro rebus terrestribus, et pro

wodu; a sami ot tole zieżdzati do tol, pokol nauku ot wojewody wozmut', nemajut'; oliż majut' nauku wozemszi, nakonec sprawedliwost' wcziniti. A wszakże, kotoraja storona sudej widiaczi koho bliższoho ku dowodu, a folhujuczi storone protiwnej, skazati ne choteli: tohdy pokole budet nauka ot wojewody. A szto obedwe storone na swetki i na sudi nałożut', powinni budut' tyje sudi sami oprawowati.

89) *w Słuckim jest to 7 artykuł.* 90) *Słuc.* o recz zemnuju i o powod. 91) *Firl. tak poczyna:* Też ustawujem iż swetki w kożdoj rieczi tak o zemskuju jako o kożduju, swedecstwa ne majut' ku swedecstwu. 92) *Słuc.* chrestianskoho zakonu. 93) *Sł.* awszakże. *F.* a wszakże my. 94) *F.* uplebana. 95) *Firl. dodaje:* na i spowedi bywali boże tieło prijmowali, a w żadnom podozreni ne bywali. 96) *Sł.* ani w złoj sławe. 97) *F.* uchwałszerstwie. 98) *Sł.* o zemnoje.

z moci sweij od prava, zapieczętovawssi regestr rzeczi ich swoijemi pieczącіami, maią poslać do voievodi w ktorego poviecie to pravo będzie, i naukę wziąć, kto będzie blissi ku dovodu; a sami dotąd zieżdżáć stąd nimaiją, poki naukę od voievodi vezmą; alijsz maiją naukę wziąwssi, nakonieć spraviedlivosć vczinić. A wssakże, ktorą stroną sądzie vidząć blissą ku dovodu, a folgując stronie przeciwneij, dovodu skazać nie chcieli: tedi, poki będzie nauká od voievodi. A ćo obiedwie stronie na swiatki i na sądzie nalozą, povinni będą ci sądzie samij opravovać.

V. *Siodmi czlonek.* O swiadestwo, żadnego inssego zakonu nimieć, krom krzescijąn rzimskiego zakonu, abo grzeczkiego.

Tesz vstauuiem, isz swiatki o rzecz ziemną i o dovod dzierzania ziemie nimaiją przipusczoni bić żidovie, ani tatarowie, iedno krzescijanie lacinskiego zakonu, abo greczkiego. A wssakże i miedzi temi krześcianij, ktorzi bi na kożdi hod plebąnow, abo v ich popow na spoviedzi bivali, anij w zleij slavie miedzi okoliczą ani w zlodzeijstwie, anij w falszerstwie nie bivali: czi maiją dopusczenij bić,

o derżanie zemli [99]). A chotiaby chrest'jane, bud' łatinskoho, abo hreczeskoho zakonu [1]), kotoryje bożeho teła ne prijmujut, i na spowed ne chodiat': tyje w żadnom [2]) swedecstwe pered prawom ne majut' dopuszczony byti o zemnuju recz. [3])

possessione terrae. Qui vero etiam catolici religionum praedictarum non communicant, et non confitentur, hii ad nullum testimonium in causis terrestribus, sunt admittendi.

VI. A chto majet' z derżawcoju kopu westi. 4)

Jestliby kotoryj ziemianin, meł prawo z derżawcoju, abo s panom, a tot pan abo derżawca, melby u swoje powete imenie [5]) suhran, a meliby kopu westi: tohdy toho pana derżania [6]), kotoryj derżit', ne majet byti prostyj czełowik policzon za swetki, krom szlachty, abo inszich powetow [7]) ludej hodnych wery, blizkich w susedstwe.

VI. Quales testes inter officialem et nobilem districtus eius.

Si alicui nobili, fuerit actio, cum tenutario aut barone, qui habent bona in districtu cui preest, finitima bonis ipsius nobilis. Tunc homines tenutae seu districtus baronis illius, non debent reputar ei pro testibus, simplices, sed tantum nobiles, vel ex aliis districtibus, viri fidedigni, propinqui in vicinitate.

99) i oderżanie zemli *niema Sł. a zaś F. w miejsce tego ma:* i o kożdoje prawo. 1) *Firl.* a chotia chrestiane budut łatinskoho zakonu abo hreczeskoho. 2) *Sł.* tyje o zemlu. 3) o zemlu recz, *niemają F. ni Sł. Ale w kodexie Słuckim dodano:* A w inszich reczach wssich, jako żidowe, i tatarowe, tak i chrestiane, kożdyj swedectwa dopuszczon budet, podle staroho obyczaju. 4. *W Słuckim jestto* 8 *artykuł.* 5) imenie, *niema Sł.* 6) *F.* derżanie. *Sł.* derżawca. 7) *F.* powetowych.

swiadestwá, o rzecz ziemną. A chociabi krzescijanie, bądz zakonu lacinskiego, abo greczkiego, ktorzi bożego ciala nieprzijmuią, i na spoviedz nie chodzą, ci o ziemią swiadestwa przet pravem nimaią dopuszczeni bić. A w inssich wszitkich rzeczach, iako żidovie, takovie tatarovie, tak i krzescijani, kożdi swiadestwá dopusczon będzie, podle starego obiczaiá.

VI. *Osmi członek.* Kto ma z dzierzawćą kopą viesdz.

A ieslibi ktori ziemianin, mial pravo z dzierzawćą, abo s panem, a then pąn abo dzierżawća, mial bi w swoiem poviecie imienia sugraniczne, a mialbi kopą viesdz: tedi tego pana dzierżawce, ktori dzierżi, nima bic prosti czloviek policzon za swiatkij, krom sliachti, abo inssich poviatov lvdzi, godnih viari, bliskich w sąsiestwie.

VII. Roki, kak majut' położony byti o zemskoje pravo. 8)

Choczem też i ustawlajem, iż kożdyj ocziwisto rok ku hraniczeniu, tolkokrot' by na dobe było, majet' byti na nedeli [9]) prawom położon. A kotoroje storony, sudja wyjedet', toho skazania na [10]) obe storone budut' powinni priniati nebytnost'ju druhich sudej newymowlajuczi, krom służby zemskoje, abo choroby [11]) abo też, iestliby chto w recz inszoj zemskoj w rukach neprijatelskich był; abo w poselstwe ot nas był posłan. A jestliby chto czerez list, a ne ocziwisto, sudej [12]), abo jezdokow na zemlu wział ot nas hospodara [13]) abo ot panow rad, a tot by o tom [14]) z nim ocziwisto ne mowił, i w tot czas ne był: tohdy majet' wziati do toho list ot sudej, za dwanadcat nedel pered rokom toho prava, i jemu

VII. Termini ad limitandum quomodo praefigendi.

Terminus ad limitandum quilibet debet praefigi personaliter, et cuius partium iudex paruerit, eius sententia per utramque partem, debet suscipi absencia aliorum iudicum non obstante, preter servicium terrestre, aut infirmitatem, aut cum qui propter rem publicam fuerit in manibus hostilibus, aut in legacione a nobis missus. Si autem quis, judices super terram, a nobis, vel consiliariis nostris acceperit per litteras, et non personaliter in absentia alterius partis: tunc tenebitur accipere a judicibus litteras, et per eas insinuare parti in ebdomadis duodecim, ante terminum judicii et preparetur ad iudicium, et tenebitur respondere pars illa tunc, tanquam in peremptorio termino.

8) *Jestto w Słuc.* 9 *artykuł.* 9) *Sł.* nedelu. 10) na, *niemają F. Sł.* 11) *Firl.* newymowlajuczi sia krom służby naszoje zemskoje abo foroby. 12) sudej *niema Sł.* 13) *Firl.* wział ot korola jeho miłosti. *Sł.* wział ot hospodara korola jeho miłosti. 14) *F.* oto.

VII. *Dzieviąti członek.* Roki. iako mają bić położone. o pravo ziemne.

Chcem tesz i vstauuiem, isz kożdi oczivisto rok ku graniczeniv, tile krocz, ile krocz bi potrzeba bilo, ma bić na niedzielą pravem położon. A ktora strona sędzi viviedzie tego skazania, obiedwie stronie będą povinni przijąć w niebitności drugich sędzi, vimawiaijąci się, krom służbi ziemskieij, abo chorobi, abo tesz, ieslibij w rzeczi nasseij ziemskieij w rękach nieprzijacielskich bil, abo w poselstwie od nas posłan bil. A ieslibi kto przes list a nie oczivisto, abo iezdakow na ziemią wziął od hospodara abo od panow rad; a ten przet stroną lvdzmi dobremi, godnemij viari, i wziąwssi vidża v vrządv w dworze hrspodarskiem, ktori nablissi będzie: tedi iemv maiją sądzie vidać listi a on ma stroną obeslać przet rokiem, iemv po-

wedati majet' dati [15]), aby on, i tomu roku, czim [16]) nalepej [17]) zhotował, i zasia tot newymowłał, aby [18]) ku tomu roku sia zhotował [19]), i budet' powinen otpowedati, jaho na zawitom roku.

VIII. Chtoby komu hranicu, abo mežu skaził. 20)

Jestliby [21]) szlachticz szlachticzu hranicu [22]) skaził abo ohnem wyżoh [33]) wyrubał khwałtowne, i jaho kolwe inak; a byłoby to na neho perewedeno: tohdy takowyj, majet' zapłatiti obrażonomu dwanadcat' rublew hroszej. A jestliby mežu pere orał: tohdy tri rubli, a winy tolkoż [24]). A jestliby mužik mužiku to wczinił: tohdy mužiku rubl hroszej, a winy tolkoż [25]); a nadto hranicu, abo mežu czerez neho [26]) skažonoju, budet' powinen z uradom naprawiti po staromu. A je-

VIII. Poena destruentium granicies.

Si nobilis, nobili graniciem destruxerit, aut igne excremaverit, execueritve violenter, aut quomodocumque, et hoc contra eum probatum fuerit: talis luet laeso duodecim siclos. Et si in agro discrimen transaraverit: tunc tres siclos et mulctae totidem. Et si plebeus plebeo hoc fecerit: tunc solvet siclum plebeo, et mulctae tantumdem; et insuper, graniciem, seu limitem destructum tenebitur cum officio reformare modo antiquo. Si autem huiusmodi granicies aut limes, videretur ei cum

15) *W kodexie Słuckim cały period odmieninny tak:* abo ot panow rad, a tot pered stronoju ludmi dobrimi, hodnymi weri, i wzemszi wiża wo wradu w dwore hospodarskom kotorij nabliżej budet: tohdy majut' jemu sudi wydati listy, a on majet storonu obosłati i pered rokom jemu dati i jemu west dati majet. 16) czim *niema Sł.* 17) *F, Sł* nalepejsia 18) *Sł.* żeby 19) *Sł.* nehotował 20) *w Słuckim* 10 *artykuł* 21) *F. Sł.* Pakliby. 22) *F.* hranicu abo mežu. 23) *F.* wyżoh i. 24) *F.* a winy po tomuż. 25) a jestliby mužik muż to. wcz. tohdy m. r. hr. a winy tolkoż *wszystko to opuscił Sł.* 26) *Sł.* abo mežu czijeho.

dacz, i iemu ma dać znać, abi on k temu rokv się gotoval, i będzie povinien na them roku odpoviedać, iako nazavitem.

VIII. *Dziesiąti członek.* Ktobi komv granicą abo miedzą kazil.

Jeslibi sliachcić sliachciczv graniczą skazil, abo ogniem viszegl, abo gwaltem virąbal, i iako kolvie inak; a bilobi to na niego przeviedziono: tedi takovi ma płacić dwanascie rubli grossi. A ieslibi miedzą przeoral, tedi trzij ruble grossi, a vini tilkosz; a nat to, granića abo miedzą przezen skażoną, będzie povinien z urządem napravić po starcmv. A ieslibi tá granica abo miedza, zdala się iemv w krziwdzie, ma ieij pravem spieracz, a nie gwaltem.

stliby taja hranica, abo meża, zdała sia jemu [27]) w kriwde, majet' jeje prawom spirati a ne khwałtom.

IX. O les sumestnyi i o prorobki. 28)

Też ustawujem, jestliby chto meł les sumestnyj: tohdy majet' kożdyj z swojeho [29]) pola protiw sebe prorobki cziniti; a ot lesa, ni odin odnoho ne majet' zachoditi [30]); a jak [31]) sotnutsia topory, tut' budet' hranica. A wedżo, jestliby odin duż był, i bolszej prorobił niż li drubij, a onomu by sia widełа kriwda, a on by jeho potiahnuł do prawa: tohdy majet' soslano byti, i osmotreno: tohdy onyj majet' lesu dati protiw prorobkow, szto bolszej prorobił, chotia ne tak dobroho, poki tot prorobił'. A koli onyj tot les prorobit', kotoryj mało [32]) meł, a rowno stolkoż prorobit [33]) kolko i onyj: tohdy majut' w łyko, lichoje i dobroje podeliti

IX. De silva communi et extirpacione ejus.

Si aliquibus fuerit silva communis: tunc unusquisque eorum debet ex suis agris directe extirpando procedere, et unus alterum non debet a silva prevenire, et ubi obviaverint sibi invicem secures: ibi fiant granicies. Si vero unus altero validior fuerit, et plus extirpaverit quam alter et illi videretur injuria: tunc is qui plus extirpavit, debet dare illi ad extirpandum silvae tantum, quod aequales sint extirpaciones utriusque. Et dum ille silvam eam extirpabit, et si non tam bonus fundus fuerit, ut alterius: tunc utriusque eorum extirpaciones, debent eis dividi dimidiatim. Et si extirpator prior non habuerit silvam dandam ad extirpandum alteri

27) *Firl.* meża jemu zdawna. 28) *W Słuck.* 11. *artykuł.* 29) *F.* zo swojeho. *Sł.* u swojeho. 30) *F.* zachożiwati. 31) *F. Sł.* a kak. 32) mało *niema Sł.* 33) *Firl.* a rownostiul ich prorobit.

IX. *Jedennasti członek.* O las sumieżni, i przerobkij.

Tesz vstauuiem, jestlibi kto mial las sumieżni: tedi ma kożdi swoiego pola przeciw siebie przerobki czinicz; a od lassa ieden iednego nima zachodzić; a iako się sethną topori tam będzie granića. A wsakoss jestlibi jeden dusz bil i więceij przerobil niszli drugi, a onemu bi się vidziala krziwdá, a on bi iego ku prauu przyciągnął: tedi ma zasłano bić, i osmotrzono: tedi on ma lassu dać przeciw przerobkowi, ćo będzie więceij przerobil, chocia nie tak dobrego, poki ten przerobi. A gdi on then las przerobi, ktori malo mial, a rowno s tilkosz przirobil ile i on: tedi w liko ma i zle i dobre przedzielicz na poli. A ieslibi on iemv ni mial lassu odviesdz, ćo więceij przerobil: tedi iemu mussi przerobkow, swoich na poli podzielicz

na poły. A jestliby onyj ne meł lesu jemu otwesti szto bolszej prorobił: tohdy jemu musit' prorobkow swoich na poł podeliti. [34])

tunc nihilominus oportet eum de dimidio suarum extirpacionum cedere illi.

X. Komu by meži imeni reka hranica była. 35)

Koliby meži kotorymi dedinami, reka w mesto hranicy była, a pod czasom sama na cziju sia dedinu [36]) powernuła, za staroje [37]) recziszczo: tohdy odnak, meża, abo hranica, po staroje recziszczo majet byti derżana swojeho bereha starodawnoho, a onyje [38]) reki połowinu, ma jet' pożiwati, w łoweni [39]) ryb, i uw inszych pożitkoch. A jestliby chto reku perekopał umyslne [40]) ku szkode suseda swojeho, a tot by jeho oto ku prawu pozwał, a doweł by: tohdy majet' onomu prawo skaziti, aby za sia reku po staromu zahamował, i szkody, i hony bobrowyje, jemu oprawował. [41])

X. De flumine distinguente bona.

Si inter bona aliqua, flumen fuerit pro limite, et id converteretur ex antiquo alveo, in bona alicuius: tunc utique limes habebitur, alveo fluvii ipsius antiquo, et ille medietate fluvii debet uti, in piscando, et aliis usibus. Et si quis fluvium transfoderit studiose in damnum vicini sui, talis tenetur fluvium reformare modo antiquo, et vicino damnum resarcire.

34) *St.* deliti. 35) *w Słuck.* 12. *artykuł.* 36) *F.* a pod czasom zajmajuczisia jodiedinu. 37) *St.* powernuła a ostawiwszi staroje. 38) *F.* a onoje. 39) *St.* i włowli. 40) *F.*w myślenne. 41) *F.* onomu majet oprawiti.

X. *Dwanasti członek.* Komu bi miedzi imieniem rzeka granicą bilą.

Gdibi komu, miedzi ktoremi dziedziznami, rzeka w miasto granice bila, a pot czassem sama na czijią dziedzizną powrocila, ostaviwssij stare rzeczisczе: tedi iednakże, miedza, abo granica, po stare rzeczisczе ma bić dzierżąna, vedla swego brzegu starodawnego, a on rzekij ma poloviną pożivać, w lovieniu rib, i w inssich poszitkach. A gdibi kto rzeką przekopal vmislnie ku szkodzie sąsiada swoiego, a ten go o tho ku prauu pozval, a tego bi nąu doviodl: tedi onemv ma pravo skazać, abi za się rzeką po staremv zatamoval; i szkodi, lovi, bobrove gonij, i ine iemv szkodi opravil.

XI. Jestliby chto swoim stawom inszej staw abo senożati zatopił. 42)

Koliby chto u swojej dediznie supołnuju [43]) reku meł , to jest obadwa berehi jeho, a na nej stawy i młyny postawił, a susednij wyszszij młyny swoimi młyny zatopił: tohdy majet' wiża z uradu wziati, i z wiżom majet' spustiti wodu, i szkodu zatoplenomu [44]) oprawiti majet', wodluh słusznoho dowodu. A jestliby senożat' zatopił bez woli toho czija senożat' jest: tohdy, budetli jeho wola otmemu wziati, on [45]) majet' jemu otmemu dati; a pakliby na to jeho woli ne było, i on nechaj po tomu derżit' wodu, kak by jeho senożati szkody ne było. A i wodu meżi tak majet' derżati, kakby werchneho [46]) młyna nezatopił. A jestliby połowinu reki meł, abo chotia i supołnuju reku meł, a prisypał hreblu k czużomu berehu,

XI. De inundacione prati, vel stagni ex stagno alterius.

Si quis stagnis suis molendina superiora vicini inundaverit; tunc debet coram visore officii aqua demitti et inundato solvi damnum, juxta probacionem. Et si pratum inundaverit alterius: tunc tenebitur dare in commutacionem; et si ille noluerit: tunc debet aquam, in his limitibus contineri, quod pratum alienum non attingat. Et si fecerit aggerem, ad ripam alienam, aut pratum inundaverit sine voluntate illius: tunc ille poterit aggerem transfodere, impune, et violenciam propterea non luet, quia nemini] ad alterius ripam, sine consensu eius, facere aggerem licet.

42) *W Słuckim* 13 *artykuł.* 43) *F.* diedini silnuju. 44) *F.* zatoplenuju. 45) *F.* a on. 46) *F.* derżati tak kakby werchownoho.

XI. *Trzinasti członek.* Jeslibi kto komu swoijem stavem, inssi staw, abo sianożąci zatopil.

Gdibi kto w swoiej dziedziznie, zupelną rzeką mial, to iest obadwa brzegi iego, a na nieij stavi i mlini postavil, a sąsieczkie vissei mlini swoiemi mlini zatopil: tedi ma vidza z urządu wziąć, i z vidzem, ma spuscić vodą, i szkodą zatopionemu ma opravovać, vedlug slussnego dovodu. A ieslibi sianożąci zatopil, bes volei iego cziija sianożąć iest: tedi będzieli iego volia odmianą wziąć, on ma iemv odmianą dać; a ieslibi iego volei na tonie bilo, i on niechai potemu dzierżi vodą, jakobi iego sianożąci szkodi niebilo. A ma tesz tak vodą dzierżeć, iakobi zwierzchniego mlina niezatopil. A ieslibi kto poloviczą rzeki mial, abo tesz i zupelną rzeką, a przisipal groblią ku cudzemu brzegu, abo sianożąc zatopil bes iego do-

abo senożat' zatopił bez jeho dozwolenia: tot tuju hreblu roskopajet': tohdy ne powinen [47]) budet' khwaltu płatiti, bo ni chto ne majet' bez dozwolenia k czużomu berehu hrebli zasypati, ani stawu zaniati. [48])

XII. Chtoby choteł k czużomu berechu staw zaniati. 49)

Też, chtoby choteł k czużomu berehu zaniati staw, abo czużije senożati potopiti, abo pohositi, abo les porubati, abo pola poorati: tohdy majet' takżo toho wiżom obosłati, i zapowedati, pod zakładom, i sużona majet' byti taja każdaja [50]) recz, tymże obyczajem, jako stoit w tom artykule wyszéj pisano. [51])

XII. Quomodo quis inhibeat intromittenti in fundum suum.

Dum quis voluerit ad ripam alterius stagnum facere, aut prata aliena inundare, aut falcare, aut silvam excidere, aut agros arare: tunc etiam debet per visorem amoneri et inhiberi sub vadio, et debet res huiusmodi iudicari, ut supra in in proximo articulo expressum est.

XIII. Chto na czijej zemli posejet' zboże, kak majet' zapowedati wiżom, aby ne zwoził do prawa pod zakładom. 52)

Też, chto koli [53]) na czijej zemli żito posejet: [54]) tohdy, [55]) chto powedajet'

XIII. Quąliter inhibendum ei, qui in aliena terra seminaverit.

Si quis in aliena terra seminaverit: tunc ille qui suam esse pretendit terram, ac-

47) *F.* a nepowinen. 48) *F.* zajmati. 49) *W Słuckim jestto* 14. *artykuł.* 50) *F.* zapowediti pod zakładem i sużono ma byti takaja kożdaja. 51) *F.* wypisano 52) *W Słuckim jestto* 15. *artykuł.* 53) *F.* koliby. 54) *F.* posejał. 55) *Sł.* tohdy tot.

zwolienia: ten tą groblą ma roskopać, a gwaltu niepovinien będzie placicz, bo nikto nima bes dozvolenia ku czudzemu brzegu groblieij zasipovać, anij stauu zaijmać.

XII. *Czternasti czlonek.* Ktobi chcial ku czudzemu brzegu staw zaijacz.

Ktobi tesz chcial ku cudzemu brzegu staw zająć, abo cudze sianożąci potopić, abo pokossić, abo lassi porąbać, abo polia pooracz: tedi ma także tego vidzem obeslać, i zapowiedzieć, poth zaruką, i ma bić sądzona ta szkodá timże obiczaiem, jako w tem articule visseij opissąno.

XIII. *Piątnasti czlonek.* Kto na cziijeij ziemi posieie zboże, jako ma zapowiedać vidzem, abi niezwozil do prava poth zakladem.

Tesz ktobi na czijeij ziemi żitho posial: tedi ten, kto povieda swoią ziemią

swoju zemlu, majet' wziati wiża wo wradnika [56]) w czijem powete sedit, i majet' zapowedati jemu, pod zakładem na nas hospodara i na wradnika, sztoby on toho żita do łow, [57]) ne wez, a pożonszi, postawił na tojże zemli do prawa, i rok położiwszi, majut' s obu storon jezdohi wywesti. A jestliby tot [58]) chto zapowedał, prawom pereweł, sztoż on toje żito budet' [59]) sejał na jeho własnoj zemli: tohdy majet' byti jemu, kak zemla tak i onoje żito. [60]) A jestliby on [61]) czerez tot wyszej pisanyj zakład prawa ne deżdawszi, onoje żito pożonszi, zwez do łow: [62]) tohdy majet' tot zakład, i żito, płatiti, z nawiazkoju. A jestli chto budet' na swojej zemli własnoj sejati, a on jemu to zapowedajet', a toho prawom ne perewedet' iż by [63]) zemla jeho była: takowyj tot zakład majet' sam płacipiat visorem ab officiali districtus illius, et inhibeat ei sub vadio nobis et pro officiali, ne ipse siliginem illam, de agro illo, deducat, sed messam sisteret in eodem agro, ad decisionem litis, et posito termino debent utrumque educere judices. Et si is qui inhibuit, probabit illum in sua terra seminasse: tunc obtinebit et terram et siliginem. Si vero seminator ille contra vadium predictum non expectato iudicio, siliginem illam metendum, deduxerit: tunc tenebitur solvere vadium, et siliginem cum compensa, alias in duplo. Et cui, si in sua propria terra seminanti alter inhibuerit, et is, in iure succubuerit: talis vadium huiusmodi tenetur solus solvere fisco nostro, et damnum illi reformare, videlicet, si siligo snb vadio inhibita corumpitur: et que exposita fuerint in educendo iudice, ea tenetur sol-

56) *Sł.* wziati z wradu. 57) *Firl.* żita dotol. 58) tot *niema Sł.* 59) budet *niema F.* 60) *Firl tak:* majet biti kak zemla tak onoje żito tomu czija zemla. 61) *F.* onyj. 62) *F.* zwez domow. 63) *F.* iżby to *Sł.* iż.

ma wziąć vidza z urządu w czijiem poviecie siedzi, i ma zapoviedzieć iemv pot zakladem nassem i na vrządnika, abi on tego żitá niezwozil s tei ziemie, a pożawssi postavil na teij ziemi do prává; i rok poloziwssi, maią z obu stron viviesdz iesdaki. A ieslibi on ktori zapowiedzial, pravem przewiodl, ćo bi on sial, na iego wlassneij ziemi: tedi ma bić iemv tak ziemia, iako i ono zboże, to iest żitho. A jeslibi przes ten visseij pissanij zaklad, prava niedożdawssi, a żito pożąwssi, i zviosl precz: tedi ma zaklat i żito placić, z naviąską. A ieslisz kto będzie na swoieij ziemi sial wlasneij, a on iemu zapoviedal, a tego pravem nie przeviedzie iż bi iego ziemia bila: takovi ten zaklad ma sąm placicz do skarbu hospodarskiego, i szkodi iemu opravovać, to iest szkodi, ieslibi czige żito za zapoviedzią pognilo. Abo tesz

titi [64]) do skarbu naszoho hospodarskoho i szkody tomu oprawiti; a to jest, szkody, jestliby czije żito za zapowed'ju pohniło. Abo też onyj, chto jezdoka wyweł, i na neho nałożił, a toho na koho żałował ne doweł: tohdy toje żito majet' tomu płatiti, i tuju szkodu wsiu majet' tomu oprawiti [65]) a to jest zakład. [66]) Chtoby komu choteł czerez hranicu szkodu wcziniti w tych reczach niżej pisanych: tohdy majet' zakład takowyj byti na nas hospodara [67]) sto rublew, [68]) na [69]) derżawcu dwanadcat rublew. A jestliby o meżach była zapowed': tohdy majet' zakład byti: na nas hospodara [70]) dwanadcat rublew, [71]) na [72]) derżawcu tri rubli. [73]) A taja zapowed żitu i senożatém, majet' byti do bożeho narożenia.

vere, temere inhibens. Vadium autem, debet fieri contra eum, qui trans limitem voluerit facere damnum: centum siclorum nobis, et tenutario nostro duodecim siclorum; et si supra discrimine agrorum fuerit inhibicio: tunc debet fieri pro nobis duodecim siclorum, pro tenutario trium siclorum. Debet autem fieri inhibicio ipsa pro siligine et pratis, ad festum nativitatis Domini.

XIV. Chtoby zemli w derżan'i 74) był tri hody, a druhij by prawom ne pereperszi, żito pożal, abo żatoje pobrał, abo boj 75) wczinił, i sochu porubał. 76)

Tez ustawujem, iż koliby chto koto-

XIV. De terra, quam quis triennio possedit, vi non movendus.

Dum quis possederit terram aliquam

64) *F.* zapłatiti. 65) *Sł.* oprawowati. 66) *Sł.* nakład. 67) *F. Sł.* na korola. 68) *Sł.* rublew hroszéj 69) *F.* a na. 70) *F. Sł.* na korola. 71) *Sł.* rublew hroszej. 72) *F. Sł.* a na. 73) rubli hroszej. 74) *F.* w zemli uderżani. 75) *F.* abo khwałt. 76) *W Słuc. jestto* 16. *artykuł.*

on, kto iezdaka viviodl, i na niego nałożil, a na tego na kogo żałoval niedoviodl: tedi tho żito ma temv placić, i tą szkodą ma iemv opravić, to iest zaklad. Ktobi komv chcial przes granićą szkodą vczinić w tich rzeczach niżeij pissanich: tedi ma zaklad takovij bić: na króla sto rubli grossi, na dzierżawćą dwanascie rubliow. A ieslibi o miedzach bilá zapoviedz: tedi ma zaklad bić: na krola dwanascie rubliow, a na dzierzawćą trzi ruble. A ta zapoviedz żitu i sianożąciąm, ma bić do bożego narodzenia.

ruju zemlu derżał wo wpokoj [77]) trihody a s pokojem sejał, [78]) abo oral; a chtoby priszodczi na toje pole, [79]) pożał, abo żatoje wział, [80]) a wdarił samoho, abo czełoweka jeho, abo kotoroho [81]) kolwe, abo wola, abo sochu zrubał: takowyj majet' platiti khwałt dwanadcat' rublew hroszéj, a nam hospodáru tolkoż. A jestli ozmet' [82]) bez boju, tot majet' [83]) szkodu płatiti z nawiazkoju; a potom, koli choczet', derżaczoho o tuju zemlu prawom wrodownym [83]) spirati. A jestliby chto w kobo otrimał, a druhij [84]) tot boronił a w derżanie ne dał: tomu majet' prawo byti; i chto w zemli, [86]) winen budet', tot majet' szkody i khwałt oprawiti. [87])

triennio quiete, seminaverit, coluerit, et veniens alter in ea terra, fruges acceperit, et tetigerit quemcunque, videlicet ipsum solum, aut subditum eius, vel alienum, vel bovem, aut aratrum fregerit: talis tenetur solvere violentiam duodecim siclos grossorum, et nobis tantundem. Et si acceperit sine percussione: tunc solvet damnum cum compensa, quae dititur Nawiaszka, et tandem poterit contra possessorem agere iuridice, pro huiusmodi terra. Et si quis conatus fuerit adimere ab altero, et is hoc defenderit et non cesserit: super eo sit justitia; et quis in terra reus erit, is damna et violentiam reformabit.

XV. Chtoby swetki hanił. 83)

Koliby chto swowolne storone dowo-

XV. Obiciens quis contra testes alterius, et non probans, tenetur eis ad compensam.

Si quis testes probantis partis temere

77) *F.* uwopoj. *Sł.* wo wpokoju. 78) sejał *niema Sł.* 79) *F.* na tyi polażito. 80) *F.* pobrał. 81) *F.* abo koho. 82) *F. Sł.* wozmet. 83) *F.* to majet. *Sł.* tohdy majet. 84) *F. Sł.* wriadnym. 85) *F.* a druhij by. 86) *Sł.* i chto wzemszi. 87) *Sł.* oprawowati. 88) *F. Sł.* Chtoby komu s. h. *Jestto w Słuckim* 17. *artykuł.*

XIV. *Szesnasti członek.* Ktobi zieme w dzierżaniv bil trzi lata, a drugi bi pravem niewsparwssi, żito pozal, abo żąte pobral, abo boij vczinil, i sochi porąbal.

Tesz vstauuiem, gdibi kto ktorą ziemią dzierżal w pokoiv trzi látá, a s pokoiem oral; a ktobi przyszedssi na to pole, żito pożął, abo żąte pobral, a vderzil samego, abo czlovieká iego, abo kogo kolviek, vola, abo sochą zrąbal: takovi ma placicz gwalt dvanascie rubli grossij, a vini tilkosz. A iesli vesmie bes boiv, to ma szkodą placicz z naviąską; a potem iesli weschće, dzierżącego pravem, o tą ziemią spierać. A ieslibi bronil, a wdzierżanie niedal: temv ma pravo bić; i kto wziąwssi, vinien będzie, ten ma szkodi i gwalt opravovać.

XV. *Siedmnasti członek.* Ktobi komu swiatki ganił.

Gdibi chto svovolnie stronie dovodzącejj swiatki ganił, to iest, ieslibi on po-

diaczoj swetki hanił, to jest, jestliby on [89]) podług prawa postawił osmnadcat' swetkow a tot by méżi tymi osmnadcatma swetki, neobobrał szesti hodnych wery, i ich ostawlał, chotiaczi jemu [90]) tym prawa konczanie perekaziti, a tot dowodiaczi druhimi sia swetki ne osmotrił, a melby tym na onom roku zawitom recz swoju wpustiti [91]) tohdy takowyj, [92]) mocon budet' o toje [93]) swetkow swoich nahanenie, tamże pered sudiami ich oczisczati. A koli tyje sud'i wznajut', iż jemu tych swetkow swowolne zhanił i otstawił, a oni sia wywedut': tohdy takowyj ostawujuczi, kożdoho s tych swetkow zhanenych, wodle stanu kożdoho z nich, budet' powinen nawiazywati, wodług rodu ich, szlachticza jako szlachticza, a chłopa jako chłopa, tak jako by jeho ranił.

XVI. Koliby chto swetkow nahanenych pered sud'jami neoczistił 94).

Koliby chto tychże swetkow swoich

diffamaverit, videlicet, si ille secundum jus statuerit, decem octo testes, et is non elegerit ex eis, sex dignos fide, et removerit eos satagens per id discussionem causae illi impedire: tunc ille habebit facultatem testes suos ibidem coram iudicibus expurgandi. Et dum iudices discernent, quod temere testes ipsos diffamaverit, et hij se deducent, seu expurgabunt: tunc ille, excipiens quemlibet testium ipsorum, a se diffamatorum, juxta unius-cujusque eorum condicionem et genus, tenebitur compensare, nobilem ut nobilem, plebeum ut plebeum, perinde, ac si vulneraverit eum.

XVI. Testibus utrinque diffamatis, statuendi alii.

Si quis testes suos coram iudicio dif-

89) *F.* też koliby chto swowolne dowodiaczi swetki hanił, to jestli on 90) *Sł.* im 91) *F. Sł.* upustiti 92) *Sł.* takoje. 93) *F.* o tych. 94) W *Sł. jest to z koleji* 18. *artykuł.*

dług prava postavil osmnascie swiatkow, a ten bi miedzi tą osmnascie nieobral szesci viari godnich, i ich odstavil, chcząci iemv tem prava do końca przekazicz, a ten dovodząci drugiemi bi się swiatki nie opatrzal, a mial bi tem na onem zavitem roku rzecz swoiją vtracicz: tedi takovi mocen będzie o tho swiatkow swoijch naganienie, tamże, przet sądziami ich oczisciać. A gdi cij sądzie vsnaiją isz iemv tich swiatkow swovolnie sganił, a onij się viviodą: tedi ten odstaviaiąci s tich swiatkow kożdego zganionich, będzie povinien naviązać, podług rodu ich, sliachcica iako sliachcicà, a chłopa iako chłopá, tak iako bi iego ranił.

pered tymi sud'jami zhanenych wsich ne oczistil: tohdy, chto swetkow zahanit', a onyje swetki zahanenyje, ne oczistili sia[95]); tohdy tyje swetki, kotoryje neprihaneny, majut' prisiahati. A jestliby s obu storon swetki meżi soboju zahanili: tohdy tyje swetki na obe storone majut'[96]) otstawiti, i znowu inszich swetkow s obu storon majut' postawiti nepodozrenych, i meżi tymi, kotoryje budut' hodnejszije, tyje majut' sami[97]) z swetkami prisiahati[98]).

famatos non expurgaverit: tunc illi, qui non fuerint diffamati, jurabunt. Et si ex utraque parte, testes invicem se diffamaverint: tunc utrinque removeantur, et in loco eorum, alii statuantur, non suspecti, et ex eis, qui fuerint plus idonei, hii jurabunt.

XVII. O uwiazywańje w yjmeńje za dołh, abo za kotoroju inszuju priczinu. 99)

Kolibychmo kotoroho dworanina naszoho posłali, abo z uradu kotoroho wojewody, w czije imenie uwiazywati storonu, abo kotoroho wradnika naszoho za dołh, abo za kotorojukolwek inszoju

XVII. De intromissionibus in bona, vel alterius rei causa.

Dum aliquis curialis noster fuerit missus a nobis, vel ex officio Palatini, ad intromittendum in bona alicujus partem vel officialem nostrum, propter debitum, aut aliam causam: tunc intromissor, exe-

95) *F.* neoczistilisia. 96. *Firl.* tohdy i tyi swetki na obe storony ne majut. 97) sami, niema *Sł.* 98) *F.* swietki prisiahnuti. 99) W *Słuck. dodano.* jak sia majut wwiażezije sprawowati. *Jest to Sł.* 19. *artykuł.*

XVI. *Osmnasti członek.* Gdi kto swiatkow naganionich przet pravem nieoczisczij.

Thesz, gdibi kto tich swiatkow swoich zganionich, przet themi sądziami nie ocziscil: tedi kto swiatkow zgani, a oni swiatki zganione nieoczisciią się, tedi ci swiatkovie zganieni maiją przsiągnąć. A ieslibi z obu stron swiatki miedzi sobą zganili: tedi tich swiatkow s obu stron maią odstavić, a znovu inssich swiatkow z obu stron maiją postavić, niepodeirzanich, i miedzi themi, ktorzi będą godnieijssi, ci maiją samij swiatkowie przsiągacz.

XVII. *Dzieviatnasti członek.* O wiązanie w jmienie za dług, abo za inszą przyczyną, iako się ma wviąszczi spravovacz.

Tesz, gdi bich mi ktorego dworzanina nassego poslali, abo z urządu ktorego voievodi w czije jmienie wviązować stroną, abo ktorego vrządnika nassego za dług, abo za którą kolviek inssą przyczyną: tedi ten wviąszczi, abo vidz, kogo będzie

priczinoju [1]): tohdy tot uwiażczij [2]), koho budet' uwiazywati, majet to cziniti z ludmi dobrymi storonnimi, z dwema, abo s trema szlachticzi; wsi statki domowyje [3]) kotoryje kolwe reczi w onom imeni abo u dworech budut', majet' werne popisati pod swedomom tych ludej dobrych [4]). A jestliby tot uwiażczij inaczej wczinił [5]): tohdy majet' onuju szkodu płatiti, szto kolwe uw onom dwore w tot czas zhinet, na szto słusznyj dowod wczinit, abo na czom szkodnyj prisiahnet. A jestliby uwiażczomu ne czim płatiti, ino jeho za sziju [7]) wydati. A pakliby tot uwiażczy słuszne to pereweł, iż toje imenie so wsimi statki i reczmi nainica popisanymi, komu inomu podłuh woli i nauki naszoje hospodarskoje podał: tohdy [8]) wżo, tot,

quatur hoc cum duobus vel tribus nobilibus, res omnes in bonis illis fideliter conscribat, sub testimonio testium ipsorum. Et si secus intromissor ipse fecerit, tunc damnum illud tenebitur solvere, quidcumque in illis bonis tunc perierit, super quo damnificatus, probacionem fecerit vel iuraverit. Et si intromissor non fuerit in solvendo, tunc collo tradetur. Sed si intromissor probaverit, rite se id fecisse, et bona ipsa cum omnibus rebus, specifice conscriptis, porrexisse alteri, juxta informacionem nostram: tunc ille, qui ab intromissore ea accepit, tenebitur querenti de hoc respondere et reformare.

1) *F. Sł.* Miczinu. 2) *Sł.* uwiażczij abo wiż. 3) *F.* domowyje. 4) *W Słuckim kodexie daléj jest dodano tak:* i odin rejestr pod peczatmi swojeju, i tych ludej dobrijch, majet dati tomu, koho wwezati majet, a druhij sobe zostawiti, atretij wradowi dati, ot koho posłan budet. I koli potom chtoby chotel wiża naho biti, powedajuczi, iż on sprawował ne podle toje ustawy naszoje, a kotoruju szkodu w tom imeni uczinił: tohdy budet on tymi rejestri i storonoju praw, a jeho pri takowoj sprawe, nichto pereswetcziti ne możet. 5) *Słucki dodaje*: a ne sprawował sia podle toje ustawy naszoje 6) *F.* na tom. 7) *F.* zieju. 8) *Sł.* hospodarskoje abo panow rad, tohdy.

wviązoval, ma to czinicz z ludzmi dobremi stronnemi, z dwema abo s trzema sliachcici; wszitki statki domove i ktorekolviek rzeczi v onem imieniv abo w dworze będą, ma viernie popisać przet swiadomiem tich dobrich lvdzij, i ieden regestr, pot pieczącią swoią i tich dobrich lvdzi, ma dać temv, kogo ma wviązovać, a drugi sobie zostavić, a trzeci vrządovi dać, od kogo posłan będzie. A gdibi potem kto chcial vidza nagabać, poviedaiąci, isz on to spravoval nie vedlug teij vstavi nassei. A ktorą szkodą w tem imieniv vczinił: tedi będzie on temi regestri i stroną praw potpierać, a iego przi takovei spravie, nikto nie może przeswiatczicz. A ieslibi ten wviąsczi jnaczei vczinil: tedi ma oną szkodą placicz, ćo kolviek v onem dworze

kotoryj [9]) uwiażczoho tyje statki i reczi pobrał, winen [10]) storonam, na kotoryje prisłuszajet, pered prawom, za to [11]) otkazywati i oprawiti. [12]) [13])

9) *F.* kotoryj ot. 10) *Sł.* powinen. 11) za to, niema *Sł.* 12) *F.* oprawiti majet. 13) W tem miejscu w kodexie są trzy artykuły 20. 21. 22. jak następuje:

20) O ludi kotoryje prichodiat nawolu i zasedszi wolu, procz idut: szto majut płatiti?

Też ustawujem, iż koliby czełowek wolnyj priszoł za kotoroho kniazia, albo za pana, i seł nawoli; i wysedewszi wolu, chotel zasia procz projti: tohdy oliż tolhoż zasłuziwszi tomuż panu swojemu kolko na woli sedeł. Jestliżby nechotel tolhoż zasłużiti: tohdy majet peniazmi zapłatiti za kożduju nedelu po szesti hroszej. Jestliżby on zasedewszi wolu, i wtek za druhoho pana: tohdy tot za koho wtek, majet jemu jeho wydati, ne mnej ale jako otczicza. Pakliby na obsyłanie jeho, toho czełoweka wydati ne chotel, atoby na nem pered prawom dowedeno: tohdy majet sam za neho płatiti, za kożduju nedelu, kolko na woli a ne robił, po szesti hroszej. Jestliżby tot czełowek jemu priruczon był, a on jeho wydati ne chotel, i on zasia ot neho wtek: tohdy on sam powinen budet tomu, otkoho perwej do neho wtek, płatiti iako za otczicza, desiat kop hroszej; i za synow jeho kolko s nim wteklo, budet po desiati kop hroszej; i za sie kolko ne robił sedeczij na woli za nedelu, po szesti hroszej.

w ten czas zginie, na czo slussni dovod vczini, abo naczem skodnij przisiągnie. A ieslibi wviąsczemv niczem placić, ino iego za szyią vidać. A ieslibi ten wviąszczi slussnie to przeviodł, isz to imienie ze wszitkiemi statki i rzeczami na imię popisanemi, komv inemv, vedlug volei i nauki nassei hospodarskieij, abo panow rad podał: tedi iuże, ktori wviąszczego ti rzeczi i statki pobral, vinien stroną na ćo przisiągą przet pravem za to otkazivać i opravić.

Dwadziesti czlonek. O ludzi, ktorzi przichodzą na vola, i zasię zasiedziawszij volą, precz idą, co maiją placicz?

Tesz vstauuiem, isz gdibi czloviek volni przisiedł za ktorego kniazia abo pana, i siadł na voli, i visiedziawssi volą, chcialbi zasię precz idz: tedi, alisz tilko zasluziwssi temusz panu swoiemv kilko na voli siedzial. Jelisz bi niechcial tilkosz zasluszic: tedi ma pieniądzmij zaplacić za kożdą niedzieli, po szesci grossi, jeslis bi on zasiedziawssi volą, vciekl za drugiego pana: tedi on pąn, za kogo vciekl, ma go iemv vidać, niemnieij ale iako iego oijczica. Jeslisz na obsilanie tego czlovieka vidać niechcial, a tobi na niego przet pravem doviedziono: tedi ma sąm za niego placić, za kożda niedzielą na voli ile bil, a nie robil, po szesci grossi. Jeslis bi ten czloviek iemv przirucczon bil, a on go vidać nie chcial, a on zasię od niego vciecze: tedi on sąm povinien będzie temv od kogo pierveij do niego vciekl, placić

. . . . . .

. . . . . .

21. Czużoho czełoweka zemli, ne majet zakupati bez woli pana jeho.

K tomu też ustawujem, iż ne majet żaden bojarin, ani czełowek, w czużoho czełoweka zemli zakupati, bez woli pana jeho. Jesliżby w czużoho czełoweka zemlu, bez woli pana zakupił, i szto na nej posejał: tohdy toje sejanoje, i peniazi, tratit, a tot pan, czija zemla, majet bez otkładania peniazej zemłu ku swoim rukam wziatij: a on potom czełowek jeho, w kotoroho budet zemlu zakupił, i na paruczniku czerez czii ruki peniazi dał, iskati ne majet, dla toho, iż to on wczinił natuju ustawu naszu. Także i czużoho czełoweka ne majet nichto zakupati, bez woli pana jeho.

22. Jestliżby chto s kim położił prawo meżi ludmi swoimi pod straceniem prawa, a sam ne stanet, tot recz swoju tratit.

Też ustawujem jestliby chto położił rok pod straczeniem, sami meżi soboju i ludmi swoimi sprawedliwost cziniti; a kotoraja storona na tot rok ne stanet, i sudej, i ludej swoich ne postawit, i pered rokom sie znati toj storone ne dast, dla kotoroje przicziny k tomu roku hotow nebył: tohdy tuju recz swoju, tratit, a toj storone, kotoraja ne stanet, majut sudi jeho wskaz wcziniti, i szkody wskazati, naszto dowod słusznij wczinit. A jestli na kotoruju recz dowodu ne budet; tohdy majet priseha wczinena byti. Jestli w reczi samoj o khwałt i o szkody, tohdy sam pan, a w reczi ludéj, jeho ludi.

iako za oijczini, dziesiąć kop grossi; i zasię kilko nierobił siedzący na voli, i zasię za sinow iego, kilko ich sniem vciecze, po dziesiąci kop grossi.

Dwudziesti pierui. Czudzego czlovieka z ziemie, nima zakupować bes volei pana iego.

Ktemu tesz vstauuiem, isz nima żadni boiarin, ani czloviek, v czudzego czlovieka ziemie zakupovacz, bes volei pana iego. Jesliszbi v czudzego czlovieká ziemią bes voleij paná tego zakupil, i éo na niej posial: tedi to sianie i pieniądze traci swoije, a ten pąn czijia ziemia, ma bes odkladania pieniądzi, ziemią swoiją ku rakąm swem wziąć; a on i nathem czlóviecze iego v którego będzie zakupil, i na poruczniku przes czijie rące pieniądze będzie daval, iskać nima; dla tego, isz to on vczinil nat vstavą nassą. A także v czvdzego czlovieka, nima ni kto zakupovacz ziemie, bes voliei pana iego.

Dwadziesti wtori. Jeslibi kto s kiem położił pravo miedzi lvdzmi swoijemi pot straceniem prává, a sąm niestanie rzecz swą tracij.

Tesz vstauuiem, isz jeslibi kto położil rok pod straceniem, sami miedzi sobą, abo lvdzmi swoiemi spraviedlivosć vczinić; a ktora strona na ten rok niestanie, i lvdzi swoich niepostavi, i pret rokiem za czassu znać teij stronie nieda, dla ktorei przicziui k temu roku gotow nie bił: tedi ten rzecz swoiją traci, a teij stronie, ktora stanie, maiją sądzie iego skazanie vczinić, i szkodi wskazać, na czo slussni dovod vczini. A iesli na ktorą rzecz dovodu nie będzie: tedi ma bić przisiąga

XVIII. Koliby zezwolenjem obejuch 14) storon, dano imenie w ruku hospodarskije, a hospodar dał to derżati do rossudku komu, a tot by toje imenie skaził. 15)

Też ustawlajem, iż koliby obe storone zwolili i dali imenie w ruki naszi hospodarskije do rosprawy, a my bychmo kotoromu wradniku naszomu czerez listy naszi, abo czerez uwiażczoho, onoje imenie do woli naszoje, abo do nawczenia naszoho hospodarskoho, w derżanie dali: tohdy [16]) wradnik, wolen budet, w tom imeni, słusznuju żiwnost' meti na sebe; a z dwora ne majet' inde niczoho woziti, ani z żonoju [17]), z detmi, ne majet' w nem leżati; a onoje imenie so wsimi reczmi ruchomymi, także i z dochody, czasu derżania sobranymi, w onoj storone, kotoroj prisłuszajet', wernie, a zupełnie

XVIII. De administracione bonorum litigiosorum quae ad manus principis venerint in sequestrum.

Statuimus, quod dum partes consenserint utrinque et dederint bona in manus nostras ad decisionem litis: tunc officialis noster, cui ea ipsa bona comiserimus, habebit in bonis ipsis, victum competentem sibi; sed non licebit ei de curia illa educere quiccumque, nec cum uxore aut pueris commorari in ea, sed cum omnibus rebus et proventibus tempore administracionis suae congregatis, fideliter et integre, debet ad litteras nostras restituere, et providere, ne quid damni in bonis illis sub administracione eius, illatum comperiatur. Et si secus fecerit, tenebitur damnificato ad resarciendum damnum.

14) *F. Sł.* z dozwoleniem oboich. 15) W *Słuck.* jest to 23. artykuł; w kodexie zaś *Firlej.* wycięte są karty i przez to po zatytułowaniu 18. artykułu reszty tego osmego rozdziału niedostaje. 16) *Sł.* tohdy tot. 17) *Sł.* z żonoju i.

cziniona. Jesli w rzeczi samego pana, o gwalt, abo o szkodi: tedi sąm pąn, a w rzeczi lvdzi, iego lvdzie.

XVIII. *Dwadziesti trzeci.* Gdibi z dozvolenia obuduu stron dano imienie w rące hospodarskie, a hospodar to dal komv dzierzeć do rossądku, a ten bij to imienije skazil.

Tesz vstauuiem, isz gdibi obiedwie stronie zvolili się, i dali jmienie w rące nasse hospodarskie do rospravi, a mi bichmi ktoremv vrządniku nassemv, przes listi nasse, abo przes wviązanie, ono imienije do voleij nassei, abo do navczenia nassego hospodarskiego w dzierżanie dali: tedi ten vrządnik, volen będzie w ten imieniv służną żiwnosć mieć na siebie; a z dwora, nima indzie niczego vozić, ani z żoną, ni z dzieczmi nima w niem leżeć; a ono imienie ze wszitkiemi rzeczmi ruchownemi także i z dochodi, czassu dzierżenia sebranemi, oneij stronie, ktoreij przisłusza, viernie ma a zupelne wrocić, za listem nassem hospodarskiem; a opatrzić tego, isz bij v onem imieniv zadzierżania iego, żadna się szkoda niestalá. A ieslibi ten vrządnik inaczeij vczinił, povinien będzie oneij stronie zaszkodzoneij, o wszitką

wernuti majet, za listom naszim hospodarskim; a osmotreti toho, zeby[18]) w onom imeni zaderżania jeho, żadnaja sia szkoda i spostoszenie[19]) nestało. A jestliby tot wradnik inaczej wczinił, powinen budet onej storonie zaszkożonoj, wsiu szkodu i zhubu; a my[20]) i potomki naszi winni[21]) budem s nim toj storone sprawiedliwost wcziniti naperwom roku, jako i na[22]) zawitom, a w nebytnosti naszoj panowe rady naszi.

XIX. Kotoryi brat'ja abo blizkije, majuczi imenie nerozdelenoje, a pered prawom zrownali i rospisali: tot del majut derżati weczno 23).

Ustawlajem też, iż koliby kotoraja brat'ja rożonaja, abo i dalszije w rodu, niżli bratia, leta zupołnyje majuczi, meli kotoroje imenie umestnoje[24]), ne rozdelnoje, a potom pered prawom sobe zrownali i rospisali: tot wżo del promeżi sebe majut' weczne derżati. A koliby tot del, ne pered wradom[25]), ale pered spol-

XIX. Divisio bonorum quomodo sortitur robur perpetuum.

Si alicui fratres germani, vel alij remociores in stirpe, habentes aliqua bona communia indivisa, et tandem coram iure sibi coequaverint et descripserint: huius modi divisionem debent iam perpetuo observare. Et si etiam non coram officio, sed coram amicis huiusmodi divisionem fecerint, et decennio eam inter se tenue-

18) *Sł.* iżby. 19) *Sł.* spustoszenia. 20) *Sł.* z hubu majemmy. 21) *Sł.* powinni. 22) *Sł.* jako na. 23) W *Słuc.* z koleji jest 24. artykuł. 24) *Sł.* sumesnoje.

szkodą i zgubą; mi i potomci nassi vinni będziem, stronie tei spraviedlivosć vczinić, na pirvem roku, iako nazaiutrz, a w niebitnosci nassei panovie rada nassij.

XIX. *Dwadziesti czwarti.* Ktorzi bracia abo blisci, maiąci imienie niedzielone, a przet pravem zrownalibi i rospisali, ten dział ma bic dzierżąn.

Tesz vstauuiem, isz gdibi niektorzi bracia rodzona, abo i dalssij w rodu, nissli bracia, látá zupelne maiąci niżelibi ktore imienie sumieżne, a niedzielone, a potem przet pravem sobie zrownali i rospisali: ten jusz dział miedzi sobą maiją dzierżeć. A gdibi ten dział, nie przed vrządnikiem, ale przet spolnemi swoiemi sąsiadami, tamże w jmieniv sobie zeznali i rospisali; a ten dział miedzi sobą za dawno-

nymi prijatelmi[26]) swoimi, także w imeni sobe soznali i rospisali uczinili; a tot deł promeżi sebe, czerez zemskuju dawnost' czerez desiat' hod derżali: takowyj deł wżo za toho dawnost'ju zemskoju, majut' też promeżi sebie weczno derżati.

XX. Jestlibi położon był rok prawu ne pod straceniem, odna storona stanet, a druhaja ne stanet, majet dano byti uwiazanie toj storonie, w to, o szto sia prawujut 27).

Też ustawujem, jestliby chmo my, abo panowie rady naszi, położili komu rok prawo meti, o zemlu, ne pod straceniem prawa; a odna storona by na tot rok sama stała, i sudej swoich wywela[28]), a druhaja storona sama stati, i sudej swoich wywesti, ne choczeła: tohdy tyje sud'i kotoryje wyjedut', za nepostawlenie druhoje storony, majut tomu, kotoryj na

rint: huiusmodi etiam divisio, prescripcione approbata durat perpetuo.

XX. Quid si altera parcium in termino occasione terrae praefixo, non paruerit.

Statuimus, quod dum a nobis, aut consiliariis nostris, terminus iudicio occasione terrae sub ammissione causae fuerit praefixus, et una parcium in termino ipso paruerit, et iudices suos eduxerit, altera vero parere, et iudices educere noluerit' tunc iudices illi, qui egredientur, ob contumaciam alterius partis, debent parti comparenti, terram, aut homines pro qui-

26) prijatelmi niema *Sł.* 27) W *Słuckim z koleji* 25. *artykuł.* 28) *Sł.* bywela.

scią ziemską przes dziesiąc lat trzimali: ten iusz dział za takową dawnoscią ziemską, maiją miedzi sobą viecznie dzierzecz.

XX. *Dwadziesti piątij.* Jeslibi położon rok bił nie pot straceniem prává, a iednabi strona nie stała, a druga stała, ma bijcz dano wviązanie teii stronie, co się prauuie.

Tesz vstauuiem, ieslibich mi, abo panovie rada nassi, polozili komv rok pravo mieć o ziemią, nie pot straceniem prává; a iedna bi strona na then rok sámá stálá, i sądzi swoich viviodla; a drugabi strona sámá stać, i sądzi swoich viviescz niechcialá: tedi ci sędzie, ktorzi vijadą, za niestaniem drugieij stronij, maiją temu, ktorij na ten rok stanie, w tą ziemią, abo w lvdzie oczo się prauuie, dać w szkodach i nakladziech dzierżanie, co na to nalozil, i na tho pravo: jesli miedzi pani, tedi szapharz abo vrządnik iego; a iesli miedzi ziemiani, tedi sami, a gdi vrządnikow nie będzie, tedi vrządnici ich na czem przisiągną, to iemv ma placzić; a zaplaciwssi ten naklad i szkodą iego, maiją przet się s obu stron sądzieij vivodzicz, i pravo o tho mieć. A ieslibi ten vporem swoijem w tą ziemią, abo w ludzie wstąpoval, przes wviązanie tich sądzi: ma pozvąn bijcz ku prauu, a pravo ma na

tot rok stanet, w tuju zemlu, abo w ludi o szto sia prawujut', uderżanie dati, w szkodach, i w nakładech jeho[29]), szto nałożił na toje prawo[30]), na czom wradnik jeho prisiahnet', to jemu płatiti majet'. A zaplatiwszi tot nakład i szkodu jeho, majet' predsia sudej s obu storon wywoditi, i prawo o to meti. A jestliby tot wporom swoim, w tuju zemlu, abo w ludi[31]) wstupał, czerez uwiazianie tych sudej: majet' pozwan byti ku prawu a prawo majet' na nem za to uskazati[32]) khwalt i nakłady i szkody[33]); a predsia w tom khwaltu i w szkodach i nakładech jeho majut' jemu uwiazanie dati w tuju zemlu albo w ludi wo szto perwej budut' sud'i jemu uwiazan'je dali[34]). A onyj, perwej[35]) zapłatiwszi khwalt i szkody, i nakłady jeho, toż majet' z nim znowu o to[36]) prawo meti.

bus agitur, in possessionem concedere, in damnis et impensis eius, ad huiusmodi iudicium expositis, super quanto officialis eius iuraverit, hoc ei pars debet adversa solvere, et solutis huiusmodi expensis et damnis eius, debebunt tunc utrinque iudices educere, et ius prosequi desuper. Si vero ille contumax, temeritate sua in huiusmodi terram vel homines se intromiserit, contra intromissionem iudicialem: tunc tenebitur solvere violentiam, et expensas, et damna; et nihilominus in ea etiam violentia, et damnis, et expensis, debet ei intromissio dari in terram et homines eosdem. Et ille solutis ei violentia, damnis et expensis, tunc denuo habebit cum eo ius pro terra illa, vel hominibus.

29) jeho niema *Sł.* 30) *Słucki dodaje*: Jestli meži pany: tohdy szafar abo wradnik jeho; a jestli meži zemiany tohdy sami, koli wradnikow ne budet meti, a koli wradniki budut meti tohdy wradniki ich. 31) *Sł.* w ludej. 32) *Sł.* wskazati. 33) i szkody niema *Sł.* 34) *Sł.* dati. 35) *Sł.* perwyj. 36) *Sł.* o toje.

niem skazać gwalt, i nakladi, i przet się w tem gwaltu w skodach ij w nakladziech iego, ma iemv w tą ziemią wviązanie dąno bić, abo w lvdzie, w ćo pierveij sędzie iemv wviązanie będą dali. A on pierveij zaplaciwssi gwalt, i szkodi, i nakladi iego, tosz ma s niem znouu o tho pravo miecz.

Rozdeł dewiatyj.

O łowy, o puszczi, o bornoje derewo, o ozera, o bobrowyje hony, o chmeliszcza, o sokoli, o hnezda.

I. Chtoby czij łowy, khwaltom połowił.

Też ustawlajem, chtoby czije łowy khwaltom połowił: tohdy tomu, w czije puszczi budet' połowił, majet' kwalt zapłatiti[37]) dwanadcat' rubiew hroszej a na nas[38]) hospodara protiwen; majet' zapłatiti, pod cenoju kotoryj zwer budet' połowił jako niżej popisano. A jestliby chto strelcow posłał w czuzuju zemlu w puszczi[39]) abo sam ukradom zwer pobił: tohdy, jestli bude na neho dowodom słusznym perewedeno, kolko zweru ubito[40]) takowyj majet zwer płatiti, pod cenoju niżej opisanoju[41]). A jestliby strelca

Rubrica nona.

De silvis, venacionibus et mellificiis.

I. Venans in venacionibus alienis, tenetur violentiae.

Statuimus, quod is, qui in venacionibus alterius venatus fuerit violenter, tenetur ei in cuius silva hoc commiserit, solvere violenciam duodecim siclos grossorum et nobis tantundem, et tenetur solvere feras captas, iuxta taxam infrascriptam. Et si quis sagittarios miserit in silvam alienam, vel solus furtim feras occiderit, si hoc probabitur: tunc tenebitur feras quotquot occiderit solvere, ut infra continetur. Et si capitur sagittarius in silva super fera occisa: tunc ducendus est ad officium, et per officium sententiari

37) *Sł.* płatiti. 38) nas, niema *F. Sł.* 39) *Firl*, strelcow pojmał w czużoj zemli w puszczu *Stuc.* strelcow posłał w czużuju puszczu. 40) *F.* pobito. 41) *F. Sł.* napisanoju.

Rozdzial dzieviątj. *O lovieh, puszczach, bartnem drzevie, jeziorah, bobrovih gonah, sokolich gniasdah i o chmieliszczach.*

I. *Pierui członek* Ktobi czige lovi gwalthem polovil

Vstanuiem, isz ktobi czige lovi gwaltem polovil: temv v czijei pusczi będzie lovił, ma placic gwalt dwanascie rubli grossi, a vini na krola tilkosz; ma placzic pot ceną, ktori zvierz będzie polovil, iako niżei napissąno. A ieslibi kto strzelczow poslal w czudzą pusczą, abo sąm vkradem zvierz pobil: tedi, iesli na niego dovodem slussnem będzie przeviedziono ile zvierzu vbito, takovi zvierz ma placić pot ceną niżei pisaną. A ieslibi strzelća poijmano nat swierzem vbitem w pusczi: tedi ma viedzion bić do vrządu, a z urządu ma bić na smierć skażąn, iako inssi zlo-

pojmano nad zwerom ubitym u puszczi: tohdy majet' weden byti do wradu, a s uradu, majet' byti na smert' skazan, jako inszije zlodej. A chtobyteż u swojej zemli zwer pohonił[42]), a tot by zwer beh do czużoje zemli: tohdy tot[43]) za swoim zwerem majet' honiti, i czerez czużuju zemlu, i możet' swoj zwer ubiti, w czużoj zemli. A jestliby[44]) chto[45]) zastrelił zwer u swojej zemli, a tot zwer wszoł by w czużoju[46]) zemlu: tohdy[47]) za zastrelom swoim, majet' iti w czużoju zemlu.

debet ad mortem, ut alter ex furibus. Et si quis in sua terra agitaverit feram, et illa fugierit ad terram alienam: tunc licebit illi investigare suam feram per terram alterius, et occidere eam in terra aliena. Jta etiam, dum quis jaculo infixerit feram in terra sua, licebit ei insequi feram illam sauciam in terra alterius.

II. Cena zwerem 48).

Też ustawujem, cenu zwerem dikim. Za zubra, dwanadcat' rublew hroszej; za łosia, szest' rublew hroszej; za olena, abo za łaniu, po[49]) tri rubli hroszej: a za nedwedia, tri rubli hroszej; za konia, abo za kobyłu, tri rubli hroszej[50]); za

II. Taxa pretii ferarum.

Statuimus pretium feris silvestribus. Pro bubalo, vel ut alias dicitur bisonte, sicli grossorum duodecim, pro onagro, sicli sex; pro cervo, cervave, tres; pro urso, totidem; pro equo, equave, totidem; pro apro aut sue, siclus; pro dorca alias

42) *Sł.* zwer połowił. 43) tot niema *F.* 44) by niema *Sł.* 45) chto niema *F.* 46) *Sł.* w czuźi. 47) *F.* zemlu tot. 48) *Sł.* cena zwerem dikim. 49) po niema *F. Sł.*

dzieij. A ktobi tesz w swoieij ziemi zviérz polovil, a tenbi zwierz biegl do czudzieij ziemie: tedi ten za swoijem zvierzem ma gonicz i przes czudzą ziemią, i może swoij zwierz vbić w czudzei ziemi. A ieslibi kto zastrzelil zvierz u swoieij ziemi, a ten zwierz wszedlbi w czudzą ziemią: tedi za swoiem zastrzelonim zvierzem ma idz w czudzą ziemią.

II. *Wtori czlonek* Cena zwierzom dzikiem.

Tesz vstauuiem, ceną zvierzom dzikiem. Za ząbra dwanascie rubli grossij; za lossią, szesć rubli grossi; za jelenia, abo za lanią po trzi ruble grossi; za niedzwiedzia trzi ruble grossij; za konia, abo za kobila, po trzi ruble grossi; za vieprza abo za swinię po rublu grossi; za sarną polkopi grossi; za rissia, rubl grossi.

wepra, abo za swiniu, rubl hroszej; za sernu, pol kopy hroszej; a za ryś, rubl hroszej.

III. O borti, ozera, i o senożati. chto majet' w czijej 51) puszczi, jako sia majut' w tom sprawowati.

Też ustawujem, kotoryje majut' borti swoi u puszczi naszoj hospodarskoj, abo też w kniażskoj, abo panskoj, i w zemianskoj, kotorym obyczajem majut' bortej swoich wżiwati.[52]) A to tym obyczajem. Chto majet' borti swoi, abo ozera, abo senożati, a pri senożatech łazni w czijej puszczi: k ozeru [53]) jemu jechati z newodom, a sobaki jemu[54]) ne brati, ani rohatinu, ani żadnoje strelby, czimby mel zweru szkodu wcziniti. A chto majet senożati w czużoj puszczi: tot majet senożatej swoich starych wżiwati, a nowych ne majet' pribawlati; a jestliby staryje sienożati jeho zarosli, to możet' ich za sia sobe rosterebiti. A chto majet' borti w czijej puszczi, bortniki[55]) kotoryje majut' choditi k ich bortemi ne

capra silvestri, triginta grossi; pro panthere, siclus.

III. De usu mellificiorum, lacuum et pratorum in silvis alienis existencium.

Qui habuerint in silva nostra, aut ducum, baronum vel nobilium mellificia sua, lacus vel prata, et circa prata tuguria, seu tabernacula, utantur his hoc modo, quod ad lacum proficiscantur, cum sagena sed sine cane, lancea, et sine omni genere jaculorum, quod fere nociturum esset. Pratis vero in silva aliena utatur antiquis nova non extentendo; et si antiqua occuparentur arboribus, licebit ea extirpare. Mellificia vero habens quis in silva aliena visitet ea sine canibus, sine lanceis et jaculis, sed tantum cum securi et instrumento ad cavandum alvearia. Similiter et prata visitabit cum securi et falce. Hi vero, qni lacus habuerint in silva aliena, dum venerint hieme ad piscandum, poterunt libere uti ex silva illa lignis, ad

51) *Sł.* w czużej. 52) *Sł.* użiwati. 53) *Sł.* ku ozeru. 54) jemu niema *F.*

III. *Trzeci członek.* O barci, o jeziora, o sianożąci; kto ma w czudzei pusczi, iako się w tem ma spravovacz.

Vstauuiem tesz, ktorzi maiją barci swoie w czudzei pusczi, abo w krolewskieij, kniąskieij, panskieij i ziemianskieij, ktorem obiczaijem ma barci swoich vziwać. A to tem obiczaiem. Kto ma barci swoije, abo sianożąci, a przi sianożąciach las nie w czijei pusczij, ku iezioru iemu jechać z nievodem, a psow nima brać ani rohaćini, ani żadnei strzelbi, czembi mial zvierzv szkodą vczinić. A kto ma sianożąci w czudzei pusczi, ten ma tich sianożąci swoich starich vżivać, a novich nie napraviać. A ieslibi stare sianożąci zarosli, to może ich za się vitrzebić sobie. A kto ma barci w czijieij pusczi, bartniczij, ktorzi maiją chodzić k swim barciąm,

majut' soboju[56]) psow brati, ani rohatin, ani inoje[57]) żadnoje strelby, czimby meł zweru szkodu wcziniti; ale bortniki tolko majut' meti sokeru[58]) a peszniu, czim[59]) borti robiti. A k senożatem, ne majet'[60]) ni s czim iti: tolko zsokiroju[61]) czim zarosli rosterebiti[62]), a s kosoju czim jeie majet' kositi[63]). A wedżo[64]) tym, kotoryje ozera majut' w czijej puszczi, khdy prijdut' zime ozer swoich wołocziti, wolno im drow s toje puszczi k łazniam swoim wziati, a koryta na rybu wdelati. A tym, kotoryje senożati, majut' wolnost' na stirtu, abo na stoh, abo[65]) odrinu wcziniti, abo ohoroditi. A bortnikom, wolno łyk na łeżiwo[66]), abo łuba na łazben[67]), i na inszije potreby, szto bortnikom na potreby ich bortnickije prisłuszajut', ile[68]) im potreba

ignem in tuguriis suis, et ad alveos pro piscibus. His autem, qui prata habuerint ibi liceat accipere de silva illa ligna ad erigendum acervos foeni, vel trabes et rubeta ad construendum tuguria, vel forestas, pro recondendo foeno, vel ad circumdandum sepi. Mellificiariis vero liceat in silvis ipsis accipere subera, profunibus, et aliis eorum, circa mellificia necessitatibus, quantum opus fuerit, et quantum poterit quis corpore suo exportare et non iumento. Et dum arbor eorum alueata, cum apibus vel sine apibus ceciderit, et etiam stante arbore, liberum sit eis, alvearium excidere, extremitates vero arboris, relinquere debent domino silve. Non licebit autem mellificiariis ipsis pretextu introituum huiusmodi, percipere de silvis alienis ad domum, ligna aut tigna

56) *F.* izsoboju. 57) inoje niema *F.* 58) *F.* sokieru, *Sł.* sekiru. 59) czim niema *F.* 60) *F. Sł.* ne majut. 61) *Sł.* tolko z kosoju a z sekeroju. 62) *Sł.* roztereblіwati. 63) *Sł.* czim jemu kositi. 64) *F. Sł.* a wszakże. 65) *Sł.* nakoho abo na. 66) *F.* liziwo *Sł.* leziwo. 67) *Sł.* łazyn. 68) *F.* prisłuszajet tyle *Sł.* prisłusza ile

ni maiją s sobą psow brać, ani rohaczin, ani żadneij ineij strzelbi, cziem bi mieli zvierzu szkodą vczinić, ale bartnici, tilko maiją mieć siekierą, a piesnią, czem barc rozrobić. A ku sianożąciąm, ni maiją z niszczem idz, tilko s kossą, a s siekierą, czem zarosle viczisczać, a s kossą czem maiją kossić. A wszakże tem, ktorzi ieziora maią w czijeij pusczi, gdi poijdzie zimie iezior swoich wloczić, volno iem drew s teij pusczeij ku lazniąm swoijem wzącz, i korita na ribi vdzielać. A tem ktorzi sianożąci maią, volnosć mieć na stertą, abo na stocz, abo na odriną, vczinicz i ogrodzicz, a bartnikom volno lik na łesivo, abo lvbia należenie, abo na insse potrzebi, ćo na ich potrzebi bartnicze przislussá, tile, ile iem potrzeba będzie, a ćo

budet, a[69]) szto możet' na sobe[70]), a ne wozom wywezti: możet' s puszczi czijej[71]) kolwe w kotoroj borti[72]) ich budut wziati. A khdy derewo w kotoroj borti ich budut'[73]) obalit[74]), abo so pczołami, abo bez pczoł, abo chotia derewo ne obalit'[75]): wolno im ulej z bort'ju wypustiti, a werchowoje, i koreńje[76]) toho derewa, ostawiti w puszczi tomu panu, czija budet puszcza. A derewa na budowanie i drow za tymi wchody, nichto s czużoje puszczi na potreby swoi brati ne majet'. A wedżo chto majet' z dawna, ozera, senożati, abo borti w czijej puszczi, ozery, senożatmi[77]), bortmi, czużoje puszczi wziati ne możet'. A tot, w czijej puszczi, ozera, senożati, i borti budut', także tych[78]) czużich uchodow u swoju puszczu otniati ne możet'.

pro edificiis. Non licet etiam, ut quis, pretextu lacuum, pratorum, aut mellificiorum suorum, in silva aliena existencium, silvam huiusmodi sibi vindicet; nec contra, ut pretextu silvae suae, lacus alterius, prata, aut mellificia, in ea existencia, nitatur adimere,

69) a niema *F.* 70) *F.* sobedo esti. 71) *F.* czijeje. 72) borti niema *St.* 73) *Firl.* opuścił wyrazy: wziati a khdy derę w koto borti ich budut. 74) *St.* opalit. 75) *St.* incopalit. 76) *F. St.* koren. 77) *F.* ozery i senożatmi. *St.* ozera senożatmi. 78) *F.* budut on także.

może na sobie, a nie vozem viviesdz, może i w pusczi czijei kolviek, w ktoreij będzie ich wziąć. A gdi drzevo, w ktorem barci ich będą obali ze pczolami, abo bes pczol, abo chocia insse drzevo obali, volno iem vliow z barciami vipuscić, a vierzch i korzenie tego drzevá ostavić w pusczi temu panu, czija pusczá będzie. A drzeva na budovanie, i drew za temi wchodi, nikto w czudzei pusczij na potrzebi swoie brać nima. A wssakże, kto ma z dawna, ieziora, sianożąci, barci w czijeij pusczi, jeziormi, sianożąciami, barczmi: czudzei pusczi nie może wziącz. A ten, w czijeij pusczi, ieziorá, sianożąci, i barci będą: także tih wchodow czudzich, w swoieij pusczi, odiąć niemoże.

79) A tot, kotoryj puszczu swoju majet', a czuzije borti wjeho puszczi budut', a khdy puszczu swoju rozrobliwati wschoczet': ne majet' bortem, i derewu bortnomu, żadnoje szkodi wcziniti. A jestliby chto niwu rozrobliwajuczi[80]), czije derewo bortnoje, abo ne bortnoje dełanoje, kremennoje[81]), abo so pczołami, abo bez pczoł, oczer, abo pożarom opalił, a szkodu kotoruju tomu derewu wczinił, s czohoby meło toje derewo usohnuti: tot[82]) tomu, czijemu derewu szkodu czinit', za to, powinen budet' płatiti, podle toje ustawu naszoje niżej napisanoje. A khdy na czijem polu derewo bortnoje czużoje budet'[83]) oruczitoje swoje pole, ne majet' czużoje borti blizko podoriwati, tak, kak z borozny osnom derewu dosiahnuti możet'. A khdy

Qui autem silvam suam, in qua mellificia aliena fuerint, voluerit extirpare: tunc ne inferat damnum mellificiis. Et si quis extirpando silvam suam, arborem in ea alienam alveatam truncam, cum apibus vel sine circumdederit, aut circumbusserit et effecerit arborem arescere; is ei, cuius arbori hoc fecerit, tenebitur solvere taxam infrascriptam. Similiter, dum et in agro steterit arbor mellificiaria: tunc dominus agri arando ne subarret arborem, sed relinquat spacium sub arbore intactum circumquaque ad longitudinem stimuli aratorii. Et si secus fecerit, et arbor propterea aruerit: tunc tenebitur dominus agri solvere eam.

79) *Kodexa Dział. i Firl. nieliczbują tego za artykuł i nie dają zatytułowania. W kodexie Słuc. jestto artykuł 4. zatytułowany tak:* Kotoryj puszczu swoju majet, ą czużije borti w jeho puszczi. 80) *Fir.* newzrobliwajuczi. 81) *Fir.* abo ne bortnoje abo bort' w dełanuju abo kremennuju. *Sł.* abo na bort' udełanoje kremlenoje. 82) *F.* tohdy. 83) *Sł.* budet powinen.

Czwarti członek. Ktorzi puszczą swoią maiją, a czudze barci w iego puszczij.

A ten, ktori puszczą swoiją ma, a czudze barci będą w iego pusci, a gdi puszczą swoiją rosrobivać veschće: nima barciąm i bartnemv drzeuu żadneij szkodi czinić. A iesli kto nivą rozrobivaiąci, czije drzevo barthne, abo na barć vdzielane, kremlone, abo za pczolami, abo bes pczol oczechral, abo pożarem opalil, a ktorą szkodą temv drzevu vczinil, dla czego bi to barthne drzevo mialo vschnąć: ten temu czijemu drzeuu szkodą vczinil, za tho, povinien będzie placicz, podle theij vstavj nassej nijszej napissaneij. A gdi na czijem polv drzevo barthne czudze będzie, povinien orząci, tho pole swoije, nima czudzeij barci blisko potorivacz, tak, jako z brozdi ostnem drzeva dosiągnie. A gdi blisko to drzevo pothorze, a to dla tego

blizko toje derewo podoret', a toje derewo dla tot wsochnet'[84]): tohdy tot, powinen budet' toje derewo platiti tomu, czije derewo[85]) budet'.

IV. Chto czużije ozera, u swojej puszczi polowit 86), i senożati pokosit, szto majet platiti.

A chto czużoje ozero[87]), u swojej puszczi powołoczit': tohdy majet' tomu, czije ozero budet', khwalt platiti, a nam hospodaru protiwnia[87]), i za rubu, na czom tot smet' i mejet' prisiahnuti, szto jemu szkody w rybe stanet'[88]), także. Jestli czużije senożati, u swojej puszczi, chto khwaltom pokosit, i wytiskajuczi toho ot jeho senożatej, boj wczinit: tohdy powinien budet[89]), khwalt platiti, a nam hospodaru protiwnia. Jestliż boju ne budet'[90]), a chto senozati czużije pokosit': tohdy powinien budet seno z nawiazkoju wernuti.

IV. Mittens in alterius lacum rethae vel in pratum falcem reus est violencie.

Is, qui in alieno lacu in sua silva existente exercuerit piscaturam, tenebitur domino lacus, solvere pisces juxta juramentum eius, et insuper violenciam et fisco nostro tantundem. Similiter si quis prata alterius in sua silva falcaverit, et extrudendo ex eis proprietarium percussionem fecerit: is solvet violenciam, et mulctae nobis tantundem. Si vero absque percussione falcaverit: tunc tenebitur reddere foenum, cum compensa.

84) *F. Sł.* uschnet. 85) derewo niema *Sł.* 86) *F. Sł.* powołoczit. Jest to w *Sł.* 5. artykul. 87) *F.* czużii ozera. 87) *F.* a hospodaru protiwen. 88) *F.* w ribe stało to majet płatiti. 89. *F.* budet także. 90. *F.* a jestliżby boju niebyło.

vschnie: tedi ten, povinien będzie to drzevo placić iemv, czijie drzevo będzie.

IV. *Piąti członek.* Kto czudze jeziora w pusczi swoiej powloczij, i sianożąci pokossi, co ma placicz?

A kto czudze jeziorá w pusczi swoieij powloczi: tedi ma themv czijie jezioro będzie, gwalt placzicz, a krolu przeciwną, i za ribę, na czem then będzie smial przisiągnącz, co się iemv w ribie szkodij stanie. Także, iesli czudze sianożąci kto w swoieij pusczi gwaltem pokossi, vijćiskaiąc iego s teij sianożąci, boij vczini: tedi povinien będzie gwalt placić, a krolv przeciwną. Jeslisz boijv niebędzie, a kto sianożąci czudze pokossi: tedi to siano povinien będzie z naviąską wroczicz.

V. Chtoby w puszczi swojej zastal czijeho czeloweka i pojmał 91)

A[92]) chtoby u puszczi swojej[93]) zastał czijeho czeloweka, i pohrabił: tohdy za[94]) tot hrabeż ne powinen budet'[95]) nawiazywati; i niżli majet' toho czeloweka i tot hrabeż panu[96]) na rukojemstwo dati, i do puszczi kopniu westi[97]), hde pohrabił, i szkody swojeje na nem dowoditi. Jestli szkody swojeje[98]) na nem dowedet', tot[99]) majet' jemu oprawiti [1]); a jestli szkody jemu w puszczi [2]) ne stało, a on bez winne jeho pohrabił, tot hrabeż majet' jemu nawiazati [3]).

Et si quis in silva sua apprehenderit hominem alienum, et spoliaverit: tunc spolium hoc non tenebitur compensare, nisi debet hominem illum, et spolium, domino eius dare ad fideiussionem, et ostendere in silva locum apprehensionis et damnorum. Et si probabitur damnum, tunc solvetur, sin autem, tunc reddet spolium spoliato, cum compensacione.

VI. Chtoby meł spor o borti, abo o wchody w puszczi, a chotel chto koho ot bortej i ot wchodow spirati, jak majut' meżi nimi prawo wcziniti 4)?

A chtoby meł spor o bort', abo o wchody u puszczi [5]), a chotel chto koho ot bortej i ot wchodow spirati, a jako-

V. Controversiae, occasione mellificiorum, quomodo discuciendae.

Si oritur controversia occasione mellificiorum, dum scilicet perveniunt aliquae arbores mellificiatae, ad manus alienas;

91. W kodexie *Firl.* niema liczby ani zatytułowania, jednak od ustępu zaczyna. W kodexie *Słuckim* wyrazu: i pojmal, niema; artykul z porządku jest 6. 92) a, niema *F.* 93) swojej, niema *F.* 94) za, niema *F.* 95) budet, niema *Sł.* 96) *F.* pan jeho. 97) *Sł.* powesti. 98) swojeje, niema *Sł.* 99) *F.* dowedet on. 1) *Sł.* oprawowati. 2) *Sł.* w puszczi ot neho. 3) *Firl.* majet wernuti i nawezuti. *Słuc.* majet' jemu nawiazywati. 4) W *Firl,* artykuł 5. a w *Słuc.* z porządku 7. artykuł. 5. *F. Sł.* o wchody w puszczi.

V. *Szosti członek.* Ktobi w puszczi swoiej zastal czudzego czlovieká.

Kto w pusczy swoiej zastal czudzego czlovieká, i pograbił: tedi za ten grabiesz, nie povinien naviązovacz: niszli ma tego czlovieka panu, i ten grabies na rakoiemstwo dać, i do pusci kupniv doviesdz, gdzie grabil, i szkod swoich na niem dovodzicz. I iesli szkodi na niem doviedzie, to ma iemv opravić; a iesli szkoda iemv w pusczi nie stala się, a on nievinnie iego pograbił; ten grabiesz ma iemv naviązacz.

VI. *Siodmi członek.* Ktobi mial spor o barć, abo o wchod w pusczą, a chcial kto kogo od barci i od wchodow spieracz, iako maiją mijedzi sobą s niemi pravo czynicz?

Ktobi mial spor o barć, abo o wchodi w pusczą, a chcial bi kto kogo od barci i od wchodow spierać, a iako kolviek czem barci abo wchodi kto zawiodl w

kolwe czij borti, abo wchody, chto zawel w czużije ruki; jako to mnoho sia zdaje [6]) meži mużikow [7]), iż bczoły dla nedostatku dani prodajet', abo po doczce dajet' [8]) derewo so pczołami ziatiu w czużoje seło; a tot, na tyje pczoły, znamena swoi nałożit' [9]), i za onym znamenem nowym, wchod w tuju puszczu meti budet' a zasia toho perwszoho chto [10]) perwej był tych uchodow wderżańi wytiskał; a spor o tom był: tohdy majut' znamen w derewe zakołoti, i osmotreti, czyije starszoje urosszoje znamia budet, tomu borti i wchody skazati majut' [12]); a tomu czije nowszoje znamia budet, skazati majut', aby sia w to ne wstupał [13]).

VII. Chtoby komu, ozero, abo sażowku, abo staw zwołocził [14])

Też ustawujem, chtoby komu ozero, abo sażowku, abo staw zwołocził, abo

ut solet fieri inter mellificiarios, quod interdum arbores, cum apibus vendunt, et interdum nomine dotalicii, cum filiabus, concedunt generis suis, ad villam alienam, et ille novus possessor, arbores ipsas, quas adeptus est, signat charactere suo, et illo charactere suo novo, incipit habere introitum in silvam suam, et exterminare ex ea mellificiarium antiquum; dum igitur huiusmodi differencia accidit: tunc debent attendi signa in arboribus et videri, quae signa fuerint antiquiora, et profundius in arboribus hereant, tunc talia signa habenti, adjudicandus est introitus in silva; ei vero cujus nova fuerint signa, prohibendus scilicet introitus.

VI. Violencia in lacu, stagno, piscina et molendino.

Si quis alterius lacum, piscinam, aut stagnum fuerit expiscatus, aut obstaculum

6) *Firl.* jako sia mnoho znajet. 7) mużikow, niema *Sł.* 8) *Sł.* dast'. 9) *F.* nałożił. 10) *Sł.* chtoby. 11) *F.* w derewe zakołotom czije. *Sł.* w derewie zakołoti czije. 12) Wyrazów: a tomu czije now. zn. b. skaz. majut. niemają *F.* ni *Sł.* 13) *F.* nieustupował. 14) W *Firl.* 6. artykuł. w *Słuck.* 8. artykuł.

czudze ręce; jako viele się przijdaije miedzij mużikow, iż pczoli dla niedostatku barci przeda, abo po doczce da drzevo ze pczolami żęciu w czudze siolo; a ten na thi pczoli znamiona swoije położij, i za onem znamieniem swoijem wchod w thą pusczą będzie mial, a zasię tego pirwssego, ktobi piervij bil tich wchodow w dzierżaniv, viciskal; a bilbi o tho spor: tedi ma znamion w drzewo zakloć czige starsse wroslsse znamią będzie, temv barci i wchodi maiją skazać; a temv czige nowsse znamią będzie, maiją wskazać, abi się w to niewstąpoval.

VII. *Osmi czlonck.* Ktobi komu jeziora sadzawką abo staw zwloczil.

Tesz vstauuiem, ktobi komu jezioro, sadzawką abo staw zwloczil, abo ias

jez porubił: takowyj majet płatiti khwalt i szkodu[15]) predsia oprawiti. Abo[16]) też mlyn skaził, abo hreblu perekopał, abo mlyn zżoh[17]); akoliby oneij szkodował, iż mlyn stojał, a jemu płatu ne było, abo by staw wypustił, na szto słusznyj dowod wczinit, abo prisiahoju telesnoju potwerdit': takowyj majet'[18]) zaplatiti khwalt dwanadcat rublew hroszej, a koroliu dwanadcat' rublew hroszej[19]), i szkodu oprawiti[20]), i mlyn zbudowati.

VIII. Chtoby komu sokolje hnezdo skaził, abo podrubał 21)

Też ustawujem, chtoby komu sokolje hnezdo skaził, abo podrubał, abo umyslnie sokoła pod hnezdem pomknuł[22]), abo z hnezda sokoły mołodyje pokral: tohdy majet' tomu zaplatiti, czije hnezdo, dwanadcat' rublew hroszej, jestliby[23]) na neho

disjecerit, aut molendinum, combusserit, vel alias destruxerit, aut agerem transfoderit: talis solvat violenciam et damnum reformet. Videlicet, si molendinum propter destructionem vaccaverit, et emolimenta cessaverint, et stagnum exundaverit: tunc super quo probacio legitima facietur vel jurabitur, solvetur hoc. Simul et pro violencia duodecim sicli, et nobis totidem, et molendinum idem destructor reparare tenebitur.

VII. Quid pro nido falconis, surrepto, et quid pro cigni.

Si quis alteri nidum falconis destruxerit, aut subsecuerit, vel studiose falconem sub nido interceperit, aut pullos ejus e nido subtraxerit: talis tenebitur ei, cui hoc damnum intulerit, solvere duodecim siclos. Et si quis cigni nidum destruxe-

15) *Firl.* a szkodu. 16) *F.* aboby. 17) *F.* izżoh. 18) *Sł.* takowyje majut. 19) *F.* krocej: a hospodaru tolkoż. 20) oprawiti *F. Sł.* niemają. 21) W *F.* 7. artykuł. w *Sł.* 9. artykuł. 22) *F.* pojmał. 23) *F. Sł.* jestlibyto.

porąbal: takovi ma placić gwalt, i szkodą, i przet się opravovać. Abo gdibi tesz mliu skazil, abo spalil, abo groblą przekopal; a gdibi on szkodoval, isz mliu stoial, a iemv platu nie bilo, abo bi staw vipuscil, na ćo bi slussni dovod vczinil, abo przisiąże: takovi ma zaplaczić gwalt dwanascie rubli grossi, i szkodą opravicz, i mliu sbudovacz.

VIII. *Dzieviąti członek.* Ktobi komu skazil sokole gniasdo, abo porąbal.

Tesz ktobi komv sokole gniażdo skazil, abo potrąbal, abo vmislnie sokola pot gniazdem pomknął, abo z gniazda sokoli mlode pobral: tedi ma temu zaplacić, czige gniazdo dwanascie rubli groszi, ieslibi to na niego przeviedziono. I tesz, gdibi kto labędzie gniazdo skazil, abo podrąbal: tedi także dwanascie rubli grossij. I także ktobi czudzi przevos porąbal, abo sost s przevoza skradl: dwanascie rubli grossi.

perewedeno. I też, jestliby chto lebedinoje hnezdo skaził, abo pokrał: tohdy także dwanadcat' rublew hroszej. I także, jestliby chto[24]) perewes czużij porubał, abo set'[25]) perewesia skral: dwanadcat' rublew hroszej.

IX. O bobrowyje hony[26])

Też ustawujem, jestliby[27]) kniażskij, abo panskije, abo zemiańskije byli hony bobrowyje u wynszoho[28]) suseda dedizne, a onyj by pan w czijej dedizne[29]) budut' hony, ne majet' sam, ani ludem swoim dopustiti, ot staroho pola do orati tak daleko, kak by moh[30]) ot zeremiani[31]) kijem dokinuti; także daleko senożati podkosziwati ne majet', i łozy perebiti. A pakliby bobr s toho zeremeni wyszoł, a podszoł u wyszszoje zeremia w pole, abo w senożati: tohdy takżo da-

rit, aut expilaverit: tunc similiter solvet duodecim siclos. Et si quis etiam alterius aucupia dicta perewiesz destruxerit, vel rethae ex eis sustulerit: solvet duodecim siclos.

VIII. De castorum investigacionibus.

Si alicuius ducis, baronis, aut nobilis investigaciones castorum fuerint in alterius hereditate: tunc dominus hereditatis, non permittet ex agris suis arando, ad lustra seu cuniculos castorum accedere spatio, quod est ijactus unius baculi; ita etiam et prata falcari, et rubos extirpari tam longe non permittat. Et dum castor ex eo cuniculo vel lustro suo exiverit ad aliud superius, in campum, aut pratum: tunc simili modo ad jactum baculi circum quaque cuniculum cessetur, a colendo,

24) *F.* a jestliby chto. *Stuc.* i także chtoby. 25) *St.* szost. 26) W *F.* 8. artykuł; w *St.* 10. artykuł. 27) *St.* I też jestliby. 28) *F.* hony bobrowyj u wyszszeho. 29) *F.* otczizne. 30) by moh, niema w *St.*

IX. *Dziesiąti członek* O bobrove gonij.

Gdibi tesz kniąskie, panskie, abo ziemianskie bili goni bobrove v inszego sąsiadá dziedziczne, a on pąn w czijeij dziedziznie bedą goni, nima sąm, ani lvdziąm swoijem dopusczić, od starego pola potorivacz, tak daleko, iako bi od zieremienia kjem mogl rzuczicz; także daleko sianożąci potkossivacz, i lozi czerevicz. A ieslibi bobr s tego zieremienia viszedl, a poszedl w insze sieremienią, w pole, abo w sianożąci: tedi także daleko nima pola pothorivać, i sianożąci potkossivać, i loży czerebić, iakobi mogl od zieremienia kijem kijnącz. A iesłibi podle zieremienia pooral, abo sianożąci pokosil, abo lozą podrąbal, a tem bobra vignal: takovi ma

leko ne majet' pola[32]) podorywati, i senożati podkosziwati, i łozy terebiti, kak by moh ot zeremiani kijem dokinuti. A jestliby pola pod zeremia[33]) podorał, abo senożat' podkosił, abo łożu podrubał[34]), a tym bobra[35]) wyhonił: takowyj majet' płatiti dwanadcat' rublew hroszej, a tomu zeremiani predsia potomu[36]) majet' w pokoj dati[37]), tak daleko, jakoby[38]) moh kijem dokinuti. A pakliby chto khwałtom bobry pobił, abo złodejskim obyczajem wykrał: takowyj majet' khwalt płatiti, a kolko budet' bobrow ubił[39]), tohdy majet' płatiti, za karoho kopa hroszej, a za czornoho dwe kope hroszej.

X. O chmeliszcza 40).

Pakliby chto chmeliszcza khwałtom podrał, abo oporubał, chotia u swojej dedizne czużije[41]), a w tom na neho słusznyj dowod wcziniat'[42]: takowyj majet' khwalt zapłatiti[43] czije chmeliscza, a pro-

falcando, et rubos excidendo. Et si contra factum fuerit et castor expelletur: talis transgressor, solvet duodecim siclos, et nihilominus tenebitur cuniculum, seu lustrum predictum conservare, ut supra dictum est, non accedendo jactu baculi, et si quis violenter, aut furtim, castores cederit: talis solvet violenciam, et pro unoquoque castorum occisorum, qui colore fuerit pallo, sexagenam grossorum, et qui mere nigro, duas.

IX. Violentia in humuletis.

Si quis humulcta alterius violenter expilaverit, aut destruxerit, et etiam in sua hereditate, et hoc probatum fuerit: talis luet domino humnlctorum violenciam et totidem fisco. Si vero tantum fructus

32) pola, *F.* niema. 33) *Sł.* a jestliby podle zeremiani. 34) *F.* podterebił. 35) *F.* bobry. 36) potomu *Sł.* niema. 37) *F.* dati po staromu. 38) *F. Sł.* kakby. 39) ubił *Sł.* niema. 40) W *Firł.* 9. artykuł, w *Słuc.* 11. artykuł. 41) *F.* czużii, *Sł.* czużoj. 42) *F.* wczinit. *Sł.* uczinit. 43) *F.* zapłatiti tomu. *Sł.* płatiti tomu.

placicz dwanascie rubli grossi, a temv zieremieniv przet się pokoij dacz, tak daleko iakobi mogl kijem kinącz. A ieslibi kto gwaltem bobri pobil, abo zlodzieijskiem obiczaiem vikradl: takovi ma gwalt placicz, a kilko będzie bobrow pobil, tedi ma płaczic, za karego kopa grossi, a za czarnego dwie kopie grossij.

X. *Jedenasti członek.* O chmieliszczach.

Jeslibi chmieliszcza gwaltem kto podral, abo porąbal, bi tesz i w swoieij dziedzinie czudze, a w tem nąm slussnij dovod vczinią: takovij ma placicz gwalt

tiwnia na nas hospodara dwanadcat' rublew hroszej. A jestliby tolko chmel podrał, a ne posek, tot majet' płatiti[44]) szkodu z nawiazkoju.

XI. O prinady ptaszij 45).

Też[46]), chtoby komu[47]) prinady[48]) porubał, a to by na neho prawom perewedeno: tot mujet' tomu[49]) zapłatiti, czije prinady, dwanadcat' rublew hroszej, a nam hospodaru[50]) protiwen[51]).

XII. Chtoby prinady złodejskim obyczajem pokaził 52)

Chtoby czije[53]) prinady złodejskim obyczajem[54]), dehtem podmazał, abo czesnokom, a perewedeno by to na neho prawom: tohdy majet' zapłatiti[55]), czij prinady, tri rubli hroszej. I też tym obyczajem, chtoby w koho[56]) szater wkrał, tot[57]) majet' zapłatiti, tri rubli hroszej.

sustulerit, et non exciderit: tunc solvet damnum cum compensa.

X. De aucupiis.

Si quis aucupia alterius destruxerit, et hoc probabitur iure: tunc solvet destructor domino aucupiorum duodecim siclos et fisco nostro tantundem.

Et si quis aucupia alterius fascinando furtim contaminaverit, et hoc probabitur: solvet patrator, domino aucupiorum, tres siclos. Et qui rethae, dictum sather subtraxerit, totidem solvet.

44) *F.* zapłatiti. 45) W *F.* 10. *artykuł, w Słuc.* 12. *artykuł.* 46) Też *niema Sł.* 47) komu *niema F.* 48) *F.* prinadi ptaszi. 49) tomu, *niema Sł.* 50) *F. Sł.* a hospodaru jeho miłości. 51) *Sł.* protiwen tolkoż. 52) W *Fir.* 11. *artykuł,* w *Słuc.* 13. *artykuł.* 53) czije *w Sł. niema, a w Fir.* A chtoby czii. 54) *Firl.* obyczajem abo, *Sł.* obyczajem czii pokaził. 55) *Sł.* zapłatiti tomu. 56) *Sł.* chtoby komu. 57) tot *Fir. niema.*

czige chmieliscza, a przeciwna na nas hospodara dwanascie rubli grossi. A ieslibi tilko chmiel podral, a nieposiekl, ma placicz szkodą z naviąską.

XI. *Dwanasti czlonek.* O przinątach ptassich.

Tesz, ktobi komv przinątki porąbil, a tobi na niego pravem przeviedziono: ten ma placicz temv czige przinątki, dwanascie rubli grossi, a vini krolv iego milosci tilkoss.

XII. *Trzinasti czlonek* Ktobi przinątki zlodziejskiem obiczaiem pokazil.

A gdibi kto przinątki złodzieijskiem obiczaiem czige pokazil, dziekciem abo czosnkiem potmazal, a bilobi tho na niego pravem przeviedziono: tedi ma zaplacicz, temv, czige przinąti, trzi ruble grossi. I tesz them obiczaijem, ktobi komv szatr vkradl, to ma placicz, trzi ruble grossij.

XIII. Ustawa za derewo bortnoje i nebortnoje szto majet' płaczono byti 58)

Chtoby[59]) derewo bortnoje[60]) czużoje so pczołami, sosnu oczer, abo pożarom[61]) ożoh, abo jakokolwe skaził: tot za toje derewo i ze pczoły powinen budet[62]) płatiti tomu czije budet kopu hroszej; a za dub po tomuż[63]).

A chtoby sosnu pczełnicu porubał, abo skaził, w kotoroj bczoły byli[64]), chotia w tot czas ich ne budet: powinen budet' za neje płatiti poł kopy hroszej; a za dub bczolnyj, w kotorom pczoły bywali, po tomuż.

XIV. Cena bczołam, i derewu bortnomu, i nebortnomu 65)

Chtoby[66]) porubał, abo pokaził[67]) sosnu, abo dub bertnyj, w kotorom jeszczo bczoły[68]) ne bywali, abo sosnu kremennuju[69]): tot za takowoje derewo, ile ich

XI. Precium arborum mellificiariarum

Si quis arborem mellificiariam alterius cum apibus, igne aut ferro, aut qualitercumque corruperit: solvet is sexagenam grossorum, domino arboris; sive pinus fuerit arbor ipsa, sive etiam quercus.

Et si tunc arbor ipsa corrupta pinus aut quercus fuerit sine apibus, sed prius fuerunt in ea apes, pro tali arbore solventur triginta grossi.

Pro illis autem arboribus mellificiariis, que fuerint aut apice, tantum detruncato, aut alveate, sed expertes apium, id est in quibus nunquam apes fuerunt, destructor

58) W *Firl.* 12. *artykuł, w Słuc.* 14. *artykuł.* 59) *F.* A chtoby *Sł.* Ahdeby. 60) bortnoje *Sł. niema.* 61) *Sł.* pożohom. 62) *F.* powinen derewo 63) *Kodexa Dział. i Firl. nie przerywając ciągną dalej ten artykuł Słucki z dalszego ciągu tworzy inny* 15. *artykuł zatytułowając go tak*: Chtoby komu sosnu pczelnicu porubał abo skaził. 64) *Sł.* bywali. 65) *W kod. Firl. bez tytułu liczby, tylko od ustępu artykuł ten poczęty w Sł. jest z porządku* 16. *artykułem i ma zatytułowanie takie*: Chtoby porubał abo skaził sosnu. 66) *F. Sł.* a chtoby. 67) *F. Sł.* skaził. 68) *F. Sł.* pczoły. 69) *F.* kremiannuju. *Sł.* kremlennuju.

XIII. *Czternasti członek.* Vstava za drzevo barthne i niebarthne, ćo ma bić płaćono.

A ktobi drzevo czudze ze pczolamij oczechral, abo pozarem opalil, abo iakokokoviek kazil: ten za tho drzevo, i za pczoli, povinien będzie placicz temv kopą grossi; a za dąp po temusz.

Piątnas i członek Ktobi sosną pczelną, porąbal abo skazil.

A ktobi sosnia pczelną podrąbal, abo skaził, w ktoreij pczoli bivalij, chocia w ten czasz ich niebędzie: povinien będzie placicz za tho polkopi grossi, a za dąp pczelnij w ktorem pczolij bivali, po themusz.

XIV. *Szesnasti członek.* Ktobi potrąbal abo skazil sosną.

A ktobi potrąbal, abo skazil sosną abo dąp barthni, w ktorem iescze pczoli

skazit'[70]), powinen budet' płatiti po piatnadcat'[71]) hroszej.

[72])Chto komu wyderet' bczoły nełażonyje, cziniaczi szkodu, a derewa ne kazit'[73]): tohdy powinen budet' za kożdyje pczoły nełażonyje, tyle ich komu wyderet'[74]), platiti[75]) po polu kopiu hroszej; a za łażonyje, po piatnadcat hroszej[76]).

talium arborum, solvet, pro singulis per quindecim grossos.

Si quis vero apes alterius intactas, hoc est melle integro extraxerit, arbor illaesa; tenebitur pro singulis examinibus, solvere per triginta grossos; pro emunctis vero per quindecim.

. . . . . .

. . . . . .

70) *Sł.* derewo kolko ich budet iskazit. 71) *F.* po piatinadcati. 72) *Kodex Dział. ani zatytułowywa ani liczbuje. W Firl. jestto z porządku liczbowany* 13. *artykuł; w Słuck.* 17 *zatytułowanie w obu ma takie:* Cena pczołam. 73) *F. Sł.* skazit. 74. *Sł.* i kolko ich budet i wyder-t. 75. płatiti *Sł.* niema. 76. *Do tych artykułów w tym dziewiątym rozdziale dodaje jeszcze Słucki kodex trzy artykuły, z których* 18. *jest skróceniem art.* 15. *rozdz. X. statutu drugiego;* 19. *odpowiada art.* 16. *rozdz. X. statutu drugiego;* 20. *o szacowaniu ziemi jest różny od art.* 68. *rozdz. IV. tego drugiego statutu. Artykuły te są w tych wyrazach:*

XVIII. Chtoby komu w haii zaroszczonom szkodu wczinił.

Chtoby komu w haj zaroszczonom, kohruju szkodu, khwałtom, umyslne wczinił, abo rubał, jestli szlachticz szlachticzu; tohdy majet jemu khwałtu zapłatiti dwanadcat rublew hroszej, a szkodu oprawiti, a za woz derewa po osmi hroszej; a jestliby mużik mużiku haj kwałtom porubał, a szkodu wczinił: tohdy majet' zapłatiti tri rubli hroszej, tak jakoby jemu, mežu pereorał, a szkodu oprawiti. A jestliby chto złodejskim obyczajem, a komu porubał, bojarinu, abo mużiku, a

niebivalij, abo sosną kremienną: ten za to drzevo, ile go będzie skazil, povinien będzie placicz po piąthnascie groszi.

Siedmnasti członek. Cena pczołąm.

A kto komu vidrze pczoli nielażone, czinąci szkodą, a drzeva niekazil; tedi povinien będzie za kożde pczoli nielażone, ile ich komv vidrze, placzicz po polkopi; a za lażone po piętnascie grossi.

Osmnasti członek. Ktobi komv w gaiv zaroszczonem szkodą vczinił.

Ktobi komv w gaiv zarosczonem, ktorą szkodą vczinil, gwałtem, i tesz vmislnie rąbal, jesli sliachczicz sliachciczv: tedi ma iemv gwałtu placicz dwanascie rubli grossi, a szkodą iemv opravicz, za vos drzeva po osmi grossi; a iesli mużik mużikovi gaij gwałtem porąbal, a szkodą vczinil: tedi ma iemv zaplaczicz trzi ruble grossi, tak, iakobi iemu miedzą przeoral, i szkodą zaplaczicz. A iesli kto zlodzieijskiem obiczaijem komv porąbal, boijarinu, abo mużiku, a iego bi z licem z drzevem

. . . . . .

. . . . . .

jehoby z licom z derewom było pojmano, a licoby wyniato: tohdy majet' okupati horło swoje. A jestliby samoho ne pojmano, a lico było wyniato: tohdy za kożdoje derewo, kotorojeby hodilo sia na berwenie, jako na klet', tak na izbu, po dwanatcati hroszej; a kotoroje budet sia hoditi, jako na ohłobli, tak i na drowa, po szesti hroszej.

XIX. Chto komu sad pokradet.

Chtoby szlachticzu sad pokrał, a na neho byłoby perewedeno, abo licom pojmano: tot majet' zapłatiti dwanatcat rublew hroszej; a mużiku, tri rubli hroszej.

XX. O szacowanie zemli.

Też ustawujem, kolibychmo my sami abo panowe rada naszi, wysłali szacowati imenia, w kotorojkolwek reczi: tohdy majut szacowati pod tym sposobom. Służba ludej, desiat kop hroszej; zemla pustowskaja, piat kop hroszej; a paszni dwornoje boczka zemli nawoznoje, poł kopy hroszej; a ne nawozu, połtretiadcat hroszej; a sienożati na woz siena, po pietnadcat hroszej; a bory, i lesy, kotoryje by sia hoditi na paszniu, i na sienożati, majut' potomuż szacowati; a puszczi, majut szacowany byti, podłuh dawnosti i pożytkow zemli, kakowa zemla i puszcza pożitoczna budet

poijmano, a lice bi bilo vijąte: tedi ma okupicz gardlo swoije. A ieslibi samego nie poijmąno: tedi za kożde drzevo, ktorebi się godzilo na bierzmna, iako na klecz, tak i na izbę, po dwanascie grossij; a ktore się będzie godzilo iako na holoble, i na drwa, po szesci grossi ma placzicz.

Dzieviątnasti czlonek Kto komu sad pokradnije.

Kto komu sad pokradnie sliachciczv, a na niego bi bilo przeviedziono, abo z licem pojmąno: ten ma zaplaczicz 12 rubli grossi; a mużiku trzi rubli grossi.

Dwadziesti czlonek. O szaćowaniu ziemije.

Vstauuiem tesz, gdi bich mi sami, abo panovie rádá nassi, vislali szacovać imienia, w ktorei kolviek rzeczi: tedi maią szaćovać pot tem spossobem. Służbá lvdzi, dziesiąć kop grossi; ziemia pustá, pięć kop grossi; passsnieij dworneij beczka ziemie navozu, pol kopi grossi; a nienavozu, pol trzecia dziesiąt grossi; a sianożąci na vos siana, piątnascie grossi; a bori, lassi, ktore bi się godzili na passnią, i na sianożąci, maiją po temusz saćovacz; a puscze, maiją zachovane bić podlng vaznosci, i pożitkow ziemie, iako ziemia i puscza pożiteczna będzie.

Rozdeł desiatyj.

O imeniach kotoryje w dołżech i o zastawij.

l. Chtoby kupił imenie dołżnoje, a tot chto dołh meł, desiat' let mołczał 77).

Też ustawlajem, iż koliby chto kupił kakoje dedicstwo, i derżał s pokojem, zapłatiwszi, abo ne dopłatiwszi; a na tomże imeni chto inszij[78]) dołh meł, perwej zapisauyj[79]), poki jeszczo było ne prodano, a mołczał by o tot[80]) dołh desiat' let, czerez dawnost zemskuju, a prawom jeho ne iskał: tot ne[81]) majet toho dołhu na tom imeni smotreti, ale majet' istca[82]) w swoich penezech iskati. A jestliby tot[83]) ne meł czim płatiti: tohdy w tom dołhu majet jeho za szyju priniati. A jestliby o tot dołh do prawa pripozwan, tot[84]) kotoryj imenie toje de-

Rubrica decima.

De bonis acquisitis, quae debitis, excessibus, domini sui prioris fuerint obnoxia

l. Emptor bonorum prescriptione decennij redditur immunis, ab obligacionibus eorum prioribus.

Statuimus, si quis emerit hereditatem, et possederit eam quiete, pretio soluto, vel nondum exsoluto, et super eisdem bonis alter habuerit creditum, ante vendicionem eorum, sibi inscriptum, et tacuerit ipse de hoc decem annis: jam nequibit ipse huiusmodi creditum repetere ex illis bonis, sed respiciet venditorem, qui si non fuerit in solvendo, suspicietur collo, a creditore illo. Si vero creditor convenerit emptorem bonorum illorum intra prescripcionem; tunc ei iuxta prioritatem inscripcionis crediti eius, debent bona illa concedi in possessionem, vel emptor eo-

77) *Firlejowski kodex nie liczbuje tego artykułu.* 78) *F. St.* a na tomżo by imeni chto menszji. 79) *F.* zapisauo. 80) *F.* i mołczałby tot o tot. 81) ne *F. niema.* 82. *F.* a ne majet miestca. 83. *St.* tot isteć. 84. *St.* pripozwał toho.

Rozdział dziesiątj. *O jmieniah, ktore w długach, i tesz w zastavie.*

I. *Pierwj członek.* Ktobi kupił imienie dłużne, a ten kto na niem ma dług, dziesiącz lat milczał.

Vstauuiem, isz gdibi kto kupił iakie dziedzistwo, i dzierżał s pokoiem, zaplaciwssi, abo niedoplaciwssi; a na themże bi imieniv kto inssi dług mial piervei zapisani, poki ieszcze bilo nie przedano, a milczalbi o ten dług dziesiąć lat, przes dawność ziemską, a pravem iego nieiskał: ten nima tego długu na them imieniu patrzić, ale iszcza ma w swoich pieniądzach iskać. A ieslibi ten iszczeć nimial płaczicz czem: tedi w tem długu ma iego za szijją wziąć. A ieslibi o ten dług do prává pozvał, tego, ktori to imienie dzierzi, dawnosci ziemskieij nieomiąszkawssi,

rżit', dawnosti zemskoje ne omeszkawszi, tomu, podluh zapisu jeho perwszoho, majet' derżanie onoho dedicstwa, w tomże dolhu byti[85]) prisużono; aby tot, kotoryj w derżani toho dedicstwa, tot dolh majet' zaplatiti; a tot derżawca, na tom, w koho kupił, majet' sia tych penezej, i kożdoho inszoho[86]) nakladu doiskiwati: a na bolej, jestliby toho dolhu, i inszich kotorych kolwe nakladow na sebe ne priniał, w tot czas, koli toje dedicstwo zapisał.

rum solvat creditori illi, et repetat a venditore peccuniam, quam solverit, et omnes alios sumptus, presertim, si emptor, in contractu emptionis huiusmodi, debita, et sumptus, in se non susceperit.

II. Chtoby imenje czużoje dołżnoho za swoj dołh wział 87.

Koliby chto na weczno imenia czijeho zakupnoho[88]), w nedostatku druhoho, o kakije[89]) dolhi swoi, prawom perewet, a onoje by imenie za oboi dolh[90]) onyj stojati mohło[91]): tohdy tot, kotoryj majet' bolszuju sumu, tak derżaczij, jako zy-

II. Duobus creditoribus ad eadem bona concurrentibus, minus creditum combinatur majori.

Si quis super bonis alicuius alteri obligatis, in defectum aliorum, credita sua jure perduxerit, et bona illa valerent pro utraque summa: tunc creditor, maioris summae, tam possessor, quam actor, tene-

85) *Sł.* dolhu meti. 86) inszoho *Sł. niema.* 87) *Według kod. Firl. pierwszy artykuł.* 88) *F.* zakuplenoho. 89) *F.* kakij, *Sł.* o jakije. 90) *F.* dolhi. 91) *Sł.* nemoh.

temv podług zapissu iego pirwssego, ma dzierżanie onego dziedzistwa w tem długu bić przisądzono; abo ten, ktori w dzierżaniv tego dziedzistwá, ten dług ma zaplacicz; a ten dzierżawca na them v kogo kupił, ma się tich pieniądzij, i kożdego inego nakladu doiskivać: a navięceij, gdibi tego długu, i nakladow inssich ktorichkolviek na siebie nie przijął w ten czas gdi tho dziedzistwo kupoval.

II. *Wtori ezlonek.* Ktobi imienie czudze dłużne, za swoije długi wziął.

Gdibi kto na viecznosć imienia czijego zakupnego, w niedostatku drugiego, o iakie długi swoije, pravem przeviodł, a ono bi imienie za on oboij dług nie stało: tedi ten, ktori ma viętszą sumę, tako dzierżąci, iako i kupuiąci, będzie povinien drugiemu mnieiszą sumą odłozicz; a sąm ono imienie, v obu duu długach dzierżeć

skujuczij, budet'[92]) powinen druhomu menszuju sumu otłożiti, a sam onoje imenie, w obejuch sumach derżati majet, iż[93]) do wykupenia[94]) czerez otczicza, kotoryj s prawa ostanet'[95]) tomu imeniu otcziczom[96]). A jestliby tot, kotoryj bolszuju sumu majet'[97]), budetli meti[98]) wolu, możet' druhomu za jeho penezi spustiti, abo oba[99]) inszomu mohut' zastawiti, w tojże sume, i tyje penezi rozdeliti.

III. O dołh naczom, chto prisiahnuti majet' 1).

Też ustawujem, iż kożdyj żalobnik na szkody swoi, jako kolwe jemu wdełanyje, tak i na dołh własnyj, na kotoryj by dołh, listy meł, a stratił, a ustawił [2]) by na to hodnych swetkow, chto by tyje listy widel: tohdy czim budet' winen jemu, majet' tymi swetki [3]) oswetcziti, a sam majet' na tom prisiahnuti, a onyj majet' jemu to [4]) płatiti, na czom

bitur reponere minorem concreditori, et in utraque summa, possidebit bona illa, ad exempcionem. Licebit tamen creditori majori, si voluerit, cedere in hoc minori, vel utrique eorum simul, bona ipsa in tota ea summa impignorare tercio.

III. Agenti pro damnis aut credito probacio competit, et non mutuandum sine chirographo plus decem sexagenis.

Quilibet actor super damnis, quomodocumque sibi illatis, et super credito, super quod chirographum habuerit, sed amiserit, et testibus qui chirographum viderint summam crediti, attestatus fuerit, debet solus jurare, et impulsatus tenebitur ei solvere, id super quo juvaverit. Ei vero qui chirographum habuerit debet

92) *Sł.* i budet. 93) *F. Sł.* aż. 94) *F.* wykuplenia. 95) *F.* ostanut'. 96) *F. Sł.* otcziznomu. 97) *F.* majuczi. 98) *Sł.* meł. 99) oba *Sł.* niema. 1) *W Firl*, 2. *artykuł.* 2) *F.* a wystawiłby. 3) *F.* swetkami. 4. 4. *Sł.* majet' to mu.

ma, asz do vikupienia tego oiiczicza, ktori s prává ostatnie temv imieniv oiiczić. A ieslibi ten, ktori viętszą sumą mą, będzieli mial volą drugiemv za iego pieniądze spuscicz, abo inssemv, mogą zastavicz w teij sumie, i pieniądzmi się rozdzielicz.

III. *Trzeci członek.* O dług, na czem kto ma przisiącz.

Tesz vstauuiem, isz kożdi żalobnik na szkodi swoije, iako kolviek iemv vdzielane, tak i na dług wlasni, na ktoribi dług i listi mial, a stracił bil bi na tho godnich swiatkow, kto ti listi vidzial: tedi czem będzie vinien iemu, ma themi swiatkami oswiatczicz, a sąm ma na them przisiągnącz, a on ma tho iemv placzic, na czem on przisiągnie, ma dzierżąno bić. A kto bi listi mial na dług, temv przes przisiągi na thi ma bicz placon ten dług. A vstauuiem tesz, abi żadni sliachcicz

on prisiahnet' majet' [5]) derżano byti. A kotoryj by listy meł na dołh, tomu bez prisiahu tot dołh na list [6]) majet' płaczon byti. Ustawujem [7]), aby zadin szlachticz i meszczanin, ne pozycził [8]) wyszej desiati kop bez listu. A chtoby z szlachty [9]) abo z meszczan [10]) odin odnomu pozycził [11]) wyszej desiati kop hroszej [12]) bez listu, a onyj jemu zaprit': tohdy prawo onomu ne [13]) majet' [14]) dopustiti, odno na desiat' kop prisiahnuti: a szto budet' wyszej desiati kop pozyczono bez listu, majet' tratiti.

IV. Koli chto recz zastawnuju, w bolszoj sume zastawił' inszomu. 15)

I też, koliby chto recz zastawnuju, w bolszoj sume inszomu [16]) zastawił, a tot czija recz jest [17]), u kohoby swoje zastał, [18]) ku braniu ich penezej, kotoryje [19]) penezi, on, abo predok jeho budut [20]) na tuju recz wziali: majet jeho pozwati

solui absque juramento. Constituimus etiam, ut nullus nobilis, aut civis, mutuet alteri plus decem sexagenis grossorum sine litteris. Et si quis limitacionem hanc excesserit, et debitor negaverit: tunc creditor, non nisi super decem sexagenis admittetur ad juramentum, contra debitorem illum, residuum vero amittit.

IV. Quid si res obligata, obligatur alteri in majori.

Si quis rem obligatam, obligaverit alteri, in maiori summa: tunc dominus rei ipsius, cittato possessore ad recipiendum pecuniam, reponet ei pecuniam in inscripcione expressam, et rem suam recuperabit: ille vero residuum peccuniae suae requiret ab eo, cui dederit.

5) *F.* a to majet'. 6) *Sł. wyrazy*: tomu bez prisiahi tot dołh na list *opuscit.* 7) *F.* A ustawujem *Sł.* a nad ustawu. 8) *F. Sł.* niepożiczat. 9) *F.* so szlachty. 10) *Sł.* abo chto z meszczan. 11) *Sł.* pozyczał. 12) hroszej. *F. Sł. nie maią,* 13) ne *Sł.* niema. 14) *F.* majet bolszej. 15) *W Firl.* 3. *artykuł.* 16) inszomu *Sł. niema.* 17) jest *Sł niema.* 18) *F.* zastawił komu. 19) *Sł.* kotoryjeby. 20) *F.* budet.

i miesczanin niepożiczal vissei dziesiąci kop bes listu. A ktobi visseij dziesiąci kop bes listu pożiczil, a on iemu zaprzi: tedi pravo onemv ma dopuscic iedno na dziesiącij kopach przisiągnącz; a co będzije visseij dziesiąci kop pożiczono przes listu, to ma placicz.

Czwarti członek. Gdibi kto rzecz zastawną, w więtszej sumie zastavil komv inssemv.

Tesz, ktobi rzecz zastawną, w więtssej sumie zastavil, a ten czija rzecz v kogo bi swoije zastal, ku branijv tich pieniądzi, ktore bi pieniądze, on, abo przodek iego będąci na tą rzecz wziąli: ma iego ku prauu pozwáć; a pozvawssi ku prauu, i położiwssi sumą pieniądzi na zapisie mianovaną, swoiją rzecz ma wziąć;

ku prawu; a pered prawom pozwawszi, a położiwszi[21]) sumu penezej na zapise menenuju, swoju recz majet' wziati; a tot kotoryj na czużuju[22]) recz[23]), bolszuju sumu dast', na istcu nechaj sobe[24]) toho smotrit, szto budet na zwysz perwoje sumy dał.

V. Kożdaja zastawa dawnosti meti ne może![25])

Choczem też i ustawlajem, iż by[26]) każdaja zastawa dawnosti zemskoje ne meła[27]), ani tratit, iż wolno budet' wsiakomu dediczu, otłożiwszi pered prawom penezi, a zastawlenych derżanej dedicstwa swojeho dopustiti, tak[28]) za prawom swoim privożonym, tak też jako kolwe inak nabytym[29]). A koli bychto imenie swoje, abo inszuju recz kotoruju kolwe swoju, komu w penezech[30]) zostawił, na roh menenyj[31]), i chotel by penezi jeho jemu wernuti, a zakład

V. Proprietas rei obligate prescripcione non tollitur.

Statuimus, quod res impignorata prescripcionem non habeat, nec amitatur per eam, sed liberum erit cuilibet heredi, reposita coram iudicio pecunia, possessionem hereditatis suae obligatae recuperare iure suo naturali vel qualitercumque acquisito. Et si quis bona sua, aut quamcumque rem suam, alteri impignoraverit in pecunia ad terminum expressum, et tandem voluerit eximere, et cittaverit illum ad accipiendum pecuniam, et ille non paruerit in termino peremptorio; tunc actor

21) *Sł.* pozwawszi jeho i położiwszi. 22) *Sł.* należaczuju. 23) *F.* recz majet. 24) sobe *Sł. niema.* 25) *W Firl. 4. artykuł.* 26) *F. Sł.* aby, 27) *F. Sł.* ne majet meti. 28) *F.* tak kak. 29) *F.* dobytym. 30) komu w penezech *Sł niema.* 31) *F.* menianyj.

a ten ktori na czudzą rzecz viętssei sumi dá, na iszczcv niechaij tego sobie smotrzi, ćo będzie nad wswisz pierveij sumi dał.

V. *Piąti członek.* Kożda zástává, dawnosci mieć nie może.

Chcemi tesz, i vstauuiem, abi kożda zástává dawnosci ziemskieij ni mialá, ani traciła, isz volno będzie kożdemv dziedzićv, przet pravem, odłożiwssij pieniądze, a zastavionich dzierżania i dziedzistwa swoiego, ma bić dopusczon, iak za pravem swoijem przirodzonem, i iako kolviek inak nabitem. A gdibi kto imienie swoije, abo inssą rzecz swoiją ktorą kolviek, w pieniędzach zostavil na rok mijenionij, i chcial bi iemv iego pieniądze wroczicz, a zaklad swoij v niego k sobe

swoj[32]) k sobe wziati; a onby penezej swoich w neho ne choteł brati[33]), ani zakładu jeho jemu postupiti, a pozwan by byl ku prawu, aby penezi swoi wział, a on by na roku zawitom ne choteł stati: tohdy żałownik położiwszi pered wradom[34]) penezi: wrad majet' jemu dati uwiazanie w imenie, i każdyj zakład swoj z uradu derżati majet'. A jestliby onyj, kotoryj imenie, abo kotoryje inyje reczi zastawnym obyczajem zakupił, a na roku pozwanom stał: tohdy, wziawszi penezi swoi, i toje zastawy, to jest[35]) imenia leżaczoho, abo ruchomych reczej: majet' żałobniku postupiti podluh zapisow i wmowy, żadnoju dawnost'ju ne otbywajuczi. A jestliby komu zastawił na rok, tohdy, jestliby tot żiw, a rok priszoł, a on ne wykupił na rok: tohdy onyj, tuju[36]) zastawu, majet' derżati aż

exposita pecunia, coram officio, mittetur in possessionem bonorum suorum. Ita et omnem rem impignoratam, recuperabit impignorator. Si vero obligatarius paruerit in termino cittacionis: tunc, accepta pecunia, tenebitur cedere de bonis obligatis secundum inscripcionem, prescripcione non obstante. Et si quae res invadiata fuerit ad certum terminum, et terminus ipse effluxerit, re non exempta: tunc possidebitur ad alium terminum, et non redimetur, nisi a termino. Sed si is, qui taliter obligaverit, moritur: tunc filius eius, aut propinquus, eximit, termino non attento.

32) *Sł.* swoj w neho. 33) *F.* wziabi. 34) *Sł.* pered prawom. 35) *Sł.* to jest zastawy. 36) *Sł.* i tuju.

wziąć, a on bi pieniądzi swoich v niego brać niechcial, ani zakladv iego iemv postąpicz, i bilbi o tho pozvąn ku braniv, abi pieniądze swoije wziął, a onbi na roku zavitem niechcial stać: tedi żalobnik położiwssi przet pravem pieniądze, vrząd iemv ma dać wviązanie w imienie, i kożdi naklad swoij z urządv dzierzeć ma. A iesli bi on, ktori imienie, abo ktorą iną rzecz zastawnim obiczaijem zakupil, na roku pozvanem stal: tedi wziąwssi pieniądze swoie, i teij zastavij, to iest imienie leżące, abo rochownih rzeczi: ma żalobniku postąpicz, podług zapissu vmovi, żadną dawnoscią nieodbivaijąci. A ieslibi komv zastavil na rok; tedi, ieslibi ten żiw, a rok prziszedl, a na on rok nie vijkupil, te di ten, oną zastavę ma trzimacz, asz do drugiego roku. Niszli ieslibi ten, kto zastavil, vmarl, swoieij zastavij nievikupiwssij,

do druhoho roku, a[37]) ne majet' okupati[38]), aż od roku do roku. Niżli jestliby tot chto zastawit' umret[39]), swojeje zastawy ne wykupiwszi, a syn[40]) zostanet' abo bliźnij: tohdy tot roku ne majet' smotreti, ale pripozwawszi, majet' tot[41]) penezi wziati, a zastawy poskupiti.

Vl. Rok prawu o zastawnuje recz, majet' byti położon zawityj 42).

Chotem toż meti, i wstawlajem to, iż perwyj rok s prawa założnyj[43]), o każduju recz zastawlenuju[44]), majet' byti rok zawityj, pod straczeniem prawa. A ot kotoroho[45]) czasu pozwow budet' pozwan[46]), tot kotoryj zastawu derżit', ot toho czasu ne majet' bolszij imenia kaziti, ani wżiwania dochodow, kotorych kolwek sia ustupati[47]); szto by[48]) kolwe posle położenia pozwu iż onoho imenia

Vl. Terminus redempcioni pignoris assignatus primus est peremptorius, et a tempore cittacionis, cessandum ab usu eius.

Terminus primus iuridice assignatus, ad exemptionem pignoris, sub amissione causae, debet esse peremptorius. Et cittatus a tempore cittacionis, debet cessare ab usu bonorum obligatorum, et quidcumque post positam cittacionem, de bonis illis acceperit, hoc totum debet in redemptione restituere. Et licebit officiali causam huiusmodi exemptionis subdelegare, cuicumque.

37) *F.* a onyj. 38) *F.* wykupiti *Sł.* odkupati. 39) *F.* niżli chtoby zastawiłszi 1 wmer a. 40) *F.* a po nem syn. 41. tot *Sł. niema.* 42. W *Firl.* 5. *artykuł.* 43. *Sł.* prawa założonych. 44. recz zastawlennju *Sł. niema.* 45. *Sł.* a ot kożdoho. 46. *F.* pozwał. 47. *F.* ne majet' w stupati. 48. *Firl.* a sztoby.

a sin zostanie, abo bliżnii: tedi tego roku nij maiją smotrzić, ale przipozvawssi, maią pieniądze wziącz, a zastavi postąpicz.

Vl. *Szosti członek.* Rok prauu o zastawną rzecz, ma bicz położon zavithij.

Chcem tesz, i vstauuiem mieć to, isz pirwssi rok prava, założoni ma bicz rok zawithi, pot straceniem prává o kożdą rzecz. A od ktorego czassu pozvem będzie pozvąn, ten ktori zastavą dzierżi, od tego czassu nima więcej kazić imienia, ani vżivania dochodow, ktorich kolviek, nima się wstąpováć. A co bi kolviek posle położenia pozuu, z onego imienia wziął, to ma vikupuiącemv wrocić. Jeslisz

wział, to wsie majet' wykupajuczi jemu wernuti. Jestliby nemoh sam wradnik na kotoromże roku o wykupenie[49]) zastawy byti, dla kotoroje inoje potreby: tohdy wradnik budet' mocon, mesto sebe czełoweka dobroho na sude posaditi, kotoryj budet' meti, zupołna[50]) moc, o wykupeni[51]) zastawy, w se suditi i skazywati, szto prawo kotoroj storone prineset'.

Koliby pozwał toho, koho 52) zastava, tot chto jemu zastawił

Koliby sprawa była komu[53]) o kotoruju recz nededicznuju, to jest, jako o dołh pozyczonyj, abo o recz ruchomuju, zastawlenuju[54]), tot, kotoryj pozwan ku wyprawleniu[55]) tych reczej jeho zastawnych[56]), na perwom, na[57]) druhom, i na tretem roku ne stał: tot swoju recz tratit'; a tot, kotoromu by tyje reczi zastawlenyje budet' mocon obernuti, kudy choczet'[58]).

VII. Pignus mobile distrahitur.

Si aliquis ad exemendum rem suam mobilem impignoratam cittatus, in primo, secundo, et tercio terminis, non paruerit: is rem illam amittit, quam obligatarius convertet, iuxta beneplacitum suum.

49) *F.* wykupenia. 50) *Sł.* zupołnuju. 51) wykupenie. 52) *F. Sł.* tot w koho. *Kodex Dział. nie liczbuje tego artykułu; w Firl. jest on* 6, *w Słuc.* 7. 53) komu *F. niema.* 54) *F.* zastawnuju. 55) *F. Sł.* ku wyprawieniu. 56) *F. Sł.* zastawlenych. 57) *F. Sł.* ina. 58) *Sł.* choteczi.

bi niemogl sąm vrządnik na ktorem roku o vikupienie zastavi bić, dla ktoreij insseij przicziny, abo potrzebi: tedi vrządnik będzie mocen w miasto siebie czlovieka dobrego na sądzie posadzicz, ktori będzie miecz zupełną moć, o vikupienie zastaw wssitko sądzicz, i skazovać, ćo pravo ktoreij stronie przyniesie.

Siodmi czlonek. Gdibi teu pozual, v kogo zastavą tego, kto iemv zastavil.

Gdibi komu bila správá, o ktorą rzecz niedziedziczna, to iest, iako o dług poziczoni, abo o rzecz ruchomą zastavioną: ten, ktori ku vipravieniv tich rzeczi iego zastavionich, na piervem, na drugiem, i na trzeciem roku nie stal: ten swoiją rzecz tracij; a ten ktoremv ta rzecz zastaviona będzie mocen obroczić kędi veschce.

VII. Chtoby szto zaprodał na rok 59).

Też, jestliby chto zastawił komu ruchomuju recz, na rok, pod straceńjem, a koliby rok priszoł, a tot chto zastawił, ne wykupił: tohdy tot, chto zakupił, możet' tyje reczi obernuti ku swojej potrebe, na wecznost'.

VIII. Jestliby chto zastawił na rok imenia, a ne wykupił 60)

Także[61]), imeńje, jestliby chto komu zastawił na rok pod straceniem: tohdy, jestliby rok priszoł, a tot, chto zastawił imenie, i[62]) na tot rok ne moh wykupiti: tohdy tot, chto zakupił, majet' obosłati bliżnich, a bliżnije[63]) toje imenie okupili. Pakliżby bliżnije ne mohli po tom obosłani i do hodu[64]) toho imenia okupiti: tohdy tot, chto zakupił, wecznie toje imenie oderżit'[65]).

VIII. Res mobilis impignorata ad diem, lapsu diei ammittitur.

Si quis impignoraverit alteri, rem mobilem, ad diem, sub ammissione, et si ad diem illum non exemerit: tunc pignus ipsum obligatario cedit in proprietatem perpetuam.

IX. Bona immobilia impignorata ad diem, lapsu diei transeunt in proprietatem obligatarij.

Ita etiam et immobilia bona impignorata ad diem, si non eximuntur, in termino per impignoratorem: tunc obligatarius avisabit propinquos eius ad eximendum. Si vero et propinqui post huiusmodi avisacionem sui, ad spacium unius anni, non exemerint: tunc obligatario cedit pignus in perpetuum.

59) *Sł.* rok pod straceniem. *W Sł. jest to* 8. *artykuł.* 60) *W Sł.* 9. *artykuł.* 61) *F.* też. 62) i *F. Sł. niemają.* 63) *F. Sł.* aby bliżnii. 64) *F.* obosłani do roku. 65) *F.* wieczne to mejet' oderżati.

VII. *Osmi członek.* Ktobi co przedal na rok pot straceniem.

Tesz jeslibi kto zastavil komu rzecz ruchomą, na rok, pot straceniem, a gdibi on rok przeszedł, a ten kto zastavil nievikupił: tedi ten, kto zakupił, może tą rzecz obrocicz ku swoiej potrzebie, na viecznoscz.

VIII. *Dzieviąti członek.* Jeslibi kto zastavil na rok imienie, a nie vikupił.

Także i imienie, jeslibi kto zastavil na rok poth straceniem: tedi, gdibi rok przyszedł, a ten kto zastavil imienie na ten rok, niemogł vikupić: tedi ten, kto zakupił, ma obesłać bliskich, abi onij tho imienie okupili. Jesliszby i bliżnij obesłanij do hodv potem nie mogli tego imienia okupicz: tedi ten, kto zakupił, viecznie to imijenie ma dzierżecz.

IX. Jestli chto zastavil komu imenie na rok, i w liste swojem opiszet' bez roku ne okupati 66).

Jestliby też chto komu zastawił imenie, i napisałby[67]) w liste swojem, iż majut'[68]) na tot rok okupiti[69]), a koli na tot rok ne okuplu: tohdy, do tohoż roku majet'[70]) derżati. Ino takowyje[71]) zastawy[72]) majut' byti derżany podluh zapisu[73])[74]).

Et si etiam quis obligans bona sua alteri, expresserit in litteris quod bona ipsa, non nisi ad certum diem sit exempturus, et si neglexerit diem ipsum: tunc per annum expectare debeat, ad eundem diem. Huiusmodi obligationes, debent teneri, iuxta inscripcionem.

66) *W St.* 10. *artykul.* 67) F. i tobi opisał. 68) *F.* iż maju. 69) *F.* wykupiti. 70) *F.* majet' imenie onyj. 71) *F.* I takowyj. 72) zastawy *St. niema.* 73) *Firl.* podluh listow zapisanych. 74) *St. kodex w tym dziesiątym rozdziele dokłada jeszcze dwa artykuły, ktore odpowiadają artykułowi* 17. *rozdz. VII. statutu drugiego: są w tych wyrazach.*

X. O imenia zastawnyje na rok.

Też ustawujem, jestliby chto zastawił komu imenie, abo ludi, w kotoroj sumie penezej na rok, a zasia penezej ne zapłatiwszi toje imenie, abo ludi, szto budet zastawił w neho, kotoroho otniał do roku: tohdy majet zapłatiti khwałtu tomu dwanadcat rublew hroszej, a nam hospodaru protiweń tolkoż. A kolko budet do roku tyje ludi, kolko ich zastawił ne robili: tohdy, za kożdvj tyżdień, majet płatiti nawiazki szest hroszej, za toho, kotoryj budet meti woły, a klaczu; a za toho, kotoryj piesz budet, majet płatiti tri hroszi. Pakliby tot, kotoryj zastawił, chotel tyje ludi na rok okupiti, a tot, kotoryj zakupił, ne chotel penezej swoich wziati, a ich postupiti: tohdy tot majet wiża z uradu w kotorom powete budet wziati, i do neho jechati, aby peniazi swoi wział. Jestliby on peniazej wziati na chotel, tohdy tot wiż, tyje peniazi wszemszi, majet do skarbu naszoho, dati, a jeho w tyje ludi wwezati.

IX. *Dziesiąti członek.* Jeslibi kto zastavil na rok jmienie, i w liscie opisal bes roku nieokupicz.

Jeslibi kto komu zastavil jmienie, i w liscie opisal, isz ma na ten rok vikupić a gdi na ten rok nie okupi: tedi do tegosz hodu ma dzierżecz. Ino takovi maiją bić w dzierżaniv, podlug zapissu.

Jedennasti członek. Imienia zastawne na rok.

Tesz vstauuiem, jeslibi kto zastavil komu imienie, abo lvdzi, w ktorei sumie pieniądzi na rok, a zasię pieniądzi niezaplaciwssi, to imienie, abo lvdzie ćo będzie zastavil, v niego odiął do roku: ten ma placić gwalt temu dwanascie rubli grossi, a vini krolv iego milosci tilkosz. A kilko będzie do roku cziji lvdzie, ile ich zastavil nie będą robicz: to za kożdi tidzien ma placić naviąski szesć grossi, za tego, ktori będzie mial voli a klaczą; a za tego, ktori piessi będzie, ma placić trzi grossi. Jesliszbi ten, ktori zastavil, chcial ti lvdzie na rok okupicz, a ten, ktori zakupil niechcial pieniądzij swoijch wziąć, a ich postąpicz: tedi ten ma vidza z urządv w ktorem poviecie będzie wziącz, i do niego iechać, abi swoije pieniądze wziął. Jeslisbi on pieniądzi swoich nie chcial wziąscz: tedi ten vidz, thij pieniądze wziąwssi, ma dać do skarbv nassego, a iego w thij ludzie wviązacz.

. . . . . .

. . . . . .

Rozdeł perwyj nad cat'.

O hołowszczziny ludej putnych, i mużickije, i parobockije.

Na perwej 75), o hołowszczinach putnoho czełoweka, i bortnika 76).

Też ustawujem, chtoby putnoho czełowika, abo bortnika zabił: hołowszczziny [77]) za putnoho czełoweka[78]), dwanadcat rublew hroszej; a za bortnika, osm rublew hroszej. A chtoby bił putnoho cze-

Rubrica undecima.

De capitibus et compensacionibus plebeorum et illiberorum.

I. Quantum pro capite servilis et quantum pro mellificiarij

Statuimus, quod occidens hominem servilem dictum puthnij, solvat pro capite duodecim siclos; pro mellificiario octo siclos; pro percussione servili tres sicli;

75. Na perwej *F. riema.* 76. *Kodexa Frl. Słucki artykuł ten liczbują za pierwszy.* 77. *St.* hołowczina. 78. czełoweka *St. niema.*

XI. Jestliby w ludi zastawnyje, chto inszej wwezał sia.

Jestliżby chto inszij, w ludi zastawnyje, abo w zemli zastawlenyje, za inszeju priczinoju wwiazał: tohdy tot istiec, kotoryj jemu zastawił. majet jemu oczistczati: a ne oczistitli, sam jemu szkodu oprawiti budet.

Dwanasti czlonek. Gdibi się kto inssi w ludzie zastawne wviązal.

Jeslibi kto inssi w ludzie zastawne, abo w ziemią zastawną, za inssą przicziną się wviązal: tedi then isczeć, ktori iemv zastavil, ma iemv oczisciać; a iesli nieoczisci, sam iemv ma szkodą opravovać.

Rosdzial jedennasti. *O holowszczinach lvdzi putnich, mvziczkih i parobeczkijch.*

Pervij czlonek. Naprzod o glowsczinie putnego człovieka i bartnika.

Vstauuiem, isz ktobi puthnego czlovieka, abo bartnika zabil: holowsczina za putnego czlovieka dwanascie rubli grossi; a za bartnika osm rubli grossi. A ktobi

łowika, abo bortnika: tohdy putnomu czełowiku nawiazki[79]) tri rubli hroszej; a bortniku, rubl[80]); a żona ich sowito.

I. O hołowszcziny, o nawiazki, remesnych ludej. 81)

Zołotaru, organiste, puszkaru, pekarcu[82]), kucharu, dojlide, hachwtaru, kowalu, stolaru, sklaru[83]), sokolniku, psarcu, woznicy, masztaleru[84]), muralu, krawcu, szewcu, hachwtarce, kowernicy, brali majet[85]) tym wsim hołowszczina[86]) byti jako putnomu służе[87]), dwanadcat rublew hroszej. Chotiaby tiahłyj abo newolnyj był s tych remesnikow[88]): tohdy jemu taja[89]) hołowszczina, a nawiazka rubl[90]).

II. O boj, i o hołowszcziny, tiwunow, i pristawow, i inszich wradnikow 91).

Tiwunu[92]), pristawu[93]), kluczniku[94]),

mellificiario siclus; uxoribus vero eorum, si feriuntur, duplum solvitur.

II. Compensaciones artificum.

Organistae, bombardario, pistori, coquo, architecto, gemmarum intextori, mensario, vitreatorio, falconario, caniculario, aurigae, agasoni, muratori, sartori, sutori, gemmarum intextrici, lodicum textrici, his omnibus compensa capitis, ut et servili duodecim siclorum. Et etiam si quis eorum fuerit ex genere kmethonum, tamen in artificio huiusmodi existenti, compensacio capitis haec, et pro percussione siclus.

III. Villicorum, et similium compensaciones.

Villico, nec non superintendenti, et

79) *Sł.* nawiazka. 80) *F.* rubl hroszej. 81) *Artykuł 2. tak w Firl. jak i w Słuc.* 82) pekaru *Sł. niema.* 83) *Sł.* stolaru, malaru, *a szklarza niema.* 84) *F.* masztarelu. 85) *F.* kowernicy tkali, brali ma. 86) *F.* hołowszіny. 87) *F.* putnomu czełoweku. 88) *Sł.* był remeslnikow. 89) *F.* tajaż. 90) *F. Sł.* rubl hroszej. *Nadto Słucki dodaje*: I jestli toje roboty ne budet wmeti: tohdy im hołowszina podle rodu ich. Jestli chto chłop, to jemu chłopie, a jestli mużiku to mużickoje. 91) *Artykuł 3. w Firl. i Słuc.* 92) *Sł.* Też ustawujem tiwunu. 93) *F.* pristawu i. 94) *Sł.* i klucznikujeho.

bił puthnego czlovieka, abo barthnića: tedi puthnemu czlovieku naviąska trzi ruble, a barthniku rubl; a żonąm ich sovito.

I. *Wtori członek.* Hołowszcini i naviąski rzemiaslnijch ludzij.

Zlotnicu, organisce, puszkarzu, kucharzu, doijlidzie, hawtarzu, kovalv, stolarzu, malarzu, sokolniku, psarczu, vosnici, mastalerzu, mularzu, krawczu, szewczu, hawtarce, kobiernici, praczce, them wszitkiem ma hołowszczina bić, iako puthnemv sludze, dwanascie rublij groszi. A ktobi ciąhli, abo nievolni bil rzemiaslnikiem: tedi iemu tasz hołowszczina, a naviąski rubl groszi. I ieslisz teij robothi nie będą vmieć: tedi iem hołowszciná podle ich rodu; jesli kto chłop, temu chiopia; jeslij kto mużik, temu mużiczka naviąska.

II. *Trzeci członek.* O boi, hołowszczin, ciuunow przistavow, i inssich vrządnikow.

Tesz ciuunu, przistauu, i kluczniku iego, hołowszczina, ktobi iego v urządzie

hołowszczziny, chto by jeho wo wrade zabił: dwanadcat rublew hroszej; a nawiazki ich[95]) wo wrade, tri rubli hroszej A jestliby kotoryj tiwun, abo pristaw z uradu, byli wystawleni: tohdy im hołowszczina i nawiazka jako i[96]) tiahłomu czełowiku. A jestli by parobok był wo wrade, w tiwuustwe, abo w pristawnicstwe[97]) holowszczina jemu desiat' kop[98]) a nawiazka rubl[99]), do toho czasu, poki [1]) wo [2]) wrade; a jestli z uradu wyzwoleny [3]) budut': tohdy im hołowszczina i nawiazka jako parobkom [4]).

III. O hołowszczziny, i oboj, prostych ludej i parobkow 5)

A koliby chto [6]) mużika tiahłobo zabił, tot majet' płatiti za neho hołowszcziny desiat' kop hroszej; a za parobka newolnoho, hołowszcziny [7]) piat' kop hroszej; a żonce newolnoj po tomuż hołowszcziny [7]).

clavigero, compensacio pro capite, sicli duodecim, pro percussione tres. Eisdem vero dum ex officiis fuerint depositi, compensaciones, ut et kmethonibus. Et si illiber fuerit in officio villicandi, aut superintendenti: ei compensatio pro capite, decem sexagenae, pro percussione siclus, interdum sunt in officio; depositi vero, ut alii illiberi compensabuntur.

IV. Kmethonibus et illiberis compensacio.

Occidens kmethonem, solvet decem sexagenas grossorum pro capite; pro illibero vero, quinque sexagenae, et foemine illiberae tantundem.

95) *F.* im. 96. i *F. niema.* 97. *F.* u pristawstwe. 98. *F.* Kop hroszej. 99. *St.* a nawczki rubl hroszej. 1. *F.* pokul. 2. *St.* na. 3. *F.* nastawleny. 4. *St.* parobku. 5. *Artykut* 4. *w F. i St.* 6. *St.* A chtoby. 7. hołowszcziny *F. niema.*

zabił: dwanascie rubli grossi, a naviąski, v urządzie ich trzi ruble grossi. A ieslibi ktori ciuon, abo przistaw, z urządu bili vistavienij: tedi iem holowsczini i naviąski iako cziahlemu czlovieku. A ieslibi parobek v urządzie ciuunstwie, abo przistawstwie bił: holowsczina, dziesiąć kop, a naviąski rubl grossi, do tego czassu poki v urządzie; a iesli z urządv vizvolon będzie: tedi iemu holowsczina, i naviąska, iako parobku nievolnemv.

III. *Czwarti członek.* O boij i holowsczini prostich ludzi i parobkow tesz.

A ktobi mużika ciahlego zabił, then mussi płacić za niego dziesiąć kop grossi holowsczini; a za parobka nievolnego piąć kop grossi; a żonce nievolneij po temusz holowsczini.

IV. O boj, i rany muzickije i parobockije 8).

Koliby chto mużika tiahłoho ranił abo bił, majet' jeho nawiazati poltinu hroszej; a żonce rubl hroszej; a parobku połkopy hroszej; a żone jeho kopa hroszej.

V. Zid, Tatarin, chrest'jan w newoli meti ne majut' 9).

Też ustawujem, jestliby kotoryj żid, abo tatarin, kotoroho kolwe stanu chrest'janina kupił, abo zakupił: ot toho czasu prikazujem, wojewodam, starostam 10), derżawcam, aby toho sia dowedywali 11), kożdoho chrest'janina ot żida, abo ot tatarina, z newoli wyzwalajem 12): a to tym obyczajem. Jestliby kupił na wecznost', abo w kuplenoje żonki jeho rodił: tohdy dorosti lat swoich, majet' w neho wyrobitca za sem let; a po semi letech majet' na wolu 13) puszczon byti. A jestliby żid, abo tatarin 14), zakupił w peneziach: tohdy ustawujem takowym

Vulnerans vero kmethonem, compensabit grossos quinquaginta; uxorem ejus centum; illiberum triginta; uxorem eius sexaginta.

V. Judei et Thartari, ne tenuerint Christianos in illiberalite.

Si aliquis Judeus aut Thartharus emerit, aut pignori acceperit Christianum: ex tunc mandamus palatinis, capitaneis, et tenutariis, ut de hoc perquirant. Nam omnem Christianum ex illibertate a Judeo et Thartaro liberamus eo modo. Si fuerit emptus in perpetuum, aut ex muliere empta procreatus: tunc adeptus etatem suam elaborabit se ab eo per septennium; et post septem annos efficitur liber. Si vero fuerit impignoratus Christianus apud aliquem hujusmodi perfidorum: tunc sit ei relaxamenti singulis annis utriusvis sexus fuerit, triginta grossi et quousque se ela-

8) *Artykuł* 5. *w Firl. i Stuc.* 9) *Artykuł* 6. *w Firl. i St.* 10) *F. St.* starostam i. 11) *F.* doweduli 12) *St.* wyzwolati, 13) na wolu *F. niema.* 14 *F.* tatarin koho.

IV. *Piąti członek.* Naviaska mużiku i parobku.

Tesz ktobi mużika ciahlego ranil, abo bil, ma iego naviązacz polcziną grossi; a parobku polkopi grossi; a żonce kopá grossij.

V. *Szosti członek.* Zid, tatarzin, krzescijąn w nievoli mieć nimaią.

Vstauuiem tesz, jeslibi ktori żid, abo tatarzin, ktorego kolviek stanu krzescianina kupil, abo zakupil, od tego czassu przikazuiemi, voievodąm, starostąm, i dzierżawćąm, abi się tego doviedivali, i kożdego krzescianina, od żida, abo od tatarzina, z nievoleij vizvalalij: a to tem obijczaijem. Jesli kupil na viecznosć, abo v kupioneij żonki iego się vrodzil: tedi dorosissi lat swoich, ma się v niego virobicz za siedm lat, a po siedmi leciech, ma na volą puszczon bić. A ieslibi żid abo tatarzin, zakupil w pieniądzach: tedi vstauuiem, takovem vipusku na kożdi hod mu-

wypusku[15]) na kożdyj hod, jak[16]) mużczizne, tak neweste[17]), poł kopy hroszej I do tych czasow majet' jemu tot[18]) zakup służiti, poki s toje sumy wyrobitca. A czeled'[19]), kotoraja dana tatarom za otca naszoho, i prodkow naszich, i za nas, z dwory naszimi: tuju czeled', ony majut' derżati weczno[20]).

VI. Czełowik wolnyj, zażadnyj wystup w newolu ne majet' wziat byti 21.

Też ustawujem, iż czełowek wolnyj, za żadnyj wystup w newolu ne majet' wziat byti, u wecznuju[22]) w newolu. A jestliby za kotoryj wystup, wydan był w kotoroj sume: tohdy majet' robiti[23]), a na[24]) kożdyj hod, wypusku mużiku dwanadcat[25]) hroszej; a żonce piatnadcat' hroszej. Jestliby[26]) im dano prisewoh na pożitok ich[27]). A jestliby im prisewku ne dawał[28]) tohdy mużiku na hod wypusku poł kopy hroszej, a żonce dwadcat'[29]) hroszej. A jestliby sia sam ne boraverit tenebitur impignoratus servire eis. Quae autem familia illibera, data fuerit Thartaris, a felicis recordacionis patre, et aliis predecessoribus nostris, aut a nobis, cum curiis, haec serviat eis perpetuo.

VI. Homo liber, non redditur ex noxa aliqua illiber.

Statuimus, quod homo liber, non deputetur in illibertatem ob aliquem excessum. Et si propter noxam aliquam fuerit traditus in aliqua summa: tunc debet laborare, et singulis annis dimittentur viro viginti grossi, mulieri quindecim, et hoc, si concedetur eis seminare aliquid, pro utilitate eorum. Et si seminari non concedetur: tunc, viro ad annum triginta grossi, mulieri viginti. Et si in tanta summa fuerit, quod se elaborare nequeat: tunc pueri ejus elaborabuntur, et dimittetur eis tantundem.

15) *F.* wypustu. 16) jak *Sł. niema.* 17) *F.* newesti *Sł.* i żonce. 18) tot *F. niema.* 19) *F. Sł.* czelad. 20) *F. Sł.* weczne. 21) *Artykuł 7. w F. Sł.* 22) *F.* na wecznost. 23) *F.* tohdy sia majet wyrobati. 24) *Sł.* robiti na. 25) *F.* piatnadcat. 26) *Sł.* a jestli. 27) ich *F. niema.* 28) *F.* ne dano, *Sł.* ne dał. 29) *F* petnadcat.

żiku i żonce po połkopi grossi. Do tich czasow ma iemv ten zakup służ icż, oki się s teij sumi virobi. A czeladz, ktora dąna tatarom za ojcá nassego, i przodkow nassijch, i za nas z dwori nassemi, tą czeladz, onij maiją dzierżecz viecznie.

VI. *Siodmi czlonek.* Czloviek volni, za żadni vistąp w nievolą nima bić wziąth.

Vstauuiem, isz czloviek volni, za żadnij vistęp w viecznią nievolą nima bić wziąt. A ieslibi za ktori vistęp vidąn bil w ktoreij sumie: tedi ma się virobicz na kożdi hod, mużiku vipusku dwanascie grossij. Jesli iem dąno przisievek na pożitek

moh wyrobitca[30]), żeby tak u welikoj sume wydan był: tohdy deti jeho majut sia wyrobiti, a wypusku im po tomuż majet' byti[31]).

VII. O wypuskańje[32] penezej zakupnym ludem. 33.

Też ustawujem, jestliby chto[34]) w zakupy[35]), zakupił mużika, abo żonku, a s nim by[36]) ne umowił, szto majet' jemu[37]) prisewati, abo penezej wypustiti: tohdy majet' takżo s penezej ottruczono byti, piatnadcat' hroszej na leto[38]), a żonce desiat' hroszej.

VIII. Jestliby czij czełowik wolnyj, abo ne wolnyj, abo czeladin, zaszoł za druhoho, a on by nechotel prawa dati i jeho wydati 39).

Też[40]) jestliby czij czełowek, ne pochożij[41]). abo czeladin, nevolnyj, za koho zaszoł, za inoho[42]), a powedał sia wol-

VII. Hominibus se ipsis impignorantibus pecuniae defalcantur.

Si se impignoraverit, vir aut mulier, non facto contractu de seminando, aut de falcando: tunc defalcabuntur annatim, viro quindecim grossi, mulieri decem.

VIII. Quid, cum illiberi alicujus, deprehenduntur penes alterum.

Si kmetho alicuius, aut illiber, subiecerit se alicui alteri, asserens se esse liberum, et is qui eum susceperit, requi-

30) *F. Sł.* wyrobiti. 31) *F.* byti na rok. 32) *Sł.* o wykupanie. 33) *Artykuł* 8. *w Firl. i Sł.* 34) *F.* chto koho 35) *Sł.* zakupa. 36) *F.* a s nim sia. 37) jemu *Sł. niema.* 38) *F.* wypuskati: tohdy majet z pieniazej otruczono byti mużiku na leto piatnadcat' hroszej. 39) *Artykuł* 9. *w Firl. i Stuc.* 40) *F. Sł.* też ustawujem. 41) *Sł.* jestliby kotoryj czełowiek newolnyj abo wolnyj. 42) *F.* zaszoł za koho inoho, *Sł.* zaszoł za onoho.

ich: tedi mużiku na hod vipusku polkopi grossi. A iesli się sąm nie mogl virobicz, żebi tak w vielkiej sumie vidąn bil: tedi dzieci iego maiją się virabiać, a vipusku iem po temusz ma bicz.

VII. *Osmi czlonek* O vipusczaniv pieniędzij zakupnem ludzam.

Tesz vstauuiem, jeslibi kto zakupią zakupil mużika, abo żonką, a s niem bi nie vmovil ćo ma przisievać, abo pieniądzi vipusczać: tedi także pieniądzi ma bić vitrąćono, piętnascie grossi mużikovi na lato, a żonće dziesiąc grossij.

VIII. *Dzieviąti czlonek.* Jeslibi czij człoviek volni, abo nievolni, abo czeladzin, zaszedl za drugiego, a onbi niechciał pravo dać i iego vidacz.

Vstauuiem tesz, jeslibi ktori czloviek volni, abo nievolni, abo czeladzin, za inssego kogo zaszedl, a poviedzial sie bić volnem; a on pąn cziji czloviek, abo cze-

nym; a onyj pan czij czełowek, abo czeladin, prosił w neho prawa, raz abo dwa a onyj[43]) pan ne chotel jemu, na neho prawa dati: tohdy takowyj[44]) zemianin, majet' pritiahnen byti ku prawu zemskoju I jestli tot[45]), czij czełowek, nepochożij, abo czeladin, zyszczet' prawom, iż jeho newolnyj; a na onoho pana w koho był budet' czełowek[46]), perewedet', iż w neho prosił prawa, raz, i dwa; a on prawa ne dał: tohdy tot majet' nawiazywati[47]) onoho czełoweka, abo czeladina, ot toho czasu, kah ot neho wtekszi, w neho[48]) meszkał, podle ustawy tych to praw.

IX. Jestliby u koho czeladin wtek, a drubij wedajuczi zakaz, propustił jeho dobrowolnie[49]).

Też ustawujem, jestliby ot koho czeladin wtek, mużik, abo żonka newolneja, a kotoryj by wedajuczi, czerez zakaz,

situs a domino eius, semel, aut bis, iusticiam de eo ministrare noluerit, et fuerit tractus propterea ad iudicium, et si dominus ille probaverit illiberum esse suum. Et probaverit etiam susceptorem illum denegasse sibi iusticiam requisitam bis: tunc susceptor tenebitur illiberum domino eius pro mora compensare, ab eo tempore, quo aufugiens ab eo, perseveraverit.

IX. Prebens quis viaticum, aut viam alterius indicans mancipio profugo, tenetur requirere ipsum.

Si quis illibero alterius masculo aut femine fugienti, sciens esse insinuatum de eo viam monstraverit, aut panem de-

43) *St.* onyjby. 44) *F.* takowyj pan. 45) *F.* tot pan. 46) *F.* w koho był czełowek. 47) *F. St.* nawezati. 48) *F.* a w neho. 49) *Artykuł* 10. *w F. i Stuc.*

ladzin, prosil v niego prava, ras, abo dwa; a on pan niechcial iemu na niego prává dać: tedi takovi ziemianin ma bicz przyciągnion do prává ziemskiego, gdi ten czloviek cziji bil, niepochodzący, abo czeladzin, ziskąn pravem, isz iego nievolni, a na onego pana v kogo będzie bil czloviek przeviedzie, isz v niego prava prosil, ras i dwa, a on niedal prava: tedi ten ma naviązovać onego czlovieka, abo czeladzina od onego czassu, iako od niego vciekl, a v niego miąszkal, podle vstavij tichto praw.

IX. *Dziesiąti członek.* Jeslibi v kogo czeladzin vciekl, a drugij viedzącz zapoviedz, przepuscijl iego dobrovolnie.

Tesz, gdibi od kogo czeladzin vciekl, mużik, abo żonká nievolna, a ktoribi viedzący zapoviedz, isz tho czudza czeladz bieżij, i vkazal iem drogą, abo iem

abo zapowedi, iż to czużaja czelad' bežit', i wkazał im dorohu, abo chleba dał, abo ich w sebe perechował, a to by na neho było perewedeno: tohdy takowyj, majet' tuju czelad' otyiskiwati; a jestliby ne otyiskał: tohdy majet' tomu czija czelad' płatiti[50]).

derit, aut in domum receperit eum, et hoc probabitur: tunc talis tenebitur profugum illum requirere; et si non invenerit: tunc tenebitur solvere eum.

X. Jestliby chto syna swojeho, abo wolnoho czełoweka w newolu prodał 51).

X. Vendicio filij vel suimet ipsius non valet.

Też ustawujem, jestliby wolnoho czełoweka, abo syna swojeho chto prodał, z hołodu w newolu, abo sam sia dla hołodu[52]) prodał w newolu[53]): takowyj list ne majet' derżan byti, i kak hołod ominet'[54]), tot czełowek, penezej dobywszi[55]), i jemu otdast', a sam zasia wolen zostanet. I jestli pak chtoby newolnoho swojeho prodał dla hołodu[56]), abo s chleba dal komu: tohdy takij[57]) weczne tomu majet byti.

Si quis hominem liberum, aut filium suum, propter famem, aut semet ipsum vendiderit in illibertatem: talis contractus non valet, et postquam famis transibit, homo ipse, acquisitis peccuniis, redimet se. Si vero quis illiberum suum vendiderit, aut propter panem, tempore famis dederit alteri: talis illiber remanebit penes illum perpetuo.

50) *F.* tomu za czelad jeho płatiti bez otwołoki. 51) *Artykuł* 11. *w Firl. i Stuc.* 52) *F.* dla dołhu. 53) prodał w newolu *St. niema*, a *Firl. dodaje*: czerez list zapisnyj. 54) *St.* a jak hod ominet. *Firl.* I kah hołod minet. 55) *St.* nabywszi. 56) dla hołodu *St. niema*. 57) *F.* takowyj.

chleba dal, abo ich v siebie przechoval, a to bi na niego biło przeviedziono: tedi takovi ma tę czeládz odiskivacz; a gdibi nie odiskal: tedi ma temv czijia czeladz płaczicz.

X. *Jedennasti członek.* Gdibi kto sina swoiego, abo czlovieka volnego, w nievolą przedal.

Vstauuiem tesz, gdibi kto volnego czlovieká, abo sina swoiego, z glodu przedal, abo się sąm dla glodu dal: takovi list nima dzierżąn bić, a iako glod minie, ten czloviek pieniądzi nabiwssi, iemu ma oddać, a za się sąm ma volni bić. Jeslisz bi kto nievolnego swego przedal dla chleba: tedi takovi viecznije ma bić iemv, komu iest przedąn.

XI. Jestliby chto w hołod czelad' swoju wybił 58)

Też ustawujem, jestliby chto w hołod czelad' swoju newolnuju wybił z dwora procz, nechotiaczi ich perechowati[59]), a oni by sami w hołod perekormili sia: takowyje wżo ne majut' byti newolnymi, ale wolnyje[60]). A wedżo tym obyczajem: iż koli tuju[61]) czelad' wybijet': tohdy[62]) sia ona majet' opowediti wradnikom[63]) u powete, abo wradniku[64]) mestkomu, burmistru[65]), abo ich[66]) meszczanom, iż ich[67]) wybił: a tyje kotorym[68]) opowedajut', majut' obosłati toho pana[69]) czija czelad' jest', jestliby ich wybił won[71]), nechotiaczi ich kormiti: tohdy onaja czelad' wżo weczne majet' byti wolna.

XI. Mancipia, tempore famis a domino expulsa, redduntur libera.

Constituimus, quod si quis tempore famis, familiam suam illiberam expulerit, nolens eam nutrire: tunc jam familia illa redditur libera. Tamen cum fuerit expulsa, manifestet se officio districtus, aut civitatis, quod sit expulsa; et officium aviset dominum familie ipsius, utrum expulit eam, nolens nutrire: tunc familia ipsa redditur perpetuo libera.

XII. Newolnicy, majut' byti czetwerakich priczin 72).

Też ustawlajem, iż newolnicy majut'

XII. Veniant in illibertatem quatuor ex causis.

Illiberi fiunt quatuor modis. Primo,

58) *Sł.* wyhnał. *Jest to artykuł* 12. *w Firl. i Stuc.* 59) *Sł.* perechowywati. 60) *F. Sł.* wolnymi. 61) *Sł.* koli chto tuju swoju. 62) *Firl.* tohdy onaja czelad'. 63) *Sł.* wradniku. 64) *F. Sł.* wriadu. 65) *F.* bormistrom. 66) ich *F. Sł. niemają.* 67) *F.* iż ich pan. 68) *F.* ktorymsia. 69) *Sł.* otpowedajut'. 70) pana *Sł. niema.* 71) *Sł.* wybił procz. 72) *Artykuł* 13. *w Firl. i Stuc.*

XI. *Dwanasti czlonek.* Jeslibi kto w glod czeladz swoią vignal.

Tesz vstauuiem, jeslibi kto czeladz swoią nievolną w glod vignal z dwora precz, niechcąć ich przechovivać, a onij bi się sami w glod przeżivili: takovi iusz nimaią bić nievolnemi, ale volnemi. A wszakże them obiczaijem gdi kto czeladz swoią vipędzi: tedi się ona ma opoviedzieć vrządniku w poviecie, abo vrządv mieszczkiemv, abo miesczanom, isz ich vibił; a czi ktorem opoviedaią maią oboslać tego czija czeladz iest, iesli ich vibił przecz niechcząć karmić ich: tedi ta czeladz viecznie ma bić volna.

XII. *Trzinasti czlonek.* Nievolnijczij, maią bijcz czworakieij przicznij.

Tesz vstauuiem, isz nievolnici maią bijć czworakich przicznin. Pierwssi,

byti czetwerakich priczin. Perwyje[73]), kotoryje z dawna w newoli sut', abo z newolnych sia rodili[74]). Druhije, kotoryje polonom zawedeny sut'[75]) z zemli ne prijatelskoje. Treteje, koliby na smert' skazany komu, okrome[76]) zlodejstwa, a onyje by[77]) prosili toho komu skazany, żeby ich ne hubił, a dawali by sia[78]) w newolo, a onby ich ne hubił[79]), takowyje w newoli majut' byti[80]), i deti ich, kotoryje potom budut' roditi. Czetwertoje, koliby samisia w newolu podali: a[81]) chto by wedajuczi, żonku newolnuju, chotia[82]) czełowek wolnyj, jeje poniał, tohdy i sam w newolu majet' byti, i deti ich, bud'[83]) mużskoho, abo żenskoho stanu; tymże obyczajem, i żonka majet' byti, jestliby za newolnoho poszla, we-

qui antiquitus sunt illiberi, aut nascuntur ex illiberis. Secundo, qui ex terris hostilibus ducuntur captivi. Tercio, dum condemnati ad mortem propter furtum impetrantur, et prestant se in illibertatem ei, cui sentenciati fuerint, et is eis parcit, tales, et posteri eorum nascituri ex eis, fiunt illiberi. Quarto, cum se ipsimet in illibertatem vendiderint; et qui liber existens, duxerit illiberam, is redditur illiber et pueri eorum sexus utriusque; eodem modo et mulier, si scienter nupserit illibero, redditur illibera, et pueri eorum similiter.

73) *F.* perwyj *Sł.* perwoje. 74) *Sł.* rodiat. 75) sut *Sł. niema.* 76) *F.* okrom. 77) *Sł.* a oniby. 78) *F.* zdawalisiaby. 79) *Sł.* newbił. 80) *Sł.* majut dany byti. 81) *Sł.* a tot obyczaj iż. 82) F. chotiaby. 83) F. bud' kotoroho stanu.

ktorzi z dawna są w nievoli, abo z dawna się rodzą. Drudzij, ktorzij plonem są zaviedzienij z ziemie nieprzijacielskiey. Trzeci, gdibi na smierć skazanij, komv, okromia zlodzieijstwá, a oni bij prosili, komv skazanij, żebi ich niegubil, a davali bij się iemv w nievolą, a on bi ich niegubil: takovi w nievoli maiją bicz, i dzieci ich, ktore się s nich będą rodzicz. Czwarzi, gdibi się sami w nievolą podali, w ten obiczaij: isz ktobi viedzącz żonką nievolną, chocia bi bil czloviek volni, a poiął bi ią, tedi on sąm, i dzieci ich, bądz męszkiego, abo żenskiego stanu, maiją bić w nievolij; themże obijczaijem ma bicz, jesli żonka za nievolnego poszlá, viedzącz, isż iest nievolnij, tedi i sama podaije się w nievolią i dzieci ich

dajuczi, tohdy i sama newolu podajet'[84])
sia, i deti ich[85]).

84) *F.* w newolu dast'. 85) *Kodex Słucki w tym jedenastym rozdziale dokłada jeszcze następujące dwa artykuły:*

XIV. K nawezkam, o prikaz slnhi.

Jestliby chto komu prikazał słuhu, a tot słuha, szkodu wcziniwszi tomu panu swojemu, ot neho procz wtek: tohdy tot, kotoryj jemu prikazał, powinen budet jeho ku prawu postawiti, a sudi majut' jemu rok złożiti, na kotoryj majet' jeho doiskawszi sia, i ku prawu postawiti. Jestliżby on na tot rok, kotoryj sudi położał, toho ne postawił: tohdy on sam powinen budet' tuju szkodu oprawowati, na czom on słusznyj dowod wczinit.' A jestliby sia potom tomu panu w koho słuha wteczet', prihodiło widieti na torhu, abo potkali na dorozie: tohdy wże on sam ne majet' jeho imati, niżli majet' smotreti toho prikazcy swojeho.

XV. O słuhu neprikaznoho jestliby panu swojemu zaszkodił.

Jestliby meł słuhu neprikoznoho, a on jemu szkodu wcziniwszi, precz wtek: tohdy on, hdekolwe jeho navidit', abo spotkajet' jeho, majet' pojmati, i westi do prawa; i pered prawom majet' szkody swojeje dowoditi.

Czternasti członek. Naviąska o przikas slugij.

Jeslibi kto komv przikazal slugą, a ten sluga szkodą vcziniwssi temu pann swoiemv, od niego precz vciekl: tedi ten, ktori iego przikazal, povijnien będzie iego ku prauu postavijcz, a sądzie maiją iemv rok zlozicz, na ktori ma iego doiskawssi się, ku prauu postavić. Jesliszbi on na ten rok ktori sądzie złożą tego niepostavil tedi on sąm, povinien będzie, tą wszitką szkodą opravovać, na czem on slussni dovod vczini. A ieslibi się potem temu panu, v kogo sluga vciekl, przigodzilo się vidziecz s niem na targu, abo potkać na drodze: tedij iuże on sąm, nima iego imacz niszli ma smotrzecz tego przikaznika swoijego.

Piątnasti członek. O slugą nieprzikaznego, jeslibi panu swoiemv zaszkoczijl.

Jesli kto mial slugą nieprzikaznego, a on iemu zaszkodziwssi, od niego vciekl precz: tedi on, gdzie kolviek iego vvidzi, abo spotka, ma iego poijmáć, i viesdz do prává; i przet pravem, ma szkodi swoiej na niem dovodzicz.

Rozdeł wtoryj nadcat'.

O hrabeżi i o nawiazki.

1. Jestliby chto zaniał, abo pohrabił stado hospodarskoje 86) abo kniażskoje 87), panskoje, i zemianskoje, i sztoż 88) z nego wmovił.

Też ustawlajem, jestliby chto zaniał, abo pohrabił, stado naszo[89]), abo kniażskoje, i panskoje, abo zemianskoje, a umoril[90]), kobyły, abo żerebca: tohdy za żerebca dobroho naszoho[91]), desiat' kop hroszej; a za kobyłu, piat' kop hroszej. A jestliby panskoho, abo zemianskoho[92]) stada, chto żerebca, abo kobyłu pohrabił[93]): tohdy za żerebca, piat' kop hroszej; a za kobyłu, tri kopy hroszej. A wedżo[94]), jestliby nichto żerebca naszoho abo[95]) zemianskoho, ne torhował: tohdy taja cena; a[96]) chto budet' torhował, szto

Rubrica duodecima.

De rapinis seu spoliis et compensationibus eorum.

1. Quid rapienti armentum equorum principis aut baronis.

Si quis occupaverit, aut rapuerit alterius armentum equarum, ducis, baronis, aut nobilis, et mortificaverit equum, aut pullum equae: tunc pro pullo de armento principis, solvet sexagenas decem: pro equa quinque. Pro pullo ex armento baronis, aut nobilis, quinque; pro equa tres scilicet sexagenas grossorum. Et hoc, si a nemine huiusmodi pulli mercati fuerint: tunc, solventur iuxta taxam supra scriptam; si vero fuerint mercati ab aliquo: tunc, quod fuerit oblatum in mercando, hoc solvi debet; et equae solutio,

86) *Sł.* korolewskoje. 87) *F. Sł.* kniażskoje abo. 88) *F.* a sztoby. 89) *F. Sł.* stado korolewskoje. 90) *F.* i wmorił. 91) *F. Sł.* za zerebca korolewskoho. 92) abo zemianskoho *Sł. niema.* 93) *F.* kobyłu wmorił. 94) *F. Sł.* a wszakże. 95) *F. Sł.* żerebca korolewskoho abo panskoho. 96) *Sł.* a jestli.

Rosdzial dwanasti. *O grabiezach, i naviaskach.*

1. *Pierwj członek* Jeslibi kto zaiął, abo pograbil stado krolewskie, xiąskie, panskie i ziemianskie, a z onego bi stada ćo vmorzil.

Vstauuiem, isz jesli bi kto zaial, abo pograbił stado krolewskie, xiąskie, panskie, i ziemianskie, a vmorzil bi kobilą, abo zrzebcá krolewskiego: tedi za zrzebca krolewskiego dziesiąć kop grossi; a za kobila piąć kop grossi. A ieslibi s panskiego stada kto zrzepća, abo kobilą vmorzil, abo pograbil: tedi za zrzebća panskiego piąć kop grossi; a za kobila trzi kopi grossi. A wssakże, iesli nikto nie targoval zrzebća krolewskiego, ani panskiego: tedi ta cena; a iesli kto będzie tar-

budet' dawano, to majet' byti płaczono[97]). A swirepa, jestliby[98]) kotoraja u boronie ne bywała, abo drow ne woziła: tohdy majet' to byti płaczono; a koli kotoraja budet' u dwore robliwała: tohdy poltina hroszej. A szto sia dotyczet' mużikowy klaczi, abo żerebca domoroslenoho[1]): poltina hroszej. Niżli jestliby klacza była kuplenaja, szto budet' dał[2]), to majet' byti płaczono; abo żerebca, chotia i domoroslenoho, chto budet' torhował, szto budet' dawał, to majet' byti płaczono, za dowodom.

haec fieri debet. Eius scilicet quae non fuerit in usu ocandi, lignaque vehendi, et aliorum laborum domesticorum: pro ea, quinquaginta grossi. Pro jumento kmethonis, aut pullo iumenti eius, quinquaginta grossi. Si vero emptum fuerit jumentum: tunc solvetur precium quod datum fuerit; et pro pullo, etiam domi nato, quantum fuerit oblatum in mercatu, hoc solvi debet, iuxta probacionem.

II. Chtoby pobrał komu stado swirepie na swojej zemli, abo na jeho, abo na ispaszi.

Jestliby chto komu pohrabił[3]) stado swirepie, na jeho, abo na swojej zemli, abo na czijej kolwe whrabeżi, abo na ispaszi: tot majet' platiti khwalt, i szkodu

II. Rapiens armentum alterius violentiam solvit

Si quis rapuerit alterius armentum equarum in terra sua, aut cujuscumque modo spolii, aut depascationis causa: talis tenetur solvere violentiam, et damnum

97) to majet byti płaczono *Sł. niema.* 98) *F.* a swirepa kotorajaby. 99) *Sł.* tohdy to ma. 1) *Sł.* domorosloho. 2) *F.* i szto budet za neje dał. 3) *Sł.* pobrał.

goval: tedi ćo będzie davąno, to ma bicz płaćono. A swierzepa, iesli ktorá w bronie niebivála, abo drew nievozilá: tedi to ma bić płaćono; a ktora bądzie w dworze robilá, tedi polcina grossij. A ćo się doticze mużiczkieij klacze, abo zrzebća domoroslego, polczina grossi. Niszli ieslibi klaczá bila kupiona, ćo będzie dąno, to ma bić płaćono; abo zrzebća, ktobi domoroslego targoval, ćo będzie zą̨n davąno to ma bić płaćono, z douodem.

II. *Wtori członek.* Ktobi komu pograbil stado swierzepie na swoieij ziemi, abo na jego, abo na spassij.

Jeslibi kto komu pobral stado swierzepie, na iego, abo na swoieij ziemi, abo na czudzeij, abo na czijeij kolviek, abo na spassi: ten ma płacicz gwałt, i szkodą, ćo bi się stalo temu stadu, vedlug vchwali niżeij pisaneij. Bo nima za spassi stada

szto by sia [4]) stało tomu stadu, podluh ufały niżej pisanoje. Bo ne majet' za ispasz stada brati, by [5]) i zastał na ispaszi, ale majet' toje stado otohnati, do toho [6]) pana, czije stado; a ispasz majet' obwesti storonnimi ludmi: tohdy tot, powinen ispacz zaplatiti [7]), czije stado szkodu wczinilo [8]).

quod fuerit illatum armento, secundum constitucionem infrascriptam. Nam, non debet propter depascacionem occupari armentum, etiamsi offenderetur in depascatione: tunc debet armentum ipsum pelli ad dominum suum et depascatio debet ostendi hominibus extraneis: tunc dominus armenti, tenebitur solvere damnum.

II. Chto by pod szlachticzom, abo pod szlachtiankoju hrabeż wczinił.

Też ustawujem, chto by pod szlachticzom: abo pod szlachtiankoju, hrabeż wczinil, koni pobral, abo [9]) w kostela,

III. Eripiens quis desub nobili jumentum, reus est violenciae.

Si quis sub nobili utriusvis sexus rapinam fecerit, rapuerit scilicet equos circa eclesiam, aut in mercatu, campo vel

4) sia *F. i Sł niemają.* 5) *F.* stada hrabiti by dobre. 6) toho *Sł niema.* 7) *F. Sł.* platiti. 8) *Kodex Słucki ten drugi artykuł daléj rozciąga tak:* Wszakże wyzwolajuczi stado kobył, aby na ispaszi nebyli zajmany: niżli bydło, koni, woły, korowy, swini, husi, majut' zajmany byti podle dawnoho obyczaja; i skoro zanemszi, majet' obosłati toho pana, czije jest toje bydło, aby bydło swoje na paruku wział, a o ispacz na kopu szoł, i szto kopa na ispaszi szkodu prisudiat' tot pan, czyje bydło na ispaszi zaniato, na obosłanie toho komu ispasz stala, bydła swojeho brati na paruku i na kopu iti ne chotel: tohdy tot, chto zajmet majet' obwestiti tuju ispasz ludmi dobrimi stornoju; i szto taja storona szkody okopujet', on majet' w toj szkode swojej ostawiti toho bydła, odno, abo dwoje, sztob za szkodu jeho stało, a dostol otohnati do toho pana, czije bydło jest. 9) abo *F. niema.*

brać, bi tesz zastal i na spassi: ale ma tho stado odegnać, do onego pana, czige stado, a spassi ma obviesdz stronnemi lvdzmi: tedi ten povinien szkodą placzić, czige stado na spasi zaial. Wszakże, vizvalami stado kobil, abi na spasi nie bili zaijmane: niszli bidlo, konie, voli, krovi, svinie, gąssi, na spassi ma zaimąno bić, podle davnego obiczaijá; i skoro zaiąwssij, ma obeslać tego páná, czige bidlo iest, abi bidlo swoije naporuką wziął, i na spassi szedl na kopę, i ćo kopa na spassi szkodi przisądzi, to ma placicz. A iesli tedi pan ten, czige bidlo na spassi zaięto, na obeslanie tego, komv się spas stálá, swego bidla brać na poruką i na kopą idz niechcial: tedi ten, kto zaimie, ma obviesdz tą spas lvdzmi dobremi stroną, i ćo ta stroná szkodi o kopa, on ma w teij szkodzie swoijeij, tego bidla, iedno, abo dwoije, ćo za iego szkodą stanie, zostavicz, a ostanek, ma odeslać do tego pana, czige bidlo.

abo na torhu, abo na polu, a w piru [10]); a chotiaby boju żadnoho nie wczinił, aby odna [11]) persuna ne byla pri koni, abo słuhu, abo pered słuhoju konia wział, abo zwoza wypreh, chotiaby i onaja parsuna pritom nebyła; a byłoby [12]) perewedeno słusznym dowodom: tohdy onyj, kotoryj hrabił, majet' to oprawiti jemu, jako by szlachticzu, abo szlachtiancze ranu, dwanadcat' rublew hroszéj.

convivio, etiamsi percussionem non intulerit, et si nulla persona fuisset circa jumentum ipsum: tunc raptor tenebitur reformare ei duodecim siclis, perinde ac si vulnus nobili ipsi intulisset.

IV. O hrabeż konia panskoho, i dworanskoho, i szlachetskoho.

Panskoho, dworanskoho, i szlachetskoho konia, ot kożdoho hrabeżu bez wradnoho, wyzwolajem. A jestliby chto, bez wradu, w kniazia, abo w pana [13]) pohrabił: takowyj majet' konia koniem nawiazati.

IV. Equi militares, eximuntur a raptionibus

Equum baronis, nobilis, et curialis, ab omni inoficiosa raptione, eximimus. Et si quis inoficiose, equum ducis, baronis, aut nobilis, rapuerit: is compensabit equum equo.

10) *Sł.* abo w horu. 11) *F.* newezinił chociaby ni odna. *Sł.* newczinił aby ona. 12) *F.* a byłoby to. 13) *F.* w pana konia.

III. *Trzeci członek.* Ktobi pot sliachcićem, abo pot sliachcianką grabies vczinil.

Tesz vstauuiem, ktobi pot sliachcicem, abo pot slachcianką grabies vczinil, konie pobral, abo v kosciola na targu, na polv, abo na kolacij, chociabi boijv żadnego nievczinil: abi tesz ni iedna persona nie bila, ani sluga, abo ieslibi przet sługą wziął konia, abo z voza wiprzągl, chociabi ova persona przitem nie bila, a bilobi tho przeviedziono slussnem dovodem: tedi on, ktori pograbil, ma opravicz to iemu, jakobij raną sliachciczu, abo sliachćańće, dwanascie grossij.

IV. *Czwarti członek.* O grabies konia panskiego, dworzanskiego, i slacheczkiego.

Panskiego, sliachećkiego, dworzanskiego konia, od kożdego grabieżu besprawnego visvalami. A iesli bi kto bes vrzędv, v kniazia, abo u pana, konia pograbil; takovi ma konia koniem naviązacz.

V. Chto czijeho czeloweka pohrabit'.

Też jestliby szlachticz cziich mużików pohrabił, na torhu, abo pri cerkwi, abo na polu, abo hde kolwe; koni abo żiwotinu na poli [14]) pobral w hrabeż [15]), a onyj, komu sia hrabeż stała, w tek sia do prawa, a nato dowod wczinił, iż [16]) jeho pohrabił: tohdy perwej s prawa majet' skazati [17]) tri rubli [18]) nawiazati, a hrabeż wernuti; toż teper majet' na onom [19]), czoho jemu potreba iskati. A jestliby onyj koho [20]) pohrabil: tohdy tot, chto hrabeż za hrabeż hrabit [21]), swoju nawiazku tratit', a tomu, koho hrabił [22]), majet' hrabeż wernuti i nawiazati [23]).

V. Rapina Kmethoni illata compensanda; et vicissitudine rapine, tollitur compensatio.

Si nobilis kmethenes alterius, in mercatu, vel circa ecclesiam, aut in agro, vel ubicumque spoliaverit, jumentis eorum, aut peccora, im campo, occupaverit, in rapinam: tunc probato hoc in iure, tenebitur spoliator rapinam reddere, et compensare tribus siclis; et tandem poterit querere jure ab illo, si quid actionis habuerit contra eum. Si vero ille spoliatus, non ferens id, et non requirens ius, fecerit contra mutuo rapinam: tunc is, qui pro rapina facit rapinam, compensationem suam amittit, et tenetur idem ei, quem spoliaverit, rapinam reddere, cum compensa-

14) napoli *F. niema.* 15) *F.* w hrabeż. 16) iż on. 17) *Sł.* perwej majet' skazati prawa tomu. 18) *F.* rubli hroszej. 19) *F.* na nem. 20) *Firl.* koho pohrableno, nesterpiel, i nedoszedszi prawom, protiw, *co w kod. Dział. opuszczono. Słucki to wyraża:* koho pohrabił, nesterpiał, i nedochodiaczi prawom, a protiw. 21) *Sł.* hrabit' tot. 22) *Sł.* pohrabił. 23) *Kodex Słucki ten piąty artykuł daléj ciągnie tak:* A jestliby też czij czełowek także czijeho czełoweka pohrabil: tohdy majet' nawezati hrabeż, jako koni, tak i bydło, po nedelam, podle dawnoho obyczaju.

V. *Piąti członek.* Kto czijego czlovieka pograbi.

Tesz, kiedi bi sliachcić, czihich mużikow, na targu, abo przi kosciele, abo na polu, abo gdzie kolviek pograbił; konia abo żivociną na polv pobral w grabiesz a on, komu się grabiesz stal, vciekł bi się do prává, i na tho dovod vczinił, isz iego pograbił: tedi pierveij maiją skazać s pravá temu trzi ruble grossi naviąskij, a grabiesz wrocicz; tosz terasz ma na onem, czego potrzeba iskać. A ieslibi on kogo pograbił, niescierzpiał, a niedochodząć pravem, naprzeciw pograbił: tedi ten, kto grabiesz za grabiesz grabi, ten swoij grabiesz tracij; a temv kogo pograbił, ma grabiesz wrocicz, i naviązacz. A ieslibi tesz czloviek, także czigego czlovieká pograbił: tedi ma nawiązivać grabiesz, iako konie, tak i bidlo, poniedzieląm, vedług davnego obijczaija.

VI. Nawiazka, mużiku i żonce.

Też ustawujem nawiazki na kożduju recz, szto majet' byti. Nawiazki na perwej [24]) mużiku. Nawiazka [25]), chto czużoho [26]) mużika pojmajet', a w sebe derżit', poltina hroszéj; a żonce, rubl hroszej; a parobku, połkopy hroszej; a newolnoj żonce, kopa hroszej.

VII. Nawiazka na czelad' newolnuju.

Też, jestliby czija czelad' [27]) wtekła a zapowedalby kolko o toj czeladzi perejimu, i poszol za neju w pohoniu, a w kohoby jeje naszoł: tohdy majet' tomu w koho czelad' [28]) znaszoł, perejem dati, s czoho budet' perwéj [29]) zapowedał. A jestliby bez zapowedi i [30]) perejmu w kotione. Dicitur autem hec compensatio nawiaszka.

VI. Compensatio occupationis kmethonum et mancipiorum.

Is, qui kmethonem alterius ceperit, et penes se tenuerit, compensabit eum quinquaginta grossis, mulierem eius duplo.

VII. Mancipia profuga quomodo recuperantur.

Si alicuius mancipia, hoc est familia illibera aufugierit, et dominus familiae ipsius, publicaverit stipendium illius inventori, vel ostensori eius, et invenerit penes aliquem: tunc ei penes quem invenerit, solvet stipendium illud publicatum. Si vero preter publicationem stipendij invenerit

24) *Firl.* byti naperwej *Sł.* byti płaczono naperwej. 25) *F. Sł.* nawezki. 26) *Sł* czijeho. 27) *Sł.* A jestliby komu czelad'. 28) *F.* w koho jeje. 29) perwej *F. Sł. niemają.* 30) *Firl.* zapowedi o.

VI. *Szosti czlonek.* Naviąska mużiku i żonce.

Tesz vstauuiem, naviąski na kożdą rzecz, ćo ma bić płaćono. Naviąski napierveij mużiku. Naviąska kto czijego mużika poijma, a v siebie dzierżi, polcina grossij; a żonce rubl grossi; a parobkovi, polko,i grossi; a nievolneij żonce, kopa grossi.

VII. *Siodmi czlonek.* Nawiąska, na czeladz nievolną.

A ieslibi komu czeladz vciekla, a zapoviedzial bi kilko kroć o theij czeladzi, daiącz przeijem, i poszedl za nią w pogonią, a v kogo ią znaszedl: tedi ma temv v kogo czeladz znaszedl przijem dać, s czego będzie pierveij zapoviedzial: A ieslibi bes zapoviedzij i przeiemv v kogo oną czeladz znaszedl, a ten bi iemv niechcial bez przeiemu czeladzi vidać, a wziął na niem poziem gwałtem, a potem do prawa bil pozvan: tedi ten, ktori wziął za ten poziem, powinien placicz, iako za

ho onuju [31] czelad' znaszoł, a toby jemu ne choteł toje czeladi jeho bez pozemu [32]) wydati, a wział na nem pozem [33]) khwaltom, a potomby oto do prawa pozwan był: tohdy tot [34]), za tot pozem, powinen płatiti, jak khwałt, dwanadcat' rublew hroszej. A jestliby pak [35]) chto cziju czelad' w sebe chował, a [36]) po kolku krot' zaklikał, opowedajuczi jeje, a potom by tot, czija czelad' w kolku nedelach, tuju czelad swoju oneho naszoł: tohdy majet' jemu, za strawu tolko ot kożdoho czeladina dati na nedelu, po hroszu [37]).

et ille noluerit familiam ipsam eius profugam extradere, donec acceperit ab eo quaestum dictum vulgariter pozyem, violenter: tunc ille pro huius modi poziem accepto, cum citabitur, luet ei duodecim siclos, velut pro violentia. Si autem quis familiam alienam profugam, penes se foverit, et fecerit aliquocies proclamari, publicando eam, et tandem post aliquot ebdomadas; dominus familiae invenerit eam penes illum: tunc tenebitur dominus familiae solvere ei, pro expensis, ab unaquaque persona familiae ipsius, per grossum pro singulis ebdomadis.

. . . . . : . . . .

. . . . . .

. . . . . .

VIII. Nawiazka na woly, na korowy, i na inszoje bydło.

A chtoby komu [38]), wola wikrał, abo swiniu, abo wepra, abo kozu, ino [39]) tomu cena. Za wola, piat' desiat hroszej; a za korowu, pol kopy hroszej [40]), za wepra poł kopy hroszej [41]); za swiniu piatnadcat' hroszej; za owcu, dwanadcat, hroszej; za barana, dwanadcat hroszej [43]); za kozu, szest' hroszej; za porosia, tri hroszej; za jahnia, tri hroszej; za podswinok [43]), szest' hroszej; za knoroza, poł kopy hroszej. A chtoby koho pohra-

. . . . . .

. . . . . .

VIII. Compensatio pro peccoribus et peccudibus.

Si quis deprehenditur sustulisse furto bovem, vaccam, suem, reliqua: tunc taxa pro bove: grossi quinquaginta; pro vacca triginta; pro porco castrato, et non castrato triginta; pro sue quindecim, pro ove, duodecim; pro agno, totidem, pro capra, sex; pro porcello, tres; pro agnello, totidem. Et si quid ex his pecudibus, rapuerit quis ab altero, et illud in rapina defecerit: tunc, quodlibet horum solvetur cum compensa.

majet' s toju czelediu, majet' na neho dowod, abo prisiahu w cziniti, iż on jeho wyweł, a on, majet' karan byti jako złodej; u czelad' majet' tomu wernena byti czija była. Pakliżby na dorozie pohoniti ne moh, a w domu czijem zastał: tohdy majet' tot pan, wczijeho czełoweka tuju czeled zastał, sprawedliwost' wcziniti, i tuju czelad', majet' wydana byti jemu z nawezkoju; a tot predsia chto jeje wyweł, majet' karan byti jako złodej.

38) *Sł.* wkoho. *Jestto w Sł. 9. artykuł.* 39) ino *F. niema.* 40) *Sł.* za korowa po soroku hroszej. 41) *Sł. dodaje*: za tela dwanadcat hroszej. 42) *W Sł.* za barana dwan. hroszej *opuszczono.* 43) *Sł.* za podswinka.

ma iemv spraviedlivosć vczinić. A iesli się on k temv znać nie będzie, abi tą czeladz vikradl: tedi ten, kto iego poijma s tą czeladzą, ma na niego dovod, abo przisiągą vczinicz, isz ontego viminien, a on ma karąn bić, iako zlodzieij; a czeladz ma themv wroczona bić, czija bilá. Jeslisz bi na drodze pogonicz nie mogl, a w domu czigem zastal: tedi ma tego pąn v czijego czlovieká tą czeladz zastal, spraviedlivosć vczinicz, i tá czeladz ma vidana bić iemv z naviąską; a ten przet się, kto ią viviodl, ma karąn bić, iako zlodzieij.

VIII. *Dziewiąti członek.* Cena abo naviąska na voli, krovi i na insse bidlo.

A ktobi v kogo vkradl volá, abo krovą, swinię, vieprzá, owczą, kozą, jno temv cena. Za vola piętdziesiąt grossi; za krovą, polkopi grossi; za ialoviczą, dwadzieścia grossij; za biká mevka, polkopi grossij, za cielą, dwanascie grossi; za wieprzá, polkopi grossi; za swinię, piętnascie grossi; za owcę, dwanascie grossi;

bił tych skota, a toby umerło [44]): tohdy [45]) majet' z nawiazkoju kożduju recz platiti [46]).

. . . . . .

. . . . . .

IX. O meszczan iż ne majut' na torhu zemian hrabiti 47).

Też ustawujem, iż meszczane i poddanyje naszi, o dolhi swoi kakije kolwe [48]) ne majut' [49]) selan naszich, ani też czi-ich inych duchownych i swetskich[50]), w mestech na torzech [51]) zapowedati, ani tym sobe na nich sprawedliwosti dowoditi:

. . . . . .

. . . . . .

IX. Civis villanum in foro ne spoliaverit.

Prohibemus, ne Cives, et quicunque subditi nostri, propter credita sua, quaecunqua villanos cujuscunque in mercatibus presumant arestare, sed pro huiusmodi ceditis suis, agant cum eis, apud dominos eorum, cum nostris vero, apud offi-

44) *F.* A chtoby w koho szto pohrabił, stoho skota a w morił. 45) *Słuc. a* sztoby umerło, tohdy. 46) *W kodexie Słuckim znajduje się z koleji artykuł* 10. *który tak brzmi*:

X. Cena zbożu ustawlena.

Też ustawlajem cenu zboża, chtoby pobrał, abo został winen, jako majet' płatiti. Pszenicy kopa, dwanadcat' hroszej; żita kopa, deset hroszej jaczmeniu kopa, szest' hroszej; owsa kopa, czotyry hroszej hreczihi kopa czotyry hroszi; jaricy kopa, osm hroszej.

47) *Artykuł* 11. *według kodexu Słuck.* 48) *F.* swoi kotoryj kolwe. *Sł.* swoi jakij kolwek. 49) *F.* ne majut' selan. 50) *F.* i swetckich hrabiti. 51) *F. Sł.* w mestce na torhu.

za kozą, szesc grossi; za prosią, trzi grossi; za iagnię, trzi grossi; za potswinka, szesc grossi; za kiernoza, polkopi grossi. A ktobi v kogo pograbil s tego bidla ćo, a ćo bi zdechlo: tedi ma z naviąską kożdą rzecz placicz.

Dziesiąti czlonek. Cena zboża.

Tesz vstauuiem ceną żbożu, ktoby pobral, abo zostal komu vinien, jako ma płaćić. Pszenice kopa 12 grossi; żita kopá. dziesiąc grossi; jaczmieniv kopá, szesć grossi; owssà kopá, czteri grossi; tatarki kopa, czteri grossi; jarzice kopa, osm grossi.

IX. *Jedennasti czlonek.* O miesczaniech, isz nimaią na targu ziemiąn grabijcz.

Vstauuiem tesz, isz mieszczanie i poddanij nassij, o dlugij swoije iakie kolvie, nimaiją sielạn nassich, ani tesz czijch inich duchownich i świećkich, w miescie na targu zapoviedać, ani them sobie spraviedlivosci dochodzicz na nich: ale o thi dlugij, s temi vinovatemi; v panow ich, i inssemi poddanemi v nassich

ale o tyje [52]) dolhi s tymi winowatymi, w panow ich, i z naszimi [53]) poddanymi z naszich [54]) wradnikow, budut powinni sprawedliwosti dochoditi; a naszi [55]) wradniki i panskije, majut' im [56]) sprawedliwost' cziniti. A jestliby chto pohrabił, ne dowodaczi prawa: tohdy majet' dati [57]) nam hospodaru [58]), tri rubli hroszej; a [59]) storone, tri rubli hroszej.

X. Cena ptacham. 60)

Też ustawlajem, chtoby komu wkrał, sokoła, kreczeta, [61]) bołobana, jastreba, welikoho czehliha [62]), abo jastrebczika [63]) małoho, abo dremluha, tym [64]) cena niszej napisana. Za kreczota krasnoho, dwanadcat' rublew hroszej; a za beloho kreczota, desiat' rublew hroszej; za seroho kreczota, szest' rublew hroszej; za sokoła, dwanadcat' rublew hroszej: za

ciales nostros et hij, tenebuntnr administrare eis iustitiam. Et si quis contra fecerit, et commiserit occasione predicta rapinam: is luet nobis tres siclos, et parti totidem.

X. Taxa avium rapatium venaticarnm.

Si quis sustulerit furto ab altero avem venaticam, sciant hanc esse avium ipsarum taxam: scilicet: pro buteone ruffo, sicli duodecim; pro albo, decem; pro grisco, sex; pro falcone, duodecim; pro accipitre ex genere precipuo, sex; alii vero ex inferioribus generibus solventur singuli, tribus scilicet siclis; et minima earum, avis queque uno.

52) *F.* otyi. *Śł.* onyj. 53) *Śł.* z inszimi. 54) *F.* w naszich. 55) a naszi *Śł. niema.* 56) im *F. i Śł. niemają.* 57) *F.* tot majet' płatiti. 58) *F. Śł.* winy hospodaru korolu jeho miłosti. 59) *F.* a onoj. 60) *Artykuł* 11. *w Słuck.* Cena ptacham łowczim. 61) *Śł.* hreczota i. 62) *Śł.* czehleja. 63) *F.* jastrebca. 94) *F.* tym wsim.

vrządnikow; będą povinni spraviedlivość czinicz i dochodzicz; a vrządnici nassij i pansczij, maiją iem spraviedlivoscz czinicz. A ieslibi kto grabil niedochodzączij prává: tedi ma dać vini krolv jego milosci, trzij ruble grossi; a stronie, także trzi ruble grossij.

X. *Dwanasti członek.* Cena ptakom lesnem.

Tesz vstauuiem, ktobi komv vkradl sokola krzeczota, bolobąna, them cena nijżeij napisana. Za krzeczota krasnego, dziesiącz rubli grossi; za bialego krzeczota, szesć rubli grossij; za sokola, 12 rubli grossi; za jastrzęba, szescz rubli grossi; za bolobąna trzy ruble grossij; za jastrzabcza, rubl grossi; za drzemlika, rubl grossi.

iastroba [65]), szest' rublew hroszej; za bołobana, tri rubli hroszej; za raroha, tri rubli hroszej [66]); za czehlija [67]), tri rubli hroszej, za jastrebca, rubl hroszej; za dremluha, rubl hroszej.

XI. Cena ptacham domowym. 68)

Za hus, tri hroszi; za kapluna, szest' hroszej; za kuricy, szest' hroszej; za utku [69]), dwa hroszi; za selezena [70]), hrosz; za hołuba, hrosz; a jestlihy chto kruhowuju utku ukrał [71]), szto na kruzie sedit' [72]), dwanadcat'i po hroszej; a żorawa domowoho [73]) chto ukradet', abo ub'jet', tri kop' hroszej [74]); a [75]) lebeda domowoho, chto ty także ubił, abo wkrał, desiat' kop hroszej.

XII. Cena o sobakach. 76)

Też ustawujem cenu sobakam. Chtoby komu slednika abo nabresznika ukrał abo zabił, dwanadcat' kop hroszej; a za

XI. Taxa avium domesticarum.

Anser solvatur grossis tribus; capo, sex; gallina, sex; annates femella, duobus; masculus, uno; columba, uno; si quis vero anatem aucupiarum, circulo insidentem, subtraxerit, solvet pro eo sexagenas duodecim; qui pavonem, solvet pro eo sexagenas tres; pro grue domestico, totidem; pro cigno domestico, decem sexagenas.

XII. Canum taxa.

Statuimus precium pro canibus. Qui subtraxerit vel occiderit, canem alterius venaticum odoriferum ad feras, solvet pro

65) *F. Sł.* jastreba. 66) *Słuc.* za raroha tri r. h. *niema.* 67) *F.* czehliha. *Sł.* czehleja. 68) *Artykuł* 13. *w Sł. kodexie.* 69) *F.* utwu. 70) *Sł.* seleznia. 71) *F.* a jestliby chto tuju utkn wkrał. 72) *F.* sadowiat. *Sł.* sediat. 73) domowoho *F. niema.* 74) *Słucki z całego miejsca*: a żorawa dom. chto ukr. abo ub. tri k. hr. *niema.* 75) *Sł.* aza. 76) *Artykuł* 14. *w Słuckim.*

XI. *Trzinasti członek*; Cena ptakom domowem.

Za gąs, trzij grosse; za kapluna; szesć grossi; za kurzijcza, szesć grossi; za kaczką, dwa groscha; za kaczora, grosz; za gołąbią, grosz; a ieslibi kto kruhona vtką vhradl, ćo na kruzie siadá: tedi dwanascie kop grossi; za paua, trzi kopi; za labędzia domovego ktobi go vbil, abo vkradl, dziesiącz kop grossi.

XII. *Czternasti członek.* Cena sobakąm.

Tesz vstauuiem ceną sobakom. Ktobi komv slednika, abo nabrzesniká vkradl abo zabil, dwanascie kop grossi; za charta, pieć kop grossi; za kurcza, dziesiąć

bobrowoho psa, dwananadcat' kop hroszej; a za chorta, piat' kop hroszej, a za kurcza, desiat' kop hroszej; a za chorta podsokolego, desiat kop hroszej; za kobela domowoho, piat' kop hroszej; za uzłajnika, tri kopy hroszej; za ohara, tri kopy hroszej; za wyżła zajeczoho, abo zwerinoho tri kopy hroszej; za medalanskoho psa, dwanadcat' rublew hroszej; za łasawoho [77]), dwanadcat' rublew hroszej; a za obtocznoho psa, dwanadcat' rublew hroszej; a za szczajku, tri kopy hroszej; a za podstreleho psa, desiat' kop hroszej [78]).

eo duodecim sexagenas; et pro eo qui ad castores, totidem; pro valtere alterius generis, dicto kurcz, decem; pro valtere subfalconario, totidem; pro domestico latratore, quinque; pro eo, qui dicitnr uzlanijk, tres; qui ohar, tres; pro odorifero ad lepores, tres; mediolanensis canis, solvetur siclis duodecim; lijegawi, totidem; otokowi, totidem; podstrzelci, sexagenis grossorum decem; sczaika, tribus.

XIII. Jestliby koho pes niepriwiazanyj żeł 79).

Też ustawujem, koliby koho pes ujeł s czijeho poszczewania, a był by oto do suda pozwan, a neznał by sia ku po-

XIII. Incitans canem in alterum, reus est vulneris, et necatur insultans canis, impune ictu non jactu.

Si aliquem momorderit canis, ex incitacione alterius, et ille ad ius cittatus, si negaverit se incitasse: tunc expurgabit se

77) *Firl.* lekkawoho. 78) *Firl. od wyrazów:* a za szczajku *aż do końca artykułu niema. W Słuckim kodexie cały ten* 12. *czyli* 14. *artykuł ma wiele opuszczeń, dlatego w całości się tu osobno ze Słuckiego kodexu wypisuje:*

XIV. Cena sobakam.

Też ustawujem cenu sobakam. Chtobv komu slednika abo nabresznika ukrał, abo zabił, dwanadcat kop hroszej; za chorta piat' kop hroszej; za kurcza desiat kop hroszej; za kobela, piat kop hroszej; za uzlajnika, tri kopy hroszej; a za okhara, tri kopy hroszej; za medelanskoho psa, dwanadcat' rublew hroszej; a za szajku, tri kopy hroszej; a za podstrelczeho psa, deset' kop hroszej.

79) *Słuc.* nepriwiazanyj ujeł. *Jestto w Słuc.* 15. *artykuł.*

kop grossi; za kobiela, pięcz kop grossi; za zlajnika, trzi kopi grossi; za ogarza, trzi kopi grossi; za medalianskiego psa, dwánascie rubli grossi; za osocznego psa, dwanascie rubli grossi; za sczajka, trzi kopi grossi; za potstrzelczego psa, dziesiąć kop grossij.

XIII. *Piątnasti członek.* Jeslibi pies nieprziviązani kogo ijadł.

A gdibi kogo pies viadł, s czijego posczwania, a bilbi o tho pozvąn, a nie-

szczewaniu takowomu, choczem i skazujem, iż takowyj, prisiahoju swojeju telesnoju [80]), newinnost' swoju majet' oczisczati. A jestliby sam ne choteł prisiahnuti, tohdy żałobniku majet' prisiahu dopustiti: tohdy budet' powinen szlachticzu bez czest'je platiti, a prostomu czeloweku za rany. A jestliby chto komu psa zabił z ruku boroniaczi sia, takowyj ne majet' niczoho platiti za neho; ałe koliby [81]) kinuwszi wbił, powinen jemu [82]) zaplatiti.

XIV. Jestliby chto meł psa abo bydła, kotoroje by meło szkody ludem cziniti. 84) 85)

Też ustawujem, iż koliby czi pes, konia, woła, abo inszoho kakoho druhoho ujeł [86]), abo jemu tym [87]) kotoruju szkodu wczinił: za takowoje bydło, hospodar budet' powinen otkazywati, i szkodu zastupati, abo winnoho wydati.

iuramento actoris, et tenebitur solvere nobili compensationem, pro offensa eius, plebeo vero pro vulnere. Si quis vero necaverit canem alterius defendendo se, ex manu, non tenebitur solvere pro eo; sed secus, si jaculo occiderit, tunc eum solvet.

XIV. Quid si panperiem fecerit quadrupes.

Sancimus, quod si alicuius canis momorderit alterius quadrupedem, et per id, fecerit pauperiem: pro huiusmodi quadrupede noxio, dominus eius tenebitur respondere, et damnum solvere, aut noxium extradere.

80) telesnoju *F. niema.* 81) *Sł.* jestliby. 82) *F.* powinen psa. 83) *F. Sł.* płatiti. 84) *Firl.* ludem szkodu cziniło. 85) *Artykuł* 16. *w Słuckim kod.* 86) *Firl.* abo inszoje skotia ujeł. 87) tym *niema Firl.*

znal bi się ku poszczvaniv takovemu, chcem i skazuiem, abi się swoiją czelesną przisiągą ocziscil. A ieslibi sąm niechcial, tedi żałobniku ma przisiągi dopuszczicz. A gdi żałobnik przisiągnie, tedi povinien będzie sliachciczv lekkość iego naviązać, a prostemu czlovieku za raną. A ieslibi komv psa zabil z ręki broniąci się, takovi nima niczego placic za niego. Jeslisz bi rzuciwssij zabil, povinien będzije placicz.

XIV. *Piatnasti członek.* Jeslibi kto mial psa, abo bidlo, ktorebi mialo szkodzić lvdziąm.

Tesz vstauuiem, isz gdibi czij pies, konia abo vola, abo inssego kogo viadl, abo iemu them szkodą vczinil: za takovie bidlo gospodarz będzie povinien odpoviedacz.

Rozdeł tretij nadcat' ostatocznyj. [88])

O złodejstwe. [89])

I. O parobki hde kradut'

Jestli hde parobki kradut' w okolicy a z licom ich pojmajut', kotoroje lico budet stojati poltiny hroszej [90]): tohdy majet' karan byti jako zlodej. A jestliż połtiny lico stojati ne budet': tohdy majet' z bondy jeho szkoda placzona [91]) byti; abo lice wernuti, a z nawiazku puhami biti. A powtore jestli wkradet', chotia szto desiati hroszej stojati ne budet', a z licom pojmajut': tohdy wżo jeho na szibenicu wydati majet'. [92])

II. Kotorym obyczajem zastawati 93) majet' lico abo sled w czijem domu.

Też ustauujem, jestliby komu soh wel, abo za licom sledom [94]) priszoł w tij dom,

Rubrica tredecima et ultima.

De furtis.

I. Quid cum mancipiis furacibus.

Si alicuius in vicinatu illiberi furantur et capietur quis eorum cum facie videlicet cum presenti re subtracta; quae valeat quinquaginta grossos: talis punitur ut et alius fur, Et si furtum non valuerit tantum: tunc debet solvi damnum ex rebus eius, aut ipsa res subtracta reddatur, et pro compensa cedatur flagellis patrator. Si vero secundo idem subtraxerit, etiam quod decem grossos non valeat, et capietur cum facie, iam tunc tradetur ad patibulum.

II. Furtum in domo alterius, quomodo deprehendendum.

Si quis furtum passus ducente indicatore vel vestigio furti pervenerit ad do-

88) ostatocznyj *F. niema.* 89) *W kodexie Stuckim początek tego rozdziału aż do artykułu czwartego wydarty.* 90) hroszej *F. niema.* 91) *F.* zapłaczona 92) *F.* majut' 93) *F.* zastati. 94) *Firl. tak*: Też ustawujem jestliby chto kolwe zalicom abo sledom.

Rosdzial trzinastj. *O zlodzieistwie.*

I. *Pierui czlonek.* O zlodzieistwo i parobki gdzie kradną.

Jesli gdzie parobki kradną v okolici, a z licem ich poimaią, ktore liće będzie stalo poltini grossi: tedi ma karąn bić iako zlodzieij. Jeslisz polcini liće stoieć niebędzie, tedi ma z bondi iego szkoda plaćona bić, abo lice wrocicz, a za naviąską puhami bić. A powtore iesli ćo vkradnie, i chocia dziesiąci grossi nie będzie stoieć, a poijmają iego z licem: tedi iusz ma visiecz.

II. *Wtori czlonek.* Ktorem obiczaiem zastaviać ma liće w czijem domu.

Tesz vstauuiem: jeslibi ktokolvie za licem, abo za sladem przyszedł w czij

a nie moh meti wiża ot toho pana czij czełowek, abo ot powetu; tohdy majet' pri toj storonie presti dom; a jestliby znaszoł lico, tohdy majet' westi toho czełoweka z licom, do toho wradu, czij jest czełowek; a jestliby jeho otbili ot lica, abo ot swežoho sledu, a on to perewedet' tymiż storonnimi ludmi: tohdy takowyj majet' szkodu platiti na czom prisiáhnet, i winu złodejskuju, tri rubli hroszej, jestli szlachticz otob'jet, a sobe[95]) złodeja iskati.

mum alicuius, et non potuerit habere visorem a domino hominis ejus, aut ab officio districtus: tunc debet presente parte, externa querere in domo illa, et si invenerit faciem: tunc ducat hominem illum, cum facie ad officium eius, cui subest. Et si quesitor fuerit repulsus a facie, aut a recenti vestigio, et hoc probaverit eisdem hominibus extraneis: tunc ille, si nobilis fuerit, damnum, super quo is jurabit solvet ei, et poenam furis, tres siclos, et furem sibi queret.

III. Jestliby chto nedal tresti 96) reczej kradenych, abo ot lica był. 97)

Pakliby chto ne dał tresti a iskati[98]) reczej kradenych, abo ot lica otbił, a onyj by na[99]) to storonnimi ludmi perewel s kotorymi tresti priszoł domu jeho: tohdy [1]), bud na szlachticza, abo na prostoho czełoweka, na czom szkodnyj na

III. Prohibens in domo sua inquisitionem furti, efficitur reus.

Si quis prohibuerit inquiri res furtivas vel a facie repellerit, et hoc contra eum hominibus extraneis probatum fuerit: tunc is, sive sit nobilis, sive plebeus, tenebitur illi damna, juxta iuramentum eius re-

95) *F.* a sobie majet'. 96) *F.* triasti. 97) *F.* abo otbił ot lica. 98) iskati *F. niema.* 99) by na *F. niema.* 1) tohdy *F. niema.*

dom, a nie mogl mieć vidzá od tego pana czij czloviek, abo od poviatu: tedi przi teij stronie ma dom trząść; i ieslisz nalasl lice: tedi ma tego czlovieká viesdz z licem do vrządv czij czloviek iest; a iesli bi iego odbilij od licá, abo od swieżego sliadu, a on to przeviedzie temisz stronnemi lvdzmi: tedi takovi ma szkodi placić, na czem przisiągnie, i viną zlodzieijską trzij ruble grossij; a iesli sliachczijcz odbije, ma sobie zlodzieia iskacz.

III. *Trzeci czlonck.* Jeslibi kto niechcial dać trząść rzeczij kradzionich, abo od licá odbil.

Jeslibi kto niedal trząść i sukać rzeczij kradzionich, abo od licá odbil, a on bi na to stronnemi lvdzmi przeviodl, s ktoremi przisziedl trząść domu iego: tedi bi tesz bil sliachcicz, abo prosti czloviek, na czem szkodni przisiągnie, to ma placicz, i boij opravicz podle stanu iego kogo będzie bil.

swoich szkodach prisiahnet, tot [2]) majet' płatiti, i boj oprawiti, wodluh [3]) stanu ich koho budet' bito [4]).

IV. Jestliby chto czijeho czełoweka pojmał z licom, tohdy majet' westi do jeho pana.

Też jestliby w imeni kniażskom [5]), panskom, i zemianskom, czełoweka [6]) jeho z licom pojmano, tohdy tot czełowek, majet' wedon byti do jeho pana. Nizliby [7]) czij czełowek, pojman na obczom torhn z licom, abo na czijem [8]) czużom imeni: tot czełowek majet weden byti do tot pana czij torh, abo do jeho wradnika a tot pan majet' onoje lico wziati u [9]) swoj dwor, a toho czełoweka u swoju każń osaditi, i majet' obosłati onoho pana czij to [10]) czełowek, raz, i tri; tot [11]) pan, majet' prisłati za tym czełowekom swoim wiża, pered kotorym, majet onyj pan w koho czełowek sprawedliwost' formare et percussionem iuxta condicionem eius.

IV. Quid cum fure dum deprehenditur intra fundos suos et qnid dum extra.

Si subditus ducis, baronis aut nobilis intra bona eius capitur cum facie furti, is debet duci ad dominum suum. Si vero capitur cum facie in foro comuni aut in bonis alterius: tunc ducendus est ad dominum fori, vel ad officialem ejus, et dominus ille, accipit faciem, ad curiam suam et reum adductum debet ponere in carceres suos, et aviset dominum rei, ter, ut mittat visorem, quo presente, administretur iusticia de homine eius. Et si dominus ille, ter avisatus, visorem non miserit: tunc dominus fori, locatis circa se hominibus extraneis, faciat in hoc iu-

2) *F.* to. 3) *F.* podłuh. 4) *F.* bil. 5) *F.* kniażskom i *St.* kniażskom i w. 6) *F.* czijeho czełoweka. 7) *F. St.* niżli jestliby. 8) czijem *F. niema.* 9) *St.* wziati na. 10) to *St. niema.* 11) *F.* a tot.

IV. *Czwarti członek.* Jeslibi czijego czlovieka poijmąno z licem, tedi ma bić viedzion do iego pana.

Tesz, ieslibi w jmieniv kniąskiem, panskiem, i ziemianskiem, czlovieka z licem poijmąno, tedi then czloviek, ma bić viedzion do iego páná. Niszli bi czloviek poimąn bil na obcem targu z licem, abo na czijem czudzem jmieniu: ten czloviek ma bić viedzion do páná, cziji targ, abo do iego vrządniká; a ten pąn ono lice ma wziąć na swoij dwor, a tego czlovieka ma w swoiją kasn osadzić, i do imienia ma obeslać onego pana czijj czloviek iest, ras, i trzij; a ten pąn, ma przisłać za tem swoijem czloviekiem viza, przet ktorem ten pąn, v ktorego czloviek ma spraviedlivosć czinicz. Jeslisz bi on pąn czijj czloviek na troije obeslanie za them

wcziniti. Jestliżby onyj pan, czij to[12]) czelowek[13]) jeho pojmal, wiża swojeho ne prisłał: tohdy tot pan, majet' podle sebe storonu, ludej dobrych posadiwszi, tomu sprawedliwost' nakonec wcziniti.

V. Chtoby w toho lico zastał, majet' westi do jeho pana; a prositi z nim sprawedliwosti.

Koliby chto lico swoje i reczi[14]) kradenyje w czijeho słuha, abo poddanoho zastał, tak na dedizne[15]) jeho, jako inde hde kolwe: tohdy takowoho czełoweka licowanoho[16]), majet' westi do pana jeho, a prositi z nim sprawedliwosti. A jestliby jemu sprawedliwosti ne wczineno: tohdy tot, pri czijem czełowece lico zastato[17]), budet' powinen o to[18]) pered wradnikom[19]) naszim otkazywati, i toho złodeja swojeho[20]), pered sudom naszim, postawiti. A jestliby onyj złodej wtek z ruk jeho, abo onoje lico stratił, a pered sudom ne postawił, a lica ne położił

sticiam. Dicuntur autem hic extranei qui non ex una eademque domo sunt.

V. Servus cum furto deprehensus, ducendus ad dominum suum.

Dum quis faciem, hoc est res furto a se ablatas, deprehenderit penes servum, aut subditum alterius, in hereditate eius vel ubicumque: tunc hominem ipsum facionatum, ducat ad dominum eius, et affectet iusticiam ab eo. Qui, si non administraverit: tunc tenebitur super hoc coram nobis respondere et furem illum coram iudicio nostro statuere. Et si fur de manibus eius aufugierit, vel facies illa apud eum perierit: tunc dominus ipse tenebitur illi damnum iuxta iuramentum vel probacionem eius solvere, quequid ei cum facie illa perierit. Item, cum alicui quid

12) to *F* i *Sł. niemają.* 13) *Opuszczone tu w kodexie Dział. wyrazy, są w kodexach Firl. i Słuc. tak*: na tri obsyłania zatym czołowiekom swoim do onoho pana w czijem torhu tot czelowiek. 14) *Sł.* swojeje reczi. 15) *F.* dedine 16) licowanoho *Sł. niema.* 17) *Sł.* zastanet. 18) F. o tom. 19) *Sł.* pered sudom. 20) swojeho *Sł. niema.*

swojem czloviekijem nie przislal do onego páná w czijem targu ten czloviek poijmąn, vizá swoiego: tedi ten pąn, ma, viedle siebie lvdzi dobrich osadzić, i s tem czloviekiem koniec spraviedlivosci vczinicz.

V. *Piąti członek.* Ktobi v kogo lice zastal, ma ij viesdz do iego páná, a prosijcz s niem spraviedlivoscij.

Gdibi kto lice rzeczi swoije kradzone v czijego slugi abo v poddanego zastal, tak na dziedzicznie iego, iako jindzie gdzie kolviek: tedi tego czlovieka ma viesdz do iego pana, i prosicz s niem spraviedlivosci. A ieslibij iemv spraviedlivosć nievczinionia: tedi ten, przi czijem człoviecze lice zastąno będzie, povinien przet vrządem nassem za to odkazivać, i tego zlodzieija przet sądem nassem po-

tohdy powinen budet' onomu szkodu[21]) zapłatiti, na czom onyj prisiahnet', abo słusznyj dowod wczinit, szto jemu pri onom licu budet' z hinuło[22]). I też, koliby szto w koho wkradeno, a widitsia[23]) jemu szkoda ot kotoroho seła, a szkodnika swojeho ne wedajet': tohdy majet' wyprositi prawo[24]) w tom sele, a dałby o to w semu sele winu: tohdy tri muży z onoho seła, kotorych on oberet', majut' prisiahnuti[25]), kak[26]) w tom sele szkodnika jeho newedajut'. I pakliby o[27]) toje ne prisiahnuti: tohdy onoje seło wse[28]) onuju szkodu wsiu, tomu szkodniku[29]), majut' płatiti, a sobe złodeja iskati.

VI. Chtoby złodeja licowanoho w sebe w domu chował, abo wedał onem, abo ot szibenicy otkupił.

Też, skazujem, iż koliby chto złodeja licowanoho u swojem imeni wedomo[30]) chował, abo meszkati dopustił, abo

21) *F.* szkody. 22) *F.* pri onom licu wkradeno. 23) *F.* a widitca. 24) *F. Sł.* prositi prawa. 25) *F.* prisiahnuti na tom. 26) *F.* sztoż *Sł.* jak. 27) *F. Sł* pakliby na. 28. wse *Sł. niema.* 29. *F.* szkodnomu. 30. *F.* wedomoho *Sł.* wedomie jeho.

subtrahitur, et videbitur ei damnum hoc esse illatum, ex villa aliqua, sed damnificatorem certum nesciverit: tunc postulabit jus in villa illa, et eliget ex ea tres viros, qui tenebuntur jurare, super hoc, quod damnificatorem eius in illa villa nesciunt. Et si noluerint super hoc jurare: tunc villa illa tota, tenebitur damnum illud actori solvere, et querat sibi furem.

VI. Fotor aut redemptor furis tenetur damni post secuti.

Decernimus, quod si quis furem facionatum, hoc est notatum, in bonis suis scienter foverit, aut furem notorium, apa-

stavijcz. A ieslibi on czloviek zlodzieij vciekl z rąk iego, abo ono lice stracil, a przet sądem niepostavil, i lićá nie położil: tedi będzie vinien oną szkodą sąm placicz, na on przisiągnię, abo slussni dovod vczini, czo iemv będzie przi onem liczv zginąło. I tesz gdi bi ćo v kogo vkradziono, a vidzi się iemv szkodą od ktoreij wssij, a swego szkodnika nievie: tedi ma prosicz prava v theij wsij, a da o them wszitkiemv siolv viną; tedi trzi męże z onego siola, ktorich on obierze, maiją przisiągnącz, iako w tem siele szkodnika nie viedzą A ieslibi na tho nieprzisiągnęli: tedi ono siolo wszitko, oną wszitką szkodą, onemv szkodnemv ma placicz, a sobie zlodzieija iskacz.

VI. *Szosti członek.* Ktobi zlodzieia licovanego v siebie w domv choval, abo o niem viedzial abo od szubieniće odkupil.

Tesz vstauuiem, isz gdibi kto zlodzieia lićovanego w swoijem imieniv via-

złodeja jawnoho ot szibenicy swoimi peneżmi otkupił: tohdy takowyj kożdyj, jestliby to na neho slusznym dowodom perewedeno, wsiu szkodu[31]) kotoraja by[32]) czerez toho złodeja komu[33]) z ymenia jeho stała, wsim kotorym nadobe budet', powinen oprawowati[34]).

VII. Chtoby szlachticza bez lica 35) perwyj raz pered prawom obwinił. 36)

Też ustawujem, iż koliby kotoryj szlachticz, o złodejstwo bez lica perwyj raz pered wradom[37]) był obwinen: tohdy takowyj, jestli lico[38]) pri nem ne zastanut', majet' prisiahoju swojeju telesnoju, newinnost' swoju oczistiti[39]).

VIII. Też druhij raz tohoż szlachticza bez lica było obwineno 40).

Jestliby totże szlachticz, druhij raz o złodejstwo, także bez lica był obwinen: tohdy wżo, sam tretej, sobe rownym

tibulo redemerit: tunc talis unusquisque si probatum hoc fuerit contra eum, omnia damna cuicumque ex bonis eius, per illum furem illata fuerint, tenebitur reformare.

VII. Nobilis pro furto inculpatus, expurgatur, quomodo, et quoćies.

Si aliquis nobilis fuerit prima vice coram iudicio pro furto sine facie inculpatus: tunc talis, si facies penes eum non apprehenditur, juramento suo corporali, innocentiam suam expurgabit.

VIII. Ad idem.

Si idem nobilis inculpatur, secundo pro furto, etiam sine facie: tunc jam mettercius, cum sibi equalibus nobilibus, bo-

31) wsiu szkodu *Sł. niema.* 32) *F. Sł.* kotorajaby sia. 33) *Sł.* kotoromu. 34) *F.* oprawiti. 35) bez lica *Sł. nie ma.* 36) *Sł.* pered prawom. 37) *F. Sł.* lica. 38) *F. Sł.* oczisczati. 39) *Firl. kodex po tym zatytułowaniu wydartą ma kartę tak iż w nim brakuje textu do połowy artykułu jedenastego.*

donie iego choval, abo miąszkać dopuscil, abo zlodzieia iawnego od szubienice swoiemi pieniądzmi odkupil: tedi takovi wszitkij szkodi, ieslibi to na niego slussnem dovodem przeviedziono, ktorebi się s tego imienia przes tego zlodzieijá komu stali, wszithkiem, komu potrzeba będzie, povinien opravovacz.

VII. *Siodmi czlonek.* Ktobi sliachcica pirvi ras przet pravem obvinil.

Tesz vstauuiem, isz gdibi ktori sliachczicz, o zlodzieijstwo, bes licá obvinion piervi ras bil przet pravem: tedij takovi, iesli licza przi niem nie zastáno, ma przisiągą swoiją czelesną, nievinnosć swoiją oczisczijcz.

VIII. *Osmi czlonek.* Tesz, ieslibi drugi ras tegosz slachcića obvina bes lićá.

Jesli tenże sliachcić drugi ras o zlodzieijstwo takiesz bes licá przet pravem

szlachticzi dobroje sławy, prisiahoju swojeju telesnoju, majet sia oczistiti[40]).

IX. Koliby totże szlachticz bez lica o złodejstwo obwinen był. 41)

Koliby tretij raz szlachticz totże bez lica o złodejstwo obwinen był: tohdy sam sem, tojest s szest'ju szlachticow sobe rownych[42]), wo czsti zachowanych, prisiahoju swojeju, i ich, telesnoju, majut' sia wyprawiti s toho. A za czetwertym dełom[43]) obwinenjem, takowyj kożdyj, majet' byti obeszon, złodejskim obyczajem.

X. Koliby mużik mużiku klet pokrał czim majet' karan byti.

Też ustawujem, iż kolihy mużik mużiku klet' wykrał[44]), a najdenoby lico tohdy pri licy: mużik na czom prisiahnet[45]), majet' z domu[46]) zaplatiti, a zawezku[47]), majet' wisiati[48]). A jestliby szlachticzu swiren pokraden, s piżnemi

nae famae, iuramento corporali, suo, et eorum, expurgabitur.

IX. Ad idem.

Si tercio idem nobilis pro furto, etiam sine facie inculpatur: tunc metseptimus, hoc est, cum sex nobilibus sibi equalibus in honore conservatis, juramento corporali suo, et eornm, expurgabitur. Quarto vero si inculpatnr idem, suspendetur ut fur.

X. Ad idem.

Si kmetho kmethonis tugurium expilaverit, et deprehendetur facies: tunc circa faciem, super quo kmetho iurabit, hoc ex domo furis solvatur, et pro compensatione fur debet pendere. Si vero promptuarium nobilis, cum victualibus, fuerit expilatum:

40) *Sł.* oczyszczati. 41) *Sł. dodaje*: tretij raz pered prawom. 42) rownych *Sł. niema.* 43) dełom *Sł. niema.* 44) *Sł.* wykrał. 45) *Sł.* prisiahnet to. 46) z domu *Sł. niema.* 47) *Sł.* a za nawezku. 48) *Sł.* wisieti.

bil obvinion: tedi iuże samotrzecz sobe rownemi sliachcicij dobreij slavij przisiągą swoiją czelesną ma się oczisczicz.

IX. *Dzieviąti członek.* Jesli tenże sliachcić, o zlodzieijstwo bil obvinion trzeci ras.

Jesli tenże sliachcić, trzeci ras bes licá o zlodzieijstwo obvinion będzie: tedi samosiodm, to iest z sześcią sliachcici, dobrze veczci zachovanich, przisiągą swoiją i ich czelesną, ma się s tego vipravicz. A za czwartem obvinieniem, takovij kożdi ma bić obieżon, iako inssi zlodzieij.

X. *Dziesiąti członek.* Jeslibi mużik mużiku kleć vikradl.

Tesz vstauuiem, isz gdibi mużik muziku kleć vikradl, a naleziono bi liće: tedi przi licu, mużik na czem przisiągnie, ma iemv zaplacić, a za naviaską ma visieć. A ieslibi sliachciczv swieren bil vikradzion, z pisnemij, a znamienitemi rze-

reczmi: tohdy majet' płaczono byti dwanadcat' rublew hroszej, a winy do skarbu naszoho[49]) tolkoż. A jestliby pokradena klet' z skarbnymi reczmi[50]), tohdy pri licy, na czom szlachticz prisiahnet', to majet' płaczono byti, a winy nam hospodaru protiwnia, a za nawiazku, złodej na szibem.

XI. Koliby lice w czijej choromine za zamkom znajdeno było.

Koliby lico, w czijej choromine, za zamkom było znajdeno, a w toj choromine, okno budet', kotorymby onoje lico mohlo byti ukineno; a toje lico ne budet' prichoronieno: to ne jest złodejstwo. A koli w czijem dwore[51]), za płotom, abo w humnie, najdeno było takowoje: takowoje lico ne majet' byti sużono[52]) za złodejstwo.

XII. Koliby złodeja, na złoczinstwe pojmano było.

Kotoryj by[53]) złodej, na jeho złodej-

tunc solventur duodecim sicli, et mulctae fisco, tantundem. Et expilata si fuerit camera, cum thesauro: tunc circa faciem, super quo nobilis iurabit solvetur, et contra mulcta, et pro compensacione, fur ad patibulnm.

XI. Quid cum res furtiva offenditur in tuto alterius obserata fenestra.

Si facies invenitur in tuto alterius obserato, habente fenestram, per quam facies illa potuerit intrudi, et facies ipsa invenietur non obstructa: tunc non reputatur hoc pro furto. Et si in alicuius domo, intra septum, aut in horreo, invenitur facies hujusmodi: tunc etiam non iudicatur pro furto.

XII. Domestici furis, quomodo reputantur, expertes criminis

Dum capitur fur in actu criminis ex-

49) *Sł.* do skarbu hospodarskoho. 50) *W kodexie Słuckim brak dalszego textu aż do siedmnastego artykułu z powodu karty wydartej.* 51) *Firl.* dwore lico. 52) *F.* osuzono. 53) *F.* Koliby kotoryj.

czmi; tedi ma płaćono bić dwanascie rubli grossi, a vini do skarbu hospodarskiego tilkosz. A ieslibi pokradziono kleć, skarbnemi rzeczij: tedi przi liczv na czem sliachcić przisiągnie, to ma bijć płaćono, a krolevi vini przeciwna; a za naviąską złodzieija na szubieniczą maiją vidać.

XI. *Jedennasti członek.* Gdibi liće w czijem domu za zamkiem znaleziono.

Gdibi lice w czijem domv za zamkiem naleziou, a w teij chorominie, okno będzie, ktorembi ono lice moglo bić wrzuczono: to lice, nie iest złodzieijstwo. A gdibi w czijem dworze za plotem, abo w gumnie naleziono, takove tesz lice nima bić za złodzieijstwo.

XII. *Dwanasti członek.* Gdibi złodzieia na złodzieijstwie poijmano.

Gdibi ktori złodzieij, na iego złoczinstwie bil poymąn, okrom domv iego, a

stwe pojman byl, okrom domu jeho, a recz kradenaja, w domu jeho ne była zastata: takoho żona, i deti, i czelad', ot takowych złoczinstw prożny, a sam złodej[54]) majet' wiseti.

XIII. Koli na koho znaki slusznyje popisany budut'.

Koliby na kotoroho czełoweka podozrenoho, znaki złodejskije popisany[55]), a tyje znaki byliby słuszny, a torposta budet' czełowek dobryj: takowyj czełowek majet' byti na muczenie wydan.

XIV. Trikrot' złodeja prilicznoho odnoho dnia majet' mucziti.

Złodeja prilicznoho, majet' mucziti tri razy[56]) odnoho dnia, a ni czim ne ochromiti, a ne domuczitlisia na nem złodejstwa: tohdy tot, kotoryj dał jeho mucziti, majet' jeho nawiazawati[57]), kolko krot' budet' mucziti, za kożduju muku[58]) poltina hroszej. A jestliby umorił mu-

tra domum suam, ante importacionem furti in domum ejus: uxor pueri, et familia, ab huiusmodi crimine reputantur expertes, et fur debet suspendi.

XIII. Suspectus de furto traditur ad questionem.

Si in aliquem hominem suspectum, conscripta fuerint signa furti rationabilia, et insinuator fuerit homo probus: tunc suspectus ille tradendus est ad torturam.

XIV. Ad idem.

Fur facionatus, potest torqueri ter uno die, sed non mutiletur, et si non elicitur confessio: tunc is, qui procuraverit eum ad torquendum, tenebitur compensationem ei impendere, pro unaquaque tortura per quinquaginta grossos. Et si defecerit in tortura paciens, sine confessione, solvet

54) zlodej *F. niema.* 55) *F.* popisany byi . 56) *F.* trikrot'. 57) *F.* nawiazati. 58) *F.* kolkokrot' mucził zakożdoju mukoju.

rzecz kradziona w domv iego, nie bila zastana: takiego żona, i dzieci, i czeladz, od takovich zloczinstw iego proszni, a sąm zlodzieij ma vissiecz.

XIII. *Trzinasti czlonek.* Gdi na kogo znaki slusne popisane będą.

Gdi na ktorego czlovieká podeirzanego, znaki zlodzieiskie popisane bilij, a ti znaki będą slussne, a torpostaij będzie czloviek dobri: takovj czloviek ma vidąn bić na karanie męczenia.

XIV. *Czternasti czlonek.* Trzikrocz czlovieka przliczonego, iednego dnia może męczicz.

A złodzieija przliczonego, ma męczicz trzi razi iednego dnia, a niczem nieochronicz. A niedomęczili się na niem złodziejstwa: tedi ten, ktori dal go męczicz, za kożdi ras, mużiku polcina grossi. A iesli bi go vmoczil męczącz, a niedomęczil się, ma za niego holowszcziną płacić, iaki będzie czloviek. A ieslibi on

czaczi, a ne domucził sia niczoho, majet' za neho hołowszczinu płatiti, kakij budet czełowek. A jestliby onyj czełowek w onoj muce, czary majuczi, muki ne czuł, a w tom jakoby spał: tohdy na czom tot istec na szkodach swoich prisiahnet', majet' tomu płatiti[59]).

XV. Jestliby rozbojniky, abo złodei czii ludi, byli pojmanij, a powałali na koho aby sia delit z nimi.

A jestliby rozbojniki, abo złodei czii ludi, byli pojmany, i pered prawo priwedeny, a powałali na namestnika swojeho, iż on s nimi rozbiwał, abo ich perechowywał, a onym sia łupeżom delił, i na potom by pomerli, a toho[60]) pered smertiu ne owołali; a tak by sia pridało, iż by druhich złodejew[61]) pojmano, a tyje na tohoż by powałali, i też[62]) na potom by pomerli, ne otwałajuczi[63]): i po tretij raz byli wżo pojmany, i na tohoż powaille caput ejus, iuxta conditionem eius. Si vero ipse, qui torquetur, reddiderit se per artem maleficam stupidum et quasi insensatum, ac dormientem: tunc fur ipse, damna actori, juxta juramentum eius, solvere tenebitur.

XV. Quid cum his, qui produntur a malefactoribus.

Si predones, aut fures, capti proclamaverint, hoc est prodiderint, praefectum suum, quod cum eis fuisset in facto depredationis, aut foverit eos, et in spoliis participaverit, et tandem malefactores ipsi expiraverint, proclamacione ea non revocata; et id ipsum contigerit contra eundem ab aliis malefactoribus, et tandem itidem ab aliis malefactoribus, et tercio, et in agone non fuerit revocatum id ab eis: tunc talis homo proclamatus, etiam sine facie puniendus ut fur.

59) *F.* prisiahnet, to złodej majet płatiti. 60) *F.* a tohdy. 61) *F.* złodejew było. 62) też *F. niema.* 63) *F.* ne otwoławszi.

czloviek v oneij męce czari maijąci, oneij męki nieczul, a w tem iakobi spal: tedi na czem ten isnieć, na szkodach swojich przisiągnie, to złodzieij ma iemv placicz.

Piętnasti członek. Jeslibi rosboijnikij, abo złodzijeije, lvdzie czij bijlij poijmanij, i povołali na kogo, abi się s niemij dzielił.

A ieslibi rosboijnici, abo złodzieie lvdzie czihii. bili poijmani, i przet pravem prziviedzenij, a povołali bi namiestnika swego, isz on s niemij rosbijał, abo ich przechovival, a onem lvpem się dzielił, a potem bij pomarli, a tego przet smiercią nie odvołali; a takbi się przidało, isz bi drugich złodzieiow bilo poimąno, a iczi, na tegosz bi povołali, i tesz bi na potem pomarli, nie odvołaiąci, i po trzeci ras bi bili poimani, i na tegosz bi povołali, i na smiercz idącz także nie odvołalij; tedi takovi czloviek, bes licá, ma bić karąn iako złodzieij.

łali, i na smert' iduczi, także[64]) ne otwałali: tohdy[65]) takowyj czełowek, bez lica, majet' byti karan jako złodej.

XVI. Jestliby szlachticz powołał na czijeho czełoweka o złodejstwo

Też ustawujem, iż kotoryj wrożonyj szlachticz, w czijem imeni, na kotoroho czełoweka złodejstwo pomowił, rekuczi tym obyczajem: wiedaju dobre, iż tot czełowek twoj, złodej, a ot neho maju tuju szkodu, tamże meniti budet': tohdy s takovym czełowekom obwinenym, majet' byti dano prawo. A tot kotoryj jeho winił, jestliby ne meł na neho słusznoho dowodu: tohdy majet' jeho[66]) prísiahoju telesnoju sam tretej prisiahnuti[67]), a w tem majut' sud'i jemu skazati, wodle[68]) wystupu jeho.

XVI. Nobilis plebeum de furto convicit juramento met tercius.

Dum aliquis nobilis, hominem in bonis alterius inculpaverit, de furto, asserens se scire bene, hominem illum esse furem suum, et ab eo habere se damnum, et si caruerit contra eum probacione: tunc juramento corporali mettercius, convicet eum, et debet ille sententiari juxta excessum suum.

XVII. W koho by lico zastato.

Koliby tot, w koho lico zastato,

XVII. Expurgatio eius penes quem res furtiva offenditur.

Si is, penes quem facies deprehenditur,

64) *F.* iduczi jeho. 65) tohdy *F. niema.* 66) *F.* majet' na neho. 67) *F.* poprisiahnuti. 68) *F.* podle.

XVI. *Szesnasti członek.* Jeslibi sliachcić povolal na czijego czlovieka o zlodzieijstwo.

Tesz vstauuiem, isz ktori vrodzoni sliachcicz, w czijem imieniv, na ktorego czlovieká o zlodzieijstwo pomovi, moviącz obijczaijem, isz then czloviek zlodzieij, a to viem nąn zapewne, a od niego mąm thą szkodą, a także mienicz będzie: tedi s takovem obvinionem czloviekiem ma bić dąno pravo: a ten, ktori iego vinił, ieslibi nimial na niego slusznego dovodu: tedi i ma przijsiągą swoiją samotrzecz poprzisiągnącz, a w tem iemv sądzie maią skazać podle vistąpu iego.

XVII *Siedmnasti członek.* V kogo bi lice zastąno.

Gdibi ten, v kogo lice zastąno, bił sliachcicz, a nimial bi zavodcza v kogo

szlachticz, abo ne szlachticz, buduczi, menił zawodcu[69]), ot kotoroho toje reczi kradenoje dostał, abo menił borisznikij, kotoryje tomu zwedomu, a byli w toj zemli, w kotoroj sia to prihodilo[70]): majet' stati[71]) pered wradom naszim, a tym newinnost' swoju oczistczati[72]): tohdy newinnost' swoju oczistit[73]), a penezi swoi tratit. A pakliby ne stawił, tohdy onomu szkodnomu, wsiu szkodu platiti majet', z nawiazkoju, a toje lico, do wradnika naszoho priwedeno by[74]), abo prineseno, to[75]) majet' u dwore naszom zostati. Niżliby, tot winowatyj, toje lice, wo wradnika naszoho cenoju wykupił.

XVIII. Chtoby o recz kradenuju pered wradom obwinen był.

Koliby[76]) chto s poddanych naszich, kotoroho kolwe wradu, o kakowuju[77]) recz kradenuju, pered wrad obwinen był; a tot chto by kupił, a zawodcy[78]), ani

nobilis vel ignobilis, nominaverit evictorem, a quo rem ipsam adeptus sit, aut arbitros, alias mercipotores, quibus id constet, et essent hij, in eadem terra, ubi hoc contingerit: tunc debet statuere eos coram officio nostro, et per id, innocentiam suam expurgabit, pecuniam vero amittit, scilicet, quam dederit pro re ipsa furtiva. Si autem evictorem, aut arbitros non statuerit: tunc totum damnum damnificato, solvet cum recompensa, facies vero quae ad presentiam officialis nostri apportatur vel adducitur, remanebit in curia nostra, nisi reus redemerit eam, valore eius,

XVIII. Ad idem.

Dum quis ex subditis nostris, cujuscumque ordinis, inculpatus coram iudicio pro re furtiva, evictorem non habuerit, nec arbitros, sed expurgaverit se per homines

69) *F. Sł.* zawodcoju. 70) *F.* pridalo. 71) *F. Sł.* stawiti. 72) *F.* oczistit'. 73) tohdy niew. sw. ocz. *Fir. nie ma.* 74) *F.* lico majet' do dwora naszoho priwedeno byti. 75) *F.* ito. 76) *F.* A koliby. 77) *F.* urodu okotoruju *Sł.* wradu o jakuju. 78) *F. Sł* a zawodcy by.

teij rzeczi kradzoneij dostal; abo bi mial lvdkupniki, ktorzi bi temv dobrze swiadomi, a bili bi w teij ziemi, w ktoreij się przigodzilo: ma stavić przet nassem vrządem a tem nievinnosć swoią ma oczisczić: tedi gdi nievinnosć swoiją oczisci, pieniądze swoie traci. A ieslibi niestavil, tedi onemv szkodnemv wszitka szkoda ma placicz, z naviąską, a to lijce do vrządnika nassego bilo bi dąno, to v vrządzie ma nassem zostacz, vijąwssi, bi ten vinovati to lice, v vrządnika nassego, poth ceną vikupil.

XVIII. *Osmnasti członek.* Ktobi o rzecz kradziono, przet vrządem bil obvinion.

Gdibi kto s poddanich nassich, ktorego kolviek vrządv, o rzecz kradzioną przet vrządem bil obvinion; a ten ktobi kupil, zavodci, ani lvdkupnikow nimial, ale

baryszników ne było[79]), ale[80]) sia dobrymi ludmi, wery hodnymi wyswedcził, iż tuju recz na wolnom torhu, abo na wojne, abo na jarmarku, jawno kupił: takowyj, onoje lico, kotoroje w neho zostato, onomu czije było majet' wernuti, a penezi swoi tratiti.

XIX. Chtoby sa doiskival, a powedal, pri tom licu mnoho pokradeno.

Jestliby chto sia[81]) doiskiwał, a powedał, szto jemu pritom licu kradeno[82]): tohdy tot[83]) w kotoroje lico[84])— ne kupił niczoho, ani s toho[85]) pożitku[86]) maju[87]).

XX. Chtoby złodeja pri zloczinstwe zabił.

Też ustawujem, jestliby złodej wszoł[88]) w czij dom krasti, a onoho by złodeja zostali, i choteli pojmati, a on by sia pojmati nedał, a boronił sia, a onyje by tut jeho[89]) pri złodejstwe zabili. tohdy nazawtreże, tot, chto[90]) zabił,

probos, fidedignos, quod rem ipsam in foro publico, vel in expedicione bellica, aut in nundinis manifeste emit: tunc salvo honore suo, rem ipsam tenebitur reddere domino eius, pecuniam vero suam perdit.

XIX. Ad idem.

Et si is, cuius est res, requisiverit plura, quae cum facie ipsa sublata fuerint: tunc ille, penes quem facies offenditur, expurgabit se juramento, quod plus rerum huiusmodi non emerit, nec utilitatis quicque inde habeat.

XX. Quid dum fur deprehensus renitens occiditur in actu criminis.

Si fur ingressus sub tectum alicujus, ad furandum, deprehenditur, et defendens se, ac non sinens capi occiditur: tunc occisor eius, posttridie, quam id contigerit adhibitis hominibus extraneis, id ostendat

79) *St.* ne mel. 80) *F.* aleby sia. 81) *F.* Jestliby sia chto czoho. 82) *F.* pri tom licu mnoho pokradeno *St.* pri tom licu zhinuło. 83) tot *F. niema.* 84) *W kodexie Dział. opuszczone są wyrazy ktore sie w Firl. i Słuc. zachowały tak:* zastato, majet' na to prisiahnuti, iż bolszej toho lica. 85) *St.* ani ot toho. 86) *F.* pożitek. 87) *St.* majet'. 88) *F.* priszoł. 89) *F. St:* a oniby jeho. 90) *St.* chto jeho.

się dobremi lvdzmi, viari godnemij viswiaczil, isz ta rzecz na volnem targu, abo na voijnie kupil, abo na iermarku kupil, takovi ono lice, ktore v niego zastąno, onemu czige iest, ma wroczić, a pieniądze swoije tracj.

XIX. *Dzieviątnasti członek.* Ktobi się czego doiskival, a poviedzial, isz przi onem liċv nie malo zginąło.

A ieslibi się kto czego doiskival, a poviedzial, isz iemv przi tem liczv nie malo zginąło: tedi ten, u kogo tho lice zastąno, ma przisiągnąć, isz więceij tego liċa nie kupil, anij od tego pożitku ma.

XX. *Dwadziesti członek.* Ktobi zlodzieia przi zlodzieistwie zabil.

Tesz vstauuiem, jeslibi zlodzieij w czij dom wszedl krasć, a onego bi zlodzieia zastali, i chcieli go poimać, a on bi się poijmać niedal, i bronil się, a onij bij iego tuthże przi zlodzieijstwie zabilij: tedi na zaiuthrz, ten, kto ij zabil, wziąwssi

wszemszi storonu[91]) i[92]) okłucznych susedow, majet' to obwesti[93]), i poslati tujuż storonu, do toho pana, czij jest czełowek, jestliby[94]) blizko był, i opowedati jemu, iż czeloweka twojeho zabito pri złodejstwie; a ne budet' jeho samoho ino jeho namestniczku, żeby[95]) toho czełoweka poslał, abo sam jechawszi, ohledeł[96]). A pakliby ne było toho pana czij czełowek zabit blizko imenia[97]): tohdy majet' s tymi[98]) ludmi storoznimi, toho czełoweka powezti do dwora naszoho[99]), i wradu to opowedati [1]), i jestli [2]) on opowedit' [3]), a onyj [4]) pan czij czełowek chotel iskati hołowszczyny, takowyj hołowszczyny ne platit. A jestliby zabił [5]), ani komu ne opowedił, takowyj hołowszczinu platit'.

XXI. Chtoby zlodeja ranił pri złodejstwe u swojem domu.

Jestliby [6]) złodeja ranił pri złodej-

eis, et eosdem mittat ad dominum furis occisi, insinuans id ei, vel vices gerenti eius, ut veniat, vel mittat, ad inspiciendum occisum. Si autem bona domini illius non fuerint in propinquo: tunc in praesentia eorundum hominum externorum, faciat cadaver illud vehi ad curiam nostram, et insinuare id officio, hoc facto occisor, immunis erit a solvendo capite illo. Si vero insinuationes hujusmodi facere non curaverit, tunc tenebitur solvere caput occisi.

XXI. Ad idem.

Si quis furem in domo sua in actu

91) *F.* majet' storonu wziati. 92) i *F. i Sł. niemają.* 93) *F.* majet' to im obestiti *Sł.* majet' to obesti. 94) *Sł.* a jestliby. 95) *Sł.* iżby. 96) *F.* abo sam jechałszi osmotrel. 97) *F.* pakliby toho pana czij czełowiek zabit ne blizko imenie. 98) *Sł.* s tymiż. 99) *F. Sł.* naszoho hospodarskoho. 1) *Sł.* toho opowediti. 2) *Sł.* jestli to. 3) i jestli on opowedit *F. niema.* 4) *F.* a onyjby. 5) *F.* ale jestliby zabiłszi. 6) *F. Sł.* Jestliby chto.

stroną okolicznich sąsiadow, ma to obviesdz, i poslać tą stroną do tego pana, czij czloviek iest; i jeslibi blisko bił i poviedzieć temv, isz czlovieka twego zabito przi zlodzieijstwie; a niebędzieli samego, ino iego namiestniku, iszbi tego czlovieka poslal, abo sąm poiechal, i oglądal. A ieslibi niebilo tego páná czij czloviek zabith blijsko imienia, tedi ma s temisz lvdzmi stronnemi, tego czlovieka do dwora hospodarskiego poviesdz, i vrzędv to opoviedzieć. I ieslis to on opowie, a on pąn, czij czloviek veschce iskać holowszczini, takovi holowszczini nieplaczi. A iesli zabil a nikomv nieopoviedzial, takovi holowszcziną placi.

XXI. *Dwadziesti pierví.* Ktobi zlodzieia ranil w swoiem domu przi zlodzieistwie.

Jeslibi zlodzieia kto ranił przi zlodzieistwie w swoiem domu, ten iego ma

stwie u swojem domu, tohdy majet' toho [7]) powesti z licom szto wkral budet', do toho pana, czij jest czełowek. A jestliby onyj pan był daleko, tohdy majet' powesti [8]) do dwora naszoho [9]) z licom, kotoryj budet' blizszij, i to wradu opowediti. A jestliby onoho rannoho[10]), ne wel do jeho pana czij jest czełowek, oni do dwora[11]) hospodarskoho, a derżał w sebe tri dni, a on by w jeho domu[12]) umer: takowyj hołowszczinu platit'.

XXII. Na kotoroho czełoweka znaki budut' popisany, a on nie dast' sia mucziti.

Koliby na kotoroho czełoweka podozrenoho, znaki złodejskije popisany, a on by sia ku tomu[13]) ne znał, ani sia o tom dał mucziti[14]), a chotel to zapłatiti czoho na nem iszczet': takowomu majet' dano byti na zapłatu. A on nechaj sobe iszczet' na kom choczet'. A majet sia otkupiti, i ne dast'[15]) sebe na znaki[16]) mu-

furti vulneraverit: tunc debet eum, cum facie furti ducere ad dominum eius, et si dominus eius non fuerit in propinquo, tunc ad curiam nostram propinquiorem, et manifestare id officio. Et si neutrum horum fuerit, et tenuerit furem saucium domi triduo, et interim fur decesserit: tunc caput eius solvetur, a detentore ipso.

XXII. Deputatus ad quaestionem redimitur per satisfactionem.

Si in aliquem suspectum signa furti fuerint conscripta, et ille negaverit, et noluerit permittere se torquendum, et vellet solvere id quod requiretur: tali dandum est ad solutionem, et requiret sibi patratorem. Licebit autem talem redemptionem concedere uni, bis duntaxat, tertio vero dum, cum huiusmodi signis inculpabitur, suspendetur.

7) *F. Sł.* majet' jeho 8) *Sł.* westi. 9) *F. Sł.* do dwora hospodarskoho. 10) *Sł.* rannoho czeloweka. 11) *F.* do dwora naszoho. 12) *F.* w jeho w domu. 13) *F. Sł.* k tomu. 14) *F.* mucziti a ne chotel toho terpeti. 15) *Sł.* i nedati. 16) na znaki *Sł. niema.*

poviesdz z licem ćo będzie vkradl, do tego pana, cziji iest człowiek. A ieslibi on pan bil daleko, tedi ma poviesdz do dwora hospodarskiego z licem, ktori będzie blissij, i tho vrządv opowiedziecz. A ieslibi onego człovieka ranionego nie viodl do tego pana cziji iest, ani do dwora nassego, a trzimalbi v siebie trzij dnij, a onbi w iego domv vmarł: takovi holowszczyną placi.

XXII. *Dwudziesti wtori.* Na ktorego człovieka znaki będą popisane, a on nie da się męczicz.

A jeslibi na ktorego człovieka podeijrzanego znaki złodzieijskie bili popisane, a on bi k temu nie znal, ani się o thi dal męczić, ij chcialbi to zaplaczić ćo na niem iszczą: takovemv ma bić dana zaplátá. A on sobie niechaij szuká na kiem

cziti do dwu raz[17]); a za tretim razom, majut' jeho wżo za takowymi[18]) znaki obesiti.

XXIII. Chto by szto ukrał na dwore hospodarskom.

Chtoby[19]) na dwore hospodarskom szto wkrał, sztoby stojało menszej polu kopia[20]), kotoraja by recz ne o sziju szła[21]), a toby na neho perewedeno, abo[22]) wyniato: takowomu majut' usza obrezati.

XXIV. O bludiahi.

Kniażata[23]), panowe, ktoryje ne sediat w powetech, obłudnoje, majut' sia zachowati podług[24]) dawnoho obyczaja. Niżli majut' brati naleznoho[25]), ot klaczi po szesti hroszej, a bydło majut' darmo otdawati. A szlachta, kotoryje[26]) sediat' w powetech, błudnyje kłaczi i bydło, majut uwoditi[27]) i dawati do dworow naszich, a czerez tri dni ne majut' w sebe chowati. A chtobi czerez tri dni[28]) w

XXIII. Quid committenti furtum in aula principis.

Si quis in curia maiestatis nostrae, subtraxerit furtim, quod valeat citra triginta grossos, quod non vergat ad collum, et id probatum, aut deprehensum fuerit; tali aures abscindi debent.

XXIV. De peccoribus et jumentis errabundis.

Duces et barones, qui non comprehenduntur sub districtibus, conservabunt se circa erratica more antiquo, nisi percipient pro inventione a jumento per sex grossos, peccora autem tenentur reddere gratis. Nobiles vero, qui comprehenduntur sub districtibus errabunda jumenta, et peccora, tenentur porrigere ad curias nostras, et ultra triduum, penes se ne servaverint, et si quis contrafecerit, videlicet

17) do dwu raz *F. niema.* 18) *F.* za tymi, *Sł.* takimi. 19) *F. Sł.* A chtoby. 20) *F.* sztoby ne stojało polkopia. 21) *Sł.* priszła. 22) *F.* abo licom. 23) *F. Sł.* kniażata i. 24) *Sł.* wodłe. 25) naleznoho *Sł. niema.* 26) F. kotoryj 27) F. *Sł.* woditi. 28) *W kod. Sł. wyrazy*: ne majut w sebe chowati a chtoby czerez tri dni, *opuszczone.*

chce. A ma się okupować i niedawać siebie mączić do dva ras, a za trzeciem razem maiją iego za takovemi znaki obiessicz.

XXIII. *Dwadziesti trzeci.* Ktobi co vkradł na dworze hospodarskiem.

A ktobi ćo vkradł na dworze hospodarskiem, czo bi stoiali mnieij polkopká, ktora bi rzecz o sziią przisziá, a tobi na niego przeviedziono, abo licem vijąto: takovemu maiją vssij obrzezacz.

XXIV. *Dwadziesti czwarti.* O błędzieże.

Xiążęta, panovie, ktorzi nie siedzą w povieciech, o błędne tak się maiją zachovivać, vedług dawnego obiczaiá. Niszli maiją brać od klacze, po szesci grossi; a bidło maiją darmo oddáváć. A sliachta ktorzi siędzą w povieciech, błądne konie

sebe błudiaczu chował, a ku dworu naszomu ne dał, a to budet' na neho perewedeno[29]): tohdy majet' w tom[30]) byti winen jako złodej. A chto zżenet'[31]) ot konej złodeja: tohdy zhonnoho[32]) majet' dati[33]) wradniku naszomu szest' hroszej, a tomu chto zżenet'[34]), szest' hroszej[35]).

ultra triduum errabundum jumentum, aut pecus servaverit, et ad curiam nostram non dederit: talis reus in hoc erit ut fur. Item is, a cuius jumento fur depulsus fuerit, solvet officiali nostro sex grossos, et totidem depulsori.

29) *Sł.* dowedene. 30) w tom *Sł. niema.* 31) *F.* izżenet. 32) *Sł.* z odnoho. 33) *Sł.* dano byti. 34) F. izżenet druhujn. 35) *Na tem kończą Statut kodexa Dział. i Firl. ale kodex Słucki dokłada do tego ostatniego trzynastego rozdziału jeszcze cztery następujące artykuły.*

XXV. Na kotoroho czełoweka znaki byli popisany.

Też ustawujem, jestliby na kotoroho czełoweka podozrenoho, znaki złodejskie popisany byli, a on by pered tym w złodejstwie, ot okolicy powołan był, abo za to płatież czinił, abo w knihach czornych napisan był, a torpostoj, budetli czełowek dobrij: takowyj czełowek, majet' na muku wydan byti. A jestliby na kotoroho czełoweka, ne podozrenoho, znaki złodejskie popisany byli, a on ne był w żadnom podozrenii, i w powołanii ot okolicznych susedow, i płatežu zadnoho za złodejstwo ne czinił: takowyj czełowek, by i dobry znaki słusznyje na neho byli popisany, ne majet' na muku wydan byti. Niżli tot, w koho szto ukradeno budet', majet' prosoku na lico dawati, i w koho lico zastanet, a on dowodu słusznoho ne wczinił: takowyj wsiu szkodu oprawowati budet' powinen. A jestliżby tot, w koho lico zastato, powedił, iż tuju recz

i bidlo, maiją vodzic, i dawáć do dworow nassich, a nimaiją v siebie przes trzi dni chovać; a kto bi przes trzi dni błędne v siebie choval, a do dworu nassego niedal, a tobi na niego przeviedziono: tedi ma w tem vinien bić, iako zlodzieij. A kto spędzi od koni złodzieia, tedi zgonnego ma bić dąno vrządniku nassemv sześć grossij, a temv ćo spędzi, zgonnego drugą sześć grossi.

Dwudziesti piąti. Na ktorego bi człovieka znaki popisane bilij.

Tesz vstauuiem, jeslibi na ktorego człovieká podeirzanego znaki zlodzieijskie popisane bili, a on bi przet ten w zlodzieistwie od okolici povoląn bil, abo za to placil, i w xiągach czarnich napisąn bil, a torpostaij, człoviek będzie dobri: takovi człoviek ma na męką vidan bić. Jeslisz bi na ktorego człovieka niepodeijrzanego znaki zlodziejskie popisane bili, a on niebil w żadnem podeijrzeniv, i w povolaniu od okolicznich sąsiadow, i płacieżu żadnego zlodzieiskiego nieczinil: takovi człoviek, bi i dobrze na niego znaki słussne popisane bili, nima na męką vidąn bić. Niszli ten, v kogo vkradziono, ma przesoką na lice davać, i v kogo lico zastanie, a on zvodu słussnego nie vczinij: takovi wszitką szkodą będzie povinien opravováć. Ą ieslibi ten, v kogo lice zastąno, poviedzial, isz tą rzecz kradzioną kupil, i bori-

. . . . . .

. . . . . .

kradenuju kupił, i borisznikow na to dał, a tyje boriszniki soznajut', iż on pered nami to kupił: tohdy on, tolko peniazi swoi tratit, a toje lico tomu majet' wernuti, w koho zhinuło. A jesliby boriszniki kotoryje on menowati budet, toho po nem ne soznali. aby on tuju recz kradenuju pered nimi kupił, a on inszoho dowodu na tych borisznikow ne budet' meti, czim sia wywesti: tohdy on, majet' byti karan jako złodej. A chotiaby potom na tych borisznikow buduczi w muce, abo iduczi na szibenicu wołał, aby oni tuju recz wespołek s nim krali: tohdy to im ne majet' szkoditi, iż on w tom perwej krył. I też, jestliby komu było złodeja wydano, a onyjby jeho na płatież pustit, a podle wystupu jeho skarati ne dał, a onyj złodej wypuszczonyj, potom komu kolwe szkody czinił: tohdy tot, kotoryj jeho wypustił, powinen kożdomu budet' szkodu płatiti, iż złodeja skarati nedał.

XXVI. Chto majet' tresti czij dom, kotorym obyczajem.

Też ustawujem, jestli chto majet' tresti czij dom, buduczi swedom, abo też czerez sokow dowedawszi sia lica, aby było w domu czijem, w komore, abo w pohrebe najdeno: tohdy na sam istec komu szkoda, ale storonneho czełoweka osmotrewszi, aby niczoho w neho ne było, majet' posłano byti, aby lica osmotreł, i jestli najdet, albo na sered izby, albo pod oknom: tohdy majet' objawiti, a podle toho soznania, majet' skazano byti.

XVXII. Jestliby w domu lico zastato, deti, i żona pri tom byli, a tych reczej kradenych wży-

szniki na tho dal: a ci borissniki seznaią, isz on przet niemi to kupil: tedi on, tilko swoije pieniądze traci, a to lice temv ma wrocić, v kogo zginęlo. A leslibi borisniki, ktorich on mianoval, tego po niem nie seznali, isz on tą rzecz kradzioną, przet niemi kupil, a on inssego dovodu na thi borissniki niebędzie mial czem się viswiatczić: tedi on, ma bić karąn iako zlodzieij. A ktobi potem na tich borissnijkow będąci w męce, abo idącz na szubieniczą, volal, abi oni tą rzecz ve spolek s niem kradli: tedi to ijem nima szkodzić, isz on pierveij w tem krziw. Tesz ie slibi komv zlodzieia vidąno, a on bi iego na placiesz puscil, a podle vistąpv iego, karać nie dal; a on zlodziei vipusczoni, potem komu kolviek szkodę czinil: tedi ten ktori go puscil, povinien kożdemv będzie szkodą placicz, dla tego, isz zlodzieia karacz niedal.

Dwudziesti szosti. Kto ma dom trząść ktorem obiczaijem.

Tesz vstauuiemi, jesli kto trzasć czijj dom ma, będąci swiadom, abo tesz przes soki doviedziawssi się licá abi bilo w domv czigem, w komorze, abo w pogrzebie naidziono: te di nie są iscześć komv szkoda, ale stronnego czlovieká ma posląno bicz, abi liča osmotrzijł, a iesli naijdzie, abo na zrzod izbij, abo pot oknem: tedi ma obiavicz, i podle tego seznana ma skaząno bicz.

Dwadziesti śiodmi. Jesli w domu lico zastąno będzic, a żona będzie vżivala tich rzeczij kradzionich.

Jeslibi w domv liče zastąno, a dzieci i żona przi tem bili, a tich rzeczi

. . . . . .

. . . . . .

wali: tohdy oni powinni budut' tuju szkodu płatiti, i sami hołowami swoimi wydany byti, nizli na uwecznuju newolu, ale pokola sia wyrobiat', i majet' im wypusti byti jako i tym kotoryjeby zakupleny byli, a horłom tot sam majet' karan byti, jako złodej, kotory krał.

XXVIII. Jestliby lico ważnoje ponesiono do dwora czijeho, a ne budet czim z domu złodcjewa zapłatiti, majet' werneno byti.

K tomu ustawujem, jestliby lico było prineseno do dwora naszoho abo kniażskoho i panskoho, a byłoby toje lico recz ważnaja, albo szaty. abo srebro, abo koni dobryje, a toho złodeja majetnost nezmohłaby czim zdomu jeho szkodnomu zapłatiti: tohdy, takowoje lico ważnoje, z dwora naszoho, także i kniażskoho, i panskoho, majet darom werneno byti tomu, czije budet; a tot złodej, na szibenicu, w koho toje lico zastato budet.

kradzionich vżivali: tedi oni będą povinni tą szkodą płacić, i sami glovami swemi vidani bić, niszli nie w vieczną nievolą, ale poki się virobią, i iem ma vipust bić, jako tem, ktorzi bi zakupni bilij, a ten ktori vkradl ma bić karąn gardlem, iako inssi złodzieij.

Jeslibi lice ważne przyniesiono do dwora czijego, a nie będzie czem z domu złodzieijskiego zaplacicz, ma wroczono bijcz.

K temu tesz vstauuiemi, jeslibi lice bilo przyniesiono do dwora nassego, abo xiąskiego i panskiego, a bilo bi to lice rzecz ważna, szati, abo zrebro, abo konie dobre, a tego złodzieia maiątnosci nie ziąli bi czem z domv iego szkodnemv zapłacić: tedi takove lice ważne, z dwora naszego, także kniąskiego, panskiego, ma darmo bić wroćono temv, czige będzie; a ten złodzieij na szubieniczą, v kogo to lice będzie zastąno.

PROŹBY I PODANIA SEJMOWE

PANÓW RAD I RYCERSTWA WIELKIEGO KSIĘSTWA LITEWSKIEGO.

Z ODPOWIEDZIAMI

KRÓLÓW POLSKICH A WIELKICH KSIĄZĄT LITEWSKICH

od roku 1544. do roku 1563.

395.

z nagrobku Zygmuntów w Krakowie.

OTKAZ OT HOSPODÀRA KOROLA JEHO MIŁOSTI WSIM KNIAŻATOM PANIATOM I WSEMU RYCERSTWU NA TYJE RECZI KOTORYJE ONI NA PISME KOROLU JEHO MIŁOSTI DALI.

Na walnom Sojme Berestejskom: w roku

(Ã: Φ̃: MÃ.)

1 5 4 4.

Perwyj artykuł. Około oborony zemskoje.

Na perwej, szto jeste mowili jeho krolewskoj miłosti hospodaru naszomu miłostiwomu, khdyż pan Boh wsemohuszczij raczył jeho krolewskuju miłost' toju łaskoju protiw waszoje miłosti nadchnuti, iż jeho miłost' nelitujuczi pracy swojeje, a napered zdorowia swojeho racził ustarosti swojéj tut do zdeszneho panstwa swojeho welikoho kniaźstwa litowskoho prijehati i tot śjem walnyj złożiti, dlia spraw jeho miłosti i zemskich, mysliaczi o otczizne swojej welikom kniaźstwe i o was poddanych swoich dobre a pożitoczne, chotiaczi panstwo a otczyznu swoju i was poddanych swoich od neprijatelej swoich prilehłych toho panstwa wwo pokoju i w oborone zachowat' i zostawit', jako wam dosyt' sziroce imenem jeho korolewskoje miłosti pan marszałok nadwornyj powedił. S kotoroho jeste wyrozumeli, iż jeho miłost' spany radami swo-

imi, kotorych ktomu zwati i snimi ufaliti racził, chotiaczi to po was meti, abyste ku służbam jeho miłosti hospodarskim, z dewiati służob desiatoho wyprawowali protiwku kożdomu neprijatelju jeho miłosti hospodarskomu. I acz to wedajete i w tom niczoho nepochibliajete, iż to wse, szto jeho krolewskaia miłost' o was poddanych swoich radit' racził, to jest s pocztiwym, dobrym i pożitocznym toho panstwa i was poddanych jeho miłosti. —

Odno iż ot czasu priniat'ia wery chrest'janskoje czerez prodki waszi, prodkowe jeho krolewskoje miłosti, jeho miłost' prodkow waszich i was racził u chrest'janskich wolnostiach aż do toho czasu miłostiwe zachowat' otkol prodkowe jeho krolewskoje miłosti i jeho miłost' u was poddanych swoich welikuju miłost' racził meti. Zasztoż pan boh jeho miłost' hospodara naszoho miłostiwoho w łasce swojej swiatoj, u dolhom zdorowju, w szczastliwom panowaniu i w welikich a sławnych zwitiażstwach nad neprijateli panstw jeho miłosti, zachowat' racził. I majete tuju zupolnuju nadeju, iż jeho krolewskaia miłost', w tychże wolnostiach waszich jeho miłosti korolju mołodomu, synu swojemu, was zostawiti raczit'.

Jakoż sia to zawżdy za prodkow jeho miłosti hospodarskich i za jeho miłosti szczastliwoho panowania zachowywało, iżby nikhdy oborona ne była postanowena, aż na walnom sojme, ku kotoromby byli uzwani wsi panowe rada, kniażata, paniata, starostowe, chorużije, szliachta, s kotorych prizwoleniem i radoju zawzdy oborona była dokonywana.

Dlia czohoż jeho krolewskoje miłosti pokornymi prozbami prosite, abyste za łaskoju jeho miłosti krolewskoju, pri tich wolnostiach swojch teper i napotomny czasy byli zachowani. Żeby panowe rada sami bez opowedania i prizwolenia kniażat', paniat', wseho rycerstwa, a zwłaszcza iż na tot czas ne jest wsi na mestcach swojch osażonyj, na was oborony i tak tiażkich beremen, buduczi pri jeho miłosti, nezwoliali; bo prodkow waszych i was zawżdy prodkowe jeho krolewskoje miłosti i jeho miłost', powolnymi a niczim nesprotiwnymi poddanymi znati racził. I acz wam na tom mnoho należit', iż czerez takowuju perwszuju ufału, służby zemskoje, kotoruju jeste za ufału, jako s powinnosti czinili, zatworiła sia wam doroha ku prisłuham i łasce jeho miłosti hospodarskoj. A wedże nechotiaczi niczim protiwni byti woli jeho krolewskoje miłosti, odno o to prosite, aby jeho miłost' obaczywszi nedostatki waszi i poddanych waszich, kotoryje z woli a z dopuszczenia bożeho na was priszli, jako neurożaje, wody, hołody, mory; hde jestliby jeho krolewskaia

miłost' racził znat', iżby taia oborona mnejszim pocztom mohła byti postanowena, dlia takowych priczin, aby ne tak małoho pocztu poddanych waszich tuju wyprawu racził jeho miłost' postanowiti, ale z bolszoho pocztu liudej waszich, za to pokorne prosite. A wedże, jestliby jeho krolewskaia miłost' racził znati i takoje oborony byt' potreba, jakuju jeho miłost' wam naznaczit' racził, wy sia i w tom woli hospodarskoj sprotiwiat' nehoczete i na to prizwoliajete. Odno za to prosite, aby jeho krolewskaia miłost' czas ne dolhij toj ufale zameriti racził, żeby jeste ne byli w tom obtiażony. Hde to wse pripuszczajete łasce a miłostiwomu baczeniu jeho miłosti hospodarskomu. —

Na perwyj artykuł otkaz.

Korol jeho miłost' hospodar nasz kazał wam powediti.

Szto sia dotyczet' toje prozby waszoje, aby panowe rada bez opowedania i prizwolenia kniażat, paniat i wszeho rycerstwa, a zwłaszcza bez osażenia zupołnoje rady, oborony i tak tiażkich beremen buduczi pri jeho miłosti na was ne zwoliali, to szto jeho miłost' tych czasow s pany radami swoimi o oborone zemskoj postanawiti racził, to jeho miłost' czynit' podluh starodawnoho zwyczaju prodkow swoich i swojeho krolewskoho, iż jeho miłost' od szczastliwoho panowania swojeho, jako na welikom kniaźstwe otczizne swojej oseł, tohdy s pany radami swoimi oborony panstwa swojeho i inszije reczi i potreby prisłuchajuczije toho panstwa riadił i sprawował, a takomu napominaniu waszomu nepotrebnomu jeho miłost' diwujet'. Bo toho jeho miłost' nikoli nezwyk cziniti, żeby jeho miłost' ne meł spany radami swoimi o recz pospolituju a nabolej o oboronu zemskuju i o wsich was myslit' i radit'; bo też jeho krolewskaia miłost' szto kolwek s pany radami swoimi radił i radit', to wse o pospolitom dobre zemskom i o wsich was poddanych swoich; jako i tuju oboronu racził jeho miłost' uczinili dlia też wsich was i dobroho a spokojnoho meszkania waszoho, i na tom jeho miłost' jest nine i na potomnyje czasy, iż jeho miłost' choczet' wsiakije reczi i o was poddanych swoich s pany radami swoimi sprawowati, jako zdawna bywało.

A szto sia tyczet' oborony zemskoje szto jeste pripomianuli, aby ne s tak małoho pocztu poddanych waszich tuju wyprawu racził jeho miłost' postanowiti, ale iżby z bolszoho pocztu liudej waszich,

Jeho miłost' hospodar kazał wam na to powediti:

Iż jeho miłost' s pany radami swoimi dosyt' nemało racził to prekładat', jestliby jeho miłost' ne z menszoho pocztu ale z bolszoho liudej waszich meł oboronu postanowiti; rozumejte sami, kotorymby obyczajem meło byti mocnoje wojsko protiw neprijatelem jeho miłosti hospodarskim, i jakimby obyczajem państwu jeho miłosti oborona, a neprijatelem jeho miłosti hospodarskim ne tolko welikim ale i małym otpor meł byti czinen. Bo rozume jeho miłost', iż teperesznеje postanowenie, z dewiati desiatoho wyprawowati, ot perwszoho postanowenia jako było ustawleno z osmi kon ku służbe postawit', podobno tretiaja czast' wojska ubudet'; sztoż pak jestliby jeszcze z bolszoho pocztu liudej waszich taia oborona meła byt' postanowena, jakoje by to wojsko meło byti. A tak, jako jeho miłost' spany radami swoimi radił i zastanowit' racził, z dewiati desiatoho wyprawowati, na szto wżo sami jeste zwolili, to jeho miłost' i teper na tom postanowiti racził.

Druhij artykuł. O zamerenie czasu do kotorohoby takowaia oborona byti meła.

A szto jeste żadali jeho krolewskoje miłosti, aby s takowym obyczajem postanowenie oborony ne na dołhi czas było zamereno, a czas położen był, do kotoroho by czasu mohli w toj ufale służiti.

Jeho miłost' hospodar kazał wam na to powediti:

Iż jeho miłost' tuju ufału o oboronu zemskuju od toho czasu zastanowit' racził na osm let'.

Tretij artykuł. Aby imenia kniażetskije, panskije i zemianskije ne byli niczerez koho popisywani.

Pri tom szto jeste prosili jeho miłosti, aby żadnyj popis imenej waszich ne był s toje pricziny, iż kożdyj z was poddanych jeho krolewskoje miłosti jest tak hoden wery, jako i tot kotoromuby to popisywat' poruczano było. Kakże i serebszczina kotoraia była ufalena, tohdy wodle wery waszoje u was była wybirana, a ne s popisu. A chtoby inaczej służił, niżli budet' ufaleno, tohdy żeby był karan winoju o neslużenie służby zemskoje.

Jeho miłost' hospodar kazał wam na to powediti:

Iż jeho miłost' wodle dawnoho zwyczaju, jako i perwo seho było o bonyj (sic) popis imenej waszich, racził postanowenie udełati, to jest: iż w kożdom powete kożdyj kniaź, pan, zemianin, chorużij i wsi poddanyje jeho miłosti szliachta

toho powetu w kotorom sediat', i też tatare chorużij tatarskij, majut' sami wsi imenia swoi otcziznyje, wysłużonyje i kuplenyje, zastawlenyje i jakim kolwek obyczajem nabytyje, chotia i w rożnych powetech budut' meti pri imeniu swojem hołownom dostatoczne spisat' i tyje reistra majut' starostam, derżawcam u powetech swoich otdawat' i prisiahu pered nimi cziniti na tom, iż wsi imenia i liudi swoi sprawedliwe spisali a niczoho neutaili. A starostowe i derżawcy majut' onyje reistra otdawati wojewode tomu, w kotoroho powete oni budut', na czas i rok pewnyj, to jest, na semuju subotu priszłoho swiata. A panowe wojewody i starosty, kotoryje jeho miłosti hospodaru na radu prisiahali, majut' potomuż swoich poddanych wodle toje ufały spisat' i pospoł z reistry onych wradnikow, jeho miłosti, pod tojuż prisiahoju, jako na radu jeho miłosti prisehali, reistra papisu imenej swoich, majut' do skarbu jeho miłosti otdawati. Hdeż jeho krolewskaia miłost' chotiaczi w dobroj sprawe panstwo jeho miłosti meti, i u bezpecznosti ot neprijatelej swoich zachowati, racził i rok złożiti okazywania tych liudej, kotoryje wodłuh toje ustawy, ku służbe jeho miłosti i zemskoj wojennym obyczajem majut' byti, na den swiatoho kriża osenneho, pered wojewodami i starostami powetowymi; pered kotorymi na tot czas wyszej menenyj majut' oni okazywatisia s poczty swoimi, wodłuh toho, jako powinni służbu służiti. Jakoż to wse szirej a dostatoczne na listech jeho miłosti hospodarskich budet' wam oznajmeno, kotorym sposobom onaia służba majet' byti zastupowana, jakije koni i zbroi a barwy majut' byti. A kniażata, paniata i wsia zemlia wołynskaia, majut na totże czas popisywatisia u marszałka wołynskoje zemli. A kniaże słuckoje i inszije kniażata i paniata, kniazi druckije łukomskije, majut'sia u mensku pered panom wojewodoju wilenskim okazati. A zemli podliaszskije, pered starostami swoimi u powetech; i ot popisu ne majut' bolszi brati, odno po połuhroszku s konia.

Czetwertyj artykuł. Aby korol jeho miłost' priłucził społom ku służbe zemskoj s nimi tyje imenia, s kotorych bywała peredtym służba zemskaja.

Zatym szto jeste w tojże prozbe swojej koło oborony zemskoje korolia jeho miłosti prosili, iż złuczonyje siły zawżdy mocnejszimi bywajut' i oborona pewnejszaia ku kotorojsia wsi pricziniajut', a zwłaszcza khdy jeho krolewskaia miłost' tyje dwe reczi raczit wam byt' powinowat, to jest: oboronu a sprawedliwost', aby jeho krolewskaia miłost', z skarbu swojeho, ku toj oborone sia priczinit' racził. A zwłaszcza kotoryje imenia z wami pospolityje u służbe, priszli; jeho krolewskoj miłosti, to wse pripuszczajete na łasku i baczenie jeho miłosti hospodarskoje.

Hospodar jeho miłost' kazał wam mowiti:

Iż tomu sia jeho miłost' diwujet' żeste w tom jeho miłosti napomianuli, bo jeho miłost' nikoli nezwyk toho panstwa swojeho welikoho kniaźstwa i was poddanych swoich opuskati; ale zawżdy jeho miłost' pro recz pospolituju i oboronu zemskuju wele dobroho i pożitocznoho detajet' z welikim utisnenem i uszczipkom skarbu swojeho, protiwku neprijatelej jeho miłosti tomu panstwu prilehłych jako tatarskoho tak i inszich neprijatelej jeho miłosti, hde mnoho tiażkich bremen skarb jeho miłosti na sobe neset'; jako to i sami wedajete, iż jeho miłost' dlia was i reczi pospolitoje mnohije dwory, mesta swoi był pozastawliał; w czom ne była potreba ku jeho mimiłosti waszoho pripominania, bo jeho miłost' we, jako panstwo swoje raczit' chowati i czasu potrebe jeho opatrowat'. A szto sia tyczet' tych imenej na jeho krolewskuju miłost' spałych, o kotoryje jeste jeho miłosti pripomenuli, ino to też jest hospodaru jeho miłosti diwno, iż wy imenie jeho krolewskoje miłosti s swoimi smejete rownat'; bo to jest recz nezwyczajnaia ani pristojnaia hospodaru, żeby jeho miłost' meł z wami poddanymi swoimi w onoj służbe z imenej spadkowych byti rownan. A wedże na protiwku neprijatelia kriża swiatoho turkowi, jeho krolewskaia miłost' możet' wyprawu uczyniti takuju, jako sia jeho miłosti wideti i hoditi budet' bez żadnoho pominania waszoho.

Piatyj artykuł. O duchownych, aby rowno służbu zemskuju służili.

Dalej, jako jeste prozbu swoju ku jeho miłosti czinili, iż khdy prijdet' neprijatel, a zwłaszcza kriża i wery chrest'janskoje, tohdy nikomu neperepustit', tak duchownomu jako swetskomu, aby jeho krolewskaia miłost' racził w tom toje panstwo swoje welikoje kniaźstwo litowskoje obwarowat', żeby też duchownyje tak rimskoho jako też i hreczeskoho zakonu wespołok z wami z imenej swoich otczicznych i kostelnych oboronu zemskuju rowno derżali i wyprawu czinili a z osobna też i z desiatin wodle szacunku. Bo jestli, Boże czoho uchowaj, neprijatel priszoł, tohdyby podobno wział i duchownomu, zaczimby i kostełowi ne było s czoho desiatin dawati; pro to iżby oni rownuju oboronu z wawi nesli.

Korol jeho miłost', kazał wam na to powediti:

Iż jeho miłost' koło toho s kniazi biskupy racził rozmowiati a oni to sobe wziali na zbor duchownyj do petrkowa, kotoryj tych czasow majet' byti, pod tym sposobom, iż, jakoje zastanowenie tam na onom zbore duchowenstwu koło oborony zemskoje w korune

polskoj budet' wczineno, tohdy i oni choczut' po tomuż to priniati i tojeż beremia o oboronu zemskuju pospoł z wami nesti. Niżli szto sia dotyczet' imenej ich otcziznych, kuplenych, zastawnych, s tych oni i teper powinni służbu zemskuju zastupowati wodłuh toje ustawy jeho miłosti, jako teper jeho miłost' s pany radami swoimi racził postanowiti.

Szostyj artykuł. O meszczan, aby też służbu zemskuju służili.

Ktomu szto jeste prosili korolia jeho miłosti o meszczan kotoryje imenia zemskije derżat', aby z nich rowno oboronu z wami nesli, abo imenia poprodawali, a s kuplej i majetnostej swoich wodle szacunku i roskazania jeho miłosti hospodarskoho, ku służbe zemskoj pomahali; bo ani tych majetnostej niotkol nemajut' odno z was szliachty a rycerstwa jeho krolewskoje miłosti.

Jeho miłost' hospodar welel wam na to powediti:

Iż jeho miłost' raczit' roskazati meszczanom wsich mest w welikom kniaźstwe, kotoryjeby kolwek imenia zemskije pod soboju derżali, aby s tych imenej swoich służbu służili, potomu jako szliachta służiti budut'. A s kupl i majetnostej swoich, wodłuh woli i ustawy jeho miłosti hospodarskoje, majut' oni na służbu wyprawowati. I na totże czas meszczane z imenej zemskich majut' sia okazywati pered panom wojewodoju wilenskim i pered tymi wojewodami w kotorych powetech imenia meti budut' wodle ufały zemskoje.

Semyj artykuł. Aby z wojewodstw, starostw i wsiakich wradow służbu zemskuju służili.

Też szto jeste korolia jeho miłosti prosili, aby z wojewodstw, starostw i wsiakich wradow służba zemskaia była zastupowana po starodawnomu, wodle ważnostej wradow, a zwłaszcza od tych, kotoryjeby imenia welikoho kniaźstwa ot jeho krolewskoje miłosti stołu jakimkolwiek prawom abo obyczajem derżali, bud' u zastawe abo z łaski jeho miłosti hospodarskoje dany, aby sia tym oborona ne umenszała, ale mnożyła, aby to znajuczi iż oborona kożdoho dolehajet', kożdyj z was sprawne ktomu sia budete meti i tym ochotnej służby swoi jeho krolewskoj miłosti okazywati.

Korol jeho miłost' welel wam na to powediti:

Iż jeho miłost' tuju recz na łaskawoje baczenie i rozmyszlenie swoje hospodarskoje beret' i jako budet' potom wolia jeho miłosti s tym wcziniti, a kotorym obyczajem

tuju służbu z uradow jeho miłosti postanowiti, to jeho miłost' wodłuh woli swojeje hospodarskoje wdełati raczit', niźli od toho czasu wojewodowe, starostowe, derżawcy, namestniki, woiskije, hajewniki i też tiwunowe żomojtskije i wsi wradniki krom tiwuna wilenskoho i trockoho, wsi majut służbu zemskuju służiti i sami na toj służbe hołowami swoimi byti, wodle toje ufały zemskoje.

Osmyj artykuł. O osażenie rady zupołnoje.

Także szto sia tyczet' prozby waszoje ku jeho krolewskoj miłosti, w tom khdyż jeho miłost' raczit' po was poddanych swoich takowuju miłost' a powolnost' znati, iż sia jeste jeho krolewskoj miłosti peredtym niszczoho newymowliali i teper do naznaczonoho czasu newymowiajete, lecz o to prosite, aby jeste u prozbach swoich łaskawe ot jeho miłosti byli wysłuchani. Naperwej, aby jeho krolewskaia miłost' zawżdy zupołnoje rady toho panstwa jeho miłosti racził meti, a zwłaszcza żadnoho sojmu aby jeho krolewskaia miłost' nikoli neracził poczinati, aliżby zupołna panowe rada na mestcach swoich byli osażoni, dajuczi na to pricziny: hde mnoho rady, tam rada łatwej i bezpecznej bywajet' osmotrena; hde to baczaczi prodkowe jeho krolewskoje miłosti, iż u mnohich hołowach bezpecznejszaia rada, o tom myslili, jakoby tym bolszej radili. A iżby też tym sia mnożyło a bohatelo rycerstwo a szliachta jeho krolewskoje miłosti, s kotorych jeho miłost' raczit' mewati służby sobe i reczipospolitoj, zawżdy pocztiwyje a pożitocznyje, a to tym, iż meli komu służit'. A teper, chotiaby i choteli, ale ne majut' komu, a tak żeby sia toj u staryj obyczaj postanowiło. I o to prosite, aby jeho krolewskaia miłost', perwej niźliby czerez wyrok swoj hospodarskij tuju oboronu zamknuti racził, wsi wrady kotoryje jest nerozdany, racził rozdati, a na mestcoch ich wodle woli swojeje panskoje osaditi.

Hospodar jeho miłost', kazał wam na to powediti:

Iż peredtym, za jeho miłosti szczastliwoho panowania, nikoli toho nebywało, ani pak to hospodara jeho miłosti ot poddanych jeho miłosti potykało, żeby meli takowyje reczi i na pominanie pered jeho miłost' prichodit'. Kotorojeż prozby waszoje ne rad jeho miłost' słyszit'. Bo we jeho krolewskaia miłost' zwyczaj prawy i zachowanie prodkow swoich, jako ich miłost' panstwo swoje radili i sprawowali, tak też i jeho miłost' żadnych pominanej ot was nepotrebujet', i wedajet' jak jeho miłost' panstwo swoje i was pod-

danych swoich sprawujet' i rad swoich majet' i khdy wolia jeho miłosti na to budet', jeho milost' tyje wrady choczet' rozdati, komu sia budet' hodit'.

Dewiatyj artykuł. Aby czużozemcom wrady ne byli dawany.

Zatym szto jeste prosili, aby poliakom czużozemcom wradow i inych dostojnostej u welikom kniaźstwe nedawano, jako to jest dawno statutom i priwiliem pospolitym obwarowano; a tyje wradniki koronnyje kotoryje zde sia z jeho milost'ju prijeżdczajut', aby sia w żadnyje wrady i sprawy newdawali, ale iżby wsju władnost' swoju na hranicach zostawliali, jako za prodkow jeho miłosti hospodarskich i za jeho miłosti szczastliwoho panowania bywało.

Na to korol jeho miłost' weleł wam otkaz wczиniti:

Iż szto sia tknet' wradnikow koronnych, kotoryje by sia ot jeho miłosti na hranicach zostawat' meli: ino jeho miłost' wradnikow zemskich koronnych pri sobe ne majet' kotoryjeby sia u sprawy welikoho kniaźstwa udawali, lecz wradniki sut' dwornyje, jako podczaszij tak też podkomorij, szto w łożnicach na w pokoju pri jeho miłosti bywajut', kotoryjeż zawżdy dlia tych posłuch swoich pri jeho miłosti byti musiat'; bo jeho miłost' i peredtym tych dwornych wradnikow pri sobe skoruny mewat' racził i teper jeho miłost' ich majet' ne dlia żadnych spraw welikoho kniaźstwa litowskoho w kotoryjeby sia oni mieli wteliati, odno dlia tych posłuh ich kotorych jeho miłost' obecne po nich potrebujet'; ainszije jestliby czasto na tyje wrady dwornyje meli byt' peremeniwami tyjeby strudnost'ju a newczastnost'ju miłosti hospodarskoju meli u posłuhi jeho miłosti trafiti. A wedże tyje wradniki dwornyje korunnyje kotoryje teper pri jeho miłosti sut', tyje sia u żadnuju sprawu zdesznjuju newbiwajut', ani też to ot jeho miłosti na roskazaniu majut'. A wedże kuchmistry, podczaszije i inszije wradniki dwornyje, podstolij, konjuszij welikoho kwiaźstwa litowskoho pri jeho miłosti sut', kotoryje tych wradow swoich dochledajut' i imi sprawujut' wodle dawnoho zwyczaju.

Desiatyj artykuł. Aby duchownyje wradow swetskich nederżali.

A szto jeste korolia jeho miłosti prosili, aby duchownyje tak rimskoho jako i hreczeskoho zakonu chotia tubylcy żadnych wradow swetskich nederżali, khdyż to ich stanowi ne należit', bo ot nich bolszoje utisnenie liudi majut' niżli ot swetskich, dlia toho iż ich prawo ne jest skonczonoje.

Korol jeho miłost' kazał wam na to powediti:

Iż jeho miłost' tuju recz beret' na rozmyszlenie swoje hospodarskoje i na łasku i woliu jeho miłosti.

Perwyjnadcat' artykuł. O serebszczine, aby ne była brana do wyszt'ia toho czasu oborony.

Ktomu szto jeste korolia jeho miłosti prosili abyste pod toju ufałoju w żadnyje podatki serebszczizny nebyli z liudej swoich potehani khdy wżo ku służbe zemskoj zawżdy hotowi byt' musite.

Jeho krolewskaia miłost' kazał wam na to powediti:

Iż do toho czasu, do kotoroho taia służba wodle tepereszneje ufały budet' trwati, ne majut' byti z liudej waszich serebszcziny ani żadnyje podatki brany krom nahłoje, khwałtownoje i welikoje potreby onoho panstwa jeho miłosti welikoho kniaźstwa litowskoho i reczi pospolitoje zemskoje, sztoby takowoho nahłoho a mocnoho na panstwo jeho miłosti priszło, tohdy ne tolko powinni jeste wodle toje ustawy jeho miłosti służbu zemskuju służiti, ale i to cziniti, czohoby jeszcze ktomu potreba wkazywała i szto budet' na was jako dobrych, wernych słuh i poddanych jeho miłosti prisłuszati, toho jeho miłosti otmowni nebudete.

Wtoryjnadcat' artykuł. Aby myta po imeniach was wsich nebyli.

A też szto jeste prosili, aby myta i komory jeho krolewskoje miłosti na imeniach waszich nebyli ustawliwani, dlia toho że sami s poddanymi swoimi welikoje utisnenie w tom prijmujete.

Jeho miłost' hospodar kazał wam na to mowiti:

Ne rozume jeho miłost' toho, aby wam kotoraia szkoda abo wtisnenie mełosia deiati ot komor jeho miłosti tych, kotoryje po imeniach waszich sut'; bo tyje komory dlia myt jeho miłosti ustaweny ku rozmnożeniu skarbu i pożitkow jeho miłosti hospodarskich. A wedże, jestliby kotoryje kriwdy ot onych komor jeho miłosti hospodarskich komu sia deiali, tyje nechaj hospodaru jeho miłosti to opowedajut', a jeho miłost' każet' sprawedliwost' tomu wcziniti i takowych wtiskow w imeniach waszich nedopuskati cziniti.

Tretijnadcat' artykuł. O poprawenie statutu i wpisanié zemskich priwilijew.

Szto też prosili jeste korolia jeho miłosti, aby statut prawa czerez jeho krolewskuju miłost' wam danyje był poprawen, a kotorychby artykułow ne było, aby

byli priczineny, jako to wam wżo statutom pri dawaniu prawa jeho krolewskaia miłost' racził obecati. A wedże, aby czerez pisanyje statuta ne byli liudi omyleni a sprawedliwost' niperedkim ne była zakryta prosite, aby jeho krolewskaia miłost' racził roskazati statutu poprawiwszi imprymowat', a w nich priwilia zemskije wolnostej waszich żeby byli uwedeny, dlia toho, aby wsim jako skarb pospolityj był wedom; i dlia też toho, aby czerez starost', mol i inyje prihody, kotorych mnoho jest na swete, ne byli skażony.

Jeho miłost' hospodar, kazał wam na to powediti:

Szto sia tyczet' poprawenia statutu i priczinenia mnohich artykułow, jeho miłost' i sam to rozume, iż w tom słusznoje reczi żadajete i toho jest potreba, aby dlia lepszoje sprawedliwosti, onyj statut był poprawen. Wideło sia jeho miłosti to, aby jeste jako z łatinskoho, tak i hreczeskoho zakonu, desiat osob liudej dobrych, poważnych obrali, kotoryje majut' tyje artykuły wodle potreby i wodłuh boha i reczi sprawedliwoje, poprawiti a inszyje pricziniti, i na perwszom sojme pered pany radami ich miłost'ju i wsimi kniażaty, paniaty i wseho rycerstwa ich okazat' hde potom czerez pospolityj śjem na szto wsia zemlia zwolit', majut' onyje artykuły byt' ufaleny i priniaty, z jeho miłosti hospodarskim dozwoleniem, szto sia jeho miłosti słusznoho budet' wideti. A szto sia tyczet' wpisania w statut priwilijew zemskich, jeho miłosti toho sia ne wideło wcziniti dlia mnohich priczin. A wedże, budet'-li onych priwilijew potreba zemskaia wkazywati, tohdy tyje priwiliia sut' pri panech radach ich miłosti i ku potrebe zemskoj zawżdy mohut' byti wkazywani.

Czetwertyjnadcat' artykuł. O zarucznyje listy, aby ne byli wydawany.

Zatym szto jeste prosili korolia jeho miłosti, aby s kanclerej listy zarucznyje na zaocznyje powesti ne byli wydawany, dlia kotorych liudi welikoje utisnenie majut', a swoich własnych imenej, ne buduczi prawom pereperty, boiaczi sia aby o zaruki nepriszli postupowati musiat'; tak też wżo sluhi i poddanyje waszi protiwku was takowoje smełosti, iż zradiwszi pana swojeho i jeho newcztiwszi, wziawszi zaruki, pered oczima panow swoich chodiat', a oni za tymi zarukami niczoho im wcziniti nesmejut'. I szto prosite, aby to statutom było obwarowano, iżby zaruki zaoczno newychodili, odno tak, jako w statute opisano, chtoby nechotel reczi osużonoje płatiti, abo sudu dosyt' cziniti.

Hospodar jeho miłost' kazał wam na to powediti:

Iż od toho czasu ne majut' s kanclerej jeho krolewskoje miłosti na zaocznuju żałobu listow zarucznych na imenia i na zemli spokojnoho derżania waszoho chto czoh ot dawnych czasow w derżańju jest, wydawati. Odno chtoby ne chotel o recz sużonuju dosyt' czyniti abo czerez sud u liudi i zemli sia ustupał, abo też chtoby komu na horło stoiał, a tot chtoby zdorowia swojeho ot neho nebezpeczon był, do jeho miłosti hospodara z żałoboju wtek, tohdy o takowyje reczi sużonyje i o nebezpeczenstwa zdorowia, listy zarucznyje s kanclerej hospodarskoje majut' byti dawany. Lecz szto sia tyczet' tych sluch waszich, kotoryje ku jeho miłosti hospodaru z żałobami sia wtekajut', a jeho miłost' im z szłusznych priczin oboronu listy swoimi delajet', tohdy jeho miłost' hospodar i teper mocy i ruki swojej w tom nezamykajet' i oborony poddanym swoim czyniti neodmowliajet', i zostawujet' jeho miłost tuju recz wodłuh dawnoho obyczaju, jako i peredtym bywało. A wedże, jestliby sluha panu swojemu szkodu wczinił i tymi listy zarucznymi ot neho sia boronił i sprawiti sia jemu ne chotel, tohdy tot list bolszej ku pomoczi jemu byti nemajet' odno ot wkazania listu panu jeho za czotyri nedeli, na kotoryj rok, pered storonoju liudmi dobrymi, majet' on panu swojemu wo wsem sia usprawedliwiti a jestli w czom winni zostanut', tohdy majut' wodłuh wczinkow swoich toho terpet'.

Piatyjnadcat' artykuł. O pozywanie w duchownoje prawo.

Także, szto jeste prozbu ku jeho krolewskoje miłosti czinili, aby nichto odin druhoho ne smeł wyzywati o recz swetskuju do prawa duchownoho, wodle statutu; ale aby sia kożdyj sudił prawe u swojem, a zwłaszcza duchownyje, kotoryje o reczi swetskije zwykli wyzywati do prawa duchownoho, aby toho cziniti ne smeli pod winoju ustawenoju, khdyż u prawe swetskom o to mohut' sobe sprawedliwost' met'.

Korol jeho miłost' kazał wam na to powediti:

Iż jeho miłost' raczit' na tom tuju recz zostawliati, iż duchownyje czerez to ne majut' nikoho do swojeho prawa duchownoho o swetskije reczi wyzywati, oyrdno kjotoe k duchownomu prawu budut' prisłuchati, s tymi sia majut' u prawe swojem, duchownom prawom obychoditi, a o swetskije reczi ne majut' nikoho w prawo swoje powołokati.

Szostyjnadcat' artykuł. O meszczanech, aby prawom zemskim sudili.

A szto jeste korolia jeho miłosti prosili, aby meszczane szliachte o rany ich samich i poddanych ich i o hrabeżi, prawom zemskim a ne swoim nemeckim sprawedliwost' czinili, wodle statutu, czoho oni nikoli i do seho czasu cziniti ne choteli.

Korol jeho miłost' kazał wam to oznajmiti:

Iż i perwej seho meszczanom było ustaweno w takowych reczach szliachte sprawedliwost' cziniti zemskim prawom, tak i teper majut' meszczane mest jeho miłosti o rany i o holowszcziny szlachetskije i słuh i poddanych ich suditi i sprawedliwost' cziniti zemskim prawom a ne swoim maktborskim.

Semyjnadcat' artykuł. O sażanie u wezeńje szliachty.

Szto sia też tknet' prozby waszoje ku jeho krolewskoj miłosti w tom, aby żadni szliachticz ne buduczi prawom pokonan, ne był iman i karan do toho czasu, iżby o lżi był jawne sudom pokonan.

Jeho miłost' hospodar, kazał wam na to powediti:

Iż jeho miłost' pri toj wolnosti, jako koło toho i w statute opisano, zawżdy was poddanych swoich chowati racził, tak i teper na tomże tuju recz zostawujet', iż ne majet żadni szliachticz bezprawne byti iman i sażon. A wedże, ne baczi jeho miłost' toho, komuby s poddanych jeho miłosti szliachty, mełо takowoje bezprawe sia stanowiti.

Osmyjnadcat' artykuł. O hranicy meżi imeniem hospodarskim i zemianskim.

Pri tom szto jeste korolia jeho miłosti prosili o tot artykuł, kotoryj jest wam welmi szkodliwyj, to jest, jako sia toho mnoho trafiajet', jestliby jakaja kriwda u hranicach imeniu jeho krolewskoje miłosti ot was była wczinena, abo też wam ot imenej i wradnikow jeho krolewskoje miłosti, żeby wysyłani byli komisary wodle zwykłych a dawnych obyczajew panowe rada, z obu storon, kotoryje prisehali sprawedliwost' znati, a dowod aby ne szoł za odnoju storonoju jeho krolewskoje miłosti, ale chto słusznejszij dowod meti budet', takowym nechaj budet' powod ku dowodu, wodle statutu, listy abo swetki hodnymi wery. A wedże, jestliby dowod pripuszczon był za hodnejszimi swetki abo listy jeho krolewskoje miłosti, tohdyby nechaj

imenia ne chłopi ale szliachty kolko osob prilehłych tomu imeniu jeho miłosti hospodarskomu, a prinamnej dwa hodnych wery, takich, iżby u żadnom podozreni nikoli ne byli, z ynszimi swetkami wodle statutu toho pokonali; a wy też niwczom z statutu ustawenoho otstupati ne budete.

Korol jeho miłost' weleł wam na to powediti:

Iż to jest racz welikaia a poważnaia, kotoraia jeho krolewskoj miłosti bolsz prileżit' niżli wam, racził to jeho miłost' wziat' sobe na rozmyszlenie na inszij czas.

Dewiatyjnadeat' artykuł. O dworan, aby byli u wedomosti.

Jeszcze też prosite korolia jeho miłosti pro tytuł kotoryj wżo wsi pospolite w tom panstwe jeho miłosti sobe priwłaszczili, iż sia smejut' pisati i menowati dworany jeho miłosti hospodarskimi, w czom welikije omylnosti i potwary w sprawedliwostiach liudskich sia dejut'; aby wżo ot toho czau dworane jeho miłosti tyje, kotorych by jeho miłost' za dworan meti racził, w reistr pana marszałka dwornoho byli wpisani. A chtoby sia smeł menowati i sebe w listach dawati za dworanina upisywati, a ne był im, aby takowyj horło tratił; a dworanin też jeho miłosti hospodarskij, żeby ne smeł służit' panu żadnomu pod tojuż winoju.

Jeho krolewskaia miłost', kazał wam na to powediti:

Iż jeho miłost' podłuh żadania waszoho racził na tot artykuł prizwoliti pod tym sposobom, iż jeho miłost' panu marszałku dwornomu roskazati to racził, żeby on wsich dworan jeho miłosti hospodarskich w reistr swoj kazał upisati, kotoryje wżo majut' uradne na sprawy jezditi, a inszije swowolne, kotoryje w reistr pana marszałka dwornoho ne budut' wpisani, ne majut'sia dworany jeho miłosti menowati i w listech sebe dawati wpisywat', pod karanem jeho miłosti hospodarskim.

Dwadcatyj artykuł. O ustawlenie wiżow pewnych.

Nadto szto korolia jeho miłosti prosite, aby w kożdom dwore jeho miłosti hospodarskom, byli wiżi ustawlenyje, liudi dobryje, wery hodnyje i prisiażnyje, kotoryjeby zapłatu pracy swojeje bez waszoho obtiażenia meli; a chtoby ku swedomiu inszoho wiża meł, aby to niczoho ne ważyło.

Na to, jeho miłost' hospodar weleł wam powediti:

Szto sia tknet' tych wiżow, jakijeby meli byt' i szto wiżowoho brati, ino jeho miłost' ne majuczi po tomu czasu dlia inszich bolszich a ważnejszich spraw, zastanowenia tomu uczyniti, a iż to jest artykuł welikij, racził jeho miłost' tuju recz zawesiti i otłożiti na tychże, kotoryje budut' statut poprawowati, majut' oni na totże czas o wiżi i o wiżowoje postanowenie wdełati i na perwom sojme pered pany radami i wsimi kniażaty, paniaty i wseho rycerstwa, tot artykuł okazati, i s prizwoleniem wseje zemli u statut ieho wpisati.

Dwadcat'perwyj artykuł. O sudi powetowyje, otkaz korolia jeho miłosti panom chorużim i wsej szliachte welikoho kniaźstwa.

Naperwej szto jeste korolia jeho miłosti prosili i na pisme dali, aby panowe wojewodwe, starostowe, derżawcy, was z sud'iami powetowymi i s pisarom sudili, kotorych wy, zwoliwszi sia na to, oberete, a oni pered wami prisiahu wcziniat', s kotorymi żeby panowe wojewodowe, starosty i derżawcy, kożdoho kniazia i pana i duchownych w tom powete sudili i sprawowali; a iżby po skazaniu, komuby sia kriwda widełа, wolno było do hospodara jeho miłosti, abo do panow rad na śjem apelewati.

Jeho krolewskaia miłost' kazał wam na to powediti:

Iż jeho miłost' tuju recz, koło spraw i sudow w pewetech, racził zostawiti podle perwszoho postanowenia i statutu zemskoho, a teper ne widełо sia jeho miłosti inaczej toje sprawy wczinenoje ustanowliati.

Dwadcat'wtoryj artykuł. Aby u wilni byli sużony.

K tomu, szto jeste korolia jeho miłosti prosili, aby panowe wojewodowe, starosty i derżawcy, po inszim derżawam i imeniam swoim was ne sudili, odno w powetech na swoich mestcach.

Na to korol jeho miłost' weleł wam powediti:

Iż jeho miłost' koło toho s pany radami swoimi racził obmowu wcziniti i na tom z ich miłost'ju zostat', iż wojewodowe, starosty i inszije wradniki i sudi, ne majut' was nihde inde suditi, odno na swoich mestcach w powetech. Na sztoż

panowe wojewody i starosty i sami prizwolili, krom kotoryjeby z was sami po swojej dobroj woli choteli inde a ne w powete pered nimi sia stanowiti, to budet' na waszoj woli.

A szto sia tknet' prozby waszoje o wiži, ino jeho miłost' hospodar na tom tuju recz zostawujet', żeby wiži wodle staroho obyczaju pozywali, a tyje kotoryje sia ot pozwow kryjut' abo do sebe nepuszczajut', albo też tyje w tych imeniach s kotorych sia kriwda dejet' ne czasto bywajut', tohdy majut' pozwy czerez wiża i pri szliachte jawne ich wradnikom albo tiwunom i rykuniem byti dawany. A jestliby oni ne choteli ich prijmowati, tohdy majut' za oswetczeniem kładany byti u dworech ich, s kotorych sia tyje kriwdy budut' komu deiati.

Dwadcat' tretij artykuł. O knihi sudowyje.

Dalej szto jeste korolia jeho miłosti prosili, aby knihi sudowyje ne byli s powetu wywożony, odno żeby pri sudech na mestcu byli.

Jeho miłost' hospodar kazał wam na to powediti:

Iż jeho miłost' tuju recz zostawujet' pri starodawnom obyczai, sztoż tyje knihi s pany wojewodami, starosty i derżawcy ne majut' nihde s powetu byt' wywożony, odno tam na mestcu majut' byti.

Dmadcat' czetwertyj artykuł. O ustawu kanclerej.

Też szto jeste prosili jeho miłosti hospodara o ustawu w kanclerej ot listow i o prisiażnoje w kostele, po czomuby jeste meli płatiti.

Hospodar jeho miłost' kazał wam na to powediti:

Ino khdy jeho miłost' hospodar pisara prisiażnoho raczit' postanowiti, tohdy na on czas ustawu w kanclerej jeho miłosti wdelati raczit', po czomu majet' ot listow byti płaczono. A ot prisiahi w kostele ne majet' bolsz byti brano, odno po dwa hroszi. A chto każet' na prisiahu zwoliti, tot majet' sam płatiti.

Dwadcat' piatyj artykuł. O brane win.

Pri tom też szto jeste na pisme dali, iż panowe wojewody, starosty, derżawcy, winy na was berut' i za to u wezeńje sażajut' i leżni u domy waszi usyłajut', aby jeho miłost' racził was s toho wyzwoliti.

Jeho krolewskaia miłost' kazał wam na to powediti:

Iż jeho miłost' racził na tom zostawiti sztoż panowe wojewody, starosty i derżawcy, czerez to nemajut' w domy waszi leżne swoich wsyłati, ani w wezeńje bez słusznych priczin i bezprawne was sażati i żadnoje tiażkosti neczиniti. Lecz szto sia tkne win wodle statutu, tohdy jeho miłost' na tom zostawujet', iż majut' wojewody, starosty i derżawcy dwe czasti win na jeho miłost' hospodara brati i do skarbu jeho miłosti otdawati, pod tym sposobom, iż wojewodam, starostam, derżawcam, tretiaia czast' win majet' prichoditi, to jest: chto wpadet' u winu dwanadcat' rublew, tohdy ot dwanadcati rublew, na hospodara jeho miłosti do skarbu osm rublej, a na nich wradnikow czotyri rubli. I to wodle boha z miłoserd'jem pobożne bez kriku i tiażkosti liudskoje, cziniaczi łasku, onyje winy tak welikije jako i małyje, na hospodara dwe czasti a na nich wradnikow tretiaia czest' majut' byti brany. I to szto kolwek onych win na hospodara jeho miłost' ozmut', tohdy oni majut' to na reistra pisati i pospoł s peniażmi do skarbu hospodarskoho otdawati. Lecz jestliby sia hołowszczina szliachetskaia stała, tohdy wsia wina za hołowszczinu do skarbu jeho miłosti majet' byti wziata, chotiaby i storony pojednali sia. A predsia powinnoje desiat' kop wojewodam s toho majet' prichoditi. A wedże, chto u winu hospodarskuju upadet', a ne chotełby toho zapłatiti, tohdy majut' panowe wojewody i wradniki roskazat' w liudi jeho wodle onoje winy na hospodara sia uwezati do zapłaty. A chtoby liudej pod soboju ne mel; tohdy majet' samoho do zamku osaditi poki za tyje dwe czasti winy hospodarskoje a tretjuju wojewodinu dodosyt' wdełajet', niżli wżo czerez to ne majut' wojewody, starosty i wradniki leżnew swoich w domy ich wsyłati.

Jego Kroliewskiey młci od wszech sthanow Duchownych i swieckich panow Rad xiązath paniąth y wszego w pospolitość Rycersthwa wielkiego xięstwa Litewskiego Rzimskiego i Greckiego zakonu Około spolney obrony przeciw Turkowi etc. othkaz vcziniony w Brzesciu na Sejmie Walnym Roku: 1544. Dnia iedęnastego Xięszica Wrzesnia, to iest wesrzode ponarodzeniu Panny Mary.

Naiasnieyszy Mciwy Kroliu: Gdisz iusz iest rzecz powszem swiecie dobrze wiadoma isz glowny a pospolity neprziiaciel Krziża swiętego Carz tureckij podbiwszi tam one panstwa iemu przilieglego pod moc swą ivsz tesz y slawnemu bogatemu a okwitemu panstwu Kroliestwu Wherskiemu nie przepuscił: A mocy i wszego okrucienstwa swego nad nimi dokazuie. A stąd y na ine panstwa chrzescijanskie wielką smiałosc i więtszą chciwość wziął. y iusz sie iako by granicznym sąsiadem panstwam waszey: Kro: Mci: korunie polskiey i wielkiemu Xięstwu litewskiemu stanowi, To wasza Kro: Mcz. obacziwaiąc co sie u sąsiadow dzicie a chcąc tym wszitkim przigodam wczas zabiezeć, a swe panstwa od wszeliakiey nawalnosci ktorey racz panie boze vbronic w dobrim postanowieniu a w pewney obronie i w przespiecznym pokoiu zachowacz:

Raczil wasza Kro: Mcz. nierzkąc iako pan milosciwy alie iako prawy ociec okokolo postanowienia pospolitego pokoiu panstw Swych czinic niemalo namow z ijch Mcią pany radami korvnnemi na przeszlym koronnym seymie y tam sprawy korvnne na dobrey mierze postanowiwszi raczil wasza: Kro: Mcz. tu do tego panstwa swego osobą swą panską przijachać y nam slugam y poddanym swym to podać i nas w tym pilnie napomionąc iako bychmy iednostaymymi umysly radzili y okolo tego myslili

ktorym bychmy sposobem spolną obrone temu to nieprziiacielowi Krziza swiętego czasu gwałtowney potrzeby z bozą pomocą z ich miloscią pany korvnnymi bracią a sąsiady naszimi czinicz mieli.

Naiasnieyszi Mciwy Kroliu, My poddani waszey Kro: Mci. wierne rady i powolni sludzy w pospolitosc wszyscy. Bacząc to isz wasza Kro: Mcz. nasz Mciwy pan niefolgując namniey zdrowiu y liatom y wczasnosci swey panskiey nie dlia zadnych ynych potrzeb iedno tylko pro miłość oboyga panstwa swego Koruny polskiey y wielkiego xięstwa litewskiego. I pro miłość tesz nas poddanijch swijch raczileś te trvdność y pracą podiąc a do nas dlia tey spolney potrzeby prziiachać, Za czo my wielkiemi dziękami dziękviemy s czegosmy serdecznie pocieszeni, y to dali pan bog odslugować y za dlugie zdrowie a szczesne panowanie waszey: Kro: Mci pana boga vstawicznie prosić chcemy.

Naiasnieyszi miłośćiwy Kroliv mamy za to isz wasza Kro: Mcz: pan nasz Mciwy raczisz to sam dobrze wiedzieć ze przodkowie naszi, ich Mci panow Korvnnych braći a sąsiadow naszich pomacą swą przeciw kazdemu ich mci nieprziiacielowi Korvnnemu kromia zadnego szoldu y zaplaty nigdy nie opuskali. Alie na kazdą ich Mci potrzebę ku pomocy ochotnie iechali. Krwie swey rozliewać a na koniec y gardl swych pokladać namniey nić nielitowali. A to wszitko pro spolną miłość bratską y pro dobre zachowanie sąsiedskie radzi czinili. Co sie nietylko na pismie znaczi. Alie sie tesz to iusz y za szczesliwego panowania waszey Kro: Mci na oko iasnie pokazawalo.

Jest tesz iawno Waszey Kro: Mci panu naszemu Mciwemu isz to tuteysze panstwo wielkie xięstwo Litewskie iusz y za szczesnego panowania waszey Kro: Mci nie malo i wielkie trudności y nawalności od nich przymowalo, a na zadną potrzebe ich mcz panowie Korunni bracia naszi zadney pomocy nam braći swey ani liudzmi ani pieniedzmi nigdy vczinić nie raczili, Aczkolwiek o to zawsze przez posly nasze bywali ządani. iedno tylko tego nie dawnego czasu kv starodubskiey woynie raczili ich Mcz poslać nam za swe pieniądze tisiąc liudzi iezdnych a pięć set pieszich kv pomocy. O ktorą pomoc posylalismy do ich Mci prosząc poslow naszich osob zacnych dignitarzow powaznych.

A isz tesz na ten czas ich Mcz panowie korunni bracia a sąsiedzi naszi nas o zadną pomoc przeciw temu to nie prziiacieliowi Krziza swiętego tymze tesz obyczaiem ze posly swe zędac nieraczili, My sludzy waszey: Kro: Mci tego napominania

waszey Kro: Mci inaczey v siebie rozumieć y wazić nie mozem iedno tak isz co kolwiek wasza Kro: Mcz nasz Mciwy pan czinić w tey rzeczi raczisz, To wasza Kro: Mcz. czini z swey osoby panskiey promilość rzeczi pospolitey oboyga panstwa swego koruny polskiey i wielkiego Xiestwa Litewskiego. —

I za taką rzeczą niebacząc poslow ani slysząc zadania od ich mci panow korunnych sąsiadow naszich nie zdaloby sie nam slugam waszey: Kro: Mci kv vczinieniu ktorey pomocy ich Mci zwaliacz.

Liecz naiasnieyszy Mciwy Krolu iakosmy zdawna przedtym s przodkow naszich zwykli wolią y roskazanie waszey Kro: Mci naszego Mciwego pana powolnie wypelniać tak tesz y po dziś czas tego nie przestawamy. Zwyklismy tesz y ich Mci panom korunnym braci y sąsiadom naszim wedlia milosci bratskiey we wszem sie prziiacielskie zachowywać, y za takowym tedy napominaniem W. K. M. y tesz chcąc ich Mci panom korunnym tym więtszą chęć z siebie pokazać, a ich mcz sobie na potym sprziiazliwych zachować, takową pomoc ich Mci na ten niniejszy czas potrzebny pozwaliamy y vczinić obiecuiemy, a to tym obyczaiem.

Jest dobrze iawno W. K. M. samemv panv naszemu Mcziwemu y ich Mci panom Korunnym braći naszey, takiesz isz ten to nieprziiaciel Krziza swiętego Carz turecky iusz od niemalego czasu przyliegl granicami swymi ku obiciom panstwam W. K: M. tak kv korvnie polskiey iako teze y ku wielkiemu Xięstwu Litewskiemv, iesliby swoy zly umysl przećiw tym panstwam, W: K. M. obrocił czego panie boze vchoway. A pociągnąłby tą stroną od bialagrodu abo od ziemie walaskiey, Tędi na on czas wziąwszi pana boga na pomoc radzi chcemy ze wszemi mocami naszimi wedlia naywiętszey przemozności naszey ciągnąć przeciw temu to nie prziiacielowi. A tam spolnam mocom z ich Mcią pany korunnemi oboim woyskiem temu nieprziiacielowi odpor czinić chcemy, y o tym radzić na on czas będziemy, co sie będzie zdalo kv pospolitemu dobremu tych to panstw. W. K. M.

Jesliby tesz tenze nieprziiaciel Krziza swiętego Car turecky chcial obrocić mocy swe na panstwa waszey Kro. Mci korunne (czego panie boze nie day) tam oną stroną przez sliąską abo od Koszic gdzie my temu samy z siebie dlia daliekości drogi dosyć vczinić nie mozemy. Abowiem iest W. K. M. y tesz ich Mci braći naszey rzecz wiadoma isz tuteisze panstwo wielkie xięstwo iest ze wszech stron mocnymi nieprziiacioły ogarnione y dlia tego nie iest rzecz do konca przespieczna, Ani sie tesz to nam godzi abychmy to panstwo opuściwszi mieli wszitcy na pomoc

braci naszey panom korunnym wyciągnąć Alie przedsie niechcąc ich Mci przijaznią y pomoczą naszą bratską opuscić i chcąc ich Mci nasze bratskie powolienstwo okazać a ich Mcz sobie na czasy przisle zyczliwych zachować, radzi chcemy y obiecuiemy czasu gwaltowney potrzeby na te nieden czas, dać y poslać ich Mci kv pomocy czterzi tysiące koni liudzi naszich litewskich pienieznych na dwie czwierci liata.

Jeslizbychmy na on czas dlia nieprzespiecznosci panstwa litewskiego od nieprziiaciol iego sami liudzi swych potrzebowali, tedy iednak przedsie pro milość nasze spolną ktorąsmy ku ich mciam panom korunnym braći y sąsiadom naszim y ku panstwu korunnemu zawsze miewać zwykli, Chcemy i obiecuiemy ich mci przedsie ku pomocy poslać pieniedzy na czterzi tisiące koni liudzi sluzebnych po dziesiąci zlotych polskich na kon na te dwie czwierci liata.

Alie isz tesz i my sami y s tym panstwem xięstwem wielkim iestesmy posrodku nieprziiaciol ktorym zawsze musim przes przestania odpor czinić sami z siebie i maietnosci swych, A nakonieć krwie y gardl naszich pro milość W. K. M. naszego mciwego pana y oyczizny tey waszey. Kro. Mci. y tesz naszey namniey nielituiąć, Dlia czegosz prosim pokornie, aby wasza Kro. Mcz. nasz milosciwy pan takowych powolności naszich ku sobie y ku ich mci panom korunnym iusz tak skutecznie doznawszi raczil takiesz okolo spolney obrony tuteyszego panstwa swego wielkiego xięstwa z ych mcią pany korunnymi takowesz postanowienie vczinić iszby ich mcz tesz nam braci y sąsiadom swym y panstwu temu czasu naszey potrzeby przeciw nieprziiacieliom tego tu panstwa wielkiego xięstwa. A zwlascza przeciw moskiewskiemu takowąsz abo y więtszą pomoc vczinić raczili iakiey my ich mci na ten czas postepuiemy.

A gdy w tym waszey Kro. Mci laski A ich milosci panow korunnych prziiacielskiey vczinnosci doznamy tedy na potym ku roskazaniu W. K. M. za ządaniem braci naszey panow korunnych będziem sklonnieyszi y to czinić będziemy czo nam slvsznego godnego a ku vczinienieniu moznego będzie sie zdało.

I tho iesth naiasnieyszy Milosciwy Kroliv iednostayna wolia y vmysl wszech nas poddanych waszey Kroliewskiey milosci panow rad xiązat paniąt y wszego Rycerstwa wielkiego xięstwa. Za to pokornie prosimy aby to od nas wiernych slug swych y powolnych poddanych swych wdzięcznie przijąć y tho wszithko laską swą panską ogarnąć iako nasz miloscziwy pan raczil.

Otkaz ot hospodara korolia jeho miłosti i welikoho kniazia żikhimonta awhusta, wsim kniażatom, paniatom i wsemu rycerstwu na tyje reczi, kotoryje oni na pisme koroliu jeho miłosti dali na tom teperesznem walnom sojme Wilenskom.

leta: bożeho: naroż.

(*A. Ф. M Z.*) **1547.**

Artykuł perwyj.

Naperwej szto wasza miłost' wsi spolne prodkem jako panowe rada ich miłost' obojeho stanu duchownoho i swetskoho, tak i wsi kniażata, paniata i wse rycerstwo obywateli toho panstwa welikoho kniaźstwa łitowskoho mowili jeho krolewskoj miłosti czołom b'juczi i żadajuczi jeho miłosti za to, khdyż pan boh racził to zraditi, że jeho krolewskaia miłost' osesti racził na tom panstwe swojem otcziznom welikom kniaźstwe litowskom, i to teper za szczastliwoho panowania jeho krolewskoje miłosti jest perwszyj walnyj śjem, na kotoryj jeho miłost' racził kazati waszoj miłosti panom radam kniażatom i paniatom i wam wsemu rycerstwu dlia pilnych a ważnych spraw jeho miłosti hospodarskich i zemskich tut do wilni k sobe źjechati sia, aby jeho krolewskaia miłost' wodle zwykłosti prodkow swoich korolej ich miłosti i welikich kniazej z łaski i dobrotliwosti swojeje panskoje racził roskazati wam wsi prawa wolnosti waszi prodkom waszim i wam ot prodkow i otca jeho miłosti za wernyje służby i za czastyje krowo-prolit'ia prodkow waszich i was samych danyje wkazati, żeby jeste to słyszaczi i widiaczi szto prodkowe waszi wysłużili s toho sia weselili i tym ochotnej jeho krolewskoj miłosti panu swojemu i reczi pospolitoj służiti mohli, horła i statkow i majetnosti swojeje na posłuhach jeho miłosti ne litujuczi. A khdy tyje priwilia listy wolnostej waszich wam wkazany budut', aby jeho krolewskaia miłost' racził ich wam nowym priwilem i listom

swoim hospodarskim kazati potwerditi, żeby jeste takowuju łasku jeho krolewskoje miłosti baczaci, mohli napotom ku posłuham jeho miłosti hospodarskim i zemskim tym ochotnejszije i pospesznejszije byti.

Otkaz.

Jeho krolewskaia miłost', jako pan chrest'janskij, baczaczi w tom żadliwost' panow rad ich miłosti i waszu byti slusznuju, tyje priwil'ia i listy wolnostej waszich, wżo wam okazati i pered wami ich wyczesti roskazati racził, s kotorych jeste łaśce obdareniu prodkow jeho miłosti i wsim wolnostiam waszim dobre wyrozumeli. A szto było żadańje waszo ku jeho krolewskoj miłosti o potwerżenie tych priwilew wolnostej waszich, jeho krolewskaia miłost' wodle zachowania prodkow swoich i wodle opisania i obwiazania otca jeho miłosti i swojeho, i w tom łaski swojeje wam otmowiati neraczit', i tyje wolnosti waszi swoim też nowym priwilem waszoj miłosti panom radam obojeho stanu, duchownoho i swetskoho, rymskoho i hreczeskoho zakonu, i kniażatom, paniatom i wsemu rycerstwu potwerditi i pri nich was chowati obecowati raczit'. I wżo jeho miłost' tot priwilej swoj nowyj panu kancleru jeho miłosti sprawiti wam roskazati racził.

Artykuł wtoryj.

Zatym szto jeste żadali jeho krolewskoje miłosti, iż khdy korol jeho miłost' starszyj, otec jeho miłosti, racził wam z łaski swojeje za waszi służby takowym prawom i wolnostiami obdarowati, i to w statut prawa zemskoho wpisati, iż chto za korolia kazimera spokojne szto derżał, a za korolia aleksandra nichto sia o to newpominał, aby to wżo było weczne derżano, żeby jeho krolewskaia miłost' wsi wysłuhi, kupli i inyje imenia, kotorym kolwek obyczajem ot protkow waszich nabytyje, i czoho prodkowe waszi i po nich wy sami u spokojnom derżaniu za prodkow jeho miłosti korolia kazimera i korolia aleksandra, za otca jeho krolewskoje miłosti i za jeho miłosti samoho szczastnoho panowania aż do seho czasu byli, racził roskazati wse to osobliwym priwilem swoim hospodarskim na wecznost' wam potwerditi, żeby jeste s potomki swoimi na takowych wsich imeniach spokojne byli zachowani. I kotoryj też artykuł w statute prawa zemskoho jest opisan, iż jeho krolewskaia miłost' dawnosti nemajet', wy za to jeho krolewskoje miłosti prosite, aby jeho miłost' racził wam i w tom łasku swoju hospodarskuju okazati, a tot

artykuł osobliwym priwilem swoim z statuta kazati wyniati, iżby wżo czerez to nikotoroje mocy ne meł, żeby jeste za tym s spokojnoho derżania imenej waszich na wecznyje czasy ne byli ruszony.

Otkaz.

Jeho krolewskaia miłost' każał wam na to powediti: iż jeho miłost' s tych listow i priwilew wolnostej waszich, ot prodkow i otca jeho miłosti wam nadanych, kotoryj na tom teperesznem sojme za żadliwost'ju waszoju racził jeho miłost' kazati wam okazati i pered soboju ich wyczesti, tak też i s statutu zemskoho, ot otca jeho krolewskoje miłosti za ufałoju wseje zemli wczinenoho i wam danoho, wyrozumeti racził, że koło toje dawnosti jeho miłosti hospodarskoje, o kotoruju jeste teper prosili, jako w onych priwiliach prodkow jeho miłosti, tak też i w statute zemskom, ot otca jeho miłosti danom, wżo pewnoje zastanowenie opisanoj est, czerez kotoroje nebaczit' jeho miłost', aby potreba wkazywała inszoho jakoho nowoho zastanowenia, nowym priwilem jeho miłosti cziniti i to s statutu wimowati, szto sia wżo dosyt' słuszne i dostatoczne postanowiło; proto jeho krolewskaia miłost' namowiwszi w tom s pany radami ich miłost'ju, tuju prozbu waszu, o dawnost, jeho miłosti hospodarskuju i o imenia waszi wysłużonyje i kuplenyje i jakimkolwek obyczajem nabytyje, raczit' wodle starych priwilew zemskich, prodkow jeho krolewskoje miłosti i ufały perwszoje statutowoje ot otca jeho miłosti danoje, zostanowiti; a inszoho jeho miłost' nowoho niczoho w tom wczinit' newidit'.

Artykuł tretij.

Ktomu szto jeste korolia jeho miłosti prosili, aby priwilia i wsiakije listy, od prodkow jeho miłosti prodkom waszim, na prawa i wolnosti waszi danyje, i też tot priwilej, kotoryj jeho krolewskaia miłost' za waszim czołobit'jem raczit' wam teper imeniem swoim hospodarskim na takowyjeż wolnosti waszi dati, ne w skarbe jeho miłosti zemskom byli chowani, ale na inom kotorom pewnom osobliwom mestcu, za peczatmi panow rad ich miłosti i też waszimi, a to dlia toho, iżby k tym priwilem łatwejszij wam pristup był, khdyby toho potreba wkazywała.

Otkaz.

Jeho krolewskaia miłost' kazał wam na to powediti: iż jeho miłost' wzyczajuczi wam w tom łaski swojeje hospodarskoje, raczit' ku toj prozbe waszoj pri-

zwoliati i toho wam dopuszczati, aby tyje priwilia praw i wolnostej waszich z skarbu zemskoho wyniaty i do ruk waszich podany i s tym jeho miłosti nowym priwilem, kotoryj ot jeho miłosti wam na tyjeż wolnosti dan budet', zachowany byli tam, hde wasza wolia budet'. Odnoż by jeste perwej rozmowili i zwolili sia na to spolne s pany radami ich miłost'ju, hdeby i na kotorom bezpecznom mestcu a za cziimi peczatmi meli byti chowany.

Artykuł czetwertyj.

Dalej szto jeste korolia jeho miłosti prosili, aby wodle postanowenia proszłoho sojmu berestejskoho, kotoroje korol jeho miłost' starszyj otec jeho miłosti z jeho miłost'ju i pany radami ich miłost'ju około poprawenia statutu prawa zemskoho wczini-niti racził, iż meli byti obrany piat' osob zakonu rymskoho, a druhaia piat' zakonu hreczeskoho na to hodnych. Kotorojeż poprawenie statutu aż i do seho czasu jeszcze sia ne stało, a tak i teper aby na poprawenie toho statutu byli obrany i wżo namenowani takowyje osoby, kotoryjeby nefolkhujuczi niczim pożitkom, odno majuczi boha i sprawedliwost' swiatuju pred oczima, wsi nedostatki toho statutu pod prisiahami swoimi poprawili. A khdy wżo budet' poprawen i na druhom priszłom sojme ot jeho krolewskoje miłosti i ot panow rad ich miłosti i ot wsich was budet' ufalen, prosite, aby był sprawen ne pisanym pismom, ale wybiwanym, i aby kożdyj odnostajnyj i odnosłownyj statut meł.

Otkaz.

Jeho krolewskaia miłost' kazał wam powediti: iż jeho miłost' wodle żadliwosti waszoje i wodle ufały proszłoje berestejskoje, i teper na tom byti raczit', że jeho miłost' dlia lepszoje i pożitocznejszoje sprawedliwosti waszoje pospolitoje, toho wam poprawenia statutu dopuszczati raczit', i wżo by jeste meżi soboju tych obrali i menowali i na to sposobili, kotoryje by wam toho statutu poprawili. A wedże, khdy czerez tych osob, na to ot was obranych, onyj statut budet' poprawen, tohdy potom na perwom sojme, na szto wsia zemlia sia zwolit', majut' onyje artykuły byt' ufaleny i priniati z jeho miłosti hospodarskim dozwoleniem, szto sia jeho miłosti słusznoho wideti budet'.

Artykuł piatyj.

Pri tom szto jeste jeho krolewskoje miłosti prosili: iż jako jest w statute

prawa pospolitoho opisano, sztoż żadnyj ne majet' byti karan na zaocznoje powedanie otniat'jem wradow i derżanej, aby jeste pri tom statute byli zachowani, żeby tyje wrady i derżania, kotoryje majete ot korolia jeho miłosti starszoho i ot jeho krolewskoje miłosti za waszi wernyje służby, ne byli wam bez żadnych słusznych priczin odyjmowany.

Otkaz.

Jeho krolewskaia miłost' kazał wam powediti: że jeho miłost' wedomosti toho meti ne raczit', komuby jakij wrad bez słusznoje pricziny był wziat, jakoż i wpered brany ne budut' chtoby tomu sam na sebe pricziny ne dał.

Artykuł szostyj.

Nadto szto jeste korolia jeho miłosti prosili, aby jeho krolewskaia miłost' racził wodle starodawnoho obyczaju dwor litowskij na swojem dwore chowati, a im ot tol platiti, otkol za prodkow jeho miłosti płaczono było, a to dlia toho, iżby brat'ia i synowe waszi, na dwore jeho miłosti służaczi, czwiczili sia rycerskich uczinkow i tym sia łaski jeho miłosti dosłuhowali i napotom hodnymi słuhami hospodaru jeho miłosti i reczi pospolitoj byli, jako i za prodkow jeho miłosti hospodarskich takowych dworan litowskich osobliwyj huf czasu wojny bywał.

Otkaz.

Jeho krolewskaia miłost' kazał wam powediti: iż jeho miłost' wodle żadliwosti waszoje i starodawnoho zachowania ne raczit' wam w tom łaski swojeje otmowiati; że jeho miłost' dworan litowskich, synow i obywatelej toho państwa welikoho kniaźstwa, na dwore swojem chowati wolju majet', odnoż choczet' jeho miłost' w tom s pany radami ich miłost'ju obmowiti i obyczaj tomu najti, jakoby to snadnej byti mohło, a s czohoby ich chowati; bo szto jeste dołożili toho w prozbe swojej, aby tot dwor litowskij chowan był s toho, s czoho jeho i peredtym chowano, ino jeho krolewskaia miłost' tak rozumeti raczit', iż snat' onyj dwor za prodkow jeho miłosti chowan był czast'ju s toho szto neprijatel posel, a czast'ju też s toho szto jeszcze i po seś czas zamkow i dworow po zastawach jest, a inszoje też i meżi was rozdano.

Artykuł semyj.

Jeszcze też szto jeste jeho krolewskoj miłosti pripomianuli: iż khdy nedadawnych czasow korol jeho miłost' otec jeho krolewskoje miłosti myncu polskuju meł wolju pustiti w panstwo swoje welikoje kniaźstwo litowskoje, na szto, aczkolwek panowe rada ich miłost' byli zwolili, a wedże jeho miłost' bez wedomosti wsich was poddanych swoich toho wcziniti neracził, ale wczinił był jeho krolewskaia miłost' śjem i was wsich wozwati i to nam opowediti racził. A teper jeho krolewskaia miłost' racził zaczati myncu welikoho kniaźstwa, was poddanych swoich k tomu ne wzywajuczi, za sztoż prosite, jesliby sia to na potom trafiło, aby jeho krolewskaia miłost' ne racził was w takowych sprawach i potrebach, kotoryje wsej zemli dolehajut', wposleżiwati.

Otkaz.

Hospodar korol jeho miłost' kazał wam na to powediti: iż jeho miłost' dobruju toho wedomost' meti raczit', że na to koli myncu w tom panstwe jeho miłosti welikom kniaźstwe biwano, ani za otca ani za inych prodkow jeho miłosti, za kotorych myncy bito, sojmow na wsiu zemlu nezbirano, tak też ani w tot czas koli mynca polskaia do toho panstwa jeho miłosti puszczona była, żadnoje wzywanie zemli ne było, ale było to zawżdy w mocy, władnosti i sprawowaniu samoho hospodara jeho miłosti i panow rad ich miłosti; pro to jeho krolewskaia miłost' tot zwyczaj bit'ia myncy v teper wodle starodawnoho obyczaia pri władnosti swojej hospodarskoj zostawowati raczit'. Bo mnoho toho bywało, że peredtym hospodar wodle woli swojeje i zaderżiwał myncu i o piat biti kazał i inszim jeje biti dozwoliał wodle czasu i potreby swojeje hospodarskoje i zemskoje, a zemlia o tom niczoho newedela.

Artykuł osmyj.

Też szto jeste w tojże prozbe swojej na pisme dołożili: iż nemałoje wontpenie meżi wami jest, hde sia tyje peniazi podeli i na kotoruju potrebu zemskuju oberneny, kotoryje jeste peredtym ne odno krot' na oboronu zemskuju dawali; i dlia toho jeho krolewskoj miłosti prosite, aby wżo ot seho czasu i na potomnyje czasy, khdyby sia kolwek pritrefiło dlia oborony zemskoje serebszcziznu składati, aby to wam było osobliwym listom jeho miłosti opisano, iżby tyje peniazi ne do skarbu

jeho miłosti dawany byli, ale iżby jeste sami z brat'i swojeje obrali liudej dobrych, wery hodnych, odnoho zakonu rimskoho, a druhoho zakonu hreczeskoho, a pri nich treteho pisara, kotoryjeby tyje peniazi serebszcziznyje ot was otbirali i za swoim kliuczom chowali, i tych peniazej ne na żadnyje inszije potreby ninaczij roskaz newydawali, odno na pospolituju oboronu zemskuju, na liudi służebnyje, i s toho wseho aby pered wami liczbu czinili.

O t k a z.

Jeho krolewskaia miłost' kazał wam na to powedit': że skarb i podskarbij zemskij ot perwszich czasow ne bez pricziny jest ustawen, i pożitocznej to byti możet', khdy takowyj płat serebszcziznyj w skarbe zemskom zachowanie swoje meti budet', niżli hdeinde, bo raczit' jeho miłost' toho sprawu meti, sztoby sia i reistry skarbnymi łatwej pokazati mohło, iż koli perwszimi czasy takowyje podatki serebszcziznyje ku potrebe i oborone zemskoj wybirany bywali czerez koho inszoho niżli czerez pana podskarbeho zemskoho, tohdy takowych serebszczizn za neposłuszenstwom welikaia czast' do ruk birczich nedochodiło, mnohije jeje im newydawali; a w tom nikomu neszkoda, odno reczi pospolitoj zemskoj, iż odin dał a druhij nedał. A koli kolwek podskarbij zemskij wybirał, tohdy zawżdy jeje nerowno bolsz prichożiwało. Proto jeho krolewskaia miłost' s porady panow rad ich miłosti na tom tuju recz zostawowati raczit', aby serebszczina kotoraia koli dlia oborony zemskoje złożona budet', otdawana była po dawnomu do ruk pana podskarbeho do skarbu zemskoho. A wedże, jestliby sia wam szto inszoho w toj reczi wideło, i wy by na to meżi soboju birczich wery hodnych obirali, i tyje birczije waszi, wybrawszi tyje peniazi serebszcziznyje, nechaj ich predsia do skarbu zemskoho otdajut' i liczbu s toho pered pany radami ich miłost'ju i podskarbim zemskim cziniat'. Odnoż obaczili i rozważiliby jeste sami sobe, iż koli birczije ustawleni budut', tohdy i na samych tych birczich, ne małaia sama peniazej, a bezpotrebne, musiałaby wychoditi. A nadto jeho krolewskaia miłost' meti racził toho sprawu, że nekotoryje serebszcziny nedawnyje szto birczije wybirali i do skarbu nedochodili a podeli sia newedati hde. A szto sia dotyczet' toho szto jeste dołożili w tojże prozbe swojej, iż newedajete hde sia w skarbe peniazi serebszcziznyje perwszije podeli, jeho krolewskaia miłost' dawati raczit' wam tuju sprawu, że pan podskarbij słuszne a radne, i ninaszto inszoho, odno na tyje potreby zemskije onyje perwszyje

peniazi serebszcziznyje obernuł, na szto jest obyczaj jeje wydawati, s czoho wżo i liczbu pered jeho krolewskoju miłost'ju i pany radami ich miłost'ju wczinił i okazał to, że on tyje peniazi perwszyje, słuszne na zwykłyje potreby reczi pospolitoje zemskoje wydał.

Artykuł dewiatyj.

Zasia szto jeste jeho krolewskoj miłosti mowili, iż w statute prawa zemskoho jest opisano, sztoż panowe wojewody majut' w kożdom powete wojowodstwa swojeho obrati sudej, kotoryje majut' suditi szliachtu na roki słusznyje, iżby kożdyj w powete swojem moh zawżdy sprawedliwosti swojeje za małym nakładom dojti; i prosite, aby jeho krolewskaia miłost' racził wam wodle statutu w powetech waszich ludei dobrych, kotorychby jeste sami meżi soboju obrali, sud'iami dati, kotoryjeby pod prisiahami swoimi was bratju swoju wodle boiazni bożeje i sprawedliwosti swetoje rosprawowali, a pisar iżby także w kożdom powete był prisiażnyj i także ot szliachty obranyj.

Otkaz.

Korol jeho miłost' kazał wam na to powediti, iż jeho miłost' majuczi to pri pamiati swojej, że jeste koło takowych sudej powetowych i na proszłom walnom sojme w beresti ich krolewskoje miłosti prosili; proto jeho krolewskaia miłost' i teper tuju prozbu waszu wodle tohoż zostawowati raczit', jako jest w beresti na sojme ot otca jeho miłosti s pany radami ich miłost'ju namowena i postanowena i wam oznajmena, to jest, iż taia recz o sud'i powetowyje, majet' sprawowana byti wodle perwszoho zastanowenia i statutu zemskoho, jako koło toho w statute jest opisano.

Artykuł desiatyj.

Zatym szto jeste mowili jeho krolewskoj miłosti, iż ne małaia szkoda i welikaia perekaza u sprawedliwosti waszoj sia dejet', iż panowe starosty, derżawcy i ich namestniki, zwykli zawżdy dawati wam wiżami liudej prostych, wery nehodnych, to jest meszczan, mużikow tiahłych a czasto krot' i chołopju newolnuju, a wiżowania berut' sobe wradniki starostiny i derżawcziny po dwanadcati hroszej; i takowyje wiżi tym lepej poswetczat' kotorych dorożej perekupiat', zaczimże mnoho krot' i sprawedliwyj czołowek sprawedliwosti swojeje dechodiaczi w szkodu wpadajet'. Za sztoż prosite, aby w kożdom powete pri sud'iach powetowych byli

obrany po tri po czotyri albo po piati, kolko budet' potreba, boiare liudi dobryje i wery hodnyje nepodozrenyje, w tomże powete oselyje, kotoryjeby wiżmi prisiażnymi byli i wsiakije waszi potreby, a za pracu swoju iżby bolsz wiżowania ne brali odno na milju po hroszu, a nadto, iż szto w statute opisano, iż wiżom panow wojewod i panow marszałkow i starost wiżowania po połtine hroszej, a wiżom namestnikow ich po połukopju, szto jest z nemaloju szkodoju i obtiażliwostju waszoju, dlia kotorychże nepotrebnych prikładow wradowych mnohije z was musiat' i własnyje istizny swoi opuskati, i prosite aby takowyje wiżowania abo wistanoweny byli, abo iżby jeho krolewskaia miłost' wespołok s pany radami ich miłost'ju inszyj kotoryj obyczaj tomu znajti i postanowiti racził.

Otkaz.

Jeho krolewskaia miłost' kazał wam powediti, że i tuju prozbu waszu i tyje wyszej menenyje dwe reczi o wiżow i o brania wiżowoho, raczit' jeho miłost' podle tojeż ufały poszłoje berestejskoje uskładati na tych, chto statut poprawowati budet', a tyje na on czas, nechajby tomu słusznyj posredok i postanowenie naszli, i jeho krolewskoj miłosti pri onom poprawieniu statutu to oznajmili; a jeho miłost' na on czas na to prizwoliti raczit', szto sia jeho miłosti słusznoho a hodnoho wideti budet'.

Artykuł perwyj nadcat'.

A szto jeste w tojże prozbe swojej dołożyli, iżby jeste radi ot jeho krolewskoje miłosti to wedali, po czomuby jeste meli za listy wam potrebnyje płatiti kotoryje s kanclerej jeho miłosti czasu potreby brati budete.

Otkaz.

Jeho krolewskaia miłost' kazał wam na to powediti, iż jeho miłost' wodle żadliwosti waszoje s pany radami ich miłost'ju i panom kanclerom namowiti postanowenie tomu wczinit' raczit, szto budete meti za listy wam potrebnyje w kancelerej jeho miłosti płatiti, jako to słuszne a bez obtiażliwosti waszoje budet'.

Artykuł wtoryj nadcat'.

Szto jeste też mowili, iż aczkolwek na tot czas, pri bytnosti jeho krolewskoje miłosti w tom panstwe jeho miłosti welikom kniaźstwe, kożdyj z was wsia-

kuju sprawedliwost' swoju prawe jako w domu nachodit', s czoho za szczastnoje panowanie a dolhoje zdorowe jeho krolewskoje miłosti pana boha prosite; a wedże dlia priszłoje reczi żedajete, iż khdy jeho krolewskaia miłost' z welikoho kniaźstwa na czas do koruny dlia spraw onoho panstwa raczit' wyjechati, aby jeste tam do koruny polskoje niotkoho ne byli wyzywani wodle ufały sojmu proszłoho berestejskoho, aby to wam bylo osobliwym listom ot jeho miłosti obwarowano.

O t k a z.

Hospodar jeho miłost' kazał wam na to powediti, iż jeho miłost' baczaczi prozbu waszu w tom byti słusznuju, k toj prozbe waszoj łaskawe prizwoliati raczit', iż koli jeho krolewskaia miłost' w korune polskoj a ne tut u welikom kniaźstwe litowskom dlia spraw swoich hospodarskich i zemskich meszkanie swoje meti budet', że jeho miłost' panow rad swoich, kniażat, paniat i wseho rycerstwa obywatelej toho panstwa welikoho kniaźstwa litowskoho, tam do koruny polskoje, żadnymi pozwy swoimi ninacziju żałobu w kriwdach waszich ku sprawe ne budet' wyzywati, ani inomu nikomu dopuszczati tam pozywati neraczit'; ale kożdyj z was w nebytnosti jeho krolewskoje miłosti u welikom kniaźstwe litowskom, do panow rad ich miłosti i do panow wojewod, starost, derżawec swoich, chto w czijem powete budet' wtekati, i pered nimi sia meżi soboju suditi i sprawowati podle namowy i postanowenia korolia jeho miłosti starszoho, otca jeho miłosti, kotoroje jeho miłost' s pany radami ich miłost'ju w beresti wcziniti racził. Jakoż jeho miłost' toje postanowenie berestejskoje, ot seho czasu i w statut swoj hospodarskij wpisati kazati racził, i panom radam ich miłosti i starostam, derżawcam i wsim kniażatom, paniatom w statutech swoich dlia lepszoje wedomosti ich jako sia w tom sprawowati majut' meti dopuszczajet' i w priwili swojem hospodarskom kotoryj wam na wolnosti waszi z łaski jeho krolewskoje miłosti nowo dan budet' wodle żadliwosti waszoje wpisati jeho miłost' welit', niżli hdeby sia dotykało otzywania waszoho ot suda panow rad ich miłosti do zwerchnosti hospodarskoje, to zawżdy wam wolno byti majet' otzywati sia do hospodara jeho miłosti ot suda panow rad ich miłosti po skazaniu i do koruny polskoje i hde kolwek jeho miłost' na on czas osoboju swojeju hospodarskoju byti raczit'; a ich miłost' panowe rada powinni budut' wypisy toje sprawy swojeje na obe storone im dawati, i roki na kotoryjeby oni meli pered korolem jeho miłost'ju stanowiti, z obu storon im składywati.

Artykuł tretijnadcat'.

Jeszcze szto jeste też bili czołom jeho krolewskoj miłosti, iż kotoryje żałoby i obtiażliwosti mnohokrot' prichodiat' do jeho krolewskoje miłosti ot kniażat, paniat i ot zemian pohranicznych o kriwdach ich neznosnych kotoryje majut' ot panow poliakow i ot panow mazowszan, szto ne jest jeho krolewskoj miłosti tajno, a teper po tom nineszim obyjezde jako posłancy jeho miłosti na hranicy welikoho kniaźstwa litowskoho wyjeżdczali, tym bolszije kriwdy toj brat'i waszoj pohranicznoj u bojech, khwałtech, w hołowszczinach, w zabiraniu zeml i u wynszich mnohich reczach dejut' sia; prosite jeho krolewskoje miłosti, aby jeho miłost' z łaski swojeje panskoje racził sia k tomu miłostiwe prikłoniti, żeby wżo tyje hranicy meżi panstwa jeho miłosti pewnuju wedamost' wziali, i aby wżo czerez to takowoje krowo prolit'je i okrutenstwo meżi poddanymi jeho miłosti na obe storone sia nedeiało.

Otkaz.

Jeho krolewskaia miłost' kazał wam na to powediti; iż ne jest recz tajnaia samym wam, że jeho miłost' na wywedanie i popisanie wsich tych kriwd pohranicznych, o kotorych do jeho krolewskoje miłosti i perwo seho ne odno-krot' żałoby prichodili i teper o nich zmenku czinite, posyłati wżo racził posłancow swoich; po odnoj storone hranic, koniuszoho dwornoho, pana mikołaia androszewicza, a stanisława komorowskoho; a po druhoj storone, pana wasilia tiszkewicza marszałka, a wojtecha lenartowicza. I chotiaczi jeho miłost' tyje kriwdy i zaszt'ia wpokoiti, namowiti i postanowiti na tom racził s korolem jeho miłost'ju otcem swoim: iż ich miłost' majut' tam na tyje hranicy storony obojeho toho panstwa komisarej wysłati, jakoby narychlej mohło byti, a tam sia na onczas wse to, dali boh, nakonec postanowit' i wpokoit'. A wedżo do toho czasu pisat' jeho miłost' raczit' do korolia jeho miłosti otca swojeho, aby sia jeho miłost' z storony korunoje ku tym kotoryje w tom panstwe welikom kniaźstwe litowskom ku hranicam prilehłosti swoi majut', racził kazati spokojne zachowati, a tutosznije ku korunnym nechajby sia potomuż na wsem w pokoju zachowali.

Artykuł czetwertyjnadcat'.

Szto jeste też dali na pisme ku jeho krolewskoj miłosti, iż ne menszije tiażkosti, kriwdy i żal terpite wy wsi słuhi jeho krolewskoje miłosti ot meszczan wi-

lenskich; iż khdykolwek kotoryj czołowek wasz nepochożij, abo parobok newolnyj, abo roba, wteczet' do mesta wilenskoho, tohdy ani takowych newydajut', i każut' wam, aby jeste prawom ich nemeckim, pod kotorym wy ne sidite, użiwali; a synowe też ich i inszije remestiki brat'ju waszu szliachtu b'jut', rubajut' i do smerti zabiwajut', a o to żadnaia sprawedliwost' brat'i waszoj ot nich stati nemożet', bo każut' im takowych morderow prawom ich nemeckim wtiahiwati, szto jest protiw wolnostiam i priwilem waszim; bo w statute opisano, iż meszczane wsich mest, majut' o boj i o rany i o hołowszczziny szliachetskije otkazywati i suditi sia prawom pospolitym zemskim, a ne swoim nemeckim. I prosite jeho krolewskoje milosti, aby jeste w tom byli zachowani osobliwym listom jeho miłosti, i wodle postanowenia sojmu berestejskoho.

Otkaz.

Hospodar jeho miłost' kazał wam na to powediti, iż jeho miłost' wodle prozby waszoje na tom tuju recz na tot czas zostawowat' raczit', iż meszczane wilenskije i wsich inych mest welikoho kniaźstwa litowskoho prawa nemeckoho, bojew i ran i hołowszczin szliachetskich i słuh i poddanych ich ne majut' prawom swoim maktborskim w mestech swoich suditi, ale sużony byti majut' takowyje boi, rany i hołowszczziny sliachetskije i słuh i poddanych ich z meszczany, prawom zemskim welikoho kniaźstwa litowskoho, podle dawnoje ustawy statutu zemskoho, i wodle ufały i zastanowenia sojmu berestejskoho, do druhoho perwszoho sojmu. A szto sia dotyczet' wydawania liudej waszich otcziznych i parobkow i inoje czeladi newolnoje, jeho krolewskaia miłost' na tom tuju recz s pany radami ich miłost'ju namowiti i postanowiti racził: kotoryje budut' liudi waszi otcziznyje zaszli do mesta wilenskoho, ot toho tepereszneho walnoho sojmu nazad ot trech let, i zasedeli wżo tyje tri leta wo wpokoi, tyje wżo pri meste zostati majut' weczne, a wy ich wywoditi ot tol nemajete; lecz, kotoryje budut' trech let jeszcze nezasedeli, tych wam wrad mestskij wilenskij budet' powinen s prawa za słusznym dowodom waszim wydawati. A kotoryje liudi waszi otcziznyje, ot tepereszneho sojmu wpered do mesta wilenskoho zachoditi budut', tohdy takowym ne majet' byti dawnost' aż do desiati let; a chto s poddanych waszich ot tepereszneho sojmu i na potomnyje czasy desiat' let zasedit', takowyj też wżo pri meste wilenskom weczne zostati majet, a wy ich z mesta wilenskoho ne majete do sebe wywoditi, ale meżi desiatma lety

takowych liudej swoich majete w meste wilenskom znachoditi, a oni majut' wam kożdomu s prawa byt' wydawany, niżli chołopu i robe dawnosti byti nemajet'.

Artykuł piatyjnadcat'.

Szto ieste też jeho krolewskoje miłosti mowili, iż ne tolko wam, ale i panom radam ich miłosti, i wsim obywatelem toho panstwa welikoho kniaźstwa, ot meszczan wilenskich welikaia sia kriwda dejet' iż oni mało ne każdoho hodu mery torhowyje, kotoroju zboże prodajut' pribawliajut', tak, iż też wżo mało jeje ne połowicu pribawili nad onuju perwszuju meru, kotoraia z starodawna byla chowana, w czom wsia zemlia szkodu nemałuju prijmujet'; i prosite, aby wżo pewnaia a ne otmennaia mera była ustawena i winami jeho krolewskoje miłosti opatrona, aby czerez to jeje ani pribawleno, ani wmenszono.

O t k a z.

Jeho krolewskaia miłost' kazał wam na to powediti: khdyż sia wam widit' byti ku obtiażliwosti waszoj pospolitoj ninejszaia mera połuboczkowaia wilenskaia, a żedajete aby była inszaia pewnejszaia mera tut w tom meste wilenskom ustawlena; i jeho miłost', namowiwszi w tom s pany radami ich miłost'ju, ustanowliati raczit', iż ot seho czasu byti majet' mera połuboczok wilenskij tak welik, kotoryjby w sobe nes dwe boczki, w kotorychby było w obejuch osm korcow rownych bez werchu i tresenia mery korolia jeho miłosti dwornoje nieszneje, kotoraia budet' wymerona ot pana wojewody jeho miłosti wilenskoho i na ratusz pod cechom dana; a druhaia mera, sztoby było w nej czotyri korcy, a tretiaja dwa korca, a czetwertaia odin korec. A chtoby kolwek smeł sia toho ważiti, a mimo tuju teperesznjuju ustawu inszije mery sobe bolszije abo menszije w meste wilenskom ustawlał i ich wżiwał, takowyj tym karan byti majet', szto na takowych kotoryje fałsziwych mer użiwajut', u prawech opisujet'.

Artykuł szostyjnadcat'.

Pri tom szto jeste jeho krolewskoje miłosti prosili, aby duchownyje na sudech zemskich a swetskich nesedali, ale swoich duchownych praw smotreli; khdyż żaden s panow rad jeho miłosti w duchownyje sprawy sia newdajut'. A iżby eż o reczi swetskije, dychownyje was do prawa duchownoho nepozywali.

O t k a z.

Jeho krolewskaia miłost' kazał wam na to powediti; iż jeho miłost' toho rozumeti ne raczit', chtoby z duchownych sudy swetskije ot jeho miłosti zawedał, a chtoby na nich sedał, aby jeste to jeho miłosti powedili. A szto sia tknet' wyzywania ot duchownych o reczi swetskije do prawa duchownoho, ino wedże to i na sojme berestejskom było postanoweno, iż duchownyje o reczi swetskije ne majut' was do prawa duchownoho powołokati. A tak i teper jeho krolewskaia miłost' na tomże wodle ustawy berestejskoje tuju recz zostawowati raczit', jakoż tyje artykuły pri poprawowaniu statutu menowite jeho miłost' wyobraziti wam każet', o szto majete byti pozywani do duchownoho prawa.

Artykuł semyjnadcat'.

A szto jeste jeho krolewskoje miłosti prosili o meszczan, kotoryje imenia pod soboju derżat', aby s nich rowno z wami, wodle ważnosti imenej, oboronu nesli; a s kupli, majetnostej swoich, wodle szacunku i roskazania i woli jeho miłosti ustanowenoho, iżby ku służbe zemskoj pomahali; bo oni tyje majetnosti niotkol ne majut', odno z was szliachty a rycerstwa jeho krolewskoje miłosti.

O t k a z.

Hospodar korol jeho miłost' kazał wam na to powediti: iż jeho miłost' tuju recz o meszczan wodle ufały i postanowenia sojmu proszloho berestejskoho zostanowati raczit'; iż meszczane wsich mest jeho miłosti, s tych imenej swoich, kotoryje budut' u zemian szliachty skupili, albo na hospodari jeho miłosti wysłużili, majut' służiti i zastupowati służbu zemskuju tak, jako bojare szliachta; a majut' sia oni s tych imenej swoich pered pany wojewodami i starostami swoimi, w kotorych powetech tyje imenia budut' meti, okazywati tak, jako też na sojme walnom berestejskom to jest postanoweno. Lecz szto sia dotyczet' folwarkow meszczanskich kotoryje oni derżat' na mestskich khruntech i w mestskich hranicach priwili upriwilewanych, s tych oni teper służby zemskoje wolni byti majut'; odnoż, szto sia tknet' majetnostej ich meszczanskich, to jeho krolewskaia miłost' i teper pri woli swojej zostawliati raczit', iż jeho miłost' wodle potreby zemskoje i woli swojeje, jako sia jeho krolewskoj miłosti wideti budet' na tyje majetnosti ich ku służbe zemskoj raczit' kazati ustawu wcziniti.

Artykuł osmyjnadcat'.

Dalej szto jeste mowili jeho krolewskoj miłosti, iż krawcy, szewcy, rymary, skliary i inszije remestniki w meste wilenskom, nepomernyje zapłaty ot robot swoich berut', a szto i czasto ich pribawliajut' wodle woli swojeje, a s toho szliachta ubożajet', prosiaczi jeho krolewskoje miłosti, aby jeho miłost' racził roskazati wojtu, burmistrom, sprawcam mestskim, słusznuju ustawu w tom im postanowiti, kotoraiaby wżo na czasy weczistyje trwała.

Otkaz.

Jeho krolewskaia miłost' kazał wam na to powediti: iż jeho miłost' wodle prozby waszoje rad i postanowenie tomu roskazati wcziniti raczit'

Artykuł dewiatyjnadcat'.

A szto jeste też ku jeho krolewskoj miłosti prozbu czinili, aby wrady zemskije i dwornyje i też derżania zamkow, dworow, mest i wołostej jeho krolewskoje miłosti, ne byli dawany czużozemcom; bo i w tom wam i wsej brat'i waszoj jest nemenszoje sołżenie stanow waszich, jakoby meżi wami tak hodnych i wernych i sprawnych na to ne było; a i panstwu też jeho miłosti nemenszaia w tom szkoda, że tyje czużozemcy nemało skarbow do swojeje zemli s panstwa jeho miłosti wynosiat', a w tom sia panstwo jeho miłosti i wy wsi niszczite, a i recz też pospolitaia szkodu nemałuju w tom majet'.

Otkaz.

Jeho krolewskaia miłost' kazał wam na to powediti: iż jeho miłost' z łaski swojeje hospodarskoje, wodle żadliwosti waszoje rad was zachowati choczet', a tych wradow zemskich, dwornych, ani derżanej zamkow, dworow i wołostej, dawati czużozemcom neraczit' i wodle priwilew i statutu zemskoho ot prodkow jeho miłosti na to wam danych, łaskawe a miłostiwe was zachowati obecujet'. A iż jeho krolewskaia miłost' neraczit' toho wedomosti meti, chtoby s czużozemcow szto derżał albo z zemli skarby wynosił, wyby tych menowali.

Artykuł dwadcatyj.

Zatym szto jeste jeho krolewskoje miłosti prosili, aby pojeżdczanie i popis zamkow, dworow i wołostej jeho miłosti, i też liczby z dochodow jeho miłosti,

nebyło sprawowano czerez czużozemcy, bo w tom nemałaia trudnost' i tiażkost' ot nich starostam i derżawcam i ich wradnikom w neborzdoj otprawe i w nepornoj zapłate otkwit.

Otkaz.

Jeho krolewskaia miłost' kazał wam na to powediti: iż jeho miłost' dohledanie pożitkow swoich hospodarskich po dworom jeho miłosti, i sprawowanie skarbu swojeho i liczby skarbnoje raczit' zostawowati pri woli swojej i posyłati tam dohledati i wywediwati sia, koho budet' wolia jeho miłosti hospodarskaia, i chtoby odno tomu sprostał i s tym dobre rozumeł, i pożitki jeho miłosti mnożiti wmeł; jakoż sia to i panom radam ich miłosti widit'. Bo jeho krolewskaia miłost' wedati raczit', jako majet' jeho miłost' s pany radami swoimi pożitkow swoich hospodarskich i skarbu dohledati, a wy do toho niczoho nemajete, odno, by wy derżawcy i wradniki smotreli powinnostej swoich i radnoho sprawowania swojeho i wernosti, kotoraia na was wo wradech waszich prełożona.

Artykuł dwadcat' perwyj.

Także szto jeste mowili jeho krolewskoj miłosti, iż był tot obyczaj zawżdy i z starodawna za szczastnoho panowania prodkow jeho miłosti, iż khdykolwek ich krolewskaia miłost' s koruny polskoje jeżdczali do welikoho kniaźstwa litowskoho, tohdy na hranicy wsi wradniki dwornyje korunnyje ostawali; a jestli kotoryj do kniaźstwa litowskoho jechał, tohdy bywał jakoby hostem, a żadnoje mocy i władnosti w sprawowaniu wradu swojeho nemeł, ani sia w to wstupował, ale wradniki dwornyje welikoho kniaźstwa potkawszi na hranicy, jako panowe marszałkowe, tak też i podskarbij, podczaszij, krajczij, konjuszij, kuchmistr, podstolij, pokomorij i inszije wradniki dwornyje, tyje wsi wrady swoimi sprawowali i wsiakuju władnost' w nich mewali; a teper tyje wsi wradniki jeho krolewskoje miłosti dwornyje welikoho kniaźstwa, odno tytuły wradow swoich majut', a wradniki korunnyje wsiakoje władnosti w ich wradech wżiwajut', i dochody i obroki, kotoryje na tyje wrady prisłuchajut', na sebe berut', i prawe wżo wo wsem starodawnyj obyczaj około tych wradow zmenił, czohoż ne tolko tyje wradniki jeho miłosti brat'ia wasza, ale i wy sami wsi z welikoju żałost'ju toho wżiwajete, iż sia toj brat'i waszoj w ich wradech takowyj uszczipok dejet'. Za sztoż prosite, aby jeho krolewskaia miłost'

racził łaskoju i bacznost'ju swojeju panskoju tak to osmotriti, jakoby wże czerez to panowe wradniki korunnyje w tych wradech dwornych żadnoje mocy ani władnosti w sprawowanju nemeli, odno tyje brat'ia waszi, kotoryje to s prodkow swoich, prodkem i otcu jeho miłosti i też jeho miłosti samomu dobre a cnotliwe zasłuhowali

Otkaz.

Jeho krolewskaia miłost' kazał wam na to powediti: iż jako jeho miłost' bacziti to raczit', tohdy teper za jeho krolewskuju miłost' szczastliwoho panowania sprawa dwornaia wradnikow jeho miłosti dwornych, ne inszim kształtom idet', odno jako i za otca jeho krolewskoje miłosti; a iż i teper kożdyj wradnik dwornyj, na wrade swojem jest i im władnet' i sprawujet'. A wedże jeho krolewskaia miłost' koło tych starych zwyczajew jako sia budet' szto zachowywało, raczit' s czasom dostatoczne wywedati, i tak wse w tych wradech dwornych zachowati, jako w tom każdaia recz ot jeho krolewskoje miłosti wodle starodawnoho obyczaju zachowana budet'. A o kwity aby jeste dali znati po czomu ot kfitow berut', a chto beret', a jeho krolewskaia miłost' raczit' roskazati to bez obtiażliwosti waszoje postanowiti.

Artykuł dwadcat' wtoryj.

Pri tom szto jeste mowili jeho krolewskoj miłosti: iż prokuratorowe khdykolwek reczi sudowyje sprawujut', nepotrebnymi a szirokimi wymysły swoimi jeho krolewskoj miłosti i panom radam ich miłosti pracy, trudnosti, zadajut', tak, iż też jeho miłost' mnohokrot' otłożiwszi czasom na storonu pilnejszije a potrebnejszije sprawy swoi hospodarskije i zemskije, musit' sia koło takowych wymysłow prokuratorskich s pany radami pracowati. Jakije też trudnosti i nakłady sutiażije za takowymi ich wymysły i za prodołżeniem reczej i za otwołokami prijmujut', toho mnohije z was sami na sobe skosztowali. I prosite, aby czerez to, prokuratory żadnych reczej u suda, tak pered jeho krolewskoju miłost'ju, jako też i pered pany radami ich miłost'ju, nesprawowali, odno, żeby kożdyj swoju recz sam sprawował, chiba jestliby kotoryj dlia choroby swojeje albo dlia nedostatku wymowy nemoh k'tomu snadnej prijti, aby recz swoju tak dostatocznu moh na sude preložiti, takowyj możet recz swoju sprawowati czerez prijatelia swojeho, a ne czerez prokuratora najemnoho.

Otkaz.

Jeho krolewskaia miłost' kazał wam na to powediti: iż jeho krolewskaia mi-

łost' do prokuratorow waszich, komu sut' meżi wami potrebni abo nepotrebni, niczoho meti neraczit'. I koli ich sami najmowati nebudete, tohdy też oni podobno niotkoho niczoho sprawowati nebudut'.

Artykuł dwadcat' tretij.

Pri tychże inszich sprawach zemskich i na tomże sojme z roskazania hospodarskoho meti raczili namowu jako panowe rada ich miłost', tak też kniażata, paniata i wse rycerstwo welikoho kniaźstwa, koło dawania podwod, stacej i budowania zamkow i robenia mostow z imenej i liudej swoich wysłużonych, wodle artykułu ot hospodara jeho miłosti na to podanoho. Napered kniażata i paniata i wse rycerstwo, za to prosili panow rad ich miłosti, o priczinu do hospodara jeho miłosti, iż chto hde po seś czas zamki budujut', mosty mostiat' i stacei dajut', albo stany sprawujut', że oni to i teper połniti choczut' i stoje sia powinnosti swojeje dawnoje newyłamywajut'; niżli kotoryje s nich wysłuhi swoi ot prodkow jeho krolewskoje miłosti majut', w kotorych listy i priwili ich miłosti wyzwoleni sut' ot takowych robot zamkowych, podwod i stacej i robenia mostow, prosiat', aby tyje prawa i wolnosti nebyli im naruszony, i owszem pri mocy zostaweni, wodle łaski i priwilew prodkow jeho krolewskoje miłosti i wernych służb ich, kotorymi to predki ich i oni sami wysłużyli. Ino panom radam ich miłosti to sia widełło i na tom ich miłost' tuju recz wespołok s kniażaty i paniaty i wsim rycerstwom namowili i zastanowili, i korolia jeho miłosti za to prosili, aby jeho miłost' racził perwej z ich miłost'ju pany radami na tych reistrech sesti i im wyrozumeti, kotorymi wżo wsi takowyje powinnosti zemskije po wsim horodom toho panstwa jeho miłosti z rozkazania jeho miłosti popisany, i chtoby tam w reistrech był opisan, tych perwej listy mandaty jeho krolewskoje miłosti o położenie listow twerdostej ich, za czim chto szto derżit', na pewnyje czasy pripozwati, i onym twerdostiam ich, na szto chto z nich powinen albo nepowinen, wyrozumeti, a wodle toho sia na on czas zachowati.

Uchwała i postanowenie s sojmu walnoho wilenskoho na deń swiatoho łukasza sprawowano, leta bożeho narożeńja

(*Ã. Φ̃. Ñ̃A.*) **1551.**

mesiaca oktebra 18. dnja.

Na welikom walnom sojme buduczi, hospodaru korolju jeho miłosti i welikomu kniaźju żikhimontu awhustu so wsimi pany radami swoimi u wilni, czinili prozby swoi do jeho miłosti, kniażata, paniatia, szliachta i wse rycerstwo welikoho kniaźstwa litowskoho, kotoryje na pisme dostatoczne dołożiwszi, hospodaru jeho miłosti podali; na kotoryjeż ich prozby ot jeho miłosti hospodara im sut' w tyje słowa wczineny otkazy.

Prozba.

Artykuł I. Naperwej, szto jeste prosili hospodara, aby jeho miłost' s pany radami swoimi racził uhlenuti u priwilia i wolnosti zemskije, i to, sztoby sia w nich narusziło, aby racził kazati poprawiti.

Otkaz.

Na to hospodar jeho miłost' kazał wam powediti: iż to jeho miłost' z łaski i z dobrotliwosti swojeje panskoje raczit' wcziniti, i w tyje priwilia zemskije panu kancleru jeho miłosti welikoho kniaźstwa uhlenuti roskażet', i szto sia słusznoho wideti budet', to jeho miłost' hospodar podle prozby waszoje ucziniti każet'.

Prozba.

Artykuł II. Szto też jeste hospodara jeho miłosti napomianuli: aby czużozemcy imenej neposedali, a wradow nikotorym prawom aby nederżali, ale iż-

by synom a obywatelem welikoho kniaźstwa wrady dawany byli so wsimi pożitki dawnymi; a sztoby było ot kotoroho, aby to priwerneno: a służbu zemskuju aby z uradow i z dostojnosti wsich ufaleno wodle możnosti wradow.

Otkaz.

Na to hospadar jeho miłost' kazał wam powediti: szto sia dotyczet' toho wspominania waszoho, wedajete to sami, iż panstwa jeho miłosti hospodarskije wsi sut' nezamkneny, a jest wolno każdomu prijechat' i otjechat', kupiti i prodati; a iż czużozemcy imenia posedajut', w tom inyj nichto ne jest winen, odno tot sam, kotoryj czużozemca na majetnost' swoju prijmujet', i imenia swoi jemu prodajet'. Khdyby jeste ich na majetnosti swoi neprijmowali i imenej ne prodawali, oniby też tych imenej waszich neposedali. A szto sia dotyczet' rozdawania wradow tym czużozemcom, ino jeho miłost' hospodar nemajet' wżo woli im wradow dawati. A szto prosite iżby to było zasia ku tym wradom priwerneno, szto ot kotorych pożitkow wradnych styszło, iżby na tom wradniki neszkodowali; ino hospodar jeho miłost' utraty i szkody nikomu neżyczit', a tak, chtoby kolwek w tych wradech w czom sobe szkodu byti bacził, tot nechaj wrad spustit' a szkody neprijmujet'.

Prozba.

Za tym szto jeste hospodara jeho miłosti prosili, aby jeho miłost' racził chowati dwor litowskij na dwore swojem hospodarskom, tubylcow tutoszneho panstwa swojeho welikoho kniaźstwa litowskoho. *Artykuł III.*

Otkaz.

Jeho miłost' hospodar tuju prozbu waszu ot was rycerstwa swojeho łaskawe prijmowati i w bacznosti i w pameti swojej panskoj meti raczit', i czasu inszoho o tom s pany radami swoimi mysliti budet', jakoby dwor jeho miłosti hospodarskij chowan był.

Prozba.

Po tom szto jeste opisali i prozbu wczinili, aby wrady tak dwornyje jako też i inszije wsi pospolite, byli wo własnostiach swoich i w dochodech i w pożitkoch po dawnomu zachowany. *Artykuł IV.*

O t k a z.

Na to jeho miłost' hospodar kazał wam powediti: iż jeho miłost' raczit' byti toho dobre swedom, jako sia prodki jeho miłosti ku waszim prodkom około takowych wradow wodle zasłuh ich zachowywali, tymże też obyczajem i jeho miłost' ku wam poddanym swoim zachowati sia raczit' wodle dawnoho obyczaju.

P r o z b a.

Artykuł V. A szto jeste prozbu waszu uczinili ku jeho miłosti hospodaru, aby wrady bez pricziny nebyli brany nikomu, ale oliż z oczywistoho mowenia i s pokonania prawom.

O t k a z.

Na to jeho miłost' hospodar kazał wam powediti: iż wrady bez pricziny i bez oczywistoho mowenia i pokonania u prawe, jako perwej ne byli brany, tak i teper ne majut' byti brany, na kotorych czti i dostojenstwa sut' położony i prisehami utwerżony; bo takowyje wrady i dostojenstwa ne otchodiat' bez priczin słusznych; i ne tolko takowych wradow prisiażnych, ale i tych inych pospolitych, jeszczo jeho krolewskaia miłost' jako pan dobrotliwyj i chrest'janskij, nikomu ne racził brati, chiba, jestliby sia chto w derżawe abo w namestnicstwe swojem neradne i nesłuszne i szkodliwe sprawował, i poddanym jeho krolewskoje miłosti obtiażliwym był, albo, jestliby też szto skarb jeho krolewskoje miłosti dlia nesprawy onoho wradnika szkodowati meł, takowym jeho krolewskaia miłost' wrady może brati, ne jako wradnikom, ale jako tym, kotoryje ne wodle woli jeho krolewskoje miłosti protiw poddanym jeho miłosti zachowywajut' sia.

P r o z b a.

Artykuł VI. Prosili też jeste, aby wrady pohranicznyje liudem z hodnosti doznanym i zasłużonym byli dawany, a khdy budet' star i ku służbe zemskoj neduż, żeby na spokojnyj wrad był otmenem, na czomby meł żiwota dokonati.

O t k a z.

Na to jeho miłost' hospodar kazał wam powediti: iż jeho krolewskaia miłost' dobre raczi wedat', bez kożdoho takowoho napominania waszaho, jako ma łaskoju

i wrady swoimi szafowati; i ne rad to jeho krolewskaia miłost' słyszit', iż wy hodnostiami albo też nehodnostiami cziimi brakujete. Bo khdyby jeho krolewskaia miłost' koho na kotoryj wrad nehodnym byti bacził, isteby nikoli na wrady neprekładał, i ne jest to recz wasza obaczіwati chto na wrad hoden, a chto nehoden, odno to jest recz samoho jeho krolewskoje miłosti, jako pana zwerchnoho; a proto, powtore około tych hodnostej nechajby takowyje prozby i napominania ot was, do jeho krolewskoje miłosti neprichodili, ani byli napominany,

P r o z b a.

A szto jeste prozbu swoju w perwszom reistre waszom dołożili, aby zamki pohranicznyje opatrowano skarbom jeho krolewskoje miłosti. *Artykuł VII.*

O t k a z.

Na to jeho miłost' hospodar kazał wam powediti: ne rad to jeho krolewskaia miłost' ot was słyszit', że tak podobno o sobe rozumejete, żeby jeste meli bolszuju pracu i pilnost' o reczi pospolitoj meti, niż jeho krolewskaia miłost' sam i s pany radami swoimi. Tak sia jeho krolewskoj miłosti zda, i tak jest, iż nikomu inomu nepristoit' bolsz obmyszlewati wsi potreby toho panstwa, odno jeho krolewskoj miłosti samomu, jako panu dedicznomu, wespołok z radami swoimi; i choczet' to jeho krolewskaia miłost' na was meti, aby na potom takowyje napominania nezwyklyje do uszju jeho krolewskoje miłosti neprichodili, bo to ne jest wasza recz

P r o z b a.

Pri tom też szto prosite hospodara jeho miłosti, aby żadnaia rećz nowaia derżana nebyła, odno to, szto na sojme walnom z wedomost'ju panow rad i wseho rycerstwa ufaleno budet', a iżby prostych chłopow nad szliachtu nepowyszano, a wradow tak prostyj chłop, jako też i podozrenyj szliachticz, żeby nederżał. *Artykuł VIII.*

O t k a z.

Hospodar jeho miłost' na to wam roskazał powediti: nebaczi jeho krolewskaia miłost', aby sia kotoraia recz nowaia za szczastliwoho panowania jeho miłosti mełа wcziniti; bo sia jeho krolewskaia miłost' wo wsich reczach raczi tak

zachowywati, jako sia peredtym prodki jeho krolewskoje miłosti zachowywali. Itoho też jeho krolewskaia miłost' pri pameti swojej meti neraczit', sztoby sia bez sojmu walnoho postanowiti melo, to szto własne ku walnomu sojmu należit'; i choczet' to jeho krolewskaia miłost' meti, aby jeste to jeho miłosti znati dali, szto a kotoroho czasu bez sojmu sia postanowiło, okrom spraw takowych, kotoryje wodle potreby i dawnoho pospolitoho zachowania w reczach jeho miłosti i zemskich ku jeho miłosti hospodaru jako panu zwerchnemu pripadajut', takowyje sprawy jeho miłost' jak peredtym, tak i teper, po tomuż sprawowati z radami swoimi raczit'. Choczet' też i to jeho krolewskaia miłost' ot was wedati, kotoryj chłop prostyj, albo szliachticz podozrenyj, jest na wrad ot jeho krolewskoje miłosti postanowen; bo jeho krolewskaia miłost' ma za to, iż na dworze swojem panskom i na wradech swoich, chłopow prostych i liudej podozrenych ne raczi chowati.

P r o z b a.

Artykuł IX. Oto też jeste prozby waszi do jeho krolewskoje miłosti meli, sztoby było krome walnoho sojmu postanoweno, aby to nederżano.

O t k a z.

Hospodar jeho miłost' na to wam roskazał powediti: iż jeho krolewskaia miłost' to meti choczet', aby jeste to okazali, szto sia koli ku szkode reczi pospolitoje bez sojmu walnoho postanowiło: bo to jeho miłost' zawżdy zwyk stereczi i boroniti jako to pan sprawedliwyj chrest'janskij, aby sia nikoli żadnaia recz ku szkode reczipospolitoje u panstwach jeho miłosti nestanowiła.

P r o z b a.

Artykuł X. Ku tomu piszete na prozbach swoich ku jeho miłosti hospodaru, aby towary wsiakije z obczich zeml, ne odin kupował, i szkłom aby także niodin szinkował, ale iżby wsim w tom wolnost' była.

O t k a z.

Jeho krolewskaia miłost' racził roskazati na to wam powediti: iż, jestliże chto majet' wolnost' ot jeho krolewskoje miłosti danuju i na pisme opisanuju, takowyje wolnosti i listy swoi jeho krolewskaia miłost' zwyk jest kożdomu pri mocy

zachowati, łaski i daniny swojeje hospodarskoje niwczom nenaruszati, ale iżby za takowoju wolnost'ju odnoje kotoroje osoby wsim inym w pospolitost' szkoda niwczom nebyła; a wedżo jeho krolewskaią miłost' raczit' roskazati toho s pilnost'ju dozret', aby szinkowanie tym szkłom, ne inszim obyczajem szło, odno za ustawoju, kotoraia na to jemu osobliwe jest dana.

Prozba.

Pri tom też i to dołożili jeste u prozbach swoich ku jeho miłosti hospodaru, aby panowe rady szliachtu w pocztiwosti na sudech i na inszich mestcach meli, a o pocztiwost' sami służebnika swojeho szliachticza aby nesudili, aliż wysadiwszi na to storonnich liudej wery hodnych. *Artykuł XI.*

Otkaz.

Jeho krolewskaia miłost' roskazał wam na to powediti: iż, aczkolwe jeho miłost' raczit' byt' dobre swedom zachowania dobroho i skłonnosti panow rad swoich, kotoruiu ich miłost' i z cnot swoich prirożonych, ne tolko ku wam brat'i swojej mołodszoj majut', ale i ku inym wsim takowujuż skłonnost' i baczenie i uczciwost' pokazujut'; ale iż to tak obtiażliwe pered sebe berete, jeho krolewskaia miłost' toho u wedomosti swojej hospodarskoj ne majet', chtoby s panow rad na sudech i na inych sprawach, protiwko kotoroho z was nełaskawe sia zachował ku żełżiwosti jeho, albo kotoryjby pan rada jeho miłost' służebnikow swoich, szliachtu, sam odin o pocztiwost' sudił, kotoryj sud nikomu inomu własne nenależit', odno jeho krolewskoj miłosti samomu, jako panu zwerchnemu; proto choczet' jeho miłost' to po was meti, aby jeste tutżo dali jeho miłosti wedati, komuby sia z was, a ot kotoroho s panow rad ich miłosti, takowaia recz stała.

Prozba.

Szto jeste prozbu waszu ku jeho krolewskoj miłosti wczinili, aby w mestech hołownych u wilni, u trocech, u berest'i, w łucku i u wynszich mestech, meszczane kniaźskije i panskije pod odnym prawom byli, krom dworow kniaźskich i panskich szliachetskich dlia nich samych budowanych. *Artykuł XII.*

O t k a z.

Na to jeho krolewskaia miłost' roskazał wam powediti: iż taia prozba wasza jeho miłosti hospodaru za słuszno sia widit' i na to jeho miłost' prizwoliati raczit, iż wżo meszczane kniaźskije i panskije pod odnym prawom mest jeho miłosti hołownych byti majut', krom dworow kniaźskich i panskich, w kotorych żadin szink nemajet' byti, odno tolko dlia ich własnych stojania majut' onyje domy chowany byti. A szto sia dotyczet' poddanych panow duchownych, tyje takżo majut' byti pod prawom mestskim w tych reczach, kotoryje sia kriwawych spraw i inszich złoczinstw dotykajut', ale dochody i płaty swoi, to oni z nich majut' dobrowolne brati i spawu i władnost' nad nimi meti, i sudy, krom swetskich spraw, majut' sami albo wradniki ich sprawowat'.

P r o z b a.

Artykuł XIII. Prosite też jeho miłosti hospodara, aby u śjem dlia zbojec w mestech w noczi u korczmach neszinkowano i prichożim hostem pit'ia nedawano; a jestliby szinkowano, nechajżeby hostej newypuszczano aż w deń.

O t k a z.

Na to hospodar jeho miłost' roskazał wam powediti, iż to jeho krolewskaia miłost' dworu swojemu hospodarskomu roskazati raczit', aby to ne było; ale też to choczet' jeho krolewskaia miłost' meti, aby kożdyj z was służebnikom swoim to roskazał, żeby w noczi do domow szinkownych worot, okon, dwerej, newybiwali, a jestliżby czij służebnik worota, okna, dweri, wybiwał, a wradby jeho jako khwałtownika pojmati i wziati chotel, a panby jeho sługi swojeho boronił, tohdy takowyj pan majet' sam to uterpeti, sztoby mel onyj sługa jeho khwałtownik terpeti.

P r o z b a.

Artykuł XIV. Za tym szto jeste hospodara jeho miłosti prosili, aby szliachta była wyzwolena ot storoży zamku i moskwicz ot koszenia sena i ot podwod.

O t k a z.

Jeho krolewskaia miłost' hospodar nasz roskazał wam na to powediti: iż tak jakoby nerad nowych reczej na seje panstwo swoje otcziznoje wznosił, takżeby

też i starych reczej nechoteł niwczom opuszczati. A tak raczit' jeho krolewskaia miłost' to wse zachowywat' wodle dawnoho obyczaju; chto peredtym seno kosziwał, zamkow i moskwy sterehiwał, i podwody daiwał, tot toje i teper i na potom połniti powinen, a chto peredtym nebył na to powinen, tot i teper ot toho wolen, jestliż sia to wam widit' tiażko i wy inyje kotoryje słusznyje czimby tyje powinnosti waszi meli wypołneny byti.

P r o z b a.

Pri tom szto jeste hospodara jeho miłosti prosili, aby komory mytnyje na imeniach szliachetskich hde peredtym nebywali, aby i teper nebyli. *Artykuł XV.*

O t k a z.

Na to jeho krolewskaia miłost' racził roskazati wam powediti, iż na tych imeniach szliachetskich hde komory mytnyje peredtym byli, storoźi myt hołownych i sterehuczi promyt meszkali, tam i teper komory mytnyje majut' byti i storoźi mytnyje dlia promyty tamżo meszkati majut'. A jestliby sia komu ot tych storożow mytnych jakije szkody deiati meli, tohdy, chto komu winu w czom dast', kożdomu s takowych obwinenych sprawedliwost' neotwołocznaia budet' wczinena, i zostanetli w czom winen, tohdy ne tolko iż to oprawowati musit', ale jeszczo i nad to karan budet'. Abowem, jestliby storoźi na imeniach waszich, sterehuczi promyty, nemeszkali, tohdyby wsi myta jeho kolewskoje miłosti wniwecz sia obernuli, boby kożdyj kupec unikajuczi myta, inymi dorohami, kudy chotia, jezdił i tymby mnoho pożitku ot skarbu jeho krolewskoje miłosti otyszło, i dlia toho choczet' to jeho krolewskaia miłost' koneczne meti, aby komory i storoźi mytnyje po imeniach waszich, na mestcach potrebnych, dlia promyty meszkali.

P r o z b a.

Ktomu szto czinite prozby waszi ku jeho krolewskoj miłosti, aby komory mytnyje szliachta tutoszniaja wery hodnaia zawedała, a ne czużozemcy, bo mnoho trudnostej liudem delajut'. *Artykuł XVI.*

O t k a z.

Na to jeho miłost' hospodar roskazał wam powediti: iż w toj reczi jeho mi-

łost' niczoho nowoho neraczit' poczinati, odno tak sia w tom zachowywati raczit', jako było i peredtym za prodkow jeho miłosti; a teper pod takowymże obyczajem jeho miłost' sprawy myt swoich raczit' zostawowati.

P r o z b a.

Artykuł XVII. A szto jeste prosili hospodara jeho miłosti, aby tawary lesnyje, zymenej szliachetskich wolno byli propuskany za hranicu, a ot zbożia z humen szlachetskich, aby myt nebrano.

O t k a z.

Na to jeho krolewskaia miłost' racził roskazati wam powediti: iż chtobykolwek z was towary lesnyje, w swoich własnych lesech a ne w najemnych, i swoim własnym nakładom odin sam, a ne s połowinniki swoimi robił i za hranicu sam swoimże własnym nakładom spustkati chotel, tot wcziniwszi prisiahu czerez służebnika swojeho, czołoweka dobroho, wery hodnoho, na komorach składowych na tom, jako jest wyszej opisano, zapłatiwszi ot toho toje myto, kotoroje ot takowych towarow wodle dawoho obyczaju było płaczono, majet' dobrowolne spuskati; ale chtożbykolwek takowyje towary lesnyje, składajuczi sia s kupcami, robił, abo kupcom w lese prodawał, albo w najemnych lesech robił, albo onyjeż towary ot kolkolwek na perekup skupował, takowyj kożdyj majet' onyje towary lesnyje na komorach skladowych składati, i tam majet' jemu za tyje towary płaczono byti po tomu, jako sia stała ustawa i ufała pospolitaia na proszłom walnom sojme tutosznem wilenskom. Jakoż jeho krolewskaia miłost' choczet' to meti, aby tym a ne inym obyczajem tyje towary byli spuskany. A szto sia doczytet' bezmytnoho prodawania i spuskania żit z humen waszich własnych, o tom jeho krolewskaia miłost' czasu inszoho majet' sia dostatoczne dowedati, jako sia peredtym tyje reczi zachowywał i napotom wam na to otkaz jeho miłost' raczit' wcziniti.

P r o z b a.

Artykuł XVIII. Dalej szto jeste prosili hospodara jeho miłosti, aby panowe duchownyje baczaczi to, że sia ruka pohanskaia na chrest'janstwo podnesła, żeby też i oni ratunok reczi pospolitoj czinili, a zarowno z szliachtoju wojnu służili zymenej kostelnych.

O t k a z.

Na tuju prozbu waszu jeho krolewskaia miłost' bude racził inszoho czasu słusznyj otkaz wcziniti.

P r o z b a.

Pri tom prosite jeho krolewskoje miłosti, aby kożdaja parsona stanu duchownoho, tak rimskoho, jako i hreczeskoho zakonu, dwuch albo trech kostełow, to jest chlebow duchownych, nederżali. *Artykuł XIX.*

O t k a z.

Hospodar jeho miłost' na to roskazał wam powediti: iż taia recz prinależit' wedomosti i opatreniu panow biskopow rimskoho i hreczeskoho posłuszenstwa, w tom ich miłost' za napomenenie jeho krolewskoje miłosti dobryj rad w tych reczach meżi duchowenstwom swoim uczinial' i postanowial' wodle praw swoich duchownych.

P r o z b a.

Za tym szto jeste czinili prozby waszi ku hospodaru jeho miłosti, aby wdowy o recz, kotoraia detem należit', mandatom nebyli pozywani. *Artykuł XX.*

O t k a z.

Jeho krolewskaia miłost' roskazał wam na to powediti: aczkolwek toje prozby waszoje ne do konca raczi wyrozumewat', khdyż tak skrite jest napisana; a wedżo, jestliże to idet' o tyje wdowy, kotoryje wżo sut' pozwani, abo jeszcze majut' byti pozwani o to, iż ne malo zeml, liudej i inych imenej kswoim rukam ku szkode jeho krolewskoje miłosti derżat', takowych wdow budet' jeho krolewskaia miłost' racził kazati pozywati, i jestli sia to okażet', iż bez daniny szto ku szkode jeho krolewskoje miłosti derżat', to jeho krolewskaia miłost' budet' racził zasia ku stołu swojemu panskomu kazati ot nich otbirati i ku swoim pożitkom priwłaszczati; abowem, jeho krolewskaia miłost' buduczi panom zwerchnim i pod żadnoje prawo ne poddanym, nepowinen jest na swoich właśtnostiach dlia cziich detej, let ne dorosłych,

szkodowati; okażetli też kotoraia wdowa to i z detmi swoimi ne dorosłymi, szto za czim słuszne derżit', to i teper derżati budet'.

Prozba.

Artykuł XXI. K'tomu szto prosite hospodara jeho miłosti, aby do prawa duchownoho liudej swetskich o recz zemskuju, albo o kotoruju kolwek recz swetskuju, nebyli pozywani pod winoju.

Otkaz.

Jeho krolewskaia miłost' na to roskazał wam powediti: iż jeho miłost' chotiaczi to meti, aby każdyj wrad, tak duchowyj, jako też i swetskij, swojeje władnosti bez perekazy wżiwał, raczi jeho krolewskaia miłost' roskazywati wsim wradnikom prawa duchownoho, aby żaden s nich po człowieka swetskoho, o recz swetskuju, na żałobu także człoweka swetskoho, ne smeł pozwow dawati, ani do prawa duchownoho pritiahiwati, okrom tolko tych człowekow, kotoryje słuszne wodle praw ich duchownych na rozsudok prawa duchownoho należit'; raczi też jeho krolewskaia miłost' i to roskazat' wsim w pospolitost' stanu swetskoho liudem, aby odin druhoho, o recz swetskuju, ne smeł czerez to do prawa duchownoho pozywati; a jestliby chto czerez seś zakaz jeho krolewskoje miłosti, buduczi sam swetskij, a smełby druhoho także swetskoho człoweka o rzecz swetskuju do prawa duchownoho pozwati, takowoho kożdoho majut' panowe wojewodowe i inszije wradniki, takowoju winoju karati, jakaia budet' pristojna w toj rzeczi.

Prozba.

Artykuł XXII. Pri tom szto prosite jeho krolewskoje miłosti, aby czużozemcy ku sprawam skarbnym nebyli pripuszczany i możnosti skarbu aby newedali.

Otkaz.

Na to hospodar jeho miłost' roskazał wam powedet': iż to jeho miłost' na on czas ne bez pricziny racził był uczinit', ale z nekotorych potreb; a wedżo inym czasom w toj reczi jeho krolewskaia miłost' budet' racził słusznoje postanowenie wcziniti.

P r o z b a.

A szto jeste prozby waszi czinili hospodaru jeho miłosti, aby meszczane i kupcy ku służbe wojennoj wyprawowali s piati domow w meste szostoho peszoho, a s tych folwarkow, szto u szliachty pokupili, aby służbu zemskuju służili po tomu, jako i peredtym s toho służba była. *Artykuł XXIII.*

O t k a z.

Jeho krolewskaia miłost' na to racził roskazati wam powediti: iż meszczane i kupcy sut' wżo na seś czas inszimi płaty ku oborone zemskoj obłożeni, i dlia toho taia ustawa na nich na tot czas iti nemożet', niżli szto sia dotyczet' tych imenej ich, kotoryje u szliachty pokupili tohdy oni s tych imenej szliachetskich służbu zemskuju wojennuju po tomu służit majut', jako i pered tym służba zemskaia z onych imenej bywała wodle ważnosti imenej i wodle ufały pospolitoje zemskoje.

P r o z b a.

Prosite też jeho krolewskoje miłost, aby żidowe wsich mest, po czerlenomu (sic) zołotomu na oboronu zemskuju dawali. *Artykuł XXIV.*

O t k a z.

Na to jeho miłost' roskazał wam powediti: iż tych żidow racził jeho krolewskaia miłost' wżo posłat' i kazat' spisat', i skoro budut' spisany, tohdy na on czas płat ku oborone zemskoj s nich postanowen budet'.

P r o z b a.

Dalej czinite prozby waszi ku hospodaru jeho miłosti, aby szliachta listow na imenia i na zemli pered merczimi wołocznymi nepokładali, iż dlia tych listow ne mało zeml szliachetskch u wołoki hospodarskije pomereno, a otmeny nedano. *Artykuł XXV.*

O t k a z.

Na to jeho krolewskaia miłost' kazał wam powediti: iż jeho miłost' tuju pomeru wołocznuju na swoich zemliach i na swoich poddanych postanowiti racził, dlia

rozmnożenia pożitkow swoich hospodarskich, szto jest wolno jeho miłosti wcziniti. Bo też i wy sami na swoich imeniach pożitki sobe czinite, a jeho krolewskaia miłost' wam toho neboronit, niżli szto sia dotyczet' toho, jako jeste to na prozbe swojej opisali, iż tych pomerczich ne małyje szkody prijmujete za tym, iż oni zemli waszi u wołoki pomeriwszi, słusznych otmen wam dawati nechoczut'. Jeho krolewskaia miłost' toju pomeroju wołok swoich, nikomu szkody cziniti nekazał; ale i owszem roskazał jeho krolewskaia miłost' wsim pomerczim swoim, hdeby wołoki jeho krolewskoje miłosti ku zemlam waszim prilehli, a bez nichby sia wołoki jeho krolewskoje miłosti wypołniti nemohli, tohdy roskazał jeho miłost', aby tyje zemli waszi byli merony, ale z mocy i władnostej waszich newyjmowany, ani liudem jeho krolewskoje miłosti rozdawany potul, pokulby aliż dostatocznaia otmena za waszi zemli wam była otdana. A tak, jestliż pomerczije szto nad takowyj roskaz jeho krolewskoje miłosti wczinili i w szkodu koho zaś priweli, jeho krolewskaia miłost' racził roskazati s takowymi pomerczimi swoimi sprawedliwost' cziniti, a koli to na nich prijdet' a budet' to na nich perewedeno, tohdy oni wsi szkody płatiti budut' powinni; chiba jestliby chto na kotoryje zemli daniny nemeł, albo iżby jemu do woli hospodarskoje byli dany, albo jestliby w słuh putnych, albo u liudej tiahłych, albo u tatar, bez dozwolenia hospodarskoho kupił, takowyje zemli sprawedliwe majut' byti u wołoki jeho krolewskoje miłosti pomeriwany bez żadnoje otmeny.

P r o z b a.

Artykuł. XXVI. Jest też meżi tymi prozbami waszoje miłosti i taia prozba opisana ku jeho krolewskoj miłosti tymi słowy: kotoraia brat'ia wasza szliachta mewali pożitki u wołostiach jeho krolewskoje miłosti ot prodkow jeho miłosti nadanych i teper pokorne prosite, aby to było neujmowano i po staromu zachowano, a zwłaszcza to, szto sia na listech okażet'.

O t k a z.

Na to jeho krolewskaia miłost' nikotoroho otkazu wam cziniti neraczit', bo toj prozbe, otkol sia poczinajet', i ku kotoromu sia koncu stehajet', wyrozumeti nemożet', jako toj prozbe, kotoraia jest zakrytymi słowy opisana.

P r o z b a.

Artykuł XXVII. Szto też jeste prosili, aby taia szliachta, kotoraia zymeni spadkowymi w moc jeho krolewskoje miłosti priszła, aby pod odnym prawom z wami

a iżby albo chorużich swoich osobliwych meli, abo ku kotorym inszim chorutwam powetowym priwerneny byli.

O t k a z.

Na to jeho krolewskaia miłost' welel wam powediti: w toj reczi jako u swojej własnoj tak sia budet' racził zachowati, jako budet' wolia jeho krolewskoje miłosti. —

P r o z b a.

Ieszcze też prosite hospodara jeho miłosti, aby panowe duchownyje, dlia swedecstwa w potrebach swoich do prawa swojeho duchownoho ku prisiaze was nepritehali. *Artykuł XXVII.*

O t k a z.

Hospodar korol jeho miłost' racził wam powediti: iż jeho krolewskaia miłost' starych obyczajew nenaruszajuczi, raczi tuju recz tak zostawowati, jako i peredtym bywało.

Leta bożeho narożenia 1551. mesiaca nojabra 20. dnia, u piatnicu, u wiliju oferowania panny marii.

Na sojme walnom wilenskom, na tyje prozby kotoryje wsia szliachta welikoho kniażstwa litowskoho na druhom reistre podała,

Otkaz ot jeho miłosti hospodara tak jest uczinen.

P r o z b a.

Szto jeste prosili korolia jeho miłosti, aby statut prawa pospolitoho zemskoho był poprawen a wydrukowan, a to aby w nem menowite opisano: hdeby sia pridało o zemliu z ymeniem hospodarskim komu prawo westi, aby hodnejszije swetki i dowody ku prawu i ku swedecstwu byli pripuszczony. *Artykuł I.*

O t k a z.

Jeho krolewskaia miłost' nasz miłostiwyj pan racził wam roskazati powediti:

iż jeho krolewskaia miłost' dobre to raczi pametati, jakoje postanowenie na sojme berestejskom proszłom otec jeho krolewskoje miłosti, a potom zasia jeho krolewskaia miłost' sam, tutżo u wilni także na sojme walnom, w takowojże prozbe waszoj okolo poprawenia statutu racził był wcziniti, iż melo obrano byti nekolko osob liudej dobrych, wery hodnych, rostropnych i prawa pospolitoho i też starodawnych zwyczajew tutosznoho panstwa dobre swedomych, kotoryje meli tutżo u wilni na pewnyj czas zasesti i statutu poprawiti; niżli iż jeste sami k'tomu sia nemeli, zatym taia recz konca aż do seho czasu nepriniała; a khdyż zasia i na seś czas o tomże prozba ku jeho krolewskoj miłosti ot was jest, jeho krolewskaia miłost' na tuju prozbu waszu prizwoliati raczit'. I majet' jeho krolewskaia miłost', s poradoju panow rad swoich, obrati i wysaditi na to piati osob zakonu rimskoho, a druhuiu piat' osob zakonu hreczeskoho, kotoryje majut' wes statut dobre obaczіti i rozważiti i wyrozumeti to, czohoby potreba była pribawiti, albo ubawiti, albo otmeniti; to oni majut' dostatoczne spisati, i na druhom priszlom sojme majut' pered jeho krolewskuju miłost' i też pered ich miłost'ju pany radami i pered wsimi wami okazati; a na on czas wżo jeho krolewskaia miłost' toho wysłuchawszi, budet' racził roskazati onyj statut wydrukowati i bitym pismom wybiti, aby wsi wżo odnostajnoje a ne otmennoje prawo swoje pospolitoje wedali i wontpenia nikotoroho w nem nemeli; a tak iżby jeste też tomu jakij obyczaj słusznyj naszi, otkolby taia desiat osob czerez tot czas na tot sprawe tut u wilni meszkajuczi meli meti żiwnost'. A szto też w tojże prozbe swojej dołożili jeste, aby o recz zemlenuju meżi imeni jeho krolewskoje miłosti i też meżi imeni waszimi, hodnejszije swetki ku swedecstwu byli pripuskany, na to jeho krolewskaia miłost' łaskawe prizwoliat' raczit'.

P r o z b a.

Artykuł II, Szto też jeste prosili korolia jeho miłosti, aby w kożdom powete był sudia i pisar prisiażnyj.

O t k a z.

Jeho krolewskaia miłost' raczi na to prizwoliati i na tom to zostawowati, iż sud'i majut' byti w powetech tak wojewodskich jako też i w starostinskich takowym obyczajem ot panow wojewod i ot panow starost powetowych ustaweny, jako jest u statute opisano, i majut' suditi pospoł z namestnikom i podstarostim wojewo-

dinym na tych mestcach, hde im panowe wojewodowe i starostowe ukażut', i majut' na tyje sudy źjeżdczati sia po czotyrikrot' do roku, na kożduju czwert' hodu to jest: na semuju subotu, i na swetyj kryż, a na swetuju lycyju, a wstupiwszi w post na perwuju nedelju. I za kożdym źjechaniem, majut' na tych sprawach sudowych byti po czotyri nedeli, a pozwy majut' wydawati pod peczatmi swoimi i pod peczatmi namestnikow i podstarostich panow wojewod i panow starost, i nemajet' sia nichto z nich do wojewod i do starost powetowych otzywati, aliż po skazaniu. A pisar majet' byti pri nich wojewodin prisiażnyj. A panowe wojewodowe dlia sprawowania takowych apeliacej, majut' sia na kożdyj hod do mestec swoich wojewodskich stołecznych dwakrot' na hod źjeżdczati, to jest: na swetyj michał, a na semuju subotu; i za kożdym prijechaniem majut' na tych mestcach swoich wojewodskich meszkati po czotyri nedeli, aby szliachta za nimi dlia tych apeliacej do ich imenej jezdiaczi, trudnosti i nakładow neprijmowali, ale iżby kożdyj na mestcu stołecznom wojewodskom na tyje czasy naznaczonyje sprawedliwosti swojeje dowodił sobe. A komuby sia ot panow wojewod albo ot starost wideło byti s kriwdoju, tot możet' po skazaniu otozwati sia do hospodara jeho miłosti, albo do panow rad, na roki sudowyje welikije. A roki sudowyje welikije hospodarskije, dlia tych spraw, kotoryje sia dejut' meżi pany choruhownymi i też meżi tymi, kotoryje w powetech nesedat', majut' byti odin raz na hod sużony, to jest, na swetyj martin; na kotorychże rokoch, sam hospodar jeho miłost' pri bytnosti swojej w tutosznem panstwe swojem, bude racził tyje sprawy sudowyje sprawowati, kotoryje sia na on czas pered jeho krolewskuju miłost' pritoczat'. A w nebytnosti hospodarskoj u zdesznem panstwe, tohdy panowe rada ich miłost' majut' tyje sprawy sudowyje, na tyje roki sudowyje hospodarskije na swetyj martin, suditi i otprawowati. A komuby sia ot panow rad s kriwdoju byti wideło, tot możet' sia ot ich miłosti otozwati do korolia jeho miłosti na tyje roki sudowyje welikije o swetom martine, ale aliż po skazaniu, a pered skazaniem tak ot panow rad, jako też i ot wojewod, tak też i ot sudej, nemajet' sia nichto otzywati, aby sia takowymi upornymi otzowy, sprawedliwost' lidskaia neotwołokała.

Prozba.

Szto też jeste prosili korolia jeho miłosti, aby zapisy na wecznosti na imenia i na zastawy, pered tymiż sud'iami powetowymi w powetech byli sprawowany i zapisywany. *Artykuł III.*

O t k a z.

Na to jeho krolewskaia miłost' racził wam tak roskazati powediti: iż około tych zapisow na wecznost', raczi to tak zostawowati, jako jest u statute prawa pospolitoho opisano: iż majut' wsiakije tyje zapisy, kotoryje sia na węcznost' stehajut' jako na imenia, na liudi, na zemli, na ozera, na stawy, na młyny, na puszczi, na senożati i na wsiakije inyje reczi leżaczije, majut' sprawowany i czineny byti pered wradom, to jest: albo pered samym hospodarem jeho miłost'ju, albo pered pany radami, albo pered pany wojewodami albo pered starostami, albo pered sud'iami powetowymi, a ne inde; i chtoby szto chotel komu na wecznost' prodati, darowati, albo kotorym kolwe obyczajem spustiti imenia, liudi, zemli, bory, lesy, puczy, ozera, senożati, stawy, młyny i inyje kotoryje kolwek reczi zemlenyje leżaczije, tohdy kożdyj takowyj chto prodajet' albo darujet', albo szto na imeni leżaczom zapisujet', majet' prijti obliczne do toho wyszej menenoho wradu, i majet' to sam soznati ustne, iż toje i toje, tomu i tomu, prodał za tuju i za tuju sumu, albo darował, albo sumu zapisał, i toje soznanie jeho ustnoje majet' byti u knihi onoho wradu zapisane. A chotiaby chto i list prodażnyj, albo zapisnyj, albo darownj na kotoruju recz weczistuju leżaczuju pod peczat'ju swojeju i pod peczatmi liudej dobrych dał, tohdy predsia i tot i s tym listom swoim prodażnym, albo darownym, albo zapisnym, majet' prijti do wradu i majet' tuju prodażu abo dar, zapis swoj, sam ustne soznati i onyj list swoj i soznanie swoje ustnoje majet' dati u knihi zapisati. A wypisy s knich w takowych reczach, chto pochoczet' tomu majut' byti dawany pod peczatmi wradowymi, okrom tych zapisow kotoryje budut' dawany na dolhi i na inyje reczi ruchomyje, bo takowyje zapisy mohut' bez opowedania wradu i za listy zapisnymi derżany i sprawowany byti, wodle dawnoho obyczaju. I wżo taia tepereszniaja ustawa majet' poczatok swoj wziati ot priszłoho sweta hromnic w roku piat'desiat' wtorom. I chtoby kolwek, jakohoż kolwek stanu buduczi, i jakijeż kolwe listy albo zapisy na imenia i na inszije reczi leżaczije, weczistyje, nad sjuju tepereszniuju ustawu i ufalu pospolituju, komu na sebe dawał, abo ot inszoho brał, takowyje listy i zapisy nemajut' byti derżany ot onoho roku sweta priszłoho hromnic w roku piat'desiat' wtorom, jako wyszej jest opisano. A do toho czasu chorużije wzemszi tepereszneje ustawy wypis majet' kożdyj u swojem chorużstwe szlachte to opowedati.

P r o z b a.

Szto jeste też prosili korolia jeho miłosti o peresud i o winy, aby byli ot toho wyzwoleni, okrom tych win za hołowszczinu, za zaruku i też kotoryje budut' na listech hospodarskich, i na listech jednalnych, i na listech sudowych i na kożdych inych zapisech opisany, a wedżo aby i tyje winy szli z oczywistoje rosprawy i z sudowoho pokonania. *Artykuł IV.*

O t k a z.

Jeho krolewskaia miłost' na to kazał wam powediti: iż aczkolwe około tych peresudow tot sia obyczaj, poczawszi ot welikoho kniazia witowta, aż do ninesznehо panowania jeho krolewskoje miłosti, zawżdy tak zachowywał, iż desiatyj hrosz peresudu, ot sumy prezyskanoje, był dawan, a wedżo jeho krolewskaia miłost', nechotiaczi toje prozby waszoje mimo uszi swoi panskije tak daremne pustiti, w tom wam sługham i poddanym swoim, około tych peresudow łasku swoju hospodarskuju cziniti raczit'. I majuczi też baczenie i na tych sudej i wradnikow, kotoryje meżi wami sprawedliwosti dohledati i jeje cziniti budut', iżby też za tyje pracy swoi i dlia żiwnosti swojeje meli za czim na roki złożonyje na tyje rosprawy waszi sudowyje jezditi, racził jeho krolewskaia miłost' z łaski swojeje, namowiwszi s pany radami swoimi, około tychto peresudow, takowoje postanowenie wcziniti: iż tyje peresudy nemajut' wżo byti brany wodle toho, jako peredtym aż do seho czasu birano, ot desiati hroszej hrosz, ale wżo majut' byti brany po połowicy, to jest, ot desiati hroszej poł hrosza, a ot kopy tri hroszi, a ot rublia piat' hroszej, a ot desiati kop poł kopy hroszej, a od sta kop piat' kop hroszej. I majet' onyj peresud dawati tot, chto zyszczet', chiba jestliby sia chto pozwał s kim o dołh, abo o sumu swoju pozyczonuju, iż na rok opisanyj nezapłatił, tohdy wżo tot, chto dołhu albo sumy swojeje pozyczonoje zyczet', nemajet' sam ot toho peresudu dawati, ale majet' tot peresud zapłatiti, chto winen zostanet', także po połowine jako wyszej jest opisano, dlia toho, iż zapisu swojemu dosyt' newczinił, ale uporem swoim do prawa sebe pozwati dopustił. A chtoby sia jako ot welikoje tak i ot małoje reczi ottiahał, tot majet' dati pametnoho czotyri hroszi. A szto sia dotyczet' win, ino tyje winy, chtoby komu khwałt wczinił, albo dorohu zastupiwszi zbił, zranił, abo w zaruki wpał, albo jestliby na liste hospodarskom albo na liste sudowom jakaia wina była opisana, albo chtoby sia sam dobrowolne zapisał i pod jakuju winu

sebe poddał, a toby prawom na neho było perewedeno, tohdy takowyje winy majut' byti płaczony po staromu, niżli szto sia dotyczet' winy hospodarskoje za hołowszczinu szliachetskuju, jestliby chto szliachticza zabił, a potomby do prawa potiahnen był, i tojeby zabijstwo prawom na neho było perewedeno, tohdy majet' hołowszczinu zapłatiti wodle dawnoho obyczaju, a za winu hospodarskuju nemajet' wżo peniażmi płatiti jako peredtym płacziwano, ale kożdyj takowyj zabijca, majet' za tuju winu hospodarskuju, hod całyj sedeti w zamku stolecznom wojewodstwa powetowoho, pod kotorym oselost' jeho, a majet sedeti u weżi szto nahłubej u zemli, a ne majet' byti na swet wypuszczan do toho czasu, aliż społna hod wysedit'. A panowe wojewodowe i starostowe powetowyje maju.' to hrozno wradnikom swoim roskazati, aby sia takowym i ne inszim obyczajem, ku tym zabojcam posażonym zachowali, i żadnomu z nich niwczom nefołkhjuczi pod osobliwym karaniem ich samych. A powinnoho totże zabojca majet'zapłatiti wojewode powetowomu dwanadcat' rublew hroszej. A chotiaby sia zabojca o hołowu zabituju szliachetskuju i zjednał z bliznimi abo krownymi onoho zabitoho, i chotiaby o to nebył pozwan, i taiaby sia recz do wradu i do prawa nepritocziła, tohdy predsia majet' wrad, toho dowedawszi sia, pilnuju pilnost' około toho kazati wcziniti, aby onyj zabojca był pojman, i majet' jeho za tujuż winu hospodarskuju kazati posaditi w takowujuż wežu hłuboko w zemlju, i majet' także hod całyj w zemli sedeti, jako wyszej opisano, a predsia majet' wojewode abo staroste powetowomu dati powinnoho także dwanadcat' rublew hroszej. I takowoju winoju za zabojstwo majet' byti karan kożdoho stanu zabojca, tak bohatyj jako ubohij, żadnoho newyjmujuczi. A za hołowszczinu liudej prostych, wina po staromu wodle statutu majet' byti płaczona. A chtoby koho ochromił, nohu albo ruku utiał, tot majet' zapłatiti jako za poł czołoweka, a winy hospodarskoje protiwen, a wojewode abo staroste powetowomu powinoho szest' rublew hroszej. A kotoryjby zabojca tutżo pri onom zabitom na horaczoj krwi pojman był, takowyj za hołowszczinu i za winu majet' byti karan wodle prawa bożeho, smert'ju; nechaj idet' hołowa za hołowu.

Prozba.

Artykuł V. Szto jeste też prosili korolia jeho milosti, aby w powetech wiżi byli prisiażnyje szliachta osełaia, potomu ustaweny jako woznyje na podliaszju i na takowomże dochode ich.

O t k a z.

Na to jeho krolewskaia milost' prizwoliati raczi, i majut' wżo panowe wojewodowe i starostowe powetowyje po wsemu panstwu welikoho kniaźstwa, w żomojti i na wołynju, w powetech obrati i postanowiti wiżow tolko, kołko potreba budet', liudej dobrych, wery hodnych, szliachtu oselych, kotoryje majut' pered nimi prisiahu wcziniti, iż sztokolwek budut' wideti albo słyszati, to wse sprawedliwe nikomu nefolkhujuczi majut' pered prawom albo pered knihami sudowymi soznawat' i swetcziti. I majut' tyje wiżi pri tom wiżowani swojem mewati pri sobe zawżdy storonu, liudej dobrych, wodle dawnoho obyczaju. A za ich pracu i za projezd majet' im płaczono byti na kożduju milju po hroszu. A dworaninu hospodarskomu, za prochod na mestcy, dwanadcat' hroszej. A służebniku wojewodinu też za prochod na mestcu szest' hroszej. A sługe namestnika wojewodina też za prochod na mestcu po tri hroszi majet' płaczono byti.

P r o z b a.

Szto jeste też prosili korolia jeho miłosti, aby knihi sudowyje wojewodinskije i sudej powetowych, nebyli wywożiwani s powetow; a pisarom szto za listy majet' płaczono byti: a do kanclerei też hospodarskoje po czomu za kotoryj list majet' płaczono byti. *Artykuł VI.*

O t k a z.

Jeho krolewskaia milost' na tom zostawowati i wam to opowediti kazati racził, iż, jestliby sia wojewoda, abo starosta, abo sud'ja s kotoroho powetu obmenił, tohdy knihi sudowyje nemajut' s powetow wywożony byti, ale majut' na mestcy w powetech zostati, aby kożdyj komuby czoho do tych knih sudowych jakaia potreba była, aby ich tym łatwej dosiahnuti moh. A szto sia dotyczet' pisarow hospodarskich i kanclerej jeho miłosti, około pisania i wydawania listow, to sia majet' tak zachowati, jako peredtym bylo. A ot wypisow welikich i małych pisarom wradowym, dwanadcat' hroszej. A u knihi zapisati, dwa hroszi; a jestliby zarazom wypisu wziati nechotel, jestliby i wypis zarazom brał, tohdy za tot wypis dwanadcat' hroszej, a onych dwuch hroszej za wpisanie w knihi nepowinen wżo dati.

P r o z b a.

Artykuł VII. Szto jeste też prosili korolia jeho miłosti, aby lico złodejskoje welikoje z dwora wykupano było poltinoju hroszej, a małoje lico szacunkom czohoby stoiało.

O t k a z.

Jeho krolewskaia miłost' na to kazał wam powediti: iż kożdoje lico welikoje, kotoryjeby stoiało sta kop hroszej i bolsz, tohdy takowoje lico majet' byti okupowano poltinoju hroszej; a toje lico, kotorojeby stoiało menszej desiati kop hroszej, tohdy majet' byti wykupowano dwanadcatma hroszmi. A jestliby złodej ne meł czim płatiti, tohdy lico z dwora majet' darmo wydano byti, a złodej nechaj wisit'.

P r o z b a.

Artykuł VIII. A szto jeste też prosili korolia jeho miłosti, iż imenia szliachetskije, kotoryje pokupili panowe duchownyje i meszczane, aby to wolno było szliachte w nich szacunkom okupowati, chotiaby i ne bliznije byli.

O t k a z.

Jeho krolewskaia miłost' racził tuju recz tak na tom zostawowati, jako jest u statute prawa pospolitoho opisano.

P r o z b a.

Artykuł IX. Szto jeste też prosili korolia jeho miłosti, iż pozow, jestliby na odnom kotorom artykule był zbit, tohdy aby na druhije artykuły w tomże pozwe opisanyje otkazywano.

O t k a z.

Jeho krolewskaia miłost' na to prizwoliati raczi, iż khdyby odin, abo dwa, abo kolko artykułow w pozwe było zb'to, tohdy aby na inszije artykuły w tomże pozwe opisanyje otkazywano, aby sia tym i tym nepotrebnym zbiwaniem pozwow, sprawedliwost' liudskaia neprowołokała. A chtoby o tot zbityj artykuł chotel zasia sutiażoho swojeho pozwati, tohdy za onym pripozwaniem nemajet' dalszoho roku sutiażomu swojemu składati, tolko dwe nedeli. A jestliby kotoromu czużozem-

cu, hostju prijeżdczomu, ot kohokolwek jakaia kriwda sia stała, tut na mestcu wradowom, takowomu kożdomu sprawedliwost' bez kożdych pozwow, odno zakazawszi obwinenoho posłancom wradowym, abo dworaninom hospodarskim, majet' wczinena byti tohoż czasu, krom żadnoje prowołoki. A jestliby obżałowanyj w tom czase żjechał, a na toby priszło, iżby meł sutiażoho swojeho pozywati, tohdy za tymi pozwy dalszij rok nemajet' byti jemu składan, odno dwe nedeli.

Prozba.

Szto jeste też prosili korolia jeho miłosti, jestliby tastament w odnom kotorom członku, abo i w dwuch i w trech był skażon, tohdy aby predsia wsi inyje reczi w tomże tastamente opisanyje, byli pri mocy zachowani. *Artykuł X.*

Otkaz.

Jeho krolewskaia miłost' na to wam kazał powediti: iż to jeho krolewskaia miłost' raczi otkładati do poprawenia statutu, a do toho czasu tastamenty majut' byti tak zachowani i derżany, jako jest u statute opisano.

Prozba.

Szto jeste też prosili korolia jeho miłosti, aby tot artykuł u statute o khwałtownoje najechanie na dom, był poprawen i otmenen. *Artykuł XI.*

Otkaz.

Jeho krolewskaia miłost' na tom tuju recz aż do poprawenia statutu zostawowati raczit', iż, khdyby sia khwałt w domu stał, a znakuby ran ani kriwawych ani sinych na onom khwałte nebyło, tohdy za takowyj khwałt, majet' byti płaczono dwanadcat' rublew hroszej, a na szkodach, na czom słusznyj dowod wczinen budet', to takeż majet' płaczono byti. Ale, hdeby sia khwałt w domu stał, a znakiby ran kriwawych abo sinych byli znacznyje, tohdy wżo takowyj khwałt majet' tak sużon i wskazan byti, jako jest na seś czas w statute opisano; a toje teperesznеje postanowenie, majet' derżano byti do poprawenia statutu.

P r o z b a.

Artykuł XII. Szto jeste też prosili korolia jeho miłosti, iż panowe rada i wsi prełożonyje duchownyje z ymenej swoich, kotoryje pod prawom zemskim derżat', aby szliachte o ich kriwdy otkazywali pered sud'iami powetowymi.

O t k a z.

Hospodar korol jeho miłost' na to kazał wam powediti: iż jeho krolewskaia miłost' nezwyk, ani choczet' reczej nowych u seje panstwo swoje uwoditi; a tak, iż to peredtym nebywało, aby panowe rady i panowe prełożonyje duchownyje meli pered uradniki powetowymi otkazywati, tohdy i teper to byti nemajet'; ale majut' panowe rada i panowe prełożonyje duchownyje, obo wsi kriwdy, szliachte otkazywati pered jeho krolewskoju miłost'ju samim, a w nebytnosti jeho miłosti w tutosznem panstwe, ino pered pany radami, na rokoch sudowych hospodarskich welikich o swetom martine.

P r o z b a.

Artykuł XIII. Szto jeste też prosili korolia jeho miłosti, aby dewki i wdowy, kotoryjeby za hranicy welikoho kniaźstwa do czużoje zemli bez woli prijatelej swoich krownych za muż szli, aby ot prawa swojeho prirożonoho i ot imenej otpadali. A kotoryjeby s prizwoleniem prijatelej swoich prirożonych do czużoje zemli za muż szli, aby imenia zostawili bliznim, a oniby im wodle szacunku, za tyje imenia penezi otkładali.

O t k a z.

Na to jeho krolewskaia miłost' kazał wam powediti, iż tyje prozby waszi jeho krolewskaia miłost' raczi na tom tak zostawowati, jako jest koło toho w statute prawa pospolitoho opisana.

P r o z b a.

Artykuł XIV. Szto jeste też prosili korolia jeho miłosti, aby szliachte było wolno na swoich imeniach na hostincach korczmy budowati i ich użiwati.

O t k a z.

Na to jeho krolewskaia miłost' kazał wam powediti, iż, z mnohich, słusz-

nych a pewnych priczin byti nemożet', chiba oliż za osobliwoju łaskoju i dozwoleniem jeho krolewskoje miłosti samoho.

Prozba.

Szto jeste też prosili korolia jeho miłosti, aby meszczane wsich mest wodle statutu, otkazywali szliachte za boj i za rany u prawe zemskom, a chotiaby sia też i pered wradom mestskim o to sudili, tohdy aby takowyje reczi ne inym, ale zemskim prawom byli sużony. *Aytykuł XV.*

Otkaz.

Na to hospodar jeho miłost' kazał wam powediti: iż jeho krolewskaia miłost' wsi stany poddanych swoich, tak szliachetskije jako też i mestskije racził z dobrotliwosti swojeje panskoje pri ich prawech i pri ich wolnostiach łaskawe a miłostiwe zachowywati. A tak iż meszczane, kotoryje pod prawom makdeborskim z łaski i nadania prodkow jeho krolewskoje miłosti z zdawna zaseli, newideło sia jeho krolewskoj miłosti ich praw i wolnostej naruszati, i inyje nowyje obyczai inych praw w ich prawa unositi. I na tom jeho krolewskaia miłost' to zostawowati raczit': iż jestliby sia szliachticzu ot meszczanina boj i rany stali, tohdy majet' z wiżom zamkowym wradowym, ot wradu mestskoho na toho winnoho swojeho prawa prositi, a wrad mestskij, tohoż czasu, pered tymże wiżom, majet' szliachticzu z meszczaninom obwinenym sprawedliwost' uczyniti prawom swoim maktborskim, żadnych otkładow, kotoryje sia u prawe ich maktborskom zachowywajut', onomu obwinenomu meszczaninu nedopuskajuczi. Jestliżby pak wrad mestskij czineczi prowołoku sprawedliwosti i folkhujuczi onomu meszczaninu, otkładow tych wodle prawa swojeho maktborskoho dopuskał, chotiaczi tym szliachticza ku wołokitam (sic) i nakładom priprawowati i sprawedliwosti znikati, tohdy panowe wojewodowe i panowe starostowe powetowyje, majut' toho s pilnost'ju dozreti, aby sia takowyje prowołoki za tymi ich otkłady sliachte nedejali, i majut' onyj wrad mestskij k'tomu primusiti, aby konecznaia sprawedliwost' szliachte z meszczany, za perwszim obosłaniem ich, była wczinena.

Prozba zemli żomojtskoje.

Na tyje prozby kotoryje panowe tiwunowe i wsia szliachta zemli żomojtskoje na teperesznem sojme wilenskom ku hospodaru jeho miłosti żikhimontu awhustu korolju i welikomu kniazju cziniła i na pisme podała, na to wse im ot jeho krolewskoje miłosti takowyj otkaz jest wczinen.

Leta bożeho narożenia 1551. mesiaca noiabra dwadcatoho dnia, to jest u wiliju oferowania panny marii.

P r o z b a.

Artykuł I. Napered, szto jeste prosili jeho krolewskoje miłosti, aby czerez reku newiażu pozwy deckije i uwiażczije nebyli po zemli zomojtskoj posyłani, ale iżby wsich starosta tamosznij żomojtskij sudił i sprawował, wodle priwilew i wolnostej waszich.

O t k a z.

Na to jeho krolewskaia miłost' kazał wam powediti: iż jeho krolewskaia miłost' boiar szliachty s prisudu i sprawy starost żomojtskich wyjmowati neraczit'; a wedże komuby sia ot nich w czom s kriwdoju byti wideło, takowyj kożdyj możet' po skazaniu do jeho krolewskoje miłosti, jako do pana zwerchneho, otzywati sia. A szto sia dotyczet' tych ujeżdczich, kotorych jeho krolewskaia miłost' za żałobami poddanych swoich tam do zemli żomojtskoje usyłat', i sprawedliwost' s tiwuny i z uraduiki swoimi cziniti roskazywati raczit', do toho wam niczoho, bo jako jeho krolewskaia miłost' nepytajuczi sia was, tiwunstwa i wrady swoi tam rozdawati raczit', komu jest wolia i łaska jeho krolewskoje miłosti, tak też jeho krolewskaia miłost' bez waszoho dokładu i sprawedliwost' z uradniki swoimi poddanym swoim raczit' roskazywati cziniti tomu, komu jest wolia jeho krolewskoje miłosti, a wam do toho niczoho.

P r o z b a.

Artykuł II. Pri tom też prosili jeste jeho krolewskoje miłosti, aby na zaocznoje powedanie i obżałowanie nikomu wradow neotnimano nad priwilej.

O t k a z.

Na to jeho krolewskaia miłost' kazał wam powediti: iż tak, jako jest mocon wolen jeho krolewskaia miłost' tiwunstwa i wrady dawat', tak też mocon jest i brat', a zwłaszcza tym kotoryje sia neradne a obtiażliwe protiw poddanym jeho krolewskoje miłosti zachowywajut'; i nepowinen jest jeho krolewskaia miłost' nidliacziich priwilew szkody swojeje i poddanych swoich komu terpeti. A też ne jeho krolewskaia miłost' wrady otnimajet', ale sam sobe kożdyj takowyj wrady otnimajet' chto sia na nich neradne sprawujet'. A jestliby chto tak o sobe rozumeł, iżby newinne był obżałowan, i za tymby obżałowaniem jeho wrad ot neho otyszoł, nechaj sobe s tym mowit' chto jeho obżałował.

P r o z b a.

Za tym też prosili jeste jeho krolewskoje miłosti, aby wrady w zemli żomojtskoj nebyli dawany ani litwe, ani rusi i neosełym, odno żomojti, kotoryje z otcow i z rodiczow swoich sut' tamosznije rodiczi osełyje, i to za priczonoju starosty i tiwunow szliachty. *Artykuł III.*

O t k a z.

Na to jeho krolewskaia miłost' kazał wam powediti: iż choczet' jeho krolewskaia miłost' wedati, komuby tam u żomojti neosełomu, wrad kotoryj był dan, aby jeste to powedili.

P r o z b a.

Też prosite jeho krolewskoje miłosti, i toho jeste w toj prozbe swojej znaczne dołożili, iż dej wedlia priwilew nemeliby żadnyje nowyje reczi w zemliu żomojtskuju unoszony byti, a teper dej wołoki poczaty tam meriti, za kotorymiż dej ot pomerczich wołocznych welikije sia kriwdy i wtiski deiut', z naruszeniem priwilew i wolnostej waszich. *Artykuł IV.*

O t k a z.

Na to jeho krolewskaia miłost' kazał wam powediti: iż nebaczit' jeho krolewskaia miłost', aby toju pomeroju włocznoju meli priwilia i wolnosti waszi wam naruszony byti, khdyż jeho krolewskaia miłost' ne na waszich zemliach, ani meżi

waszimi poddanymi, tuju pomeru wołocznuju postanowiti racził, ale meżi swoimi poddanymi i na swoich zemliach, dlia rozmnożeńja pożitkow swoich tuju pomeru pustił. A khdyż też wam jest wolno na swoich imeniach pożitki sobe cziniti, tohdy też jeszcze jeho krolewskoj miłosti jest wolnej, a to was namnej niczim nedolehajet'. A jestliżby komu szto jeho zemli u wołoki jeho krolewskoje miłosti umerono, a otmenyby za to nedano, albo, jestliby jakije kriwdy i wtiski ot pomerczich jeho krolewskoje miłosti komu sia deiali, tym wsim jeho krolewskaia miłost' neomeszkanuju i konecznuju sprawedliwost' raczit' roskazat' uczciniti tak, iż nichto z was niwczom szkodowati nebudet'.

P r o z b a.

Artykuł V. I to też jeste na tychże prozbach swoich znaczne opisali: iż od uradnikow panow welikich, mnohije sia kriwdy i wtiski szlachte dejut' w zabiranju zeml, liudej i inych reczej, a onyje panowe s tymi wradniki swoimi, sprawedliwosti cziniti nechoczut', i pered panom starostoju ku prawu stati nekażut'; a tak, aby pan starosta onych panow obsyłał, aby s tymi wradniki i z liudmi swoimi sprawedliwost' czinili. A jestliby sprawedliwosti cziniti nechoteli, aby starosta tych wradnikow i poddanych ich mocno sudił, i wodle suda swojeho otprawu czinił.

O t k a z.

Na to jeho krolewskaia miłost' raczi prizwoliat' i roskazujet' jeho krolewskaia miłost' panu staroste tamosznomu żomojtskomu, aby takowym obyczajem, jako prozba wasza jest uczinena, sprawedliwosti szliachte i poddanym ich dowodił, i otprawu czinił, aby czerez to szliachta i poddanyje jeho krolewskoje miłosti, i też waszi, kriwd i wtiskow ot tych panow welikich neprijmowali.

P r o z b a.

Artykuł VI. Była też prozba wasza ku jeho krolewskoj miłosti, aby panowe duchownyje i meszczane, s tych imenej, kotoryje u szliachty pokupili, służbu wojennuju służili, albo aby za nich ot bliznich penezi wedlia szacunku brali, a toho aby pan starosta dosmotrel.

O t k a z.

Na to jeho krolewskaia miłost' kazał wam powediti: iż racził jeho krolew-

skaia miłost' poruczit' i roskazat' panu staroste żomojtskomu, aby toho s pilnost'ju dosmotrel, jestliby szto w takowych imeniach ot służby zemskoje otyszło, nechajby to nebyło. A szto sia dotyczet' otkładania penezej za tyje imenia, i toho takżo majet' pan starosta dosmotreti.

P r o z b a.

I o to też jeste prozbu ku jeho krolewskoj miłosti czinili, aby wolno było posyłati do nemec za hranicu swoi własnyje zbożia i bydła na prodażu, i za to zasia także na swoi własnyje potreby kupowat' koni, zbroi i inszije potreby swoi na pożitok swoj i na służbu zemskuju, a ot toho myta, jako i peredtym bywało, aby nedawali. *Artykuł VII.*

O t k a z.

Na to kazał wam jeho krolewskaia miłost' powediti: iż sia to majet' tak zachowati, jako i peredtym zdawna sia zachowywało.

P r o z b a.

Była też prozba wasza, aby w mestech kniaźskich i panskich myto nebyło brano. *Artykuł VIII.*

O t k a z.

To jeho krolewskaia miłost' raczi zachowat' wodle dawnoho obyczaju: hde peredtym myto i torhowoje birano, tam i teper majet' brano byti; a hde nebirano, tam i teper brano byti nemajet'.

P r o z b a.

I to też prozba wasza była, aby liudi i czeled' newolnaia, kotoryje zaszkodiwszi do jurborku i do nowoje woli utekajut', a wradniki korolewoje jeje miłosti, ani ich wydati, ani z nimi sprawedliwosti cziniti nechotiat'. *Artykuł IX.*

O t k a z.

O tom jeho krolewskaia miłost' budet racził pisat' do jeje krolewskoje miłosti, aby w tom nikomu z was nikotoraia kriwda nebyła.

P r o z b a.

Artykuł X. Też prosili jeste, aby kniaź biskup żomojtskij i so wsim duchowenstwom swoim liudej nepochożich i czeled' newolnuju, kotoryje do nich utekajut', aby ich wydawali abo sprawedliwost z nimi czinili.

O t k a z.

Jeho krolewskaia miłost' kazał wam powediti: iż to oni koneczne cziniti majut'; a jestliby nechoteli, tohdy pan starosta wasz żomojtskij, majet' toho s pilnost'ju dosmotreti, aby w tom wam ot kniazia biskupa i ot wseho duchowenstwa jeho nikotoraia kriwda nebyła.

P r o z b a.

Artykuł XI. Prosite też, aby boiarom, szliachte i pospolitomu czełoweku, wodle dawnoho obyczaju, wolno było w puszczach zwer biti, i derewo na budowanie brati, w ozerech ryby łowiti.

O t k a z.

Jeho krolewskaia miłost' kazał wam powediti: iż toho wseho majet' pan starosta dostatoczne sia dowedati, iestli to peredtym bywało, albo ni.

P r o z b a.

Artykuł XII. Na konec i taia prozba wasza ku jeho krolewskoj miłosti była, aby peczat' zemskaia dana była, a nabolszej dlia toho, iż jestliby kotoryje prozby za toju peczat'ju ku jeho krolewskoj miłosti byli czineny, żeby jeho krolewskaia miłost' racził wedati, iż tyje prozby sut' z woleju wseje zemli.

O t k a z.

Jeho krolewskaia miłost' kazał wam powediti: khdyż to i peredtym za prodkow jeho krolewskoje miłósti nikoli nebywało, tohdy i teper byti nemożet'.

P r o z b a.

Artykuł XIII. Prosili jeste też nakonec jeho krolewskoje miłosti, aby wodle dawnoho obyczaju tiwun starszyj choruhow zemli żomojtskoje u wojsku nosił i

w sebe jeje meł, i boiar szliachtu ku służbe wojennoj popisywał, i reistra toho swojeho popisu aby do pana starosty żomojtskoho otdawał, a pan starosta zaś do pana hetmana welikoho onyje reistra otsyłał; a sam pan starosta i pan hetman, iżby wojska ich żomojtskoho nepopisywali.

Otkaz.

Jeho krolewskaia miłost' nasz miłostiwyj pan, tuju prozbu waszu laskawe a miłostiwe ku sobe pripuskati i na tom to na seś czas tak zostawowati raczit', iż starszyj tiwun w zemli żomojtskoj, czasu potreby wojennoje, albo kotorohokolwek inoho ruszenia, majet' wojsko zemli żamojtskoje, wsju szliachtu, kotoraia służbu wojennuju służiti powinna, dostatoczne, kożdoho menowite i poczot jeho wes i koni w szerst i zbroi i barwu, spisati, i żadnoho utaiwati abo ot służby wojennoje otpuskati, albo kotoruju folkhu cziniti nemajet' pod cnotoju i pod weroju swojeju, kotoroju jeho krolewskoj miłosti i reczi pospolitoj jest powinen, i tyje reistra toho popisu swojeho, majet' do pana starosty żomojtskoho otdati; a pan starosta zaś, majet' tyje reistra do pana hetmana welikoho otsyłat'; a pan hetman, jestliby toho potreba wkazała, możet' onomu wojsku żomojtskomu roskazat', aby sia pered nim, wodle onoho popisu, ku szichowanju okazali; a powtore wże pri onom okazywaniu nemajut' byti popisywany. A tiwunu swojemu starszomu ot popisu nemajut' niczoho dawati.

A tyje dwe reczi, kotoryje jeste w tychże prozbach swoich opisali, aczkolwek sia nestehajut' ninaczij inyj pożitok, odno na własnyj pożitok jeho krolewskoje miłosti samoho, i dlia toho na to otkazu mała była potreba; odnakże jeho krolewskaia miłost' i na to racził roskazat' otkaz wcziniti.

Prozba.

Szto jeste powedili, iż pan stanisław skop, kunicznik żomojtskij, wybirajuczi peniazi kunicznyje ot pristawow zemli żomojtskoje, welikuju obtiażliwost' pristawom i liudem czinit', beruczi na nich welikuju staceju peneżnoju i pokłony nepomirnyje, dla czoho i pristawowe i liudi, zemli pokinuwszi, procz sia rozyszli. *Artykuł XIV.*

Otkaz.

Ne z wdiacznost'ju jeho krolewskaia miłost' raczit' to słuchati, iż sia tako-

wyje obtiażliwosti poddanym jeho krolewskoje miłosti ot toho kunicznika deiali, i nechoteczi toho bolszej meti, raczi jeho krolewskaia miłost' tot wrad kunicznyj ot skopa za takowymi priczinami brati, i raczi jeho krolewskaia miłost' roskazywat' tiwunom i wradnikom swoim, aby tot płat kunicznyj kożdj z nich u swojem tiwunstwe i w swojem wrade s pristawow i z liudej wybirał, i pospoł z ynszimi płaty do skarbu jeho krolewskoje miłosti otdawał i liczbu czinił; ale w tych staceiach i pokłonech pobożnej ku poddanym jeho krolewskoje miłosti, aby sia zachowali, iżby na potom także chto z was toho kunicstwa wespołok z tiwunstwom nepozbył. A stacej i pokłonow za tymi kunicami brati ne możete.

P r o z b a.

Artykuł XV. A potom prosili jeste, aby to jeho krolewskaia miłost' racził kazati u skarbe swojem na liczbe prijmowati, szto koli tut z liudej ubudet', jestliby chto powetrejem wymer, aboby z domom zhoreł, aboby procz wtek, aboby dlia ubozstwa płatu dawati nemoh, aby to na liczbe było prijmowano.

O t k a z.

To jeho krolewskaia miłost' racił rozkazat' podskarbemu swojemu panu wojewode, panu iwanu hronostaju, iżby toho s pilnost'ju u skarbe pri liczbe dohledano, aby ot takowych hibłych i nemajuczich, płat na wradnikoch nebył wytehan; a wedżo i wradniki wodle wery i cnoty swojeje majut' to prawdiwe, pod sumneniem pri liczbe powediti i ot tych hibłych niczoho nemohli płatow jeho krolewskoje miłosti wziati. —

Prozby zemli wołynskoje.

Artykuł I. Szto jeste na sem teperesznem sojme walnom wilenskom jeho krolewskoje miłosti pana naszoho miłostiwoho prosili, i tyje prozby swoi na pisme podali, a naperwej o to, aby na imeniach kniażskich, panskich i zemianskich, mytniki jeho krolewskoje miłosti i storoży komor mytnych neleżali.

Otkaz.

Na tuju prozbu waszu, jeho krolewskaia miłost' nasz miłostiwyj pan tak wam powediti kazał: iż jeho krolewskaia miłost' wziawszi w ruki i w moc swoju państwo swoje dedicznoje welikoje kniaźstwo, tak tot obyczaj został, iż za otca i za prodkow jeho krolewskoje miłosti, storoźi mytnyje, sterehuczi promyt, na imeniach waszich kniaźskich, panskich i zemianskich leżiwali; także i teper jeho krolewskaia miłost' toho otstupati neraczit', i tak to meti choczet', aby storoźi mytnyje, hde peredtym dlia promyt leżiwali, aby i teper tam na imeniach waszich meszkali i pożitkow mytnych sterehli. Jakoż taia storoża ne tolko tam na wołyni, ale i po wsemu państwu welikomu kniaźstwu jest ustanowena. Bo jestliby toje storoźi mytnoje na imeniach waszich nebyło, tohdy mnohije kupcy, ominajuczi myta hołownyje, dorohami nezwyklymi projeżdczali, a w tomby jeho krolewskaia miłost' mnoho w pożitkoch swoich mytnych szkodowati musiał. I ne baczi jeho krolewskaia miłost', aby taia storoża mytnaia na waszich imeniach, mela wam jakuju szkodu abo perekazu pożitkow waszich cziniti, khdyż tyje storoźi mytnyje, meszkajuczi na imeniach waszich, niczoho inoho nesmotrat', tolko pożitkow jeho krolewskoje miłosti mytnych hołownych, chtoby sia na mytech hołownych neobmytił, takowych oni pilnujut', a w waszi pożitki niczim sia namnej newstupujut'. A kotoryjby kolwek storoż mytnyj waszim pożitkom jakuju szkodu wczinił, abo sia w nich ustupował, a toby na neho słusznym dowodom było perewedeno, tohdy takowyj, ne tolko iż powinen budet' szkodu oprawiti, ale nadto i karan budet' tak, iż inszije na to smotreczi, ot toho sia powstehati budut'. A tak i powtore jeho krolewskaia miłost' wam to roskazowati raczit' i tak to meti koneczne choczet' aby storoźi mytnyje na imeniach waszich, hdeby toho potreba wkazała, meszkali, bez kożdoje perekazy waszoje.

Prozba.

Prosili jeste też jeho krolewskoje miłosti, aby kupcy s kupliami swoimi, inymi nowymi dorohami nechodili, odno starymi zwykłymi hostincy. *Artykuł II.*

O t k a z.

Na to jeho krolewskaia miłost' prizwoliati raczit', i tych nowych doroh kupcom boroniti roskażet'.

P r o z b a.

Artykuł III. Prosili też jeste jeho krolewskoje miłosti, aby mytniki żadnych myt z reczej własnych kniaźskich, panskich i zemianskich nebrali.

O t k a z.

Na to jeho krolewskaia miłost' tak wam roskazał powediti: iż jeho krolewskaia miłost' neraczi roskazywat' ot takowych reczej myta brati, ot kotorych perwej nebirano, ale ot kotorych peredtym budet' brano, toho i teper jeho krolewskaia miłost' otpustiti nechoczet'. A jestliby mytniki nad obyczaj dawnyj i nad ustawu, myto ot tych reczej brali, ot kotorych peredtym nebirano, a toby na nich było dowodom słusznym perewedeno, tohdy to i z nawiazkoju oprawowati budut' powinni.

P r o z b a.

Artykuł IV. I to też jeste na prozbe swojej jeho krolewskoj miłosti podali, aby liudem peneżnym nikotoraia ustawa na żiwosti, im samim i konem ich nebyła, ale iżby wsakuju recz, cenoju, jako sia chto storhujet', kupowali.

O t k a z.

Na to jeho krolewskaia miłost' roskazł wam powediti: iż jeho krolewskaia miłost', majuczi na to osobliwuju bacznost', iż tyje tam liudi peneżnyje, ni dla czijeje inoje oborony sut' położony, odno dlia waszoje, aby neprijatel wam samim i majetnostiam waszim bezwestno szkod neczinił; majuczi też jeho krolewskaia miłost' i na to bacznost', iż, jestliby liudi peneżnyje meli cenoju i torhom u waszich liudej szto kupowati, tohdyby podobno taia kuplia bolszuju szkodu liudem waszim prinesła, niż pożitok, i dlia toho jeho krolewskaia miłost' raczit' roskazat' sprawcy liudej tamosznich peneżnych, aby ustawu na wsiakije żiwnosti onym liudem peneżnym, wodle czasu tepereszneho ustanowił, aby kożdyj wedał, szto za szto majet' dat', a szto też za szto wziat'.

P r o z b a.

Artykuł V. Na ostatku i tuju jeste prozbu ku jeho krolewskoj miłosti czinili, aby tym khwaltom, najezdkam, zabojstwam i zabiraniu zeml i hrabeżom, kotoryje sia ot panow poliakow dejut', była sprawedliwost' uczinena i konec słusznyj tomu postanowen.

O t k a z.

Tuju prozbu waszu jeho krolewskaia miłost' na dobroj pamiati swojej meti raczit', i dast' boh, buduczi simi czasy na sojme walnom korunnom, choczet' jeho krolewskaia miłost' s pany korunnymi, około takowych reczej obmowiti, i konecznoje postanowenie wcziniti i tot obyczaj tomu najti, iżby sia takowyje reczi meżi panstwy jeho krolewskoje miłosti, czerez to wżo nedeiali, aby kożdyj swojeho spokojem używał.

Na tomże teperesznem sojme walnom wilenskom w roku 1551.

Po tych wsich prozbach swoich wyszej pisanych, kotoryje kniażata, paniata, szliachta i wsi zemli i wse rycerstwo welikoho kniaźstwa litowskoho ku jeho krolewskoj miłosti panu swojemu miłostiwomu czinili, na kotoryje wżo i otkaz ot jeho krolewskoje miłosti wedlia woli i łaski jeho miłosti wziali, szto jest na pisme dostatoczne opisano; tohdy na seśże czas buduczi wsi stanowe welikoho kniaźstwa ot jeho krolewskoje miłosti napomeneny, aby około toho radili, myśli i na konec stanowili, kotorymby obyczajem czasu kożdoje potreby i nebezpecznosti ot neprijatelej oborona tomu panstwu, a otpor onym neprijatelem meł czinen byti.

Zaczimże wsi zemli, kniażata, paniata, szliachta i wse rycerstwo welikoho kniaźstwa, ku toj oborone swojej i zemskoj takowoje postanowenie do czasu uczinili; iż chto kolwek majet' majetnosti swojeje dewiat' służob tiahłych, takowyj kożdyj powinen budet' s toje dewiati służob, pachołka na koni w zbroi, w sukni swetnoj, ku służbe wojennoj stawiti, wodłuh onych proszłych, perwszich sojmow ufał

i ustaw. A chto majet' dewet'desiat' służob, tot powinen budet' desiat' pacholkow konnych, zbrojnych, ku służbe wojennoj stawiti. Kotorojeż postanowenie na seś czas toje to oborony zemskoje; racził jeho krolewskaia miłost' ot poddanych swoich kniażat', paniat' i ot wseje szliachty łaskawe a miłostiwe priniati.

Nad to też jeszcze wsi stanowe welikoho kniaźstwa, kniażata, paniata, szliachta i wse rycerstwo miłujuczi jeho krolewskuju miłost' pana swojeho prirożonoho, dedicznoho i recz pospolituju toho to panstwa jeho miłosti welikoho kniaźstwa litowskoho, postupili dlia oborony też zemskoje i dlia pokoju pospolitoho wseje zemli i dlia pewnejszoje bezpecznosti swojeje i statkow i majetnostej swoich, płat pospolityj zemskij, serebszcziznu z liudej swoich tiahłych, ot kożdoje sochi oromoje po piati hroszej, a ot zemli, chtoby sochi nemeł a zemli użiwał, także po piati hroszej, do trech hodow. A pri tomże płate pospolitom zemskom postupili także ot kożdoje sochi oremoje po penezju na strawu tym, kotoryje majut', wodle prozby wseje zemli, statut prawa pospolitoho, za roskazaniem jeho krolewskoje miłosti, poprawowati. I baczaczi wsi stanowe welikoho kniaźstwa tyje tak welikije a nahłyje potreby toho panstwa welikoho kniaźstwa, iż zo wsich storon u welikoj nebezpecznosti ot neprijatelej jest, złożili rok pewnyj, tuju serebszcziznu z liudej swoich wybrawszi, pod prisehami swoimi otdati do skarbu pospolitoho zemskoho, na deń hromnic swiata panny marii prijduczoho w tom druhom priszłom hodu piat'desiat' wtorom. I na otbiranie toje serebszczizny obrali sobe birczimi kniazia wencława biskupa żomojtskoho, a marszałka hospodarskoho, pana jana jurewicza komajewskoho, a pri nich pisarem, abo pana hleba jesmana, abo pana benedykta kliucznicz-ka trockoho.

Niżli hospodar korol jeho miłost' namowiwszi koło toho s pany radami ich miłost'ju i baczaczi na to osobliwe, iż na seś czas, za karaniem bożim, na wsi storony jest welikij neurożaj i nedostatok zbożia i prawe hołod, a tak, jestliby taia serebszczizna mełа na tot rok na deń hromnic w onom priszłom hodu piat'desiat' wtorom wybirana byti, tohdyby liudem w tom welikaia tiażkost' była, i potomby płat pospolityj żadnym obyczajem nemoh spolna wybran byti, a w tomby nikomu inomu bolszaia szkoda nebyła, tolko reczi pospolitoj i oborone zemskoj. I dlia toho racził jeho krolewskaia miłost' roku dalej otdaniu toje serebszcziny pomknuti, i złożił jeho krolewskaia miłost' rok pewnyj, ostatnij, prawe jakoby zawityj, tuju sereb-

szczinu perwuju do panow birczich otdati, na deń narożenia panny marii, w roku priszłom piat'desiat' wtorom. A chtożby kolwek jakohoż kolwek stanu toho płatu pospolitoho na tot tam rok zawityj na deń narożenia panny marii do birczich neotdał, takowyj kożdyj, żadnoho newyjmujuczi, powinen budet' sowito płatiti, a to na nem majet' mocno otpraweno byti, i do skarbu pospolitoho do panow birczich otdano. A do toho czasu, poki sia tot płat wyberet', aby sia oborona zemskaia neomeszkiwała i reczby pospolitaja kotoroje szkody ot neprijatelia neprijmowała, jeho krolewskaia miłost' miłujuczi seje panstwo swoje otcziznoje, welikoje kniaźstwo, i wsich poddanych swoich tutosznich, z łaski i dobroti swojeje panskoje racził roskazati z skarbu swojeho własnoho wsi potreby teperesznije zemskije hroszom swoim własnym opatrowat', a sztokolwek na to wydano budet', to zaś s toho płatu serebszczizноho majet' do skarbu jeho krolewskoje miłosti otłożono byti.

A szto sia dotyczet' druhoje serebszczizny na druhij hod postuplenoje, taia także majet' byti otdana do skarbu pospolitoho do panow birczich na totże deń hromnic swiata panny marii, kotoroje budet' aliż w roku piat'desiat' tretem.

Szto sia też dotyczet' treteje serebszczizny na tretij hod, taia wże majet' otdana byti do skarbu pospolitoho na semuju subotu, w tomże hodu piat'desiat' tretem, abo jako hospodar jeho miłost' rok wodle potreby złożiti raczit'.

Chotiaczi też jeho krolewskaia miłost' i to u wedomosti swojej meti, kolko chto pocztu swojeho wodle teperesznеje ufały, z dewiati służob desiatoho wyprawujuczi, ku służbe wojennoj stawiti jest powinen, racził jeho krolewskaia miłost' roskazati i tak postanowiti, aby kożdyj wybirajuczi s poddanych swoich tuju serebszczizny, kożduju służbu menowite w reistra napisał i pospoł z serebszczizноju reistr tot liudej swoich do skarbu pod prisiahoju otdał, iż niczoho ani serebszczizny, ani liudej swoich newtaił.

Szto sia też dotyczet' okazywania toho, jako to na proszłych sojmech było postanoweno, iż meli wsi s poczty swoimi pered pany wojewodami swoimi powetowymi okazywati sia, jako chto służbu wojennuju służiti jest powinen, ino około toho okazywania i około popisu wseje zemli, na seś czas jeho krolewskaia miłost' neracził jeszcze niczoho skonczit', a to dlia toho, iż na seś czas dlia hołodu mnohije liudi z domow swoich procz rozyszli sia, a tak, jestliby teper toje okazywanie i

popis byti mel, tohdyby nemało pocztu ot służby wojennoje ubyło. I dlia toho jeho krolewskaia miłost' racził toje okazywanie i popis pomknuti dalej ondej aż po żniwech lete. A do toho czasu majet' predsia służba wojennaia służona byti po tomu, jako był ufalił i postanowił slawnoje pamiati otec jeho krolewskoje miłosti so wsimi stany i so wsimi zemliami na ostatnem sojme walnom berestejskom.

Byli też na tomże teperesznem sojme nameneny ot jeho krolewskoje miłosti wsi kniażata, paniata, szliachta welikoho kniaźstwa litowskoho, aby i o tom ne menszej myslili i radili, iż sia ruka neprijatelskaia ne pomału silit', a zamki ukrainnyje silno opali i pilnoje oprawy potrebujut', i nowych też zamkow na nekotorych mestcach jest ne menszaia potreba, a jeho krolewskaia miłost' raczit' pewnuju wedomost' meti ne tolko ot tych swoich posłancow, kotoryje posle ostatneho sojmu berestejskoho, wsi zamki ne tolko ukrainnyje ale i tutosznije, za roskazaniem jeho krolewskoje miłosti, objeżdczali i popisywali, ale też raczi jeho krolewskaia miłost' jeszcze lepszuju wedomost' meti z mnohich knih i reistrow kotoryje kniazi, panowe, boiare, powinni zamki robiti, mosty mostiti, hati hatiti, i podwody i stacei dawati, i storożu pri horodoch derżati; a tak, aby tym wsim potrebam zemskim słusznyj posrodok znachodili, kotorymby obyczajem tyje powinnosti i potreby reczi pospolitoje byli opatrowany.

Za kotorymże postanoweniem i napomeneniem hospodarskim, priszodczi pered jeho krolewskuju miłost' kniazi, panowe, boiare, i wsia szliachta welikoho kniaźstwa, i powedili to czerez podczaszoho hospodarskoho starostu tykotynskoho i mohilewskoho pana stanisława mikołajewicza khezikhajła, iż oni miłujuczi recz pospolituju, i dobryj rad, i sprawu i pożitok toho państwa welikoho kniaźstwa, tych wsich robot zamkowych i mostowych i storoży horodowoje s tych liudej swoich postupili, kotoryje k'tym robotam i poszlinam horodowym i mostowym z dawna byli powinni, i pod to sia poddali, iż wżo ot seho czasu i na potomnyje wecznyje czasy, liudi ich, i też kostelnyje i cerkownyje panow duchownych rimskoho i hreczeskoho stanu, kotoryje na to peredtym byli powinni, majut' horody nowyje robiti, staryje oprawowati, mosty mostiti, hati hatiti, tam, hde toho potreba i pożitok reczi pospolitoje ukazowati budet'; storożu też horodowuju i stany i stacei chto peredtym polniwał tot i teper na to powinen. A chtożby kolwek jakoh żby kolwek stanu był, a toje tepereszneje ustawy i uchwały pospolitoje ku szkode zemskoj polniti nechotel, ta-

kowyj kożdyj, żadnoho newyjmujuczi, majet' k'tomu mocju hospodarskuju mocno priworocziwan byti.

I majet' wżo ot seho czasu jeho krolewskaia miłost' obrati i nameniti kolko osob, liudej zacnych, wery hodnych, i pożitok reczi pospolitoje miłujuczich, kotoryje majut' w kożdyj hod zamki pohranicznyje i tutosznije objeżdczati, i wsich potreb i nedostatkow onych zamkow dohledati i hospodaru jeho miłosti i panom radam to wse dawati znati. Panowe też wojewodowe i panowe starostowe wsich zamkow, majut' wodle powinnostej swoich s pilnost'ju toho dohlediwati, aby kożdyj, chto hde szto w tych zamkow robiti powinen, aby zarobił, a w tych robotach żadnomu nikotoryj otpusk ani folkhowanie byti nemajet'. A czohoby hde nedostawało wodle powinnostej kim robit', to wże o tom sam hospodar jeho miłost' s pany radami swoimi obmyszliati budet' racził.

O podwody też, takowoje postanowenie jest uczineno, iż chtoż kolwek jakohoż kolwek stanu duchownyj abo swetskij, kniaź, pan, boiaricz, dworanin, wdowa majet' i derżit' tyje liudi z łaski prodkow hospodarskich i z łaski też jeho krolewskoje miłosti samoho, kotoryje peredtym pospoł s poddanymi hospodarskimi podwody i stacei daiwali, i stany stawili, tyje i teper powinni wżo ot seho czasu podwody dawati, i tych podwod oni sami s poddanych swoich dobrowolne postupili. Była też i około toho obmowa, jestliby sia wideło komu to s trudnost'ju, aby liudi jeho tych podwod pilnowati meli, aby kotoryj słusznyj płat na rok z liudej ich szoł, żeby za to podwody najmowano, iżby honcy i posły w sprawach hospodarskich i zemskich nikotoroho omeszkania neprijmowali, i tak sia k'tomu mnohije z nich primowliali. chotiaczi na rok s kożdoje służby swojeje podwodowoje po szesti hroszej do wradu kudy podwoda bežit', dawati; tri hroszi na semuju subotu, a druhuju tri hroszi o swetom michale abo o swetom martine dawati; a wrad, aby wżo za tyje peniazi sam podwody pod honcy i pod posły hod ot hodu opatrował; niżli inszije nekotoryje, nechotiaczi podobno na tot podatok podwodnyj zwoliti, i nekonczaczi toje reczi, procz sia rozjechali. A tak hospodar jeho miłost', baczaczi na to, iż bolszaia połowina i prednejszaia wsich stanow welikoho kniaźstwa na takowyj pobor podwodnyj zwoliła sia i postupiła, na tom jeho miłost' to zostawiti racził, i chtoby kolwek jakohoż kolwek stanu duchownoho abo swetskoho meł i derżał z łaski prodkow jeho krolewskoje miłosti liudi podwodnyje, tot kożdyj majet' ot kożdoje służby podwodnoje dawati do wra-

du, kudy podwoda bežit', po szesti hroszej na hod, tri na semuju subotu, a tri na swetyj martin; a wrad wże za tyje peniazi podwody pod honcy i pod posły opatrowati i dawati powinen budet', aby sia sprawy hospodarskije i zemskije neomeszkiwali.

Była też obmowa, iżby podwode wasiliszskoj i wołkowyjskoj była otmena w mostech, a podwode zaś wołkowyjskoj i kameneckoj aby była otmena w szereszewe, o tom jeho krolewskaia miłost' ma pisati do korolewoje jeje miłosti.

Za czołombit'jem i za prozbami kniażat', paniat i szliachty, budet' racził jeho krolewskaia miłost' mowiti i na konec postanowenie wcziniti s pany radami korunnymi, na teperesznem sojme petrkowskom, około wczinenia pewnych wecznych hranic, i około wsich tych kridw i szkod, kotoryje im ot panow poliakow dejut' sia: i jestliby tak skoro hranicy wecznyje byti nemohli, tohdy budet' racził jeho krolewskaia miłost', chotia do czasu to zastanowiti, aby do tul takowyje khwalty, zabijstwa, najezdy, pożohi, hrabeži, zabiranie zeml, ne było, khdyż z łaski bożeje jeho krolewskaia miłost' obema tymi panstwy sam odin na seś czas sprawujet' i imi władnet'; i dlia toho majut' jeho krolewskoj miłosti dany byti prozby obywatelej welikoho kniaźstwa, kotoryje w tychże reczach ku otcu jeho krolewskoje miłosti sławnoje pamiati, na ostatnem sojme berestejskom, czinili; majut' też dany byti i tyje otkazy, kotoryje na on czas na tyje prozby im byli uczineny, aby jeho krolewskaia miłost' wodle onych perwszich i teperesznich prozb, namowu i zastanowenie w tych reczach na tom teperesznem sojme petrikowskom s pany korunnymi uczciniti racził.

I to też na teperesznem walnom sojme wilenskom racził jeho krolewskaia miłost' s pany radami swoimi, około wydania za muż dowok po smerti otcow ich osirotełych, ustanowiti i ufaliti, iż kożdaia wdowa, zostawszi na wdowem stolcu po mużu swojem, nemajet' doczok swoich sama odna swojeju woleju za muż wydawati, aliż z woleju i z wedomost'ju brati rożonoje onych doczok swoich let doroslych. A jestliby onyje dewki brat'i rożonoje nemeli, tohdy wżo za muż majut' wydawany byti z wedomost'ju i zwoleju i s poradoju brat'i swojeje strijecznoje, abo inych kotorych bliznich, krownych, prijatelej otca ich po meczu. A jestliby pak bliznich krownych prijatelej otca ich po meczu nebyło, tohdy majut' byti wydawany z woleju i s poradoju wojew rożonych i inych bliznich, krownych swoich po matce. A jestliby sia prijateli krownyje onoje dewki, około toho wydawania

z matkoju jeje nezhożali, tohdy majut' obedwe storone, to jest i matka bliznije onoje dewki ocziwisto stati pered samym hospodarem jeho miłost'ju, a w nebytnosti jeho miłosti w tutosznem panstwe, ino pered pany radami abo pered wojewodami swoimi powetowymi, i majut' powediti z obudwu storon słusznyje pricziny, dlia czoho onuju dewku za muż dat' abo nedat' nechoczut'; a hospodar jeho miłost', abo panowe rada, abo panowe wojewodowe powetowyje, na on czas majut' rozoznat' chto z nich, jestli matka abo tyje bliznyje, prijateli toje dewki, słusnejszije pricziny ku wydaniu jeje za muż powedet', tohdy za słusznejszoju poradoju onych prijatelej, abo matki swojeje, onaja dewka majet' za muż wydana byti.

Ufała i postanowenie s sojmu walnoho wilenskoho na deń swetoho martina sprawowano, leta bożeho narożenia 1554.

P r o z b a.

Artykut 1. Szto prosili jeste hospodara korolia jeho miłosti, aby priwilia i wolnosti zemskije, ot prodkow jeho krolewskoje miłosti i ot samoho hospodara jeho miłosti wam nadanyje, u statut, słowo ot słowa, upisany byli, na szto smotreczi, żeby jeste ochotnejszimi hospodaru jeho miłosti i smelszoho serca protiw neprijatelia mohli byti, khdyż kożdyj s prirożenia winen jest wolnosti swojeje boronit'.

O t k a z.

Na to jeho krolewskaia miłost' kazał wam powediti: iż toho, szto koli poddanym swoim z łaski i z dobroti swojeje hospodarskoje, raczit' jeho miłosł' udełat' i dawat' nezwyk jeho miłost' nikomu zmensziwati i ujmowati; bo to dobre pametati możete, iż jeho miłost', na poczatku panowania swojeho w tom otcziznom panstwe welikom kniaźstwe, na perwom sojme walnom, wsi priwilia i wolnosti, ot prodkow jeho krolewskoje miłosti waszim predkom nadanyje, priwiliem swoim hospodarskim potwerditi racził, i posle toho na druhom sojme także walnom, pricziniwszi nekotoryje artykuły wam pożitocznyje, racził jeho miłost' wsi takowyje wolnosti waszi druhim priwilem swoim hospodarskim znowu potwerditi, i wsi tyje wolnosti waszi dany w zachowanie do panow rad ich miłosti, kotoryje zarowno tych wolnostej z wami użiwajut' i potrebujut' sami i na potomstwo swoje. I khdyż to z samoje dobrotliwosti a z łaski jeho miłosti hospodarskoje wam uczineno, słuszne majete byti ochotni ku służbam jeho krolewskoje miłosti. A wedże i toj prozby waszoje neraczilby jeho krolewskaia miłost' w reczi słusznoj daromne opustiti, khdyby statut wżo dokonan

niżli że statut do konca jeszcze nasprawen, jako jeste i sami dalej w prozbach swoich koło toho statutu dołożili, kotoryj khdy dostatoczne sprawitsia, na on czas jeho krolewskaia miłost' i tuju ninesznjuju waszu prozbu na łaskawom baczeniu meti, i szto słusznoho widiti sia jeho miłosti budet', uczinili raczit'. A w tom czase zawżdy koli słusznaia potreba budet' ku okazaniu wam tych wolnostej waszich, ot ich miłosti panow rad budut' wam okazany.

Prozba.

Pripominajete też jeho krolewskoj miłosti, szto perwo seho z łaski jeho miłosti hospodarskoje, pokazywani wam byli wolnosti waszi, na kotorych obaczili jeste wyzwolenie was wsich i poddanych waszich ot prodkow jeho krolewskoje miłosti sławnoje pameti hospodarej z dawania serebszczizn i wsiakich służb, podaczok i podwod, nad kotoryje wolnosti menite obtiażenie w branju czastoje serebszczizny, acz s pozwoleniem waszim, na potreby reczi pospolitoje, ale iż pożitku w reczi pospolitoj s toho nebaczite. A osobliwe nezanechali jeste dołożit' w prozbach waszich o postanowenie kop na walnom sojme, zwłaszcza z was samych, a ne s poddanych waszich, kotoryje jakim obyczajem brany i deckich abo otprawczich pripomenuwszi, b'jete czołom jeho krolewskoj miłosti, o opatrenie listom jeho miłosti hospodarskim, jakoby w pered toho nebyło, a szto wziato, aby na potreby reczi pospolitoje oberneno. *Artykuł II.*

Otkaz.

Jeho krolewskaia miłost kazał wam na to powediti: iż to majet' jeho miłost na dobroj bacznosti swojej hospodarskoj, jako priwilia ot prodkow jeho miłosti sławnoje pameti hospodarej i wżo ot samoho jeho krolewskoje miłosti nadanyje opewajut' wolnosti waszi i ne baczi jeho krolewskaia miłost', aby sia szto wam nad tyje wolnosti waszi deiało, albo ubliżiło, abo kotoryje podatki dawali jeste za szczastliwoho panowania jeho krolewskoje miłosti, to jeste czinili i samiż ustanowliali dlia potreby reczi pospolitoje; jakoż i postanowenie kop na potrebu zemskuju, ne z was samich, ale s poddanych waszich ufaleno, a to tak majete rozumeti: chto winen z imenia i poddanych swoich stawiti koń, za to meł dati kopu hroszej, aby sam nejechał na służbu. A też ku takowomu postanoweniu i ufale, wsi tyje wra-

dniki kotoryje ku sojmu należat', wezwali byli, i pri panoch radach ich miłosti sami jeste postanowili; a ne na żadnuju potrebu hospodarskuju to uczineno, bo ne tolko aby jeho krolewskaia miłost' tyje podatki skarbowi swojemu priwłaszczati mel, ale jeszcze i s poddanych imenej swoich hospodarskich, racził jeho miłost' takowyjże podatok i płat jako i z waszich poddanych ustawiti, i także na służebnych obernuti, szto nebywało u wobyczai nikoli, odno to z samoje łaski swojeje hospodarskoje uczyniti jeho miłost' racził, sfolkhowanie czineczi wam, aby jeste neobtężali waszich poddanych bolszimi podatki na potreby zemskije, i to możete sami obaczit', jestli kotoroho z was serebszczizna takij płat wynesła, jako s poddanych dworow hospodarskich i panow rad, czoho jeho miłost' hospodar i panowe nelitowali, dlia oborony państwa toho i was wsich poddanych jeho miłosti, kotorym jako miłostiwe panuje, takby też rad zawżdy wo wpokoi widel i zachował; i boże daj, aby jeste nikoli na takowyje podatki neskładali sia, zyczi toho jeho krolewskaia miłost' wam i tomu państwu otcziznomu swojemu. A iż neprimuszany jeste ku dawaniu podatkow na jeho krolewskuju miłost' samoho potreby, pro to nebaczi jeho miłost' pricziny, dlia czohoby to nad priwilej zemskij ponowiano byti mełoby druhim listom, szto sia priwilem dostatoczne obwarowało a nikoli neruszano. A iż propominajete otprawu z deckowaniem takowych podatkow, w tom kożdyj z was nechaj sebe dotknet', jako dbale zachował sia, a jestli na czas naznaczonyj do birczich otdan takowyje podatki, jakoż mnohije jeszczo do toho czasu newydali, zaczim oliż z włostnoho skarbu jeho krolewskoje miłosti opatrono potreby reczi pospolitoje, płateczi liudem służebnym za służbu ich, kotoryje służili na podoli, brat'ia i synowe waszi. Za kotoroju nedbałost'ju u wotdawani, i birczije, o kotorych jeste hospodara prosili, na tom trwati nechoteli i to z sebe złożili. A wedżo chdę sia tyje podatki obernuli, łacno to wam pokazano byti możet'.

Prozba.

Artykuł III. Dalej prosite jeho krolewskoje miłosti, aby sudi w kożdom choruż-stwe ustawleni byli i pisar prisiahłyj, obirajuczi ich podle zwyczaju podliaszkoje zemli, kotoryje iżby sudili kożdoho stanu osobu odnako, chtoby w kotorom chorużstwe imenia mel, prekładajuczi w tom obtężenia szliachte, iż panow rad oliż na roki sudowyje pozywati na proszłych sojmech ufaleno, mimo statut perwo danyj, na kotorom to opisano, że wsi u welikom kniaństwe odnym pra-

wom sużony majut' byti. A osobno prosite o wiżi prisiażnyje, aby na kożdom urade ustaweny byli dlia spraw waszich.

Otkaz.

Na to jeho krolewskaia miłost' kazał wam powediti: iż ot wydania statutu czerez otca jeho miłosti sławnoje pamiati żikhimonta korolia i welikoho kniazia, na kożdom sojme o takowych prawnych potreb zmenki czinite, i szto koli na sojme postanoweno kolo sprawedliwosti, tohdy z ufały a prozb wsich was; jakoż wżo i na poprawenie statutu wysażony sut' osoby menowanyje, kotoryje khdy to postanowiat', na szto sut' obrani, jeho krolewskaia miłost' ź ich miłost'ju pany radami w tuju sprawu ich uhlenuti, i to szto sia słusznoho ku łacnejszoj otprawe sprawedliwosti waszoje wideti budet' jeho miłosti, ufaliti raczit'. A do toho czasu budete sia sprawowati po tomu, jako na proszłom sojme ufaleno i postanoweno kolo sudej i wiżow prisiażnych. I ma za to jeho krolewskaia miłost', iżby jeste mohli perestati na toj ufale proszłoho sojmu, khdyby jeste w to pilne uhlenuli, i takowyje ufały sojmowyje s kanclerej pristojno aby jeste brali i do brati waszoje otnosili. Jakoż ma jeho krolewskaia miłost' toho sprawu ot panow wojewod, iż na kotorych mestcach nowo sut' zasadili, tam sia nesprawujut', snat' o takich ufałach ot was brat'ia wasza newedajut'. A wedżo jestliby wodle potreby, w kotorych powetech na mestcach menowitych takowym sudom mestca nezasażony, jeho krolewskaia miłost' choczet' roskazati panom wojowodam, aby to osmotreli i wradu sudownoho także i wiżow kożdyj u swojem powete priczinili, do czoho, majete sami dbale priczyniati sia i obrawszi wiżow wery hodych, panom wojewodam opowediti, a ich miłost' takowych na to ustawiat'. A szto sia dotoczet' sudej, kotoryje wżo czerez panow wojewod ustaweny, i napered hde potreba budet' ustawiti sudej, choczet' jeho krolewskaia miłost' listom swoim hospodarskim potwerditi na takowyje sudy. Pakliby jeste też i na inszoje postanowenie okolo takowych sudej meti choteli, a niżli na proszłom sojme ufaleno, okolo toho budete pripominat' jeho krolewskoj miłosti khdy sia statut wodle potreby sprawit', a jeho krolewskaia miłost' w reczach słusznych, prozbam waszim mestce dati raczit', jakoż zawżdy zwyk ot poddanych swoich prozby miłostiwe prijmowat'.

A wedżo i na tot czas opatrujuczi to, żeby szliachte s panom radoju nedeiało sia predłużenie sprawedliwosti, toho i sami ich miłost' panowe rady sterehu-

czi w to sia poddali, nechotiaczi otwołoki cziniti w sprawe, aby pri bytnosti hospodarskoj za komisejeju jeho krolewskoje miłosti wsich stanow chto ne jest powetnikom, pozywał szliachticz pered dwuch osob panow rad ich miłosti, na czotyri nedeli, a w nebytnosti hospodara ino panow rad ich miłosti pozwy pozywati sia na takowyjże rok, na czotyri nedeli; a nebudetli wsich ich miłosti na odnom mestcy sudowom, ino także dwe osoby z ich miłosti panow rad, kotoryje na odno mestce sudowoje źjedut' sia, majut' suditi i pozwy dawati jako i wsi ich miłost', odnakim prawom kożdomu s poddanych hospodarskich stanu szliachetskoho budut' sprawedliwost' cziniti. A s takowoho pozwania i z roku nemajut' sia wyłamowati i panowe rady i wsi stany, kotoryje powetu neprisłuchajut'. A k'tomu jeszczo raczit' jeho krolewskaia miłost' składati dwoi roki sudowyje, to jest na semuju subotu a na swetyj martin, na tyje roki pered hospodara jeho miłost', a w nebytnosti hospodara, pered panow rad ich miłost', pozywati i suditi sia budut', dowodiaczi prawa i sprawedliwosti waszoje. Wedże i toje postanowenie do poprawowania statutu i do druhoho sojmu majet' trwati.

Prozba.

Artykuł IV. Dalej bili jeste czołom hospodaru jeho miłosti, aby na listy priwilia, kotoryje s kanclerej jeho krolewskoje miłosti wychodiat', także i na listy wradowyje, ustawa była dana.

Otkaz.

Jeho krolewskaia miłost' kazał wam powediti: iż na proszłom sojme i około toho wżo jest nemało postanoweno, wodle kotoroho postanowenia budete sia sprawowati do toho czasu, pokul dostatoczne statutom to sia osmotrit' i wodle potreby postanowit'.

Prozba.

Artykuł V. Zatym prosite i czołom b'jete hospodaru jeho miłosti, aby na podliaszi i na wołyni imenej nekupowali czużozemcy, ani żadnymi priczinami neposedali imenej, khdyż tym ne mało państwa welikoho kniaźstwa ubywajet', jako jeste pripomenuli nekotoryje powety, i prosite, żeby w tom priwilem zemskim naru-

szenie nedeiało sia, khdyż tolko rodiczom i obywatelem toho panstwa wolnosti priwilew onych służat'.

O t k a z.

Tuju prozbu waszu jeho krolewskaia miłost' za słusznuju prinemszi, raczit' tak zastanowliati: iż wżo ot toho czasu wo wsem welikom kniaźstwe litowskom, nichto inyj kupowati, ani kotorym inszim obyczajem nemajet' ani możet' posedati imenia szliachetskoho i wsiakoho khruntu leżaczoho na wecznost' krom zastawy, odno rodicz i obywatel welikoho kniaźstwa tuju wolnost' majet' meti, kupiti i inszim obyczajem pobożne wecznosti imenia leżaczoho nabyti, wodle prawa zachowywajuczi sia. A wedże pri hranicach i zastawoiu hranicznyj czołowek nemajet' ani możet' menia i wsiakoho khruntu zemlenoho derżati i nabywati, krome rodiczow i obywatelej welikoho kniaźstwa, aby sia nenaruszili niczim priwilia zemskije prisiahoju jeho miłosti hospodarskuju utwerżonyje.

P r o z b a.

W tychże prozbach waszich piszte: iż poznali jeste nemałyj upad toho pan- *Artykuł VI.*
stwa, a to w tom, że nekotoryje panije wdowy, zostawszi po mużoch swoich na imeniach u wene zapisanych, za czużozemcy, liudi zahranicznyje, za muż idut', imenia utraczajuczi otdałajut' ot bliznich i ot detej swoich, zapisujuczi pod obyczajem zastawy; zaczim bliznije abo deti okupujuczi takowyje imenia ku wbozstwu i zniszczeniu prichodiat'. I prosite jeho krolewskoje miłosti, aby takowaia kożdaia wdowa, kotoraia za czołoweka zahranicznoho poszła abo pojdet', połowicu wnesenia swojeho otpadywała, a do wena swojeho niczoho nemeła; a jestliby kotoraia imenie swoje otcziznoje i materiznoje meła, i zapisała takomu mużu swojemu zastawnym obyczajem w sume abo jako kolwek, żeby takowyje zapisy neszli ani żadnoje mocy nemeli, ale iżby bliznyje, kożduju służbu liudej ich po piati kop hroszej skupowali, lesow, borow, wod i łowow neszacujuczi. A dewki, kotoryje sut' i budut' prez otcow i brat'i i stryjew za hranicu z welikoho kniaźstwa za muż wydawany, aby tymże obyczajem czerez bliznich byli skupowany. A wedże ne tyje bliznije, kotoryje toje małżenstwo im jednati i wydawati za hranicu za muż ich budut', dlia pożitkow swoich, ale inyje bliznije krownyje bez kotorychby woli to sia stało; a pakliby bliznyje tak możnyje nebyli, tohdy susedy pri tych imeniach ne-

dalekije. A trafitli sia imenia welikije, izby za korotkij czas peniazej, tak bliznije jako i susedy, nemohli zaplatiti, prosite, aby wolno im po czasti imenia i po rokom skupowati.

O t k a z.

Tuju prozbu waszu jeho krolewskaia miłost' na tom zastanowliati raczit', jako w statute jest opisano, kolko wykupowania z ymenej dewok za hranicu z welikoho kniaźstwa wydawanych; także i wdowy, kotoryje za hranicu z welikoho knaźstwa pojdut', majut' byti ot bliznich skupowany szacunkom, za otczizny i materizny służby liudej, po desiat' kop hroszej płatiaczi, lesy, zemli i wody, s czoho pożitok jest, także słusznym szacunkom szacujuczi z uradom. A wedże s prawa albo z uradu majut' byti roki składany tym, chto nebudet' w zmoczi zarazom sumy otdati za wse imenie, aby po roku peniazi płatił i po czasti okupował szto wzmożet'. Ale weno i oprawa wdow w takowyje roki nemajet' byti wkładan.

P r o z b a.

Artykuł VII. Pri tom dokładajete w prozbach swoich ot wseje szliachty i rycerstwa, iż jeste ubaczili w tom nekotoryj upad, że mnohije pani wdowy, roznymi obyczajmi, ot detej, brat'i, bliznich, krownych swoich, duchownym imenia zapisujut'; zaczim bliznich ich domy pustejut', takowyje imenia okupujuczi, i tym sia nemożnost' dejet' ku służbam jeho krolewskoje miłosti; dlia toho prosite, aby takowyje listy, chotiaby i wyszli, nikotoroje mocy u prawa nemeli.

O t k a z.

Na to jeho krolewskaia miłost' kazał wam powediti, iż wolnosti ot prodkow jeho krolewskoje miłosti nadanoje, i ot jeho miłosti samoho upriwilewanoje, nezwyk i neraczit' jeho miłost' ujmowat' nikomu, ale kożdyj wolnost'ju swojeju wolen szafowati, podle woli swojeje. A wedże, jest na to statut, chto ma moc czim szafowati, a chto też nema; wodle kotoroho budete sia zachowati w toj reczi i prozbe waszoj.

P r o z b a.

Artykuł VIII. Prosite też jeho krolewskoje miłosti, aby dlia sudow podliaszskich referendari pri dwore jeho miłosti hospodarskom byli tutoszneho panstwa rodiczi i dobre oselyje.

O t k a z.

Na to jeho krolewskaia miłost' kazał wam powediti: iż dwuch osob, rodiczow toho panstwa, ku takowym sudom podliaszskim, prisaditi jeho miłost' racził roskazati.

P r o z b a.

Jeszcze prosite jeho krolewskoje miłosti, aby towary lesnyje z ymenej waszich i też zbożia, wolno a bezmytne byli propuszczany, dlia spo- *Artykuł IX.*
możenia szliachty ku służbe wojennoj i oborone zemskoj, także i na hrebliach podużnoje, i na mostech mostowoje, aby nebrano.

O t k a z.

Szto sia dotyczet' myt' ot zbożia i ot towarow lesnych, to jeho krolewskaia miłost' zachowywajet' wodle dawnoho obyczaju, zwłaszcza, że jeste ukazali o to do wolnostej swoich, kotoryje panowe rady ohledali, i ne jesteste s toho wyzwoleni. A wedże towarow lesnych chocze jeho krolewskaia miłost' wam uzyczti propuszczati czerez komory swoi hospodarskije, a to po małom czase budet' oznajmeno listy hospodarskimi, kotoryje spuszczajuczi zapłatiwszy myto zwyczajnoje, budut' winni służebniki waszi prisiahu wcziniti, iż ne w najemnoj ale w swojej puszczi, i sam swoim nakładom pan onoho towaru robił. A koło hrebelnoho i mostowoho, majut' sia zachowati po dawnomu, i komu taia wolnost' nedana, nemajet' tym liudej prijeżdczich utiskati.

P r o z b a.

Też czołem b'jete hospodaru jeho miłosti, aby szliachtu wyzwoliti ra- *Artykuł X.*
cził ot stacej i podwod, dokładajuczi to byt' u starodawnom obyczai i w priwili wolnostej zemskich opisano, khdy komu z łaski prodkow jeho krolewskoje miłosti i z jeho miłosti samoho imenia bywajut' dawany, tohdy niczoho jeho krolewskaia miłost' na sebe zostawowat' neraczit'.

O t k a z.

To jeho krolewskaia miłost' s pany radami ich miłost'ju obaczit' i uważat' raczit', iż podwody i stacei, ne jest pożitok skarbu jeho krolewskoje miłosti, ale

osobliwyj pożitok i potreba reczi pospolitoje, szto nikomu nemoże byti otdano; i dlia toho jeho krolewskaia miłost' tuju prozbu waszu raczit' zastanowliati wodle postanowenia i ufały proszłoho sojmu. A to majete tak rozumeti i wżo ot toho czasu niczim newymowliajuczi sia polniti: chto kolwek, i jakimże prawom derżit' liudi i zemli s kotorych podwody i stacei peredtym dawali, majut' wżo ot toho czasu toj powinnosti dosyt' cziniti, abo penezmi, po szesti hroszej z służby, do wradu dawati na podwody, na tyje roki, to jest, na semuju subotu tri hroszi, a na swetyj martin druhuju tri hroszi. A wedże kotoryje liudi ot stołu jeho krolewskoje miłosti otdany, a peredtym, khdy na hospodara jeho miłost' derżany, toju powinnost'ju nebyli obowiazany, s takowych liudej i teper nepowinen podwod nositi i stacej dawati.

Prozba.

Artykuł XI. Jeszcze prosite jeho krolewskoje miłosti o uchody starodawnyje w puszczach jeho miłosti wam samym i poddanym waszim, aby nebyli zaboroniany do derewa bortnoho, ozer i jezow na rekach i senożatej, czoho menite nekotoryje derżawcy i lesniczyje, dlia swoich pożitkow, nedopuszczajut'.

Otkaz.

Na to jeho krolewskaia miłost' kazał wam powediti: że nejest wolia jeho krolewskoje miłosti, aby nemeli jeste własnosti swojeje użiwati w puszczach jeho miłosti hospodarskich; a wedże chtoz dawna czoho użiwał, ne za podarki albo poklony ot wradnikow, odno za słusznym prawom swoim dedicznym albo z wysłuhi, kotorym nemoże służiti takowoje prawo tolko bez szkody puszczi i łowom; ale posrodku ostupow nichto senożatej meti nemoh, jako i teper meti nemohut', krom wod i derewa bortnoho. Ale na inych mestcach w puszczach i do senożatej roskaże jeho krolewskaia miłost' nezaboroniati wam uchodow zwecznych. Wedże na czasy słusznyje majete uchoditi i wsyłati do puszcz hospodarskich, do wod, bortej, do senożatej, szto i listy jeho miłosti budet' oznajmeno takowym wradnikom puszcz jeho miłosti hospodarskich.

Prozba.

Artykuł XII. Dokładajete też u prozbach swoich, s pochwaleniem to u sebe majuczi, że jeho krolewskaia miłost' o rozmożeniu skarbu swojeho hospodar-

skoho obmyszliajuczi, raczit' u zamkoch i dworech swoich pomeru wołok postanowiti, a czerez merczich potom czerez rewizorow to sprawowati; kotoryje iż sia ne wodle roskazania i listow jeho krolewskoje miłosti zachowawszi, mnohije kriwdy i wtisnenie szliachte czinili, i beruczi zemli waszi w pomeru ot kożdoho morkhu brali ot was po hroszu, to czinit' z odnoje wołoki po połukopju hroszej; i nadto jeszcze, poki otmenu dali, dobre to jeste im opłacziwali, a inszim jeszczo i do toho czasu otmena nedana, w tom szkodu i ne małoje zniszczenie ot takowych rewizorow sobe byti menite, zwłaszcza chto nemeł czoho dati, tych imenia u wołoki pomerili. O tom jeho krolewskoj miłosti b'jete czołom, sztoby powstehneny byli takowyje rewizory, a iżby napered czużozemcy nebyli w takowyje sprawy układany, dlia wynoszenia reistrow s panstwa.

O t k a z.

Na to jeho krolewskaia miłost' kazał wam powediti: iż w tom tyje, chto sia czerez podarki dokupował i ot morkhow i ot kopcow na otmenu danych płatił merczim i rewizorom, nemożet' nikoho winowat', tolko sam sebe, khdyż to nebyło w listech jeho krolewskoje miłosti opisano i merczim takowaia moc nedana, aby zemli szliachetskije pomerali; odno, hdeby wołoki zeml hospodarskich bez khruntow waszich wypołniti sia nemohli, za to otmenu słusznuju, perwej niżli w koho wziato, budet' jeho krolewskaia miłost' otdawat' roskazat' racził, i to na liste jeho krolewskoje miłosti było znaczne opisano; a khdyż takowoje roskazanie hospodarskoje meli mohliby sia swojeje własnosti nedokupowat'. A wedżo, jako na proszłom sojme jeho krolewskaia miłost' na takowyje prozby waszi otkazat' racził, chotiaczi kożdomu sprawedliwost' cziniti s takowych merczich i rewizorow, komu budet' wina dana, i tak skarati, jako toho kotoryj sia smeł ważiti nad roskazanie hospodarskoje; a może sia też w tom okazat' uszkożenie w khruntech jeho krolewskoje miłosti, dlia takowych podarkow. A hdeby też szliachetskije imenia pomerony, toho u wedomosti jeho krolewskaia miłost' nemajet', ale aby jeste oznajmili, hde a na kotorych mestcach, w tom jeho krolewskaia miłost' nechoczet' im obtiażenia cziniti. A wedże tak to majete jeho krolewskoj miłosti oznajmiti, jakoby neszliachty, słuh putnych i pancernych, pod odnakoje prawo jeste i z soboju neprijmowali; a rewizory ne wseho welikoho kniaźstwa mohut' wedomost' meti, bo tolko hospodarskije dwo-

ry merony i to ne wsi. A też umejetnych w tom i obywatelej welikoho kniaźstwa, jeho krolewskaia miłost' minut' neracził, prełożiwszi tuju posłuhu na nich; i na tolko na takowuju służbu, ale i na każduju posłuhu jeho miłosti hospodarskuju w potrebach toho panstwa, zyczilby toho jeho krolewskaia miłost', aby za umejetnost'ju tubylcow, czużozemcow nepotrebowano.

Prozba.

Artykuł XIII. Jeszcze prosite, aby meszczane i liudi tiahłyje, kotoryje u szliachty zemli, dworcy i liudi pozakupali, a iż merczije tyje zemli u wołoki pomerili, za szto peniazi chotiaczi otdati, prosite, ahy peniazi prijmowati, a tyje zemli onym, chto zastawił, postupowati kazano. I k'tomu prosite, aby priwilew i listow waszich na imenia pered czużozemcy nepokładali jeste.

Otkaz.

Na to jeho krolewskaia miłost' kazał wam powediti: chto pokażet' słusznoje prawo na zastawy meszczanom i wołostnym albo tiahłym i putnym liudem zawedenyje w peniazech do czasu, jeho krolewskaia miłost' roskaże za dowodom słusznym, peniazi wzemszi, takowyje khrunty zastawnyje postupowati tym, czij jest.

A listy i prawa na wysłuhi waszi, ne bez pricziny jeho krolewskaia miłost' kazał ohledati rewizorom, ale waszich trudnostej nechoteczi wideti około prawnych postupkow s poddanymi imenej jeho miłosti, żeby rewizory prawa ohledawszi, tamże hranicy pewnyje kłali khruntom jeho krolewskoje miłosti ot waszich imenej, iżby poddanyje hospodarskije nemohli waszich zeml zachoditi; jakoż ne majete sia czoho wbraniati okazywati listow pered rewizory dlia swojeho lepszoho i spokojnejszoho. A wedże rewizory nemajut' listow i praw waszich wykładati, i zaderżiwati, odno kopeju kożdoho takowoho listu wzemszi, hospodaru jeho miłosti donesti powinni, a hospodar jeho miłost' słusznoje prawo celo zachowywati i hranicami upewniati roskazati racził. A o szliachetstwe waszom nedana jest moc nikomu ot jeho miłosti hospodara sprawowati, i tym was zatrudniati nemohli merniki.

Prozba.

Artykuł XIV. Dokładajete też u prozbach waszich o duchownych, aby wodle toho, jako kuntorowe u liflantech, majetnosti swojeje za hranicu neotsyłali i ni-

komu nezapisywali, iżby to prichodiło na recz pospolituju dlia oborony zemskoje po smerti wsich takowych duchownych. Też dokładajete prozb waszich o predłużenie sprawedliwosti i o neczinene otprawy na reczi prisużonyje; w kotoroj prozbe waszoj pripominajete, iż jako sia trafiło sestre waszoj, pani olbrychtowoj nemirowne, kotoroj syna kapłan zabił, o szto i do tych czasow sprawedliwost' nestała sia; a chorużomu lepunskomu iwanu sawiczu, sudiwszi ot trech hod, otprawy nikotoroje nedajut' i do sich czasow. I prosite, aby to było osmotreno, iżby sprawedliwost' czinenia i otprawy neprodłużali sia.

O t k a z.

Na to jeho krolewskaia miłost' kazał wam powediti: aby ieste ukazali, chtoby takowyj s panow duchownych skarby wywoził albo wysyłał; i potom, hdeby chto s takowych stanow choteł wysyłati skarby, aby jeste zahamowawszi, dawali znat' hospodaru jeho miłosti, a hospodar jeho miłost' choczet' roskazati to osmotret' podle woli swojeje hospodarskoje, jako sia budet' hoditi. A sprawedliwost' roskaże jeho krolewskaia miłost' panom duchownym cziniti, jakoż i roskazujet' jeho miłost', aby sia koždomu sprawedliwost' deiała.

P r o z b a.

Jeszcze prosite hospodara jeho miłosti, sztoby meszczane wsich mest wam i poddanym waszim sprawedliwost' czinili, khdy sia trafit', prawom zemskim, a ne swoim maktborskim, khdyż za oboronoju zemskoju sediat'; dokładajuczi, iż to korol jeho miłost' sławnoje pameti pan otec jeho miłosti, statut wam dajuczi, tym obyczajem postanowiti racził, niżli iż oni predsia ot toho powstiahnuti sia nechoczut'. *Artykuł XV.*

O t k a z.

Tuju prozbu waszu na tom zostawowati jeho krolewskaia miłost' raczit' jako na proszłom sojme ufaleno i postanoweno. A wedże i to majet' trwati do poprawenia i wywołania statutu.

P r o z b a.

Też prosite jeho krolewskoje miłosti, aby wojewodowe i starostowe wo wradech swoich toho sami abo czerez wradnikow swoich dosmotreli, *Artykuł XVI.*

sztoby była rownost' w mestech w torhoch, merach i wahach, i też u prodawaniu żiwnosti i wsiakich reczej ot liudej remestych, aby był szacunok ustanowlen.

Otkaz.

W toj prozbe waszoj, jeho krolewskaia miłost' takowoje zastanowenie cziniti raczit', chotiaczi to meti, aby wo wsich panstwach jeho miłosti welikoho kniaźstwa litowskoho odnakije mery na żiwnosti i na trunki, i mery i wahi na towary kupeckije ustanowenȳ i wywołany byli, tak w mestech jeho miłosti hospodarskich, jako też i wo wsich inych mestech obywatelej welikoho kniaźstwa. Koło czoho chocze jeho krolewskaia miłost', s pany radami ich miłost'ju namowiwszi, wżo tomu obyczaj najti wezde (sic) i wsim pospolite oznajmiti i wywołati roskazati raczitt'.

Prozba.

Artykuł XXVII. Prosite też i czołom b'jete sliachta choruźstwa ejsziszskoho, somkliszskoho (?), wysokodworskoho, żiżmorskoho i stokliszskoho około storoży moskwiczow w zamku trockom, iż na kożdyj hod po czotyri krot' po dwadcati i po piati czołoweka tych trech wiaznew moskwiczow stereczi chodite, i prosite, aby z toho byli wyzwoleni, abo, iżby na kożdoho osobu po czełoweku ku storoży pristawliwano, a ne tak mnoho, i powedajete w tom obtiażliwost', iż otkupujuczi sia, po połukopju dawati musite.

Otkaz.

Na tuju prozbu waszu na tot czas jeho krolewskaia miłost' takowoje postanowenie cziniti raczit': iż do tych trech wiaznej nemajete bolsz dawati storożow, tolko po czotyri czełoweki na tyjdeń dorosłych a ne robiat; i nemajut' sia otkupiati ale cziniti tomu dosyt' szto powinni. Wedże jestliby za czasom była bolszaia potreba, tohdy za listom hospodarskim majete dawati kolko potreba toho wkażet'.

Prozba.

Artykuł XVIII. Też prosite i czołom b'jete hospodaru jeho miłosti, o wczinenie sprawedliwosti z horodniczim wilenskim iopom, o zbit'je i zmordowanie na dobrowolnoj doroze brata waszoho mikołaia chorużicza kurklewskoho (?).

O t k a z.

Toju prozboju waszoju nepotrebne sia zabawliajete, hde ne ide o recz pospolituju, bo hdeby sia wtek z żałoboju do hospodara jeho miłosti, wżoby dawno sprawedliwost', jako z służebnikom jeho krolewskoje miłosti, meł. Wedże i na tot czas roskaże jeho krolewskaia miłost' sprawedliwost' jemu żopom uczinitи.

P r o z b a.

Dokładajete też u prozbach swoich, iżby wrady zemskije i dwornyje po staromu u swoich ważnostiach i pożitkoch byli zachowany. *Artykuł XIX.*

O t k a z.

Chocze jeho krolewskaia miłost' wedati, komuby s takowych wradnikow szto sia umensziło a w czom; bo jako z łaski a z dobroti jeho miłosti urady bywajut' dawany, tak i pristup ku jeho krolewskoj miłosti nikomu, zwłaszcza uradnikom jeho miłosti, zaboronen ne jest; mohliby sami takowyje wradniki i powedati jeho miłosti, jestliby komu w czom zmensziło albo szto ubliżiło sia, a czerez koho.

P r o z b a.

Prosite też jeho krolewskoje miłosti o tom, szto na proszłom walnom sojme ufaleno, iżby matka abo opekunowe, komuby była opeka zlecona, dewok bez woli brat'i albo diadkow jeje, za muż newydawali; w tom menite ne małyj upad reczi pospolitoj toho panstwa, szto jeste obaczili w małom czase z welikim utiskom takowych detej osirotełych i zniszczenie na mnohich mestcach ot brat'i i ot stryjew, iż oni ne zyczaczi, dlia imenej ich, takowym dewkam małżenstwa zaboroniajut', albo mocnym braniem panian u małżenstwo khwałtownoje primuszajut'. I prosite, aby tot artykuł był poprawen tym, żeby matka abo opekuny w tom władnost' meli, komu to zwereno ot otca ich budet', nepytajuczi sia prirożonych. *Artykuł XX.*

O t k a z.

Na tuju prozbu waszu jeho krolewskaia miłost' kazał wam powediti: iż i w tom jako w reczi słusznoj, czineczi dosyt' prozbe waszoj, onyj artykuł na proszłom sojme ufalenyj, kasowati raczit'. I zachowywajuczi pri mocy staryj zwyczaj

i władnost' matkam i opekunom ustawlenym czerez dastament abo czerez zapis słusznyj, umocniati jeho miłost' hospodar raczit', o takowych dewkach osirotełych obmyszliati i małżenstwo im jednati, podle poruczenia i mocy danoje ot otca takowych sirot. A wedże majut' sia sprawowati wodle statutu i zapisow na to im danych. —

Prozba.

Artykuł XXI. Jeszcze prosite hospodara jeho miłosti o statut, khdyż wżo z łaski jeho krolewskoje miłosti toho uzyczonoho aby poprawen, na szto podatok jeste złożili, i wedomost' toho majete, że na tom, za roskazaniem jeho krolewskoje miłosti, sedeli komu to poruczono, prosite, aby jeho krolewskaia miłost w to uhlianut', a jestliby sia szto poprawiło, ufalit' i ku doskonałosti priwesti racził.

Otkaz.

Na to kazał jeho miłost' hospodar wam powediti: khdy wże onyje osoby obranyje na to, wsemu statutu perwomu poprawu uczinial', chocze jeho krolewskaia miłost', w to whlianuwszi, s pany radami i z wami wsimi, kotoryje toho potrebujete, a szto słusznoho ufalit' i wywołat' roskazat' jeho miłost' raczit'.

Prozba.

Artykuł XXII. Dokładajete też u prozbach swoich, iżby hospodar jeho miłost' wam wsim powetom pohranicznym, kotoryje imenia swoi poblizu hranicy polskoje i mazoweckoje majete, oboronu i sprawedliwost' u kriwdach wam podełanych cziniti racził bez prowołoki.

Otkaz.

Jeho krolewskaia miłost' roskazał wam na to powediti: iż krom napominania i prozb waszich to raczit' na łaskawom swojem baczeniu meti i obmyszliati o tom aby toje panstwo, otczizna jeho krolewskoje miłosti, u hranicach swoich uspokojenie priniati mohła. Jakoż jest jeho krelewskaia miłost' na tom, aby meżi tymi obojmi panstwy jeho miłosti hospodarskimi, korunoju polskoju i welikom kniaźstwom litowskim, hranicy postanowiti sia mohli, zaczim i sprawedliwost' w kriwdach predłużenia meti nebudut'.

Artykuł XXIII.

To też jeho krolewskaia miłost' wam powediti roskazati racził, szto jeste, ufaliwszi oboronu protiw neprijatelia panstwam jeho krolewskoje miłosti, z dewiati czełowekow desiatoho pacholka na koni we zbroi stawiti ku służbe zemskoj, to jeho krolewskaia miłost' łaskawe ot was na tot czas prinemszi, a majuczi na bacznosti postanowenie i ufału sojmow proszłych poczonszi ot berestejskoho sojmu aż do ninesznego, iż zawżdy to pripominano, aby okazanie, jako powinen chto służiti, było; a khdyż jest wżo blizkij czas wyjt'ia peremirja, a okazywanie i popis jeszcze niodin raz nedoszoł, proto potreba z mnohich priczin, zwłaszcza dlia hotowosti protiw tomu neprijateliu, aby jeste wżo k'tomu sia sposobliali i pohotowu byli na oseń priszłuju ku okazaniu i popisywaniu w powetech, kożdyj s pocztom swoim, jako chto powinen służbu zemskuju służiti. A hde chto popisati i okazywati sia majet', czas i mestce czerez listy jeho miłosti hospodarskije oznajmeno budet'.

Artykuł XXIV.

A szto jeste opowedali jeho krolewskoj miłosti; iż miłujuczi jeho miłost' hospodara swojeho i pana prirożonoho, aby baczaczi na takowuju potrebu reczi pospolitoje dlia pribyłych liudej peneżnych postupiwszi jeste podatku s poddanych waszich liudej tiahłych na tri hody ot soch, czerez ich miłost' panow rad jeho krolewskoje miłosti opowedali, na szto i ich miłost' panowe rada, odnostajne z wami zwoliwszi sia to ku jeho krolewskoj miłosti donesli i opowedali dokładajuczi toho, aby szliachta kotoryje liudej nemajut', a swoimi dwornymi sochami orut', tak też i słuhi putnyje, dlia toho iż na służbu zemskuju pri was panoch swoich jechati musiat', niczoho nedawali. Jeho krolewskaia miłost' toje postanowenie waszo, kotoroje czinite dlia oborony was samych i reczi pospolitoje, składajuczi sia na takowyj podatok, ot wsich stanow wdiaczne i łaskawe prijmowati raczit', pozwoliajuczi toho, aby szliachta ot swoich dwornych soch niczoho nedawali i słuhi putnyje, krom liudej tiahłych ot sochi wołowoje desiat' hroszej a ot konskoje sochi także po desiat' hroszej, a ot poł sochi, to jest' ot odnoho woła, piat' hroszej, a ot pustowskoje zemli kotoroje newżiwajut' i ne paszut', ot takowoje niczoho dawati nemajut'. A wedże takowaia zemlia pustowskaia kotoraiaby z najmu pachana, także i czołowek nemajuczi wołow a zemliu derżit', majet' płatiti takowyjże podatok, jako ot poł sochi, piat' hroszej. A tot podatok so wsich liudej waszich podawnomu budete dawati, jako

szirej na listech jeho krolewskoje miłosti toje postanowenie podatku opisano budet', i wybrawszi otdawati majete w powete chorużich pri chorużom odin szliachticz majet' brati. A tyje birczije nemajut' brati u was bolszej birczoho i piszczoho i za kwit, tolko czotyri peniazi ot sochi. Pered kotorymi birczimi budet' powinen prisiahu wcziniti tot, czerez koho wybirano, i sprawedliwe wybrał a nefolkhował. A tyje birczije majut' tot płat otnesti na pewnyj rok na deń swetoho michała prijduczoho sweta w roku piat'desiat' piatom, tut do wilni, i budut' otdawali do ruk kniazia wencława biskupa jeho miłosti żomojtskoho. A pri jeho miłosti ustawliati jeho krolewskaia miłost' raczit' pisati kliucznika trockoho, pana benedykta. A wedżo, jestliby chto pered rokom do birczich powetowych toho płatu neotdał, a w tom jako w reczi zemskoj spłosził sia, takowyj i z sowitost'ju powinen budet' płatiti, to jest po dwadcati hroszej ot sochi budet' otprawowana z deckowaniem. A chorużije majut' kożdoho takowoho nedbałoho opowedati pri otdawaniu serebszczizny. A toho podatku nichto nemajet' zaderżiwati, i nebudet' ot hospodara jeho miłosti żadnoj osobe otpuszczono, khdyż wsi odnako oborony potrebujete, proto niczim sia newymowliajuczi, powinen budet' kożdyj, jakohoż kolwek stanu parsuna, z ymenej i z liudej, pered swetym michałom do birczich otdawati, a birczije ot toho roku i dnia swetoho michała aż do swetoho martina, zawżdy, do trech hod, majut' tot płat na mestco im naznaczonoje otwoziti i otdawati.

Krom panowe rada i wsi chto ku powetu nenależat', majut' czerez wradnikow swoich otdawati tamże, hde i chorużije na mestce naznaczonoje, i ne majut' ot kwitow dawati bolszej, tolko po dwa hroszi.

To też jeho korolewskaia miłost' kazał wam powediti: iż na tuju potrebu oborony zemskoje, raczi jeho krolewskaia miłost' na wsich poddanych mest i dworow jeho miłosti hospodarskich i też mest i dworow starszoje korolewoje jeje miłosti pani matki swojeje, takowyjże podatok jako i z waszich liudej jest ufalen, wkładati krom prednejszich mest jeho miłosti hospodarskich, kotoryje postanowenia wołocznoho newżiwajut', ale za osobliwym priwilewaniem prawa maktborskoho sediat'; s takowych mest budut' powinni płat dawati podle postanowenia dawnoho.

A szto sia dotyczet' panow duchownych obojeho stanu, zakonu rimskoho i hreczeskoho, takowyjże podatok ufalenyj z liudej imenej swoich na tyjeż roki i na mestco naznaczonoje otdawati majut'.

Niżli jako jeste pripominali i prozbu ku jeho krolewskoj miłosti czinili, żeby

sami panowe duchownyje z ymenej kostelnych, także i s tych imenej kotoryje z nabyt'ia pod prawom zemskim derżat', sami służbu zemskuju pospoł z wami zastupowali i służili. Też i meszczane kotoryje imenia szliachetskije derżat' aby z wami zarowno służbu zemskuju służili.

Ino panowe duchownyje o służbu z imenej kostelnych wziali to u jeho krolewskoje miłosti na obmowu, chotiaczi na tuju prozbu waszu otkaz jeho krolewskoj miłosti wcziniti po prichożu. Wedże chto imenia takowyje, s kotorych służba zemskaia zastupowana była, derżit', jakohoż kolwe bud' stanu, takowych wsich jeho krolewskaia miłost' ot służby zemskoje wyzwoliati neraczit', ale majut' wsim powinnostiam dosyt' cziniti, szto peredtym ku potrebe reczi pospolitoje s tych imenej bywało.

Bili też jeste czołom hospodaru jeho miłosti pripominajuczi o służbu zemskuju z imenej ku stołu jeho krolewskoje miłosti pripałych, s kotorych peredtym służba zemskaia zastupowana była. W tom mała jest potreba jeho krolewskuju miłost' nawpominati, bo jestli szto inszoho potrebnejszoho i dohre bolszoho w toj potrebe reczi pospolitoje nelituje jeho miłost' z łaski swojeje hospodarskoje ku tomu panstwu swojemu otcziznomu, s tym pak jako z reczju menszoju uczinit' jeho miłost' podle starodawnoho obyczaju; bo ot stołu hospodarskoho bywajut' dawany imenia, tyje też a ne inszije imenia zasia spadywajut' i prichodiat' ku stołu jeho miłosti hospodarskomu. —

Prozby zemli żomojtskoje.

Prozba.

Szto jeste bili czołom hospodaru jeho miłosti meniaczi meti naruszenie praw i wolnostej waszich, nadanych wam ot prodkow jeho krolewskoje miłosti i ot jeho miłosti samoho upriwilewanych i potwerżonych, iżby jeho krolewskaia miłost' naruszonych praw i wolnostej waszich naprawiti i wodle starodawnoho obyczaju i też podle priwilew waszich, pri tych wolnostiach was zachowati racził. *Artykuł I.*

Otkaz.

Na to jeho krolewskaia miłost' kazał wam powediti: iż w toj prozbe waszoj

ne jest niczoho znaczne opisano, w czomby sia stało naruszenie priwilew waszich. Bo jestli jeho krolewskaia miłost' s szczodrobliwosti swojeje hospodarskoje, dawati i utwerżati prawa raczit', tohdy też nikomu nezwyk łamati; chto khdy okazujet' pricziny czim sia prawa jeho naruszajut', z łaski jeho krolewskoje miłosti bywajet' popraweno.

Prozba.

Artykuł II. K'tomu prosili jeste korolia jeho miłosti, aby jeho krolewskaia miłost' peniazi pokonewskije, szto jeste po kope hroszej wodle ufały sojmowoje dawali, wam poworoczati roskazati racził, dlia toje pricziny, iż panowe tiwunowe zemli żomojtskoje bez was szliachty na proszłom sojme to postupili, dokładajuczi toho, iżby jeste takowoho płatu nikoli dawati nebyli powinni, i prosite, aby to napered nebyło.

Otkaz.

Na to jeho miłost' hospodar kazał wam powediti: iż to ne na żadnuju potrebu hospodarskuju, ani do skarbu jeho miłosti, ale na zemskuju oboronu wezwani buduczi k'tomu wsi stany kotoryje należat' ku sojmu, ufalili i postanowili, za szto liudi służebnyje na ukraine chowany, kotorym oliż z własnoho skarbu jeho krolewskoje miłosti za służbu ich płaczono, dlia neotdania tych podatkow zemskich na czas naznaczonyj, proto na neposłusznych deckije otprawowany. Wedże zyczilby jeho krolewskaia miłost' wam i wsemu tomu panstwu, iżby na takowyje podatki sia neskładali a bez toho obyjti sia mohli.

Prozba.

Artykuł III. Też pripominajete hospodaru jeho miłosti, jako w priwili waszom opisano, iż was u poczciwostiach i wyjmeniach neporuszono ot prodkow jeho krolewskoje miłosti chowati obecano, o tom b'jete czołom hospodaru jeho miłosti, dokładajuczi stisnenia czerez pomeru wołocznuju imenej waszich i pripytywania priwilew na szliachetstwa i też o pobranie zeml i liudej w pomeru wołocznuju, za szto menite otmeny nedano. A osobliwe to sobe z obteżeniem menite, iż moskwitin iwan d'iakow w rosejnskoj wołosti, jakoby za listom hospodarskim meł nejakuju władnost' sobe priwłaszczati nad szliachtoju.

O t k a z.

Na to jeho krolewskaia miłost' kazał wam powediti: iż pomeroju wołocznoju nemohli waszich imeuej szliachetskich utisnuti ani priwilew u szliachty na szliachetstwo domahati sia, ani też khruntu zeml waszich bez otmeny brati, bo toho na listech korolia jeho miłosti do was pisanych nemeli. A jestli pripytywali sia merniki ot putnych boiar, kotoryje ne dawno wkupili sia na boiarstwo i za poklony s tiahłoje służby wypuszczony na boiarstwo.

P r o z b a.

Dokładajete też u prozbach waszich żałujuczi na merczich, kotoryje tam w zemli żomojtskoj, menujuczi ot nich kriwdy i szkody welikije byti za neotdaniem otmeny za zemli waszi, a inszim chotia i otdano, tohdy za welikimi podarkami, jakoby też i znowu tyje zemli swoi kupowati meli. *Artykuł IV.*

O t k a z.

W tom jeho krolewskaia miłost' każdomu takowomu, kotoryjby ot pomerczich i ot rewizorow kriwdu byti menił, sprawedliwost' wcziniti roskazati racził, khdy oznajmit' menowite ot koho kriwda sia jemu dejet'.

P r o z b a.

Prosili też jeste jeho krolewskoje miłosti, aby czerez reku newiażu pozwy i mandaty deckije i uwiażczije nebyli do zemli żomojtskoje wsyłany, ale iżby wsich was starosta tamosznij żomojtskij sudił i sprawował wodle priwilew i wolnostej waszich. *Artykuł V.*

O t k a z.

Tuju prozbu waszu koło pozwow deckich i uwiażczich jeho krolewskoje miłosti zastawowati raczit' wodle dawnoho obyczaju, iż tam wżo pozwy i deckije i uwiażczije posyłany nebudut'. A choczeteli aby mandaty jeho krolewskoje miłosti s postupku prawnoho do toje zemli newsyłany, pricziniajteż sia o to, aby pri-

czina nebyła dana ku posyłaniu takowych mandatow, bo to wedajete ź jakoje pricziny mandaty wychodiat'.

P r o z b a.

Artykuł VI. Za tym też prosili jeste jeho krolewskoje miłosti, iżby jeho miłost' wezrewszi u prawa i wolnosti waszi, kotoryje wam ot prodkow jeho krolewskoje miłosti dany sut', i tam do zemli żomojtskoje na pomerenie wołok i na rewizeju czużozemcow posyłati roskazati neracził.

O t k a z.

Na to jeho krolewskaia miłost' roskazał wam powediti: iż rewizorowe i pomerczije, ne sut' wradniki żadnyje, ale szto kolwek czerez nich sprawleno, to wse z wami tiwuny onoje zemli i newyjmujuczi wradow z ruk waszich postanoweno pożitki skarbu jeho krolewskoje miłosti: a też ne szliachte postanowenie czineno, ale na tiahłych liudech.

P r o z b a.

Artykuł VII. Prosili jeste też, aby boiarom, szliachte i pospolitomu czołoweku, wodle dawnoho obyczaju wolno bylo w puszczach zwer biti i derewo na budowanie brati i u wozerach i w rekach ryby łowiti.

O t k a z.

To jeho krolewskaia miłost' postanowiti raczit' wzemszi wedomost' takowych puszcz, łowow i wod, podle woli swojeje hospodarskoje i po dawnomu.

P r o z b a.

Artykuł VIII. I o to też jeste prozbu ku jeho krolewskoj miłosti czinili, aby było wolno posyłati do nemec zá hranicu swoi własnyje zbożia i bydła na prodażu, i za to zasia, także na swoi własnyje potreby, kupowati koni, zbroi i inszije potreby swoi, na pożitok swoj i na służbu zemsknju, a ot toho myta jako peredtym nebyło, aby nedawali.

O t k a z.

To jeho krolewskaia miłost' zastanowliati raczit' wodle dawnoho obyczaju i

postanowenia swojeho hospodarskoho, kotoroje na kupeckich liudech a ne na szliachte ustaweno. Wedże, nechoczetli szliachticz ot towarow swoich myta dawati za hranicu prowadiaczi, on nechaj pożitkow kupeckich newżiwajet'.

P r o z b a.

Prosili też jeste jeho krolewskoje miłosti, aby w kowne na weli myta na perewoze ot was szliachty brati jeho krolewskaia miłost' kazati neracził, meneczi, iż peredtym nikoli jeste nedaiwali. *Artykuł IX.*

O t k a z.

To jeho krolewskaia miłost' i teper raczit' roskazati zachowati sia po dawnomu obyczaju; a wedże hde mostu niet na rece, musit' sobe kożdyj dlia perejezdu jednati i płatiti za pracu perewoznikom, niżli khdy płaty hospodarskije bywajut' priwożony, ot toho niczoho nemajut' brati na perewozech i mostech, także i ot tych, kotoryje na służbu zemskuju, to jest na wojnu, pojedut'.

P r o z b a.

I to też prozba wasza była, aby liudi i czeled' newolnaia, kotoryje zaszkodiwszi do jurborku i do nowoje woli utekajut', a wradniki starszoje korolewoje jeje miłosti, matki jeho krolewskoje miłosti, takowych zbehow wam wydawati ani z nimi nikotoroje sprawedliwosti cziniti nechoczut'; i prosite o list do korolewojeje miłosti. *Artykuł X.*

O t k a z.

Jeho krolewskaia miłost' w takowoj prozbe waszoj list do jeje korolewskoje miłosti pisati i wam dati roskazati jest racził.

P r o z b a.

Dokładajete też u prozbach waszich żałujuczi na jurczinskoho, iż on buduczi netutoszneho panstwa czołowekom i beruczi liczby ot was i słuh waszich z dworow i s tiwunstw derżaw waszich, was samych i słuh waszich soromotit', i nikotoroje bacznosti na was wradnikow jeho krolewskoje miłosti nemajet', a bez podarku neotprawujet', i liczby słuchati nechoczet'. I prosite, aby jeho *Artykuł XI.*

krolewskaia miłost' koho inszoho, obywatelia toho panstwa welikoho kniaźstwa na to ustanowiti roskazat' racził.

Otkaz.

Na to jeho krolewskaia miłost' kazał wam powediti: iż to ne jest recz pospolitaia zemskaia, ale chtoby ot jurczinskoho był utisnen, łacnoby sobe sprawedliwosti u jeho krolewskoje miłosti dowesti moh, a i teper może nemołczati o to komu kriwda i łacno ku sprawedliwosti prijti możet'.

Prozba.

Artykuł XII. Za tym też prosili jeste jeho krolewskoje miłosti, aby wrady w zemli żomojtskoj nebyli dawany ni litwe ani rusi i neoselym, odno żomojti, kotoryje z otcow i z rodiczow swoich sut' tamosznije obywateli oselyje, i to za priczinoju starosty, tiwunow, szliachty.

Otkaz.

To hospodar jeho miłost' chocze opatrowati po tomu, jako za otca jeho miłosti sławnoje pamiati i wżo za szczastliwoho panowania jeho krolewskoje miłosti bywało.

Prozba.

Artykuł XIII. Prosili też jeste jeho krolewskoje miłosti, aby sud'i i pisary prisiażnyje w powetech waszich jeho krolewskaia miłost' wam dati racził, kotorych ażby wy sami meżi soboju obirali.

Otkaz.

Na to jeho krolewskaia (sic) kazał wam powediti: iż to jeho krolewskaia miłost' roskaże panu staroste żomojtskomu postanowiti podle ufały sojmu proszłoho.

Prozba.

Artykuł XIV. Dokładali też jeste u prozbach waszich, iż panowe wojewodowe i starostowe z uradniki i poddanymi swoimi w kriwdach, w zabiraniu zeml i liudej waszich nikotoroje sprawedliwosti cziniti nechoczut', i prosite, aby była sprawedliwost' czinena.

O t k a z.

O tom jeho miłost' dał nauku panu staroste żomojtskomu, aby sia szliachte bez prodłużenia sprawedliwost' deiała.

P r o z b a.

Była też prozba wasza ku jeho krolewskoj miłosti, aby panowe duchownyje i meszczane s tych imenej, kotoryje u szliachty pokupili, służbu wojennuju służili, albo by za nich ot bliznich peniazi wodle szacunku brali, a toho aby pan starosta dosmotreł. I prosite też o list jeho krolewskoje miłosti do pana starosty, aby s tymi meszczany o takowyje imenia szliachetskije sprawedliwost' czinił. *Artykuł XV.*

O t k a z.

I w tom jeho krolewskaia miłost' dał nauku panu staroste żomojtskomu, aby sia zachował wodle obyczaju prawa i ufały zemskoje.

P r o z b a.

Też prosili jeste około pożitkow na wrady waszi prisłuchajuczije, iżby niczim wodle dawnoho obyczaju ich neujmowano. A iż pan falczowskij ne mało toho wam uszczerbił, i wojtom i liudem zakazał, iżby was niwczom neposłuszni byli, podwod i storożow nedawali, i wam samym ani słuham waszim w domy do poddanych wjeżdczati nekazali, hrożno wam imeniem jeho krolewskoje miłosti zakazujuczi. I prosite, aby tyje pożitki na wrady waszi prisłuchajuczije, wodle dawonoho obyczaju byli priwerneny. *Artykuł XVI.*

O t k a z.

Jeho krolewskaia miłost' na to kazał wam powediti: iż pobożnejszij i pewnejszij płat na tot czas z rozkazania a za woleju hospodarskoju jest wam ustanowlen, z desiatoje wołoki, a niźli perwej z obtiażeniem jeho krolewskoje miłosti bywało, a ne pewny. Bo jako wy nemeli ustawy szto na pddanych hospodarskich brati, tak też i poddanyje newedali szto meli dawati. A wedże i teper tych pożitkow waszich niczim sia neumensziło, a snat' inszomu z was i priczinit' sia płatow może, zwłaszcza khdy wołoki wsi osiadut'. A o posłuszenstwo wojtow i pod-

danych hospodarskich jest na ustawe hospodarskoj opisano, jako sia wy tiwunowe ku poddanym zachowati majete, a poddanyje w posłuszenstwe ku wam; podle toje ustawy zachowywati sia budete.

P r o z b a.

Artykuł XVII, Dokładajete też w prozbach waszich, iż na priwileju prodkow jeho krolewskoje miłosti sławnoje pameti korolej ich miłosti i welikich kniazej nichto wam primowliati nemajet', aby ieste czerez mecz abo zbroju byli dobyty i ku posłuszenstwu prodkow jeho krolewskoje miłosti priwerneny, ale prodkowe waszi sami dobrowolne prodkom jeho krelewskoje miłosti poddali sia sut'.

O t k a z.

Na to jeho krolewskaia miłost' kazał wam powediti: chtoby takowyje primowy wam czinił, choczet' jeho krolewskaia miłost' sprawedliwost' wcziniti i doznawszi, zastanowiti to, aby na potom takowych primow wam neczineno.

P r o z b a.

Artykuł XVIII. Dokładajete też u prozbach waszich wernyie służby i dobrowolnoje poddanie prodkow waszich ku prodkom jeho krolewskoje miłosti i też ku jeho krolewskoj miłosti, a iż majete to na priwiliach ot prodkow jeho krolewskoje miłosti wam danych opisano, iż meli i jeho krolewskaia miłost' wam to łaskoju swojeju hospodarskoju nahorożati, niżli teper menite, że i to szto wam ot prodkow jeho krolewskoje miłosti nadano, wse otobrano ot was i nakonec i wernost' posłuh waszich jakoby wam była otniata, iż ne tolko osobam obczim ale i prostym chłopom bolszaia jest wernost' dana niżli wam dobrym a wernym słuham i wradnikom jeho krolewskoje miłosti; i prosite jeho krolewskoje miłosti, aby jeho miłost' z łaski swojeje hospodarskoje pri tych prawach i wolnostiach waszich zachowati racził, a szto sia tych wolnostej waszich zmenszilo, aby to jeho krolewskaia miłost' zasia wam naprawiti roskazati racził.

O t k a z.

Toj prozbe waszoj dostatoczne jeho krolewskaia miłost' wyrozumeti nemożet', w czomby sia prawom i wolnostiam waszim szto zmenszilo i na kohoby też s chło-

pow prostych sprawa nad wami prekładana była, iżby jeste hospodaru jeho miłosti to oznajmili.

P r o z b a.

Prosili też jeste, aby jeho krolewskaia miłost' nauku wam dati racził, iż kotoryje bołota, lesy niczemnyje, pomerczije jeho krolewskoje miłosti u wołoki pomerili dlia własnych dochodow swoich, kotorych hospodaru jeho miłosti nikotoroho pożitku wcziniti nemożet', i prosiat' ot was, aby jeste za to im płatili ot kożdoje wołoki po desiati hroszej, potrebujete w tom nauki hospodarskoje, jestliby jeste im meli za to po tomu płatiti albo ni. *Artykuł XIX.*

O t k a z.

Na to jeho krolewskaia miłost' kazał wam powediti: iż tuju zapłatu merczim czinite s płatow jeho krolewskoje miłosti, a iż to recz jest własnaia skarbu jeho krolewskoje miłosti należaczaia w tom wam nauka ot jeho miłosti czerez pana podskarbeho zemskoho dana budet'.

Prozby zemli wołynskoje.

Szto jeste prosili i czołom bili hospodaru jeho miłosti, aby khwałtom, najezdkam, zabojstwam, zabiraniu zeml i hrabeżow, kotoryje sia ot obywatelej koruny polskoje dejut', była sprawedliwost' wczinena i konec słusznyj tomu postanowlen. *Artykuł I.*

O t k a z.

Na to jeho krolewskaia miłost' kazał wam powediti: iż krom napominania i prozby waszoje, majet' jeho miłost' to na łaskawoj pamiati swojej hospodarskoj, aby panstwa jeho miłosti kożdoje u swoich hranicach pewnych spokojne zachowany. Jakoż wżo nemałyje początki jeho krolewskaia miłost' za szczasłiwoho panowania tomu wcziniti racził, szto wsim wam wedomo jest. A napered, choczet' jeho kro-

lewskaia miłost' ktomu sia pricziniati, żeby pokoj w hranicach i sprawedliwost' bez prodłużenia na obe storone czinena była.

P r o z b a.

Artykuł II. Też prosili jeste jeho krolewskoje miłosti, aby jeho miłost' hospodar sudej powetowych i pisara prisiażnoho dlia spraw waszich pridati wam racził.

O t k a z.

Jeho krolewskaia miłost' tuju prozbu waszu na tom zastanowliati raczit', jako wsim obywatelem toho panstwa welikoho kniaźstwa jest opowedano; a wedże takowoje postanowenie wsim wam tolko do poprawenia statutu majet' trywati. Jakże i na tot czas, aby u sprawedliwosti predłużenie ne deiało sia, roskaże jeho krolewskaia miłost' czerez listy swoi hospodarskije starostam powetowym, aby oni na wradech jeho miłosti hospodarskich w nebytnosti swojej, takowyje mestca zasażali osobami na to hodnymi s posrodku was obrawszi. A pri tom sud'ju i pisara prisiażnoho, także brat'ju waszu, obywatelej toho kraju, hodnych i ucztiwych liudej, majut' wybrati, zhożajuczi sia z woleju waszoju na koho wy pozwolite; i takim obyczajem majut' osażati mestco sudownoje w nebytnosti swojej, kotoryje majut' z namestnikom starostinym, a koli sam starosta jest, tohdy i z samym starostoju, suditi. A ot takowoho sudu nemajet' sia nichto otzywati do hospodara ani do panow rad oliż po wskazaniu.

P r o z b a.

Artykuł III. Dokładajete też u prozbach waszich, iż kotoryje panowe rada nasza kniażata i paniata, majut' imenia swoi w zemli wołynskoj a ne chotiat' prawom waszim wołynskim z wami prawowati sia, i prosite, aby wsi takowyje u powete tamosznem rosprawu z wami prijmowali.

O t k a z.

Na to jeho krolewskaia miłost' kazał wam powediti: iż, acz pan wojewoda wilenskij majuczi imenia swoi tam w zemli wołynskoj pod takowyj sud powetowyj poddawał onyje imenia swoi, ale iż kniażata i paniata, kotorym to należit', na tot sjemku jeho krolewskoj miłosti jechati nemohli, dlia toho jeho miłost' hospodar w toj re-

czi takowoje zastanowenie cziniti raczit', iż takowych stanow wsich, kotoryje ku powetowi neprisłuchajut', majete pozywati zo komisejami hospodarskimi, poki statutom to budet' obwarowano i postanowleno.

Prozba.

Też prosili jeste jeho krolewskoje miłosti o liudi waszi otcziznyje i nepochożije kotoryje w imeniach ich miłosti panow rad naszich kniażat, paniat', meszkajut', zymenej waszich powtekawszi, aby wam byli za dowodom waszim wydany. *Artykuł IV.*

Otkaz.

Jeho krolewskaia miłost' chotiaczi pokoj meżi wami i imeniami waszimi wcziniti, tak zastanowliati raczit': iż ot toho czasu nemajete zbehow odin od druhoho poddanych prijmowati, krom takowoho czołoweka, kotoryj ucztiwszi pana swojeho, dobrowolne zymenej ieho wypuszczon budet', tymi wolno mesteczko i woliu osażiwati. A chto wedajet', zbeha na imenie swoje prijmet', takowyje wsju szkodu onomu, czijeho zbeha wozmet', sztoby szkodował czerez toho zbeha, także i nakład jeho, szto dochodiaczi na to nałożit', majet' płatiti. A iżby tym niechtosia newymowliał, iż newedome takowoho zbeha priniał, proto ustawuje jeho krolewskaia miłost', aby kniaź i pan i każdyj sprawca abo namestnik onoho imenia do kotoroho zbeh prijdet', za perwszim obżałowaniem i obosłaniem, sprawedliwost' wczinił i ne boronił jeje, a zsprawa zbeha i szkodnika majet' wydati zo wsim, szczim do onoho imenia zajdet'. A newczinitli sprawedliwosti a zbeha newydast', tohdy z onoho imenia na kotorom zbeh budet' najden, majet' byti ukriwżonomu szkoda i nakład oprawowan.

Prozba.

Prosili jeste też jeho krolewskoje miłosti, aby także ku służbe zemskoj wyprawowali jeste z dewiati czołowekow desiatoho, a ne z dymu, jako i wsia szliachta u welikom kniaźstwe litowskom. *Artykuł V.*

Otkaz.

Ino iż jeste pered jeho krolewskoju miłost'ju sami to opowedali, że u wo-

nom kraju dwa dymy s kotorych idet' dwanadcat' hroszej i koloda owsa, to służba; a hde chotia odin dym a tak mnoho podatku wychodit', to też służba. Jeho krolewskaia miłost' zostawujet' na tom tuju prozbu waszu, aby jeste s takowych dewiati służob desiatoho wyprawowali ku służbe zemskoj, jako to sami jeste służby liudej waszich oznajmili i menowali.

P r o z b a.

Artykuł VI. Dokładajete też w prozbach waszich: iż starosta łuckij, wołodimerskij i marszałok zemli wołynskoje zawżdy mestca swoi w rade meżi inszimi pany radami jeho krolewskoje miłosti mewali; i prosite, aby i teper onoje panstwo zemlju wołynskuju jeho krolewskaia miłost' obdarowati a tych wradnikow ku rade swojej hospodarskoj pripustiti racził.

O t k a z.

Jeho krolewskaia miłost' kazał wam na to powediti: iż to raczit' osmotreti wodłuh woli swojeje hospodarskoje i po perwomu obyczaju.

P r o z b a.

Artykuł VII. Prosili też jeste jeho krolewskoje miłosti około wradow zamku tamoszneho łuckoho, a menowite o tyje, to jest: horodniczoje, kliucz i mostowniczoje, iż nikoli ku starostwu neprisłuchało, ale zemiane tamosznije brat'ia wasza to zawedywali; prosite, aby jeho krolewskaia miłost' ot toho was i teper otdaliti neracził.

O t k a z.

Na to jeho krolewskaia miłost' kazał wam powediti: iż to ne jest recz wasza, ale wsiakije wrady za hodnostju i służbami raczit' dawati komu jest wolia jeho miłosti hospodarskaia.

P r o z b a.

Artykuł VIII. Dokładajete też w prozbach swoich: iż władyka niesznij wołodimerskij nemało imenej cerkownych ot prodkow jeho krolewskoje miłosti i teże ot waszich prodkow na cerkow bożju nadanych, rozdał borzdo bohatym

kniaziu iwanu czetwertenskomu i też stanisławu nedwedju; i prosite, aby tyje imenia cerkownyje jeho krolewskaia miłost' zasia ku cerkwi boži priwernuti roskazati racził.

Otkaz.

Jeho krolewskaia miłost' tuju prozbu waszu na tom zostawliati raczit': iż za listom hospodarskim takowyje wsi imenia cerkownyje, komuż kolwe czerez władyku jest otdany, priwerneny zasia byti majut' ku władyczestwu wołodimirskomu; a szkody w tych imeniach poddanym podełanyje, czerez posłanca jeho krolewskoje miłosti za tymiż listy majut' byti spisany, a tam najdet' to jeho krolewskaia miłost' chto to nahorożati majet', niżli borzdo bohatyje dajut' toho sprawu, iż oni ne za żadnym darowaniem tyje imenia ot władyki wołodomirskoho derżat', ale arandoju, szto jemu zaboroneno i arandawati zakazano byti nemożet' poki jest władykoju; a wedże, w czomby sia on ne słuszne sprawował, o to pripozwawszi jeho, mowiti możete.

Prozba.

Prosili też jeste jeho krolewskoje miłosti: iż nekotoryje panowe poliacy wdowy i dewki w zemli wołynskoj w małżenstwo poniawszi i meszkajuczi tam, kriwdy i trudnosti welikije wam dełajut', a b'jete czołom hospodaru jeho miłosti, aby bliznije s tych imenej ich skupowali. *Artykuł IX.*

Otkaz.

To jeho krolewskaia miłost' na tom zostanowliati raczit', jako i wsim obywatelem toho panstwa welikoho kniaźstwa w takowojże prozbe ich jest otkaz uczinen.

Prozba.

Szto też jeste prosili i czołom bili hospodaru jeho miłosti, aby jeho krolewskaia miłost' racził wam dozwoliti żitia, jariny, popały i inszije roboty lesnyje dobrowolne a bezmytne do khdanska spuskati. *Artykuł X.*

Otkaz.

Na tuju prozbu waszu hospodar jeho miłost' kazał wam powediti: iż to wodłuh dawnoho obyczaju zastąnowliati rączit'.

P r o z b a.

Artykuł XI. Dokładajete też u prozbach waszich około khwałtow, najezdok na domy waszi ot nekotorych liudej tamosznich, i prosite, aby takowoje swowolenstwo karańjem jeho krolewskoje miłosti było zastanowleno. A osobliwe około dworanina jeho krolewskoje miłosti lwowczika, kotoryj był poberežnikom za listy hospodarskimi ustawlen, dano jeho powesiti.

P r o z b a.

Jeho krolewskaia miłost' kazał wam na to powediti: iż choczet' jeho miłost' roskazati i około toho pilnoje wywedanie wcziniti, i zyskawszi winnych karati; dlia czoho budet' i ku uradom onoje zemli pridano ot jeho krolewskoje miłosti komisary, kotoryje toho majut' zyskiwati jako własnoje reczi jeho krolewskoje miłosti.

P r o z b a.

Artykuł XII. Też prosite i czołom b'jete hospodaru jeho miłosti, aby jeho krolewskaia miłost' ot poddanych waszich, kotoryje zbożjem swoim po zemli wołynskoj a ne za hranicu jezdiat', nikotoroho myta na komorach brat' roskazat' neracził.

O t k a z.

To jeho krolewskaia miłost' racził roskazat' panu wojewode nowhorodskomu jako podskarbemu zemskomu, iżby toho dosmotreł, jakoby w tom poddanym waszim nikotoroho obtiażenia nebyło. I kotoryje poddanyje waszi zbożia swoi dlia prodaży do mest jeho krolewskoje miłosti, to jest: do łucka, do wołodimera i do torczina, a ne za hranicu prowadiat', iżby ot takowych nikotoroho myta nebrano.

Otkaz ot hospodara karolia jeho miłosti i welikoho kniazia żikhimonta awhusta kniażetom, paniatom i wsemu rycerstwu, szliachte, obywatelem panstwa jeho miłosti welikoho kniaźstwa litowskoho

na tyje reczi i prozby ich, kotoryje oni na pisme koroliu jeho miłosti dali na teperesznem walnom sojme wilenskom

leta bożeho naroż. (*A. Ф. N. Ω.*) **1559.**

Prozba.

Szto w kotorych reczach prozby swoi na pisme ku jeho krolewskoj miłosti prinosili i podali jeste, iż do statutu nowoho stehajutsia.

Otkaz.

O tom statute wżo pewnoje postanowenie na liste jeho krolewskoje miłosti wam dano; a tak wsi tyje reczi do toho sojmu priszloho, wse szto w liste opisano, otkładati raczit' jeho krolewskaia miłost'.

Prozba.

Odnoż szto w tychże prozbach swoich dołożili jeste, aby osełostej inych narodow liudem w zemli liflantskoj nedawany, tolko obywatelem a prirożoncom welikoho kniaźstwa.

Otkaz

Jeho krolewskaia miłost' roskazał wam powediti: iż to szto w zemli liflant-

skoj jeho krolewskoj miłosti priszło, tohdy ne inszim prawom, odno zastawoju, proto, jako zastawnoho jeho miłosti zmenszati nenależit', wedże o derżawy i wrady tych zamkow chocze jeho krolewskaia miłost' łaskawoje baczenie meti na obywatelej welikoho kniaźstwa.

Prozba.

Szto też piszete o kriwdy ot panow poliakow hranicam welikoho kniaźstwa litowskoho i o takowyje ich krojniki nesłusznyje a wam neliubyje.

Otkaz.

Hospodar jeho miłost' weleł wam powediti: iż khdy jeho krolewskaia miłost' w korune polskoj budet', choczet' tuju sprawu na łaskawom baczeniu meti, a budutli też posłowe na śjem korunnyj posłany, tohdy i czerez tych posłow wskazanie budet' o hranicy i o naprawowanie takowych nepristojnych krojnik.

Prozba.

Iż prosite pri tojże sprawe o recz kniażeti semena słuckoho i kniahini ilinoje kostentinowicza s panom wojewodoju łenczickim.

Otkaz.

Jeho krolewskaia miłost' choczet' w toj sprawe wcziniti to, szto słusznoho a pristojnoho wideti sia jeho miłosti budet'.

Prozba.

Szto też prosite, aby myt ot towarow waszich nebrano.

Otkaz.

Jeho krolewskaia miłost' z łaski swojeje hospodarskoje raczit' wam otpuszczati myto ot towarow lesnych waszoje roboty i z waszich własnych imenej, chto swoim nakładom wyrobiwszi pustit'; także i ot zbożia sztoby swojeje własnoje paszni a nekuplenoje za hranicu puszczał i bydło domorosłoje; wedże powinen budet' pan onoho towaru abo służebnik jeho na tom prisiahnuti na perwoj komore, iż z własnoho imenia pana toho i jeho własnym nakładom tot lesnyj towar roblen.

P r o z b a.

O myncu prosite, aby opatrona była.

O t k a z.

Jeho krolewskaia miłost' choczet' to osmotreti, aby sprawa myncy ku pożitku reczi pospolitoje budet' a na szkodu nikoli neprijdet' bit'jem wsiakoje monety i peniazej drobnych.

P r o z b a.

O ubleżenie wolnostej zemskich wo wradech szto jeste opisali.

O t k a z.

Jeho krolewskaia miłost' chocet' na łaskawom baczeniu to meti, jako wpered wo wsem wodle wolnostej zemskich opatrowano i stanoweno budet'.

P r o z b a.

Szto też prosite, aby referendary sprawam zemli podliaszskoje tubylcy i prirożoncy welikoho kniaźstwa ustawleni byli.

O t k a z.

Na to jeho krolewskaia miłost' pozwoliati raczit', i s czasom obrawszi wmejetnych w tom prawe, z narodu obywatelej welikoho kniaźstwa referendarow dati choczet' jeho miłost'.

P r o z b a.

O putniki szto piszete, że mohut' byti k posłuze meżi nich obrany.

O t k a z.

Jeho krolewskaia miłost' i toho nezanechiwati roskaże, prismotrewszi sia chtoby do toho był hodnyj.

P r o z b a.

O sumu kotoraia wnesena na zamki liflantskije i o płaty s toho kraju postu-

plenoho prosite, aby nihdeinde, odno do skarbu jeho krolewskoje miłosti i zemskoho oberneny.

Otkaz.

Hospodar jeho miłost' na to pozwoliati raczit'.

Prozba.

Szto jeste też opowedali jeho krolewskoj miłosti: iż baczaczi potrebu reczi pospolitoje, sami jeste hotowi i ochotni protiwko neprijatelewi otczizny jeho krolewskoje miłosti; jeszczo pricziniajuczi z majetnostej swoich, postupujete na pribyłyje liudi podatok s poddanych waszich, ku tomu podatku kotoryj na hromnicy prisztoho sweta s perwszoje ufały po piati hroszej z sochi dawati majete, a teper po druhoj piati hroszej prikładajete, to społna po desiati hroszej dati choczete, a na druhij hod i na tojeż sweto hromnicy po drohoj desiati hroszej z soch postupujete, niżli aby i perwszije podatki wydany ot wsich stanow, o to prosite.

Otkaz.

Jeho krolewskaia miłost' tuju chut' waszu i czujnost' potrebe reczi pospolitoje łaskawe i wdiaczne, jako ot wernych słuh prijmowati raczit', i tymże poradkom jako i na proszłom sojme ufaleno, tot teper postuplenyj podatok bran meti choczet', jako sia na listech jeho krolewskoje miłosti dołożit' dostatoczne. A chto newydał s perwszoje ustawy, roskażet' jeho krolewskaia miłost' otprawowati na takowom wodle ufały tohoż sojmu proszłoho.

Prozba.

O służbu zemskuju, aby panowe duchownyje s wami służili, prosite.

Otkaz.

Jeho krolewskaia miłost' na tom zastanowliati raczit', jako sia to wżo na perwszich sojmech postanowiło; i powinni budut' panowe duchownyje zymenej, kotoryje pod zemskim prawom majut', służbu zemskuju służiti.

P r o z b a.

Prosite też koło otmen za zemli waszi czerez mernikow branyje u wołoki; a hde kotorym dana otmena, aby to listy hospodarskimi potwerżono.

O t k a z.

Jeho krolewskaia miłost' rozkazał wam powediti: że jeho miłost' nechoczet' aby szliachte czerez merczich utisk był w neotdaniu otmen, jakoż z listow jeho krolewskoje miłosti na pomeru danych porozumeti możete; w kotorych dołożono, aby zmorkhowawszi takowyje zemli szliachetskije, napered otmenu dano niż szto wziato budet' u wołoki: I teper komuby nedano otmeny za szto słuszne otmenu dati należit', roskazuje jeho krolewskaia miłost' listy s kanclerej dawati, aby otmeny nezaderżiwali i otdawali, niżli aby jeste też sami w tom napomianuli sia, a otmeny wodle ustawy hospodarskoje brali, a hranic wołokam hospodarskim nekazili. A khdy dostatoczne otmeny dojdut' i uspokojet' sia, jeho krolewskaia miłost' choczet' utwerżati takowyje otmeny listy swoimi hospodarskimi.

P r o z b a.

Szto też chorużije podali na swojej cedule, aby szliachta na śjem pri chorużich brat'ju swoju obirali i stali.

O t k a z.

Jeho krolewskaia miłost' w tom dawnyj obyczaj zachowan meti choczet', a jako ot hospodara jeho miłosti na listech sojmowych chorużim oznajmeno budet', tak sia nechaj zachowywajut' po obyczaju dawnom.

P r o z b a.

Prosite też o płat pewnyj z szliachty za czim na sojmy jezditi i serebszczinu nositi.

O t k a z.

Jeho krolewskaia miłost' w tom nowoje reczi stanowiti nechoczet', ale jako

peredtym birczoje było chorużim pri podatkach zemskich i teper wodle postanowenia sojmowoho brati budete birczoje za pracu swoju.

Prozba.

Jeszcze prosite, aby z liudej wasich serebszcziny nedawali i dokładajete, iż peredtym chorużije z liudej swoich nedawali serebszczizn.

Otkaz.

Jeho krolewskaia miłost' nebaczi, czimby s toho wyzwoleni, proto aby jeste okazali tot dawnyj obyczaj, jako sia peredtym zachowywało.

Prozba.

Prosite też, aby listy w potrebe zemskoj do szliachty czerez listownikow otnoszony w kożdoho dom.

Otkaz.

Tot obyczaj jeho krolewskaia miłost' po dawnomu meti choczet' w kotorom chorużstwe to bywało, i pri poprawe statutu na druhom sojme pripomenete.

Prozba.

Jeszcze w tojże cedule piszete: iż chorużije s powety swoimi u wojsku na storożu nejezdili, a czasu ruszenia perwszoho ku hranicam liflantskim za prozboju pana hetmana i miłujuczi jeho krolewskuju miłost' pana swojeho miłostiwoho, sami s powety storożu zastupowali jeste, khdyż peneżnyje liudi nebyli, prosite, aby to w poszlinu nebyło i listom hospodarskim obwarowany w tom.

Otkaz.

Jeho krolewskaia miłost' choczet' ot was wedati khdy peredtym za prodkow jeho krolewskoje miłosti u wojskach liudi służebnyje nebywali, chto storożu wojsku derżał, a khdy to okażete na priszłom sojme, jeho krolewskaia miłost' osmotreti raczit', aby kożdyj swojej powinnosti dostyt' czinił, a do toho czasu aby jeste terpliwi byli, i potomuż jako i w tom ruszeniu zachowali sia.

P r o z b a.

A szto prosili jeste hospodara jeho miłosti około dawania peresudow i uwiażczoho, zwłaszcza ot takowych reczej, kotoryje jeszcze neperewedeny odno do prawa wskazany.

O t k a z.

To jeho krolewskaia miłost' do wydania statutu otkładati raczit', w tojże mocy zachowywajuczi sia, jako na proszłom sojme ufaleno; niżli ot takowoje reczi, kotoraia budet' skazana do prawa, nemajut' na wradech brati odno pamiatnoje, a uwiazywajuczi do prawa, nemajet' brati bolszej, odno ot kożdoje desiati kop dwanadcat' hroszej abo pomilnoje: a khdy w tojże reczi prawom perekonano budet', tohdy deresud wodle ufały sojmowoje i otprawczoje budetli z uradu otprawowano.

Pritom jeho krolewskaia miłost' roskazał wam powediti około podwod, jako ufała stała sia na sojme walnom proszłom s takowych liudej kotoryje z dawna podwody dawali, chotiaż ot stołu jeho krolewskoje miłosti otdany, aby z służby po szesti hroszej płatili, i potom na proszłych sojmech zawżdy toje pripominano. Jakoż czerez listy jeho krolewskoje miłosti roskazano proszłoho roku dati perwej po tri hroszi do toho czasu, poki jeho krolewskaia miłost' obaczi, jestli toju sumoju możet' sia podwode dosyt' uczyniti. Ino mnohije, a mało ne wsi, derżaczi takowyje liudi zdawna wysłużonyje, toho płatu na podwody nedajut', a kotoryje i dali, i tyje ne po tomu jakoby należało; bo hde kotoryje mesta podwodu dawali do czasu postanowenia jeho krolewskoje miłosti, penežnyje podwody, s takowych mest ne jako meszczane korolia jeho miłosti płatiat' na podwodu, ale ot służb dajut', meneczi, iż peredtym tolko służb wysłużono na kotorom mesto osażono.

Jeho krolewskaia miłost' w tom was kazał napomenuti, aby jeste kożdyj wedajuczi takowyje liudi w imeniach swoich, kotorych i peredtym za prodkow jeho krolewskoje miłosti powinnost' była, podwodu nositi, po tri hroszi z służby na tot czas wydawali, pokole uważono budet', jestli toj potrebe dosyt' tym uczinit' sia możet'; a z mest, hde kotoryje mesta podwodu nosili, nechajby płat dawali jako i meszczane hospodarskije, abo podwodu po staromu nosili. A tot płat i zaderżanyj, aby jeste wydawali bez wsiakoho zameszkania, sterehuczi sia, aby czerez otprawczich hospodarskich neotprawowano toho wseho płatu; bo z skarbu jeho krolewsko-

je miłosti nemałaia suma na podwody wydana, ulżenię cziniaczi takowym liudem, aby podwod nenosili. Proto, jako w reczi i potrebe zemskoj dalej w tom folkha nebudet', to ich na swetyj martin priszłoho swiata neotdast', roskażet' to jeho krolewskaia miłost' z deckowaniem otprawowati na takowych liudech.

Prozby zemli zomojtskoje.

Szto jeste jeho krolewskoje miłosti prosili, aby czasu potreby prisziwani (sic) wojska, ot hufu walnoho was neotłuczano, ale po zwykłomu dawnomu obyczaju, żeby jeste u hufe walnom stoiali.

O t k a z.

Jeho krolewskaia miłost' racził roskazati na to wam powediti: że czasu potreby u wojsku ot hufu walnoho otłuczany nebudete, ale podle dawnoho obyczaju u hufe walnom stoiati majete.

P r o z b a.

K tomu prosite hospodara jeho miłosti, aby jeste po dawnomu służbu zemskuju wojennuju służili, i kotoryje brat'ia wasza zemli meżi soboju podelili, żeby s takowych zeml odin kon był stawlen.

O t k a z.

Hospodar jeho miłost' raczil wam roskazati na to powediti: iż jako perwo seho okolo oborony zemskoje postanowleno i ufaleno, kotorym obyczajem służba zemskaia służona byti majet', ot toho czasu jakij poczot s czijeho imenia stawlen, i teper s takowoho imenia potomuż służiti majut', chotiaby i rozdelili imenie brat'ia meżi soboju, kotoryje liudej nemajut'.

P r o z b a.

A szto jeste prosili jeho krolewskoje miłosti; żeby jeho miłost' toj zemli chorużoho dati racził.

O t k a z.

Jeho krolewskaia miłost' z łaski swojeje hospodarskoje onoj zemli chorużoho dawati raczit', kotoroho pan starosta żomojtskij, czołoweka hodnoho, obrawszi, hospodaru jeho miłosti majet' zalecyti; a khdy hospodar jeho miłost' na tot wrad jeho ustanowit' i potwerdit', takowyj, jako inszije chorużije u welikom kniaźstwe, liudi ku popisu do pana starosty woditi i choruhow czasu ruszenia nositi majet'. A choruhow u zachowani w pana starosty budet', khdyż s panom starostoju wojnu służite.

P r o z b a.

K tomu prosili jeste hospodara jeho miłosti: iż kotoryje osełosti pod zemskom prawom stanowe duchownyje i swetskije w zemli żomojtskoj majut', a czasu potreby, jestliby sami osobami swoimi byti nemohli, aby poczty swoi tam stawili.

O t k a z.

Jeho krolewskaia miłost' to na tom zostawowati raczit', że s takowych imene wsich, służba zemskaia służona byti majet' potomuż, jako sia to wo wsem welikom kniaźstwe zachowywajet'.

P r o z b a.

Też prosili jeste hospodara jeho miłosti, iżby w lesech jeho miłosti hospodarskich, derewa na budowanie i na inszije potreby waszi brati, i u wozerach ryby łowiti, wam nezaboroniano, i w tom żeby was po dawnomu obyczaju i wodle priwilia waszoho zachowano.

O t k a z.

Hospodar jeho miłost' kazał wam na to powediti: iż hdekolwe zdawna ustup u puszczi i w wozera jeho miłosti hospodarskije mewali jeste, w kotorych mestcach toby jeste oznajmili i wyweli, takowyje lesy hde byli s perwa, chotiaby teper chto i liudi swoi poselił bez listow i daniny hospodarskoje, w tych lesech i teper wodle dawnoho zwyczaju i podłuh priwiwilia zemskoho, wolnost' meti budete. Ja-

koż jeho krolewskaia miłost' wywedati sia roskazati racził o tych takowych puszczach panu staroste waszomu żomojtskomu.

Prozba.

Też prosili jeste jeho krolewskoje miłosti, żeby osoby duchownyje i swetskije, i też kniażata, paniata, kotoryje imenia swoi w zemli żomojtskoj majut' o kriwdy szliachte w powetech otkazywali.

Otkaz.

Jeho krolewskaia miłost' rcził wam roskazati na to powediti: iż jeho miłost' raczit' to otkładywati do wydania statutu, a do toho czasu po dawnomu obyczaju dozwoliti skupowati, khdy sia wam ot jeho krolewskaia miłost' zostawowati raczit'.

Prozba.

Jeszcze prosili jeste hospodara jeho miłosti, żeby jeho miłost' hospodar liachow, nemcow i uhrow kotorym w zemli żomojtskoj osełosti podawany, racził wam dozwoliti skupowati, gdy sia wam ot nich welikoje utisnenie dejet'.

Otkaz.

Hospodar jeho miłost' racził roskazati to wam powediti, że jeho miłost' otkładajet' to do postanowenia, kotoroje khdy wo wsem panstwe jeho miłosti welikom kniaźstwe litowskom wczineno budet', po tomuż i w zemli żomojtskoj zachowati sia majut'.

Prozba.

Opowedajete też jeho krolewskoj miłosti: iż ot żidow u myte obtiażenie welikoje sia wam dejet', i prosite, żeby jeho miłost' hospodar, toje myto na was prełożiti racził, a wy tujuż sumu do skarbu jeho krolewskoje miłosti dati choczete, szto i żid dajet'.

Otkaz.

Jeho krolewskaia miłost' racził wam roskazati na to powediti: khdy rok wy-

derżaniu arandy wyjdet', na on czas jeho krolewskaia miłost' s tym wcziniti raczit' to, szto sia lepszoho i pożitocznejszoho jeho miłosti hospodaru w tom wideti budet'.

Prozba.

A szto pożitki nowyje z ustawy, jako myto tak i wołoki, w zemli żomojtskoj postanoweno, prosite, aby listom hospodarskim było obwarowano, żeby to na potom wolnostiam waszim szliachetskim neszkodiło.

Otkaz.

Hospodar jeho miłost' racził roskazati na to wam powediti: iż jeho miłost' racził roskazati na to wam list jeho miłosti hospodarskij dati, że to nine i na potomnyje czasy wolnostiam i sprawam waszim szliachetskim szkoditi nemajet'.

Prozba.

Prosili też jeste jeho krolewskoje miłosti, żeby liahowe i ruś, kotorym nad priwilia waszi, wrady w zemli żomojtskoj podawany, złożony z uradow byli, i w perod, aby czużozemcom wrady nedawany, odno wam obywatelem zemli tamoszneje.

Otkaz.

Jeho krolewskaia miłost' racził wam roskazati na to powediti: iż jako na proszłom sojme w roku piat'desiat' piatom około wradow postanowleno, po tomuż i was jeho krolewskaia miłost' zachowati choczet'.

Prozba.

Też prosili jeste jeho krolewskoje miłosti, żeby pan starosta żomojtskij win nezwykłych na was nebrał, a ot czeliadi kotoraia ot was utekajet', aby wo wradech hospodarskich pozemnoje nebrano. A iż prusy i liflanty z zbehami waszimi sprawedliwosti wam neczinjat', w tom jeste o nauku prosili.

Otkaz.

Hospodar jeho miłost' racził roskazati na to wam powediti: iż pan starosta ninesznij i po nem buduczije panowe starosty żomojtskije, u brani win majut' sia zachowati po dawnomu obyczaju. A pozemnoje ot zbehow waszich w tiwunstwach ot toho cza-

su brany byti nemajut', ale s prawa takowych wydawati. A szto sia dotyczet' zbehow waszich za hranicu, ino za listy jeho krolewskoje miłosti s nimi sprawedliwosti sobe dowoditi majete, a jeho krolewskaia miłost' czerez posłow swoich, tych panow susedow napomianuti raczit', aby s tymi zbehami sprawedliwost' wam czinili i ich czerez to neprijmowali.

Prozba.

K tomu też prosili jeste jeho miłosti hospodara, aby jeste priwilew twerdostej na otczizny swoi pered rewizorom nepokładali, a za khrunty waszi u wołoki pobranyje, aby otmena dana, i s toje otmeny wżo aby jeste ruszony nebyli.

Otkaz.

Jeho krolewskaia miłost' racził na tom postanowit' to: iż listow i prawa swojeho na khrunty czerez to pered rewizorom okazywati nemajete, ale pered panom starostoju żomojtskim priwilia i twerdosti na imenia swoi pokładati majete. A szto komu ot rewizorow jeho krolewskoje miłosti u wotmene dano za waszi własnyje zemli, zaszto słuszne otmena dana byti meła, to wsim obywatelem zemli tamoszneje hospodar jeho miłost' priwilem jeho miłosti hospodarskim utwerditi roskazati raczit'.

Prozba.

Oznajmujete też jeho krolewskoj miłosti, iż imenia szliachetskije na wołoki pomerony i szliachta na płate osażona, prosite, aby takowyje wsi pri perwszoj poczciwosti byli zostawleny.

Otkaz.

Jeho krolewskaia miłost' racził roskazati na to wam powediti: aby jeste wsich takowych brat'ju swoju szliachtu czii to imenia pemerony, panu staroste żomojtskomu opowedali, a pan starosta hospodaru jeho miłosti o tom majet' znati dati; a jeho krolewskaia miłost', ozemszi w tom porozumenie, wczinit' s tym, szto sia słusznoho i sprawedliwoho jeho miłosti wideti budet'.

Prozba.

Dalej prosili jeste hospodara jeho miłosti, żeby z liflanty zemli żomojtskoje

hranicy byli naprawleni, a hdeby szto szliachetskoho było komu zabrano, aby to onomuż było priwerneno.

Otkaz.

Hospodar jeho miłost' kazał wam na to powediti: iż jeho miłost' około toho mistra liflantskoho napomianuti raczit', i khdy sia tyje hranicy naprawiat' i postanowiat', jeho krolewskaia miłost' szto słusznoho w toj prozbe waszoj obaczіwszi, uczіniti raczit'.

Prozba.

A szto jeste hospodara jeho miłosti prosili, żeby ot towarow waszich, kotoryje za hranicu proważony budut', myto nebrano.

Otkaz.

Hospodar jeho miłost' racził roskazati na to wam powediti: iż khdy własnoje zboże z ymenej waszich, abo bydło domorosłoje, za hranicu proważono budet', tohdy to bezmytne propuskano byti majet'; wedże za prisiahoju was samych, abo słuh waszich, kotoryje s tym pojdut', i toje zboże wżat'je waszo własnoje i bydło domorosłoje a nekuplenoje; a szto towarow nazad powezeno budet', ot toho wżo myto dati powinni budete, krom zbroi i konej, szto na swoju potrebu chto poprowadit'

Prozby zemli połockoje.

Szto jeste jeho krolowskoje miłosti prosili, żeby jeho miłost' hospodar was słuh i poddanych swoich, wodle priwilew i wolnostej ot prodkow jeho miłosti hospodarskich i ot otca jeho miłosti i też ot samoho jeho krolewskoje miłosti nadanych, zachowati, a w dom bożij swiatoho sofeja i w dom bożij swiatoho spasa i w liudi tych cerkwej ustupowati kazati neracził; a żeby jeho krolewskaia miłost' podług dawnoho obyczaju jako to za prodkow waszich bywało, opekunow cerkownych wstanowiti racził.

Otkaz.

Jeho krolewskaia miłost' kazał wam na to powediti: iż jeho krolewskaia mi-

łost' nezwyk nikomu priwilew i wolnostej naruszati, tak też i was, jako wernych sługh, wo wsem pri wolnostiach waszich zostawowati racził', i opekunow, kotoryje u priwili waszom starostami opisano, pan wojewoda połockij wespołok z wami osob na to hodnych dwuch s panow boiar tamosznich połockich tym obema cerkwam bożim, swiatoho sofeja i swiatoho spasa, opekunami obrawszi, ustanowiti majet', kotoryje prihledati budut' aby ot władyki i ihumeni zniszczenia i skazy imenia cerkownyje neterpeli A po smerti tych duchownych parsun menowanych, żeby tyje opekuny z wedomom pana wojewodinym i z wiżom jeho miłosti, skarby cerkownyje i wsiu majetnost' w imeniach cerkownych spisywali, a spisawszi tyjeż opekuny do nauki jeho krolewskoje miłosti to zawedati i w celosti wse posłancu hospodarskomu, kotoryj władyku abo ihumeniu połockuju uwiazywati pojedet', zdati i liczbu zo wseho wcziniti powinni budut'

Prozba.

Szto też na prozbe swojej ku jeho krolewskoj miłosti dokładajete, że jeho krolewskaia miłost' wsich tych, kotoryje powinnost' zamkowuju polniat', ot płaczenia myta wyzwoliti racził, a waszi meszczane na zemliach waszich żiwuczi wespołok z meszczany jeho miłosti hospodarskimi wsim powinnostiam zamkowym dosyt' cziniat', tolko iż dwuch sot kop hroszej, kotoruju meszczane jeho krolewskoje miłosti ot prawa swojeho maktborskoho do skarbu jeho krolewskoje miłosti dajut', płatiti pomahati im nechoczut', i oni dlia toho ku toj wolnosti ot płaczenia myta im danoje ich nepripuskajut', i prosite, aby ku toj wolnosti i waszi meszczane byli pripuszczony, a ot towarow ich, kotoryje koli do rihi spuskati budut', żeby myto nebrano.

Otkaz.

Jeho miłost' hospodar kazał wam powediti, że meszczanom połockim tuju wolnost' podle priwilew ich uczciniti racził, a wasz priwilej wolnosti toje meszczanom waszim neobmowliajet'; a też to ne jest z szkodoju ich khdy wolnosti majut' torhu i s toho myto dajut', czim torhujut'.

Prozba.

Jeszcze prosili jeste hospodara jeho miłosti, żeby jeho krolewskaia miłost' serebszczizny s poddanych waszich czerez to nikoli brati kazati neracził, zachowywajuczi was wodle priwilew i wolnostej waszich.

O t k a z.

Na to jeho krolewskaia miłost' racził wam roskazati powediti: iż serebszczizny ne hospodaru jeho miłosti, ale na potrebu zemskuju ufaliajete sami i dajete, proto podatku takowoho, ot wsich stanow ufalenoho na potreby reczi pospolitoje, jako jeho miłost' do skarbu swojeho hospodarskoho priwłaszczati nezwyk, tak i otpuskati nemożet'.

P r o z b a.

K tomu opowedajete, że mytnik połockij, ot towarow waszich, kotoryje dlia nabytia konej i zbroi do rihi spuszczajete, myto beret', a w priwiliach i wolnostiach waszich opisano, że myto na połoczanech weczne brano byti nemajet' i prosite, żeby jeho krolewskaia miłost' wodle tych priwilew i wolnostej waszich zachowywajuczi was i myta ot towarow waszich brati kazati neracził.

O t k a z.

Hospodar jeho miłost' roskazał was zachowati w tom wodle priwilew waszich, i nebudete powinni myta dawati ot tych wsich reczej, sztokolwe wyjmeniach waszich sami własnym nakładom swoim wyrobiwszi, spuszczati budete; także ot zbożia swojeho hospodarstwa i ot bydła domorosłoho. A wedże na tom pan onoho towaru abo jeho słuha majet' na perwoj komore prisiahu wcziniti, że tot towar ź jeho abo pana jeho imenia i własnym nakładom roblen, także i zboże jeho hospodarstwa i bydło domorosłoje.

P r o z b a.

Pri tom prosite jeho krolewskoje miłosti, żeby dlia borzdejszoje sprawedliwosti, sud'i i pisara prisiażnoho i peczat' jeho miłosti hospodarskuju powetuju dati wam, i pamiatnoje, wiżowoje i deckowanoje, wodle priwilew i wolnostej waszich, brati roskazati racził.

O t k a z.

Jeho krolewskaia miłost' na tuju prozbu waszu racził wam kazati powediti: iż tot artykuł o sud'iach i wiżoch raczit' jeho miłost' otkładati do statutu nowoho, khdyż ne dołhij czas i rok na wydanie statutu oznajmiti wżo jeho krolewskaia mi-

łost' racził. A do toho czasu majete suditi sia po perwomu. A deckowanoje, po tomu jako w priwiliach waszich opisano, brano byti majet'. A khdy statut nowyj budet' wsim zemliam wydan, na on czas wżo budete sia sprawowati po tomu, jako sia w statute postanowit'.

P r o z b a.

Nadto prosite jeho krolewskoje miłosti, żeby jeho miłost' roboty zamkowoje, horoden nametnych, to jest pustowskich, kotoryje robliwano peredtym wołostmi zradliwe ot neprijatelia jeho krolewskoje miłosti posiahnenymi, bolsz na was nakładati neracził, zachowywajuczi was wodle priwilew i wolnostej waszich. Bo jestli horodni nametnyje perwo seho liudmi waszimi zarobleny byli, to jeste wczinili za żadaniem swiatoje pameti żikhimonta hospodara korolia jeho miłosti otca jeho krolewskoje miłosti, a iż też u poszlinu to pojti nemeło, na szto listy jeho krolewskoje miłosti wkazujete.

O t k a z.

Hospodar jeho miłost' kazał wam na to powediti: iż jeho miłost' o tuju robotu zamkowuju, niwczom nenaruszajuczi tych listow, was zachowywat' raczit'; że s powinnosti tych takowych horoden pustowskich liudmi waszimi robiti nemajete, niżli iż ot pana wojewody majet' jeho miłost' wedomo, szto toje robot' jest pilnaia potreba na seś czas; proto żadajet jeho miłost' was dobrych słuh swoich, aby jeste teper zarobili, rozobrawszi to meżi sebe i rozłożiwszi na liudi swoi. A jeho krolewskaia miłost' list swoj hospodarskij dati roskazati wam racził, że to w poszlinu wam nebudet'. A w pered choczet' jeho miłost' tomu obyczaj najti, czim takowyje pustyje horodni zarobliwany byli.

P r o z b a.

Prosite też jeho miłosti o zaposobenie strelboju i żiwnost'ju onoho zamku.

O t k a z.

To jeho krolewskaia miłost' roskaże osmotreti, i wzemszi wedomo ot pana wojewody połockoho, wsimi tymi potrebami onyj zamok posiliti.

Prozby powetu witebskoho.

Szto jeste prosili jeho krolewskoje miłosti, kotoryje kniazi, panowe i derżawcy imenia swoi w powete witebskom majut', aby służbu, jako wojennuju tak i leżania w zamku koli potreba budet', s tych imenej swoich czinili imeniami swoimi hołownejszimi newymowliajuczi sia.

Otkaz.

Jeho krolewskaia miłost' na to racził wam roskazati powediti: iż chto kolwe imenie swoje w powete witebskom majet', bud' z osob duchownych i swetskich, zawżdy czasu potreby ot pana wojewody oznajmenoje, majet' sam osoboju swojeju pri zamku byti; a khdy sam otjedet', ino wradnika, czołoweka dobroho i hodnoho, zostawliati majet', kotoryj czasu potreby za roskazaniem pana wojewodinym, pri zamku meszkati budet' s tak mnoho liudej, jako ku wojne a czasu wojny podle statutu majut' sia zachowati.

Prozba.

Prosite też jeho krolewskoje miłosti, żeby w niżneho i w werchneho zamku weżi, także i zamok werchnyj weś aby był oprawen, i strelboju, dełami, hakownicami, porochami i puszkarami tot zamok był zaposoben, i szpichlery porobit' i żiwnost'ju zaposobit', roskazał jeho miłost'.

Otkaz.

Jeho krolewskaia miłost' roskażet' to wse wodle potreby osmotreti, jako pan wojewoda sprawu jeho miłosti toho dast' i potrebu okażet'.

Prozba.

Szto też jeste jeho krolewskoje miłosti prosili, żeby jeho miłost' tuju serebszczizny, kotoraia na dwa hody po piati hroszej rozłożona, wam otpustiti racził, i i w pered nikoli na was jako na liudech ukrainnych serebszczizny brati kazati neracził.

O t k a z.

Na to jeho krolewskaia miłost' racził wam roskazati powediti: iż serebszczizno ne hospodaru jeho miłosti, ale na potrebu zemskuju dajete, i toho podatku na potrebu reczi pospolitoje ufalenoho, jako jeho miłost' do skarbu swojeho hospodarskoho priwłaszczati nezwyk, tak też i otpuskati nemożet'.

P r o z b a.

A szto bili jeste hospodaru jeho miłosti czołom, aby z liudej waszich serebszczizna brana po tomuż jako i w połockom powete, kotoryj czołowek odnoju kliaczoju u sose robit, aby płatił jako ot poł sochi, wodle dawnoje zwykłosti.

O t k a z.

Hospodar jeho miłost' na to prizwoliati raczit': wedże kotoryj czołowek dwema kliaczami u sose robiti budet', takowyj serebszcziznu aby ot supołnoje sochi płatił. —

P r o z b a.

Dokładajete też to ku jeho krolewskoj miłosti na prozbe swojej: iż khdy pan wojewoda witebskij, za roskazaniem jeho miłosti hospodarskim, abo za potreboju swojeju, s tamoszneho zamku źjedet', tohdy chotia potreba nejest u czas spokojnyj, wam s pocztami swoimi pri zamku leżati każet', w czom trudnost' sobe nemałuju byti menujuczi prosite, aby to wpered wam czineno nebyło.

O t k a z.

Hospodar jeho miłost' na to wam racził roskazati powediti: iż kniazju wojewode witebskomu wżo to ot jeho krolewskoje miłosti roskazano, khdy potreba newkazujet', żeby wam s pocztami waszimi pri zamku leżati nekazał; a wy też za pisaniem pana wojewodinym, khdyby jeho miłost' potrebu rozumejuczi ku zamku jechati wam kazał, żeby jeste nespłoszali sia.

P r o z b a.

Pri tom prosite hospodara jeho miłosti, żeby dlia borzdejszoje sprawedliwo-

sti sud'i i pisara prisiażnoho wam dati, i pamiatnoje, wiżowoje i deckowanoje, wodle priwilew i wolnostej waszich, brati roskazati racził.

Otkaz.

Jeho miłost' hospodar na tuju prozbu waszu racził wam roskazati powediti: iż tot artykuł o sud'iach i wiżoch, raczit' jeho miłost' otkładati do statutu nowoho, khdyż ne dolhij czas i rok na wydanie statutu oznajmiti wżo jeho krolewskaia miłost' racził. A do toho czasu majete suditi sia po perwomu. A deckowanoje po tomu, jako u priwiliach waszich opisano, brano byti majet'. A khdy statut nowyj budet' wsim zemliam wydan, na on czas wżo budete sia sprawowati po tomu, jako sia w statute postanowit'.

Prozba.

Nadto prosili jeste hospodara jeho miłosti, żeby wy służbu wojennuju służili i poczty zymenej swoich wyprawowali po tomu, jako i połoczane wyprawujut', kładuczi pochożich liudej dwuch dymow za odnoho otcziznoho czołoweka, to jest z dwadcati czołowekow pochożich, odnoho konia stawiat'.

Otkaz.

Hospodar jeho miłost' racził roskazati wam na to powediti: iż jeho miłost' wodle dawnoho obyczaju zastanowliati raczit' tuju recz na tot czas.

Prozby powetu mstisławskoho.

Szto jeste prosili hospodara korolia jeho miłosti; żeby jeho miłost' kniaziu staroste mstisławskomu i horodniczomu tamosznemu ku robleniu horodeń waszich znowu zamku mstisławskoho, kotoryj powedajete, iż welmi opał i oprawenia potrebujet', i też ku robleniu mostu, pritiahiwati was kazati neracził, powedajuczi iż wy nikoli s fundatu toho zamku nerobliwali, odno w połowicy zamku horodni swoi poprawowywali, i teper ich wodle dawnoho obyczaju opowedajete, iż poprawowati cho-

czete; a mostu nikhdy jeste robiti powinni nebyli, ale wołostiami hospodarskimi i nekotorych kniazej panow liudmi most robliwan.

Otkaz.

Jeho krolewskaia miłost' racził roskazati na to wam powediti: iż zamok i most, wsim pri tamosznem zamku meszkajuczim jest potreben, proto jako jeho krolewskoje miłosti poddanyje tak i waszi liudi budut' powinni zamok i most robiti, khdyż to było poddanoho jeho krolewskoje miłosti, a poddanyje hospodarskije kniaźskich i panskich zamkow nebudujut'.

Prozba.

K tomu szto jeste prosili o list jeho krolewskoje miłosti do kniazia starosty mstisławskoho i do rotmistra tamoszneho, aby chrom budowania waszoho w zamku nerozbirano; a osobliwe o list do rotmistra tamoszneho prosite, aby drabow w imenia waszi newsyłał i szkod cziniti nedopuszczał; jałowic, baranow i zbożia w selech i na torhu ustawoju brati nekazał, ale żeby cenoju kupowano; i jeszczo druhij list zarucznyj o nebezpecznost' zdorowia do nehoż żeby wam dan.

Otkaz.

Hospodar jeho miłost' racził wam roskazati na to powediti: iż list do kniazia starosty mstisławskoho i do rotmistra tamoszneho budet' wam dan, żeby budowanie waszo w zamku nerozbirano. A szto sia dotyczet' drobow, hospodar jeho miłost' welel wam powediti, żeby drabi pri tamosznem zamku jeho miłosti dlia potreby zamku tamoszneho i dlia lepszoje bezpecznosti waszoje chowati raczit', proto jestli choczete żeby drabi w imenia waszi newchodili, wyby wsiakuju żiwnost' do mesta mstisławskoho na torh wozili, a jeho krolewskaia miłost' roskazati racził rotmistru tamosznemu i drabom, żiwnost' ne ustawoju ale torhom kupowati. A list swoj hospodarskij welel jeho miłost' dati, hrozne zakazujuczi rotmistrowi, aby spokojne ku wam zachował sia. A osobliwe jeho miłost' hospodar listom jeho krolewskoje miłosti kniazju staroste tamosznemu roskazati choczet', żeby szliachty tamoszneje utiskati i nikotoroho bezprawia i trudnosti cziniti im nedopustił.

Prozba.

Opowedajete też jeho krolewskoj miłosti: iż na tot czas chorużoho tam u womstisławli net, i prosite za bratom waszim bohdanom selickim, żeby hospodar jeho miłost' chorużoje tamoszneje jemu dati racził.

Otkaz.

Korol jeho miłost' na to wam racził roskazati powediti, że chorużoje tamoszneje tomu bratu waszomu bohdanu selickomu dati racził.

Otkaz ot hospodara korolia jeho miłosti wsim kniażetom, paniatom i wsemu rycerstwu na tyje reczi, kotoryje oni na pisme hospodarju korolju jeho miłosti dali, na sojme welikom walnom u wilni.

leta bożjeho narożenia tisiacza piat'sot szest'desiat' treteho, mesiaca ijunia dewiatohonadcat' dnia.

Perwyj artykuł. O oborone zemskoj.

Hospodar korol jeho miłost' racził kazati wam powediti: szto jeste podali jeho krolewskoj miłosti na pisme, naperwej ku oborone zemskoj a na tot czas ku toj khwaltownoj potrebe reczi pospolitoje zemskoje, aby panowe rada ich miłost' zymenej swoich otcziznych , wysłużonych i kuplenych, ku służbe wojennoj poczty swoi spolna stawili podłuh ufały berestejskoje z dewiati służob liudej desiatoho; chto desiat' służob liudej majet' odnoho pachołka i koń odin a zbrojno s tarczami i z drewy

Szliachta aby też tymże sposobom wojnu służili i poczty stawili. I żeby kożdyj szliachticz oselyj, jestli nemajet' brata nedelnoho, u pocztech panskich nebyli, ale opustiwszi panow swoich a poczty pri nich zostawiwszszi, stawiliby sia na mestcach swoich, jako to statutom starym obwarowano.

Na tot perwyj artykuł hospodar korol jeho miłost' pan nasz miłostiwyj racził wam kazati powediti:

Tak jako jeste sami jeho krolewskoj miłosti to podali, aby z desiati służob liudej odnoho pachołka konno i zbrojno na służbu zemskuju, jako ich miłost' panowe

rada, tak też i wsi stany do toho należaczije zymenej swoich otcziznych, wysłużonych i kuplenych, wyprawowali, na to jeho krolewskaia miłost' zezwoliati raczit'.

A kotoraia szliachta na imeniach osełyje, panom służat' i peniazi datok na koni w nich berut', takowyj sam szliachticz osoboju swojeju pri pane swojem zostati, a pod chorohowju zymenia swojeho, podle powinnosti swojeje, mestce swoje tak dobrym szliachticzom jako sam, na dobrom koni wodle ustawy s pocztom słuh swoich zostawiti i służbu zemskuju wojennuju zasłuhowati majet'. Kotoryj szliachticz ot neho ustanowenyj na jeho mestcy s pocztom jeho u wojsku obecne s chorużim dlia służby hospodarskoje majet' byti, nihde ot neho swowolne neotjeżdczajuczi. Wedże taia ustawa dalej sojmu druhoho priszłoho trwati i statutowi w toj mere niczoho szkodowati nemajet'.

Druhij artykuł.

Szto sia dotyczet' toho, jako jeste na pisme hospodaru koroliu jeho miłosti dali, iżby wsi powety, perwej nim na wojnu wyjedut' u powetech swoich kożdyj starosta abo derżawca pospoł z chorużim pod ruszeniem szliachte deń i mestce naznaczili, hdeby sia meli do nich zjechati, a tam spolne wsju szliachtu i poczty ich popisawszi, aby wsi z supołnymi poczty jechali do wojska na mestce naznaczonoje do pana hetmana, pri staroste, derżawcy i pri chorużom swojem. A starosta i derżawcy i chorużije żeby toho dohledali, aby u tiahneniu nikomu nikotoroje szkody nedeiali, ale podle ustawy żiwnost' kupowali. Totże starosta abo derżawca i chorużije wsju szliachtu, delnych i nedelnych brat'ju, i tych kotoryje panom służat' i kotoryje w domech sia zostawujut' a ku służbe woj ennoj sut' hodni, o tom aby sprawu dawali hospodaru korolju jeho miłosti i panu hetmanu.

Na tot wtoryj artykuł jeho krolewskaia miłost' kazał wam powediti:

Iż jeho krolewskaia miłost' z nekotorych słusznych priczin starost i derżawec w to neukładajuczi, raczit' na chorużich to prekładati, że kożdyj chorużij majet' pered ruszeniem na wojnu szliachte wsej choruhwi swojej wczas dati wedati, zachowywajuczi sia w tom po staromu obyczaju. I na odno mestce oni so wsimi poczty swoimi do neho sobrawszi sia, jechati majut' społom z soboju na czas i mestce złożonoje ku zbiraniu wojsk jeho krolewskoje miłosti do pana hetmana.

A jeduczi w doroze chorużij majet' toho pilno stereczi, żeby szliachticz nikomu nikotoroje szkody nedelał.

A żiwnost' aby kupował ne podle ustawy ale torhom do toho czasu, poki do pana hetmana na mestce naznaczonoje u wojsko prijedut' i ustawu ot jeho miłosti na skupowanie żiwnosti sobe ozmut'; khdyż jeje żaden sobe ustanowliwati nemożet' aż z ustanowenia i obwołania hetmanskoho u wojszcze.

Żiwnosti też u wojsku nemajet' żaden brati i za peniazi kupowati na potrebu swoju, a pohotowu u wozy picowati i do domow otsyłati, a jestliby chto nad potrebu żiwnosti beruczi i w wozy picujuczi do domu swojeho otsyłał, abo w wojsku prodawati chotel, a toby na neho było perewedeno, takowyj majet' byti karan złodejskoju winoju, khdyż wojska uhołożiwati nepristoit'.

Też hdeby i kolko choruhwej małych poczty było, ino za roskazaniem jeho krolewskoje miłosti, pan hetman welikij wodle baczenia swojeho, po kolko choruhwej do odnoho choruższtwa majet' złożiti.

A szto sia dotyczet' szliachty delnoje i nedelnoje brat'i, kotoryjeby doma zostali, na wojnu nejechali, takowych kożdyj chorużij a choruższtwe swojem powinnen budet' imeny na reistr pod prisiahoju swojeju sprawedliwe spisawszi, i prijechawszi do wojska hospodaru korolju jeho miłosti i też panu hetmanu opowediti i sprawu w tom dati.

Też jeho krolewskaia miłost', namowiwszi w tom żich miłost'ju pany radami swoimi, choczet' to meti, aby wżo ot toho czasu, kożdoho stanu z zupołnym pocztom sług swoich ku zbiraniu i zjechaniu wojska wsim do pana hetmana welikoho na deń i mestce złożonoje i naznaczonoje, omeszkiwati nesmeli pod takowym karaniem, jako to jest u statute zemskom opisano.

K tomu aby na popise u wojsku także jako i żołnery, aby odin u druhoho żadnoje reczi, to jest, konej, zbroi nepozyczał, ale kożdyj wodle powinnosti swojeje jako koni tak i zbroi swoi nechajby meł. A tot kotoryj zbroi abo konia druhomu doma na wojnu jeduczi, abo na wojne buduczi, pozyczit', tohdy ne majet' toho w neho na wojne buduczi otyjmowati, oliż on z wojny do domu swojeho prijechawszi, majet' jemu szto pozycził, zbroju abo konia otdati.

A jestliby dwa szliachticzi na odnom koni i odnoju zbrojeju pozyczajuczi u wojsku meli sia pokazywati i pered panom hetmanom popisywati, a tohoby na nich dowedeno, tohdy takowyje obadwa, jakoby też na wojny nesłużili, majut' za to karany byti toju winoju, jako u statute zemskom jest opisano.

Na tretem artykule.

To też pripominajete, aby szliachticz kożdyj ku służbe wojennoj mel koń kotoryjby stoiał na szest' kop hroszej i zbroju, tarcz, drewo; a chtoby mohuczi meti zbroju i tak dobroho konia, a nemelby, tohdy połowicu imenia i wseje majetnosti swojeje, aby tratił na recz pospolituju.

Na tot artykuł wyszej pomenenyj w toj mere pod tymi wyszej menowite opisanymi obowiazki i też winoju, jako jeste sami to na pisme dali, jeho krolewskaia miłost' raczit' zezwoliati, i w tom sia podle toho jeho miłosti panu hetmanu welikomu protiwko was hospodar korol jeho miłost' kazati zachowati racził.

A za tym szto sia dotyczet' szliachty, o kotorych wdełali jeste zmenku, że sia poddali panom zymeniami swoimi dlia oborony, aby tych wsich chorużij kożdyj u powete swojem popisawszi sprawedliwe i pod prisiahoju swojeju, jeho krolewskoj miłosti i też reczi pospolitoj opowedali.

Na to jeho krolewskaia miłost' pozwoliati raczit', i kazał hospodar jeho miłost' wam powediti, że ne odno tych szliachticzow, kotoryje zymeni swoimi panom, ale też i chto z nich budet' zemianom szliachte zymeni swoimi poddali sia, aby chorużije z osobna kożdyj u chorużstwe swojem takowych menowite spisawszi pod prisiahoju swojeju sprawedliwe niczoho neukriwajuczi, hospodaru korolju jeho miłosti opowedali i bezomeszkanuju sprawu i wedomost' o tom dali; a jeho krolewskaia miłost' takowych wsich szliachticzow ź ich imeniami do powetow, hde oni i perwej byli, kazati priwernuti raczit'.

Na czetwertom artykule dokładajete toho.

Aby panowe i szliachta zymenej kuplenych z małych i z welikich, s czoho perwej bywała służba reczi pospolitoj, aby i teper stawili poczty osobliwyje, a z zakupnych imenej, hdeby listom nebyło obwarowano, także aby byli poczty staweny; a jestliby listom obwarowano było, tohdy tot kotory zastawił żeby powinen z toho imenia zastawnoho poczot stawiti; a jestliby tot chto zastawił, wodłuh obowiazku swojeho służby zemskoje s toho imenia zastawnoho dlia nedostatku zastupiti nemoh, tohdy tot chto zakupił, majet' s toho imenia zastawnoho poczot powinnyj spolna stawiti.

Na tot czetwertyj artykuł hospodar korol jeho miłost' kazał wam powediti.

Zasłuszne sia to jeho krolewskoje miłosti widit', aby panowe i szliachta zy-

menej kuplenych także i z zastawnych imenej na służbu jeho miłosti hospodarskuju i zemskuju na wojnu poczty swoi stawili tak, jako i peredtym budet' służba zemskaia z nich bywała, niżli jestliby tot, chto zastawił dlia nedostatku swojeho z onoho imenia swojeho zastawnoho nezasłużał, a tot chto zakupił sam wojnu s toho imenia za neho służiti budet' powinen, tohdy on s tym chto imenie jemu zastawił mowiti i rosprawu w tom priniati majet'.

Też jeho krolewskaia miłost' ź ich miłost'ju pany radami w tom namowiwszi, a baczaczi toho byti pilnuju potrebu, choczet' to meti, aby u wojsku pri panu hetmanu w pisaniu pocztow kożdoho stanu, jestliby odin za druhoho poczot zymenia zastawnoho abo jakimże kolwek sposobom stawiti i zastupiti meł, tohoż dnia pri poczte swojem budet' powinen osobliwe panu hetmanu pokazat' i u knihi jeho uwesti, także krom wsiakich pozyczok słuh, konej i zbroi, osobnym pocztom.

Żaden kożdoho stanu szliachetskoho konia, na kotorom sam abo słuha jeho w popisu, w tehneniu abo w potrebe sedeti, majet' do woza neuprehat' ani z woza pod sebe, bo to jest nemałoje umenszenie i zabawka wojsku. A chtoby był tak ubohij, żeby odnoho konia i do woza i pod sebe meł meti, tohdyby sia nechaj kolko ich na odnoho konia u woz pod żiwnost' sobe złożili, sediaczi sami na tych koniech na kotorych pisat' sia jechati i cziniti majut' z neprijatelem.

A żaden pod horłom i pod pocztiwost'ju, aby na mestce swoje słuhi najmita słati do wojska neważił sia, oprocz choroby tiażkoje, i toje podle statutu dowoditi budet' powinnen uradom i prisehoju; i też okrom inszoje posłuhi jeho miłosti hospodarskoje abo potreby reczi pospolitoje zemskoje.

Szto też prosili jeste hospodara korolia jeho miłosti, żeby jeho krolewskaia miłost' na teperesznem sojme racził kazati to postanowiti, aby wsi prijmiczi, tyje kotoryje do udow i do dewok w domy ich na imenia ustupujut', sami na wojnu jezdili, a ne słuhami ani najmity posłuhu jeho miłosti hospodarskuju i zemskuju otprawowali, powedajuczi iż sia takowyje liudi s posłuhi zemskoje tym wymowliajut', że ne naszi imenia ale żeniny abo teszczziny.

Na to jeho krolewskaia miłost' powediti kazał wam: że jeho krolewskaia miłost' namowiwszi w tom s pany radami swoimi ich miłost'ju, racził na to wodle prozby waszoje pozwoliti, dokładajuczi jeszcze toho: kotoryjby s takowych prijmiczow sam na wojnu nejechał, ale słuhu albo najmita na swoje mestce na wojnu postał, takowyj kożdyj majet' byti karan tymże obyczajem, jako inaia szliachta osełaia

jako o tom wyszej w teperesznej ufale sojmowoj jest opisano. A osobliwe kotoryje kolwek poliacy kotorohoż kolwe stanu tut u panstwe jeho krolewskoje miłosti welikom kniaźstwe litowskom imenia, oselosti swoi, po żonach swoich abo jakim kolwek obyczajem nabytyje majut', s kotorych peredtym służba zemskaia wojennaia bywała, tohdy takowyj sam osoboju swojeju s takowych imenej służbu zemskuju wojennuju służiti budet' powinen, tak jako i litwa.

Z wojska po szichu, pered szichom, oliż do rospuszczenia wojska żaden osoboju swojeju nemajet' nihde odjeżdczati ani sia nazad do domu woroczat', a pohotowu sluh i konej, wozow otsyłati, bez wedomosti a dozwolenia pana hetmanowa.

A jestliby bez wedomosti a dozwolenia hetmanskoho otjechał chto sam, abo sluhi posłał, takowyj budetli tam za roskazaniem pana hetmanowym pohonen i pojman, horłom majet' byti karan.

A jestliby do domu ujechał, a tam nepojman, tohdy i potom predsia horłom za to takowyj karan byti majet'.

A na rospuszczeniu wojska, aby żaden swowolne ne smeł odjeżdczati, oliż perwej pered panom hetmanom okazawszi sia, jako wojnu s pocztom swoim służił, i jako w reistre hetmanskom budet' opisał, okrom, jestliby komu sluhi pomerli, abo koni pozdychali, a toby okazał słuszne, tohdy na toje mestce inszich sluh i konej stawiti na on czas nebudet' powinen, i z wedomom jeho miłosti, do domu swojeho otjechati majet'.

Hdeby otec staryj abo welmi choryj był, tohdy syna dorosłoho ku służbe zemskoj na mestce swoje wyprawowati majet'. A hdeby syna nemeł, tohdy neosełoho szliachticza dobroho za sebe posłati majet', tubylca abo i poliaka.

A szto jeste hospodara jeho miłosti prosili, aby teper posłat' do koruny polskoje do panow poliakow o pomocz, żedajuczi ich na protiwko tomu neprijatelewi kniaziu moskowskomu: ino jeho krolewskaia miłost' kazał wam na to powediti: iż po tomu teper czasu net', khdyż wsim zemliam panstwa jeho miłosti hospodarskoho welikoho kniaźstwa litowskoho na wojnu protiwko tomu neprijatelewi jechati i na koń wżo wsedati kazano, a też bez sojmu walnoho poliacy w odno mestce zjeżdczati sia nezwykli, a sojmu nemohut' składati aż z woleju jeho krolewskoje miłosti; jakoż wżo i złożon sjem na swetyj martin teper prijduho (sic) sweta: tamże w on czas to z nimi czerez posły swoi stanowiti budete.

Ot pana hetmana nichto wyzwolen osoboju ani pocztom byti ot posłuhi wojennoje nemajet', także na posyłki wsiakije a potreby wojennyje nichto słuh swoich wymowliati ani otprosziwati nemajet', u pana hetmana, ani sia s toho wymowliati, tam hde na służbu zemskuju pan hetman szto komu s pocztu posłati każet', tak s panow rad ich miłosti kniażat, paniat i wradnikow.

Piatyj artykuł.

Szto było podano ot hospodara korolia jeho miłosti kniażatom, paniatom i wsemu rycerstwu: iż kohoby pan betman nad liudmi, znajuczi byti hodnym, hde posłał, aby pod toju sprawoju bez wsiakoje wymowy panowe rada dwory swoi posyłali, także prednejszije kniażata, paniata, wradniki, a nekotoryje sami osobami swoimi pri nem jechali, tohdy o to wse rycerstwo prosili jeho krolewskoje miłosti, aby stanowe prednejszije pod sprawu rownejszich osob niżli sami, i pod sprawu słuh pana hetmanowych, nebyli poddawani. Ino jeho krolewskaia miłost' kazał wam na to powediti: że pan hetman, wodle starodawnoho obyczaju i baczenia swojeho, w tom sia zachowati majet'.

Artykuł szostyj.

A szto jeste mowili jeho krolewskoj miłosti o storożu u wojsku: iż serebszczizny dajete na żołnery i sami na wojnu jedete i dlia toho sia s neje wymowliajete nechotiaczi jeje darżati, i powedajete, że peredtym szliachta storoży nesterehiwali u wojsku, odno dworane hospodarskije i tatarowe tut w litwe osełyje storożu derżiwali.

Na to jeho krolewskaia miłost' racził kazati wam powediti:

Khdyż peniazi serebszczizny na żołnery dajete, żołnery storożu u wojsku derżati budut'; a khdy żołnerow nedostawało, tohdy sami storożu wodle starodawnoho obyczaju, poczonszi ot panow rad ich miłosti, i kniażata, paniata i wsi stany koleju wodle potreby u wojsku derżati budete.

Kożdoho stanu, tak s panow rad ich miłosti, jako kniażata, paniata i szliachta, majut' do służby zemskoje poczot zymenej swoich wodle ufały sojmowoje sprawedliwe i s polna, neutaiwajuczi niczoho, stawiti. A jestliby chto szto utaił a spolna pocztow zymenia nepostawił, a toby zase na neho chto hospodaru koroliu jeho miłosti

abo panu hetmanowi opowedał i dowel, tohdy w toho, chto pocztu spolna nepostawit', na hospodara korolia jeho miłost' dwe czasti toho imenia wziato byti, a tretiaja czast' toho imenia chto na neho to objawit' i dowedet', tomu majet' dana byti.

Semyj artykuł.

O wyprawu pocztow na wojnu zymenej kostelnych panow duchownych biskupow i kanonikow, plebanow, oltarist, mitropolita, władyk, czerncow, archimandritow, ihumenow, popow, jako jeste to na pisme jeho krolewskoj miłosti, dostatoczne spisawszi, dali.

Jeho krolewskaia miłost' na tot semyj artykuł powediti wam kazał.

Iż kniazi biskupowe i inoje duchowenstwo rymskoho i hreczeskoho zakonu, na wyprawu ku oborone zemskoj z liudej swoich podatok serebszcziznu dadut' i zymenej swoich swetskich na służbu zemskuju poczot wodle obyczaju wyprawiat'. A predsia mesto wyprawy na wojnu peszich drabow z majetnosti swojeje, sobrawszi meżi soboju svnod, wodle możnosti swojeje, jeho krolewskoj miłosti osobliwyj podatok dadut' prikładom inych panow duchownych brati swojeje jako i u korune polskoj.

Osmyj artykuł.

Też jeho krolewskoj miłosti podali jeste, aby ich miłost' panowe rada i wsi wradniki zemskije, kotoryje wojewodstwa so wsimi dochody i inszije wrady dożiwotnym prawom majut', a do skarbu hospodarskoho płatow nedajut', ku toj potrebe zemskoj nawałnoj, z desiati wołok odnoho konia stawili; a osobliwe jeho miłost' pan marszałok zemskij i kancler i pan marszałok dwornyj i podskarbij zemskij, starostowe i inszije wradniki i panowe pisarowe.

A tak hospodar jeho miłost' pan nasz miłostiwyj, kazał wam na to powediti: iż jeho krolewskaia miłost' tot osmyj artykuł wyszej menenyj ot was podanyj, na storonu otkładati raczit' s toje pricziny, khdyż jeho krolewskaia miłost' dobre to wedajet', że ich miłost' wsi panowe rada i wradniki jeho krolewskoje miłosti zemskije i też wradniki jeho krolewskoje miłosti dwornyje i sami s chuti swojeje u służbach jeho miłosti hospodarskich i zemskich wo wsem dosyt' z sebe cziniat', i ne odno obecnymi służbami swoimi, pri jeho krolewskoj miłosti meszkajuczi, ale też

nekotoryje z ich miłosti panow rad dlia służb jeho krolewskoje miłosti i reczi pospolitoje zemskoje, z nemałym nakładom swoim, s pilnost'ju sia zachowywajut'. Jakoż i teper na tuju potrebu khwałtownuju reczi pospolitoje, choczut' ich miłost' u stanoweniu pocztu nad powinnost' zemskuju priłożiti sia zosobna kożdyj z dobroje woli swojeje.

A za tym też szto jeste dołożili o starosty, tiwuny, derżawcy, wojskije, horodniczije, kliuczniki, mytniki, poborcy, lesniczije i kotoraia szliachta pilnujut' robot tawarow lesnych, wojtowe tyje starostwa derżat', rewizorowe, aby na wojnu s poczty swoimi jechali i na zwykłych mestcach swoich stanowili.

Ino jeho krolewskaia miłost' welel wam na to powediti: że jeho miłost' hospodar raczit' to bacziti, iż to własnaia recz jeho miłosti hospodarskaia jest, i sam jeho miłost' hospodar wodle woli swojeje postanowiti to kazati racził. Wedże kotoryje z nich służbu wojennuju zymenej swoich służiti powinni, takowyje na wojnu s poczty swoimi jechati majut'.

Dworane hospodarskije i też tatarowe pod jeho krolewskoju miłost'ju oselyje, w żadnych pocztech panow rad ich miłosti i pana marszałka zemskoho i dwornoho i pisarow i inszich wradnikow dwornych, byti nemajut'.

Listy hospodarskije ot wojny wyzwolenyje perwej wydanyje i teper kotoryje meliby dany, majut' podseny (sic) byti, krom liudej ułomnych i lety starymi zoszłych i na wojnu nehodnych, wdow, sirot z detmi let nedorosłymi i tych żon kotorych mużowe w pojmani i w rukach neprijatelskich jest s połocka.

Dewiatyj artykuł.

O opeki kotoryje derżat' panowe ich miłost' i szliachta, aby s tych imenej służbu zemskuju i płat wodle ustawy sojmowoje było połneno.

Jeho krolewskaia miłost' na toł dewiatyj artykuł racził wam kazati powediti:

Że to jest recz słusznaia i powinowataia, aby kożdyj s takowych imenej szto u wopece swojej, jako panowe tak też i szliachta, derżat', służbu zemskuju wojennuju służili, i płat wodle ufały sojmowoje połnili i dosyt' tomu delali.

Desiatyj artykuł.

Jako jeste jeho krolewskoj miłosti panu naszomu miłostiwomu na pisme po-

dali, o jechanie tatar hospodarskich, szto ich tut w litwe jest, na służbu hospodarskuju i zemskuju wojennuju.

Ino jeho krolewskaia miłost' kazał wam na to powediti: iż jeszcze perwej miżli jeste to na pisme do jeho krolewskoje miłosti prinesli, jeho krolewskaia miłost' o wsi tatare jehokrolewskoje miłosti w panstwe jeho miłosti hospodarskom u welikom kniaźstwe litowskom, kotorym obyczajem oni na służbu jeho krolewskoje miłosti i zemskuju wojennuju majut' wżo wyprawowany i posłany byti, racził nauku dostatocznuju swoju hospodarskuju dati jeho miłosti panu hetmanu welikomu, podle kotoroje nauki hospodara korolia jeho miłosti, pan hetman w tom sia zachowajet'.

Perwyjnadcat' artykuł.

O meszczanech wsich mest hospodara korolia jeho miłosti, aby liud peszij wyprawowali, jak kotorym obyczajem to jeho krolewskoj miłosti na pisme jeste oznajmili.

Na tot artykuł perwyjnadcat' jeho krolewskaia miłost' racził kazati wam powediti:

Iż w takowoj sprawe, szto sia dotyczet' jeho krolewskoje miłosti mest, tohdy to jeho miłosti hospodarskaia własnaia recz jest, i podle woli swojeje jeho krolewskaia miłost' w tom zachowati sia raczit'.

Artykuł wtoryjnadcat'.

Też pripominajete jeho krolewskoj miłosti meszczan kniazej biskupow i panow wojewod i też popowskich. I kotoryj kolwek szliachticz domy swoi majut' u meste wilenskom i u wyszich mestach, a najmowaliby w domech swoich komory i meli szink abo jakij pożitok mestskij, aby oni rowno powinni byli tojeż bremia nosit' jako i meszczane jeho krolewskoje miłosti, okrom samych dworow abo domow szliachetskich, s kotorych płatow i powinnostej nikotorych z mestom polniti nepowinni.

Na tot artykuł wtoryjnadcat'.

Hospodar krol jeho miłost' racził kazati wam powediti: iż meszczane kniazej biskupow i panow wojewod i też popowskije i szliachetskije, kotoryje sut' w me-

ste wilenskom i u wynszich mestach jeho miłosti hospodarskich meszkajut', tyjeż bremena i powinnosti budut' powinni na sobe ponositi, szto i meszczanom jeho krolewskoje miłosti, z roskazania jeho miłosti hospodarskoho, budet' roskazano. Odnoż z dworow abo domow kniażskich, panskich abo zemianskich, nadworniki żadnoho podatku z mestom dawati nemajut', okrom oborony mestskoje czasu potreby nebezpecznosti, kotoraia oborona iż wsim jest odnako potrebna, tohdy w tom z mestom zarowno majut' oboronu delati.

Tretijnadcat' artykuł.

Pripominajete jeho krolewskoj miłosti aby z mestskich folwarkow na wojnu jezdnych wyprawowano.

Ino hospodar korol jeho miłost' racził wam kazati na to powediti: iż sam jeho krolewskaia miłost' wodle woli swojeje to postanowiti kazati raczit'.

Czetwertyjnadcat' artykuł.

O hosti, kotoryje tut u litwe zapomożenie welikoje majetnostnej swoich po mestech, a zwłaszcza tut u wilni, tak ormiane jako nemcy, włoszi i inych narodow liudi, wziali, jeho krolewskoj miłosti pripominajete, aby oni powinnost' jakuju ku służbe zemskoj s towarow swojch udełali; i toho menowite dokładajete, aby na majetnost' ich taksa była udełana.

A tak jeho krolewskaia miłost' racził wam kazati na to powediti: iż takowyje hosti prijeżdczije, tujuż powinnost' s towarow, majetnostej swoich, budut' w toj mere na sobe ponositi, jako, za roskazaniem jeho miłosti hospodarskim, i poddanyje meszczane jeho krolewskoje miłosti obywateli tutoszneho panstwa jeho miłosti hospodarskoho welikoho kniaństwa litowskoho. A kotoryje s takowych hostej prijeżdczich odomrut' majetnostej swoich, aby tretiaia czast' na bliznich a dwe na oboronu reczi pospolitoje zemskoje prichodiło.

Ino hospodar korol jeho miłost' kazał wam powediti; że to jeho krolewskaia miłost' pri wole i łasce swojej hospodarskoj zostawowati raczit'.

O spadki po smerti liudej bezpotomnych i też kupcow tubylcow i czużozemskich pripominajete jeho krolewskoj miłosti, iż nemeliby ninakoho prichoditi, odno na hospodara jeho miłost' i na recz pospolituju.

A tak jeho krolewskaia miłost' kazał wam na to powediti, iż to dawno wżo statutom zemskim jest obwarowano. —

A szto delajete zmenku o smerti kupca aleksandra ormianina, kotoryj na tych czasech w meste wilenskom umer, i nemałuju majetnost', jako menujete, po sobe zostawił; tak też i o druhom kupcu nemcu kotoryj u belsku wmer, napisali jeste że majetnost' jeho bez wedomosti wradu zamku naszoho tamoszneho pobrali.

Ino jeho krolewskaia miłost' racził wam kazati powediti: iż jeho miłost' hospodar weleł panu podskarbemu zemskomu w tom dostatocznoje wywedanie udełati

Piatyjnadcat' artykuł.

Podali jeste jeho krolewskoje miłosti o żidi, szto ich kolwek jest w litwe w mestech hospodarskich i kniaźskich, panskich i też zemianskich, aby oni liudej peszich dwe tisiaczi na wojnu wyprawowali i inych strelcow jeszcze bolsz priczyniali, i kotorym obyczajem zapłata ot nich strelcu meła, i po czomu na czwert' roku dawano byti, to jeste też na pisme oznajmili.

A tak jeho krolewskaia miłost' pan nasz miłostiwyj, namowiwszi w tom ź ich miłost'ju pany radami swoimi, kazał wam na to powediti: iż jeho krolewskaia miłost' dlia potreby reczi pospolitoje zemskoje pewnyj płat' peneżnyj z odnoho na wsich żidow u panstwe jeho krolewskoje miłosti welikom kniaźstwe litowskom kazati położiti raczit'.

Szostyjnadcat' artykuł.

Jeho krolewskoj miłosti podali jeste o skarby kostelnyje kostełow rymskich i ruskich cerkwej, szto ich miłost' panowe i szliachta pobrali, aby wsi tyje skarby na potrebu reczi pospolitoje w celosti otdany i zwony na dela.

Jeho krolewskaia miłost' pan nasz miłostiwyj, na tot artykuł racził kazati wam powediti:

Że jeho miłost' hospodar o tom dostatoczne sia wywedati kazati raczit'.

Pri tom też artykule szto jeste mowili hospodaru jeho miłosti o prisiahu, iżby wżo ot seho czasu prisiaha szliachetskaia i pospolitoho czołoweka, ne na obraz ma-

lewanyj ani rityj, jako perwej była, ale na imia boha w trojcy jedinaho, kożdyj podług wery swojeje zakonu chrest'janskoho, prisehał.

Jeho krolewskaia miłost' kazał wam na to powediti: że to jest recz statutowaia, do tych teperesznich spraw sojmowych niczoho nemajet'.

Semyjnadcat' artykuł.

Też jeho krolewskoj miłosti dali jeste o skarb kostelnyj, żeby jeho krolewskaia miłost' racził ku toj wojennoj potrebe, kazati wziati połowicu skarbow kostelnych.

A tak jeho krolewskaia miłost' w toj reczi raczit' sia jeszcze s pany radami ich miłost'ju namowiti.

Na artykule osmnadcatom.

Prosite hospodara korolia jeho miłosti, żeby jeho krolewskaia miłost' z łaski swojeje wam poddanym swoim obema stanom duchownym i swetskim to dati i priwilem swoim hospodarskim potwerditi racził, aby na portech wodnych zbożia z humen waszich własnych i też towary lesnyje z waszich własnych lesow własnoje roboty waszoje, wolno a bezmytne propuszczano, i jako myta hospodarskoho tak hrebelnoho i też wojskoho i pokwitnoho brati kazati neracził.

Na tot artykuł osmnadcatyj prozby waszoje.

Hospodar korol jeho miłost' pan nasz miłostiwyj, namowiwszi w tom z ich miłost'ju pany radami swoimi, racził kazati wam powediti, iż jeho krolewskaia miłost' z łaski swojeje hospodarskoje za prozbami waszimi ot własnoho zbożia humen waszich i towarow lesnych z waszichże własnych lesow, roboty waszoje, nekuplenych, wodoju spuszczonych, myta i hrebelnoho brati kazati neraczit', i wolnymi was ot toho myta delajet'. Odnoż na mytech, sam tot pan abo słuha kotoryj to prowaditi budet', prisiahu wdełati majut' na tom, że to własnoje zbożje jeho humna a ne kuplenoje budet', tak też ź jeho własnoho letu takowyje roboty towary lesnyje, własnym nakładom jeho, a ne czużimi peniażmi, wyrobleno.

Także aby kniaź i pan i zemianin stanu duchownoho i swetskoho po imeniach na mostech na młynoch i na hrebliach swoich, s tych kotoryje z zbożjem i z robo-

tami lesnymi swoimi własnymi wodoju płyt' budut', myta na sebe nebrał, khdyż jeho krolewskaia miłost' swoje myto wam otpuskati raczit'.

Niżli szto sia dotyczet' o myto wojskoje; ino kotoryje wojskije myta z was budut' brati, jeho krolewskaia miłost' w tom wam prawo i wolnoje mowenie z wojskimi zachowywati raczit'; i takowyje wojskije ne za pozwy wradowymi ale za mandaty jeho krolewskoje miłosti, priwilia swoi okazywati majut'.

Iż też berut' pokwitnoje po kope hroszej, tohdy ot seho czasu ne majut' bolszej pokwitnoho brat' odno po czotyri hroszi polskich ot sudna kożdoho s towarom.

A szto jeste dołożili toho u prozbach swoich, aby u kamency mazoweckom, toho myta szto u dorohiczine i w tykotine berut', nebyło wytehano. A wedże chtoby sia neopowedawszi na mytech hospodarskich u dorohiczine i w tykotine, myto prominuł, tot ne tolko toje s czim idet' ale i horło tratiti majet'.

Na to jeho krolewskaia miłost' zezwoliati raczit'.

Artykuł dewiatyjnadcat' prozby waszoje.

Na kotorom prosite aby jeho krolewskaia miłost' ź ich miłost'ju pany radami swoimi na tom teperesznem sojme wam rycestwu swojemu a kupcom wsim na sukna i na wsi reczi kramnyje i remestnikom na kożduju recz ustawu wcziniti, i to wam i też meszczanom, kupcom i remestnikom na pisme pod peczat'ju jeho krolewskoje miłosti tuju ustawu dati kazati racził.

Jeszcze też prosite hospodara korolia jeho miłosti, aby mera na zbożje wo wsiakich mestach u strich była ustawlena.

Na tot dewiatyjnadcat' artykuł prozby waszoje.

Hospodar korol jeho miłost' kazał wam powediti: że jeho krolewskaia miłost' namowiwszi w tom ź ich miłost'ju pany radami swoimi, za prozboju waszoj racził kazati panom wojewodam ich miłosti, aby ich miłost' u wojewodstwach swoich, naperwej tut w meste wilenskom i u wynych krajech na kupcy i meszczane o prodaż sukna i inych wsich reczej kramnych, i remestnikom, ustawu wżo teper ot seho czasu pered wojnoju, majuczi pri sobe po kolko osob stanu rycerskoho kotorych wy teper s toho sojmu walnoho na to oberete, wdełali.

A o meru na prodawanie zbożia jako prosite, żeby pod strych była tut w meste wilenskom i wo wsich inych mestach postanowena; jeho krolewskaia miłost'

kazał wam powediti, że czerez listy jeho miłosti hospodarskije po wsim mestam meru u strich racził kazati postanowiti.

Artykuł dwadcatyj.

Prosite jeho krolewskoje miłosti pana naszoho miłostiwoho o liudi własnyje otcziczi swoi, kotoryje ot was poszedczi procz oseli i meszkajut' na khruntech, woliach hospodarskich i też kniaźskich, panskich i zemianskich tut w litwe i na wołyni, a wam ot tol ich wydawati nechoczut'. I dlia toho prosite jeho krolewskoje miłosti, aby takowaia ustawa s sojmu teperesznego walnoho była ufalena: chtoby za listy hospodarskimi nechotel otcziczow ich wydawati i sprawedliwosti słusznoje podle prawa i statutu cziniti, tohdy koli takowyj pozwan abo ku prawu o to pritiahnen budet', a okażet' sia s prawa, że on uporne a bezprawne ich derżit', tohdy po sej ufale sojmowoj jako listy korolia jeho miłosti wradowymi obosłan budet' i ot toho czasu po obosłaniu jako sprawedliwosti neuczinit', aby nawiazywał podle statutu kożdoj służbe liudej na nedeliu po szesti hroszej; a liudi s prawa jestli najdut' sia otcziczami, wydawany byti majut'.

Na tuju prozbu waszu artykuł dwadcatyj, hospodar korol jeho miłost' kazał wam na to powediti:

Iż jeho krolewskaia miłost' prozbu waszu wernych słuh i poddanych swoich miłostiwe prijmowat' raczit', i namowiwszi sia w tom s pany radami swoimi ich miłost'ju, raczi na to zezwoliati i to wodle prozby waszoje ufaliti: chtoby za listy jeho miłosti hospodarskimi nechotel otcziczow cziich wydawati i sprawedliwosti słusznoje wodle prawa i statutu zemskoho cziniti, tohdy khdy kożdyj takowyj pozwan abo ku prawu o to pritiahnen budet', a okażet' sia to s prawa za słusznym dowodom, że on uporne a bezprawne takowych otcziczow derżit', tohdy wżo ot toho czasu po sej ufale sojmowoj, jako listy hospodara korolia jeho miłosti abo listy wradowymi obosłan budet', ot onoho czasu po obosłaniu jestli sprawedliwosti neuczinit', aby takowyj kożdyj nawiazywał podle statutu kożdoj onoj służbe liudej zaderżanych na nedeliu po szesti hroszej; a s prawa jestli liudi najdeny i dowedeny budut' otcziczami, tohdy wydawany byti majut'. Szto na potom majet' byti uwedeno i upisano w statut zemskij prawa pospolitoho teper nowo wydanyj.

A tyje liudi kotoryje oseli na woliach w imeniach hospodarskich, kniażskich, panskich i zemianskich, płat serebszcziznu na oboronu zemskuju powinni budut' dawati.

Dwadcat' perwyj artykuł. O serebszcziznu.

Podali jeste jeho krolewskoj miłosti to na pisme: iż postupujete na oboronu zemskuju hranic litowskich ot moskwy i na otyjskanie, dast' boh, połocka, jestli budet' pewnaia wojna z moskowskim z storony kniażstwa litowskoho a ne ot liflant, serebszcziznu na seś hod szest'desiat tretij z sochi po hroszej tridcati, a ot zemli chto swojeje nemajet' sochi, po piatnadcati hroszej, a ot ohorodnika po piati hroszej. A napered jestliby wojna pewnaia była z moskowskim z storony kniażstwa litowskoho, tohdy i na druhij i na tretij hod takowyjże podatok s poddanych waszich, z sochi po połkopy hroszej ufalili i postupili jeste, odnoż pod tym obyczajem, jestliby w kotorom roku s tych trech let, wojna z moskowskim nebyła, tohdy tot podatok ne majet' bran byti.

A tak jeho krolewskaia miłost' kazał wam powediti: iż jeste to dobre wdełali że tot płat serebszcziznyj na oboronu reczi pospolitoje zemskoje panstwa jeho krolewskoje miłosti welikoho kniażstwa litowskoho postanowili i ufalili.

A szto sia dotyczet' toho, że choczete meżi soboju trech osob liudej zacnych na wybiranie toje serebszczizny postanowiti, na to jeho krolewskaia miłost' raczit' prizwoliati.

A za tym szto jeste też toho na pisme swojem dołożili, iż tymi peniazmi nemajete płatiti starych dołhow żołnerom kotoryje służili u liflantech, odno tym kotoryje teper służiti budut' boroniaczi hranic kniażstwa litowskoho a ne liflant.

Na to hospodar korol jeho miłost' kazał wam powediti: iż w tom panstwe jeho krolewskoje miłosti otcziznom welikom kniażstwe litowskom, tak sia obyczaj zachowywajet', że tot podatok serebszczina dawana i składana bywajet' na potrebu i oboronu reczi pospolitoje zemskoje, tyje po tomuż i teper jeho krolewskaia miłost' w tom sia zachowati a na potrebu dlia oborony i dobroho reczi pospolitoje zemskoje, tyje peniazi serebszcziznyje onym szafarom i d'iaku na to ot was ustanowenym kazati dawati raczit', protiw wsim neprijatelem swoim, kotoryjeby s kotoroje kolwek storony meł złyj umysł tiahnuti z wojski na panstwo jeho krolewskoje miłosti welikoje kniażstwo litowskoje. Jakoż weleł wam jeho krolewskaia miłost'

to powediti, iż dlia oborony reczi pospolitoje zemskoje hranic panstwa jeho krolewskoje miłosti welikoho kniaźstwa litowskoho, potreba jest chowati liudej peneżnych jezdnych i peszich poczot nemałyj, kotoryj poczot liudu służebnoho ne blizkij czas derżan i chowan byti majet' na hranicach panstwa jeho krolewskoje miłosti dlia lepszoje bezpecznosti ot neprijatelia jeho krolewskoje miłosti, chtoby też i wojsko zemskoje jeho krolewskoje czasu swojeho do domow ich panu hetmanu rospustiti kazał, oni predsia na hranicach zostanut'.

A szto jeste dołożili toho: iż hdeby w tych trech letech na kotoryje jeste serebszcziznu s poddanych swoich ufalili, wojna skutecznaia z moskowskim nebyła, że nemajet' taia serebszczina brana byti.

Na to korol jeho miłost' raczit' pozwoliati, niżli szto sia dotyczet' perwszoje serebszczizny na seś rok szest'desiat' tretij ufalenoje, jeho krolewskaia miłost' rok otdaniu toje serebszcziny ot wsich stanow duchownych i swetskich do szafarow i d'iaka waszoho składati raczit' na deń sweta narożenia panny marii blizko priszłoho sweta w tomże roku teperesznem szest'desiat' tretem.

Też dołożili jeste toho o szliachte ubohoj, kotoryje liudej swoich nemajut' i dwornymi swoimi sochami paszut', żeby tyje nepowinni serebszczizny ot soch dwornych ani ot konej płatu nikotoroho dati. Khdyż wsi delnyje brat'ia i sebry, kołko ich budet', na odnom koni kożdyj protiw sebe na tuju khwałtownuju potrebu jako wyszej meneno, jechati powinen; wedże kotoryjeby s tych szliachticzow, szto liudej swoich nemajut', soch dwornych czotyri abo bolsz swoich meli, na takowoho postanowili jeste, aby dał ot konia kopu hroszej; a chtoby meł soch mensz niżli czotyri sochi, tot nepowinen budet' dawati niczoho ot toho.

Jeho krolewskaia miłost' kazał wam powediti: iż takowych szliacht ubohich, kotoryje liudej swoich nemajut', a teper kożdyj z nich na służbu hospodarskuju i zemskuju na wojnu pojedut', s toje pricziny ot dawania serebszczizny z soch ich dwornych i ot konej, wolnymi delati raczit'; niżli, jestliby kotoryje s tychże szliacht, szto liudej swoich nemajet' ale soch dwornych czotyri abo bolsz swoich meł, takowyj powinen budet' dati ot konia kopu hroszej; a chtoby meł soch mensz niżli czotyri sochi, tot nepowinen budet' dati niczoho ot toho.

Statut praw zemskich nowo uczinenyj, podłuh ufał sojmu proszłoho, kotoryj jeho krolewskaia miłost' racził wam wsemu rycerstwu obywatelem panstwa jeho krolewskoje miłosti welikoho kniaźstwa litowskoho z łaski swojeje hospodarskoje

kazati wydati, naperwej ku poprawieniu zarowno ot wsich stanow, a iż na tot czas nebezpecznyj ot neprijatelia jeho krolewskoje miłosti i reczi pospolitoje litowskoje, pod ruszeniem wojennym wsich zeml panstwa tutoszneho welikoho kniaźstwa litowskoho, tot statut praw nowo uczinenych i wydanych prozren i zhodne ot wsich stanow rewidowan, poprawen, byti nemożet', proto jeho krolewskaia miłost' wam wsim stanom zeml welikoho kniaźstwa litowskoho na poprawenie i ufalenie toho statutu czas i rok pewnyj składati raczit', po rospuszczeniu wojsk, ot jeho miłosti pana hetmana welikoho w roku teperesznem szest'desiat tretem, ot toho czasu i dnia jako wojsko rospuszczono budet' u dwanadcati nedeliach.

Także kotoryje panowe dworane jeho krolewskoje miłosti, u welikom kniaźstwe litowskom oselyje, dlia łaski jeho krolewskoje miłosti na poczty swoi na dwore jeho krolewskoje miłosti służbu majut' i peniazi z skarbu jeho miłosti hospodarskoho na koni berut', takowyje panowe dworane jeho krolewskoje miłosti, poczty zymenej swoich podle dawnoho obyczaju na mestcach zwyklych ku służbe hospodarskoj i zemskoj stanowiti budut' powinni, sami zostawszi na dore jeho krolewskoje miłosti pri służbe hospodarskoj. A na swoich mestcach tak dobroho szliachticza, jako sam, s pocztom słuh swoich ku służbe zemskoj myprawowati budut' powinni.

Też jeho krolewskoj miłosti panu naszomu miłostiwomu to pripominajete: iż na roznych mestcach pod zawołaniem wojny i pod czasom sobrania na śjem usich stanow dlia obmyszlenia okolo oborony ot neprijatelia i o wspokojenie panstwa jeho krolewskoje miłosti welikoho kniaźstwa litowskoho i wsich obywatelej welikoho kniaźstwa, dejut' sia mohije najezdy domowyje, boi, khwalty, zabijstwa i morderstwa jawnyje, a to wmyslne cziniat' u nadeju dolhoje wojny, iż to pojdet' na zwołoku a na prodołżenie, ku łatwejszomu zabeżeniu i wynikneniu ot takowych złych uczinkow; i dlia toho prosite pokorne jeho krolewskoje miłosti, aby po takowych jawnych khwałtownikow a złoczincow, listy mandaty s kanclerej jeho krolewskoje miłosti ot hospodara jeho miłosti dawany byli, a wojna iżby nezahorożała dorohi do rosprawy złoczincowi.

Jeho krolewskaia miłost' z majestatu swojeho krolewskoho i sam toho poste-

rehati i o tom zawżdy obmyszlewati raczit', aby prawa poddanym swoim primnożał sprawedliwosti bożeje posterehajuczi. Jakoż i owszem na tuju takowuju prozbu waszu baczaczi jeje byti słusznuju zezwoliati jeho krolewskaia miłost' raczit', i chtoby pod wojnoju i pod czasom sobrania na śjem naszt'je domowoje abo jakij khwałt wdełał, po takowych listy mandaty s kanclerej hospodarskoje dawany budut'. Pisan u wilni.

Wiadomość o załączonych pieczęciach do Statutu Litewskiego.

Przez wzgląd, że pieczęcie w bliskiéj zostają styczności z przywilejami, i że sfragistyczne zabytki u nas w ogólności za mało są znane, umieściło się przy niniejszym zbiorze praw litewskich, wszystko, co się znaleść mogło z pieczęci Jagiełłow, lub takich, które należą do epoki i ziemi, w których te prawa powstały.

Gdy zgromadzanie praw i nadań, a rysowanie pieczęci działo się przez różne osoby i w innym czasie i miejscu, poszło stąd, że rysunki tu umieszczone, powstały nie z pieczęci przy oryginałach tych pism będących, ale z innych odcisków tychże pieczęci po różnych archiwach i zbiorach rozrzuconych, a niekiedy i z odlewów ich metalowych; zawsze iednak starano się o sumienne przedstawienie odcisku woskowego lub odlewu. Wnastępującem wyjaśnieniu, umieści się napis pieczęci, w tym stanie jak był na odcisku, tudzież wymieni się data przywileiu, przy którym odcisk znaleziono, jako też miejsce, gdzie się odcisk znajduje, kolor wosku i jedwabiu. —

T. I. *a.* Pieczęć wielka Witolda: *sigillum. allexandri. alias. wilowdi. magni. ducis. lithwanie. et. russie. et. cetera.* Rysowana z odlewu żelaznego w Warszawie 1839. r. wykonanego. Jest to ta sama pieczęć, która wisi u przywileju horodelskiego. — *b.* Pieczęć mniejsza Witolda: *SJGJLVM: WJTAWT. DUCJS TRA: RE.* Oryginał na wosku zielonym znajduje się w Archiwum Kapituły krakowskiéj przy dokumencie z r. 1385. — *c.* Pieczęć mała Witolda: *s. allexandri ali wytowdy de gra magni ducis litwai.* Rysowana z odlewu żelaznego w Warszawie 1839. r. uczynionego.

T. II. *a.* Pieczęć Witolda wraz z contrasigillum: *s. allexandri. alias. wyto . . . digra. dvcis. lythwanie. her. dis . . ocens. dni. q. Russ.* — *s. wito . . . ducis. lithuanie.* Oryginał wytłoczony na wosku czerwonym, wisi na sznurku jedwabnym amarantowym, przy dokumencie z r. 1404. w Arch. Senatu Krak. — *b.* Pieczęć Korybuta brata Jagiełły: *peczat' kniazia koributa*, dwustronna, któréj oryginał na zielonym wosku znajduje się w Arch. Kapit. Krak. przy dokumencie z r. 1385. —

*

T. III. *a.* Pieczęć Swidrigełły: *s. sigismun . . . magn'dux. lith. rus. et'.* Oryginał na wosku czerwonym, znajdował się dawniéj w zbiorach puławskich. *b.* Pieczęć Ligwena brata Jagiełły: *pczat' kniazia ligwen.* Oryginał na wosku zielonym, znajduje się w Arch. Kapit. Krak. przy dokumencie z 1385. r. — *c.* Pieczęć z napisem ruskim: *pczliatina kniazia wana.* — Oryginał na wosku zielonym był dawniéj w Puławach. Pieczęć ta zda się bydź z epoki Jagiełłów i do Litwy należeć. *d.* Pieczęć Alexandra książęcia podolskiego (Jngesigel Allexandri von gotes genad. Herczog czu Podolien): *S'. ALEZANDRJ. DVS'. VLADJMJRJES'.* Oryginał na wosku czerwonym, jest przy dokumencie niemieckim z r. 1375. w Arch. Senatu Krak.

T. IV. *a.* Pieczęć maiestatyczna Władysława Jagiełły: *s. wladislaus. dei. gra'. rex. polonie. nn'o. tra'ru'. cracowie. sa'domi'e. syradie. laci'e. cuyavie. litwanie. pn'ceps supm'. pomoranie. russieq. dn's. et he's. etc'.* Rysowana z odcisku na wosku zwyczajnym, który wisi na sznurku jedwabnym granatowym i amarantowym przy dokumencie z r. 1388. w Arch. Senatu Krak. Jest to ta sama pieczęć, która się znajduje u przywileju horodelskiego. — *b.* Pieczęć mniejsza tegoż króla: *wladislaus. dei. gra. rex. polonie. lithwanieq. pnc' supremus. ethes. russ.*, która na wosku czerwonym wybita, znajduje się jako Contrasigillum przy powyższéj pieczęci. — *c.* Pieczęć mała Władysława Jagiełły: *wladislaus. dei. gracia. rex. polonie. etcetera*, która na wosku czerwonym wybita, wisi na sznurku z jedwabiu żółtego, amarantowego i czarnego, przy dokumencie z r. 1422. w Arch. Senatu Krak.

T. V. Pieczęć maiestatyczna Władysława Warneńczyka: *s. wladislaus. tercius. dei. gra'. rex. polonie. n'n'o. tra'ru'. cracouie sa'domie. syradie. la'ci'e. cuyavie. litwanie. pn'ceps. supms'. pomoranie. russieq. dn's. et. heres. tc'.* Oryginał, z którego rysowano, na wosku zwyczajnym wybity, wisi na sznurku z jedwabiu czarnego, żółtego i amarantowego u przywileju z r. 1438. w zbiorze Kórnickim.

T. VI. *a.* Contrasigillum powyższéj pieczęci: *wladislaus. dei. gracia. rex. polonie. et celera. b.* Pieczęć mała Władysława Warneńczyka: *wladislaus. dei. gracia. rex. polonie.* Oryginał na wosku czerwonym, znajduje się w Arch. Senatu Krak. przy dokumencie z r. 1444. *c.* Pieczęć mniejsza tegoż króla: *s. wladislai. ter. deigra'. reg'. polo'. litwa'q. pn'cip'. supm'. et. he'd. russie. etcet'.* Rysowano z odcisku na wosku czerwonym, znajdującego się przy dokumencie z r. 1440. w Arch. senatu Krak. *d.* Pieczęć Węgierska (quo vt rex hungarie vtimur) tegoż króla: *wladislaus. dei. gracia. hungarie. polonie. dalmacie. croacie. rex. et.*, któréj oryginał na wosku czerwonym wybity, a na sznurku z jedwabiu białego i amarantowego zawieszony, znajduje się w Arch. Senatu Krak. przy dokumencie z r. 1440. —

T. VII. *a.* Pieczęć Kazimierza Jagiellończyka: *S. Kazimirus. deigracia. rex. polonie. magnusdux. lithwanie. et. heres. russie. etcetr'a.* Oryginał na wosku czerwonym z sznurkiem iedwabnym białym, czarnym i amarantowym, znajduje się w Arch. Senatu Krak. przy dokumencie z r. 1488. *b.* Pieczęć tegoż króla: *S. Kazimirus. dei. gracia. rex. po-*

lonie. magnus. dux. lithwanie. etc't., któréj oryginał na wosku czerwonym, znajduje się w Arch. Senatu Krak. u przywileju z r. 1448. *c.* Pieczęć tegoż króla: *Kazimirvs. dei. gra'. rex. polonie. et. cetera.* Rysowana z odcisku na wosku czerwonym, który na sznurku z jedwabiu czarnego, białego i amarantowego, wisi u przywileju z r. 1448. w Arch. Senatu Krak. *d.* Pieczęć mała tegoż króla: *kazimirus. dei. gra'. rex. polonie* .... która na wosku czerwonym wytłoczona, znajduje się jako contrasigillum przy pieczęci pod lit. *a.* w Archiwach Kapituły Krak. pod r. 1450. —

T. VIII. Pieczęć wielka Jana Alberta: *S. Johannsalbertus. dei. gracia. rex. polonie. Suppremvs. dvx. litvanie. rvssie. prussie. et heres.* Oryginał na wosku czerwonym wybity, wisi na jedwabnym niebieskim i amarantowym sznurku, przy dokumencie z r. 1492. w Arch. Senatu Krak. — *b.* Pieczęć Sygnetowa tegoż króla, na papierze wytłoczona, ze zbiorów Pulawskich. — *c.* Pieczęć mniejsza Jana Alberta: *Joannes. Albertus. deigra'. rex. polonie. Supremus. dux. litwanie. zc.* Rysowana z odcisku na wosku czerwonym, z sznurkiem iedwabnym białym, niebieskim i amarantowym, jaki się znajduje przy dokumencie z r. 1493. w Arch. Senatu Krak. —

T. IX. *a.* Pieczęć wielka Alexandra: *Alexander. dei. gra'. rex. polonie. magnus. dux. lithuanie. russie. prussieq. dv's. et. heres.* Oryginal na czerwonym wosku wytłoczony, wisi na sznurku z iedwabiu białego, zielonego i fioletowego u przywileiu z r. 1502. w Arch. Senatu Krak. *b.* Pieczęć mniejsza tegoż króla: *S. S. P. do'i. alexandri. deigra'. regis. polonie. magnidvcis. lithva'e. zc.* Z wycisku na wosku czerwonym, znajdującego się w zbiorze Gwalberta Pawlikowskiego. *c.* Pieczęć litewska Alexandra: *S. ALEXANDRJ. MAGDUCJS. LJTVANYE. RVZ' E. ZC.* Z odcisku na wosku czerwonym.

T. X. *a.* Pieczęć Zygmunta I. jako księcia litewskiego: *S. n. p. Sigism'di d. g. S. Kazir'i. p. r. nati. lithvaie. z i. Slesi. i. dv'c. zc'.* Z odlewu cynkowego w Berlinie uczynionego r. 1840. *b.* Pieczęć Litewska Zygmunta I. *S. SJGJSMV'DJ. DEJ. GRA. MAGJ. DVC. LJTVA.* Oryginał na wosku czerwonym, a na sznurku jedwabnym zielonym, znajduje się przy dokumencie z r. 1544. w instytucie Ossolińskich we Lwowie. *c.* Pieczęć wielka tegoż króla: *Sigismundus. deigra'. rex. polonie. magnus. dux'. lithuanie. rv'ssie. prv'ssieq. dn's. et heres.* Wosk czerwony, jedwab niebieski, amarantowy i zielony; oryginał w Archiwum Ś. Trójcy w Krakowie przy dokumencie z r. 1546. *d.* Pieczęć mniejsza Zygmunta I. *S. S. P. DN'J. SJGJSMVNDJ. D. G. REGJS POLOJ'E MAGNJDVC' LITVANJE. ZC'.* Z oryginału na wosku czerwonym, przy dokumencie z r. 1533. w Arch. Senatu Krak. — *e.* Pieczęć Sygnetowa tegoż króla z listu do Piotra Kmity r. 1535. w instytucie Ossolińskich we Lwowie. —

T. XI. *a.* Pieczęć Zygmunta Augusta: *SJGJSMVNDVS. AVGVST. D. G. REX. POLONJAE. MAG. DVX. LJLHVA'. ETC'.* Oryginał téj pieczęci wyciśnięty na wosku czerwonym, wisi na sznurku z jedwabiu białego i amarantowego przy dokumencie z r. 1554. w Arch. Senatu Krak. — *b.* Pieczęć tegoż króla: *SJGJSMVNDVS. AVGVST. D. G. REX. POLO-*

NJAE. MAG. DVX. LJTHVA. ET. któréj oryginał na wosku czerwonym, z sznurkiem amarantowym jedwabnym, jest u dokumentu z r. 1570. w Arch. Senatu Krak. — *c.* Pieczęć Litewska Zygmunta Augusta: *SIGISMVNDVS. AVGVS. REX. POLON. MA. DVX. LJTVANJAE.* Rysowano z odcisku na wosku czerwonym, który na jedwabnym, zielonym i amarantowym sznurku wisi przy dokumencie z r. 1539. w instytucie Ossolińskich. — *d.* Pieczęć Sygnetowa tegoż, na papierze wytłoczona na dokumencie z r. 1555. w zbiorze Hr. Jgnacego Łosia we Lwowie. —

T. XII. *a.* Pieczęć Litewska Kazimierza Jagiellończyka, znaleziona już po wykonaniu tablicy VIIéj. *s. ka . . . . . ducis. lithuanie. russie. tc.;* wytłoczona na papierze na dokumencie z r. 1454. w zbiorze Wiktora Kurnatowskiego w Poznaniu. — *b.* Pieczęć Sygnetowa kardynała Fryderyka, z wycisku na papierze dawniéj w zbiorze puławskim. — *c.* Pieczęć Władysława króla Węgierskiego i Czeskiego, syna Kazimierza Jagiellończyka: S. SERE. PRJN. . . . *WLADJSLAJ. D G. REGJS. HVNGARJE. BOHEMJE. DAMACJE. CROACJE. ETC.* Rysowana z odcisku na wosku czerwonym, który wisi na sznurku z jedwabiu białego, amarantowego i zielonego, przy dokumencie z r. 1507. Arch. Senatu Krak. — *d.* Pieczęć kardynała Fryderyka, z odcisku na wosku czerwonym, z sznurkiem jedwabnym amarantowym, który się znajduje u dokumentu z r. 1494. w Arch. klasztoru mogilskiego. — *e.* Pieczęć tegoż Fryderyka: *S. frederici. d. g. electi. confirma. crac,* z rysunku Teofila Żebrawskiego, zrobionego według odcisku na wosku czerwonym, który na sznurku jedwabnym białym i fioletowym, wisi przy dokumencie z r. 1491. w Archiwum kościoła Panny Maryi w Krakowie. —

BIBLIOTEKA UNIWERSYTECKA w Poznaniu

II.

w Kurniku 18 Sycz. 1841.

Kulisiński rob. aq. fer.

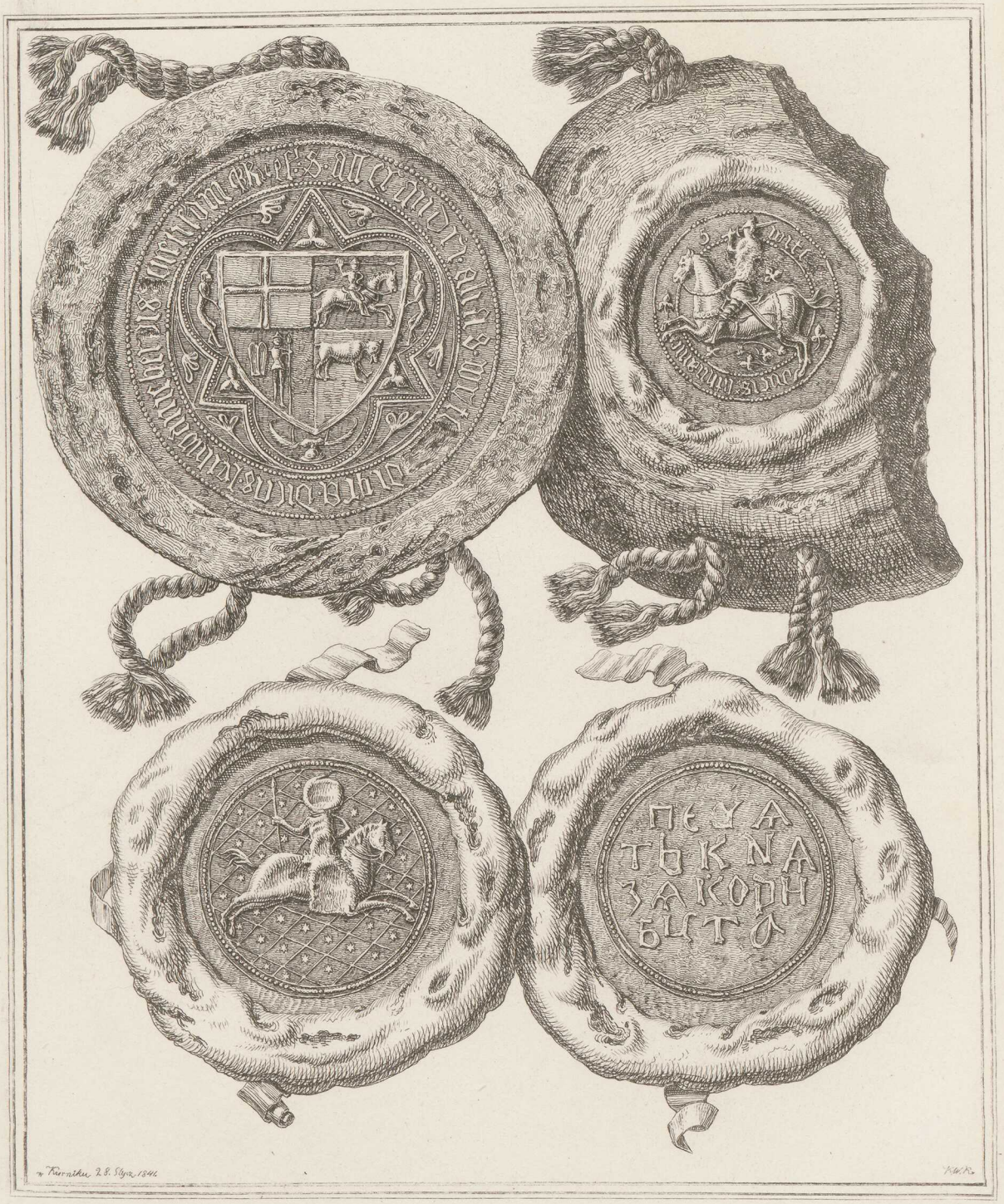

w Kurniku 28. Stycz. 1841.

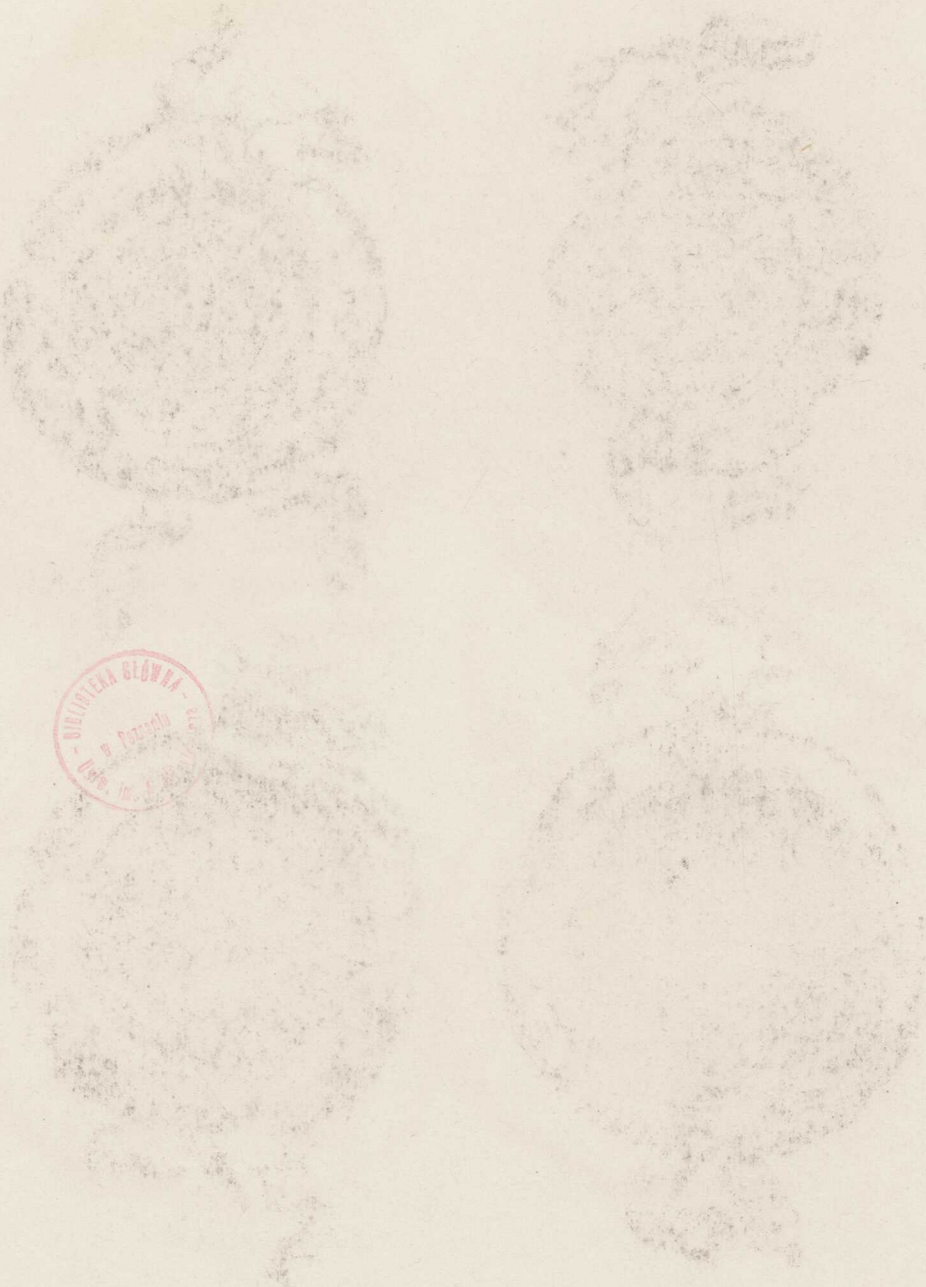
BIBLIOTEKA GŁÓWNA

K. W. K.

Kurnik, 1. Dec. 1841.

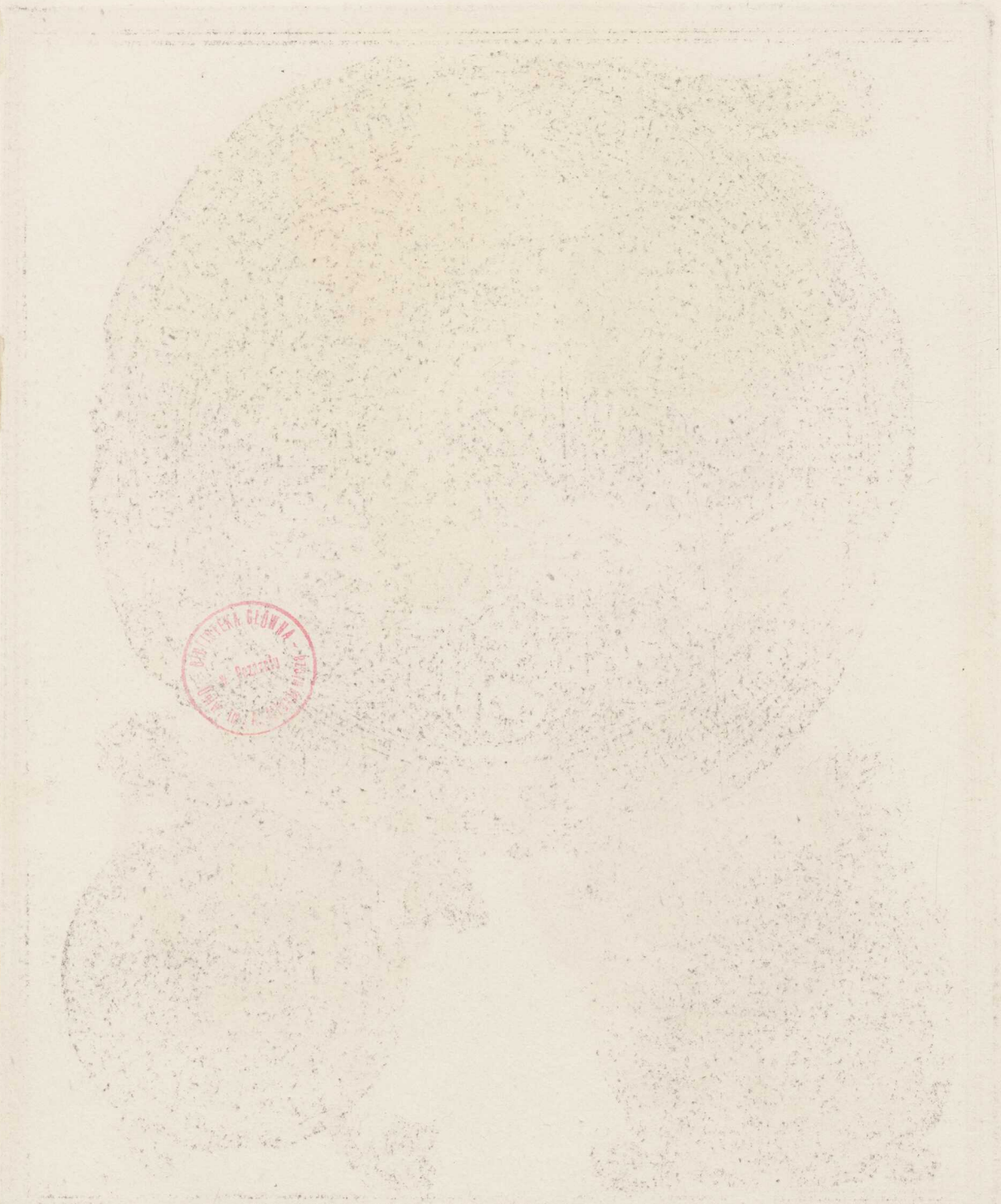

IV.

4. Kwietnia, 1841.

w Kurniku.

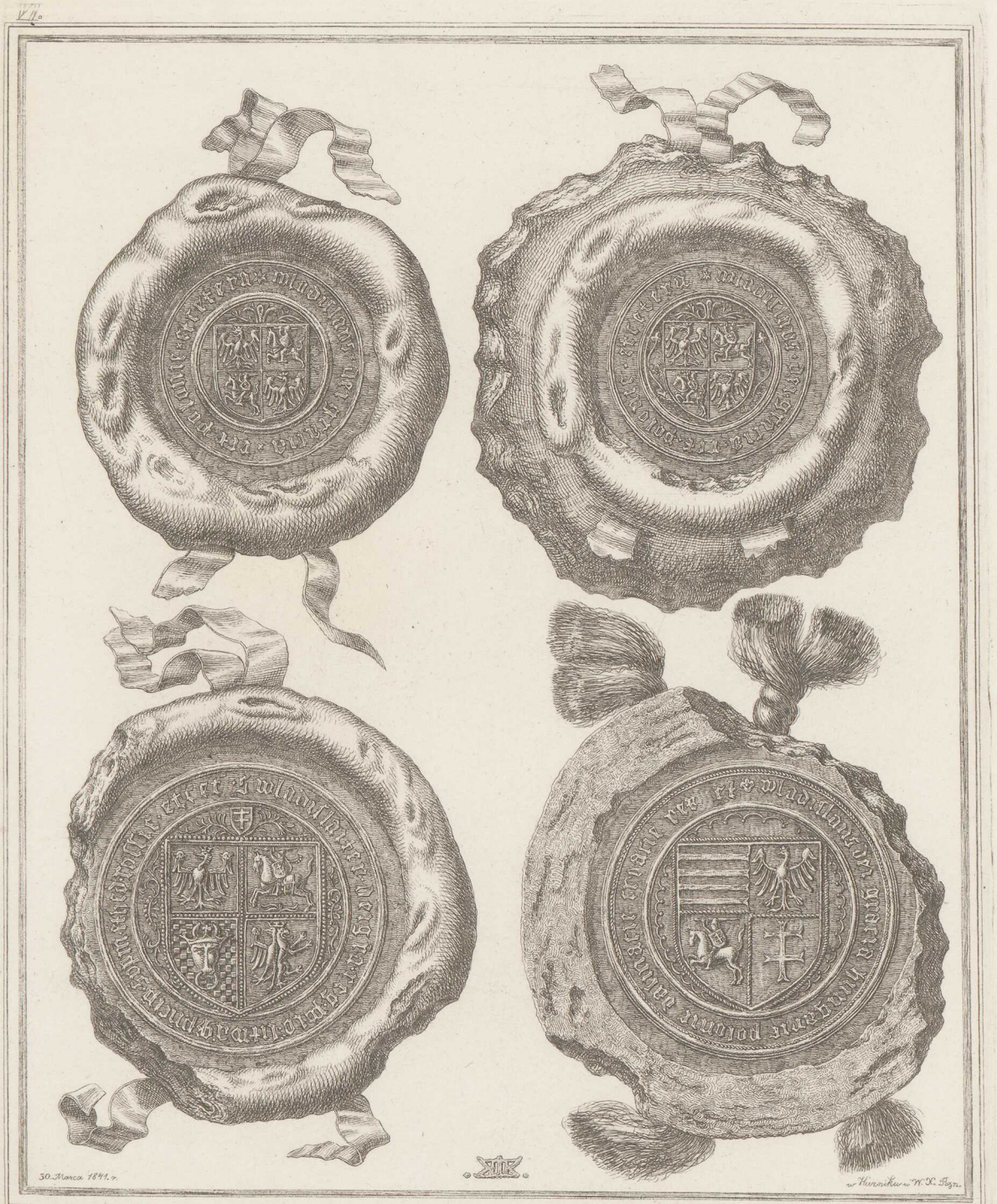

BIBLIOTEKA GŁÓWNA
w Poznaniu
Uniw. im. A. Mickiewicza

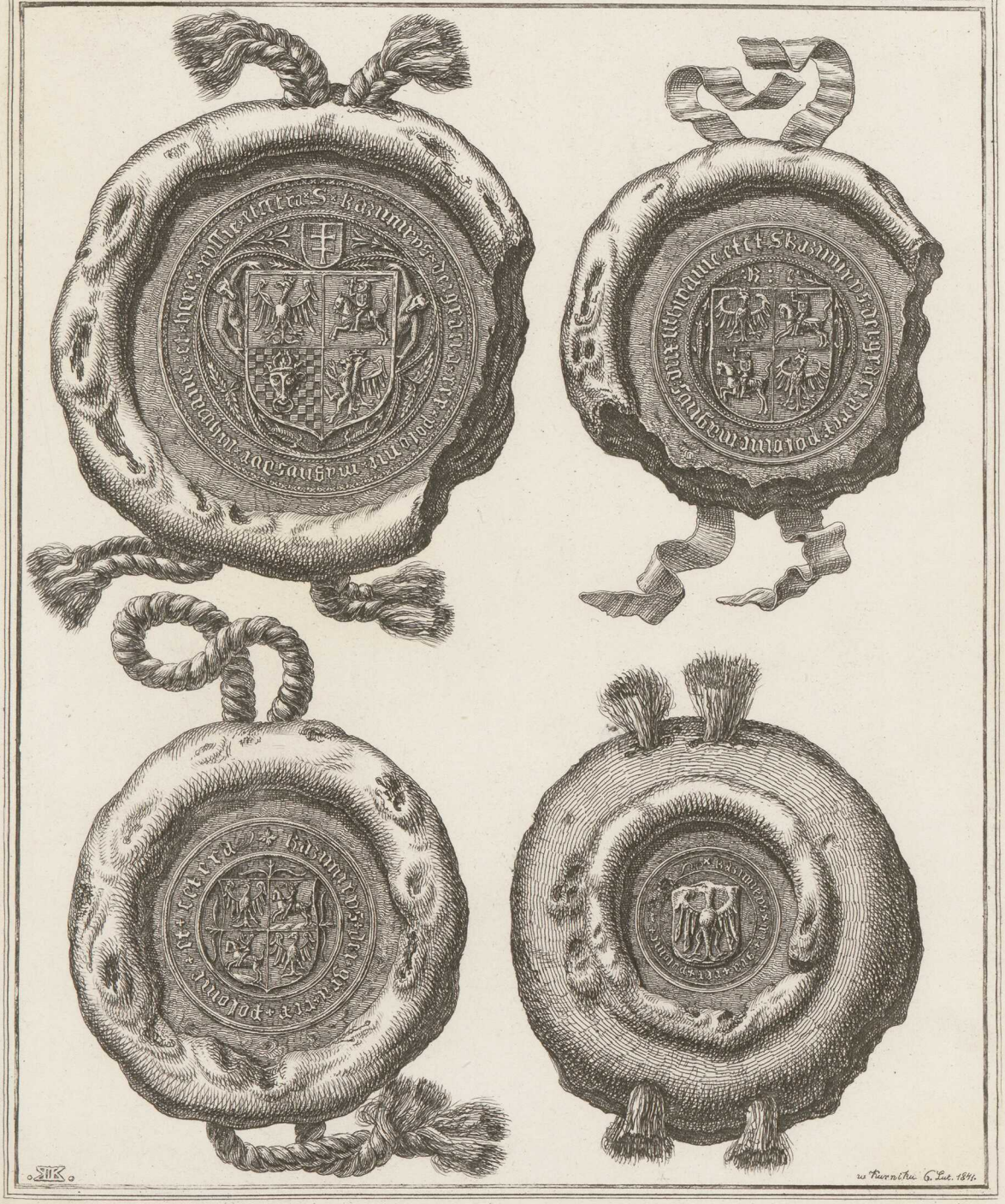
w Kurniku 6. Lut. 1841.

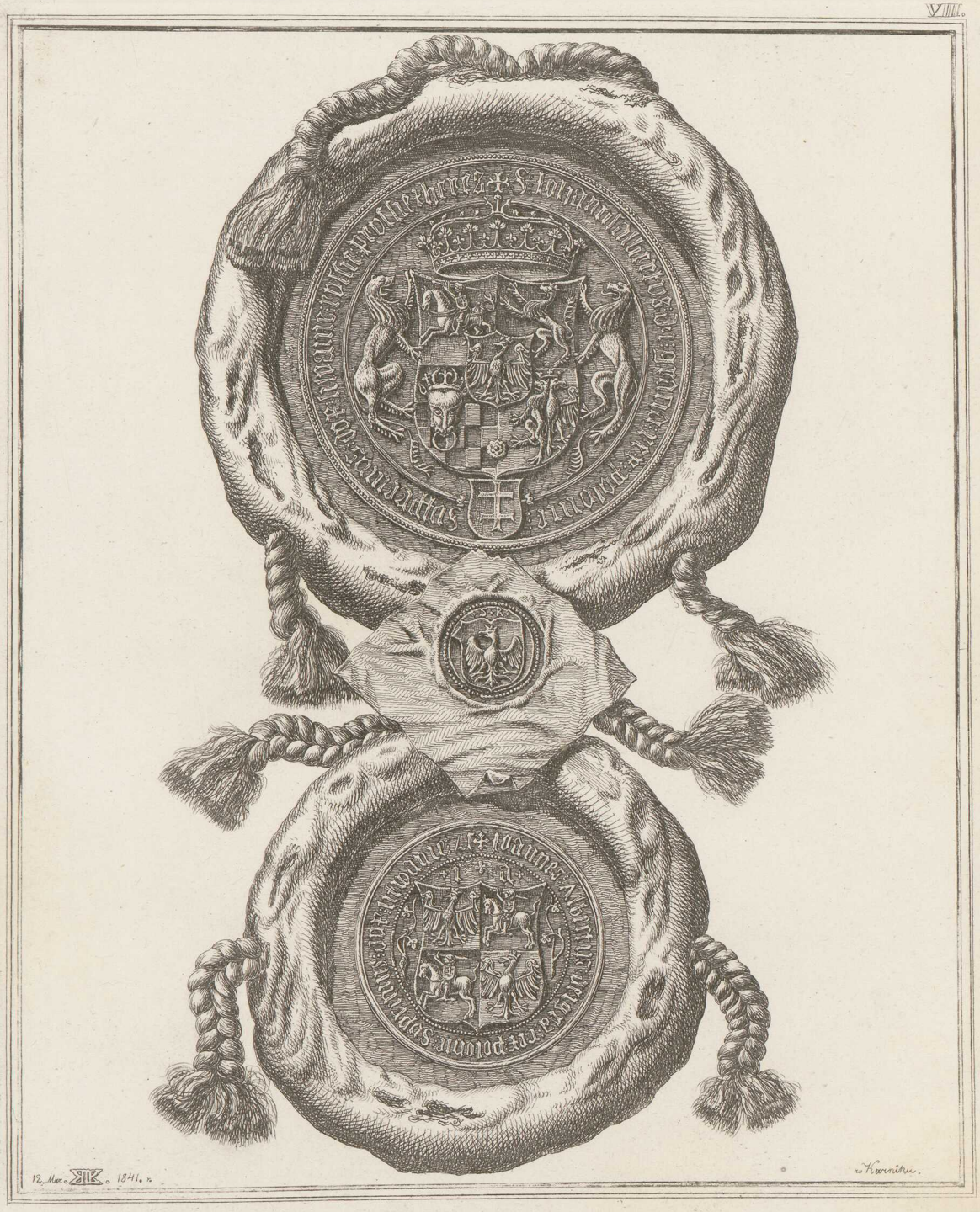

12. Mar. XIX. 1841. r.

w Karniku.

BIBLIOTEKA NARODOWA
Zakład im. A. Mickiewicza

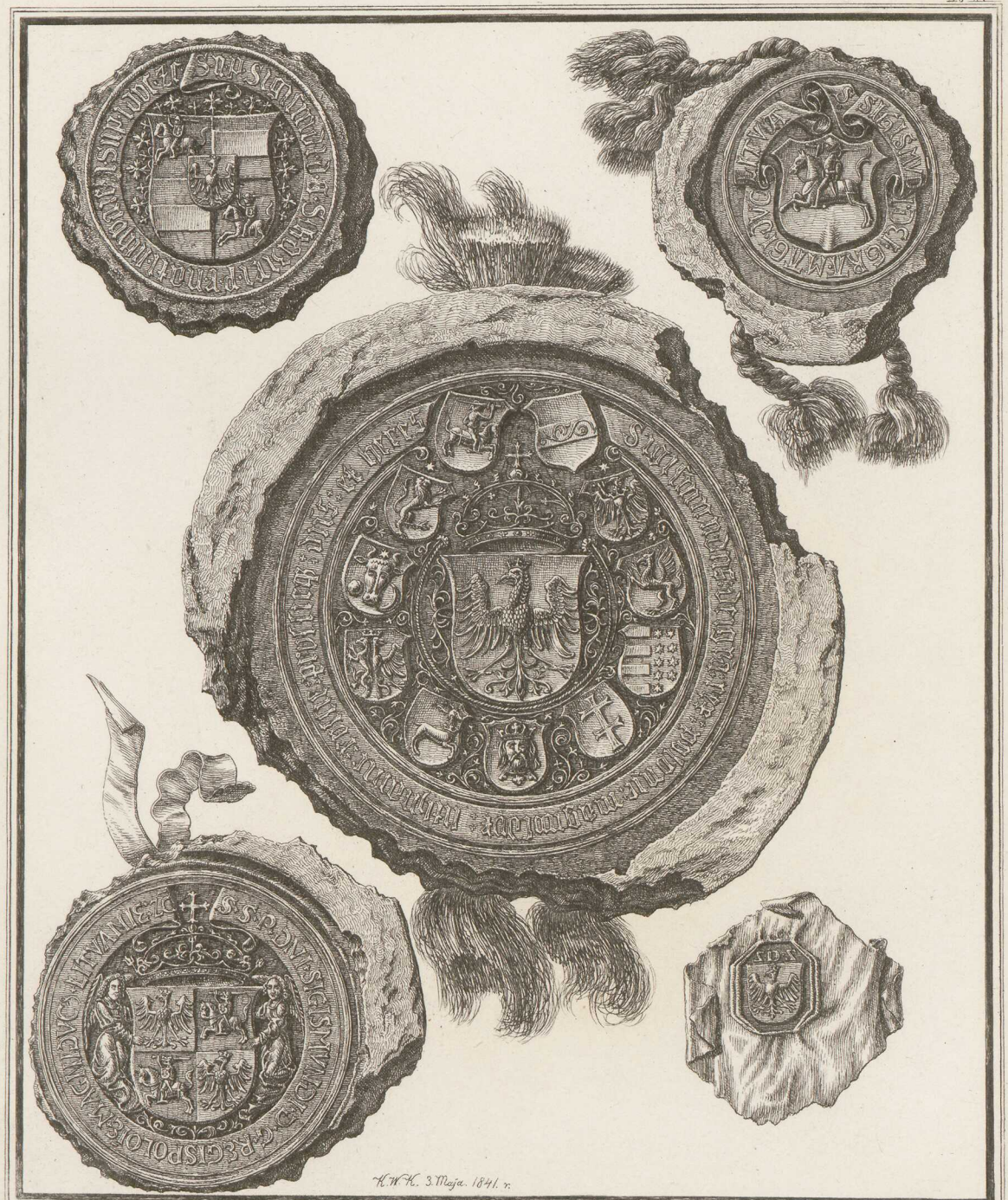

K. W. K. 3. Maja. 1841. r.

Uniw. im. A. Mickiewicza
w Poznaniu
BIBLIOTEKA GŁÓWNA

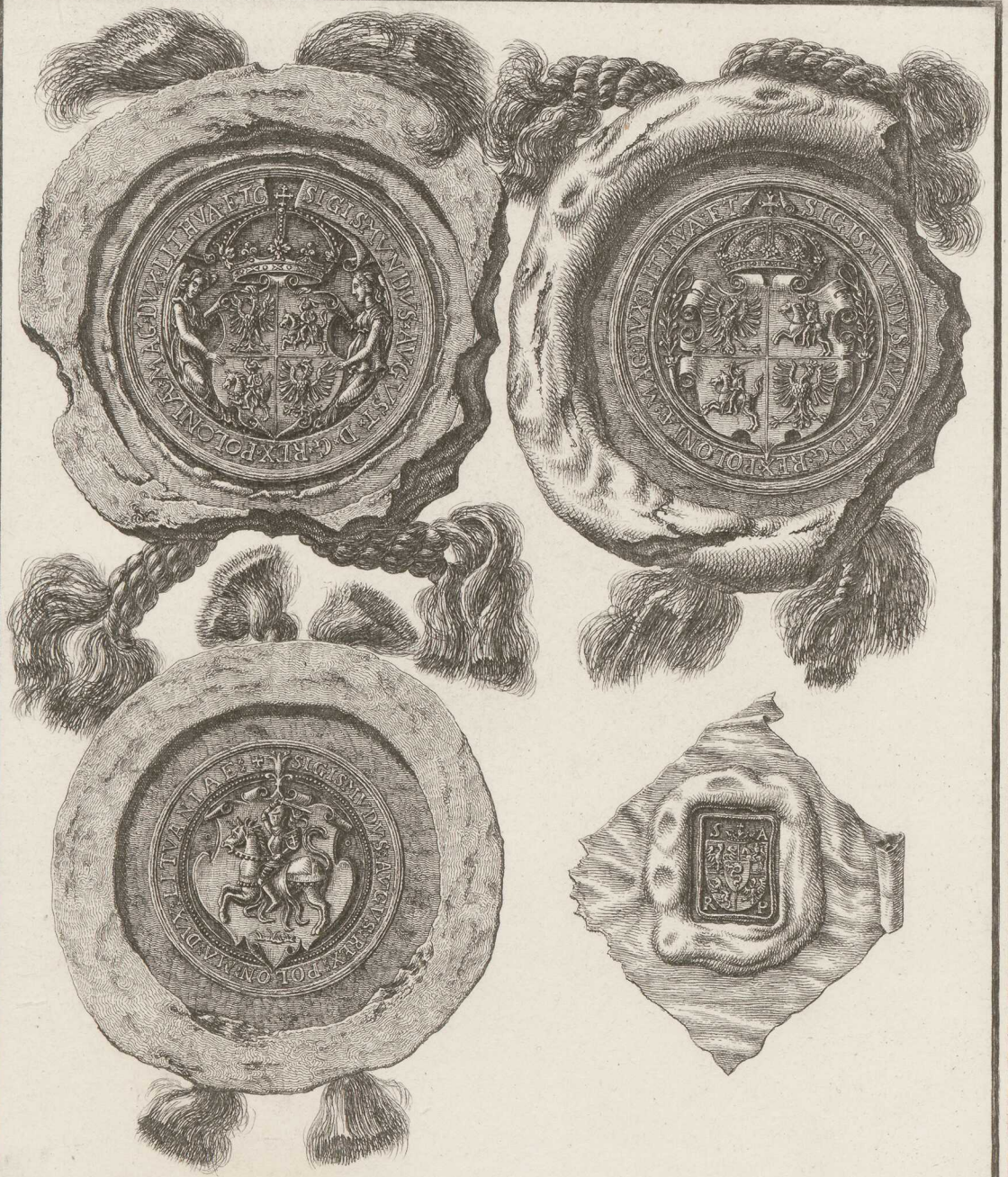

K.W.K.

28. Kwiet. 1841. J. Kwaniku.

BIBLIOTEKA GŁÓWNA
w Poznaniu
UAM im. A. Mickiewicza

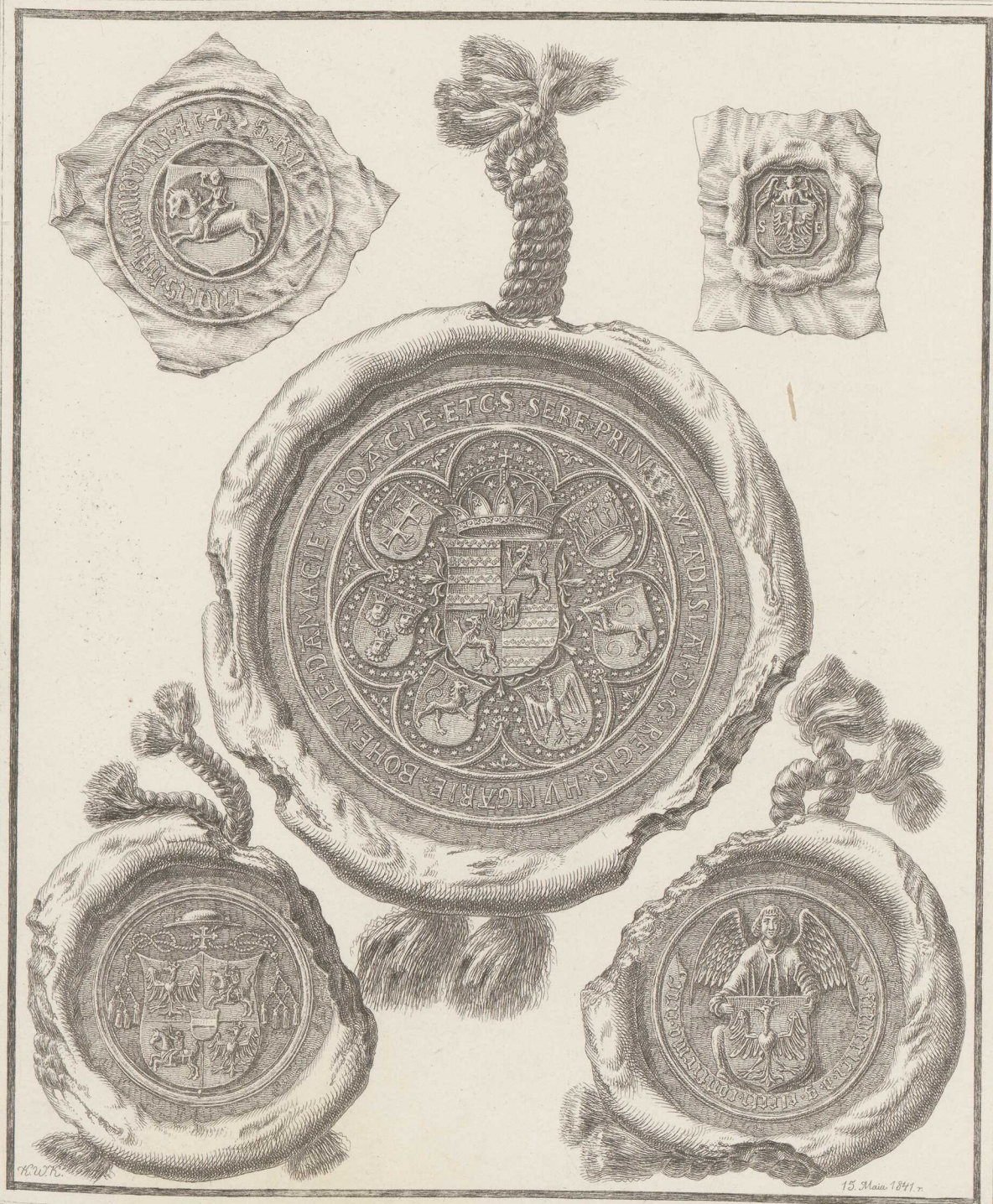
BOHEMIE · DALMACIE · CROACIE · ETC · S · SERE · PRINCIPIS · WLADISLAI · DEI · GRACIA · REGIS · HVNGARIE

15. Maia 1841.

Правописанкедан

паству великому князьству литовскому
рускому фомотскому и иныхъ. Черезнаю снемъ
пана Фикенкотъ збоже литъ короля полского
великого князя литовского руского пруского фомо
тского мазовецкого. И иныхъ

Мы Фикенкотъ Зашибоже и король полский. И великий
князь литовский руский пруский фомотский мазовецкий
и иныхъ, маючи собе достаточное розмышленье
умысломъ добрымъ. И злаки нашое Бурское хотя
чи бдаровати правы хрестьянскими. Всеми преда
тому княжатому пану Хорутовскому ведомо жаль рыще
ремъ по вышонымъ шляхте. И всему посполству
ихъ подданымъ а тубыльцомъ земли великого князьства
нашого литовского которого быть ковено стадля
а станубыть. Всеми права и привилья костелныя та
латинского закону ко и греческого, тыж и свецкие
которые и памяти королей и великих князей и мужне
коли отцаншого казимера и братаншого Александра
продковъ нашихъ заживотаихъ. На которые быть ковено
добра и вольности мети мало ты. Поко торого ковено

BIBLIOTEKA GŁÓWNA
w Poznaniu
Uniw. im. Adama Mickiewicza

Наказъ ѿ Ц҃ра
Королѧ Его Мл҃ти
всѣмъ Кнѧжатомъ
Панатомъ Ѥ҆ Ѥмѹры
Цѣ Пвѹнатые Рѹчи
Которые Ѡ҆ Нина
тисме Королю Его
Мл҃ти
Да
М

BIBLIOTEKA GŁÓWNA w Poznaniu Uniw. im. A. Mickiewicza

Наваднымъ Сѡмѣ Берестейскомъ : Вроку
А҃ : Ф҃ : МД

250.-

„DOM KSIĄŻKI"
Przedsiębiorstwo Państwowe
POZNAŃ
ANTYKWARIAT
KSIĘGARNIA

Pz. Nr .....

4984

BIBLIOTEKA GŁÓWNA
UNIWERSYTETU A.M. w POZNANIU
322923

Poznań, w Drukarni Orędownika na Garbarach Nro. 45.